สารนิพนธ์
พุทธศาสตรบัณฑิต

Buddhist Graduates' Thematic Papers

ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๒ / 2019

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

สารนิพนธ์

พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๒

หนังสือประกอบการสัมมนาทางวิชาการ
ในพิธีประสาทปริญญา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๒
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ณ หอประชุม ม.ว.ก. ๔๘ พรรษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วันที่ ๒๓-๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

สารนิพนธ์

พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๒

ณ หอประชุม มวก. ๔๘ พรรษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วันที่ ๒๓-๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ	: คณะกรรมการกลั่นกรองบทความทางวิชาการ
คณะบรรณาธิการ	: รศ.ดร.โกนิฏฐ์ ศรีทอง
พิสูจน์อักษร	: คณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตรและสารนิพนธ์
ออกแบบปก	: นายศักดิ์รพี พันพา
จัดรูปเล่ม	: นายสมบูรณ์ เพ่งพิศ
พิมพ์ครั้งแรก	: พฤษภาคม ๒๕๖๒
จำนวนพิมพ์	: ๑๕๐ เล่ม
ภาพประกอบ	: กองกิจการนิสิต
จำนวนหน้า	: ๕๒๐ หน้า

จัดพิมพ์โดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทร.๐๓๕ ๒๔๘ ๐๑๓

จัดพิมพ์โดย
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร
อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทร. 035-248-000 ต่อ 8555-56 โทรสาร. 035-248-000 ต่อ 8545
E-Mail : mcupress8558@gmail.com

คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กำหนดจัดงานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๒ ณ หอประชุม มวก. ๔๘ พรรษา ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในวันที่ ๒๓-๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๒ โดยมีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เสด็จมาเป็นองค์ประธาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดการศึกษาในรูปแบบสากลนิยม ตั้งแต่วันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๔๙๐ ถึงปัจจุบัน ผลิตบัณฑิตระดับปริญญาตรีแล้ว ๖๔ รุ่น ระดับปริญญาโท ๒๙ รุ่น ระดับปริญญาโท หลักสูตรนานาชาติ ๑๗ รุ่น และระดับปริญญาเอก ๑๕ รุ่น โดยได้ขยายการศึกษาออกไปสู่ภูมิภาค มี ๑๑ วิทยาเขต ๒๓ วิทยาลัยสงฆ์ ๒ ห้องเรียน ๗ หน่วยวิทยบริการ และมีสถาบันสมทบ ๗ แห่งทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ความเจริญรุ่งเรืองของมหาวิทยาลัยแห่งนี้ เป็นที่ภาคภูมิใจของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งผู้บริหาร ครู อาจารย์ และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัย

ในวันพฤหัสบดีที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๒ ในภาคเช้า มหาวิทยาลัย ได้จัดกิจกรรมสัมมนาทางวิชาการ กำหนดจัดให้มีปาฐกถา เรื่อง “บทบาทของ มจร ในยุคเทคโนโลยีเปลี่ยนโลก : Roles of MCU in Technology Disruption Age” โดย พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร. ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ อัคคมหาบัณฑิต กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะภาค ๒ เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร ประธานศูนย์ปริยัตินิเทศแห่งประเทศไทย และประธานสภาสากลวันวิสาขบูชาโลก ในงานสัมมนาครั้งนี้ มีผู้เข้าร่วมงานมากกว่า ๖,๐๐๐ รูป/คน คณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตรและสารนิพนธ์ ได้จัดต้นฉบับหนังสือสารนิพนธ์ เนื่องในงานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี พ.ศ.๒๕๖๒ เพื่อเป็นอนุสรณ์เผยแพร่ผลงานทางวิชาการของท่านผู้บริหาร ผู้ทรงคุณวุฒิ และคณาจารย์ ตลอดถึงเจ้าหน้าที่ทุกรูป/คน ทางเว็บไซต์ของมหาวิทยาลัย ir.mcu.ac.th

หนังสือ สารนิพนธ์ เล่มนี้ ประกอบ ๓ ภาค คือ (๑) ภาคภาษาไทย แบ่งเนื้อหาเป็น ๒ ตอน คือ ตอน ๑ พระพุทธศาสนาและปรัชญา มีจำนวน ๑๔ บทความ ตอน ๒ พระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ มนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มีจำนวน ๑๕ บทความ (๒) ภาคภาษาอังกฤษมีจำนวน ๒ บทความ (๓) ภาคผนวก อีกทั้งยังได้จัดพิมพ์หนังสือในงานดังกล่าวอีก ๒ เล่ม คือ (๑) สูจิบัตร (๒) ประกาศเกียรติคุณ นอกจากนี้ ยังมีเจ้าภาพร่วมจัดพิมพ์วิทยานิพนธ์อีก ๒ เรื่อง คือ (๑) การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดอัตนิยมและปรัตถนิยมจากภาพยนตร์ เรื่อง “Pay It Forword” ในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท ของ หม่อมอัญชลี ยุคล ณ อยุธยา โดยมีบริษัท เดอะคลีนิกค์ คลินิกเวชกรรม จำกัด เป็นเจ้าภาพพิมพ์ จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม เป็นจำนวนเงิน ๑๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนบาทถ้วน)

(๒) รูปแบบกิจกรรมการเสริมสร้างจิตสาธารณะบนพื้นที่สาธารณะเชิงพุทธบูรณาการของเยาวชนในเขตกรุงเทพมหานคร ของ นางสาวอรศิริ ไม้ทอง โดยมี นางสาวอรศิริ ไม้ทอง และ ดร.สมบูรณ์ วราห์บัณฑูรวิทย์ ร่วมกันเป็นเจ้าภาพจัดพิมพ์ จำนวน ๔,๐๐๐ เล่ม เป็นจำนวนเงิน ๒๔๔,๐๐๐ บาท (สองแสนสี่หมื่นสี่พันบาทถ้วน)

ในนามมหาวิทยาลัย ขอขอบคุณและอนุโมทนาขอบคุณอย่างยิ่งต่อคณะกรรมการกลั่นกรองบทความทางวิชาการ คณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตรและสารนิพนธ์ คณาจารย์ที่ได้ส่งบทความทางวิชาการเพื่อตีพิมพ์ในหนังสือสารนิพนธ์ เผยแผ่ผ่านทางเว็บไซต์ของมหาวิทยาลัย ir.mcu.ac.th ตลอดถึงคณะทำงานที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เช่น ส่วนเทคโนโลยีสารสนเทศ สำนักหอสมุดฯ กิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี ที่ได้ทำงานด้วยความวิริยะ อุตสาหะ ทุ่มเท เสียสละ อุทิศกำลังกายและสติปัญญาร่วมกันดำเนินการจัดทำต้นฉบับหนังสือสารนิพนธ์ ในครั้งนี้ ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี อันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการพระพุทธศาสนาสืบไป

ด้วยอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย ขอให้คณะกรรมการทุกท่าน จงเจริญด้วยจตุรพิธพรชัยทั้ง ๔ ประการ คืออายุ วรรณะ สุข พละ และปฏิภาณ คุณสารสมบัติและธรรมสารสมบัติ ปราศจากโรคาพาธ อุปัทวันตรายและบรรลุประโยชน์โสตถิผลสมมโนรถปรารถนาทุกประการ

(พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร.)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ถ้อยแถลง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กำหนดจัดงานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๒ ณ หอประชุม มวก. ๔๘ พรรษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ระหว่างวันที่ ๒๓-๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๒ โดยมีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เสด็จมาเป็นองค์ประธาน ในวันที่ ๒๕-๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

มหาวิทยาลัย ได้จัดทำต้นฉบับหนังสือสารนิพนธ์ เนื่องในงานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๒ เพื่อเป็นอนุสรณ์เผยแพร่ผลงานทางวิชาการของท่านผู้บริหาร ผู้ทรงคุณวุฒิ และคณาจารย์ ตลอดถึงเจ้าหน้าที่ทุกรูป/คน ทางเว็บไซต์ของมหาวิทยาลัย ir.mcu.ac.th และมหาวิทยาลัยได้จัดพิมพ์หนังสือในในงานพิธีประสาทปริญญาดังกล่าว จำนวน ๓ เล่ม คือ (๑) สูจิบัตร จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม (๒) ประกาศเกียรติคุณ จำนวน ๕๐๐ เล่ม (๓) วารสารมหาจุฬาวิชาการ ปีที่ ๖ ฉบับพิเศษ เนื่องในงานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี ๒๕๖๒ จำนวน ๑๐๐ เล่ม อีกทั้งยังมีบริษัท เดอะคลีนิกค์ คลินิกเวชกรรม จำกัดเป็นเจ้าภาพจัดพิมพ์วิทยานิพนธ์ เรื่องการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดอัตนิยมและปรัตถนิยมจากภาพยนตร์ เรื่อง “Pay It Forword” ในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท ของ หม่อมอัญชลี ยุคล ณ อยุธยา จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม และ ดร.สมบูรณ์ วราห์บัณฑูรวิทย์ และ น.ส. อรศิริ ไม้ทอง ร่วมกันเป็นเจ้าภาพจัดพิมพ์วิทยานิพนธ์เรื่องรูปแบบกิจกรรมการเสริมสร้างจิตสาธารณะบนพื้นที่สาธารณะเชิงพุทธบูรณาการของเยาวชนในเขตกรุงเทพมหานคร ของ นางสาวอรศิริ ไม้ทอง จำนวน ๔,๐๐๐ เล่ม

สำหรับต้นฉบับหนังสือสารนิพนธ์ เล่มนี้ มีเนื้อหาแบ่งเป็น ๓ ภาค คือ (๑) ภาคภาษาไทย ตอน ๑ พระพุทธศาสนาและปรัชญา จำนวน ๑๔ บทความ ตอน ๒ พระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ มนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ จำนวน ๑๕ บทความ ซึ่งในจำนวนบทความนี้ ๓ บทความตอนท้าย กล่าวถึงการปฏิบัติงานของนิสิตปฏิบัติศาสนกิจกับจิตอาสาพัฒนาช่วยสังคม ซึ่งเกี่ยวกับประสบการณ์การปฏิบัติศาสนกิจ อันเป็นสรุปการสัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่นที่ ๖๔ ที่ออกไปปฏิบัติศาสนกิจในสถานที่ต่างๆ ทั้ง ๔ ภาค ซึ่งได้สะท้อนสภาพปัญหา อุปสรรค แนวทางแก้ไข และข้อเสนอแนะ และโครงการบรรพชาสามเณรและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน บทบาท ม จ ร ของ พระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา ในโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา (๒) ภาคภาษาอังกฤษ จำนวน ๒ บทความ รวมบทความทั้งสิ้น ๓๑ บทความ ซึ่งเนื้อหาทั้ง ๒ ภาค ดังกล่าวข้างต้น เป็นบทความทางวิชาการและบทความวิจัย ของท่านผู้บริหาร ราชบัณฑิต ผู้ทรงคุณวุฒิ คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัย (๓) ภาคผนวก กล่าวถึงคณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตรและสารนิพนธ์และรายนามผู้อุปถัมภ์

ในนามของคณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตรและสารนิพนธ์ ขอขอบคุณและอนุโมทนาขอบคุณอย่างยิ่งท่านผู้บริหาร ผู้ทรงคุณวุฒิ ราชบัณฑิต คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัย รวมถึงคณาจารย์และนิสิตต่างสถาบัน ที่ได้ส่งบทความมาร่วมตีพิมพ์เผยแพร่ ในครั้งนี้ ประธานกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตรและสารนิพนธ์ ได้ออกจดหมายขอบคุณรับตีพิมพ์บทความให้แก่เจ้าของบทความทุกรูป/ทุกคน พร้อมกันนี้ ขออนุโมทนาขอบคุณต่อทุกรูปทุกท่านที่ได้อุทิศกำลังกาย และกำลังสติปัญญาร่วมกันทำจัดต้นฉบับหนังสือสารนิพนธ์ เนื่องในงานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี ๒๕๖๒ เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ ทางเว็บไซต์ของมหาวิทยาลัย ir.mcu.ac.th ให้สำเร็จลงด้วยความเรียบร้อยเป็นอย่างดี

(พระสุวรรณเมธาภรณ์, ผศ.)
รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ
ประธานคณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตรและสารนิพนธ์

บทบรรณาธิการ

สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี ๒๕๖๒ มีเนื้อหาเกี่ยวกับการบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ สอดคล้องกับสถานการณ์ในแต่ละช่วงเวลา มีบทความทางวิชาการของท่านผู้บริหาร ราชบัณฑิต ผู้ทรงคุณวุฒิ คณาจารย์จากส่วนกลางและวิทยาเขตต่างๆทั่วประเทศ เพื่อประโยชน์ในการสัมมนาพุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี ๒๕๖๒ เนื้อหาภายในเล่ม แบ่งเป็น ๓ ภาค คือ (๑) ภาคภาษาไทย (๒) ภาษาอังกฤษ (๓) ภาคผนวก ในภาคภาษาไทย มี ๒ ตอน คือ ตอน ๑ พระพุทธศาสนาและปรัชญา มี ๑๔ บทความ ตอน ๒ การบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ มนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มี ๑๒ บทความ ในภาคภาษาอังกฤษ มี ๒ บทความ และภาคผนวก มีรายชื่อคณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตรและสารนิพนธ์ และรายนามผู้อุปถัมภ์ งานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี ๒๕๖๒ รายละเอียดของบทความต่างๆ กองบรรณาธิการจะได้กล่าวสรุปชื่อเรื่องของบทความ ผู้เขียนและส่วนงานสังกัด ดังต่อไปนี้

ภาคภาษาไทย ตอน ๑ พระพุทธศาสนาและปรัชญา

ในภาคภาษาไทย ตอนที่ ๑ พระพุทธศาสนาและปรัชญา มีจำนวน ๑๔ บทความ คือ

บทความที่ ๑ **ศาสนากับเป้าหมาย การพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)** โดย พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะภาค ๒ เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร ประธานสภาสากลวันวิสาขบูชาโลก ได้กล่าวว่า การพัฒนาด้านเศรษฐกิจต้องส่งเสริมความเจริญรุ่งเรืองของสังคม และรักษาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติไว้เพื่อส่งมอบให้อนุชนคนรุ่นต่อไป กระทั่งเปลี่ยนเป็นการพัฒนาแบบองค์รวม (Holistic) ที่ถือเอาการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมเป็นเป้าหมายร่วมกันของการพัฒนาที่ยั่งยืน และการบรรลุเป้าหมายที่จะเป็นไปได้ เมื่อทุกฝ่ายทำงานประสานกันเป็นอย่างดี ขอฝากไว้ว่า “ไม่มีใครยิ่งใหญ่พอที่จะทำงานนี้ให้สำเร็จได้ตามลำพังและ ไม่มีใครเล็กเกินไปจนช่วยทำอะไรไม่ได้”

บทความที่ ๒ **การศึกษาสงฆ์สมัยพุทธกาล** โดย พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. อธิการบดี ได้กล่าวว่า วิชาการทั้งหลายก็เหมือนกัน เมื่อเรียนจบแล้ว สิ่งที่ได้คือความรู้ แต่จะมีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์หรือไม่ เป็นเรื่องที่น่าขบคิด ประเด็นในเบื้องต้นคือ หลักวิชาการทั้งหลายจะเจริญงอกงามและเป็นประโยชน์ต่อชีวิตใดๆ นั้น ต้องมีการปฏิบัติและเกิดผลของการปฏิบัติ ผลสืบเนื่องคือ “ปีติ” แปลว่าความอิ่มใจ ที่จะย้อนกลับไปหล่อเลี้ยงชีวิต ให้สดชื่นดื่มด่ำไปกับหลักวิชาการนั้น ดังนั้น องค์ประกอบแห่งความงอกงามของการศึกษานี้ คือ ๑) อาจารย์ผู้เป็นกัลยาณมิตร ๒) ศิษย์ผู้มีศรัทธา ๓) ปริยัติศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติศึกษาอบรมควบคู่กันไป

บทความที่ ๓ **มัชฌิมยามและวัยท่ามกลาง** โดย พระศรีธวัชเมธี ผู้อำนวยการศูนย์อาเซียนศึกษา ได้กล่าวว่า “ลานอโศก ปี ๒๕๒๐-๒๕๒๕ มหาวิทยาลัยเถื่อน สู่มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาล ที่วัดวังน้อย” ในท่อนแรก มีใจความว่า “ข้าพเจ้าเข้าทำงานที่มหาจุฬาฯ ตึก ๓ ชั้น วัดมหาธาตุฯ ท่าพระจันทร์ ที่สมัยข้าพเจ้าเป็นนิสิตยังถูกขนานนามว่ามหาวิทยาลัยเถื่อน เข้าทำงานประจำในปี ๒๕๔๓ หลังจากเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งประเทศไทยโดยสมบูรณ์ มี พ.ร.บ. เป็นของตนเอง ในปี ๒๕๔๐ ท่อนที่สอง เป็นท่อนตอนจบลงท้ายว่า “มหาจุฬาฯ จากท่าพระจันทร์ ย้ายมามีสำนักงานใหญ่ที่ตำบล ลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นับเป็นพัฒนาการของมหาวิทยาลัยสงฆ์

บทความที่ ๔ **ลัทธิมาณีกี (Manichaeism)** โดย ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต ได้กล่าวว่า เป็นกระบวนการทางศาสนาที่เกิดในเปอร์เซีย (ประเทศอิหร่านปัจจุบัน) เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๘ โดย คำว่า “มาณีกี” มาจากคำว่า “มณี” (Mani) หรือ “มาเนส” (Manes) ซึ่งเป็นชื่อของศาสดาผู้ตั้งลัทธินี้ หลักคำสอน พัฒนาการ และการขยายตัวไปทางตะวันตก ผสมผสาน ระหว่างคริสต์ศาสนากับพระพุทธศาสนา ลัทธิมาณีกีที่เข้าไปเผยแพร่อยู่ทางตะวันตกก็พยายามปรับตัว เข้ากับคำสอนในคริสต์ศาสนาและกลายเป็นคริสต์มากขึ้น ส่วนที่เข้ามาเผยแพร่อยู่ในตะวันออก โดยเฉพาะในประเทศจีนก็พยายามปรับตัวเข้ากับพระพุทธศาสนาและลัทธิเต๋า จึงมีลักษณะเป็น พุทธมากะ

บทความที่ ๕ **ศึกษาวิเคราะห์โลกธาตุตามทรรศนะทางอภิปรัชญา** โดยศาสตราจารย์พิเศษ อดิศักดิ์ ทองบุญ ราชบัณฑิต ได้กล่าวถึงโลกธาตุ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มีความหมาย ๓ อย่าง คือ โลกจักรวาล และโลกธาตุ(ที่พอเทียบได้กับเอกภพของดาราศาสตร์) เฉพาะที่หมายถึงโลกธาตุ ๓ ขนาด โลกธาตุขนาดเล็ก โลกธาตุขนาดกลางและโลกธาตุขนาดใหญ่ โลกธาตุขนาดเล็กมีอาณาเขต ๑,๐๐๐ จักรวาล จักรวาลหนึ่ง ๆ มีอาณาเขตเท่าที่ดวงจันทร์ ๑ ดวง ดวงอาทิตย์ ๑ ดวง โคจรส่องแสงให้สว่าง รุ่งโรจน์ไปทั่วทุกทิศ ฉะนั้น โลกธาตุขนาดเล็กจึงมีอาณาเขตเท่าที่ดวงจันทร์ ๑,๐๐๐ ดวง และดวงอาทิตย์ ๑,๐๐๐ ดวง โคจรส่องแสงให้สว่างรุ่งโรจน์ไปทั่วทุกทิศ ส่วนอาณาเขตของโลกธาตุขนาดกลาง ท่านให้ ใช้อาณาเขตของโลกธาตุขนาดเล็กคูณด้วย ๑,๐๐๐ จึงได้ ๑,๐๐๐,๐๐๐ จักรวาล และอาณาเขตของ โลกธาตุขนาดใหญ่ ท่านให้ใช้อาณาเขตของโลกธาตุขนาดกลางคูณด้วย ๑,๐๐๐ จึงได้ ๑๐๐,๐๐๐ โกฏิ จักรวาล ด้วยเหตุนี้ ชาวพุทธทั้งหลายจึงเชื่อตามตถาคตโพธิสัทธาว่า เรื่องโลกธาตุทั้ง ๓ ขนาด ดังกล่าว เป็นพระวิสัยสามารถของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น แม้พระอรหันตสาวกทั้งหลายผู้มี ทิพพจักขุญาณก็รู้เห็นได้แค่โลกธาตุขนาดเล็กเท่านั้น และจากการศึกษาข้อมูลเรื่องเอกภพของ นักดาราศาสตร์ เช่น ทฤษฎีบิกแบง ที่กล่าวถึงจุดเริ่มต้นและการขยายตัวของเอกภพ และนำไปศึกษา

เปรียบเทียบกับข้อมูลเรื่องการเกิดและการสลายไปของโลก จักรวาล และโลกธาตุในอัคคัญญสูตร และสัตตสุริยสูตร ทำให้ได้ความรู้ความเข้าใจว่า เรื่องโลกธาตุ ๓ ขนาด มีอยู่จริง เช่นเดียวกับ เรื่องเอกภพ

บทความที่ ๖ **วิสุทธิมรรค : วิถีแห่งการยกระดับภูมิปัญญาในเถรวาท** โดย รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร บัณฑิตวิทยาลัย ได้กล่าวว่าวิสุทธิมรรคเป็นวรรณกรรมสำคัญของนิกายเถรวาท เป็นอรรถกถาอภิธรรมปิฎก เป็นอรรถกถาสุตตันตปิฎก อธิบายไตรสิกขาแนววิสุทธิ ๗ เป็นเครื่องส่องชี้ทางไปสู่นิพพาน ว่าเริ่มที่ปัญญา เหมือนอยู่ในที่สว่าง สอนให้ใช้ปัญญามองด้านในร่างกาย เป็นจุดเริ่มของการฝึกจิตเจริญภาวนาในเถรวาท จิตที่ฝึกดีแล้วย่อมนำสุขมาให้ การฝึกจิตต้องสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นภายในร่างกาย มองเห็นความจริงในร่างกายเป็นขั้นตอน เป็นวิธียกระดับภูมิปัญญาของสาธุชนเถรวาท เพื่อนำไปสู่ความเป็นพระอรหันต์ ที่เป็นอัครทักขิไณยบุคคล ผู้ที่เมื่อฝึกจิตแล้วจะไม่สะดุ้งเพราะเสียงดุจราชสีห์ ไม่ติดข่ายดุจลม ไม่เปียกน้ำดุจใบบัว อยู่คนเดียวได้เหมือนนอแรด อย่างไรก็ตาม ผู้เข้าถึงความจริงได้มาก ย่อมเข้าใจความจริงได้มาก วิสุทธิมรรคสอนให้อยู่กับความจริง แต่ถ้าจะอยู่อย่าง “คน” ต้องอยู่ให้กลมกลืนกับผู้อื่น

บทความที่ ๗ **ไตรลักษณ์กับการพัฒนาคุณภาพมนุษย์** โดย พระครูใบฎีกาหัสดี กิตฺตินนฺโท, ผศ.ดร. มจร วิทยาเขตนครราชสีมา ได้กล่าวว่า หลักคำสอนเรื่องไตรลักษณ์นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ และความดับแห่งกองทุกข์อยู่เป็นประจำ เป็นธรรมที่ทรงตรัสอยู่เป็นนิจ เป็นหนทางที่จะนำบุคคลธรรมดาไปสู่ความเป็นพระอริยะหรือพระอรหันต์ ดังนั้น เมื่อเรียนรู้แล้วย่อมได้รับประโยชน์จากการเรียนรู้อย่างแน่นอน ต้องปฏิบัติต่อสิ่งทั้งปวงให้ถูกต้องด้วยความระมัดระวัง ไม่ลงทุนด้วยการฝืนหลักกฎหมาย หรือหลักศีลธรรมขนบธรรมเนียมต่าง ๆ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสสอนว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดมาในโลกนี้ ไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์ ล้วนแล้วแต่อยู่ภายใต้กฎของ ๑) ความไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ๒) เป็นความทุกข์กายและทุกข์ใจ และ ๓) เป็นความไม่มีอะไรจีรังยั่งยืน ความสูญเปล่า”

บทความที่ ๘ **ศึกษาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาทของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายโรงเรียนที่ตั้งในเขตเทศบาลอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม** โดย ผศ.ดร.ณัทธีร์ ศรีดี ภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ โดยกล่าวว่า การพัฒนาประเทศให้มีความมั่นคงเจริญก้าวหน้า และมีเสถียรภาพได้ ย่อมขึ้นอยู่กับคุณภาพของประชากร ซึ่งถือว่าเป็นทรัพยากรอันทรงคุณค่า และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือต้องมีการพัฒนาด้านวัตถุไปพร้อมกันกับคุณธรรมและจริยธรรม จึงส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ความต้องการและความนิยมในวัตถุมีอิทธิพลสูง ความมีคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งเคยควบคุมแนวคิดแนวปฏิบัติของเด็กและเยาวชนถูกละเลยหรือเลือนหายไป มุสาวาท ในทัศนะของพุทธปรัชญาคือ คำพูดที่ไม่จริง ซึ่งครอบคลุมถึงการเขียนหนังสือ

อันเป็นเท็จด้วย การจะตัดสินว่า คำพูดหรือการกระทำใดผิดตามหลักมุสาวาทนั้น ให้พิจารณาตามองค์ประกอบ ๔ ประเภท คือ ๑) พูดเรื่องไม่จริง ๒) มีเจตนาพูดให้ผิดไปจากความจริง ๓) มีความพยายามในการพูด และ ๔) ผู้ฟังรู้และเชื่อตามผู้พูด ในเรื่องมุสาวาทนี้มีประเด็นที่ขัดแย้งกับปัญหาทางจริยธรรมที่คนส่วนมากเข้าใจว่า หากพูดจริงทำให้สูญเสียอะไรบางอย่างไป กับการพูดเท็จแต่อาจจะนำประโยชน์อะไรบางอย่างมาให้ ก็ควรจะรักษาผลประโยชน์เอาไว้ จึงเป็นเหตุให้คนพูดอาจพูดเท็จมากกว่าความจริง

บทความที่ ๙ **พินิจเรื่องกรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท** โดย พระมหาวีรธิษณ์ วรินฺโท, ดร. วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี และ ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง มจร วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ได้กล่าวว่า กรรม คือการกระทำ เป็นการดีก็ได้ ชั่วก็ได้ พระพุทธเจ้าตรัสสอนเรื่องกรรม โดยแสดงกรรมและผลของกรรมไว้ ๔ ชนิด คือ ๑) กรรมดำ มีวิบากดำ ๒) กรรมขาว มีวิบากขาว ๓) กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว ๔) กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ส่วนบทบาทหน้าที่ของกรรมที่แบ่งตามทวารคือ ทางสำหรับกรรม มี ๓ ทาง คือ ทางกาย วาจา ใจ ในสังคีติสูตรหมวด ๑๐ จำแนกตามลักษณะอาการแสดงออกของผู้กระทำกรรมในลักษณะต่างๆ การที่บุคคลจะทำให้เกิดกรรมได้นั้น จำเป็นต้องมีเจตนาเข้ามาประกอบเสมอ คือ ๑) กรรมใดทำสำเร็จโดยใช้กำลังกายทำ กรรมนั้นเป็นกายกรรม ๒) กรรมใดทำทางวจีทวาร คือ สำเร็จลงได้โดยผู้ทำให้วาจาเป็นเครื่องมือในการทำ กรรมนั้นเป็นวจีกรรม ๓) กรรมใดทำทางมโนทวาร คือ สำเร็จลงได้โดยการคิดนึกด้วยจิตใจ กรรมนั้นเป็นมโนกรรม

บทความที่ ๑๐ **"กาย" ในภาษาบาลี เครื่องมือการพัฒนาปัญญา** พระมหาโกมล กมโล มจร วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษาบาลีในการสื่อสารคำสอนโดยทรงแสดงคำว่า "กาย" ในมหาสติปัฏฐานสูตร บทบาลีว่า "กาย" เป็นคำหนึ่งที่คนทั่วไปคุ้นเคยมีความหมายตามหลักศัพทศาสตร์ ๒ อย่าง คือ เทหะ-ร่างกาย และ ราสิ-หมู่, กอง ในคำว่า กาเย กายานุปสฺสนา หรือ กาเย กายานุปสฺสี ทรงหมายถึงกองรูป ๑๘ อย่าง คือ หมวดอานาปานะ หมวดอิริยาบถ หมวดสัมปชัญญะ หมวดปฏิกูลมนสิการ หมวดธาตุมนสิการ หมวดป่าช้า ๙ และนีลกสิณ เป็นต้น ๔ ที่ปรากฏด้วยการ เจริญกรรมฐานภายใน เป็นเรื่องของรูปที่คนทั่วไปเห็นว่าร่างกายทั้งหมดที่เกิดมาพร้อมกับตาและหูเป็นต้นนั้นเป็นอัตตาตัวตน ชาวโลกทั่วไปเรียกร่างกายทั้งหมดที่ประกอบด้วยตาและหูเป็นต้นว่าเป็นตัวเรา เป็นวิญญาณของเรา แต่โดยสภาพปรมัตถ์แล้ว ร่างกายทั้งหมดเป็นเพียงองค์รวมที่ประกอบด้วยรูปและนามเท่านั้น ดังนั้น ผู้เริ่มปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจึงต้องเริ่มต้นด้วยการสังเกตสภาวะการเกิดดับของรูปนามให้เป็นปัจจุบัน ในระหว่างที่กำลังเจริญสติ กำหนดรูปทางกาย เช่น สภาวะพอง ยุบ นั่ง คู้ เหยียด ซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลานั้น ผู้ปฏิบัติจะได้รู้เห็นทุกข์ที่เกิดขึ้น

เพราะรูป และความไม่อยู่ในบังคับบัญชาของรูป วิปัสสนาปัญญารู้แจ้งย่อมเกิดขึ้น เมื่อได้รู้แจ้งเห็นจริงในรูปนามอย่างนี้แล้ว ย่อมสามารถพัฒนาปัญญาที่จะส่งผลให้เกิดปฏิเวธได้ อันเป็นอิทธิพลของภาษาบาลี ที่ทรงใช้ประกาศพระศาสนาเพื่อให้รู้แจ้งความจริง ที่ถูกปิดบังด้วยความไม่รู้อันยาวนาน

บทความที่ ๑๑ **การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานภาครัฐ เพื่อความปรองดองในสังคมไทย** โดย พระมหาสันติ ธีรภทฺโท, ดร.นายธนพล เมฆเสน บัณฑิตวิทยาลัย มจร ได้กล่าวว่า ๑) หยุดใช้ความรุนแรงเพื่อหยุดยั้งความหวาดกลัว ๒) การสร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจ ๓) เอาใจเขามาใส่ใจเรา การบริหารงานภาครัฐกับหลักพุทธธรรมในการสร้างความปรองดองในสังคมไทย ได้แก่ ๑) หลักพละ ช่วยให้ดำเนินชีวิตด้วยความมั่นใจ ไม่หวั่นไหวต่อภัยอันตรายใด ๆ และช่วยให้บุคคลสามารถอยู่ร่วมกันในองค์กร ในสังคมและประเทศชาติได้อย่างสงบสุข ๒) หลักสาราณียธรรม ๖ ประการ ทำให้บุคคลระลึกถึงกัน เป็นที่รักของกันและกัน มีความเคารพยำเกรง เกิดความกลมกลืน แก้ปัญหาความขัดแย้งอย่างยั่งยืน และสร้างความปรองดองในสังคมไทย ๓) หลักอปริหานิยธรรม ๗ เป็นหลักธรรมให้เกิดความสามัคคี ช่วยกำจัดความขัดแย้งสร้างความปรองดองสมานฉันท์ในสังคมเป็นอย่างดี สร้างความเชื่อมั่น ความไว้วางใจ และทำให้อยู่ร่วมกันในองค์กรอย่างมีความสุข ๔) หลักคารวธรรม เป็นหลักการสำคัญที่จะทำให้กระบวนการในการจัดความขัดแย้งโดยสันติวิธีได้ดำเนินการไปอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลยิ่งขึ้น มีความสามัคคี พร้อมเพรียงของหมู่คณะ ๕) อธิกรณสมถะ ซึ่งเป็นวิธีดำเนินการเพื่อระงับในที่พร้อมหน้า ระงับโดยถือสติเป็นหลัก ระงับสำหรับผู้หายจากบ้า การทำตามที่รับ การตัดสินลงโทษแก่ผู้ผิด การตัดสินตามคำของคนข้างมาก ระงับโดยวิธีประนีประนอม โดยพบว่า “ความถูกต้อง” หรือ “ความชอบธรรม” เป็น “หัวใจ” ของรูปแบบการจัดการความขัดแย้งของพระพุทธเจ้าในทุกๆ วิธี

บทความที่ ๑๒ **พระพุทธศาสนากับการสอน** โดย ผศ.ดร.เจษฎา มูลยาพอ มจร วิทยาเขตหนองคาย ได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้า เป็นต้นแบบการสอนเกี่ยวข้องกับการสอนแบบ Coaching ให้ผู้เรียนดำเนินการเองทันที โดยการให้กิจกรรมเพื่อดำเนินการตามกิจกรรมที่ต้องการ สะท้อนให้เห็นผลที่จะตามมา ด้วยการหยั่งรู้ของพระพุทธเจ้าเอง เพราะพระพุทธเจ้าทรงเห็นความสำคัญต่อมวลมนุษยชาติ เป็นการปรับเปลี่ยนความคิดเชิงบวก ให้เกิดความกระตือรือร้น พร้อมที่จะพัฒนาตนเองเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างที่สุด และการเป็นแบบอย่างที่ดีที่สุดการทำตนเป็นต้นแบบที่ดีในการสอน การทำหน้าที่ Coaching เป็นการดึงศักยภาพของผู้เรียน ผู้สอนทำหน้าที่ถ่ายทอดประสบการณ์และดึงศักยภาพของผู้เรียนให้สามารถพัฒนาตามแนวที่ผู้เรียนต้องการ เพราะมนุษย์เราเป็นสิ่งที่มีชีวิตที่เกิดจากการมองเห็นเกิดจากการเป็นต้นแบบที่ดีไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจาและทางใจ

บทความที่ ๑๓ **เทวธรรม : ข้อปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเองและสังคมให้อยู่ดีมีสุข** โดย ผศ.สันติ เมืองแสง คณะพุทธศาสตร์ มจร ได้กล่าวว่า การพัฒนาตนเองและสังคม โดยอาศัยหลักเทวธรรม (หิริโอตตัปปะ) เป็นเบื้องต้นแห่งการประพฤติปฏิบัติ ให้อยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมและสังคมมนุษย์อย่างมีความสุข พร้อมทั้งสร้างสิ่งที่ดีที่สุดให้เกิดขึ้นกับจิตใจอยู่ตลอดเวลา โดยเริ่มต้นจากพัฒนาตนเองขยายไปสู่สังคมระดับครอบครัว ระดับชุมชน และสังคมระดับประเทศต่อไป การจะพัฒนาสังคมระดับครอบครัว ต้องมีกระบวนการพัฒนาชีวิตเป็นขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การมีสติสัมปชัญญะ ปลูกจิตสำนึกที่ดี ละอายและเกรงกลัวความชั่ว แล้วตั้งตนให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ทำตนให้เป็นที่รักน่ายกย่องมีหน้าที่การงานที่มั่นคง พัฒนาตนให้เป็นคนดีของสังคม ถือได้ว่าเป็นการเสริมสร้างตนเองและครอบครัวให้มีความมั่นคงและมีความสุขอย่างแท้จริง การพัฒนาสังคมระดับชุมชน ต้องมีการพัฒนาระดับจิตใจของแต่ละคน ให้มีหลักใจที่อยู่ในเกณฑ์เดียวกัน ด้วยการฝึกพัฒนาให้มีความจริงใจต่อตนเองเป็นพื้นฐาน แล้วพัฒนาไปสู่ความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่น ทั้งด้านหน้าที่การงานบุคคลสังคมและประเทศชาติ

บทความที่ ๑๔ **จิตภาวนา** โดย นายสุชญา ศิริธัญภร ได้กล่าวว่า เมื่อเห็นว่า กายใจนี้ เป็นทุกข์ล้วนเมื่อไหร่ จะหมดความอยากในกายในใจ ความอยากทั้งหลาย มีแค่อยากให้กายให้ใจเป็นสุข อยากให้กายให้ใจพ้นทุกข์ ความอยากลึกๆ มันมีเท่านั้นเอง ความอยากอย่างนี้ ไร้เดียงสา ถ้าเห็นแจ้งทุกข์ได้ขนาดนี้ จิตจะละสมุทัยอัตโนมัติ สมุทัยไม่เกิดอีกแล้ว เพราะรู้ทุกข์อย่างแจ้ง เมื่อไม่มีสมุทัยไม่มีตัณหาจะแจ้ง นิพพานอยู่ต่อหน้าต่อตาเลย เมื่อเจริญมรรค ฝึกไปตามขั้นตอน มีศีล ฝึกจิตให้สงบตั้งมั่น เจริญปัญญา แยกธาตุ ขันธ์ แล้วจะพบว่า ชีวิตจะเปลี่ยน แต่ถ้านั่งสมาธิอย่างเดียว ชีวิตไม่เปลี่ยน สงบแล้วก็ฟุ้งซ่านอยู่ไปตลอดชีวิต แต่ถ้าทำความสงบพอให้มีแรงและเจริญปัญญาต่อ ชีวิตจะเปลี่ยนในเวลารวดเร็ว ธรรมะของพระพุทธเจ้า ไม่เนินช้า ถ้าลงมือทำจริงๆ ทำถูกต้องตามที่ท่านสอน ไม่เนินช้า จะพบเลยว่า ถ้ารู้ทุกข์อย่างแจ่มแจ้ง ละสมุทัย ตัณหาไม่เกิดอีก เห็นแจ้งพระนิพพานอยู่ตรงนั้น แจ้งนิโรธอยู่ตรงนั้น ฉะนั้น การรู้ทุกข์ ละสมุทัย แจ้งนิโรธ เกิดอริยมรรค เกิดในขณะจิตเดียวกันนั่นเอง

ตอน ๒ ครุศาสตร์ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ มีจำนวน ๑๒ บทความ คือ

บทความที่ ๑ **การศึกษาและพัฒนาการภาวะผู้นำทางสังคมเชิงพุทธ** โดย พระครูปริยัติกิตติธำรง, รศ.ดร. คณบดีคณะสังคมศาสตร์ สรุปว่า ผู้นำ (Leader) คือบุคคลที่สามารถชี้นำบุคคลอื่น ให้ปฏิบัติงานสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ได้อย่างมีประสิทธิผลและประสิทธิภาพ ในการพัฒนาภาวะผู้นำประกอบด้วย ความสามารถเชิงวิสัยทัศน์ การวางแผนและการกำหนดเป้าหมายขององค์การ การทำงานแบบมีส่วนร่วม การสื่อสารแบบมีประสิทธิภาพ ทีมงาน การกระบวนการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม

การจัดการกับปัญหา การสร้างสรรค์นวัตกรรม และการริเริ่มในการเปลี่ยนแปลงองค์การ ดังนั้น การเป็นผู้นำ พยายามชี้ความสามารถของผู้ใต้บังคับบัญชา ในการปฏิบัติงานให้มากที่สุด พึงระลึกว่า ผู้ใต้บังคับบัญชา มีความสำคัญในการปฏิบัติงานให้เป็นไปอย่างราบรื่น และมีประสิทธิภาพสูง การบริหารงานที่ดี ภาวะความเป็นผู้นำ ต้องเก่งงาน เก่งคน เก่งคิด และเก่งการดำเนินชีวิตไปพร้อม ๆ กัน ผลงานก็จะเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสมบูรณ์ดี เพราะผู้นำมีความรู้ความสามารถ และมีคุณธรรมนั่นเอง

บทความที่ ๒ **การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน** โดย พระราเชนทร์ วิสารโท, ผศ.ดร. มจร วิทยาเขตหนองคาย ได้กล่าวว่าว่า ความสำเร็จของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธโดยชุมชน และการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องมีการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ผ่านกระบวนการจัดการ การดำเนินงานขององค์กรชุมชนอย่างชัดเจน และสร้างเครือข่ายระหว่างภาครัฐ บ้าน วัด โรงเรียน ทุกวันสำคัญทางพุทธศาสนา มัคคุเทศก์เป็นผู้แนะนำให้ความรู้กับผู้ที่มาท่องเที่ยว การบริการด้านสาธารณะ การเข้ามามีส่วนร่วมการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเส้นทางคมนาคมเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวให้สามารถสนองต่อความต้องการ รวมถึงการประชาสัมพันธ์ให้คนทั่วไปได้รู้จักมากขึ้น ดังนั้น เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนา จึงได้เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เพื่อตระหนักถึงคุณค่าต่อการรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ และก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชนในท้องถิ่น

บทความที่ ๓ **สิ่งที่ประเสริฐสำหรับชีวิต** โดย พระครูสุนทรธรรมนิทัศน์, ผศ.ดร. รศ.รวีโรจน์ ศรีคำภา มจร วิทยาเขตแพร่ ได้กล่าวว่า เพื่อให้เกิดความมั่นใจอย่างบริสุทธิ์ ไม่หวั่นไหวในสิ่งที่เป็นเหตุให้สามารถเรียกตนเองว่าเป็นสัตว์ประเสริฐอย่างแท้จริง ก็ควรสำเหนียกไว้เสมอว่าการแสดงออกทางสุจริตทั้ง ๓ คือ กายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต เป็นต้นนั้น และการทำตนให้ครบถ้วนทั้ง ๖ ประการ เป็นสิ่งที่คู่ควรเหมาะสมโดยประการทั้งปวงแก่มนุษย์ที่ได้ชื่อว่าประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งหลายและเป็นเครื่องการันตีว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐสำหรับชีวิตอย่างแท้จริงนั่นเอง

บทความที่ ๔ **วิธีการนำภาษาสันสกฤตในรูปแบบวรรณกรรมมาใช้ในภาษาไทย** โดย รศ.ดร.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาศาสตร์ สำนักงานอธิการบดี ได้กล่าวว่า คำภาษาสันสกฤตนำมาใช้ในภาษาไทย มีทั้งที่เป็นคำนาม คำที่มีสภาพเท่ากับคำนาม แต่จะได้รับการเปลี่ยนรูปเปลี่ยนเสียง ตัดรูปวิภัตติ์ ใส่เครื่องหมายทัณฑฆาตบนพยัญชนะ ลดพยัญชนะบางตัว เพิ่มเสียงพยัญชนะบางตัว เปลี่ยนเสียงสระบางตัว และแปลพยัญชนะบางตัวบ้าง ถึงกระนั้น การเปลี่ยนแปลงพยัญชนะต่างๆ โดยวิธีนำคำสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทย มี ๒ ลักษณะ คือ ๑) การเปลี่ยนเสียงสระ สรุปวิธีการได้ ๑๓ ลักษณะ เช่น สระเสียงสั้น ออกเป็นเสียงยาว ๒) การเปลี่ยนเสียงพยัญชนะ สรุปวิธีการได้ ๓๐ ลักษณะ เช่น คำสันสกฤตว่า “หฤทย” คนไทยใช้ว่า “หฤทัย” ดังนั้น การเลือกใช้คำสันสกฤตที่นำมาใช้

ในภาษาไทย ควรที่จะศึกษาและทำความเข้าใจให้ชัดเจน เพื่อให้การใช้ภาษาไทยมีความถูกต้องและเหมาะสม.

บทความที่ ๕ **การบริหารการศึกษา : แนวคิด ทฤษฎีและรูปแบบการบริหารจัดการ** โดย รศ. ดร.สิน งามประโคน คณะครุศาสตร์ มจร ได้กล่าวว่า การบริหารการศึกษา ส่งเสริมสนับสนุนให้คนทุกช่วงวัยมีทักษะ ความรู้ความสามารถและการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างเหมาะสม การบริหารงานบุคคล ตามแผนอัตรากำลัง ปรับระบบการประเมินสมรรถนะที่สะท้อนประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอนและการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนเป็นสำคัญ การบริหารงบประมาณ โปร่งใส ตรวจสอบได้ สามารถตรวจสอบได้นำทรัพย์ที่ถูกต้องและได้มาอย่างสุจริตไปบริหารจัดการ ๕ ส่วน ได้แก่ เลี้ยงตัว บำรุงมิตรสหาย รักษาสวัสดิภาพ ทำพลี และอุปถัมภ์พระสงฆ์ การบริหารงานทั่วไป ร่วมกับชุมชน สร้างความสามัคคี อนุเคราะห์ช่วยเหลือและเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น มีวาจาสุภาพ แบ่งปันและร่วมกันคิดแก้ไขปัญหาและรับผลประโยชน์ร่วมกัน

บทความที่ ๖ **การลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้สำหรับการจัดการเรียนการสอนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานการศึกษา** โดย รศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย ได้กล่าวว่า โรงเรียนยังต้องอาศัยเวลาในการสร้างความรู้ความเข้าใจกับครูและผู้ปกครองนักเรียนอีกมาก ถ้าต้องการให้บรรลุตามเป้าหมาย การศึกษาจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยกาลเวลาว่าการลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้จะสามารถพัฒนาในการเรียนการสอนในช่วงชั้นต่าง ๆ อย่างไร และควรจะมีการประเมินผลการลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ สำหรับการเรียนการสอน ในกิจกรรมการลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ไปในทิศทางที่ตั้งวัตถุประสงค์มากเพียงใด

บทความที่ ๗ **ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับ "หนทางแห่งสันติภาพ"** โดย ผศ.ดร.อภิรมย์ สีดาคำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้กล่าวว่า มนุษย์ทุกคนเกิดมาแล้วล้วนแสวงหาความสุขในการดำรงชีวิต การรักษาทรัพย์สินเงินทอง แต่โลกแห่งการเปลี่ยนแปลงย่อมเกิดความขัดแย้ง ด้วยฝีมือของมนุษย์เอง เมื่อเป็นเช่นนี้บรรดานักปราชญ์ต่างก็หาทางออกและแนวทางแห่งสันติภาพ เพื่อให้มนุษย์พบกับความสุขในชีวิตและทรัพย์สิน จึงเสนอหลักการแห่ง "ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับหนทางแห่งสันติภาพ ๗ ประการ"

บทความที่ ๘ **ประสบการณ์การทำงานวิจัย : เล่าสู่กันฟังภายใต้โจทย์ "แนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงและกระบวนการสื่อสารวัฒนธรรมการเรียนรู้" ด้วยการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)** โดย ผศ.ดร.วรวิทย์ นิเทศศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬา-ลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้กล่าวว่า เครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงที่นำเอาหลัก

บวร ประกอบด้วย บ้าน วัด โรงเรียน มาบูรณาการเข้าด้วยกัน โดยการใช้หลักพุทธธรรมในการสื่อสารวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้ องค์ความรู้ของพื้นที่ต้นแบบ (Model) การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structured In-Depth Interview) การสนทนากลุ่มเพื่อถอดบทเรียน (Lesson Learned Focus Group Discussion) และพื้นที่ต้นแบบสร้างใยแมงมุมเพื่อเชื่อมเครือข่ายชุมชนด้วยจิตใจของทุกคนในชุมชน ในพื้นที่หลายชาติพันธุ์ ดั่งสายน้ำที่หลั่งไหลมารวมกัน เพื่อเกื้อกูลซึ่งกันและกันตลอดไป

บทความที่ ๙ **การเมืองภาคประชาสังคมในยุค ๔.๐** โดย ผศ.ดร.ธงชัย สิงอุดม วิทยาลัยสงฆ์เลย มจร ได้กล่าวว่า การเมืองภาคประชาสังคมในยุค ๔.๐ ได้พัฒนารูปแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New social Movement) ในยุคที่มีการแย่งชิงอำนาจกันระหว่างกลุ่มคนที่เห็นต่างทางการเมือง ๒ กลุ่ม แต่ในความเป็นจริงนั้น ยังมีคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ต้องการพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็นต่อการกำหนดนโยบายของรัฐ สร้างความร่วมมือกัน สร้างความชอบธรรมในการทำงาน เสริมสร้างการมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างรัฐ การศึกษาพลเมือง สร้างการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นทุนทางสังคม เป็นการสร้างทางเลือกและโอกาส ในการเข้าถึงบริการสาธารณะ เป็นรูปแบบใหม่ของการเคลื่อนไหวและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาชน ในยุคการเมืองสมัยใหม่ (Post Modern Politics) ความสำคัญอยู่ที่การเคลื่อนไหวระดับท้องถิ่น แต่มีเครือข่ายเชื่อมโยงกันในระดับโลก เป้าหมายคือเป็นสังคมที่มีการรวมตัวกันที่มีจิตสำนึกผิดชอบร่วมกัน ทำให้เกิดพลังมวลชน ผ่านองค์กรที่หลากหลาย มีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายเพื่อทำการแลกเปลี่ยนข้อมูล มีความคิดเพื่อสร้างเอกลักษณ์ มีความผูกพัน ความเชื่อร่วมกันในการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐ เพื่อให้รัฐมีสำนึกรับผิดชอบต่อสาธารณะ

บทความที่ ๑๐ **การบูรณาการการเรียนการสอนกับโครงการตามรอยประวัติศาสตร์ไทยภาคภาษา อังกฤษ ของนิสิตชั้นปีที่ ๓ สาขาวิชาภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่** โดย ผศ.ดร.วิสุทธิชัย ไชยสิทธิ์ มจร วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้กล่าวว่า นิสิตบรรพชิตและคฤหัสถ์ชั้นปีที่ ๓ สาขาวิชาภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ มีความพึงพอใจในบูรณาการการเรียนการสอนรายวิชาสถานที่สำคัญทางศาสนาในประเทศไทย ภาคภาษาอังกฤษด้วยโครงการตามรอยประวัติศาสตร์ไทยภาคภาษาอังกฤษ ประเมินตามวัตถุประสงค์ทุกรายการมากที่สุด ประกอบด้วย วิธีการการเรียนรู้โดยภาพรวม บรรยากาศการเรียนรู้ และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ ดังนั้น การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการรายวิชากับพันธกิจของมหาวิทยาลัยนั้น ถือว่าเป็นทางเลือกที่ดีในการสนับสนุนการเรียนรู้ของผู้เรียน เพราะมีวิธีการสอนที่น่าสนใจ และบรรยากาศการเรียนการสอนในสถานที่จริงช่วยสร้างแรงจูงใจ ทำให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จในการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ต่อสังคม การดำเนินงานมีความสอดคล้องกับโครงการยุทธศาสตร์ตามแผนการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา นิสิตได้รับการพัฒนาศักยภาพในการปฏิบัติงาน มีความรู้ ได้ประสบการณ์ และเกิดทักษะในการดำเนินงานตั้งแต่การเขียนโครงการ เครื่องมือการบริหารจัดการในพื้นที่และสามารถประยุกต์องค์ความรู้ดังกล่าวไปต่อยอดได้ในอนาคต

บทความที่ ๑๔ **บทบาท มจร กับการพัฒนาเด็กและเยาวชน โครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปี ๒๕๖๑** โดย พระมหาประยูร โชติวโร และคณะ กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย ได้กล่าวถึงว่า การดำเนินโครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยกองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี ร่วมกับ วิทยาเขต คณะ วิทยาลัย ห้องเรียน และหน่วยวิทยบริการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้จัดโครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อนขึ้น เพื่อเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ภูมิพลอดุลยเดช มหาราช โดยมีจำนวนโครงการที่เสนอเข้าร่วมโครงการทั้งสิ้น ๓๖๖ โครงการ ประมาณการผู้เข้าร่วมโครงการ จำนวน ๕๖,๖๔๔ รูป/คน ในพื้นที่ ๕๕ จังหวัดทั่วประเทศ และในต่างประเทศ ๔ โครงการ โดยสะท้อนให้เห็นว่า การจัดบวชเณรและอบรมเยาวชน นอกจากการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็กและเยาวชนแล้ว ทุกท่านถือว่าได้ช่วยยังความมั่นคงให้กับพระพุทธศาสนาด้วย

บทความที่ ๑๕ **บทบาท ม จ ร ของ พระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา** โดย พระมหาประยูร โชติวโร และคณะ กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวถึงโครงการที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้พระบัณฑิตที่ผ่านการคัดเลือกจากนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต วิทยาลัย และห้องเรียนต่าง ๆ ที่มีจิตอาสาและสมัครมาเป็นพระบัณฑิตนักพัฒนาบนพื้นที่สูงในเขตทุรกันดาร โดยมีพื้นที่ปฏิบัติศาสนกิจครอบคลุมในหมู่บ้านชาวเขา ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง แม่ฮ่องสอน ลำพูน เชียงราย แพร่ น่าน ตาก และพะเยา ชาติพันธุ์ชนเผ่าคือ กะเหรี่ยง เย้า มูเซอ ลีซอ ม้ง ลั๊วะ อาข่า ไทยใหญ่ จีนยูนนาน และไทลื้อ

นอกจากนี้ ภาคภาษาอังกฤษ ยังมีบทความอีก ๒ บทความ คือ

Article I **Development of an Instructional Model of ASEAN Cross Cultural Learning of CLMV Students in Mahachulalongkornrajavidyalaya University** by Assoc. Prof.Dr.Phra Rajvaramethi, Vice-Rector for Administration, MCU Good models of ASEAN cross cultural learning of CLMV students studying at Mahachulalongkornrajavidyalaya

University focuses on three aspects consisted of 1) pattern of conduct, 2) the principleof coexisting, and 3) following the Buddhist sect. The model of activity is to promote cross cultural learning consisted of exchanging learning from their own experiences and cultural activity demonstration through collaborative learning. In summary, ASEAN cross cultural learning management, components of ASEAN cross cultural learning, ASEAN cross cultural learning process and activities for cross cultural learning can promote a happy living together in the society.

Articla II **Buddhist Perspective on Economical Preservation** by Asst.Prof.Dr. Walmoruwe Piyaratana Senior Lecturer, Department of Buddhist Studies Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Wang Noi, Ayutthaya, Thailand Buddhist term ‘samajīvikaṃ’ has extensive meaning which useful to apply even now a day. The life spending with balanced economy brings the happiness to the person in this very life. One who expects happiness in this very life should lead his/her life in accordance with income. Income and living expenses should be balanced. If one spends more than the income, probably there is an issue that leads life’s misery. Neither expenses should excess the income nor should income excess the expenses. While having enough wealth, if one spends a misery life or while having no enough wealth if one spends an extra ordinary life or luxurious life both do not accept by Buddhism. Aim of preservation of economy in Buddhism means balancing life style without facing any troubles.

สำหรับรายละเอียดบทความทั้งหมดนี้ ผู้ใคร่ต่อการศึกษา สามารถอ่านได้ในหนังสือสารนิพนธ์เล่มนี้.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจอมไทยสถาปนา

สมเด็จพระปิยมหาราช ทรงประสาธน์มหาจุฬาฯกล้ากุศล
ไตรปิฎกยกศึกษาสง่าชน บรรลุผลสันติสุขปลุกสายกลาง
วิชาชั้นสูงจูงงานประสานกิจ ตามแนวคิดลายพระหัตถ์ชัดเจนสร้าง
ยุคบุกเบิกฤกษ์สู้รู้หนทาง สุขสว่างจุดหมายปลายอุโมงค์
ส่งไม้ต่อก่อดีหลากชีวิต แรงอุทิศกำสรดผ่านคดโค้ง
ดินสู่ดาวพราวฟ้าจ้าแสงโพลง กว่าจะโล่งค่อยคืบสืบท้อทน
สมเด็จพระภัทรมหาราช ทรงประกาศรับรองก้องเวหน
ศักดิ์และสิทธิ์คิดค่าเท่าสากล ลืมตาบนโลกนี้สมที่คอย
พุทธธรรมนำชาติเชื่อมศาสตร์ใหม่ ส่งเสริมให้เป็นมนุษย์สูงสุดสอย
ทุกก้าวย่างสร้างสติดำริรอย แสงเทียนน้อยหลายหมื่นส่องชื่นใจ
สร้างโอกาสศาสตร์ศิลป์ส่งดินเกิด ลายแทงเลิศอริยทรัพย์ระยับใส
ทางพ้นทุกข์บุกลึกทั่วพฤกษ์ไพร หลักสูตรให้รู้ละชนะมาร
สมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว แผ่ธรรมทั่วแผ่นดินรอบถิ่นฐาน
วางศิลามหาฤกษ์เปี่ยมเบิกบาน เลือดชมพูคู่บ้านลานบุญไทย
มวก.หอประชุมกลุ่มนักปราชญ์ วชิรราชโปรดปรานประทานให้
สูงมงคลล้นจิตบัณฑิตชัย ธรรมสมัยสุขเสนอเสมอทอง
มจร.ก่อเกื้อเอื้อเฟื้อบท จึงงามงดเด่นดาวแพรวแสงส่อง
อยู่กลางหาวก้าวใหม่สมใจปอง อย่าลืมมองแดนเกิดกำเนิดเดิม

ดร.อดุลย์ คนแรง ป.ธ.๙, พธ.บ., ป.อบ., น.บ., ศษ.บ., ศศ.ม., ปร.ด.
อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

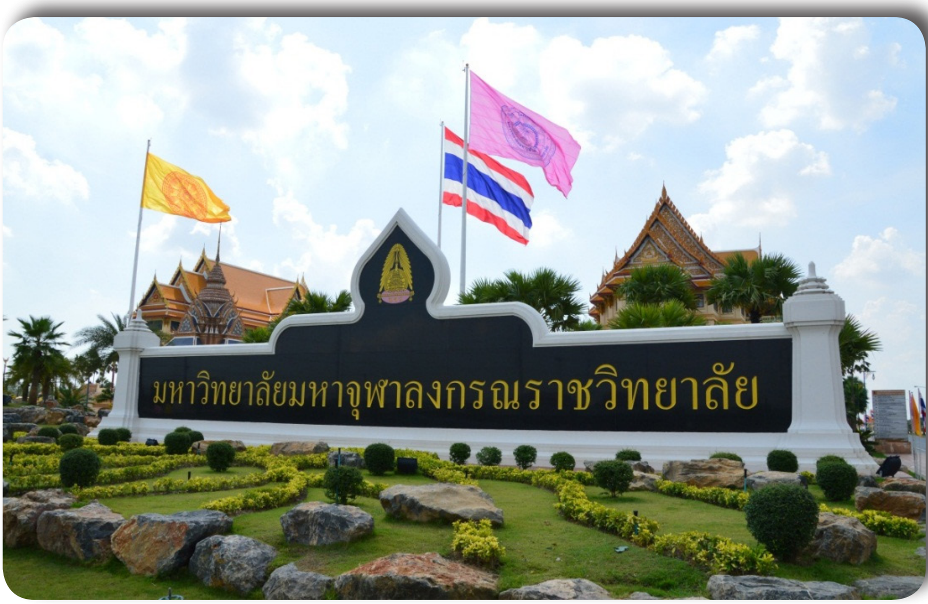
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สารบัญ

เรื่อง หน้า

คำปรารภ (๓)

ถ้อยแถลง (๕)

บทบรรณาธิการ (๖)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจอมไทยสถาปนา (๑๙)

๑ ภาคภาษาไทย

ตอน ๑ พระพุทธศาสนาและปรัชญา

ศาสนา กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ๑

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

การศึกษาสงฆ์สมัยพุทธกาล ๒๙

พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร.

มัชฌิมยามและวัยท่ามกลาง ๔๑

พระศรีธวัชเมธี

ลัทธิมาณีกี ๕๑

ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ

ศึกษาวิเคราะห์โลกธาตุตามทรรศนะทางอภิปรัชญา ๖๑

ศาสตราจารย์พิเศษ อดิศักดิ์ ทองบุญ

วิสุทธิมรรค : วิถีแห่งการยกระดับภูมิปัญญาในเถรวาท ๗๗

รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร

ไตรลักษณ์กับการพัฒนาคุณภาพมนุษย์ ๙๕

พระครูใบฎีกาหัสดี กิตฺตินนฺโท, ผศ.ดร.

ศึกษาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาทของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนที่ตั้งในเขตเทศบาลอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ๑๐๗

ผศ.ดร.ณัทธีร์ ศรีดี

พินิจเรื่องกรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท ๑๑๙

พระมหาวีรธิษณ์ วรินฺโท, ดร., ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง

“กาย” ในภาษาบาลี เครื่องมือการพัฒนาปัญญา ๑๓๑
พระมหาโกมล กมโล
การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานภาครัฐ
เพื่อความปรองดองในสังคมไทย ๑๔๙
พระมหาสันติ ธีรภทฺโท, ดร. นายธนพล เมฆเสน
พระพุทธศาสนากับการสอน ๑๖๓
ผศ.ดร.เจษฎา มูลยาพอ
เทวธรรม : ข้อปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเองและสังคมให้อยู่ดีมีสุข ๑๗๙
ผศ.สันติ เมืองแสง
จิตภาวนา ๑๙๕
นายสุชญา ศิริธัญภร

ตอน ๒ พระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

การศึกษาและพัฒนาการภาวะผู้นำทางสังคมเชิงพุทธ ๒๑๓
พระครูปริยัติกิตติธำรง, รศ.ดร.
การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ๒๓๓
พระราเชนทร์ วิสารโท, ผศ.ดร.
สิ่งที่ประเสริฐสำหรับชีวิต ๒๔๕
พระครูสุนทรธรรมนิทัศน์, ผศ.ดร.,รศ.รวีโรจน์ ศรีคำภา
วิธีการนำภาษาสันสกฤตในรูปแบบวรรณกรรมมาใช้ในภาษาไทย ๒๖๑
รศ.ดร.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร
การบริหารการศึกษา : แนวคิด ทฤษฎีและรูปแบบการบริหารจัดการ ๒๗๑
รศ.ดร.สิน งามประโคน
การลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้สำหรับการจัดการเรียนการสอน
ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานการศึกษา ๒๘๕
รศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย
ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับ “หนทางแห่งสันติภาพ” ๒๙๙
ผศ.ดร.อภิรมย์ สีดาคำ

ประสบการณ์การทำงานวิจัย : เล่าสู่กันฟังภายใต้โจทย์ “แนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูงและกระบวนการสื่อสารวัฒนธรรมการเรียนรู้” ด้วยการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ๓๒๑

ผศ.ดร.วรวิทย์ นิเทศศิลป์

การเมืองภาคประชาสังคมในยุค ๔.๐ ๓๓๑

ผศ.ดร.ธงชัย สิงอุดม

การบูรณาการการเรียนการสอนกับโครงการตามรอยประวัติศาสตร์ไทย ภาคภาษาอังกฤษ ของนิสิตชั้นปีที่ ๓ สาขาวิชาภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ๓๔๕

ผศ.ดร.วิสุทธิชัย ไชยสิทธิ์

ธรรมชาติของผู้เรียน ธรรมชาติของการเรียนรู้ ๓๕๕

ผศ.ดร.ผดุง วรรณทอง

การสร้างจิตสำนึกทางคุณธรรมจริยธรรมในองค์กร ๓๖๗

ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ

บทบาท มจร กับการพัฒนาเด็กและเยาวชน โครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปี ๒๕๖๑ ๓๘๓

พระมหาประยูร โชติวโร

บัณฑิต มจร : พลังการทำงานและจิตวิญญาณเพื่อพระพุทธศาสนาและสังคม ๔๑๙

พระมหาประยูร โชติวโร

บทบาท ม จ ร ของ พระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา ๔๔๕

พระมหาประยูร โชติวโร

๒ ภาคภาษาอังกฤษ

Development of an Instructional Model of ASEAN Cross Cultural Learning of CLMV Students in Mahachulalongkornrajavidyalaya University 455

Assoc.Prof.Dr.Phra Rajvaramethi

Buddhist Perspective on Economical Preservation 475

Asst.Prof.Dr.Walmoruwe Piyaratana

๓ ภาคผนวก

คณะกรรมการฝ่ายจัดสัมมนาทางวิชาการ	๔๘๗
คณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตรและสารนิพนธ์	๔๘๙
ผู้อุปถัมภ์งานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี ๒๕๖๒	๔๙๑

๑ ภาคภาษาไทย

ตอน ๑ พระพุทธศาสนาและปรัชญา

ศาสนากับเป้าหมาย การพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)*

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)
กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะภาค ๒
เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร
ประธานสภาสากลวันวิสาขบูชาโลก

* ปรับปรุงจากคำบรรยายเรื่อง "Religions and Sustainable Development Goals" ในการประชุมผู้นำศาสนา นานาชาติเรื่อง "ศาสนากับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)" ณ ห้องประชุมซินนอดใหม่ นครรัฐวาติกัน วันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๖๒

ในฐานะผู้แทนของสมเด็จพระสังฆราชแห่งประเทศไทย อาตมาขอแสดงความชื่นชมยินดีต่อสำนักวาติกัน ผู้จัดการประชุมนานาชาติครั้งนี้ ที่เปิดเวทีให้ผู้นำศาสนาต่างๆ ได้มีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนกันเพื่อสร้างความร่วมมืออันดีระหว่างศาสนาในการขับเคลื่อนให้บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนภายในปี ค.ศ. ๒๐๓๐ (พ.ศ. ๒๕๗๓) ตามที่องค์การสหประชาชาติได้กำหนดไว้

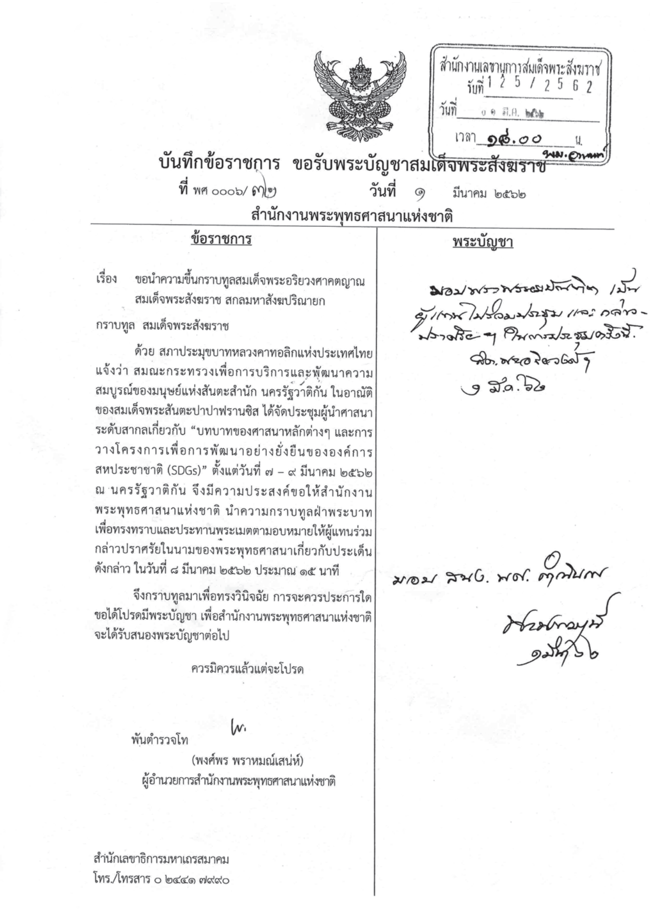

สำนักงานเลขานุการสมเด็จพระสังฆราช
รับที่ 125/2562
วันที่ ๑ มี.ค. ๖๒
เวลา ๑๕.๐๐ น.

บันทึกข้อราชการ ขอรับพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

ที่ พศ ๐๐๐๖/ ๗๒ **วันที่** ๑ มีนาคม ๒๕๖๒

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

ข้อราชการ	พระบัญชา
เรื่อง ขอนำความขึ้นกราบทูลสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก กราบทูล สมเด็จพระสังฆราช ด้วย สภาประมุขบาทหลวงคาทอลิกแห่งประเทศไทย แจ้งว่า สมณะกระทรวงเพื่อการบริการและพัฒนาความสมบูรณ์ของมนุษย์แห่งสันตะสำนัก นครรัฐวาติกัน ในอาณัติของสมเด็จพระสันตะปาปาฟรานซิส ได้จัดประชุมผู้นำศาสนาระดับสากลเกี่ยวกับ "บทบาทของศาสนาหลักต่างๆ และการวางโครงการเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (SDGs)" ตั้งแต่วันที่ ๗ – ๙ มีนาคม ๒๕๖๒ ณ นครรัฐวาติกัน จึงมีความประสงค์ขอให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ นำความกราบทูลฝ่าพระบาทเพื่อทรงทราบและประทานพระเมตตามอบหมายให้ผู้แทนร่วมกล่าวปราศรัยในนามของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว ในวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๖๒ ประมาณ ๑๕ นาที จึงกราบทูลมาเพื่อทรงวินิจฉัย การจะควรประการใด ขอได้โปรดมีพระบัญชา เพื่อสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจะได้รับสนองพระบัญชาต่อไป ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด พันตำรวจโท (พงศ์พร พราหมณ์เสน่ห์) ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม โทร./โทรสาร ๐ ๒๔๔๑ ๗๙๙๐	

สานต่อความสัมพันธ์

การที่ผู้แทนคณะสงฆ์ไทยได้มาเข้าร่วมการประชุมครั้งนี้ถือว่าเป็นการสานต่อความสัมพันธ์แต่อดีตอันยาวนานตั้งแต่ครั้งที่สมเด็จพระวันรัต (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ต่อมาเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) เดินทางมาเยือนสำนักวาติกันตามคำอาราธนาของสมเด็จ พระสันตะปาปาปอลที่ ๖ ประมุขแห่งคริสตจักรโรมันคาทอลิก เมื่อ ค.ศ. ๑๙๗๒ (พ.ศ. ๒๕๑๕)

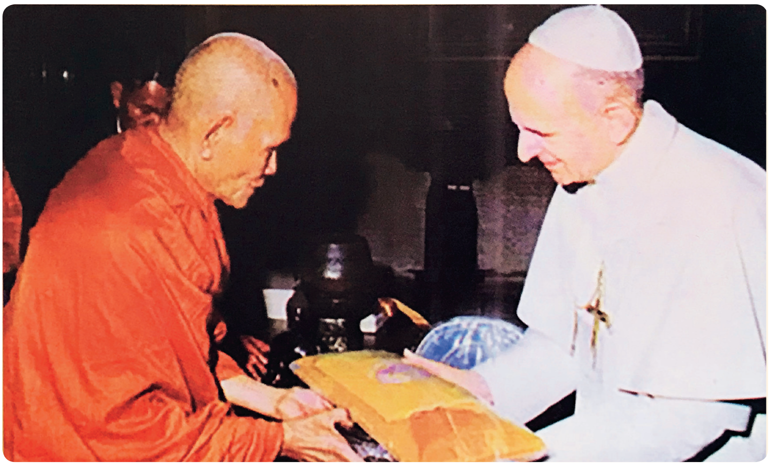

ต่อมาใน ค.ศ. ๒๐๑๖ (พ.ศ. ๒๕๕๙) สำนักวาติกันได้ติดต่อขอความร่วมมือจากคณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามให้ช่วยปริวรรตคัมภีร์พระมาลัย ฉบับภาษาบาลีและภาษาไทยที่จารึกด้วยอักษรขอมโบราณให้เป็นอักษรไทยและ อักษรโรมัน โดยสำนักวาติกันจะนำไปแปลต่ออีก ๗ ภาษา คัมภีร์นี้เป็นของที่ระลึกที่ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ถวายสมเด็จพระสันตะปาปาปิอุส ที่ ๑๑ เมื่อครั้งเสด็จประพาสยุโรปเมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๔ (พ.ศ. ๒๔๗๗)

คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนฯ ได้ดำเนินการปริวรรตจนสำเร็จเรียบร้อยแล้วมอบ ให้คณะผู้แทน ซึ่งนำโดยพระราชรัตนสุนทร (วินัย ธมฺมานนฺโท) พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริญาโณ) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส พร้อมด้วย คุณฐาปน สิริวัฒนภักดี คุณดุสิต เขมะศักดิ์ชัย ไวยาวัจกรของวัด นำคัมภีร์ที่ปริวรรตแล้วนั้น มาถวายสมเด็จพระสันตะปาปาฟรานซิส เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ค.ศ. ๒๐๑๘ (พ.ศ. ๒๕๖๑) โดยมีคุณวีระ โรจน์พจนรัตน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมร่วมถวายด้วย

เพื่อกระชับความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์ไทยกับสำนักวาติกันให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น สำนักวาติกันจึงมีหนังสือกราบทูลสมเด็จพระสังฆราชขอให้ส่งผู้แทนเข้าร่วมการประชุมนานาชาติเรื่อง “ศาสนากับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)” นั่นจึงเป็นเหตุให้อาตมาพร้อมกับคณะสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกาวัดพระเชตุพนฯ ได้มาเข้าร่วมการประชุมสัมมนาในครั้งนี้

ประเพณีทางสังคมของคาทอลิก

ตั้งแต่พิธีเปิดการประชุมเมื่อวานจนถึงบ่ายวันนี้ อาตมาสังเกตพบว่า ขั้นตอนการประชุมครั้งนี้เป็นไปตามประเพณีทางสังคมของคาทอลิก (Catholic Social Tradition) ซึ่งมีขั้นตอนอยู่ ๓ ขั้น นั่นคือ

๑. การเห็น (See) หมายถึง ผู้เข้าประชุมเกิดความรู้ความเข้าใจว่า เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals) คืออะไร เป้าหมายทั้ง ๑๗ ข้อมาจากไหน แต่ละข้อมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างไร

๒. การตัดสิน (Judge) หมายถึง ผู้เข้าประชุมสามารถเทียบเคียงเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนกับคำสอนทางศาสนาของตนว่ามีความสอดคล้อง หรือขัดแย้งกันอย่างไรบ้าง หลักปฏิบัติในศาสนาจะมีส่วนส่งเสริมให้ บรรลุตามเป้าหมายนั้นอย่างไร

๓. การปฏิบัติ (Act) หมายถึง แต่ละศาสนาจะดำเนินการอย่างไรบ้าง เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะการบรรลุข้อตกลงความร่วมมือระหว่างศาสนาต่างๆ จะเกิดขึ้นได้อย่างไร

ขั้นตอนทั้งสามนี้เทียบได้กับวิธีการแก้ปัญหา ๔ ขั้นตอนในพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า **อริยสัจ ๔** ดังนี้

๑. ทุกข์ คือการกำหนดรู้สภาพของปัญหาว่าเป็นอย่างไร ขอบเขตของปัญหามีแค่ไหน ปัญหาร้ายแรงหรือไม่เพียงใด

๒. สมุทัย คือการวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหาว่ามาจากสาเหตุใดบ้าง สาเหตุนั้นมีความสลับซับซ้อนเพียงใด เพื่อวางแผนแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด

๓. นิโรธ คือการกำหนดเป้าหมายที่ต้องไปให้ถึงซึ่งเป็นสภาวะที่แก้ปัญหาสำเร็จแล้ว

๔. มรรค คือการกำหนดแนวทางปฏิบัติร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้นั้น

องค์การสหประชาชาติได้ตระหนักถึงปัญหาต่างๆ ในโลกใบนี้ที่มีอยู่มากมาย เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาจากภัยสงคราม ปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อม แล้วสรุปว่า แม้ว่าประเทศทั่วโลกจะได้พยายามระดมสรรพกำลังในการพัฒนาบ้านเมือง อย่างหนัก แต่ผลของการพัฒนาก็ไม่ยั่งยืนถาวร เพราะมันก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมาเป็นงูกินหาง เหมือนการใช้ยาขนานหนึ่งรักษาโรคหนึ่งแต่ก็เกิดโรคอื่นตามมา เพราะผลข้างเคียงของยาขนานนั้น

ความเป็นมาของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)

ช่วงเที่ยงวันนี้ คณะของพวกเราในที่ประชุมนี้ได้มีโอกาสเข้าพบ “สมเด็จพระสันตะปาปาฟรานซิส” พระองค์ได้กล่าวสุนทรพจน์ต้อนรับพวกเรา ความตอนหนึ่งว่า ปัญหาของการพัฒนาทุกวันนี้เกิดมาจากความคิดที่คับแคบว่า การพัฒนาหมายถึงการเติบโตทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) เท่านั้น ดังนั้น ทั่วโลกจึงวัดความเจริญเติบโตด้วย GNP คือผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ ซึ่งวัดเฉพาะการเจริญเติบโตทางวัตถุ ซึ่งมักจะเกิดจากการย่ำยีธรรมชาติแวดล้อมและการเอารัดเอาเปรียบเพื่อนมนุษย์

สุนทรพจน์ขององค์พระสันตะปาปาดังกล่าวนี้เป็นการวิเคราะห์ถึงสมุทัย คือสาเหตุแห่งการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนซึ่งเป็นไปในแนวทางเดียวกันกับการวิเคราะห์ขององค์การสหประชาชาติในการประชุมเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งจัดขึ้นที่เมืองริโอเดจาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อ ค.ศ. ๒๐๑๒ (พ.ศ. ๒๕๕๕) ที่ประชุมมีมติให้ประกาศใช้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ต่อจากเป้าหมายการพัฒนาในสหัสวรรษ (Millennium Development Goals - MDGs) ซึ่งกำลังจะสิ้นสุดลง โดยที่ประชุมได้ตั้งคณะทำงานเพื่อยกร่างเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อเสนอให้ที่ประชุมใหญ่ขององค์การสหประชาชาติพิจารณา

คณะทำงานใช้เวลาสามปีในการระดมความคิดจากทุกภาคส่วนทั่วโลกจึงสามารถเสนอให้ที่ประชุมใหญ่ขององค์การสหประชาชาติพิจารณาให้ความเห็นชอบเป้าหมาย การพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) จำนวน ๑๗ ข้อ เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน ค.ศ. ๒๐๑๕ (พ.ศ. ๒๕๕๘) โดยที่ประชุมมีมติให้ทุกฝ่ายร่วมมือกันผลักดันให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนา ที่ยั่งยืนภายในปี ค.ศ. ๒๐๓๐ (พ.ศ. ๒๕๗๓)

สรุปเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

หลักคิดสำคัญในเรื่องนี้ขององค์การสหประชาชาติก็คือว่า การพัฒนาไม่ควรตั้งเป้าหมายไว้ที่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว เพราะที่ผ่านมาการพัฒนาทางเศรษฐกิจจนเจริญเติบโตมากกลับเป็นผลร้ายเพราะมันนำไปสู่การทำลาย สภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมซึ่งทำให้ผลของการพัฒนาไม่ยั่งยืน ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องรวมเป้าหมายหลักสามประการเข้าด้วยกัน กล่าวคือ

๑. การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ

๒. การพัฒนาด้านสังคม

๓. การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม

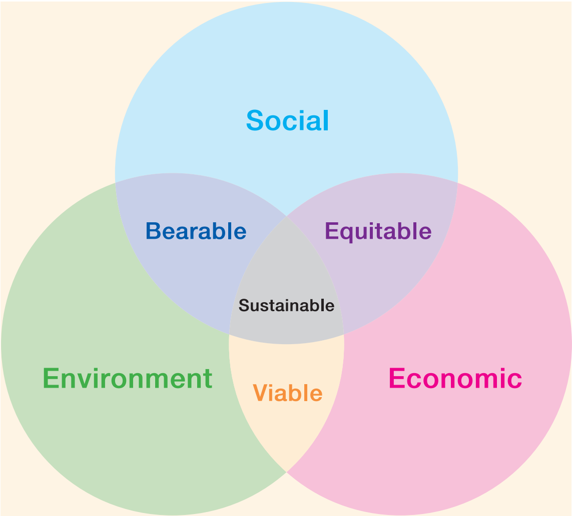

การพัฒนาทั้งสามด้านนี้เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันจนไม่สามารถแยกจากกันได้ นั่นหมายความว่า การพัฒนาด้านเศรษฐกิจต้องส่งเสริมความเจริญรุ่งเรืองของสังคม และรักษาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติไว้เพื่อส่งมอบให้อนุชนคนรุ่นต่อไป เมื่อทำอย่างนี้ได้ จึงถือว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม ที่ประชุมนานาชาติครั้งนี้สรุปเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนเหลือ ๕ ข้อ เรียกว่า ๕ Ps ดังนี้

๑. ประชาชน (People) หมายถึง การพัฒนาที่เกี่ยวกับคน คือมุ่งถึง การพัฒนาด้านสังคม

๒. ความมั่งคั่ง (Prosperity) หมายถึง การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ

๓. โลกของเรา (Planet) หมายถึง การพัฒนาที่ใส่ใจสิ่งแวดล้อมบนโลกใบนี้

๔. สันติภาพ (Peace) หมายถึง สันติภาพที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาทุกด้าน ถ้าไม่มีสันติภาพ การพัฒนาทุกด้านก็เป็นไปไม่ได้ การพัฒนาทุกด้านต้องนำไปสู่สันติภาพจึงจะมีความยั่งยืน

๕. หุ้นส่วน (Partnership) หมายถึงการเรียกร้องให้ทุกฝ่ายร่วมด้วยช่วยกัน คนละไม้คนละมือในการผลักดันให้บรรลุเป้าหมายการที่พัฒนาที่ยั่งยืน

มุมมองเรื่องการพัฒนาของโลกได้เปลี่ยนไปแล้ว คือ แทนที่จะมองการพัฒนาแบบแยกส่วนก็เปลี่ยนเป็นการพัฒนาแบบองค์รวม (Holistic) ที่ถือเอาการพัฒนาด้าน เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมเป็นเป้าหมายร่วมกันของการพัฒนาที่ยั่งยืนข้อนี้ทำให้นึกถึงว่า สภาพัฒน์ของไทยสมัยแรกเรียกชื่อว่า "สภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ" ปัจจุบันได้ชื่อใหม่ว่า "สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ" ต่อไปอาจต้องเปลี่ยนชื่อใหม่ให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า "สภาพัฒนาการเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ"

การพัฒนาแบบองค์รวม

การพัฒนาแบบองค์รวมนี้ให้ความสำคัญแก่มนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกันไม่ว่า สตรี เด็ก เยาวชน คนจน คนพิการ หรือคนชราต้องได้รับผลแห่งการพัฒนาเหมือนกัน ตามหลักการที่ว่า **“ไม่มีใครถูกทอดทิ้งไว้ข้างหลัง** (Leaving no one behind)” หลักการนี้สอดคล้องกับอุดมการณ์พระโพธิสัตว์ของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่ว่า พระโพธิสัตว์แม้จะบรรลุโพธิญาณแล้วก็จะไม่ขอเข้านิพพาน ท่านจะอยู่โปรดสัตว์ต่อไปจนกระทั่งว่าไม่เหลือสัตว์ให้โปรด เมื่อนั้นแหละท่านจึงจะเข้านิพพานเป็นคนสุดท้าย

การพัฒนาที่ยั่งยืนมุ่งพัฒนามนุษย์ครบทุกส่วน (Whole) ไม่มีการพัฒนามนุษย์ แบบแยกส่วนอีกต่อไป ข้อนี้ไปกันได้กับคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ถือว่า**มนุษย์เป็น ตัวตั้งของการพัฒนา** ดังคำกล่าวที่ว่า “**พัฒนาชาติให้เริ่มที่ประชาชน พัฒนาคนให้เริ่มที่ใจ จะพัฒนาอะไรให้เริ่มที่ตัวเราเองก่อน**” พระพุทธศาสนาเรียกการพัฒนา ว่า “***ภาวนา***” หมายถึงการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวมเช่นกัน คือไม่มีการแยกส่วนในการพัฒนามนุษย์ นั่นคือ มนุษย์ต้องได้รับการพัฒนาให้ครบทั้ง ๔ ด้าน ดังต่อไปนี้

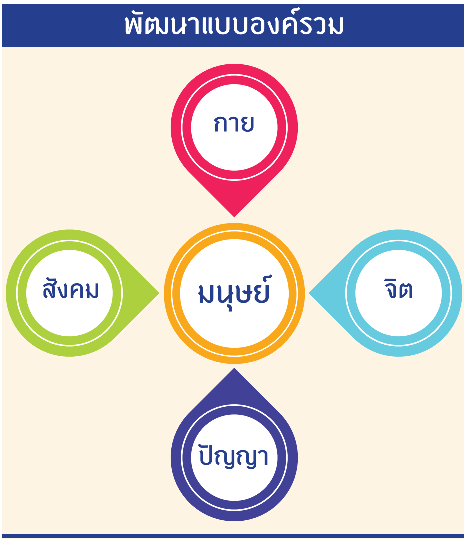

๑. กายภาวนา หมายถึง การพัฒนาด้านกายภาพทั้งด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

๒. สีลภาวนา หมายถึง การพัฒนาทางสังคมที่ส่งเสริมให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

๓. จิตตภาวนา หมายถึง การพัฒนาทางจิตใจที่ทำให้คนมีคุณธรรมและความสุข

๔. ปัญญาภาวนา หมายถึง การพัฒนาด้านสติปัญญาที่หยั่งรู้ความเชื่อมโยงของสรรพสิ่งตามหลักปฏิจจสมุปบาทแล้วเกิดกรุณา คือ ความสงสาร อันเป็นพื้นฐานของสันติภาพและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนาถือว่า ภาวนาหรือการพัฒนาที่แท้จริงต้องพัฒนามนุษย์ให้ครบทั้ง ๔ ด้าน ถ้าเน้นด้านใดด้านหนึ่งก็ถือว่าเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ถ้าเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจมากเกินไปก็เป็นวัตถุนิยมที่สุดโต่งไปด้วยกามสุขัลลิกานุโยค ซึ่งหมายถึง การหมกมุ่นในกามสุข ถ้าเน้นการพัฒนาด้านจิตใจอย่างเดียวโดยไม่สนใจการพัฒนาเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมก็เป็นการพัฒนาที่สุดโต่งอีกด้านหนึ่ง คือ อัตตกิลมถานุโยค ซึ่งหมายถึง การทรมานตนเองให้ลำบาก

การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องเป็นทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทาที่เอาใจใส่องค์ประกอบแห่งการพัฒนาทั้ง ๔ ด้าน คือ การพัฒนาทั้งทางกาย สังคม จิตและปัญญา โดยไม่ทิ้งด้านใดด้านหนึ่ง ถ้าขาดด้านใดด้านหนึ่งก็จะเสียความสมดุลเหมือนเก้าอี้ที่มีสี่ขาเมื่อขาดขาเก้าอี้ไปหนึ่งขา เก้าอี้ตัวนั้นก็ขาดความมั่นคงพร้อมที่จะล้มได้ตลอดเวลา ยิ่งไปกว่านั้นการพัฒนาทั้ง ๔ ด้าน ยังเกี่ยวโยงสัมพันธ์กันอย่าง แยกไม่ออก หลักการพัฒนานี้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาขององค์การสหประชาชาติที่กำหนดว่าเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้ง ๓๗ ข้อ ไม่แยกจากกัน แต่มีการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน

ภาวนา ๔ กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

ต่อไปนี้เราจะมาพิจารณาว่า เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนข้อใดบ้างอยู่ในกรอบของภาวนาหรือการพัฒนาทั้งสี่ด้านตามทัศนะของพระพุทธศาสนา

ประการแรก กายภาวนาคือ การพัฒนาด้านกายภาพครอบคลุมเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนหลายข้อด้วยกัน ดังนี้

เป้าหมายที่ ๑ ไม่มีความยากจนเหลืออยู่บนโลกใบนี้

เป้าหมายที่ ๒ ไม่มีใครหิวโหยอีกต่อไป

เป้าหมายที่ ๓ ทุกคนมีสุขภาพดีและมีสุขภาวะ

เป้าหมายที่ ๘ การทำงานและการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ดีงาม

เป้าหมายที่ ๙ อุตสาหกรรม นวัตกรรม และโครงสร้างพื้นฐาน

เป้าหมายที่ ๑๐ ไม่มีความเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้และความเจริญ

เป้าหมายที่ ๑๒ การบริโภคและการผลิตที่มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางเพื่อบรรลุเป้าหมายดังกล่าวมานี้ด้วยการพัฒนาตามแนวทางของ**เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ** (Buddhist Economics) อันเป็นเศรษฐศาสตร์ที่เน้นการผลิตและการบริโภคที่รับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม เศรษฐศาสตร์นี้ มุ่งควบคุมมากกว่าจะกระตุ้นความโลภของมนุษย์เพราะความโลภไม่มีขีดจำกัด ดังพุทธภาษิตที่ว่า “**นตฺถิ ตณฺหาสมา นที แม่น้ำเสมอด้วยตัณหา ไม่มี**” คนทุกวันนี้ ได้เท่าไรก็ไม่รู้จักพอ เราลุ่มหลงมัวเมาในการบริโภคอย่างไม่ลืมหูลืมตาจึงทั้งขุด ทั้งเจาะ ทั้งทำลายสิ่งแวดล้อม เราทำเหมือนหนึ่งว่ามีโลกหลายใบให้บริโภคใช้สอย ทั้งที่ในความเป็นจริงเรามีโลกนี้เพียงใบเดียว ดังนั้น เราจึงต้องใช้ทรัพยากรในโลกใบนี้อย่างประหยัดเพื่อเหลือไว้ส่งต่อให้คนรุ่นต่อไปได้อยู่อาศัยอย่างผาสุกบ้าง

ประการที่สอง สีลภาวนา คือการพัฒนาทางสังคมเพื่อให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การพัฒนาด้านนี้ครอบคลุมเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ต่อไปนี้

เป้าหมายที่ ๕ ความเสมอภาคทางเพศ คือสิทธิที่เท่าเทียมกันระหว่างสตรี และบุรุษ

เป้าหมายที่ ๑๑ เมืองและชุมชนที่พัฒนาอย่างยั่งยืน

เป้าหมายที่ ๑๖ สันติภาพ ความยุติธรรม และสถาบันที่เข้มแข็ง

สำหรับเป้าหมายที่ ๕ พระพุทธศาสนาเชื่อมั่นในศักยภาพของสตรีและบุรุษ ว่าสามารถพัฒนาได้เท่าเทียมกัน ดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า

“น หิ สพฺเพสุ ฐาเนสุ ปุริโส โหติ ปณฺฑิโต
อิตฺถีปิ ปณฺฑิตา โหติ ตตฺถ ตตฺถ วิจกฺขณา”

แปลความว่า

“มิใช่แต่บุรุษจะเป็นบัณฑิตได้ในที่ทุกสถาน
แม้สตรีมีปัญญาเห็นประจักษ์ก็เป็นบัณฑิตได้ในที่นั้นๆ”

ในเป้าหมายที่เกี่ยวกับสันติภาพและความยุติธรรมนั้น คำว่า **“สันติภาพ”** ไม่ได้มีความหมายแค่การอยู่อย่างปราศจากสงครามและความขัดแย้ง แต่ยังหมายถึง การอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความสามัคคี มีความยุติธรรม คำสอนพื้นฐานในพระพุทธ ศาสนาที่ส่งเสริมสันติภาพ ก็คือ การรักษาศีลห้าด้วยการไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดปด และไม่เสพสุรายาเสพติด

ประการที่สาม จิตตภาวนา คือการพัฒนาด้านจิตใจ เราต้องยอมรับว่าในบรรดาเป้าหมายทั้ง ๑๗ ข้อ ไม่มีเป้าหมายใดว่าด้วยเรื่องจิตตภาวนาโดยตรง ทั้งนี้อาจอนุโลมเข้ากับเป้าหมายที่ ๓ คือ ทุกคนมีสุขภาพดีและมีสุขภาวะ

คำว่าสุขภาพและสุขภาวะหมายรวมทั้งสุขภาพกายและสุขภาวะทางใจ ดังที่องค์การอนามัยโลกได้ให้ความหมายของคำว่า**สุขภาพ** ไว้ว่า **“สุขภาพหมายถึงการมีสุขภาวะที่สมบูรณ์ทางกาย ทางใจ และทางสังคม** (Health is a state of complete physical, mental and social well-being) คนที่มีสุขภาวะทางใจจะมีความฉลาด ในอารมณ์หรือ EQ อันมีผลเป็นการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

พระพุทธศาสนาสอนเรื่องการพัฒนาจิตใจด้วย**สมถกรรมฐาน**คือ กรรมฐานที่สร้างความสงบใจ ซึ่งพัฒนาคุณธรรมอื่นๆ เช่น เมตตา ความรัก กรุณา ความสงสาร ขึ้นภายในจิตใจ จิตใจที่ได้รับการพัฒนาแล้วจะผ่องใส ปราศจากความโกรธเกลียด และเป็นฐานของสันติภาพที่ยั่งยืน

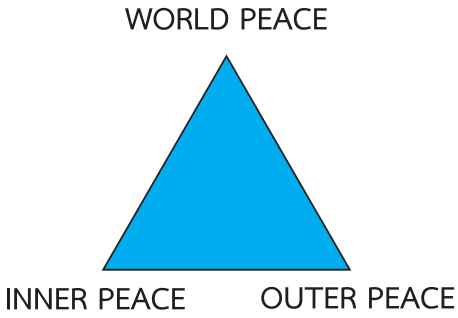

สันติภาพมี ๓ ระดับ คือ

๑) สันติภาพภายในจิตใจ

๒) สันติภาพในสังคม และ

๓) สันติภาพกับสิ่งแวดล้อม คือไม่มีการเบียดเบียนทำลายสิ่งแวดล้อม

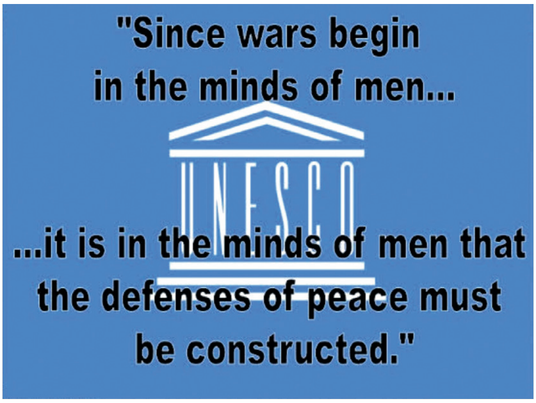

พระพุทธศาสนาถือว่าสันติภาพภายในจิตใจเป็นพื้นฐานของสันติภาพในสังคม สันติภาพกับสิ่งแวดล้อมและสันติภาพโลก การพัฒนาทางจิตใจด้วยสมถกรรมฐานตามแนวทางของพระพุทธศาสนาจึงช่วยให้บรรลุเป้าหมายที่ ๑๖ (สันติภาพ) บทบาทของศาสนาในการพัฒนาจิตใจจึงมีส่วนสำคัญที่ทำให้บรรลุเป้าหมายข้อนี้ ซึ่งสอดคล้องกับคำปรารภในธรรมนูญขององค์การยูเนสโกที่ว่า “**เนื่องจากสงครามเริ่มต้นที่ใจของคน ดังนั้น ปราการแห่งสันติภาพจึงต้องสร้างขึ้น ที่ใจของคน**” ไม่มีองค์กรใดในโลกจะมีความชำนาญในการสร้างปราการแห่งสันติภาพได้มากเท่าองค์กรศาสนา

ประการที่สี่ ปัญญาภาวนา หมายถึงการพัฒนาสติปัญญาที่ครอบคลุมเป้าหมายที่ ๔ คือการศึกษาที่มีคุณภาพสำหรับทุกคน การศึกษาที่ว่านี้ไม่ได้หมายถึงการศึกษาทางโลกเท่านั้น แต่ยังหมายถึงไตรสิกขาอันเป็นการศึกษาทางศาสนาที่พัฒนาจิตใจให้เกิดสติปัญญาที่หยั่งเห็นความเชื่อมโยงของสรรพสิ่งตามหลักปฏิจจสมุปบาทที่ว่า ไม่มีอะไรเกิดขึ้นโดยไม่อิงอาศัยซึ่งกันและกัน ตั้งแต่โครงสร้างของอะตอมไปจนถึงความเชื่อมโยงระหว่างเทศะและกาละตามหลักทฤษฎีสัมพัทธ์ของไอสไตน์รวมไปถึงการโคจรของดวงดาวบนท้องฟ้า

วิปัสสนากรรมฐานจะสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นภายในจิตใจ เมื่อบุคคลมีปัญญา ก็จะเห็นว่ามนุษย์ไม่ได้อยู่อย่างเป็นอิสระจากสิ่งแวดล้อม ดังนั้น มนุษย์จะต้องรักษาสิ่งแวดล้อมตามเป้าหมายต่อไปนี้

เป้าหมายที่ ๑๓ การดำเนินการแก้ไขปัญหาสภาพภูมิอากาศ

เป้าหมายที่ ๑๔ การอนุรักษ์ชีวิตในน้ำ

เป้าหมายที่ ๑๕ การอนุรักษ์ชีวิตบนบก เพื่อรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity)

ในเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนี้มีพุทธศาสนสุภาษิตที่สอนให้คนเรามีความกตัญญูต่อสิ่งแวดล้อมไว้ว่า

“ยสฺส รุกฺขสฺส ฉายาย นิสีเทยฺย สเยยฺย วา
น ตสฺส สาขํภญฺเชยฺย มิตฺตทุพฺโภ หิ ปาปโก”

แปลความว่า

“บุคคลนั่งหรือนอนอยู่ใต้ร่มเงาของต้นไม้ใด ไม่ควรหักรานกิ่งของต้นไม้นั้น ใครทำเช่นนั้นชื่อว่าประทุษร้ายมิตร เป็นคนเลวแท้ๆ”

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ในประเทศไทยได้มีการนำเอาแนวคิดเรื่องการพัฒนาแบบองค์รวมตามหลักพระพุทธศาสนาไปใช้พัฒนาประเทศก่อนที่องค์การสหประชาชาติจะประกาศใช้เป้าหมายการพัฒนาในสหัสวรรษ (MDGs) ด้วยซ้ำไป พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล อดุลยเดช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ ทรงแนะนำพสกนิกรชาวไทยให้ดำเนินการพัฒนาด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) ที่มีเป้าหมายอยู่ที่การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกันดังพระบรมราโชวาทที่ว่า **"พอเพียงมีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้อีกคือคำว่าพอ ก็พอเพียงนี้ก็พอแค่นั้นเอง คนเราถ้าพอในความต้องการก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิดอันนี้มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียงหมายความว่าพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภ อย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข... จะมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น..."**

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไม่กระตุ้นความโลภที่จะนำไปสู่การเบียดเบียนมนุษย์ด้วยกันและการทำลายสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ ตรงกันข้าม กลับส่งเสริมให้รู้จักพอและมีความสุขตามอัตภาพ ดังนั้น ในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เราจึงพบหลักธรรม ๓ ประการในพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑. ความพอดี (มัชฌิมาปฏิปทา) คือ ทางสายกลางในการพัฒนาที่สร้างความสุขทั้งทางกายและทางจิตใจไปพร้อมกัน โดยไม่ยึดติดกับวัตถุนิยมมากเกินไป จนละทิ้งคุณค่าทางจิตใจและไม่หลงยึดติดกับคุณค่าทางจิตใจมากเกินไป จนละทิ้งการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

๒. ความพอเหมาะ (มัตตัญญุตา) คือ การรู้จักประมาณในการผลิตและการ บริโภคที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม เช่น การใช้เทคโนโลยี ที่เหมาะสมหรือการใช้ปุ๋ยธรรมชาติซึ่งไม่เป็นภัยต่อสิ่งแวดล้อม

๓. ความพอใจ (สุข) คือ รู้จักพอใจอิ่มใจกับทรัพย์ที่หามาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรง (อัตถิสุข) พอใจในการใช้จ่ายทรัพย์นั้นเลี้ยงตนและแบ่งปัน (โภคสุข) พอใจที่เป็นไทยเพราะไม่มีหนี้สินล้นพ้นตัว (อนณสุข) และพอใจ ภูมิใจในการประกอบสัมมาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต (อนวัชชสุข)

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไม่เป็นแต่เพียงแนวคิดทางปรัชญาเท่านั้น หากแต่ยังมีการแปลสู่ภาคปฏิบัติเป็นโครงการตามแนวพระราชดำริกว่า ๔,๐๐๐ โครงการ อีกทั้งรัฐบาลไทยก็ได้อัญเชิญหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปเป็นปรัชญานำในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ ตั้งแต่ ค.ศ. ๒๐๐๒ (พ.ศ. ๒๕๔๕) เป็นต้นมา เพราะเหตุที่หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้นำเสนอ เป้าหมายการพัฒนาแบบองค์รวมที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติดังกล่าวมา องค์การสหประชาชาติจึงถวายรางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์แด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เมื่อ ค.ศ. ๒๐๐๖ (พ.ศ. ๒๕๔๙)

นายโคฟี่ อันนัน เลขาธิการสหประชาชาติในขณะนั้นได้กล่าวถวายพระราชสดุดี ในพิธีถวายรางวัลว่า **“ในหลวงรัชกาลที่ ๙ ทรงเป็นกษัตริย์นักพัฒนา เพราะทรงถือเอาคนเป็นศูนย์กลางแห่งการพัฒนา นั่นคือมนุษย์เป็นตัวตั้งของการพัฒนา หัวใจของการพัฒนาอยู่ที่คน”**

บวร

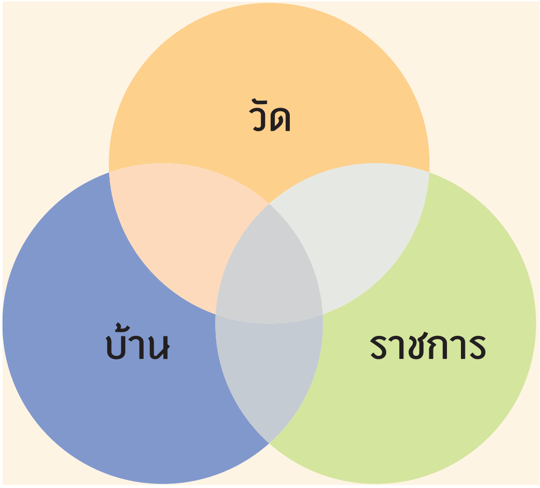

หุ้นส่วนสามประสาน

ในประเทศไทย สถาบันกษัตริย์มีความสัมพันธ์อันดีกับสถาบันศาสนามาอย่างยาวนาน เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงนำเสนอหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่สอดคล้องกับหลักธรรมทางศาสนา สถาบันศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะสงฆ์ไทย ก็ได้ช่วยกันเทศนาสั่งสอนให้ประชาชนดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จึงเกิดหุ้นส่วนไตรภาคีหรือ**สามประสาน** (Tripartite Partnership) อันเป็น ความร่วมมือระหว่างรัฐบาลกับคณะสงฆ์และภาคประชาชนในการพัฒนาประเทศ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาจนถึงสมัยรัชกาลปัจจุบัน

การสร้างความเป็นหุ้นส่วนในการดำเนินงานใดๆ จะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อมี **โครงการที่มีเป้าหมายร่วมกัน** (Projects of shared purpose) ดังกรณีความร่วมมือ ของทุกภาคส่วนในสังคมไทยเพื่อขับเคลื่อนโครงการประชารัฐในปัจจุบัน ซึ่งเป็นความ ร่วมมือระดับชาติ

ในระดับท้องถิ่น คณะสงฆ์และรัฐบาลไทยได้ส่งเสริมให้เกิดหุ้นส่วนการพัฒนาชุมชนด้วยนโยบายที่เรียกว่า “**บวร**” หมายถึงความร่วมมือแบบสามประสานระหว่าง **บ้าน+วัด (โบสถ์และมัสยิด)+ราชการ** ในการขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ขอยกการพัฒนาชุมชนย่านกะดีจีนเป็นตัวอย่างในเรื่องนี้

การพัฒนาย่านกะดีจีน

ย่านกะดีจีนประกอบด้วยชุมชนเก่าแก่ ๖ ชุมชนคือ

๑) ชุมชนวัดประยุรวงศ์ ๒) ชุมชนวัดบุปผาราม

๓) ชุมชนวัดกัลยาณ์ ๔) ชุมชนโรงคราม

๕) ชุมชนโบสถ์ซางตาครู้ส ๖) ชุมชนมัสยิดกุฎีขาว

เมื่อดูชื่อชุมชนแล้วก็จะเห็นว่า ย่านกะดีจีนประกอบด้วย **๓ ศาสนา ๔ ความเชื่อ**

ที่ว่ามี ๓ ศาสนา คือ พุทธ คริสต์ อิสลาม ส่วนที่ว่ามี ๔ ความเชื่อ เพราะพุทธ แบ่งออกเป็น ๒ คือ เถรวาทกับมหายาน เมื่อรวมกับคริสต์และอิสลามจึงได้ ๔ ความเชื่อ

นโยบายในการสร้างความร่วมมือระหว่างศาสนาเพื่อพัฒนาย่านกะดีจีน ยึดหลัก ๒ ประการ คือ

๑) แลกเปลี่ยนเรียนรู้

๒) แสวงจุดร่วม สงวนจุดต่าง

ที่ว่า **แลกเปลี่ยนเรียนรู้** ก็คือการส่งเสริมให้สมาชิกของแต่ละชุมชนได้พบปะสนทนาทำความสนิทสนมคุ้นเคยกัน มีการเชิญผู้นำศาสนามาขึ้นเวทีเสวนาแลกเปลี่ยน (Dialogue) ในงานวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร

ที่ว่า **แสวงจุดร่วม สงวนจุดต่าง** คือ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหารทำโครงการ ที่มีเป้าหมายให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วม เช่น งานสมโภชพระอาราม งานสงกรานต์ งานถวายผ้ากฐินพระราชทาน งานแห่พระบรมสารีริกธาตุทางน้ำงานลอยกระทง โดยเชิญชวนชาวบ้านทุกชุมชนให้นำสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคมาวางจำหน่ายในวัด โดยที่ทางวัดไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆ เพราะได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินการจัดงานจากภาครัฐและภาคเอกชน เช่น มูลนิธิสิริวัฒนภักดี และบริษัทไทยเบฟเวอเรจ จำกัด (มหาชน)

นอกจากนี้ ยังมีโครงการอื่นๆ อีกมากมาย เช่น โครงการเยาวชนเจ้าบ้านสืบสานวัฒนธรรม โครงการมอบทุนการศึกษาแก่เด็กและเยาวชน โครงการอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน โครงการศิลป์ในซอย โครงการประกวดอาหาร ๓ ศาสน์ โครงการงดสูบบุหรี่ในศาสนสถาน โครงการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น หมูกระดาษวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร ขนมฝรั่งกุฎีจีน โครงการอนุรักษ์ศาสนสถาน เช่น โครงการบูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุมหาเจดีย์ของวัดประยุรวงศาวาสวรวิหารที่ได้รับรางวัลยอดเยี่ยม อันดับ ๑ จากองค์การยูเนสโก

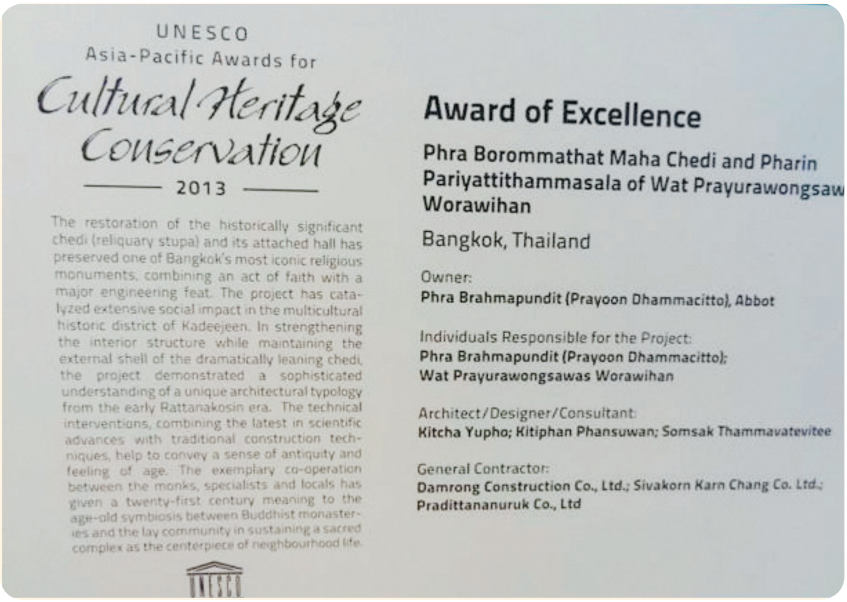

โครงการที่กล่าวถึงมานี้ช่วยให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ดังต่อไปนี้

๑. การสร้างความสมัครสมานสามัคคีให้เกิดขึ้นในย่านกะดีจีนเป็นไปตามเป้าหมายที่ ๑๖ (สันติภาพ ความยุติธรรม และสถาบันที่เข้มแข็ง)

๒. การพัฒนาอาชีพและสร้างรายได้ให้กับชุมชนในย่านกะดีจีนด้วยการ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นไปตามเป้าหมายที่ ๑ (ไม่มีความยากจน)

๓. การพัฒนาย่านกะดีจีนให้มีความสะอาดร่มรื่นน่าอยู่อาศัยเป็นไปตาม เป้าหมายที่ ๑๑ (เมืองและชุมชนที่พัฒนาอย่างยั่งยืน)

๔. การส่งเสริมโครงการเยาวชนเจ้าบ้านสืบสานวัฒนธรรมและการให้ทุน การศึกษาเป็นไปตามเป้าหมายที่ ๔ (การศึกษา)

หัวใจของความสำเร็จในการพัฒนาย่านกะดีจีนมาจากการเป็นหุ้นส่วนสามประสาน คือ **“บวร”** โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความร่วมมือระหว่างวัดพุทธกับโบสถ์คริสต์ และมัสยิด ถือว่าเป็นองค์ประกอบที่โดดเด่นเป็นพิเศษและเป็นกรณีตัวอย่างของความสำเร็จที่เกิดจากการพบปะสนทนาแลกเปลี่ยน (Dialogue) ของผู้นำศาสนาในระดับ ท้องถิ่นที่เป็นต้นแบบให้กับการสนทนาแลกเปลี่ยนในระดับประเทศและระดับนานาชาติ ต่อไป

AN OUTCOME OF THE MILLENNIUM WORLD PEACE SUMMIT
WORLD COUNCIL
OF RELIGIOUS LEADERS
BUDDHAMONTHON-UNCC
BANGKOK, THAILAND
JUNE 12-14, 2002

สภาสากลวันวิสาขบูชาโลก

การจัดตั้งสภาสากลวันวิสาขบูชาโลก (ICDV) แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของความร่วมมือสามประสานระดับนานาชาติ สภานี้รับหน้าที่จัดงานวิสาขบูชาโลกเป็นประจำทุกปีโดยเชิญประมุขสงฆ์ ผู้นำทางการเมือง และชาวพุทธทั่วโลกมาประชุมสนทนา แลกเปลี่ยนกันในหัวข้อที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ผลของการประชุมเหล่านั้นทำให้สภาสากลวันวิสาขบูชาโลกได้รับการรับรองให้มีสถานะเป็นองค์กรที่ปรึกษาพิเศษของคณะมนตรีเศรษฐกิจและสังคมแห่งสหประชาชาติ (ECOSOC) ตั้งแต่ ค.ศ. ๒๐๑๓ (พ.ศ. ๒๕๕๖) เป็นต้นมา โดยกำหนดให้สภา มีพันธกิจ ๔ ด้าน คือ

๑. การพัฒนาที่ยั่งยืน

๒. สภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง

๓. การศึกษา

๔. การสร้างสันติภาพ

เมื่อดูพันธกิจข้อที่ ๑ แล้วจะเห็นว่า สภาสากลวันวิสาขบูชาโลกมีหน้าที่ดำเนิน การให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วยเช่นกัน สภาจึงพร้อมที่จะเป็นหุ้นส่วนกับองค์กรศาสนาต่างๆ เพื่อการนี้โดยไม่เกี่ยงว่าจะเป็นองค์กรใหญ่หรือเล็กเพียงใด

การที่องค์กรศาสนาต่างๆ จับมือกันแบบรวมการเฉพาะกิจด้วยวัตถุประสงค์เดียวกันคือบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนภายในปี ค.ศ. ๒๐๓๐ (พ.ศ. ๒๕๗๓) ก็เหมือนการตั้งวงดนตรีวงใหญ่ที่ประกอบด้วยนักร้องนักดนตรีจำนวนมาก เป้าหมายคือการได้ร้องเพลงที่ไพเราะ จึงจำเป็นที่ทุกฝ่ายต้องทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างดีที่สุด เพลงจะมีความไพเราะก็ต่อเมื่อนักร้องนักดนตรีทำงานประสานกัน ในทำนองเดียวกัน การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อทุกฝ่ายทำงานประสานกัน เป็นอย่างดี ขอฝากไว้ว่า “**ไม่มีใครยิ่งใหญ่พอที่จะทำงานนี้ให้สำเร็จได้ตามลำพังและ ไม่มีใครเล็กเกินไปจนช่วยทำอะไรไม่ได้**”

ในโอกาสนี้ ขอประกาศเจตนาของสภาสากลวันวิสาขบูชาโลกที่อาตมาเองเป็นประธานว่า สภานี้พร้อมจะเป็นหุ้นส่วนร่วมมือกับทุกองค์กรศาสนาเพื่อดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนภายในกรอบเวลาที่องค์การสหประชาชาติกำหนดไว้

ในพระนามของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชแห่งประเทศไทย อาตมา ขอส่งความปรารถนาดีมายังท่านทั้งหลาย ขอให้การประชุมนานาชาติครั้งนี้ จงดำเนินไปด้วยดีจนบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ตั้งไว้ทุกประการ

การศึกษาสงฆ์สมัยพุทธกาล

พระราชปริยัติกวี, ศาสตราจารย์ ดร.
อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ

คันถธุระและวิปัสสนาธุระ

"การศึกษาสงฆ์" ในสมัยพระพุทธเจ้าเรียกว่า"ธุระ"มี ๒ อย่าง[๑] คือ คันถธุระ เรียนคัมภีร์ และวิปัสสนาธุระ เรียนหลักการปฏิบัติแล้วลงมือปฏิบัติกรรมฐาน แต่หลังจากมีการเขียนคัมภีร์พระพุทธศาสนาแล้ว คำว่า "การศึกษาสงฆ์" มีนัยหมายถึงการศึกษาพระปริยัติธรรม(ปริยัติสัทธรรม) หรือปริยัติศึกษาเป็นหลักซึ่งก็คือคันถธุระนั่นเอง ในขณะที่ "วิปัสสนาธุระ" หมายถึง พระปฏิปัตติสัทธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) เป็นการศึกษาอบรมกล่อมเกลาตนเองทั้งด้านร่างกายและจิตใจให้มีความเรียบร้อยดีงาม

พระพุทธเจ้าทรงกำหนดธุระ(การศึกษา)สำหรับพระสงฆ์ไว้ ๒ อย่าง เพื่อให้เหมาะกับวัยวุฒิและคุณวุฒิของพระสงฆ์ซึ่งมีความหลากหลายด้านวัยและพื้นฐานความรู้เดิม ท่านที่บวชในขณะเป็นหนุ่มมีพื้นฐานความรู้ดีก็ควรทำทั้งคันถธุระและวิปัสสนาธุระ ดังที่สมัยหนึ่ง กุฎุมพีชาวเมืองสาวัตถีชื่อว่ามหาปาล[๒] บวชเมื่อตอนแก่ พอบวชได้ ๕ พรรษาก็เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลถามว่า "ในพระพุทธศาสนามีธุระอยู่กี่อย่าง" พระพุทธองค์ตรัสว่า "มีธุระอยู่ ๒ อย่าง คือ คันถธุระกับวิปัสสนาธุระ การเรียนนิกาย(คัมภีร์)หนึ่งก็ดี สองนิกายก็ดี จบพุทธวจนะคือพระไตรปิฎกก็คือ ตามสมควรแก่ปัญญาของตนแล้วจำไว้ได้ กล่าวบอกพุทธวจนะนั้น ชื่อว่า คันถธุระ ส่วนการที่ภิกษุบำเพ็ญธรรมจนคล่องแคล่วยินดีอย่างยิ่งในที่เงียบสงบ เริ่มตั้งความสิ้นและความเสื่อมไว้ในอัตภาพ ยังวิปัสสนาให้เจริญต่อเนื่องกันไปจนกระทั่งบรรลุอรหัตผล ชื่อว่า วิปัสสนาธุระ" เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสจบ พระมหาปาลก็กราบทูลทันทีว่า "พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระองค์บวชตอนแก่ ไม่สามารถบำเพ็ญคันถธุระให้บริบูรณ์ได้ แต่จักบำเพ็ญวิปัสสนาธุระให้บริบูรณ์ได้ ขอพระองค์ตรัสบอกกรรมฐานแก่ข้าพระองค์เถิด"

คันถธุระคือวิชาการ วิปัสสนาธุระคือวิชาชีวิต เหตุที่คนบวชตอนแก่ไม่นิยมบำเพ็ญคันถธุระก็เพราะ (๑) บางคนเรียนมามากแล้ว มีประสบการณ์มากแล้วจากทำงานตอนอยู่ครองเรือน บางคน

---

[๑] ขุ.ธ.อ.(บาลี) (มจร) ๑/๑/๖.

[๒] ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ.(บาลี) (มจร) ๑/๑/๑-๑๙.

อาจจบศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการ มาแล้ว วิชาการทางโลกบางเรื่องก็เหมือนวิชาการทางพระพุทธศาสนาคงไม่จำเป็นต้องเรียนอีก เพราะไม่ได้เอาไปใช้ประโยชน์มากนัก (๒) คันถธุระหรือวิชาการทางพระพุทธศาสนาลึกซึ้ง ละเอียดซับซ้อน โดยเฉพาะปรมัตถธรรมคือเรื่องจิต เจตสิก รูป นิพพาน ยากที่จะเรียนจบ คนมีอายุมากเรียนวิชาการนี้อาจทำให้ตัวเองลำบากโดยไม่จำเป็น

๑) คันถธุระ

คันถธุระ แปลว่าธุระฝ่ายคัมภีร์ ธุระคือการเรียนคัมภีร์ หมายถึงการศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยพุทธกาลก็คือนวังคสัตถุศาสน์ คำสั่งสอนของพระศาสดามีองค์ ๙ อย่าง[๓] ประกอบด้วย

๑) สุตตะ พระสูตรทั้งหลาย รวมทั้งพระวินัยปิฎกและนิเทศ

๒) เคยยะ ข้อความที่มีร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน ได้แก่พระสูตรที่มีคาถาทั้งหมด

๓) เวยยากรณะ ไวยากรณ์ คือความร้อยแก้วล้วน ได้แก่พระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด และพระสูตรที่ไม่มีคาถา เป็นต้น

๔) คาถา ข้อความร้อยกรองล้วน เช่น ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถาเป็นต้น

๕) อุทาน ได้แก่พระคาถาพุทธอุทาน ๘๒ สูตร

๖) อิติวุตตกะ พระสูตรที่เรียกว่าอิติวุตตกะ ๑๑๐ สูตร

๗) ชาตกะ ได้แก่ ชาดก ๕๕๐ เรื่อง

๘) อัพภูตธรรม เรื่องอัศจรรย์ คือพระสูตรที่กล่าวถึงข้ออัศจรรย์ต่างๆ

๙) เวทัลละ พระสูตรแบบถาม-ตอบที่ให้เกิดความรู้และความพอใจแล้วซักถามยิ่ง ๆ ขึ้นไป เช่น จูฬเวทัลลสูตร มหาเวทัลลสูตร เป็นต้น

ในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ พระสาวกผู้เชี่ยวชาญในคันถธุระมีหลายรูป เช่น สายพระวินัย ประกอบด้วย พระอุบาลีเชี่ยวชาญพระวินัยอย่างยิ่งในยุคต้น ต่อมาก็มีพระทาสกะ พระโสณกะ พระสิคควะ และพระโมคคัลลีบุตรสืบทอดพระวินัยในอินเดียในยุคต่อมาเรื่อยมาจนถึงยุคพระจูฬภยะ พระติสสะ พระจูฬเทวะ และพระสิวะสืบทอดในเกาะลังกา สายพระสูตรและพระอภิธรรม ประกอบด้วย พระอานนท์ผู้เชี่ยวชาญพระสูตรและพระอภิธรรมอย่างยิ่งในยุคต้น ต่อมาก็มีพระเถระอีกหลายรูปสืบทอดจากยุคสู่ยุค ในสมัยพระพุทธเจ้า พระทัพพมัลลบุตร ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้จัดที่นั่งที่นอนและจัดภัตตาหารถวายภิกษุ วิธีการจัดสถานที่รองรับพระสงฆ์ก็คือ จัดแจงเสนาสนะสำหรับหมู่ภิกษุที่มีคุณสมบัติเสมอกันไว้ที่เดียวกัน คือ จัดแจงเสนาสนะสำหรับภิกษุผู้ทรงพระสูตรรวมกันไว้แห่งหนึ่ง ด้วยประสงค์ว่า “ภิกษุเหล่านั้นจักซักซ้อมพระสูตรกัน” จัดแจงเสนาสนะ

---

[๓] ดูรายละเอียดใน ที.สี.อ.(บาลี) ๑/-/๒๔.

สำหรับภิกษุผู้ทรงพระวินัยรวมกันไว้แห่งหนึ่ง ด้วยประสงค์ว่า *“ภิกษุเหล่านั้นจักวินิจฉัยพระวินัยกัน”* จัดแจงเสนาสนะสำหรับภิกษุผู้ทรงพระอภิธรรมรวมกันไว้แห่งหนึ่ง ด้วยประสงค์ว่า *“ภิกษุเหล่านั้นจักสนทนาพระอภิธรรมกัน”* เหล่านี้คือหลักฐานแสดงถึงความรุ่งเรืองของคันถธุระในสมัยพุทธกาล

๒. วิปัสสนาธุระ

วิปัสสนาธุระก็คือกรรมฐานในพระพุทธศาสนา คำว่า “กรรมฐาน” แปลว่า ที่ตั้งแห่งการงาน มีนัยตรงกับคำว่า *“ภาวนา”* เป็นคำที่หมายถึงการปฏิบัติธรรมหรือการฝึกอบรมจิตใจและอบรมปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา กรรมฐานหรือภาวนาในพระพุทธศาสนามี ๒ ประการ คือ

๑) สมถกรรมฐาน หรือสมถภาวนา การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ หรือการฝึกสมาธิ

๒) วิปัสสนากรรมฐานหรือวิปัสสนาภาวนา การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง หรือการเจริญปัญญา

๒.๑ สมถกรรมฐาน เป็นวิธีการสร้างสมาธิอย่างที่โบราณาจารย์ได้ปฏิบัติสืบๆ กันมา ตามที่ท่านอธิบายไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นวิธีการที่ปฏิบัติกันอย่างเอาจริงเอาจังเป็นงานเป็นการ มุ่งฝึกจำเพาะสมาธิแท้ๆ กำหนดวางกันไว้เป็นรูปแบบ มีขั้นตอนที่ดำเนินไปตามลำดับ คือ

๑) เตรียมการ โดยการตัดปลิโพธ คือข้อติดข้อง ข้อกังวล หรือเหตุกังวล เช่น ลาภ หมู่คณะ ญาติ[๔]

๒) เลือกเข้าหากัลยาณมิตรคือครูอาจารย์ผู้มีคุณสมบัติเหมาะที่จะให้กรรมฐานโดยต้องเป็นบุคคลที่มีธรรม(กัลยาณมิตตธรรม)

๓) การเลือกกรรมฐานที่เหมาะกับจริตรับเอากรรมฐานอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๔๐ อย่าง ที่เหมาะกับจริยาของตนโยคีผู้ปฏิบัติกรรมฐานต้องพินิจพิเคราะห์ดูว่าตัวเองมีจริตแบบไหน และอาจารย์ผู้ควบคุมการปฏิบัติก็ต้องช่วยพินิจตรวจสอบดูว่าศิษย์ผู้นั้นๆ มีจริตแบบไหน เพื่อให้สามารถเลือกประเภทกรรมฐานให้เหมาะกับจริตนั้นๆ เช่น ราคจริต ผู้มีลักษณะนิสัยหนักไปทางราคะ คือรักสวยรักงาม ควรใช้อสุภกรรมฐานและกายคตาสติ โมหจริต ผู้มีลักษณะนิสัยหนักไปทางโมหะ เขลาเหงาซึม เงื่องงง งมงาย ควรใช้อานาปานสติกรรมฐานควบคู่กับไปกับการสนทนากับอาจารย์

๔) เข้าอยู่ในวัด ที่อยู่อาศัยหรือสถานที่ปฏิบัติซึ่งเหมาะแก่การเจริญสมาธิ พร้อมกันนั้นก็ตัดปลิโพธคือข้อกังวลเล็กๆ น้อยๆ เสียให้หมด

๕) ปฏิบัติตามวิธีเจริญสมาธิ อุปกรณ์ในการสร้างสมาธิ คือ กรรมฐาน ซึ่งแปลว่า ที่ตั้งแห่งการทำงานของจิต หรือที่ให้จิตทำงาน หมายถึงสิ่งที่ใช้เป็นอารมณ์ในการเจริญภาวนา เป็นอุปกรณ์

---

[๔] วิสุทฺธิ.(บาลี) ๑/๔๑/๙๖.

ในการฝึกอบรมจิต เป็นสิ่งที่เอามาให้จิตกำหนด เพื่อให้จิตมีที่เกาะจะได้สงบนิ่งไม่ฟุ้งซ่านไปอย่างไร้จุดหมาย กรรมฐานนั้นกล่าวโดยสรุปในที่นี้ก็คือสิ่งที่เอามาให้จิตกำหนดเพื่อชักนำให้เกิดสมาธิ มีวิธีปฏิบัติทั้งหมด ๔๐ อย่าง ผู้ปฏิบัติสามารถเลือกศึกษาและปฏิบัติตามความถนัดของตัวเองอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น วิธีแผ่เมตตา

ตัวอย่างวิธีปฏิบัติสมถกรรมฐานโดยใช้พรหมวิหารกรรมฐานข้อ “เมตตา” มีลำดับขั้น คือ

๑) พิจารณาให้เห็นโทษของความโกรธ(โทสะ) ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ สรุปความว่า “*บุคคลผู้มักโกรธนั้น มีผิวพรรณทราม นอนเป็นทุกข์ ได้ความเจริญแล้วก็ยังถึงความเสื่อม ทำการเข่นฆ่าทางกาย วาจา ย่อมประสบความเสื่อมทรัพย์ ถึงความเสื่อมยศ ญาติมิตรและสหายหลีกหนี ผู้ถูกความโกรธครอบงำย่อมไม่รู้เหตุ ไม่รู้ผล ทำกรรม(ไม่ดี)ที่ทำได้ยากเหมือนทำได้ง่าย ต่อเมื่อหายโกรธแล้วย่อมเดือดร้อนเหมือนถูกไฟไหม้*” เป็นต้น และพิจารณาให้เห็นประโยชน์(อานิสงส์)ของความอดทน(ขันติ) ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้สรุปความว่า “*ความอดทนมีอานิสงส์ ๕ ประการนี้ คือ ๑) เป็นที่รักเป็นที่พอใจของคนหมู่มาก ๒) เป็นผู้ไม่มากด้วยเวร ๓) เป็นผู้ไม่มากด้วยโทษ ๔) เป็นผู้ไม่หลงลืมสติตาย ๕) หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์*”

๒) พิจารณาดูบุคคลที่อาจเป็นอุปสรรค ผู้ประสงค์จะสร้างสมาธิโดยเมตตาภาวนา ควรพิจารณาดูโทษ (ข้อเสีย) อันอาจเกิดขึ้นจากทำเมตตาภาวนาไปในบุคคล ๖ ประเภท คือ คนที่เกลียดกันย่อมลำบากใจทำให้เสียเวลาในการปรับความคิดให้หลีกเว้นจากความเกลียดแล้วหันมาสู่ความรักเป็นการเพิ่มภาระให้ตัวเองคนที่เป็นสหายรักกันมาก อาจมีความก้าวหน้าในการปฏิบัติกรรมฐานได้ยากเพราะไม่มีแรงจูงใจทั้งด้านลบและด้านบวก ย่อมลำบากเช่นเดียวกันคนที่อยู่ในฐานะกลางๆ ไม่เกลียดไม่รักกัน ก็อาจลำบากเช่นเดียวกัน เพราะเหตุว่าการตั้งคนประเภทนี้ไว้ในฐานะเป็นครูและเป็นคนรักกันย่อมสำเร็จได้ยากคนที่เป็นศัตรูกัน อาจทำให้เกิดอุปสรรคได้ เพราะเหตุว่าเมื่อระลึกถึงคนที่เป็นศัตรูกัน ความโกรธย่อมเกิดขึ้นคนที่มีเพศตรงข้าม อาจทำให้เกิดอุปสรรคได้เช่นเดียวกัน เพราะเหตุว่าเมื่อระลึกถึงเจาะจงคนที่มีเพศตรงข้าม ความกำหนัดย่อมเกิดขึ้นคนที่ตายแล้ว ย่อมเป็นการเสียเวลาโดยไม่มีประโยชน์เกิดขึ้น เพราะเหตุว่าถึงจะทำเมตตาภาวนา ก็ไม่มีอานิสงส์ให้เข้าถึงแม้แต่อุปจารสมาธิได้

๓) ทำเมตตาภาวนาตามลำดับเมื่อรู้ชัดว่าควรงดทำเมตตาภาวนาในบุคคลประเภทไหนและทำเมตตาภาวนาในบุคคลประเภทไหน ก็ลงมือปฏิบัติโดยเริ่มทำเมตตาภาวนาไปในบุคคลประเภทต่างๆ ตามลำดับ คือ ในตนเอง ในเบื้องต้น โยคีผู้ปฏิบัติพึงทำเมตตาภาวนาด้วยการกำหนดใจหรือกล่าวเพียงเบาๆ ว่า “*ขอเราจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ไม่มีทุกข์ มีความสุขบริหารตนไปเถิด*” ดังนี้ ก็ได้เหตุที่ต้องเจริญเมตตาภาวนาไปในตนก่อนนั้น ก็เพราะต้องการให้เป็นพยานว่า “ตนเองรักสุข

เกลียดทุกข์ ฉันใด คนหรือสัตว์อื่นก็รักสุข เกลียดทุกข์ฉันนั้น” ในคนที่เป็นสหายรักหรือคนที่เคารพกัน ในลำดับต่อมา โยคีผู้ปฏิบัติพึงระลึกถึงคุณความดีของคนอื่นที่ทำให้เป็นที่รักและเคารพกันแล้วทำเมตตาภาวนาโดยนัยว่า “ขอท่านผู้นั้นจงถึงความสุข ไม่มีทุกข์เถิด” เป็นต้น ในบุคคลที่อยู่ในฐานะกลางๆ และในบุคคลที่เป็นศัตรูกัน(ถ้ามี)

๒.๒ วิปัสสนากรรมฐาน การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง หรือการเจริญปัญญาวิธีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมี ๒ แบบคือ

แบบที่ ๑ สมถยานิก เมื่อเตรียมการด้านพื้นฐานและรากเหง้าของปัญญา(วิปัสสนา) ดังกล่าวเรียบร้อยแล้ว เพื่อจะทำลำต้นของปัญญา(วิปัสสนา) คือทิฏฐิวิสุทธิเป็นต้นให้สมบูรณ์ โยคีผู้เป็น “สมถยานิก” เมื่อจะปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเพื่อพัฒนาปัญญา พึงออกจากรูปฌานและอรูปฌาน ฌานใดฌานหนึ่งก่อน เว้นไว้แต่เนวสัญญานาสัญญายตนะเพื่อใช้เป็นฐาน พึงกำหนดองค์ฌานมีวิตก เป็นต้น และธรรมที่ประกอบด้วยองค์ฌานมีเวทนาเป็นต้นโดยลักษณะและหน้าเป็นต้น ครั้นแล้ว พึงกำหนดลงว่า “*ทั้งหมดนั่นเป็นนาม*” เพราะอรรถว่าเป็นสิ่งที่น้อมไปได้ เพราะมุ่งหน้าโน้มไปสู่อารมณ์ สำรวจนามนั้นหาดูไปว่า “นามนี้อาศัยอะไร ?” ก็จะพบว่า “หทัยรูปเป็นที่อาศัยของนาม” ต่อจากนั้น พึงกำหนดจับรูปคือภูตรูป(ดิน น้ำ ไฟ ลม)ซึ่งเป็นที่อาศัยของหทัยรูป และอุปาทายรูปที่เหลือก็อาศัย ภูตรูป โยคีพึงกำหนดลงว่า “*ทั้งหมดนั่นเป็นรูป*” เพราะเป็นสิ่งเสื่อมสลายได้ ต่อจากนั้นพึงกำหนด นามรูปด้วยกันโดยสรุปว่า “นามมีการน้อมไปเป็นลักษณะ รูปมีการเสื่อมสลายเป็นลักษณะ” เมื่อมีความคล่องแคล่วชัดเจนในการกำหนด ชื่อว่าได้ทำทิฏฐิวิสุทธิให้ถึงพร้อมสมบูรณ์ เมื่อทิฏฐิวิสุทธิสมบูรณ์แล้ว ย่อมเป็นพื้นฐานแก่การทำกังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ และญาณทัสสนวิสุทธิให้สมบูรณ์ตามลำดับเป็นแนวทางไปสู่การตัดกิเลสตัณหาได้เช่นเดียวกัน ดังที่พระอานนท์ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “*ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญวิปัสสนามีสมถะนำหน้า เมื่อเธอเจริญวิปัสสนาอันมีสมถะนำหน้าอยู่ มรรคเกิดขึ้น เธอเสพคุ้น เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเธอเสพคุ้น เจริญ ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น สังโยชน์ทั้งหมดย่อมถูกละได้ อนุสัยทั้งหลายย่อมสิ้นไป*” พระพุทธเจ้าตรัสถึงวิธีการพัฒนาปัญญาแบบสมถยานิกไว้ตอนหนึ่งว่า “เรานั้นแล สงัดจากกามทั้งหลาย สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน ... จตุตถฌาน ... อากาสานัญจายตนะ ... เนวสัญญา-นาสัญญายตนะ ... บรรลุสัญญาเวทยิตนิโรธอยู่ เพราะเห็นด้วยปัญญาอาสวะทั้งหลายก็ได้ถึงความสิ้นไป”

แบบที่ ๒ วิปัสสนายานิก โยคีผู้เป็น “วิปัสสนายานิก” เมื่อจะปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเพื่อพัฒนาปัญญา กำหนดพิจารณารูปคือมหาภูตรุป ได้แก่ ธาตุ ๔ (ดิน น้ำ ไฟ ลม) โดยในเบื้องต้น กำหนดพิจารณาธาตุดินและธาตุน้ำแยกย่อยเป็นอาการ ๓๒ เริ่มจากผมเป็นต้นไป เมื่ออาการ ๓๒ ปรากฏชัด

ส่วนที่เป็นธาตุไปและธาตุลมซึ่งแยกย่อยเป็นอาการอีก ๑๐ อย่าง ก็ปรากฏชัดตามมาโยคีผู้ปฏิบัติ ครั้นรวมรูปทั้งหมดนั้นเข้าด้วยโดยลักษณะคือความเสื่อมสลาย ก็จะเห็นว่า “นั่นเป็นรูป” เมื่อโยคีกำหนดเห็นรูปอย่างนั้นแล้ว อรูปธรรมทั้งหลาย(นาม)ก็ปรากฏ โยคีรวมอรูปธรรมทั้งหมดเข้าด้วยกันโดยลักษณะคือความน้อมไปได้ ก็จะเห็นว่า “นั่นเป็นนาม” วิปัสสนายานิกถือเป็นวิธีการพัฒนาปัญญาอีกแบบหนึ่งที่นำไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริงทั้งระดับโลกิยะและโลกุตตระพระพุทธเจ้าตรัสถึงวิธีการพัฒนาปัญญาแบบวิปัสสนายานิกตอนหนึ่งว่า “เมื่อใด เรารู้ชัดความเกิด(สมุทัย) ความดับ(อัสดง) คุณ(อัสสาทะ) โทษ(อาทีนพ) และเครื่องสลัดออก(นิสสรณะ)อินทรีย์ ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ)ตามความเป็นจริง เมื่อนั้นเราจึงยืนยันว่า เป็นผู้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ อนึ่ง ญาณทัสสนะเกิดขึ้นแก่เราว่า วิมุตติ(ความหลุดพ้น)ของเราไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก”

พระอุปัชฌาย์และพระอาจารย์กัลยาณมิตรเพื่อความงอกงามแห่งวิชา

กระบวนการศึกษาในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล (สมัยที่พระพุทธเจ้ายังพระชนม์อยู่) ให้ความสำคัญแก่สายสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับอาจารย์ คือ พระอุปัชฌาย์(ผู้บวชให้)กับพระสัทธิวิหาริก (ผู้รับการบวช-ศิษย์) และพระอาจารย์(ผู้เป็นเจ้าสำนักแต่ไม่ได้บวชให้)กับพระอันเตวาสิก (ผู้มาอยู่กับเจ้าสำนักโดยที่ท่านไม่ได้เป็นพระอุปัชฌาย์-ศิษย์) โดยเฉพาะใน ๕ พรรษาแรกต้องให้มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นมากที่สุดองค์ประกอบที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับพระสัทธิวิหาริกแน่นแฟ้นเรียกว่า อุปัชฌายวัตรกับสัทธิวิหาริกวัตร องค์ประกอบที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระอาจารย์กับพระอันเตวาสิกแน่นแฟ้นเรียกว่า อาจริยวัตรกับอันเตวาสิก วัตรเป็นการเอาใจใส่ต่อกันและกันด้วยความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลทุกเรื่องเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ซึ่งจะนำไปสู่การปลูกศรัทธาในกันและกันเป็นเบื้องต้นก่อนที่จะนำไปสู่การทำกิจกรรมร่วมกันในเรื่องอื่นๆ ต่อไปสาระสำคัญบางตอนของวัตรต่างๆ เช่น

อุปัชฌายวัตร[๕] (วิธีที่สัทธิวิหาริกประพฤติโดยชอบในอุปัชฌาย์) ... เมื่ออุปัชฌาย์กำลังกล่าวไม่พึงกล่าวสอดขึ้นในระหว่าง อุปัชฌาย์กล่าวถ้อยคำใกล้ต่ออาบัติ(สุ่มเสี่ยงจะเป็นอาบัติ) พึงห้ามเสีย ถ้าอุปัชฌาย์ต้องการจะให้เรียน พึงเรียน ถ้าอุปัชฌาย์ต้องการจะให้สอบถามอรรถ พึงสอบถาม อุปัชฌาย์อยู่ในวิหารใด ถ้าวิหารนั้นสกปรก ถ้าสามารถ พึงชำระให้สะอาด ถ้าอุปัชฌาย์เกิดความเห็นผิด สัทธิวิหาริกพึงให้สละเสีย หรือพึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยให้สละเสีย หรือพึงแสดงธรรมแก่อุปัชฌาย์...

---

[๕] ดูรายละเอียดใน วิ.ม.(ไทย) ๔/๖๖/๘๓.

สัทธิวิหาริกวัตร[๖] (วิธีที่อุปัชฌาย์ประพฤติโดยชอบในสัทธิวิหาริก) ... อุปัชฌาย์พึงสงเคราะห์อนุเคราะห์สัทธิวิหาริกด้วยอุทเทส (การเรียนการสอน) ปริปุจฉา (สืบค้นหาความรู้) โอวาท (แนะนำตักเตือน) และอนุศาสน์ (สั่งสอน) ถ้าสัทธิวิหาริกเกิดความเห็นผิด อุปัชฌาย์พึงให้สละเสีย หรือพึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยให้สละเสีย หรือพึงแสดงธรรมแก่สัทธิวิหาริก

สาระของอาจริยวัตรและอันเตวาสิกวัตร[๗] ก็มีเหมือนกับอุปัชฌายวัตรและสัทธิวิหาริกวัตร โดยสรุป วัตรทั้งหมดนี้มีสาระเพื่อให้ความเอื้อเฟื้อต่อกัน สร้างความอบอุ่น ความเป็นกัลยาณมิตร สร้างสายสัมพันธ์ต่อกันทั้งด้ายภาพและจิตภาพ ซึ่งเมื่อผู้เป็นศิษย์มีอายุพรรษาเกิน ๕ ไปแล้ว แม้จะแยกย้ายกันไปอยู่ต่างถิ่นที่ แต่ก็ยังคงความเป็นศิษย์-อาจารย์กันอยู่อย่างเหนียวแน่น ความงอกงามของวิชาที่ได้เรียนมาจากพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์อย่างใกล้ชิดจะเพิ่มขึ้นอย่างไม่รู้จบ ยิ่งใช้วิชาก็ยิ่งเพิ่มปริมาณแตกฉานขยายต่อเนื่องเรื่อยไป เพราะได้อาศัยหน่อแห่งความงอกงามคือศรัทธา ดังพุทธภาษิตว่า “สทฺธา พีชํ ตโป วุฏฺฐิ- ศรัทธาเป็นพืช ความเพียรเป็นฝน [8]”

อานิสงส์ยิ่งใหญ่ที่ได้จากวัฒนธรรมการศึกษาแบบนี้ก็คือ ทั้งอาจารย์ทั้งศิษย์ได้เรียนรู้จากกันและกัน เป็นแบบอย่างที่ดีงามแก่กันและกัน เกิดศรัทธาในกันและกัน เอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน สร้างกระบวนการจัดการความรู้ร่วมกัน

หลักคิดหลักครูจากบทเรียนการศึกษาสงฆ์สมัยพุทธกาล

ประเพณีอันดีงามเกี่ยวกับการศึกษาสงฆ์ในสมัยพุทธกาล พอสรุปเป็นหลักคิดหลักครูอันจะเป็นแนวปฏิบัติสำหรับครูและนักเรียนในสังคมยุคใหม่ได้ดังนี้

ขั้นที่ ๑ สร้างศรัทธา ครูอาจารย์ผู้ทำหน้าที่สอนต้องมีหลักคิดคือ *ศรัทธาเป็นฐานของการเรียนการสอนสรรพวิชา* ดังพุทธภาษิตว่า “สทฺธาย ตรติ โอฆํ”[๙] แปลว่า ข้ามพ้นหุบเหวหล่มเลนได้ด้วยศรัทธา เบื้องต้นแห่งความสำเร็จในการสอนคือศรัทธา ผู้สอนต้องมีศรัทธา ผู้เรียนก็ต้องมีศรัทธา โดยเฉพาะผู้เรียนนั้นเกิดศรัทธาขึ้นได้มาเพราะผู้สอนมีคุณสมบัติที่พึงประสงค์

คุณสมบัติที่พึงประสงค์ของผู้สอนมี ๒ ส่วนคือ*ส่วนที่ ๑* จรณะ คือ คุณสมบัติด้านความประพฤติ พระพุทธศาสนาแสดงคุณสมบัติของผู้เป็นครูอาจารย์ไว้ เรียกว่า กัลยาณมิตตธรรม มี ๗ประการ[๑๐] ดังนี้

---

[๖] ดูรายละเอียดใน วิ.ม.(ไทย) ๔/๖๗/๘๘.

[๗] ดูรายละเอียดใน วิ.ม.(ไทย) ๔๗๘-๗๙/๑๐๗-๑๑๖.

[๘] ดูเทียบ ใน สํ.ส.(บาลี) ๑๕/๑๙๗/๒๐๗, สํ.ส.(ไทย) ๑๕/๑๙๗/๒๘๔.

[๙] ดูเทียบ ใน สํ.ส.(บาลี) ๑๕/๒๔๖/๒๕๘, สํ.ส.(ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

[๑๐] องฺ.สตฺตก.(ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗.

๑) น่ารัก
๒) น่าเคารพ
๓) น่ายกย่อง
๔) รู้จักพูดรู้จักชี้แจง
๕) รับฟังคำแนะนำวิพากษ์วิจารณ์ได้
๖) พูดเรื่องที่ยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจได้
๗) ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล

ส่วนที่ ๒ วิชา คือ คุณสมบัติด้านวิชาการ คนที่เป็นครูอาจารย์ต้องมีความโดดเด่นทางวิชาการจนเป็นที่สังเกตได้ นั่นคือเป็นคนที่มีคุณสมบัติเรียกว่า “พาหุสัจจะ” แปลว่า ความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมามาก เรียนรู้มามาก หรือคงแก่เรียน มีองค์ประกอบซึ่งเป็นตัวชี้วัด ๕[๑๑] คือ

๑) พหุสสุตา เรียนมาก
๒) ธตา จำได้
๓) วจสา ปริจิตา ใช้คล่อง
๔) มนสานุเปกขิตา ขึ้นใจ
๕) ทิฏฐิยา สุปฏิวิทธา เชี่ยวชาญเกี่ยวกับหลักวิชานั้นๆ

ทั้งที่เป็นต้นฉบับ(Original) และคำอธิบายรวมทั้งความเห็นของคนยุคต่อมา

ความรู้ที่จำเป็นต้องถ่ายทอดเพื่อให้คนมีคุณธรรม จริยธรรม มี ๒ ส่วน คือ ความรู้ด้านวิชาการเฉพาะสาขากับความรู้เรื่ององค์ประกอบพื้นฐานแห่งชีวิต นอกจากจะรู้ว่าปรัชญาคืออะไร ศาสนาคืออะไร ตรรกศาสตร์คืออะไร วัฒนธรรมคืออะไรเป็นต้นแล้ว ผู้สอนยังต้องรู้และเข้าใจอย่างลึกซึ้งด้วยว่า ชีวิตคืออะไร ประกอบด้วยอะไร ชีวิตเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปอย่างไร ? ชีวิตเป็นอย่างไร ? อะไรคือเป้าหมายที่แท้จริงของชีวิต ? เพื่อนำมาประกอบการจัดกระบวนวิชาและวิธีการถ่ายทอดความรู้ให้มีผลต่อการพัฒนาชีวิตมนุษย์

คุณสมบัติทั้ง ๒ ส่วนนี้จะเป็นเครื่องมือสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นในศิษย์ ถ้าผู้สอนไม่มีคุณสมบัติดังกล่าว ศิษย์ไม่มีศรัทธา การเรียนการสอนก็สักแต่ว่าสอน วิชาการไม่เจริญงอกงาม จิตใจก็ไม่มีเจริญงอกงาม แม้จะจบเป็นบัณฑิต ความเป็นบัณฑิตก็ไม่เจริญงอกงาม ใช้วิชาความรู้ไปประกอบหน้าที่การงานก็ไม่เจริญงอกงามเท่าที่ควร

ขั้นที่ ๒ การปลูกฝังผู้เรียน กรอบในการปลูกฝังผู้เรียนคือไตรสิกขา ประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นหลักกรรมฐานในพระพุทธศาสนานั่นเอง การปลูกฝังผู้เรียนให้มีศีล สมาธิ ปัญญา เป็นองค์ประกอบสำคัญเบื้องต้นในการเรียนการสอนยุคใหม่ คนไม่ดีคือคนที่มีศีล สมาธิ ปัญญา คนไม่ดีทำอะไรก็มีปัญหาไปหมด เรียนหนังสือไป วิชาที่ได้มาก็กลายเป็นวิชามาร คนไม่มีสมาธิเรียนหนังสือไม่จำ เรียนไปหงุดหงิดไป คนไม่มีปัญญาเรียนหนังสือไม่รู้เรื่อง นี่คือสิ่งที่นักบริหารการศึกษาต้องรู้และใส่ใจให้มาก

---

[๑๑] ดูรายละเอียดใน องฺ.ปญฺจก.(ไทย) ๒๒/๘๗/๑๕๕.

หลักคิดในการจัดการเรียนการสอนก็คือ ดีต้องมาก่อนเก่ง นั่นคือต้องสร้างคนดีก่อนสร้างคนเก่ง ความดีเป็นเครื่องมือสร้างความเก่ง คนดีเมื่อได้รับการศึกษาไปจะกลายเป็นคนเก่งได้ไม่ยาก ศีล สมาธิ ปัญญามีลักษณะเป็นทั้งวิธีการและเป้าหมายไปในขณะเดียวกัน นั่นคือในบางกรณี ถ้าประสงค์จะให้คนมีศีล สมาธิ ปัญญา ก็ใช้วิธีการประกอบพิธีทำบุญ ให้ทาน สมาทานศีลถือปฏิบัติอยู่เป็นประจำ นานไปก็จะมีอัธยาศัยเป็นคนมีศีล หมั่นฝึกปฏิบัติกรรมฐานกล่อมเกลาจิตใจอยู่เป็นประจำโดยวิธีการต่างๆ นานไปกลายเป็นคนมีสมาธิดี ฝึกคิดฝึกใคร่ครวญอยู่เสมอ นานไปกลายเป็นคนสติปัญญาดี อย่างนี้เรียกว่าเป็นทั้งวิธีการและเป้าหมาย

ในบางกรณี ศีล สมาธิ ปัญญาอยู่ในลักษณะเป็นเป้าหมาย เช่น ประสงค์จะให้คนมีศีล สมาธิ ปัญญาต้องทำกิจกรรมหรือพิธีกรรม บางโรงเรียนใช้วิธีการให้เด็กไหว้พระสวดมนต์นั่งกรรมฐานฝึกสมาธิก่อนเรียน สังคมบางท้องที่มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอยู่เป็นประจำ แล้วให้ถือเป็นโอกาสที่ผู้คนในสังคมนั้นจะได้มารวมกันทำสาธารณประโยชน์และพูดคุยกันแต่เรื่องดีงาม หรือถือโอกาสอบรมสั่งสอนกัน ไม่นานจะกลายเป็นคนมีศีล หรือบริกรรม(ท่องบ่น) หัวใจอิติปิโส (อิ, สวา, สุ) หรือหัวใจอริยสัจ ๔ (ทุ, ส, นิ, ม) อยู่เป็นประจำ ไม่นานก็จะกลายเป็นคนมีสมาธิดี และท้ายที่สุดย่อมมีผลทำให้เกิดปัญญา

ขั้นที่ ๓ กรอบในการถ่ายทอดความรู้ กรอบในการถ่ายทอดความรู้ควรดำเนินตามธรรมเนียมพระพุทธศาสนาคือ ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธปริยัติก็คือ เรียนทฤษฎี ปฏิบัติคือฝึกปฏิบัติตามทฤษฎีที่ได้เรียนมา ปฏิเวธคือการบรรลุผลของการปฏิบัติ ว่าตามหลักพระพุทธศาสนาจริงๆ ปริยัติก็คือพระพุทธพจน์คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติคือคำสอนของพระพุทธเจ้าที่สรุปลงมาเป็นแนวปฏิบัติในกรอบไตรสิกขา ปฏิเวธคือผลของการปฏิบัติระดับต้นคือสุข สงบ เยือกเย็น ระดับสูงคือมรรค ผล นิพพาน การถ่ายทอดเนื้อหาให้ครอบคลุมกระบวนวิชาต้องประยุกต์ตามหลักพระพุทธศาสนานี้

วิชาการอื่นๆ ก็มีกรอบในการถ่ายทอดความรู้ไม่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นภาษาศาสตร์ สังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ นั่นคือต้องมีทั้งปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ จะให้น้ำหนักในส่วนไหนมากกว่ากันขึ้นอยู่กับลักษณะของวิชา

กรอบในการถ่ายทอดวิชาการเพื่อการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมควรได้รับการเน้นในด้านไหน ? มีคำสำคัญอยู่ ๒ ชุดที่ควรนำมาพิจารณาประกอบการจัดการเรียนการสอน คือ (๑) รู้ดี ทำได้ ใช้เป็น และ (๒) สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น

“รู้ดี ทำได้ ใช้เป็น” เป็นเป้าหมายด้านวิชาการ *“รู้ดี”* คือรู้ปริยัติ รู้ทฤษฎี *“ทำได้”* คือปฏิบัติได้ตามที่รู้ รู้อย่างไร ทำได้อย่างนั้น *“ใช้เป็น”* คือปฏิเวธ เมื่อเรียนจบมาแล้วไม่ได้เอาความรู้มาใส่บ่าแบกหาม แต่เมื่อถึงสถานการณ์ที่จำเป็น สามารถนำความรู้นั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้

“สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” เป็นกรอบในการสร้างจรณะหรือวิชาชีวิต ครูอาจารย์ต้องการให้ศิษย์เป็นมนุษย์สมบูรณ์ เป็นคนดีมีศีลธรรม ต้องสอนเขาให้รู้วิธีการที่จะเป็น ต้องทำให้ดู อยู่ให้เห็นเป็นตัวอย่างที่ดี (Role Model) สถาบันการศึกษายุคใหม่ปัจจุบันเปิดสอนหลักสูตรผลิตบัณฑิตก็ด้วยวัตถุประสงค์ ๒ อย่าง คือ (๑) สร้างบัณฑิตที่มีลักษณะเฉพาะทาง (๒) สร้างนักปฏิบัติ

มีข้อสังเกตเพื่อให้พิจารณาในประเด็นความเป็นนักทฤษฎีกับความเป็นนักปฏิบัติ ทฤษฎีเกิดจากความคิดของคนแล้วเอาไปบรรจุไว้ในตำรา วิธีปฏิบัติเกิดจากประสบการณ์ที่ได้รับมาจากสถานการณ์จริงซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายไปตามกาละ เทศะ บุคคล และสภาพแวดล้อม

การเป็นคนดีกับการเป็นคนมีความรู้ทางศาสนามีความสัมพันธ์กันแต่ไม่ใช่เรื่องเดียวกันเสียทีเดียว ความเป็นคนดีเกิดจากการปฏิบัติตามหลักศาสนาและกฎเกณฑ์ทางสังคม การมีความรู้เชี่ยวชาญวิชาการด้านศาสนาเป็นหลักประกันว่าจะทำให้เป็นคนดีได้ส่วนหนึ่ง กล่าวคือเป็นพื้นฐานได้ แต่จะเป็นคนดีได้จริงก็ต่อเมื่อมีการนำหลักศาสนานั้นไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ดังนั้นจัดให้เรียนวิชาพระพุทธศาสนา ผลที่ได้คือมีความรู้เข้าใจหลักพระพุทธศาสนา

ความพยายามของหลายคนที่จะให้มีการเรียนการสอนวิชาศาสนาในโรงเรียน ในวิทยาลัย หรือในมหาวิทยาลัย ด้วยหวังว่าจะทำให้ผู้เรียนเป็นคนดีจึงเป็นไปตามที่หวังบ้าง ไม่เป็นไปตามที่หวังบ้าง เพราะความจริงก็คือว่า มีการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ผลที่ได้ก็คือความรู้ความเข้าใจวิชาพระพุทธศาสนา แต่ความเป็นคนดีต้องเป็นอีกขั้นหนึ่ง ความเป็นคนดีจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อได้นำเอาความรู้วิชานั้นๆ มาปฏิบัติ

บทสรุป

วิชาการทั้งหลายก็เหมือนกัน เรียนจบแล้ว สิ่งที่ได้คือความรู้ แต่ไม่แน่ว่าจะมีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์หรือไม่ เป็นเรื่องที่น่าขบคิด ประเด็นที่นักการศึกษาต้องรู้ในเบื้องต้นคือ หลักวิชาการทั้งหลายจะเจริญงอกงามและเป็นประโยชน์ต่อชีวิตใดๆ ต้องมีการปฏิบัติและเกิดผลของการปฏิบัติ ซึ่งจะก่อผลสืบเนื่องคือ “ปีติ” แปลว่าความอิ่มใจที่จะย้อนกลับไปหล่อเลี้ยงชีวิตให้สดชื่นดื่มด่ำไปกับหลักวิชาการนั้น ดังนั้น เรื่องของการศึกษานี้ องค์ประกอบแห่งความงอกงาม คือ (๑) อาจารย์ผู้เป็นกัลยาณมิตร (๒) ศิษย์ผู้มีศรัทธา (๓) ปริยัติคือศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติคือศึกษาอบรมควบคู่กันไป

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๔, ๑๕, ๒๒, ๒๓.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

__________. **มหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐ ภาษาบาลี เล่ม ๑๕.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

__________. **วิสุทฺธิมคฺคปกรณํ (ปฐโม ภาโค).** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๙.

__________. **สุมงฺคลวิลาสินิยา ทีฆนิกายฏฺฐกถาย สีลกฺขนฺธวคฺควณฺณนา (ปฐโม ภาโค).** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๒.

__________. **วิสุทฺธิมคฺคปกรณํ (ปฐโม ภาโค).** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๙.

__________. **มหาจุฬาอฏฺฐกถา ธมฺมปทฏฺฐกถาวณฺณนา (ปฐโม ภาโค).** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๔๙.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **มหาจุฬาอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทีฆนิกาย มหาวรรค** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

__________. **มหาจุฬาอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

เด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
เด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ
๓๑ มีนาคม - ๑ เมษาย
ศ. ๒๕๖๒

มัชฌิมยาม และ วัยท่ามกลาง (๓๐-๖๐ ปี)

พระศรีธวัชเมธี (ชนะ ป.ธ.๙)
ผู้อำนวยการศูนย์อาเซียนศึกษา (ผอ.ศอศ.)

ขอย้อนกล่าวถึงบทความจาก "ลานอโศก ปี ๒๕๒๐-๒๕๒๕ มหาวิทยาลัยเถื่อน สู่มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาลที่วัดวังน้อย" โดย รองผู้อำนวยการศูนย์อาเซียนศึกษา (๗ ต.ค. ๒๕๕๙-๒๕๖๒) ตีพิมพ์ในสารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี ๒๕๖๑ มีใจความ ๒ ท่อน ที่ขออ้างอิง

ท่อนแรก (หน้า ๒๖) มีใจความว่า

"ข้าพเจ้าเข้าทำงานที่มหาจุฬาฯ ตึก ๓ ชั้น วัดมหาธาตุฯ ท่าพระจันทร์ ที่สมัยข้าพเจ้าเป็นนิสิตยังถูกขนานนามว่ามหาวิทยาลัยเถื่อน เข้าทำงานประจำปี ในปี ๒๕๔๓ หลังจากเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งประเทศไทยโดยสมบูรณ์ มี พ.ร.บ. เป็นของตนเอง ในปี ๒๕๔๐, ข้าพเจ้าได้รับการบรรจุเข้าทำงานเป็นลูกจ้างชั่วคราว ใช้วุฒิปริญญาโท (M.A. สาขาปรัชญา) (เหรียญทอง มหาวิทยาลัยมัทราส ปี ๒๕๒๘), ป.ธ.๙ (๒๕๒๕), พธ.บ.รุ่นที่ ๒๘ (๒๕๒๕) เงินเดือนเริ่มต้น จำนวน ๘,๗๔๐ บาท"

ท่อนที่สอง (หน้า ๒๘) เป็นท่อนตอนจบลงท้ายว่า "มหาจุฬาฯ จากท่าพระจันทร์ ย้ายมามีสำนักงานใหญ่ที่ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ข้าพเจ้าจำได้ว่า ย้ายเข้ามาอยู่วังน้อย ในปี ๒๕๕๑ ข้าพเจ้าในฐานะผู้อำนวยการโครงการนานาชาติที่ดูแลนิสิตต่างชาติ เป็นหน่วยงานแรกๆ ที่ตัดสินใจย้ายเข้ามาอยู่วังน้อย จากปีที่ย้ายมา ๒๕๕๑ ถึงปี ๒๕๖๑ นับเป็นหนึ่งทศวรรษพอดี"

ในหนังสือ "๒๐ ปี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" มีบทความเรื่อง Buddhist Education and the decline in the number of monks and novices in Thailand เป็นการรีปริ้น (Reprint) จากผลงานที่ข้าพเจ้าร่วมเสนอผลงานระดับนานาชาติ งานประชุมวิสาขบูชาโลก (United Nations Day of Vesak 2008) จัดที่ประเทศเวียดนามเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๑ ได้ระบุชื่อ พระศรีธวัชเมธี ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรนานาชาติ และผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ เรียกว่าได้ควบ ๒ ตำแหน่งพร้อมกัน ปัจจุบันนี้เรียกกันว่า ๒ ขา

ในวารสารภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย Journal of Thai Language and Thai Culture วารสารรวมผลงานวิชาการและผลงานวิจัยของภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน (ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑๔ ๒๕๕๖-๒๕๕๗) มีบทความเรื่อง "ชนกลุ่มน้อยในเมืองสุพรรณบุรี" ที่ระบุชื่อข้าพเจ้าผู้เขียนและตำแหน่งไว้ว่า "พระศรีธวัชเมธี ผู้ช่วยอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" ซึ่งก็คือตำแหน่งผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายต่างประเทศนั่นเอง

ดังนั้น ข้าพเจ้า ในอดีตถึงปัจจุบัน มีหน้าที่การงาน นอกจาก ผอ.หลักสูตรปริญญาโท ที่เรียกกันว่า ไอแมฟ - International Master of Arts Programme (IMAP) ซึ่งต่อมา ได้เปลี่ยนสถานะเป็นวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ (International Buddhist Studies College- IBSC) แล้ว ยังมีหน้าที่การงานที่เนื่องด้วยการเดินทางไปต่างประเทศ

นับแต่ศูนย์อาเซียนศึกษา (ศอศ.) (ASEAN Studies Centre) เป็นส่วนงาน ๑ ใน ๓ ส่วนงานที่ตั้งขึ้นใหม่ มีสถานะเทียบเท่ากับคณะ สถาบัน (ศูนย์อาเซียนศึกษา วิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ และวิทยาลัยพระธรรมทูต) ตามประกาศของมหาวิทยาลัยเรื่องการแบ่งส่วนงาน พ.ศ.๒๕๕๖ ลงวันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๖ และประกาศในราชกิจจานุเบกษา หน้า ๓๔ เล่ม ๑๓๐ ตอนพิเศษ ง วันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๕๖ เรื่องรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีพระราชวรเมธี (ดร. ประสิทธิ์ พฺรหฺมรํสี รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร ดำรงตำแหน่ง รักษาการผู้อำนวยการศูนย์อาเซียนศึกษา รูปแรก ข้าพเจ้าได้รับคำสั่งแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง รองผู้อำนวยการศูนย์อาเซียนศึกษา ตั้งแต่วันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ เป็นต้นมา จนถึงวันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ.๒๕๖๒ จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้อำนวยการศูนย์อาเซียนศึกษา (ผอ.ศอศ.)

นอกจากดำรงตำแหน่งเป็นผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายต่างประเทศ ๒ สมัยแล้ว ยังเคยดำรงตำแหน่งเป็นผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหารสมัยหนึ่ง รวมเป็นผู้ช่วยอธิการบดีถึง ๓ สมัย

ในช่วงที่ได้รับคำสั่งแต่งตั้งให้เป็นรองผู้อำนวยการศูนย์อาเซียนศึกษาในช่วงปลายปี ๒๕๕๙ นั้น ตำแหน่งอื่นๆ ไม่มีควบ อีกทั้งข้าพเจ้าเคยดำรงตำแหน่งเป็น เลขานุการเจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรีถึง ๒ ยุคสมัย โดยได้สนองงานคณะสงฆ์จังหวัดสุพรรณบุรี มีพระธรรมหาวีรานุวัตร (ฉลอง จินฺตาอินฺโท ป.ธ.๕, พธ.ด. (กิตติมศักดิ์) (๒๔๖๙-๒๕๕๓) อดีตเจ้าอาวาสวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อดีตเจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งเลขานุการเจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี (๒๕๔๕-๒๕๔๙) และสืบต่อเนื่องในยุคสมัยของพระธรรมพุทธิมงคล (สอิ้ง สิรินฺนฺโท ป.ธ.๘, พธ.ด.กิตติมศักดิ์) (เกิดปลายปีจอ ๒๔๗๗) เจ้าอาวาสวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อดีตเจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี ตั้งแต่สมัยหลวงพ่อดำรงสมณศักดิ์ที่พระเทพสุวรรณโมลี ซึ่งข้าพเจ้าได้รับแต่งตั้งให้เป็นเลขานุการเจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี (๒๕๔๙-๒๕๕๗) การเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศ ถือว่าเป็นงานสำคัญ เริ่มแรกที่จำได้คือการเดินทางไปประเทศเกาหลีใต้ ขณะที่พักในประเทศนั้น เกิดสงครามยิงถล่มตึกเวิร์ดเทรด ที่เรียกว่า ๙/๑๑ ปี ๒๐๐๑ หรือกราวน์ซีโร (Ground Zero) คือ วันที่ ๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๔ จากวันนั้น ถึงวันนี้ ข้าพเจ้าก็ยังเดินทางไปต่างแดน โดยเฉพาะไปปฏิบัติงานสายต่างประเทศต่างๆ เช่น ได้ร่วมงานวิสาขบูชาโลก ที่จัดในประเทศเวียดนาม ๒ ครั้ง ในประเทศศรีลังกา ๑ ครั้ง, เข้าร่วมประชุมสัมภาษณ์และศึกษาดูงานที่

สถาบันสมทบต่างประเทศทุกสถาบันสมทบต่างประเทศ (ยกเว้นภายในประเทศ ที่มหาปัญญาวิทยาลัย จังหวัดสงขลา), เข้าร่วมงานประชุมองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์โลก (พสล. WFB) จัดที่ใกล้เมืองซีอาน รวมทั้งได้เคยเดินทางไปสหรัฐอเมริกา ๒-๓ ครั้ง และเดินทางไปยุโรปหลายครั้ง เป็นต้น

การเดินทางไปต่างประเทศ เท่าที่จดจำได้ มีทวีปและประเทศ ดังนี้

เอเชีย – กัมพูชา จีนแผ่นดินใหญ่ จีนฮ่องกง ญี่ปุ่น ไต้หวัน เนปาล บรูไน ภูฏาน มาเลเซีย เมียนมาร์ ลาว สิงคโปร์ ศรีลังกา อินโดนีเซีย อินเดีย

ยุโรป –คาซัคสถาน เดนมาร์ก ตุรกี ออสเตรีย สเปน สวีเดน เยอรมันนี สวิตเซอร์แลนด์ อิสราเอล อิตาลี อียิปต์

สหรัฐอเมริกา –ราว ๖-๗ รัฐ

ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์

ในชีวิตทำงานที่มหาจุฬาฯ สิ่งที่ข้าพเจ้ามีความภาคภูมิใจ ที่ผลักดันก่อเกิดให้เป็นรูปธรรม เช่น การพยายามใช้ระบบโรมันไนเซชั่น (Romanization) ในการสะกดชื่อบุคคลและสถานที่รวมทั้งสมณศักดิ์ของพระภิกษุ เป็นภาษาอังกฤษ แบบราชบัณฑิตยสถาน โดยเป็นผู้ยกร่างตามระบบนี้ สำหรับใช้กับชื่อสถานที่ของวิทยาลัยสงฆ์และหน่วยวิทยบริการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เมื่อมีการประชุมวันวิสาขบูชาโลก ที่ประเทศไทยเป็นเจ้าภาพจัดขึ้น ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ยกร่างคำแปลแถลงการณ์ร่วม (Joint Communique) เป็นภาษาไทยแล้วให้อธิการบดี (พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ป.ธ.๙, ศ., ดร.) ตรวจแก้ไข ก่อนประกาศใช้อย่างเป็นทางการ เป็นประสบการณ์ชีวิตอย่างหนึ่ง อีกทั้งได้มีโอกาสเดินทางไปต่างประเทศกับอธิการบดีมหาจุฬาฯ ๕ สมัย ๒๐ ปี (๒๕๔๐-๒๕๖๑) ไปเยี่ยมถึงทำเนียบท่านประธานประเทศเวียดนาม ได้ถ่ายรูปร่วมกับสมเด็จพระราชาธิบดีแห่งประเทศภูฏาน และเคยเข้าพบหัวหน้าอิหม่าม ที่ประเทศอียิปต์ และพบผู้นำประเทศและบุคคล เช่น ประธานาธิบดีอินเดีย, นายกรัฐมนตรี-ประธานาธิบดีศรีลังกา และนายกรัฐมนตรีสิงคโปร์

ในระดับภายในประเทศ ที่ทำงานกับหน่วยงานของรัฐบาลไทย คือได้รับแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการและคณะอนุกรรมการจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ๑๒ ปี ตั้งแต่ยังเป็นพระมหาชนะ ธมฺมธโช และเป็นกองบรรณาธิการจัดทำหนังสือหลักสูตรในหมวดพุทธประวัติ

เจ้าหน้าที่ศูนย์อาเซียนศึกษาได้ค้นรายละเอียดการเดินทางไปต่างประเทศ ในช่วง ๓ ปีที่ผ่านมา มีดังนี้

ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๙ เมียนมาร์

๕ – ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙ ร่วมพิธีเปิด Shan State Buddhist University ณ รัฐฉาน เมียนมาร์

๒๑ – ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๙ ร่วมพิธีรับสมณศักดิ์ “อัครมหาบัณฑิต ภทันตะธัมมะจิตตะ” ณ รัฐมอญ เมียนมาร์

๒๗ – ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๕๙ เดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจ ณ รัฐยะไข่ เมียนมาร์ กับพระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร. อธิการบดี, คุณศักดิ์ชัย เตชะไกรสีห์ และคณะ

ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๖๐ อินเดีย-เนปาล-เมียนมาร์

๑๔ ก.พ.- ๑ มี.ค. ๒๕๖๐ ร่วมจาริกแสวงบุญ ณ สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล และไหว้พระที่เจดีย์ชเวดากอง กับคณะคุณไพศาล คุนผลิน และบริษัทไทยพัฒนาประกัน

เมียนมาร์ ๑๒ – ๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๐เป็นตัวแทนไปเจริญสัมพันธไมตรี ณ กรุงย่างกุ้ง เมียนมาร์ ในการประชุม Agenda of the Grand Opening Ceremony of the Founding of the Association of Asian Buddhist Community (ABC)

อินโดนีเซีย ๒๔ – ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๖๐ เป็นหัวหน้าคณะโครงการสัมมนาเชิงปฏิบัติการด้านการบริหารงานทางพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาประเทศอินโดนีเซีย ศึกษาดูงานเชิงพื้นที่และเข้าร่วมสัมมนาในหัวข้อ การบริหารงานพุทธสถาน ณ the Institute of Arts Yogyakata และ Smaratungga Buddhist College

เมียนมาร์ ๑ – ๓ สิงหาคม ๒๕๖๐ เป็นหัวหน้าคณะโครงการยุวสงฆ์อาเซียน ความสัมพันธ์ทางศาสนาไทย – เมียนมาร์ พานิสิตและคณาจารย์มหาวิทยาลัย ร่วมสัมมนาเชิงปฏิบัติการด้านการวิจัยทางพระพุทธศาสนาในกลุ่มประเทศอาเซียน : กรณีศึกษาประเทศเมียนมาร์

ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๖๑

กัมพูชา ๒๐ – ๒๓ เมษายน ๒๕๖๑ เป็นหัวหน้าคณะโครงการสัมมนาเชิงปฏิบัติการด้านการบริหารงานทางพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาประเทศกัมพูชา นำคณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ศึกษาดูงานเชิงพื้นที่และเข้าร่วมสัมมนาในหัวข้อ “การบริหารงานด้านพระพุทธศาสนาและจัดการศึกษาเชิงพุทธ” ณ Royal University of Phnom Penh

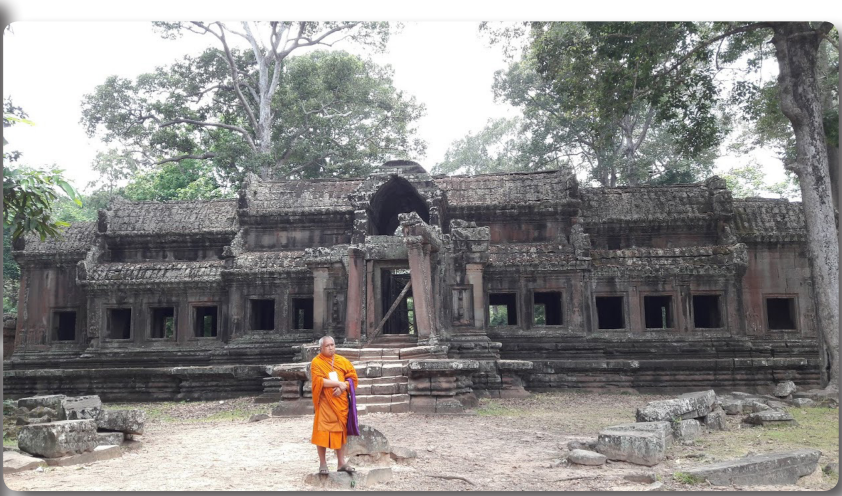

บรูไน ๒ – ๖ พฤษภาคม ๒๕๖๑ เป็นหัวหน้าคณะนักวิจัยโครงการพัฒนาศักยภาพเชิงพื้นที่ในกลุ่มประเทศอาเซียน ศึกษาเชิงพื้นที่ ณ กรุงบันดาเสรีเบกาวัน ประเทศบรูไนดาลุสซาราม

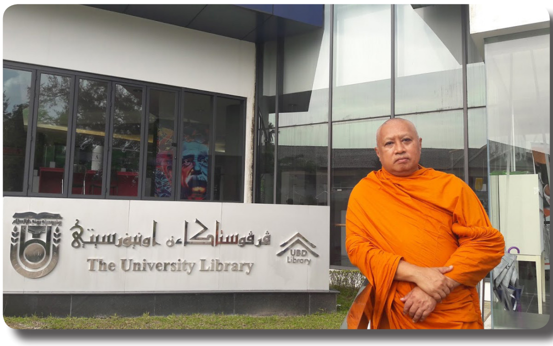

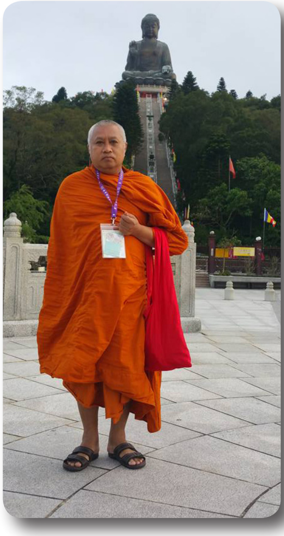

สิงคโปร์ ๑๒ – ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑ ร่วมงานประชุมพระธรรมทูตสี่ทวีป, ร่วมงานฉลองวัดอานันทเมตยารามครบรอบ ๑๐๐ ปี และทำบุญอายุวัฒนมงคลพระเทพสิทธิวิเทศ อายุ ๙๐ ปี

เกาหลีใต้ ๑๖ – ๒๐ กันยายน ๒๕๖๑ ร่วมประชุมสัมมนางานสันติภาพโลก ในหัวข้อ “Collaboration for Peace Development: Building a Peace Community through the Declaration of Peace and Cessation of War (DPCW) จัดโดย Heavenly Culture, World Peace, Restoration of Light (HWPL) ณ กรุงโซล สาธารณรัฐเกาหลีใต้

เวียดนาม ๓๐ กันยายน – ๕ ตุลาคม ๒๕๖๑ ได้รับอาราธนาจากคณะสงฆ์ฝ่ายอนัมนิกายและหัวหน้าคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยชาวเวียดนามที่อาศัยในต่างประเทศ ให้เข้าร่วมศึกษาดูงานเพื่อเสริมสร้างการแลกเปลี่ยนและการทำงานร่วมกันด้านกิจกรรมทางศาสนาพุทธระหว่างประเทศไทยและเวียดนาม

จีน ๒๗ – ๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๑ ได้ติดตามพระพรหมบัณฑิต (ประยูร ป.ธ.๙) กรรมการมหาเถรสมาคม และพระราชปริยัติกวี (สมจินต์ ป.ธ.๙) อธิการบดีรูปใหม่ เข้าร่วมประชุมชาวพุทธโลก ครั้งที่ ๕ (5th World Buddhist Forum: WBF) ณ เมืองผู่เถียน จังหวัดฝูเจี้ยน

เวียดนาม ๖ ธันวาคม ๒๕๖๑ เป็นผู้แทนศูนย์อาเซียนศึกษา สักขีพยานในบันทึกข้อตกลงร่วมกัน (MOU) กับ Thu Dau Mot University (TDMU), Ho Chi Minh, Vietnam ณ นครโฮจิมินห์ สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม

ฮ่องกง ๘ - ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๑ ร่วมเดินทางไปเจริญพระพุทธมนต์ที่ฮ่องกง มีพระพรหมบัณฑิต (ประยูร ป.ธ.๙) เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสเป็นหัวหน้าคณะ ตามคำอาราธนาของแม่ชีทองสุข นามเจ็ดสี

ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๖๒

สวิตเซอร์แลนด์ ๒๑ – ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒ ร่วมพิธีฉลองวัดพุทธวิหาร เมืองโลซานน์ครบรอบ ๑๙ ปี, พิธีทำบุญอุทิศถวายอดีตเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสและวัดพุทธวิหาร และถือโอกาสนี้ไปเยี่ยมวัดพระธรรมกาย กรุงเบิร์น

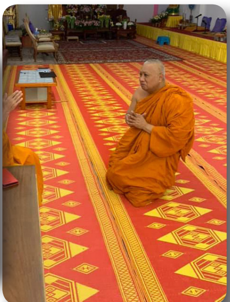

เยอรมันนี

๑ – ๕ มีนาคม ๒๕๖๒ เยี่ยมและศึกษาดูงาน ณ วัดไทยมิวนิค รัฐบาวาเรีย หัวหน้าสงฆ์ชื่อท่าน พระครูวิเทศธรรมรังสี (ชน) วัดประยุรวงศาวาส

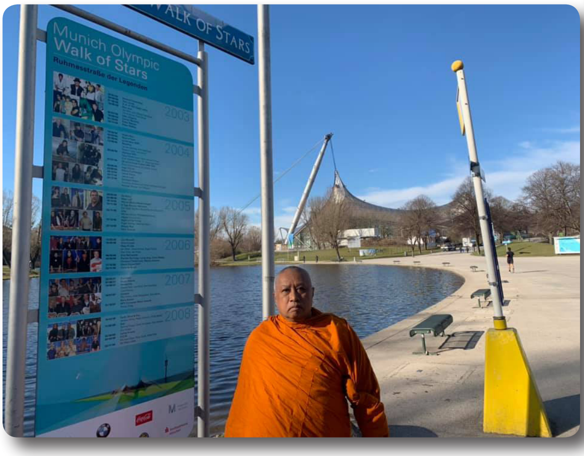

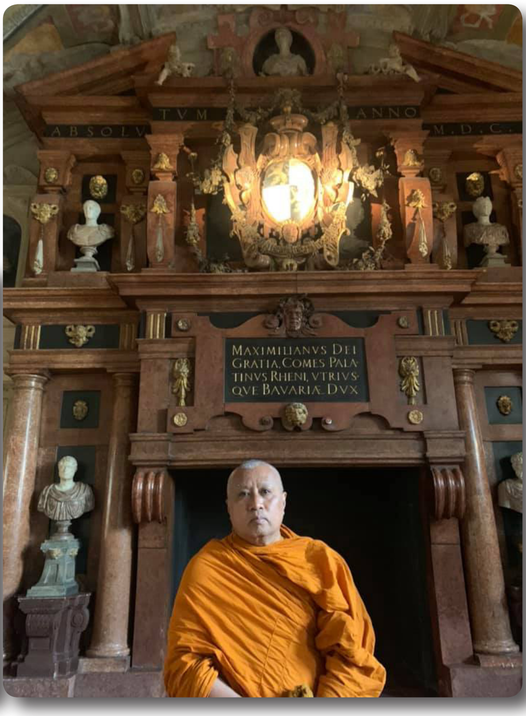

ลัทธิมาณีกี (MANICHAEISM)

ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ
ราชบัณฑิต

ลัทธิมาณีกี (Manichaeism) เป็นกระบวนการทางศาสนาที่เกิดในเปอร์เซีย (ประเทศอิหร่านปัจจุบัน) เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๘

คำว่า **“มาณีกี”** มาจากคำว่า **“มณี” (Mani)** หรือ **“มาเนส” (Manes) ซึ่งเป็นชื่อของศาสดาผู้ตั้งลัทธินี้** มณีเกิดเมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๗๕๙ ในบาบิโลเนีย (Babylonia) ภาคใต้ ซึ่งสมัยนั้นเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิอิหร่าน (Iranian Empire) อันได้แก่ประเทศ อิรัก (Iraq) ปัจจุบัน

ตระกูลของมณีเกี่ยวข้องกับ **พวกราชวงศ์อาร์ซาซิด (Arsacids)** ซึ่งเป็นชาวปาร์เถีย (Parthian) ผู้ปกครองจักรวรรดิในสมัยนั้น **พวกอาร์ซาซิดได้ถูกพระเจ้าอารดาชีร์ที่ ๑ (Ardashir 1) โค่นอำนาจหลังจากที่มณีเกิดได้เพียง ๙ ปี แล้วพวกราชวงศ์ซาซานิด (Sasanids) ก็ครองอำนาจแทนต่อมา** เมื่อมณีมีอายุได้ ๔ ขวบ **ปาติก (Patik)** ผู้เป็นบิดาซึ่งมีความคิดเห็นนิยมไปในทางศาสนา ได้พาท่านไปอยู่ที่ **มาเซเน (Masene)** ซึ่งอยู่ทางภาคใต้ของบาบิโลเนีย **ต่อมาปาติกได้ยินเสียงลึกลับในโบสถ์ที่เตสิโพน (Ctesiphon) สั่งให้ท่านงดเว้นจากการดื่มไวน์ การบริโภคเนื้อสัตว์ และการส้องเสพทางกามารมณ์ และต่อมาท่านได้นับถือนิกายแบปติสไต (Baptistai)** นิกายนี้ถือว่าเป็นพวกเดียวกับ **พวกเอลคาไซต์ (Elkhasaites)** ซึ่งเป็นนิกายหนึ่งในคริสต์ศาสนาที่สืบสายมาจากศาสนายิวหรือศาสนายูดา **(Judaism) พวกเอลคาไซต์เป็นพวกที่ยึดมั่นและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของ เอลคาไซต์ (Elkhasai) หรือเอลคาไซต์โอส (Elkhasaios) ซึ่งมีชื่อเสียงอยู่ใน “ดินแดนของชาวปาร์เถีย” เมื่อประมาณ พ.ศ. ๖๔๐** มณีได้เจริญเติบโตอยู่ในประชาคมที่ได้รับอิทธิพลแห่งคำสอนของศาสนายิวผสมกับคริสต์ศาสนา และต่อมาท่านก็ได้ให้กำเนิดลัทธิคำสอนของท่านเองขึ้นมาบ้าง ส่วนหนึ่งท่านได้รับอิทธิพลมาจากคำสอนในคริสต์ศาสนา และส่วนหนึ่งได้รับความคิดเห็นหลายอย่างมาจากพวกเอลคาไซต์

แม้ว่ามณีจะมีความอ่อนน้อมและซื่อสัตย์ต่อบรรดาสมาชิก นิกายยูดา-คริสต์อยู่เป็นเวลานานแต่ต่อมาท่านก็ไม่เห็นด้วยกับพวกนั้น และได้วิพากษ์วิจารณ์หลักปฏิบัติที่สำคัญของพวกนั้นใน ๒ ประการด้วยกัน คือ การชำระล้างร่างกายทุกวันและบ่อย ๆ กับการห้ามบริโภคขนมปัง ผลไม้ และผักที่เกิด ณ ที่อื่นและที่ถือว่าเป็นพืชชั้นต่ำ **ความสัมพันธ์ระหว่างมณีกับบรรดาสมาชิกนิกายยูดา-คริสต์**

ได้เสื่อมทรามลงตามลำดับ ความแตกแยกได้เริ่มเกิดและเขม็งตัวขึ้น เพราะเหตุการณ์ ๒ ครั้งด้วยกัน คือ ครั้งที่ ๑ เมื่อมณีอายุได้ ๑๒ ปี ในวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๗๗๑ มณีได้รับเทวโองการจากเทพอัต-เตาม์ (at-Tawm) ให้ละทิ้งประชาคมนั้น แต่ท่านก็ยังรีรออยู่จนท่านมีอยู่มากขึ้น **เมื่อท่านอายุได้ ๒๔ ปี ในวันที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๗๘๓ เทพได้บอกให้ท่านออกประกาศคำสอนของท่านต่อประชาชนในที่สาธารณะอย่างเปิดเผย** เหตุการณ์ครั้งที่ ๒ นี้ นับว่าเป็นการเริ่มต้นศาสนาใหม่ **มณีซึ่งได้รับพระวิญญาณบริสุทธิ์ (Holy Spirit) และความรู้ทั้งมวลจากพระเป็นเจ้า** ได้รับการยืนยันจากบุคลิกลักษณะ และอาชีพของท่านว่าเป็น **"สาวกแห่งแสงสว่าง" (Apostle of Light)** หรือ **"ผู้ส่องสว่าง" (Illuminator)** หรือบางทีก็เรียกว่า **"พาราคลีต" (Paraclete)** ที่พระเป็นเจ้าทรงส่งมา แต่ความพยายามที่จะให้คนที่อยู่ใกล้ชิดที่สุดหันมานับถือลัทธิคำสอนใหม่ของท่านหาประสบความสำเร็จไม่ ท่านจึงถอนตัวออกจากนิกายของศาสนา มีเพียงบิดากับผู้เลื่อมใสอีกเพียง ๒ คนเท่านั้นที่ติดตามท่านไป ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ท่านก็เห็นว่าศาสนาของแบปติสไตเป็นศาสนาที่สอนผิดเพราะได้รับการยุยงจาก **"เจตภูตแห่งความผิดพลาด" (Spirit of Error)**

ตอนแรกมณีได้เดินทางไปยังเตสิโพนแล้วก็เดินทางต่อไปยังภาคตะวันตกเฉียงเหนือของแหลมอินเดีย (Indian peninsula) ปัจจุบันได้แก่บาลูชิสถาน (Baluchistan) ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันตกของปากีสถาน อีก ๒ ปีต่อมา ในฤดูใบไม้ผลิ พ.ศ. ๗๘๕ ท่านก็เดินทางกลับมายังเปอร์เซีย ซึ่ง ณ ที่นี้ได้มีผู้จัดให้ท่านได้มีโอกาสเฝ้า และสนทนากับ **พระเจ้าชาปูร์ที่ ๑ (Shapur 1)** กษัตริย์องค์ใหม่ของราชวงศ์ซาซานิด การสนทนากันครั้งนี้ได้ผลเป็นที่น่าพอใจมาก คือ **ท่านได้รับอนุญาตให้เผยแพร่ศาสนาใหม่ของท่านในเปอร์เซียได้อย่างเสรี ทั้งยังได้รับความคุ้มครองจากทางบ้านเมืองด้วย** ยิ่งกว่านั้น พระราชาก็คงจะทรงสนพระทัยในลัทธิคำสอนของท่านมณีบ้างไม่มากก็น้อย หรืออย่างน้อยที่สุดก็ทรงพอพระทัยอยู่บ้าง ท่านมณีได้ พยายามเผยแพร่คำสอนของท่านตลอดรัชสมัยของพระเจ้าชาปูร์ที่ ๑ โดยได้ออกเทศนาสั่งสอนไปทั่วทุกหนทุกแห่ง และได้จัดส่งศาสนทูตไปเผยแพร่ในดินแดนต่างประเทศพร้อม ๆ กันด้วย

ภายหลังที่พระเจ้าชาปูร์สวรรคตแล้ว **พระเจ้าฮอร์มิซด์ที่ ๑ (Hormizd 1)** ซึ่งเป็นพระราชโอรสได้ครองราชสมบัติอยู่ชั่วระยะเวลาอันสั้น ต่อมาเหตุการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างพลิกหน้ามือเป็นหลังมือทีเดียว คือ **เมื่อพระเจ้าวาหรามที่ ๑ (Vahram I) โอรสองค์เล็กของพระเจ้าชาปูร์ได้ขึ้นครองราชสมบัติ และทรงยอมรับอิทธิพลของบรรดาตัวแทนของศาสนาของราชวงศ์ซาซานิดดั้งเดิมอันเป็นศาสนาทางราชการซึ่งเป็นแบบหนึ่งของศาสนาโซโรอัสเตอร์ที่ขณะนั้นมีอำนาจมากขึ้นอยู่เรื่อย ๆ** พวกนี้ไม่ยอมอ่อนข้อให้แก่พวกมิจฉาทิฐิและลัทธิต่างด้าวใด ๆ การเดินทางครั้งสุดท้ายของ

ท่านมณี จึงต้องหยุดชะงักลง อุปสรรคที่ไม่คาดคิดมาก่อนก็คือ **มีคำสั่งของเจ้าหน้าที่ตำรวจบังคับให้ท่านมณีต้องเดินทางกลับไปยังเมืองกอนเดสชาปูร์ (Gondesshapur) หรือเมืองเบละปัต (Belapat) ปัจจุบัน** เมื่อท่านได้ไปถึงเมืองนั้นแล้วก็ถูกนำไปเฝ้าพระเจ้าวาหรามทันที **ท่านได้ถูกพิพากษาให้จำคุก ได้รับความทุกข์ทรมานมาก พวกมาณีกีถือว่า การที่ท่านถูกทรมานนี้เป็นดุจ "การถูกตรึงไม้กางเขน" ของท่าน** ก่อนที่จะถึงมรณภาพ ท่านก็ได้ให้โอวาทคล้ายเป็นสารฉบับสุดท้ายแก่บรรดาสาวกทั้งหลาย วันที่ท่านถึงมรณภาพยังกำหนดแน่นอนไม่ได้ บางพวกก็ว่าระหว่างวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ - ๒ มีนาคม พ.ศ. ๘๑๗ บางพวกก็ว่าระหว่างวันที่ ๑๙ มกราคม - ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๘๑๙ และบางพวกก็ว่าระหว่างวันที่ ๓๑ มกราคม - ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๘๒๐

หลักคำสอนที่สำคัญของลัทธิมาณีกี

ลัทธิมาณีกีเป็นหลักคำสอนที่มีการผสมผสานระหว่างคริสต์ศาสนากับพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ แต่เน้นในเรื่องการใช้เหตุผลมากกว่าศรัทธาชนิดที่สอนให้เชื่ออย่างงมงาย ทำให้นักปราชญ์คนสำคัญของตะวันตก เช่น ออกัสตีนและเพื่อน ๆ ได้หันมานับถือลัทธิมาณีกีอยู่เป็นเวลานาน แต่ในภายหลังนักบวชในลัทธิมาณีกี ได้โต้วาทะพ่ายแพ้แก่**เซนต์อัมโบรส** (St. Ambrose) นักบวชที่มีชื่อเสียงของคริสต์ศาสนา จึงทำให้ออกัสตีนหมดศรัทธาแล้วก็หันไปนับถือคริสต์ศาสนานิกายคาทอลิก และในที่สุดก็ได้รับสถาปนาเป็น**เซนต์** ในตอนต้นสมัยกลางทางทวีปยุโรป หลักคำสอนของลัทธิมาณีกีจึงค่อย ๆ สลายตัว แต่ก็ได้แทรกซึมอยู่ในความคิดของนักปรัชญาโดยทั่ว ๆ ไป ส่วนทางฝ่ายบุรพทิศก็ได้เข้ากลมกลืนกับพระพุทธศาสนา ในประเทศจีน

พัฒนาการแห่งลัทธิมาณีกี

ท่านมณีเห็นว่าตัวท่านเป็นผู้สืบสายทูตสวรรค์หรือศาสดาพยากรณ์องค์สุดท้ายที่พระเป็นเจ้าทรงส่งมาให้โปรดมนุษยชาติ โดยเริ่มจากอาดัมเป็นต้นมา และเชื่อว่าทูตสวรรค์หรือศาสดาพยากรณ์ที่สำคัญ ได้แก่ พระพุทธเจ้า โซโรอัสเตอร์ และพระเยซู มณีรู้สึกว่าข่าวสารของท่านมีความหมายและคุณค่าเป็นสากลและมีจุดหมายที่จะเข้าแทนที่คำสอนของบุคคลอื่น ๆ ทั้งปวงก่อนที่ท่านจะถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต ศาสนจักรมาณีกีจึงอุทิศเวลาให้แก่งานศาสนทูตมาตั้งแต่ต้น **หน้าที่ถาวรของศาสนจักรมาณีกีก็คือการเทศนาสั่งสอน และทำให้คนทั้งโลกหันมานับถือลัทธิมาณีกี** แม้จะไม่ประสบผลสำเร็จตามแผนการที่ศาสนจักรได้กำหนดไว้ แต่ศาสนาของท่านมณีก็สามารถเป็นผู้พิชิตได้ในบางส่วนของโลก นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๘ ถึง ที่ ๑๙ **ศาสนามาณีกีก็ยังคงธำรงอยู่หรือได้รับการตอบสนองในดินแดนบางส่วนของโลก ตั้งแต่ฝั่งมหาสมุทร แอตแลนติกของยุโรปไปจนถึงฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิกของเอเชีย**

การเริ่มต้นกระบวนการศาสนทูตอันยิ่งใหญ่นี้ ได้มีมาตั้งแต่เริ่มเกิดมีลัทธิมาณีกีทีเดียว คือนับตั้งแต่ พ.ศ. ๗๘๓ เป็นต้นมา ท่านมณีได้เดินทางท่องเที่ยวไปในดินแดนอันกว้างใหญ่ไพศาลและได้วางรากฐานศาสนาของท่านในที่หลายแห่งในจักรวรรดิซาซาเนียน (Sasanian) และได้ทำให้เจ้าเมืองคนหนึ่งหันมานับถือในตอนที่ท่านเดินทางไปอินเดีย ความมีอยู่แห่งคณะศาสนทูตที่ท่านได้จัดตั้งขึ้นในระหว่างที่ท่านมีชีวิตอยู่นั้นมีหลักฐานปรากฏอยู่ในเอกสารที่เชื่อถือได้เป็นจำนวนมาก คือ **คณะศาสนทูตจากอัดดา (Adda) และ ปาเตก (Pateg) ที่เดินทางไปอียิปต์ ระหว่าง พ.ศ. ๗๘๗-๘๐๔ คณะศาสนทูตจากอัดดา และอับซาขยา (Abzakhya) ในมณฑล คีรคูก (Kirkuk) (อยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอิรัก) ใน พ.ศ. ๘๐๔-๘๐๕ และสุดท้ายคือคณะศาสนทูตจากมาร์ อัมโม (Mar Ammo) ที่เดินทางไปยังอับหารชาห์ร (Abharshahr) และ มาร์ฟ (Marv) ในโขราซาน (Khorasan) ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอิหร่าน**

การขยายตัวไปทางตะวันตก

ความพยายามที่สำคัญของพวกนักบวชหนุ่มในอันที่จะขยายศาสนจักรจากดินแดนจักรวรรดิอิหร่านออกไปดูเหมือนจะพุ่งตรงไปทางตะวันตก ไปยังจักรวรรดิโรมัน พวกลัทธิมาณีกีได้แทรกซึมเข้าสู่เมโสโปเตเมียของโรมันได้อย่างรวดเร็วแล้วก็มุ่งตรงไปยังซีเรีย อาระเบีย ภาคเหนือ และอียิปต์

ตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๙ บรรดาศาสนทูตทั้งหลายได้ตั้งศูนย์กลางขึ้นที่ฮิบเซเล (Hypsele) ซึ่งอยู่ใกล้เมืองอัสยุต (Asyut) ของอียิปต์ปัจจุบัน และสามารถทำให้ประชาชนหันมานับถือลัทธิมาณีกีได้ตลอดทางที่ตรงไปยังเมืองอะเล็กซานเดรีย (Alexandria) บรรดาศาสนทูตได้ประสบความสำเร็จอย่างมากในลุ่มน้ำไนล์ถึงกับทำให้เกิดปฏิกิริยาอย่างรุนแรงจากเจ้าหน้าที่ของศาสนาต่าง ๆ จากบรรดาปรัชญาเมธีและแม้แต่จักรพรรดิโรมันพระนามว่าดิโอเคลเตียน (Diocletian)

จากอียิปต์ ศาสนามาณีกีได้แพร่ข้ามไปยังแอฟริกาเหนือ ซึ่งบางทีอาจเป็นเพราะสาวกคนหนึ่งของท่านมณีได้นำเข้าไปเผยแพร่ เป็นการวางพื้นฐานไว้ก่อนแล้ว การที่เซนต์ออกัสตีน (St. Augustine) และบรรดาศิษย์ของท่านในระยะต่อมาได้ยอมรับลัทธิมาณีกีในระหว่าง พ.ศ. ๙๑๖-๙๒๕ นั้น ย่อมชี้ให้เห็นความสำคัญของลัทธิมาณีกี ว่ามีอยู่ในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๐ โดยเฉพาะที่เมืองคาร์เทจ (Carthage) แม้ต่อมาลัทธิมาณีกีต้องถอยร่นไปเกือบทุกหนทุกแห่งในซีกโลกตะวันตก แต่ในแอฟริกาเหนือ ลัทธิมาณีกีก็ยังคงตั้งมั่นอยู่ต่อมาอีกหลายร้อยปี แม้ว่าจะมีลักษณะที่ต้องปรับปรุงแก้ไขใหม่หรือมีความเป็นคริสต์ศาสนามากขึ้นก็ตาม **ลัทธิมาณีกีไปถึงกรุงโรมในสมัยโปปมิลเตียเดส (Miltiades : พ.ศ. ๘๕๔-๘๕๗ และมีศิลา จารึกแผ่นหนึ่งที่ซาโลนี (Salonae) ใกล้เมืองสปลิต (Split) ปัจจุบันอยู่ในประเทศยูโกสลาเวีย ซึ่งได้สร้างอุทิศให้แก่ "พรหมจารี**

มาณีเกียน" ("Manichaean Virgin") แสดงให้เห็นว่า นับตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๐ เป็นต้นมา **เมืองดัลมาเตีย (Dalmatia) ก็เป็นเป้าหมายที่ลัทธิมาณีกีพยายามจะเข้าไปเผยแพร่ด้วย** ลัทธิมาณีกีได้ผ่านทางประเทศอิตาลีเข้าไปยังภาคใต้ของกอล (Gaul) ซึ่งปัจจุบันอยู่ในประเทศฝรั่งเศส และจากกอลผ่านทวีปแอฟริกาเหนือเข้าไปยัง แหลมสเปน

พุทธศตวรรษที่ ๙ เป็นจุดเริ่มต้นที่ลัทธิมาณีกีได้แพร่เข้าไปสู่อาณาจักรโรมัน ข้อเท็จจริงที่ว่าลัทธิมาณีกีได้ถูกโจมตีและรบกวนทุกหนทุกแห่งย่อมชี้ให้เห็นว่า ลัทธิมาณีกีมีแพร่อยู่ทุกหนทุกแห่งในลักษณาการที่น่าเกรงขามมาก อย่างไรก็ตาม ลัทธิมาณีกีก็ได้เสื่อมลงอย่างรวดเร็วมาก วัตถุประสงค์แห่งกฎหมายที่ศาสนจักร และ อาณาจักรประกาศออกมาเพื่อปราบปรามลัทธิมาณีกีได้ปลุกให้ลัทธิมาณีกีตื่นตัวขึ้นมาอีก และทำให้รวมตัวกันอย่างเหนียวแน่น **ต่อมา ในราวตอนกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ลัทธิมาณีกีดูเหมือนจะสูญสิ้นไปจากยุโรปตะวันตกเกือบสิ้นเชิง และในศตวรรษต่อมาก็สูญไปจากจักรวรรดิภาคตะวันออก**

พัฒนาการของลัทธิมาณีกีในอิหร่านและบุรพทิศ

ในสมัยที่ท่านมณียังมีชีวิตอยู่ลัทธิมาณีกีได้แพร่เข้าไปในแคว้นต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกของจักรวรรดิอิหร่าน ดูเหมือนว่าก่อนที่จักรวรรดิซาซาเนียนจะล่มจมเมื่อ พ.ศ. ๑๑๙๔ นั้น **ศาสนทูตของลัทธิมาณีกียังมิได้ข้ามไปถึงภาคเหนือของแม่น้ำโอซุส (Oxus) หรือ อามู ดารยา (Amu Darya) หรือมิได้ข้ามไปพ้นเทือกเขาปามีร์ (Pamir Mountains) เลย โขราซานนับว่าเป็นที่มั่นที่เข้มแข็งแห่งหนึ่งของลัทธิมาณีกี** และก็ ณ โขราซานนี้เอง บางทีจะเป็นในตอนกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ที่ได้มีการจัดตั้งพรรคที่เคร่งครัดของ **พวกเทนาวระ (denavar) ขึ้น ความเคร่งครัดในศาสนาของพวกนี้ได้ก่อให้เกิดความแตกแยกกับศาสนจักรแม่ในบาบิโลเนียอยู่เป็นเวลานาน แต่ก็สามารถทำให้ประชาชนในเอเชียกลางและชาวจีน หันมานับถือลัทธิมาณีกีได้**

ภายในประเทศอิหร่านเอง แม้ลัทธิมาณีกีจะไม่สามารถพัฒนาได้ในรัชสมัยที่กษัตริย์ซาซานิดทั้งหลายปกครอง ทั้งยังจะถูกประหารชีวิตไปบ้างก็ตาม แต่ลัทธิมาณีกีก็พยายามที่จะธำรงอยู่ต่อไป **การที่พวกอาหรับได้พิชิตประเทศอิหร่านได้ในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ หาได้เป็นการโจมตีลัทธิมาณีกีให้สูญสิ้นไม่ ความจริงกลับทำให้ลัทธิมาณีกีในบาบิโลเนียกลับฟื้นคืนชีพขึ้นมาใหม่ได้ชั่วระยะหนึ่งและยังกระตุ้นให้กลุ่มผู้นับถือลัทธิมาณีกีหลายกลุ่มที่หนีไปอยู่ในอิรักและภูมิภาคใกล้เคียงกลับมายังอิหร่านอีก** ในยุคนี้ได้มีกิจกรรมทางด้านวรรณกรรมมาก พร้อมกันนั้นก็มีความแตกร้าวที่ทำให้ศาสนจักรแม่ปั่นป่วนและแตกแยกในที่สุด ความปั่นป่วนนี้บ่งชัดว่า **พุทธศตวรรษที่ ๑๓ เป็นยุครุ่งเรืองของพวกนับถือลัทธิมาณีกีในเมโสโปเตเมีย** บางที่อาจเป็นผลมาจากระบอบการปกครองที่ใจกว้าง

ของกาหลิบของพวก **อุมัยยาด** (Umayyads) การที่พวก**อับบาซีดร์ (Abbasids)** ได้กลับมามีอำนาจเมื่อ พ.ศ. ๑๓๑๘ ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติอย่างฉับพลัน และได้เริ่มต้นการประหารชีวิตอย่างนองเลือดอีกครั้งหนึ่ง **ในพุทธศตวรรษที่ ๑๕ พวกมาณีกีถูกบีบบังคับให้ต้องไปลี้ภัยอยู่ในโขราซาน (Khorasan) และ ที่มั่นของหัวหน้าลัทธิมาณีกีก็เปลี่ยนจากบาบิโลเนียไปยังมณฑล สะมารกันด์ (Samarkand) ซึ่งปัจจุบันอยู่ในสาธารณรัฐโซเวียต โซเซียลิสต์อุซเบกิสถาน (Uzbekistan)**

แต่ใน ๓๐ ปีสุดท้ายของพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ศาสนจักรมาณีกีได้ขยายตัวเข้าไปในตะวันออกไกล จากเอกสารที่ได้มาจากเอเชียกลางทำให้ทราบว่า**ลัทธิมาณีกีได้ไปปรากฏตัวในประเทศจีนเมื่อ พ.ศ. ๑๒๑๘** การที่จีนพิชิตเตอร์กิสถานตะวันออก (Eastern Turkistan) และการกลับสถาปนาสายการเดินทางด้วยกองคาราวานที่ยิ่งใหญ่ใหม่ นับว่าสอดคล้องกับการที่**คณะศาสนทูตมาณีกีคณะหนึ่งได้มาถึงประเทศจีนเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๑๒๓๗ ใน พ.ศ. ๑๒๗๔ โฟวโตตัน (Fou-to-tan) ชาวจีนผู้เป็นบิชอปในลัทธิมาณีกีซึ่งปฏิบัติตามพระราชโองการของจักรพรรดิ ได้เรียบเรียงคำสอนของลัทธิมาณกีขึ้น นับว่าเป็นการย่อคำสอนแบบหนึ่งที่มุ่งหมายจะชี้แจงให้บรรดาเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบทั้งหลายได้ทราบเกี่ยวกับคำสอน คัมภีร์ และระเบียบวินัยของลัทธิมาณีกี ทั้งยังตั้งใจที่จะเร้าใจให้ทางราชการยอมรับลัทธิมาณีกีโดยวิธีนำเอาคำสอนในลัทธิเต๋า พระพุทธศาสนา และลัทธิมาณีกีที่แท้จริง ผสมเข้าด้วยกันอย่าง ชาญฉลาด** ในปีต่อมา คือ พ.ศ. ๑๒๗๕ ได้พบจารึกที่ระบุว่าจีนได้ให้เสรีภาพในการเคารพบูชาศาสนา และจากจุดนี้เองที่ลัทธิมาณีกีได้ประสบความสำเร็จอย่างล้นเหลือเริ่มต้นเมื่อ พ.ศ. ๑๒๘๘ **พวกวีกูร์** (Vighur) ซึ่งเป็นประชาชนชาวเติร์กของจีนภาคตะวันตกได้ตั้งอาณาจักรที่กว้างใหญ่ไพศาลขึ้นโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่มองโกเลียเหนือ และได้ขยายตัวจากแม่น้ำอี้หลี่ (Ili) ทางภาคตะวันตกไปยังแม่น้ำฮวงโหทางภาคตะวันออก ปรากฏว่า**มีข่านองค์หนึ่งได้หันมานับถือลัทธิมาณีกีเมื่อ พ.ศ. ๑๓๐๕ แล้วลัทธิมาณีกีก็ได้กลายเป็นศาสนาทางราชการของรัฐวีกูร์ และต่อมาก็ได้แพร่เข้าไปยังไซบีเรีย** แต่กำหนดเวลาแน่นอนไม่ได้ว่าเข้าไปตั้งแต่เมื่อใด

แต่ชัยชนะที่ลัทธิมาณีกีที่เหนือเอเชียตะวันออกนั้นมีอยู่เพียงชั่วระยะเวลาอันสั้นเท่านั้น เมื่อพวกเคอร์กิสเติร์ก (Kerghiz Turks) ทำลายอาณาจักรวีกูร์ลงได้เมื่อ พ.ศ. ๑๓๘๓ สถานการณ์ได้เปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง พวกที่นับถือลัทธิมาณีกีซึ่งอ่อนแอลงและกระจัดกระจายกันไปนั้นยังพอมีหลงเหลืออยู่บ้างในบางแคว้นของวีกูร์จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ **ลัทธิมาณีกียังคงอยู่ในเตอร์กิสถานตะวันออกจนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เมื่อพวกมองโกลซึ่งมีเจงกิสข่านเป็นผู้นำได้ยกกองทัพไปย่ำยีเตอร์กิสถานนั้น ลัทธิมาณีกีก็ได้ถูกทำลายเป็นครั้งสุดท้ายด้วย ในประเทศจีน หลังจากที่วีกูร์**

หมดอำนาจแล้วก็ได้ห้ามเผยแพร่ลัทธิมาณีกีเมื่อ พ.ศ. ๑๓๘๖ และปรากฏว่าพวกมาณีกีได้ถูกประหารชีวิตไปเป็นจำนวนมาก แต่ก็ยังคงมีหลงเหลืออยู่บ้างจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ โดยเฉพาะที่มณฑลฟูเกี้ยน (Fukien) และเกาะฟอร์โมซา (Formosa)

เชื้อสายของลัทธิมาณีกีในสมัยกลาง

ในสมัยกลางของยุโรป ลัทธิมาณีกีก็ยังมีหลงเหลืออยู่บ้างในรูปของนิกายต่าง ๆ ที่พัฒนาโดยตรงจากประเพณีดั้งเดิมไม่มากก็น้อย นักประวัติศาสตร์เป็นจำนวนมาก เรียกนิกายเหล่านี้ว่า **"มาณีกีใหม่" (neo-Manichaean)** อย่างไรก็ตาม แม้จะปรากฏว่านิกายเหล่านี้ยังมีความสัมพันธ์กันอยู่บ้าง แต่ตัวเชื่อมของแต่ละนิกายหรือบรรพบุรุษของแต่ละนิกายที่มีต่อศาสนาที่แท้ของท่านมณียังเป็นเรื่องที่สงสัยกันอยู่ ข้อเท็จจริงที่ว่า ในสมัยที่แต่ละนิกายที่ถือว่าตนเป็น **"พวกมาณีกี"** นั้น ก็มิได้มีอะไรที่จะพิสูจน์ให้เห็นว่าตนเป็นพวกมาณีกีที่แท้จริง อย่างสมเหตุสมผลเลย เพราะ **คำว่า "มาณีกี" ในสมัยหลัง ๆ นี้ มักบ่งถึงการเคลื่อนไหวหรือกระบวนการทุกกระบวนที่ถูกเพ่งเล็งว่า เป็นมิจฉาทิฐิทั้งในไบแซนไทน์ตะวันตกสมัยกลาง และแม้แต่ใน โลกของศาสนาอิสลาม**

ดูเหมือนว่าลัทธิมาณีกีจะมีอยู่ ๓ นิกายที่เกิดต่อเนื่องกันคือ **นิกายพอลิเซียน (Paulician) นิกายโบโกมิล (Bogomils) และ นิกายคาทารี (Cathari)** พวกพอลิเซียนดูเหมือนจะเกิดในอาร์มีเนีย (Armenia ปัจจุบันอยู่ในภาคตะวันออกของตุรกีและในสาธารณรัฐโซเวียตโซเชียลิสต์อาร์มีเนีย) เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๒ และแพร่หลายไปทั่วภาคตะวันออกของอาณาจักรไบแซนไทน์ ซึ่งนับเป็นศาสนาที่ท้าทายศาสนาดั้งเดิมในอาณาจักรนั้นอย่างน่ากลัวมาก และทั้งยังเป็นอันตรายต่อวงการทหารและการเมืองด้วย ตามสายตาของพวกคริสต์ศาสนิกชนและประจักษ์พยานในยุคนั้น ลัทธิพอลิเซียน (Paulicianism) ก็คือการกลับมีชีวิตใหม่ของลัทธิมาณีกีนั่นเอง

บรรดาศาสนทูตของลัทธิพอลิเซียนที่เข้าไปในบัลแกเรีย ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๔ นั้น ได้ก่อให้เกิดกระบวนการ โบโกมิส ลัทธิโบโกมิล (Bogomilism) ซึ่งเป็นกระบวนการแบบนักพรตและแบบปฏิวัติในการปฏิวัติลัทธิดั้งเดิม (Orthodoxy) ของไบแซนไทน์ ได้แพร่หลายเข้าไปในคาบสมุทรบอลข่าน (Balkan Peninsula) โดยเฉพาะในมาเซโดเนียตะวันตก (Western Macedonia) บอสเนีย (Bosnia อยู่ในประเทศยูโกสลาเวียปัจจุบัน) และสลาโวเนีย (Slavonia อยู่ในยูโกสลาเวียปัจจุบัน) และได้เข้าไปถึงเมืองคอนสแตนติโนเปิล (Constantinople) ซึ่งได้แก่เมืองอิสตันบูล (Istanbul) ปัจจุบัน ชายทะเลแห่งเอเชียไมเนอร์ แล้วก็แทรกซึมเข้าไปในรัสเซีย และที่รัสเซียนี้เองได้ก่อให้เกิดความเชื่อถือที่ลี้ลับและลัทธิพิธีแปลก ๆ

นับว่าเป็นที่น่าสังเกตประการหนึ่งก็คือ **ลัทธิมาณีกีที่ได้เข้ามาสู่เอเชียกลางและประเทศจีนนั้นได้พยายามปรับคำสอนของตนให้เข้ากับพระพุทธศาสนา จารึกของจีน พ.ศ. ๑๒๘๖ ได้กล่าวว่าลัทธิมาณีก็ได้แอบอ้างคำสอนในพระพุทธศาสนาไปหลอกลวงประชาชนให้หลงเชื่อ ทั้งนี้โดยอ้างว่ามณีได้สอนไว้ว่า พระพุทธเจ้า โซโรอัสเตอร์ และพระเยซู ล้วนเป็นผู้เผยแพร่ศาสนาของพระเจ้าที่เกิดก่อนท่าน และในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา บรรดาสาวกของมณีก็ได้เอาคำศัพท์และสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ ประชาชนคุ้นดีแล้วมาใช้เป็นของตน เทวดาของพวกมาณีกีจึงมีลักษณะคล้ายพระโพธิสัตว์ คือนั่งขัดสมาธิบนดอกบัว และที่ถ้ำตุนหวงในประเทศจีนก็ได้พบจารึกที่มีข้อความบอกว่าพระเยซูก็เป็นพุทธะ ท่านมณีก็เป็นพุทธะ การสร้างประโยคและวลีของคัมภีร์ในลัทธิมาณีกีก็คล้ายกับพระสูตรในพระพุทธศาสนาในบางแห่ง ลัทธิเต๋ากับลัทธิมาณีกีได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดยิ่งกว่าพระพุทธศาสนาเสียอีก ฮูหัวชิง (Hu-hua-ching) ถือว่า พระพุทธเจ้าเป็นเอกลักษณ์กับเล่าจื้อและมณี** คัมภีร์ในลัทธิมาณีกี ๒ คัมภีร์ ได้เข้ามาปะปนอยู่ในคัมภีร์ลัทธิเต๋า

ในภาคตะวันตกของจีนและเอเชียกลาง พระพุทธศาสนา ลัทธิเต๋า ลัทธิมาณีกี คริสต์ศาสนานิกายเนสตอเรียน (Nestorian) และศาสนาโซโรอัสเตอร์ ได้ยืมคำสอนของกันและกันไปใช้ ทำนองเดียวกับพระพุทธศาสนากับลัทธิเต๋าในปัจจุบัน ซึ่งทำให้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาถูกทำให้ผันแปรไปบ้าง

ในสมัยราชวงศ์ถัง ลัทธิมาณีกี คริสต์ศาสนานิกายเนสตอเรียน และกระแสธารใหม่ของพระพุทธศาสนาได้เข้าไปสู่ประเทศจีน ทั้ง ๓ ศาสนานี้ มีบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน พวกนักบวชใน ๓ ศาสนานี้ อาจให้ความร่วมมือแก่กันและกัน กลางสมัยราชวงศ์ถัง ลัทธิมาณีกี คริสต์ศาสนานิกายเนสตอเรียน ศาสนาโซโรอัสเตอร์ ได้แพร่หลายอยู่ในประเทศจีน ต่อมาถึง พ.ศ. ๑๓๔๖ **จักรพรรดิหวูซุง (Wu-Tsung)** ซึ่งเคร่งครัดในลัทธิเต๋ามากได้กดขี่รังแกลัทธิมาณีกี

ลัทธิมาณีกีที่เข้าไปเผยแพร่อยู่ทางตะวันตกก็พยายามปรับตัวเข้ากับคำสอนในคริสต์ศาสนาและกลายเป็นคริสต์มากขึ้น ส่วนที่เข้ามาเผยแพร่อยู่ในตะวันออกโดยเฉพาะในประเทศจีนก็พยายามปรับตัวเข้ากับพระพุทธศาสนาและลัทธิเต๋า จึงมีลักษณะเป็นพุทธมาก.

บรรณานุกรม

Brandon, S.G.E. **Dictionary of Comparative Religion.** New York : Charles Scribner's Sons, 1970.

Eliot, Charles. **Hinduism and Buddhism, An Historical Sketch.**Vol. III. New York : Barnes and Noble, Inc. 1957.

Encyclopaedia Britannica (Macropaedia). vol. 11, TheUniversity of Chicago, U.S.A, 1980.

G.T. Bettany, **Encyclopaedia of World Religions.** London: Bracken Books.

ศึกษาวิเคราะห์โลกธาตุตามทรรศนะทางอภิปรัชญา

ศาสตราจารย์พิเศษ อดิศักดิ์ ทองบุญ
ราชบัณฑิต

บทนำ

ในหนังสือ "สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต" ปี ๒๕๖๐ ผู้เขียนได้เสนอบทความทางวิชาการ เรื่อง "ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบ คำ **โลกธาตุ** ทางพระพุทธศาสนา กับ คำ **เอกภพ** ทางดาราศาสตร์" โดยเน้นการแปลศัพท์และการวิเคราะห์ความหมายตาม**รูปศัพท์นิยมใช้**ที่พระอรรถกถาจารย์อธิบายไว้ ผู้เขียนได้สรุปไว้ตอนท้ายว่า ที่นำเสนอมาทั้งหมดนั้นเป็นเพียงปัญหาการแปลศัพท์และการแปลความเท่านั้น ต่อไปจะศึกษาเรื่องโลกธาตุตามทรรศนะทางอภิปรัชญา ซึ่งเป็นเรื่องจักรวาลวิทยาแนวพุทธ เพื่อรวมพิมพ์ในหนังสือ "พุทธอภิปรัชญา ในพระไตรปิฎก" ที่กำลังรวบรวมข้อมูลอยู่

ในบทความนี้จะเสนอการศึกษาวิเคราะห์โลกธาตุ ๓ ขนาดที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และอรรถกถาต่างๆ ตามทรรศนะทางอภิปรัชญา เพื่อหาคำตอบว่า โลกธาตุทั้ง ๓ ขนาดนี้มีสภาวะเป็นความจริงทางปรวิสัย คือความจริงที่ผู้รู้ทั้งหลายยอมรับตรงกัน เหมือนกับเอกภพทางดาราศาสตร์หรือไม่ อย่างไร วิธีการศึกษาวิเคราะห์ประกอบด้วย

๑) สืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับโลกธาตุทั้ง ๓ ขนาด ที่ปรากฏในพระสูตรและธัมมกถาต่างๆ ในพระไตรปิฎก และสอบทานกับอรรถกถาของพระสูตรนั้นๆ

๒) นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ตามหลักอภิปรัชญา โดยใช้ทฤษฎี**บิกแบง (**Big Bang theory**)** ของดาราศาสตร์เป็นแนวเทียบในส่วนที่เกี่ยวกับการเกิดขึ้นของโลกธาตุ

ข้อมูลเกี่ยวกับโลกธาตุ ๓ ขนาด

ในจูฬนิกาสูตร[๑] พระอานนท์ทูลขอให้พระพุทธเจ้าตรัสเล่าเรื่องโลกธาตุให้ภิกษุทั้งหลายฟังและจดจำไว้ พระพุทธองค์จึงทรงแสดงโลกธาตุ ๓ ขนาดให้ฟัง มีใจความดังนี้

๑. โลกธาตุ ๓ ขนาด

๑.๑ โลกธาตุขนาดเล็ก (จูฬนิกา โลกธาตุ) เรียกชื่อว่า สหัสสีโลกธาตุ

๑.๒ โลกธาตุขนาดกลาง (มชฺฌิมิกา โลกธาตุ) เรียกชื่อว่า ทวิสหัสสีโลกธาตุ

๑.๓ โลกธาตุขนาดใหญ่ (มหาสหสฺสี โลกธาตุ) เรียกชื่อว่า ติสหัสสีโลกธาตุ

---

[๑] มหาจุฬา, องฺ.ติก.(บาลี) ๒๐/๘๑/๒๒๐-๒๒๒?

๒. อาณาเขตของโลกธาตุทั้ง ๓ ขนาด

๒.๑ อาณาเขตของโลกธาตุขนาดเล็ก

พระพุทธองค์ทรงอธิบายว่า ดวงจันทร์ (๑ ดวง) ดวงอาทิตย์ (๑ ดวง) โคจรส่องแสงให้ทิศทั้งปวงสว่างรุ่งโรจน์ได้ไกลเท่าใด อาณาบริเวณเท่านั้น จัดเป็น ๑ จักรวาล (เอกจกฺกวาฬ)[๒] ๑ จักรวาลนั้นคูณด้วย ๑,๐๐๐ (ตาว สหสฺสธา) เป็น ๑,๐๐๐ จักรวาล (สหสฺสจกฺกวาฬานิ) ๑,๐๐๐ จักรวาลนี้จัดเป็น ๑

สหัสสีโลกธาตุ (เพราะ) ในสหัสสีโลกธาตุนั้นมีดวงจันทร์ ๑,๐๐๐ ดวงอาทิตย์ ๑,๐๐๐ ขุนเขาสิเนรุ ๑,๐๐๐ ชมพูทวีป ๑,๐๐๐ อปรโคยานทวีป ๑,๐๐๐ อุตตรกุรุทวีป ๑,๐๐๐ ปุพพวิเทหทวีป ๑,๐๐๐ มหาสมุทร ๔,๐๐๐ ท้าวมหาราช ๑,๐๐๐ สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ๑,๐๐๐ ชั้นดาวดึงส์ ๑,๐๐๐ ชั้นยามา ๑,๐๐๐ ชั้นดุสิต ๑,๐๐๐ ชั้นนิมมานรดี ๑,๐๐๐ ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ๑,๐๐๐ และพรหมโลก ๑,๐๐๐ นี้คือ ๑ โลกธาตุขนาดเล็กที่เรียกว่า สหัสสีโลกธาตุ

๒.๒ อาณาเขตของโลกธาตุขนาดกลาง

พระพุทธองค์ทรงอธิบายว่า โลกธาตุขนาดเล็กที่เรียกว่าสหัสสีโลกธาตุ คูณด้วย ๑,๐๐๐ (สหสฺสธา) เป็นโลกธาตุขนาดกลางที่เรียกว่า ทวิสหัสสีโลกธาตุ

อรรถกถาอธิบายเสริมว่า สหัสสีโลกธาตุคูณด้วย ๑,๐๐๐ คือ ๑,๐๐๐ x ๑,๐๐๐ จึงเป็นโลกธาตุที่มีอาณาเขต ๑,๐๐๐,๐๐๐ จักรวาล (ทสสตสหสฺสจกฺกวาฬปริมาณา โลกธาตุ)[๓]

๒.๓ อาณาเขตของโลกธาตุขนาดใหญ่

พระพุทธองค์ทรงอธิบายว่า โลกธาตุขนาดกลางที่เรียกว่า ทวิสหัสสีโลกธาตุ คูณด้วย ๑,๐๐๐ (สหสฺสธา) เป็นโลกธาตุขนาดใหญ่ที่เรียกว่า ติสหัสสีโลกธาตุ

อรรถกถาอธิบายว่า ทวิสหัสสีโลกธาตุ คูณด้วย ๑,๐๐๐ (คือ ๑,๐๐๐ x ๑,๐๐๐ x ๑,๐๐๐) จึงเป็นโลกธาตุที่มีอาณาเขต ๑๐๐,๐๐๐ โกฏิจักรวาล (โกฏิสตสหสฺสจกฺกวาฬปริมาโณ โลโก)[๔]

๓. โลกธาตุ ๓ ขนาด กับ พุทธเขต ๓ เขต

พระพุทธองค์ทรงแสดงเรื่องโลกธาตุ ๓ ขนาด เพื่อเป็นมาตรการวัดความสามารถในการแสดงธรรมของพระอรหันตสาวก เปรียบเทียบกับของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย กล่าวคือ เมื่อทรงอธิบายอาณาเขตของโลกธาตุขนาดเล็กที่เรียกว่า สหัสสีโลกธาตุ ทรงย้ำว่า พระอรหันตสาวก

---

[๒] มหาจุฬา, องฺ.ติก.อ.(บาลี) ๒/๘๑/๒๓๔-๒๓๕

[๓] มหาจุฬา, องฺ.ติก.อ.(บาลี) ๒/๘๑/๒๓๔-๒๓๕

[๔] มหาจุฬา, องฺ.ติก.อ.(บาลี) ๒/๘๑/๒๓๔-๒๓๕

สามารถใช้เสียงประกาศธรรมให้มนุษย์ เทวดาและพรหมรู้เรื่องได้ไกลแค่สหัสสีโลกธาตุเท่านั้น ส่วนพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสามารถใช้พระสุรเสียงแสดงธรรมให้รู้เรื่องได้ไกลกว่าโลกธาตุขนาดใหญ่ที่เรียกว่า ติสหัสสีโลกธาตุ โลกธาตุ ๓ ขนาดจึงเกี่ยวข้องกับพุทธเขต ๓ เขต คือ ชาติเขต อาณาเขตและวิสัยเขตของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ซึ่งอรรถกถา[๕] อธิบายรายละเอียดไว้ สรุปได้ดังนี้

๑. **ชาติเขต** คืออาณาบริเวณที่เกิดแผ่นดินไหว เนื่องด้วยพระบารมีของพระพุทธเจ้าทั้งหลายในโอกาสที่พระโพธิสัตว์พระชาติสุดท้ายจุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต ๑ ในเวลาที่พระโพธิสัตว์ลงสู่พระครรภ์พระมารดา ๑ ในเวลาประสูติ ๑ ในเวลาเสด็จออกผนวช ๑ ในเวลาตรัสรู้ ๑ ในเวลาทรงแสดงปฐมเทศนา ๑ ในเวลาปลงพระชนมายุสังขาร ๑ และในเวลาเสด็จดับขันธปรินิพพาน ๑ ซึ่งมีข้อมูลว่าเกิดแผ่นดินไหวใน ๑๐ สหัสสีโลกธาตุ (๑๐,๐๐๐ จักรวาล)

๒. **อาณาเขต** คืออาณาบริเวณ ๑๐๐,๐๐๐ โกฏิจักรวาล (โลกธาตุขนาดใหญ่) ที่พระพุทธมนต์ต่อไปนี้แพร่ไปถึง คือ ๑. อาฏานาฏิยปริตร ๒. อิสิคิลิปริตร ๓. ธชัคคปริตร ๔. โพชฌังคปริตร ๕. ขันธปริตร ๖. โมรปริตร ๗. เมตตาปริตร และ ๘. รัตนปริตร

๓. **วิสัยเขต** คืออาณาบริเวณที่พระวิสัยสามารถของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายแผ่ไปถึงมีขนาดกำหนดไม่ได้ หมายความว่า ไกลกว่า โลกธาตุขนาดใหญ่

ในสังขารูปปัตติสูตร[๖] พระพุทธองค์ตรัสว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาสามารถไปเกิดในพรหมโลก เป็น สหัสสพรหม (ผู้สามารถแผ่แสงสว่างได้ไกลตลอด ๑ สหัสสีโลกธาตุ) เป็น ทวิสหัสสพรหม (ผู้สามารถแผ่แสงสว่างได้ไกลตลอด ๒ สหัสสีโลกธาตุ) เป็น ติสหัสสพรหม (ผู้สามารถแผ่แสงสว่างไปไกลตลอด ๒ สหัสสีโลกธาตุ) เป็น สตสหัสสพรหม (ผู้สามารถแผ่แสงสว่างได้ไกลตลอด ๑๐๐ สหัสสีโลกธาตุ)

พระพุทธพจน์นี้แสดงว่า สหัสสีโลกธาตุ หรือโลกธาตุขนาดเล็กมีจำนวนมาก ซึ่งในพระสูตรนี้แสดงไว้ ๑๐๐ สหัสสีโลกธาตุ

ในพรหมชาลสูตร[๗] ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร[๘] ปัญจวัคคิยกถา[๙] และ ธัมมเทสนากถา[๑๐] กล่าวถึงแผ่นดินไหวเนื่องด้วยพระบารมีของพระพุทธเจ้าในกรณีที่กล่าวถึงในที่นั้น ๆ ว่า เกิดแผ่นดินสั่นสะเทือน

---

[๕] มหาจุฬา, องฺ.ติก.อ.(บาลี) ๒/๘๑/๒๓๔-๒๓๕

[๖] มหาจุฬา, ม.อุ.(บาลี) ๑๔/๑๖๕-๑๖๘/๑๔๘-๑๕๑

[๗] มหาจุฬา, ที.สี.(บาลี) ๙/๑๔๙/๔๖

[๘] มหาจุฬา, สํ.ม.(บาลี) ๑๙/๑๐๘๑/๓๗๐

[๙] มหาจุฬา, วิ.มหา.(บาลี) ๔/๑๗/๑-๖

[๑๐] มหาจุฬา, อภิ.ก.(บาลี) ๓๗/๘๐๖/๔๖๖

ตลอด ๑๐ สหัสสีโลกธาตุ ซึ่งอยู่ในกำหนดชาติเขตดังกล่าวข้างต้น ก็บอกถึงจำนวนโลกธาตุขนาดเล็กเหมือนกัน

ในสมัยสูตร[๑๑] กล่าวถึงการประชุมใหญ่มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน มีพระสงฆ์ผู้เพิ่งสำเร็จเป็นพระอรหันต์จำนวน ๕๐๐ รูป และมีเทวดาจากสหัสสีโลกธาตุ ๑๐ โลกธาตุ (ทสสหสฺสีโลกธาตุ) มาร่วมประชุม เพื่อเฝ้าพระพุทธเจ้า

ข้อมูลนี้ก็แสดงถึงจำนวนของโลกธาตุขนาดเล็กที่อยู่ในพุทธเขต

ในมหาโคสิงคสูตร[๑๒] กล่าวถึงการประชุมของพระมหาเถระหลายรูปที่ป่าโคสิงคสาลวัน มีพระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระอนุรุทธะ พระเรวตะ พระอานนท์และพระเถระผู้มีชื่อเสียงรูปอื่นๆ อีกหลายรูป พระสารีบุตรผู้เป็นประธานกล่าวปรารภป่าโคสิงคสาลวันว่า เป็นสถานที่น่ารื่นรมย์ ไม้สาละออกดอกบานสะพรั่งทุกต้น มีกลิ่นดุจกลิ่นทิพย์ฟุ้งไปทั่วทิศ แล้วตั้งคำถามถามพระมหาเถระทุกรูปว่า "ป่าโคสิงคสาลวันนี้จะพึงงามด้วยภิกษุเช่นไร" พระมหาเถระต่างแสดงทรรศนะของตนมาโดยลำดับ เมื่อมาถึงพระอนุรุทธะ ท่านตอบว่า "พึงงามด้วยภิกษุผู้มีตาทิพย์ตรวจดูโลก ๑,๐๐๐ โลก (สหสฺสํ โลกานํ) เหมือนคนตาดีที่ขึ้นไปยืนบนปราสาทอันโอ่อ่าชั้นสูงสุด มองดูวงกลมแห่งกงล้อ จำนวน ๑,๐๐๐ ได้ ฉะนั้น" คำว่า "โลก ๑,๐๐๐ โลก" นี้ อรรถกถา[๑๓] อธิบายว่า หมายถึงสหัสสีโลกธาตุ ๑,๐๐๐ (สหสฺสํ โลกธาตูนํ)

ข้อมูลนี้ยืนยันว่า โลกธาตุขนาดเล็ก ที่เรียกว่า สหัสสีโลกธาตุนั้น มีจำนวนมากถึง ๑๐๐ ถึง ๑,๐๐๐ โลกธาตุ จริงๆ และเป็นไปตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในจูฬนิกาสูตรว่า พระอรหันตสาวกสามารถใช้เสียงแสดงธรรมให้รู้เรื่องได้แค่โลกธาตุขนาดเล็กเท่านั้น

ในตุวฏกสุตตนิทเทส[๑๔]และสารีปุตตสุตตนิทเทส[๑๕] พระสารีบุตรเถระ อัครสาวกฝ่ายขวาอธิบายพุทธคุณข้อ "ทรงมีพระจักษุแจ่มแจ้งด้วยทิพพจักขุ (ทิพฺเพน จกฺขุนาปิ วิวฏจกฺขุ) ว่า "พระผู้มีพระภาคทรงเห็นหมู่สัตว์ซึ่งกำลังจุติ กำลังอุบัติ เลว ประณีต ผิวพรรณดี ผิวพรรณทราม ไปดี ตกยากด้วยทิพพจักขุอันหมดจดเหนือจักษุมนุษย์ ทรงทราบหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า 'สัตว์เหล่านี้แหละหนอประกอบกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ติเตียนพระอริยะ เป็นมิจฉาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ หลังจากตายแล้ว ก็เข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วย

---

[๑๑] มหาจุฬา, สํ.ส.(บาลี) ๑๕/๓๗/๒๙

[๑๒] มหาจุฬา, ม.มู.(บาลี) ๑๒/๓๓๕/๒๙๘-๒๙๙

[๑๓] มหาจุฬา, ม.มู.อ.(บาลี) ๒/๓๓๕/๑๖๑, องฺ.ติก.อ.(บาลี) ๒/๘๑/๒๓๔

[๑๔] มหาจุฬา, ขุ.ม.(บาลี) ๒๙/๑๕๖/๒๙๖

[๑๕] มหาจุฬา, ขุ.ม.(บาลี) ๒๙/๑๙๑/๓๘๑

กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยะ เป็นสัมมาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ หลังจากตายแล้วก็เข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์' ...เมื่อทรงประสงค์ จะทรงเห็นโลกธาตุ ๑ โลกธาตุบ้าง ๒ โลกธาตุบ้าง ๓ โลกธาตุบ้าง ๔ โลกธาตุบ้าง ๕ โลกธาตุบ้าง... ๑๐ โลกธาตุบ้าง... ๒๐ โลกธาตุบ้าง... ๓๐ โลกธาตุบ้าง... ๔๐ โลกธาตุบ้าง... ๕๐ โลกธาตุบ้าง... ๑๐๐ โลกธาตุบ้าง ทรงเห็นโลกธาตุขนาดเล็กที่เรียกว่า สหัสสีโลกธาตุบ้าง ทรงเห็นโลกธาตุขนาดกลางที่เรียกว่า ทวิสหัสสี-โลกธาตุบ้าง ทรงเห็นโลกธาตุขนาดใหญ่ที่เรียกว่า ติสหัสสีโลกธาตุบ้าง" คำว่า "โลกธาตุ ๑ โลกธาตุ" จนถึง "๑๐๐ โลกธาตุ" อรรถกถา[๑๖] อธิบายเสริมว่า หมายถึง จักรวาล

ข้อมูลในมหานิทเทสนี้สนับสนุนข้อมูลในจูฬนิกาสูตร ว่า พระสารีบุตรเถระได้ฟังเรื่องนี้จากพระพุทธองค์ด้วย และรับรองว่า พระพุทธองค์ทรงรู้ทรงเห็นโลกธาตุด้วยทิพพจักขุญาณสมตามพระพุทธคุณดังกล่าว

ในอัฏฐานบาลิ ปฐมวรรค[๑๗] พหุธาตุกสูตร[๑๘] และสัมปสาทนียสูตร[๑๙] กล่าวถึงกฎธรรมชาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า "เป็นไปไม่ได้ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์พึงเสด็จอุบัติพร้อมกันในโลกธาตุเดียวกัน" คำว่า โลกธาตุเดียวกัน" ในที่นี้ อรรถกถา[๒๐] อธิบายว่า หมายถึง "จักรวาลเดียวกัน" และอธิบายเสริมว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายเสด็จอุบัติขึ้นในจักรวาลนี้เท่านั้น ไม่เสด็จอุบัติในจักรวาลอื่น ข้อมูลนี้แสดงว่า คำว่า โลกธาตุ หมายถึงจักรวาลก็มี

องค์ประกอบของโลกธาตุ

ตามข้อมูลในจูฬนิกาสูตรที่อ้างถึงข้างต้น พบว่า โลกธาตุหนึ่ง ๆ ประกอบด้วยจักรวาลจำนวน ๑,๐๐๐ แต่ละจักรวาล ประกอบด้วย (๑) ดวงจันทร์ ๑ ดวง (๒) ดวงอาทิตย์ ๑ ดวง (๓) โลก (แผ่นดิน) ซึ่งประกอบด้วยขุนเขาสิเนรุ ๑ ลูก เป็นศูนย์กลางของจักรวาล)[๒๑] ทวีป ๔ ทวีป คือ ชมพูทวีป อปรโคยานทวีป ปุพพวิเทหทวีปและอุตตรกุรุทวีป มหาสมุทร ๔ มหาสมุทร (๔) สวรรค์ ๖ ชั้น คือ ชั้นจาตุมมหาราชิกา ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวสวัตดี และ (๕) พรหมโลก (๑๖ ชั้น)

---

[๑๖] ขุ.ม.อ.(บาลี) ๒/๑๕๖/๓๐๕

[๑๗] มหาจุฬา, องฺ.เอกก.(บาลี) ๒๐/๒๗๗/๒๙

[๑๘] มหาจุฬา, ม.อุ.(บาลี) ๑๔/๑๒๙/๑๑๕

[๑๙] มหาจุฬา, ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๑๖๑/๙๙

[๒๐] มหาจุฬา, องฺ.เอกก.อ.(บาลี) ๑/๒๗๗/๔๑๓

[๒๑] มหาจุฬา, ขุ.สุ.อ.(บาลี) ๒/๕๕๓/๒๖๘

อรรถกถา[๒๒]อธิบายเสริมพระพุทธพจน์ในพระสูตรนี้สรุปได้ดังนี้

๑. ดวงจันทร์มีปริมณฑล ๔๙ โยชน์ ดวงอาทิตย์มีปริมณฑล ๕๐ โยชน์ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์มีปริมณฑล ๑๐,๐๐๐ โยชน์ เท่ากับภพอสูร อเวจีมหานรกและชมพูทวีป ส่วนอปรโคยานทวีปและปุพพวิเทหทวีปมีปริมณฑล ๗,๐๐๐ โยชน์ อุตตรกุรุทวีป ๘,๐๐๐ โยชน์ (ทวีปทั้ง ๔ นี้อยู่บนโลก)

๒. โลก(แผ่นดินนี้) หนา ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ ตั้งอยู่บนน้ำ (มีน้ำล้อมรอบ) น้ำหนา ๔๘๐,๐๐๐ โยชน์ น้ำนี้มีลมรองรับอยู่ (มีแรงดันของลมรับไว้) ลมมีความหนา ๙๖๐,๐๐๐ โยชน์

๓. บนโลก มีภูเขาสิเนรุสูงที่สุด คือ หยั่งลึกลงไปในมหาสมุทร ๘๔,๐๐๐ โยชน์ สูงขึ้นไปในอากาศ ๘๔,๐๐๐ โยชน์ ล้อมรอบด้วยภูเขาบริวาร ๗ ลูก ได้แก่

๑. ภูเขายุคนธร	๒. ภูเขาอีสธร	๓. ภูเขากรวิก
๔. ภูเขาสุทัสสนะ	๕. ภูเขาเนมินธร	๖. ภูเขาวินตกะ และ
๗. ภูเขาอัสสกัณณะ		

ท้าวมหาราชทั้ง ๔ องค์ พวกเทวดา และพวกยักษ์อาศัยอยู่บนภูเขาเหล่านี้ หมายถึง สวรรค์ชั้นจาตุมมหาราชิกา ตั้งอยู่บนภูเขาเหล่านี้ ส่วนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ตั้งอยู่บนภูเขาสิเนรุ

อาณาเขตโดยรอบของจักรวาลหนึ่ง ๆ มีภูเขาศิลาที่เรียกว่า ศิลาจักรวาล (จกฺกวาฬสิลา) เป็นเครื่องกำหนดหมาย ภูเขาศิลานี้หยั่งลึกลงไปในมหาสมุทร ๘๒,๐๐๐ โยชน์ สูงขึ้นไปในอากาศ ๘๒,๐๐๐ โยชน์

๔. ชมพูทวีป มีต้นชมพูหรือต้นหว้า ลำต้นสูง ๕๐ โยชน์ วัดโดยรอบลำต้น ๑๕ โยชน์ กิ่งแผ่กว้างโดยรอบลำต้น ๑๐๐ โยชน์ สูง ๑๐๐ โยชน์ ต้นไม้นี้เป็นสัญลักษณ์ของชมพูทวีป เช่นเดียวกับทวีปอื่นๆ อีก ๓ ทวีป กล่าวคือ อปรโคยานทวีป (หรืออมรโคยานทวีป) มีต้นกระทุ่ม (กทมฺพ) เป็นสัญลักษณ์ ปุพพวิเทหทวีป มีต้นซึก (สีริส) เป็นสัญลักษณ์ และอุตตรกุรุทวีป มีต้นกัลปพฤกษ์ (กปฺปรุกฺข) เป็นสัญลักษณ์

ชมพูทวีปมีภูเขาหิมพานต์ (หิมาลัย) เป็นภูเขาสำคัญและสูงที่สุด คือ สูง ๕๐๐ โยชน์ ยาวและกว้าง ๓,๐๐๐ โยชน์ ประดับด้วยยอดเขา ๘๔,๐๐๐ ยอด บริเวณโดยรอบของภูเขานี้มีสระใหญ่ ๗ สระ ได้แก่

๑. สระอโนดาด	๒. สระกัณณมุณฑะ	๓. สระรถการะ
๔. สระฉัททันตะ	๕. สระกุณาละ	๖. สระมัณฑากินิ
๗. สระสีหัปปาตะ		

---

[๒๒] มหาจุฬา, ขุ.สุ.อ.(บาลี) ๒/๔๗๒/๒๓๐,๕๕๓/๒๖๒-๒๖๙, วิสุทฺธิ. ๑/๑๓๗/๒๙๔

ในบรรดาสระเหล่านั้น สระอโนดาด เป็นสระที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปทรงพักผ่อนพระวรกายหลังเสวยพระกระยาหารเที่ยงหลายครั้ง เพราะมีบริเวณร่มรื่น รื่นรมย์ น้ำใสและเย็นตลอดเวลา เนื่องจากไม่ถูกแสงแดด เพราะมีเทือกเขา ๕ ลูกล้อมรอบ ได้แก่ เทือกเขาสุทัสสนะ เทือกเขาจิตระ เทือกเขากาฬะ เทือกเขาคันธมาทนะ และเทือกเขาเกลาสะ (คนไทยเรียกว่าเขาไกรลาส)

คติการเกิดและการสลายของโลก (จักรวาลและโลกธาตุ) ตามทรรศนะทางพระพุทธศาสนา เปรียบเทียบกับทฤษฎีบิกแบง ทางดาราศาสตร์

ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงแสดงคติการเกิดและการสลายของโลก (หมายรวมถึงจักรวาลและโลกธาตุ) ไว้ในอัคคัญญสูตร[๒๓]และสัตตสุริยสูตร[๒๔] มีสาระสำคัญ สรุปได้ดังนี้

๑. โลก(จักรวาลและโลกธาตุ) ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน เกิดขึ้น ตั้งอยู่และสลายไปแล้วกลับเกิดใหม่ และสลายไปอีกเมื่อมีเหตุปัจจัยให้เกิดและให้สลาย เหมือนสังขารทั้งหลาย แต่โลก (จักรวาลและโลกธาตุ) เกิดและสลายไปแต่ละรอบใช้เวลานานแสนนาน

๒. ในสัตตสุริยสูตร พระพุทธองค์ตรัสว่า โลก (หมายรวมถึงจักรวาลและโลกธาตุ)สลายไปด้วยไฟ คือความร้อนจากดวงอาทิตย์ถึง ๗ ดวง ซึ่งพระพุทธโฆสเถระ ผู้รจนาคัมภีร์วิสุทธิมรรค[๒๕]อธิบายเสริมว่า สาเหตุที่ทำให้โลก (จักรวาลและโลกธาตุ) สลายไปมี ๓ ประการ ได้แก่ ไฟ น้ำ (น้ำกรด) และลม (ลมกรด) โดยอธิบายขยายความตามแนวพระพุทธพจน์ในสัตตสุริยสูตร

๓. ในสัตตสุริยสูตร พระพุทธองค์ตรัสว่า สุริยจักรวาลซึ่งมีขุนเขาสิเนรุเป็นศูนย์กลาง (ยาว ๘๔,๐๐๐ โยชน์ กว้าง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ หยั่งลงในมหาสมุทร ๘๔,๐๐๐ โยชน์ สูงขึ้นไปในอากาศ ๘๔,๐๐๐ โยชน์) เมื่อเวลาผ่านไปยาวนาน มีสิ่งบอกเหตุแห่งการสลายของสุริยจักรวาล คือ มหาเมฆเกิดขึ้นทำให้ฝนห่าใหญ่ตกลงครั้งเดียวทั่วแสนโกฏิจักรวาล)[๒๖] แล้วหยุดไป และไม่ตกเลยเป็นเวลาหลายหมื่นหลายแสนปี ทำให้พืชพรรณธัญญาหาร ป่าไม้เหี่ยวเฉาตาย และสรรพสัตว์ทั้งหลายดำรงชีพอยู่ไม่ได้

เมื่อเวลาผ่านไปยาวนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ ปรากฏขึ้น แม่น้ำน้อย หนองน้ำทุกแห่งระเหยเหือดแห้ง เมื่อเวลาผ่านไปยาวนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๓ ปรากฏขึ้น แม่น้ำสายใหญ่ๆ คือ แม่น้ำคงคา ยมุนา อจิรวดี สรภู มหี ระเหย เหือดแห้ง เมื่อเวลาผ่านไปยาวนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๔ ปรากฏขึ้น แหล่งน้ำใหญ่ ๆ ที่เป็นที่รวมของน้ำจากแม่น้ำใหญ่ ๆ คือสระอโนดาด สระสีหปปาตะ สระรถการะ สระ

---

[๒๓] มหาจุฬา, ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๑๑๙-๑๓๕/๗๒-๘๒

[๒๔] มหาจุฬา, องฺ.สตฺตก.(บาลี) ๒๓/๖๖/๘๒-๘๖

[๒๕] มหาจุฬา, วิสุทฺธิ.(บาลี) ๒/๔๐๕-๔๐๘/๕๐-๕๗

[๒๖] มหาจุฬา, วิสุทฺธิ.(อ้างแล้ว)

กัณณมุณฑะ สระกุณาละ สระฉัททันตะ สระมันทากินิ (ที่ล้อมภูเขาหิมพานต์) ก็ระเหย เหือดแห้ง เมื่อเวลาผ่านไปยาวนาน ดวงอาทิตย์ที่ ๕ ปรากฏขึ้น น้ำในมหาสมุทรลึก ๑๐๐-๗๐๐ โยชน์ งวดลงเหลืออยู่เพียง ๗ ชั่วต้นตาล-จนถึง ชั่วคนคนเดียว ชั่วครึ่งคนเพียงเอว เพียงเข่า เพียงข้อเท้า ตามลำดับกาล ต่อมาเมื่อดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้และขุนเขาสิเนรุมีกลุ่มควันพวยพุ่งขึ้น เหมือนช่างหม้อเผาหม้อที่เขาปั้นเสร็จแล้ว และเมื่อดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏขึ้น แผ่นดินใหญ่นี้และขุนเขาสิเนรุเกิดไฟลุกโชน มีแสงเพลิงรวมกันเป็นกลุ่มเดียว จนแผ่นดินใหญ่และขุมเขาสิเนรุถูกไฟไหม้มอดไป ไม่เหลือแม้แต่ขี้เถ้าและเขม่า

ตอนท้ายของสัตตสุริยสูตร พระพุทธองค์ตรัสว่า เหตุการณ์เหล่านี้ **ครูสุเนตตะ** เจ้าลัทธิผู้ไม่มีความกำหนัดในกาม เป็นผู้รู้ดี เพราะอยู่ในเหตุการณ์นี้ กล่าวคือ ขณะโลกเสื่อม ครูสุเนตตะไปเกิดในพรหมโลกชั้นอาภัสสรา เมื่อโลกกลับเจริญขึ้นใหม่ๆ ครูสุเนตตะจุติมาเกิดในพรหมวิมานที่ยังว่างเปล่า

๔. ในช่วงกลางระหว่างโลกหรือจักรวาลสลายไปกับการเกิดใหม่ พระพุทธโฆสเถระอธิบายเสริมไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค มีใจความดังนี้

๑) เปลวไฟที่เผาไหม้โลก (รวมทั้งอบายภูมิ ๔) นั้น ได้ลุกลามไปเผาไหม้เทวโลกทั้ง ๖ ชั้น (จากต่ำไปหาสูง) คือ จาตุมมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรตีและปรนิมมิตวสวัตดี แล้วไหม้ลุกลามไปถึงพรหมโลก ๕ ชั้นแรก ใน ๑๖ ชั้น (จากต่ำไปหาสูง) คือ พรหมปริสัชชา พรหมปโรหิตา มหาพรหมา ปริตตาภา และอัปปมาณาภา พรหมโลกที่เหลือคือ อาภัสสรา ปริตตสุภา อัปปมาณสุภา สุภกิณหา อสัญญีสัตตา เวหัปผลา อวิหา อตัปปา สุทัสสา สุทัสสี และอกนิฏฐา สัตว์โลกที่มีคุณธรรมบางพวกที่ตายลงขณะไฟไหม้โลกได้ไปเกิดในชั้นอาภัสสรา (ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอัคคัญญสูตร)

๒) ท่านอธิบายเหตุการณ์เชื่อมโยงไว้ว่า เมื่อโลกที่พินาศด้วยไฟจะกลับเกิดขึ้นนั้น สิ่งแรกที่เกิดขึ้นคือ มหาเมฆก่อตัวขึ้น ทำให้ฝนละเอียดตกลงมา ณ จุดแรกด้วยท่อธารเท่าก้านบัว และค่อยๆ ใหญ่ขึ้นเป็นเท่าสาก(ตำข้าว) เท่าลำตาล เป็นต้นตามลำดับ ส่งผลให้พื้นที่ที่ถูกไฟไหม้ในแสนโกฏิจักรวาลเต็มนองด้วยน้ำ แล้วฝนก็หายไป จากนั้นลมได้เกิดขึ้นในส่วนล่างและส่วนกว้าง (ด้านข้างโดยรอบ) พัดน้ำนั้นให้งวดเป็นแท่งรูปกลมดุจหยาดน้ำบนใบบัว เมื่อน้ำงวดลง ๆ พรหมโลก(ที่ถูกไฟไหม้)กลับปรากฏขึ้นที่เดิมตามลำดับชั้น (ยกเว้นชั้นดาวดึงส์และชั้นจาตุมมหาราชิกา เพราะต่อเนื่องกับแผ่นดินที่ยังไม่เกิด)

ต่อมาเมื่อน้ำลดลงจนถึงพื้นที่ที่เป็นแผ่นดินมาแต่เดิม ก็มีลมกำลังกล้าพัดมาปิดกั้นน้ำไม่ให้ไหลบ่าออกไป ในที่สุดน้ำงวดลงเป็นดินและเกิดพืชพรรณขึ้นตามลำดับ

๕. ในอัคคัญญสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงวิวัฒนาการของโลกและสังคมมนุษย์หลังจากโลกสลายไปด้วยไฟ มีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

๑) ในช่วงที่โลกเสื่อมลงจนสลายไป สัตว์โลกส่วนมาก(ที่รอดชีวิตมาเกิดใหม่) คือ ผู้ที่ตายไปเกิดในพรหมโลกชั้นอาภัสสรา มีกายทิพย์มีฤทธิ์ทางใจ มีปีติเป็นอาหาร มีรัศมีแผ่ซ่านออกจากกายสัญจรไปในอากาศ สถิตอยู่ในวิมานอันงดงาม นานแสนนาน

๒) ทรงแสดงวิวัฒนาของโลกช่วงก่อตัวขึ้นใหม่ว่า เริ่มจากสภาพที่เป็นน้ำแผ่เต็มอวกาศอันเวิ้งว้างว่างเปล่า ไม่มีดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์และดวงดาวใดๆ ทั่วบริเวณมืดมิด โลกค่อยๆ แข็งตัวขึ้น มีพืชพรรณเกิดขึ้นตามลำดับ คือ (๑) ง้วนดิน ลอยอยู่บนผิวน้ำ (๒) สะเก็ดดิน (๓) เครือดิน (๔) ข้าวสาลีเกิดเองตามธรรมชาติ ผลิตผลเป็นข้าวสารสุก ไม่มีแกลบและรำ

๓) ทรงแสดงวิวัฒนาการของมนุษย์ควบคู่ไปกับวิวัฒนาของโลก ว่า มีพรหมพวกหนึ่งจากอาภัสสรพรหม ลงมาเกิดในโลกในระยะเริ่มแรกที่ยังเป็นพื้นน้ำ มนุษย์พวกแรกมีสภาวะร่างกายและจิตใจเหมือนเทพ เมื่อได้เสพง้วนดินนานๆ ร่างกายหยาบขึ้นๆ รัศมีหายไป ตอนนี้มีดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ปรากฏขึ้นแล้ว เมื่อง้วนดินหายไปและเกิดสะเก็ดดินขึ้นเป็นอาหารแทน ทำให้มนุษย์มีร่างกายหยาบขึ้น มีผิวพรรณแตกต่างกันมากขึ้น เกิดการเหยียดผิวกันขึ้น ซึ่งส่งผลให้สะเก็ดดินหายไป แล้วเกิดเครือดินขึ้นมาแทน และทำให้มนุษย์มีร่างกายแตกต่างกันมากขึ้น มีความรู้สึกเหยียดผิวกันมากยิ่งขึ้น จนเครือดินหายไป และเกิดข้าวสาลีเกิดเองตามธรรมชาติขึ้นมาเป็นอาหารแทน ซึ่งทำให้มนุษย์มีร่างกายเปลี่ยนแปลงทางเพศ เป็นเพศหญิง เพศชายขึ้น จึงเกิดการร่วมประเวณีกันขึ้น อันเป็นเหตุให้เกิดระบบครอบครัวของผู้ครองเรือน มีวิถีชีวิตต่างกับผู้ไม่นิยมร่วมประเวณี คือ ผู้ไม่ครองเรือน หรือนักบวชในสมัยต่อมา

ภาพการเกิดขึ้นและการสลายไปของโลก จักรวาล และโลกธาตุหรือเอกภพ ที่ได้จากพระสูตรทั้งสองข้างต้น ให้ความรู้ความเข้าใจแก่เรา สรุปได้ ๒ ประเด็น คือ ๑. การเกิดและการสลายไปนั้นเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่มีผู้สร้าง และผู้ทำลาย ๒. ปัจจัยหรือสาเหตุที่ทำให้โลกธาตุเกิดและให้สลายไป คือ ธรรมชาติ ได้แก่ ไฟ น้ำ และลม ซึ่งมีพลังหรือแรงธรรมชาติแฝงอยู่ทั้งในไฟ ในน้ำ และในลม

ทฤษฎีบิกแบง (Big Bang theory) ทางดาราศาสตร์ยกเอาแรงธรรมชาตินี้เองเป็นจุดเริ่มต้นของเอกภพ ดังที่อาจารย์นิพนธ์ ทรายเพชร[๒๗] ราชบัณฑิตทางดาราศาสตร์ เขียนไว้ตอนหนึ่งว่า แรงธรรมชาติมี ๔ ชนิด คือ ๑. แรงโน้มถ่วง เป็นแรงระยะไกล ๒. แรงแม่เหล็กไฟฟ้า ๓. แรงนิวเคลียร์อย่างแรง และ ๔. แรงนิวเคลียร์อย่างอ่อน แรง ๓ ชนิดหลังนี้เป็นแรงระยะใกล้ โดยเฉพาะแรงนิวเคลียร์ซึ่งเป็นแรง

---

[๒๗] นิพนธ์ ทรายเพชร, “**เอกภพ**” ใน **สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน** เล่ม ๓๐ (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ๒๕๕๙) หน้า ๑๙๒๕๐-๑๙๒๕๑

ยึดเหนี่ยวในระดับนิวเคลียสของอะตอม นิวเคลียสประกอบด้วยโปรตอนและนิวตรอน แรงยึดเหนี่ยวระหว่างโปรตอนกับนิวตรอนในนิวเคลียสของอะตอม เป็นแรงนิวเคลียร์อย่างแรง แรงแม่เหล็กไฟฟ้าเป็นแรงระยะไกลกว่าแรงนิวเคลียร์ แต่**ใกล้**กว่าแรงโน้มถ่วง นิวตรอนในนิวเคลียสของอะตอมเป็นแรงนิวเคลียร์อย่างแรง แรงธรรมชาติเหล่านี้มีมาตั้งแต่ยุคแรกๆของเอกภพและยังมีอยู่ในปัจจุบัน

ตามทฤษฎีบิกแบง ถือว่า เอกภพในช่วงต้น ๆ ที่สุด ยังไม่มีโลก ไม่มีระบบสุริยะ ไม่มีดวงดาวบนท้องฟ้า และยังไม่มีกาแล็กซี (galaxy) สิ่งที่เอกภพมีคือพลังงานซึ่งเริ่มเปลี่ยนเป็นสสาร เรียกว่า **อนุภาค** มีขนาดเล็กมาก เล็กกว่าขนาดของโปรตอน เอกภพ ณ จุดบิกแบง(การระเบิดครั้งใหญ่)ร้อนมากเพราะอยู่ภายใต้อุณหภูมิที่สูงยิ่ง สสารที่เกิดขึ้นมีความหนาแน่นมหาศาล (๑๐๙๙ กก./ลบ.ม.)

เมื่อเวลาผ่านไปขนาดของเอกภพใหญ่ขึ้นหรือที่เรียกว่า **เอกภพขยายตัว** โดยขยายตัวเร็วมาก อัตราการขยายตัวเร็วกว่าอัตราเร็วของแสงและได้ชื่อว่า**การขยายตัวแบบเฟ้อ** (inflation) ส่วนอุณหภูมิลดลง สสารที่เกิดขึ้นครั้งแรกเป็นอนุภาคขนาดเล็กต่าง ๆ พร้อมปฏิยานุภาค อนุภาคบางอย่างรวมตัวกันเกิดเป็นอนุภาคพื้นฐานชื่อ**โปรตอน**และ**นิวตรอน**ในเวลาต่อมา เมื่ออุณหภูมิลดลงพอเหมาะจึงเกิดนิวเคลียสของฮีเลียม หลังจากนั้นเมื่ออิเล็กตรอนเสรีเคลื่อนที่ช้าลงเพราะอุณหภูมิลดลงอีก นิวเคลียสของไฮโดรเจนและนิวเคลียสของฮีเลียมจึงสามารถดึงอิเล็กตรอนเหล่านี้ให้เคลื่อนรอบ กลายเป็น**อะตอมของไฮโดรเจน**และ**อะตอมของฮีเลียม** ซึ่งนับว่าเป็นธาตุแรก ๆ ที่เกิดขึ้นในเอกภพ ไฮโดรเจนเหล่านี้เองที่เป็นวัตถุดิบสำคัญที่กลายเป็น**ดาวฤกษ์** เป็น**ดาวเคราะห์** รวมทั้ง**โลก**ซึ่งเป็นแหล่งก่อกำเนิดชีวิต ธาตุต่าง ๆ ในร่างกายมนุษย์จึงมาจากดวงดาว ต่อจากการเกิดอะตอมของไฮโดรเจนและอะตอมของฮีเลียมแล้ว จึงเป็น**ช่วงเวลาการเกิดกาแล็กซี เกิดดาวฤกษ์ภายในกาแล็กซี ส่วนระบบสุริยะและโลกเกิดภายในกาแล็กซีทางช้างเผือก** เมื่อประมาณ ๑๐,๐๐๐ ล้านปีหลังการเกิดบิกแบง

โลกธาตุตามทรรศนะทางอภิปรัชญา

อภิปรัชญา (metaphysics) เป็นปรัชญาสาขาหนึ่งที่ตอบปัญหาว่า สิ่งใดมีอยู่จริงหรือไม่ เช่น พระเป็นเจ้า (God) โลก (world) วิญญาณ (soul) สาระ (substance) เจตจำนงเสรี (free will)[๒๘]

เครื่องมือที่นักอภิปรัชญาใช้พิสูจน์ความมีอยู่จริง (existence) ของสิ่งดังกล่าวข้างต้น ได้แก่ **หลักเหตุผล** (causation) คือหลักการที่แสดงให้เห็นว่า เหตุ (cause) กับ ผล (effect) ของสิ่งนั้นๆ สอดคล้องกัน ไม่ขัดแย้งกัน ถ้าเหตุไม่สอดคล้องกับผล หรือผลไม่สอดคล้องกับเหตุ ถือว่าไม่สมเหตุ

---

[๒๘] สำนักงานราชบัณฑิตสภา, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา ฉบับราชบัณฑิตยสภา (พิมพ์ครั้งที่ ๕), (กรุงเทพ-มหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดอรุณการพิมพ์, ๒๕๖๐) หน้า ๑๔๘.

สมผล (invalid) ถ้าเหตุสอดคล้องกับผล หรือผลสอดคล้องกับเหตุ ถือว่าสมเหตุสมผล (valid) ความสมเหตุสมผลนี้ ทนต่อการตรวจสอบ พิสูจน์ ของผู้รู้ทั้งหลาย จึงได้รับการยอมรับตรงกันว่า มีอยู่จริง ทรรศนะทางอภิปรัชญาใช้หลักเหตุผลนี้เป็นเครื่องมือตัดสินความมีอยู่จริงของสิ่งทั้งหลาย ดังกล่าวแล้ว ซึ่งต่างกับทรรศนะทางศาสนาโดยทั่วไปที่ถือหลักศรัทธานำหน้าเหตุผล บางทีใช้เหตุผล เพื่อสนับสนุนศรัทธา แต่ในพระพุทธศาสนา พบว่า หลักธรรมใดที่มีศรัทธาจะมีปัญญากำกับไว้ด้วยเสมอ ทั้งนี้ก็เพื่อให้คานกัน ไม่นำไปสู่ความสุดโต่งในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หลักศรัทธาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องโลกธาตุ และควรพิสูจน์ว่า สมเหตุสมผลหรือไม่ คือ **ตถาคตโพธิสัทธา** ได้แก่ ความเชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคต

โลกธาตุ ๓ ขนาด ตามข้อมูลในพระไตรปิฎกที่อ้างถึงข้างต้น ถ้ามองตามแบบประจักษนิยม หรือประสบการณ์นิยม (empiricism) จะไม่ยอมรับว่า มีอยู่จริง เพราะไม่เห็นประจักษ์ด้วยประสาทสัมผัส หรือด้วยเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์อย่างเช่นเอกภพ แต่ถ้าถามว่า เรื่องเอกภพมีอยู่ก่อนที่จะมีผู้ค้นพบ ใช่หรือไม่ นักวิทยาศาสตร์สมัยนี้ทุกคนจะตอบว่า **ใช่** หากถามต่อไปว่า นักวิทยาศาสตร์หรือนักดาราศาสตร์สมัยก่อน(ที่ยังไม่มีการค้นพบเอกภพ) เชื่อหรือไม่ว่า มีเอกภพอยู่จริง คำตอบอาจจะเป็นไปในทางปฏิเสธว่า ไม่เชื่อ ซึ่งก็เหมือนกับที่ไม่เชื่อว่า **มีโลกธาตุ ๓ ขนาดอยู่จริง** เพราะไม่สามารถเห็นได้ด้วยประสาทสัมผัส หรือใช้เครื่องมือวิทยาศาสตร์พิสูจน์ได้

ถ้าถามนักเหตุผลนิยม (rationalist) ว่า มนุษย์สามารถหาความรู้บางอย่างที่เกี่ยวกับโลกโดยไม่จำเป็นต้องผ่านประสาทสัมผัส ใช้แต่เหตุผลอย่างเดียวได้หรือไม่ เขาจะตอบว่า **ได้** เพราะเขาถือว่า “ประสาทสัมผัสไม่สามารถให้ความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับโลกได้”[๒๙]

ต่อไปนี้ ขอนำข้อมูลที่เกี่ยวกับโลกธาตุในพระไตรปิฎก และข้อมูลที่เกี่ยวกับเอกภพตามทฤษฎีบิกแบง ดังที่เสนอไว้ข้างต้น มาวิเคราะห์ด้วยเหตุผลตามทรรศนะทางอภิปรัชญา (เพียงบางกรณีที่พอจะเข้าใจได้ สำหรับท่านผู้อ่านทั่วไป) ดังนี้

๑. พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอัคคัญญสูตรและสัตตสุริยสูตร ว่า โลก จักรวาล โลกธาตุ มีสภาวะไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน เหมือนสังขารทั้งหลาย คือมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และสลายไปตามกาลเวลา แล้วเกิดขึ้นใหม่อีก เมื่อมีเหตุปัจจัยให้เกิด

ในเรื่องเอกภพจากข้อมูลทางดาราศาสตร์ในปัจจุบัน พบว่า **เอกภพยังมีการขยายตัวอยู่** ซึ่งแสดงว่า เอกภพมีการเปลี่ยนแปลงขนาดเรื่อยมาตั้งแต่จุดที่เกิดบิกแบง จนถึงปัจจุบัน และแสดงว่า เอกภพก็มีสภาวะไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน เหมือนสังขารทั้งหลายตามพระพุทธพจน์ข้างต้น

---

[๒๙] สำนักงานราชบัณฑิตยสภา(อ้างแล้ว) หน้า ๒๑๒

๒. เรื่องโลกธาตุ ๓ ขนาด ที่พระพุทธองค์ตรัสเล่าให้พระอานนท์และพระสาวกทั้งหลายฟังนั้น พระสารีบุตรเถระ อัครสาวกฝ่ายขวาผู้ได้รับเอตทัคคะทางปัญญา คงได้ร่วมฟังอยู่ด้วย ต่อมาท่านได้เสนอผลการศึกษาตามพระพุทธพจน์นั้นไว้ในตุวฏกสุตตนิทเทสและสารีปุตตสุตตนิทเทสแห่งคัมภีร์มหานิทเทส ดังที่อ้างถึงข้างต้น ข้อเสนอของท่านที่ว่านี้ถูกนำเข้าสู่การสังคายนาครั้งแรกหลังพุทธปรินิพพาน ๓ เดือน โดยที่ท่านไม่ได้เข้าร่วมด้วย เพราะได้ปรินิพพานไปก่อน และในมหาสมาคมนั้นมีพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป ที่พระมหากัสสปเถระประธานสงฆ์คัดเลือกให้เข้าร่วมทำสังคายนา ในจำนวนนั้นคงมีหลายรูปที่เคยได้ฟังจูฬนิกาสูตรจากพระพุทธองค์โดยตรง

ข้อมูลที่ว่านี้แสดงให้เห็นว่า พระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐ รูป เห็นด้วยกับพระสารีบุตรเถระ อันเป็นเหตุให้คัมภีร์มหานิทเทสของท่านรวมอยู่ในพระไตรปิฎกด้วย

๓. เรื่องโลกธาตุ ๓ ขนาด ในจูฬนิกาสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงเพื่อตอบคำทูลถามของพระอานนท์ที่ทูลถามว่า ถ้าพระอรหันตสาวกใช้เสียงแสดงธรรมได้ไกลเท่าโลกธาตุขนาดเล็ก พระอรหันต-สัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงใช้พระสุรเสียงแสดงธรรมได้ไกลเท่าใด จึงตรัสตอบว่า ได้ไกลเท่าโลกธาตุขนาดใหญ่หรือไกลกว่านั้น ถ้าทรงประสงค์

ข้อมูลนี้แสดงว่า แม้พระอรหันตสาวกผู้มีปัญญาญาณ ทิพพจักขุญาณ ก็สามารถรู้และเห็นโลกธาตุขนาดเล็ก ซึ่งมีอาณาเขต ๑,๐๐๐ จักรวาล เท่านั้น แล้วนักดาราศาสตร์ซึ่งยังเป็นปุถุชนจะรู้และเข้าใจเรื่องโลกธาตุได้อย่างไร แม้แต่เรื่องดวงดาวต่าง ๆ ในเอกภพ ก็ยังมีการค้นพบดวงใหม่อยู่เรื่อยๆ ไม่มีผู้ใดยืนยันว่า พบหมดแล้วมีอยู่เท่านี้ ซึ่งแสดงว่า เรื่องเอกภพยังรู้กันไม่หมด อาจมีมากกว่านี้ก็ได้ ถ้าสามารถสร้างเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ที่มีประสิทธิภาพยิ่งกว่านี้

๔. เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ที่ช่วยให้ค้นพบดวงดาวต่างๆ ตลอดกฎธรรมชาติที่ทำให้รู้เรื่องเอกภพมากขึ้นนั้นเกิดจากความรู้ความสามารถชั้นสูงยิ่งของมนุษย์ เครื่องมือเหล่านั้น ทำให้สามารถต่อยอดของอวัยวะเครื่องรับรู้ คือประสาทสัมผัสธรรมดาให้มีประสิทธิภาพเกินมนุษย์ปุถุชนทั่วไป แต่ยังเทียบไม่ได้กับทิพพจักขุญาณของพระอรหันตสาวกทั้งหลาย เช่น พระสารีบุตรเถระ พระอนุรุทธเถระ ดังอ้างถึงข้างต้น เพราะพระอรหันตสาวกทั้งหลายผู้มีทิพพจักขุญาณ สามารถรู้และเห็นโลกธาตุขนาดเล็กได้ และทราบดีว่า เรื่องโลกธาตุ ๓ ขนาด เป็นพระวิสัยสามารถของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายที่เรียกว่า **ตถาคตโพธิ** (พระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคต)

บทสรุป

คำ**โลกธาตุ** ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกที่อ้างถึงข้างต้น มีความหมาย ๓ อย่าง คือหมายถึง โลกจักรวาล และโลกธาตุ(ที่พอเทียบได้กับเอกภพของดาราศาสตร์) เฉพาะที่หมายถึงโลกธาตุ ๓ ขนาด ท่านใช้**คำบอกขนาด**กำกับไว้ด้วย กล่าวคือ โลกธาตุขนาดเล็ก ท่านใช้คำ **จูฬนิกา** กำกับไว้ว่า **สหสฺสี จูฬนิกา โลกธาตุ** (โลกธาตุขนาดเล็กที่เรียกว่า สหัสสีโลกธาตุ) โลกธาตุขนาดกลางท่านใช้คำ **มชฺฌิมิกา** กำกับไว้ว่า **ทฺวิสหสฺสี มชฺฌิมิกา โลกธาตุ** (โลกธาตุขนาดกลางที่เรียกว่า ทฺวิสหัสสีโลกธาตุ) และโลกธาตุขนาดใหญ่ ท่านใช้คำ **มหาสหสฺสี** กำกับไว้ว่า **ติสหสฺสี มหาสหสฺสี โลกธาตุ** (โลกธาตุขนาดใหญ่ที่เรียกว่า ติสหัสสีโลกธาตุ)

โลกธาตุขนาดเล็กมีอาณาเขต ๑,๐๐๐ จักรวาล จักรวาลหนึ่ง ๆ มีอาณาเขตเท่าที่ดวงจันทร์ ๑ ดวง ดวงอาทิตย์ ๑ ดวง โคจรส่องแสงให้สว่างรุ่งโรจน์ไปทั่วทุกทิศ ฉะนั้น โลกธาตุขนาดเล็กจึงมีอาณาเขตเท่าที่ดวงจันทร์ ๑,๐๐๐ ดวง และดวงอาทิตย์ ๑,๐๐๐ ดวง โคจรส่องแสงให้สว่างรุ่งโรจน์ไปทั่วทุกทิศ

ส่วนอาณาเขตของโลกธาตุขนาดกลาง ท่านให้ใช้อาณาเขตของโลกธาตุขนาดเล็กคูณด้วย ๑,๐๐๐ จึงได้ ๑,๐๐๐,๐๐๐ จักรวาล (คือ ๑,๐๐๐ + ๑,๐๐๐ = ทวิสหสฺสี) และอาณาเขตของโลกธาตุขนาดใหญ่ ท่านให้ใช้อาณาเขตของโลกธาตุขนาดกลางคูณด้วย ๑,๐๐๐ จึงได้ ๑๐๐,๐๐๐ โกฏิจักรวาล (คือ ๑,๐๐๐ + ๑,๐๐๐ + ๑,๐๐๐ = ติสหสฺสี) ด้วยเหตุนี้ ชาวพุทธทั้งหลายจึงเชื่อตามตถาคตโพธิสัทธาว่า เรื่องโลกธาตุทั้ง ๓ ขนาด ดังกล่าวเป็นพระวิสัยสามารถของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น แม้พระอรหันตสาวกทั้งหลายผู้มีทิพพจักขุญาณก็รู้เห็นได้แค่โลกธาตุขนาดเล็กเท่านั้น

จากการศึกษาข้อมูลเรื่องเอกภพของนักดาราศาสตร์ เช่น ทฤษฎีบิกแบง ที่กล่าวถึงจุดเริ่มต้นและการขยายตัวของเอกภพ และนำไปศึกษาเปรียบเทียบกับข้อมูลเรื่องการเกิดและการสลายไปของโลกจักรวาล และโลกธาตุในอัคคัญญสูตร และสัตตสุริยสูตร ทำให้ได้ความรู้ความเข้าใจว่า เรื่องโลกธาตุ ๓ ขนาด มีอยู่จริง เช่นเดียวกับ เรื่องเอกภพ

อักษรย่อที่ใช้ในบทความนี้ (ฉบับมหาจุฬาฯ)

ขุ.ม. (บาลี) สุตฺตนฺตปิฏเก ขุทฺทกนิกาเย มหานิทฺเทส-ปาลิ

ขุ.ม.อ. (บาลี) สทฺธมฺมปฺปชฺโชติกาย นาม ขุทฺทกนิกายฏฺฐ-กถาย มหานิทฺเทสวณฺณนา

ขุ.สุ.อ. (บาลี) ปรมตฺถโชติกาย นาม ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถาย สุตฺตนิปาตวณฺณนา ทุติโย ภาโค

ที.ปา. (บาลี) สุตฺตนฺตปิฏเก ทีฆนิกาเย ปาฏิกวคฺคปาลิ

ที.สี. (บาลี) สุตฺตนฺตปิฏเก ทีฆนิกาเย สีลกฺขนฺธวคฺคปาลิ

ม.มู. (บาลี) สุตฺตนฺตปิฏเก มชฺฌิมนิกาเย มูลปณฺณาสก-ปาลิ

ม.มู.อ. (บาลี) ปปญฺจสูทนิยา นาม มชฺฌิมนิกายฏฺฐกถาย มูลปณฺณาสกวณฺณนา ทุติโย ภาโค

ม.อุ. (บาลี) สุตฺตนฺตปิฏเก มชฺฌิมนิกาเย อุปริปณฺณาสก-ปาลิ

วิ.มหา. (บาลี) วินยปิฏเก มหาวคฺคปาลิ (ปฐมภาค)

วิสุทฺธิ. (บาลี) สุตฺตนฺตปิฏเก จตุนฺนํ อาคมานํ สาธารณฏฺฐ-กถาภูตํ ภทนฺตมหาพุทฺธโฆสตฺเถเรน กตํ วิสุทฺธิมคฺคปกรณํ (ปฐโม ภาโค)

สํ.ม. (บาลี) สุตฺตนฺตปิฏเก สํยุตฺตนิกาเย มหาวารวคฺค-ปาลิ

สํ.ส. (บาลี) สุตฺตนฺตปิฏเก สํยุตฺตนิกาเย สคาถวคฺคปาลิ

องฺ.ติก. (บาลี) สุตฺตนฺตปิฏเก องฺคุตฺตรนิกาเย เอกก ทุก ติกนิปาตปาลิ

องฺ.ติกฺ.อ. (บาลี) มโนรถปูรณิยา นาม องฺคุตฺตรนิกายฏฺฐกถาย ทุกาทินิปาตวณฺณนา (ทุติโย ภาโค)

องฺ.สตฺตก. (บาลี) สุตฺตนฺตปิฏเก องฺคุตตรนิกาเย สตฺตก อฏฺฐก นวกนิปาตปาลิ

องฺ.เอกก. (บาลี) สุตฺตนฺตปิฏเก องฺคุตฺตรนิกาเย เอกก ทุก ติกนิปาตปาลิ

อภิ.ก. (บาลี) อภิธมฺมปิฏเก กถาวตฺถุปาลิ

บรรณานุกรม

นิพนธ์ ทรายทอง, "เอกภพ" ใน **สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน** เล่ม ๓๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ๒๕๕๙.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ปปญฺจสูทนิยา นาม มชฺฌิมนิกายฏฺฐกถาย มูลปณฺณาสกวณฺณนา** (ทุติโย ภาโค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๒.

__________ . **ปรมตฺถโชติกาย นาม ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถาย สุตฺตนิปาตวณฺณนา** (ทุติโย ภาโค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๖๓๔.

__________ . **มโนรถปูรณิยา นาม องฺคตฺตรนิกายฏฺฐกถาย ทุกานิปาตวณฺณนา** (ทุติโย ภาโค), กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๓.

__________ . **วินยปิฏเก มหาวคฺคปาลิ** (ปฐมภาค) ไทย-รฏฺเฐ มหาจุฬาลงฺกรณวิทฺยาลเยน ปกาสิตา อนุสฺสรณียํ พุทฺธวสฺเส ๒๕๐๐.

__________ . **สทฺธมฺมปฺปชฺโชติกาย นาม ขุทฺทกนิกายฏฺฐกถาย มหานิทฺเทสวณฺณนา**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๔.

__________ . **สุตฺตนฺตปิฏเก จตุนฺนํ อาคมานํ สาธารณฏฺฐกถาภูตํ ภทนฺตมหาพุทฺธโฆสตฺเถเรน กตํ วิสุทฺธิมคฺคปกรณํ** (ปฐโม ภาโค), ไทย-รฏฺเฐ มหาจุฬาลงฺกรณราชวิทฺยาลเยน ปกาสิตา อนุสฺสรณียํ พุทฺธวสฺเส ๒๕๓๙.

__________ . **สุตฺตนฺตปิฏเก ขุทฺทกนิกาเย มหานิทฺเทสปาลิ**, ไทย-รฏฺเฐ มหาจุฬาลงฺกรณราชวิทฺยาลเยน ปกาสิตา อนุสฺสรณียํ พุทฺธวสฺเส ๒๕๐๐.

__________ . **สุตฺตนฺตปิฏเก ทีฆนิกาเย ปาฏิกวคฺคปาลิ**, ไทย-รฏฺเฐ มหาจุฬาลงฺกรณราชวิทฺยาลเยน ปกาสิตา อนุสฺสรณียํ พุทฺธวสฺเส ๒๕๐๐.

__________ . **สุตฺตนฺตปิฏเก ทีฆนิกาเย สีลกฺขนฺธวคฺคปาลิ**, ไทย-รฏฺเฐ มหาจุฬาลงฺกรณราชวิทฺยาลเยน ปกาสิตา อนุสฺสรณียํ พุทฺธวสฺเส ๒๕๐๐.

__________ . **สุตฺตนฺตปิฏเก มชฺฌิมนิกาเย มูลปณฺณาสกปาลิ**, ไทย-รฏฺเฐ มหาจุฬาลงฺกรณราชวิทฺยาลเยน ปกาสิตา อนุสฺสรณียํ พุทฺธวสฺเส ๒๕๐๐.

__________ . **สุตฺตนฺตปิฏเก มชฺฌิมนิกาเย อุปริปณฺณาสกปาลิ**, ไทย-รฏฺเฐ มหาจุฬาลงฺกรณราชวิทฺยาลเยน ปกาสิตา อนุสฺสรณียํ พุทฺธวสฺเส ๒๕๐๐.

__________ . **สุตฺตนฺตปิฏเก สํยุตฺตนิกาเย มหาวารวคฺคปาลิ**, ไทย-รฏฺเฐ มหาจุฬาลงฺกรณราชวิทฺยาลเยน ปกาสิตา อนุสฺสรณียํ พุทฺธวสฺเส ๒๕๐๐.

__________. **สุตฺตนฺตปิฏเก สํยุตฺตนิกาเย สคาถวคฺคปาลิ**, ไทย-รฏฺเฐ มหาจุฬาลงฺกรณราชวิทฺยาลเยน ปกาสิตา อนุสฺสรณียํ พุทฺธวสฺเส ๒๕๐๐.

__________. **สุตฺตนฺตปิฏเก องฺคุตฺตรนิกาเย สตฺตก อฏฺฐก นวกนิปาตปาลิ**, ไทย-รฏฺเฐ มหาจุฬาลงฺกรณราชวิทฺยาลเยน ปกาสิตา อนุสฺสรณียํ พุทฺธวสฺเส ๒๕๐๐.

__________. **สุตฺตนฺตปิฏเก องฺคุตฺตรนิกาเย เอกก ทุก ติกนิปาตปาลิ**, ไทย-รฏฺเฐ มหาจุฬาลงฺกรณราชวิทฺยาลเยน ปกาสิตา อนุสฺสรณียํ พุทฺธวสฺเส ๒๕๐๐.

__________. **อภิธมฺมปิฏเก กถาวตฺถุปาลิ**, ไทย-รฏฺเฐ มหาจุฬาลงฺกรณราชวิทฺยาลเยน ปกาสิตา อนุสฺสรณียํ พุทฺธวสฺเส ๒๕๐๐.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา ฉบับราชบัณฑิตยสภา**, (พิมพ์ครั้งที่ ๕), กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๖๐.

วิสุทธิมรรค : วิถีแห่งการยกระดับภูมิปัญญาในเถรวาท

รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

วรรณกรรมทุกเรื่องไม่ว่าวรรณกรรมโบราณหรือวรรณกรรมสมัยใหม่ ย่อมเขียนเพื่อคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเสมอ การศึกษาวรรณกรรมเรื่องนั้นๆ ถ้าจะให้ซาบซึ้งไปถึงยุคสมัยที่แต่งก็ต้องพยายามนึกถึงสภาพสังคมยุคที่ท่านแต่งไปด้วย ถ้าไม่นึกภาพประกอบหรือนึกได้แต่ไม่ชัด ก็ไม่สามารถเข้าถึงความมุ่งหมายหรือความต้องการที่แท้จริงของวรรณกรรมเรื่องนั้นๆ ได้

วิสุทธิมรรค เป็นวรรณกรรมที่ชาวพุทธเถรวาทอ้างถึงบ่อย บางคนให้ความสำคัญวิสุทธิมรรคไม่น้อยกว่าพระไตรปิฎก บางคนอาจจะรู้จักวิสุทธิยิ่งกว่าพระไตรปิฎก ตำนานการรจนาวิสุทธิมรรค ผู้รจนาคือพระพุทธโฆษะ เป็นชาวอินเดีย เกิดที่พุทธคยา เดินทางไปลังกาเพื่อแปลคัมภีร์นิกายเถรวาท พระสงฆ์ลังกาทดสอบความสามารถขอให้ท่านขยายความพุทธพจน์เรื่องไตรสิกขา เดิมทีมีเนื้อหา ๔ บรรทัด ท่านขยายความเป็นวิสุทธิมรรค สงฆ์ลังกาทึ่งความสามารถ ยกย่องท่านว่าพระเมตไตรยโพธิสัตว์

ตำนานเรื่องเล่า ก็เพื่อให้เห็นความสำคัญ ความขลังและความศักดิ์สิทธิ์ของวิสุทธิมรรค เล่าว่ามีเทวดาเข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อชี้ว่าวิสุทธิมรรคมีความสำคัญมาก ไม่ใช่เรื่องพื้นๆเหมือนเรื่องทั่วไป บทบาทเทวดาช่วยให้จำเรื่องเล่าได้แม่น จำง่าย ไม่ซับซ้อน

ในที่นี้ เสนอข้อมูลเพื่อเสริมคำในวิสุทธิมรรค ที่ระบุว่า “แต่งวิสุทธิมรรคเพื่อความปราโมทย์แห่งสาธุชน”

เหตุการณ์ในอินเดียและศรีลังกา

เหตุการณ์ในอินเดียและศรีลังกา คือเหตุสำคัญที่ทำให้ต้องรจนาวิสุทธิมรรค

๑. เหตุการณ์สำคัญก่อนมีวิสุทธิมรรค

พระพุทธศาสนายุคแรกเน้นบทบาทของพระอรหันต์ผู้พัฒนาตนได้ก่อนสอนคนอื่น แต่ชาวพุทธบางกลุ่มไม่เห็นด้วยกับบทบาทในเรื่องนี้ จึงแยกตัวไปตั้งนิกาย ความเห็นต่างในบทบาทพระอรหันต์เกิดขึ้นในอินเดียแล้วแผ่ไปในลังกา

๑.๑ เหตุการณ์ในอินเดีย

นับตั้งแต่พระปุราณะไม่ยอมรับมติพระอรหันต์ผู้ทำสังคายนาที่เมืองราชคฤห์ ตั้งแต่นั้นความไม่ลงรอยมีเรื่อยมา ราว ๒๐๐ ปีศิษย์ของพระปุราณะแยกไปตั้งนิกายมหิศาสกะ สาขาหนึ่งของสรวาสติวาทิน

หลังยุคพระเจ้าอโศก นิกายสงฆ์มีหลายนิกาย ที่สำคัญคือ นิกายสถวีระ นิกายสรวาสติวาทิน และนิกายมหาสังฆิกะ ราว พ.ศ. ๓๖๐ เมื่อสิ้นราชวงศ์เมารยะ พราหมณ์บุษยมิตรตั้งวงศ์ศุงคะ ยกย่องลัทธิภาควะและลัทธิไศวะ เผาวัดวาอาราม ฆ่าภิกษุจำนวนมาก สถานการณ์ของชาวพุทธตอนนั้นเหมือนเรือแตก (shipwreck) คณาจารย์ชาวพุทธไปต่อรองขอให้หยุดการทำร้าย ไม่นานมีผู้แต่งพุทธจริตโดยรับอิทธิพลแนวคิดจากรามายณะ เล่าความเป็นมาของพระพุทธเจ้าว่าจุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต เกิดในชมพูทวีป เรื่องราวเล่าย้อนไปไกลจึงเรียกว่าทูเรนิทาน (เถรวาทรับทูเรนิทานจากมหายาน) วิธีเล่าเช่นนี้เหมือนวิธีอวตารในศาสนาพราหมณ์ ทำให้พราหมณ์ชอบใจ มีผลให้ชาวพุทธไม่ถูกทำร้ายอยู่รอดปลอดภัยมาได้ระยะหนึ่ง เถรวาทกับมหายานมีความเชื่อต่างกันตั้งแต่สมัยพระเจ้ากนิษกะจนถึงสมัยคุปตะ (พ.ศ. ๔๐๐-๑๐๒๓) ในสมัยคุปตะ มหายานรุ่งเรืองถึงขีดสุด (zenith) ส่วนเถรวาทรุ่งเรืองในศรีลังกา สิ่งชี้วัดความรุ่งเรืองคือวรรณกรรม ความรุ่งเรืองของมหายานดูที่วรรณกรรมสันสกฤต ความรุ่งเรืองของเถรวาทดูที่วรรณกรรมบาลี

ในสมัยคุปตะ ศิษย์ของท่านนาคารชุน ชื่อกุมาชีพไปเผยแผ่มหายานในจีน แปลสูตร ศาสตร์ ธารณี และอรรถกถา เป็นพากย์ภาษาจีน ศิษย์ของท่านไมตรียนาถแต่งโยคาจารภูมิศาสตร์ ที่ถือว่าสำคัญเทียบเท่ากับอภิธรรมของเถรวาท เทียบเท่ากับชญาณปรัสถานของสรวาสติวาทิน เทียบเท่ากับมหาปรัชญาปารมิตาของมาธยมิก อัศวโฆษ (คนละคนกับผู้แต่งพุทธจริต)แต่งศรัทโธตปาทศาสตร์ เพื่อจูงใจคนให้เข้ารีตเป็นมหายาน ความรุ่งเรืองมหายานเวลานั้น เปรียบกันว่าวงล้อธรรมหมุนเป็นครั้งที่ ๓ คือ ครั้งแรกหมุนที่ป่าอิสิปตนะฯ ครั้งที่ ๒ หมุนที่กรุงเวสาลี

มหายานบูชาลัทธิโพธิสัตว์ ยกย่องโพธิสัตว์เป็นโยคี สอนให้ทำโยคะเพื่อความเป็นโพธิสัตว์ การทำโยคะเพื่อเป็นโพธิสัตว์ของมหายานเหมือนกับการทำโยคะของพราหมณ์ในโยคสูตร เวลานั้นโยคะของพราหมณ์ได้รับความนิยมแพร่หลายมาก นิกายโยคาจาร(มหายาน)มองเถรวาทว่าสอนคับแคบและเฉื่อยชา ยกย่องมหายานด้วยคำสูงส่งว่า เอกยาน อัครยาน อนุตรยาน อุตตมยาน ปรมยาน เศรษฐยาน โพธิสัตวยาน พุทธยาน .. ช่วงนั้นเถรวาทกับมหายานแข่งกันดุเดือด โต้คารมอย่างเผ็ดร้อนชนิดที่ไม่มีใครยอมใคร (Burning Question) มหายานมองเถรวาทดุจน้ำนม ทั้งยกตนดุจเนยที่ลอยอยู่เหนือน้ำนม

ยุคเดียวกับที่แต่งวิสุทธิมรรค ศิษย์สำนักโยคาจารชื่อทิงนาคะ เป็นคนอินเดียใต้ เป็นนักตรรกวิทยาทางพุทธศาสนาที่โดดเด่นมาก ยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งนยายศาสตร์ยุคกลาง ได้แต่งตำราสนับสนุนวิธีปฏิบัติโยคะของท่านอสังคะ ใช้ชื่อตำราว่า โยคาวตาร (Yogavatara) (โยคะ+อวตาร)

ยุคที่มีการปฏิบัติโยคะ(สมาธิ)กันอย่างแพร่หลาย เป็นหนึ่งใน ๕ ยุคที่อ้างในอรรถกถามี วิมุตติยุค *สมาธิยุค* สีลยุค สุตยุค และ ทานยุค

มหายานนั้น เดิมทีเดียวไม่ได้ทิ้งหลักการเถรวาท เพียงแต่ปรับให้กลมกลืนกับลัทธิพราหมณ์เท่านั้น แต่ว่าปรับมากไปจึงไม่ได้ต่างกับลัทธิพราหมณ์ ถูกเรียกว่า Actuale Hinduizing of Buddhism[๑]

๑.๒ เหตุการณ์ในศรีลังกา

วรรณกรรมสันสกฤตและบาลีรุ่งเรืองมากที่สุดในสมัยคุปตะ ศรีลังกาในเวลานั้นตรงกับพระเจ้าโวหาริกติสสะ (พ.ศ. ๗๕๘-๗๘๐) พวกธัมมรุจิที่เป็นชาววัชชีบุตรเมืองเวสาลีไปอยู่ที่สำนักอภัยคีรีสนับสนุนพวกนอกรีต(ไวตุลยวาทิน)ว่าเป็นพุทธแท้ พร้อมกับปฏิเสธคำสอนสำนักมหาวิหาร พระเจ้าโวหาริกติสสะทรงตั้งคณะกรรมการตรวจสอบ ทรงรู้ว่าไวตุลยวาทินเป็นพวกนอกรีตจริง จึงสั่งให้เผาคัมภีร์ อีก ๔๐ ปี ต่อมา สมัยโคธาภัย (พ.ศ. ๗๙๗-๘๑๐) พวกธัมมรุจิยังไม่ละความพยายาม หวังให้ทางการยอมรับพวกไวตุลยวาทิน พระอุสสิลิยติสสมหาเถระแห่งสำนักอภัยคีรีเห็นว่าจะเกิดความวุ่นวายจึงแยกไปอยู่ที่ทักขิณาคีรีวิหาร ตั้งนิกายสกลิกะ(sagalika) พระเจ้าโคธาภัยทรงตั้งคณะกรรมการขึ้นมาตรวจสอบ ทรงรู้ว่าพวกไวตุลยวาทินเป็นพวกนอกรีต คราวนี้สั่งลงโทษรุนแรงกว่าคราวแรก เผาคัมภีร์พร้อมเนรเทศพวกไวตุลยวาทินออกพ้นลังกา สังฆมิตรศิษย์คนหนึ่งของผู้ถูกเนรเทศไปอยู่ในอินเดียใต้ สังฆมิตรเชี่ยวชาญทางไสยศาสตร์นับถือลัทธิตันตระ (Tantrism) มีความสัมพันธ์แนบแน่นอยู่กับพวกโยคาจารในอินเดีย สังฆมิตรเป็นคนโปรดของพระเจ้าโคธาภัย ได้เป็นราชครูของพระโอรส คือ เชฏฐติสสะและมหาเสนะ เมื่อเชฏฐติสสะขึ้นครองราชย์ สังฆมิตรหวังครอบงำแต่ทำไม่สำเร็จ จึงกลับไปที่อินเดียใต้

พอเปลี่ยนรัชสมัยเป็นมหาเสนะ (พ.ศ. ๘๒๐-๘๔๗) สังฆมิตรกลับมาที่ศรีลังกาอีก คราวนี้ชักชวนมหาเสนะให้นับถือและรับรองสถานะของพวกไวตุลยวาทิน พร้อมทั้งยุแหย่ว่ามหาวิหารไม่ใช่พุทธ พวกมหาวิหารจึงถูกบังคับให้เปลี่ยนไปนับถือไวตุลยวาทิน พวกมหาวิหารไม่ยอมเปลี่ยนหนีไปอยู่ทางภาคใต้แถบโรหณะ เวลานั้นสำนักมหาวิหารถูกปล่อยทิ้งขาดคนดูแล กลายเป็นที่หว่านไถเพาะปลูกรกร้างอยู่นานหลายปี โลหปราสาทถูกรื้อทำลาย เพราะว่าสังฆมิตรร่วมมือกับอำมาตย์โสณะแก้แค้นที่พวกมหาวิหารไม่ยอมเข้ารีต ต่อมาอำมาตย์เมฆวรรณะร่วมมือกับมเหสีของมหาเสนะจ้างช่างไม้สั่งฆ่าสังฆมิตรและโสณะ เหตุการณ์พลิกผันพระเจ้ามหาเสนะทรงหันมานับถือพวกมหาวิหาร พร้อมเชิญ

---

[๑] ผู้รู้ชาวอินเดีย (ที่เป็นพราหมณ์) เวลาพูดถึงมหายาน ดูเหมือนว่ากำลังพูดเรื่องราวของเขานั่นเอง

ให้กลับไปอยู่ที่มหาวิหาร แต่พวกมหาวิหารไม่ยอมกลับ สำนักมหาวิหารจึงร้างอีก ๙ เดือน เมื่อพวกมหาวิหารไม่กลับพระเจ้ามหาเสนะทรงให้สร้างวัดเชตวันภาจนาในช่วงนี้

ยุคที่ท่านรจนาวิสุทธิมรรคตรงกับสมัยกุมารคุปตะในอินเดียในสำนักมหาวิหารนั่นเอง

ผ่านมาถึงพระเจ้ามหานาม (พ.ศ. ๙๕๕-๙๗๗) วิสุทธิมรรครย วรรณกรรมสันสกฤตสำคัญที่มีก่อนวิสุทธิมรรค มี มหาวัสตุ ลลิตวิสตาระ สัทธรรมปุณฑริกะ สุขาวตีวยุหะ พุทธจริตะ ปรัชญาปารมิตา ศตสาหัสตริกะ ปรัชญาปารมิตา วัชรัจเฉทิกา อวทานศตกะ ทิพยาวทาน ทศภูมิกสูตร ลังกาวตารสูตร สมาธิราชสูตร และสุวรรณประภาสะ

ผู้รจนาวิสุทธิมรรค

หลังจากยุคพระเจ้าอโศก อภิธรรมปิฎกเป็นวรรณกรรมที่หลายนิกายใช้เป็นหลักเผยแผ่ เห็นได้จากชื่อของวรรณกรรมสำคัญ เช่น อภิธรรมปิฎกของสรวาสติวาทิน อภิธรรมปิฎกของเถรวาท อภิธรรมสมุจจยะ อภิธรรมโกษะ

ในอินเดีย สำนักโยคาจารสอนให้ทำโยคะแบบฮินดูว่าเป็นหนทางของพระโพธิสัตว์ ตีความอริยมรรคต่างจากเถรวาท มหาวิหารที่เป็นฝ่ายอนุรักษ์มาตั้งแต่สมัยพระมหินทเถระ จึงได้ชี้แจงหลักการและวิธีฝึกจิตเจริญภาวนาของฝ่ายเถรวาท

คำปรารภที่ผู้รจนาวิสุทธิมรรคกล่าวไว้ว่า *“จักกล่าววิสุทธิมรรค อาศัยนัยเทศนาของพระเถระมหาวิหาร ที่วินิจฉัยหมดจดดี เป็นเครื่องปลูกปราโมทย์แก่โยคีในศาสนานี้ ...ท่านทั้งหลายทั้งปวงที่หวังวิสุทธิ จงตั้งใจฟังวิสุทธิมรรคนั้นโดยเคารพ”*

คำที่ว่า

- ทำความปราโมทย์ *(ปามุชฺชกรณํ)* (ก่อนหน้านั้น คงไม่ปราโมทย์)
- อาศัยนัยที่มหาวิหารวินิจฉัยดีแล้ว (*สุวิสุทฺธวินิจฺฉยํ มหาวิหารวาสีนํ เทสนานยนิสฺสิตํ)*
- ท่านทั้งปวงผู้หวังวิสุทธิ จงตั้งใจฟังวิสุทธิมรรคนั้นโดยเคารพ*(วิสุทฺธิกามา สพฺเพปิ นิสามยถ สาธโว)*

คำเหล่านี้ ถือว่าเป็นกุญแจสำคัญนำไปสู่การไขความเป็นมาของวิสุทธิมรรค

เหตุการณ์ในอินเดียและในลังกา คือบริบททางสังคมก่อนแต่งวิสุทธิมรรค

มหาวิหารรกร้างนานหลายปี วรรณกรรมที่บุรพาจารย์เขียนเอาไว้ เมื่อต้องมาประสบภัยพิบัติจึงกระจัดกระจายทั้งวรรณกรรมทั้งผู้แต่งวรรณกรรม ดังนั้นพอพ้นภัยพิบัติจึงต้องรวบรวมไว้เป็นหลักฐาน เป็นที่อ้างอิง เพื่อให้สาธุชน(ภิกษุ)ได้ความปราโมทย์ มีขวัญและพลังใจ อีกทั้งยังประกาศ

แนวการฝึกจิตเจริญภาวนาของเถรวาทว่ามีขั้นตอน มีวิธีการปฏิบัติอย่างไร ข้อมูลส่วนหนึ่งในวิสุทธิมรรค นำมาจากวรรณกรรมของบุรพาจารย์ของมหาวิหารที่แต่งเอาไว้ก่อนแล้ว

ไม่ระบุว่าผู้รจนาวิสุทธิมรรค รับคำเชิญ*(อชฺเฌสนํ)* ที่พุทธคยา ที่อินเดียใต้ หรือ ที่มหาวิหาร ถิ่นกำเนิดของพระพุทธโฆษะ(ผู้รจนาวิสุทธิมรรค) บ้างก็ว่าท่านเป็นคนพุทธคยา บ้างก็ว่าท่านเคยอยู่กับพระพุทธมิตรที่ท่ามยูรทูตะ บ้างก็ว่าท่านเคยอยู่กับพระโชติปาละที่กัญจิปุระในอินเดียใต้ บ้างก็ว่าท่านเป็นชาวพม่า บ้างก็ว่าไม่ว่าท่านเกิดที่ไหน แต่เคยอยู่ที่อินเดียใต้ บ้างก็ว่า "พุทธโฆษะ" เป็นชื่อสมมุติของคณะสงฆ์ลังกา

ในคำปรารภของผู้รจนา ท่านใช้ภาษาที่บ่งถึงคนคนเดียว เป็นเอกพจน์ คือ *"ภาสิสฺสํ, เม"* ส่วนเนื้อหาการบรรยาย ท่านใช้คำกิริยา ระบุว่าไม่ใช่คนคนเดียว คือ *(มยํ) วทาม, อารภิสฺสาม, วณฺณยิสฺสาม, อโวจุมฺหา, วกฺขาม, กริสฺสาม, โยชยิสฺสาม, คณฺหาม,* (คำอธิบายปฏิจจสมุปบาท ท่านใช้เอกพจน์ คือ *อหํ..นาธิคจฺฉามิ..อารภิสฺสามิ), ปกาสยิสฺสาม, อารภาม, วิภชิสฺสาม, อาวิกริสฺสาม, กริสฺสาม*, นอกจากคำกริยา ท่านใช้คำนามเป็นพหูพจน์ คือ *"โน, อมฺเหหิ* = เราทั้งหลาย" ในประโยคว่า *อยํ โน อตฺตโน มติ* และ *น เอตฺถ กิญฺจิ อมฺเหหิ วตฺตพฺพํ อตฺถิ* ซึ่งชี้ว่าผู้รจนาไม่ได้มีคนเดียว

จบนิเทศหนึ่งๆ ผู้รจนาระบุว่าแต่งเพื่อให้ความบันเทิงแก่สาธุชน *(สาธุชนปามุชฺชตฺถาย)* สาธุชนในที่นี้ หมายถึง นรชน, โยคี, โยคาวจร, อาทิกัมมิกะ, ภิกษุ , พุทธสาวก สำหรับภิกษุ ผู้รจนาย้ำว่า ภิกษุคือผู้เห็นภัยในวัฏสังสาร ภิกษุคือผู้ที่มีความคิดเห็น มีวิธีคิดอย่างชาวพุทธ ไม่ใช่อ้างเป็นพุทธแต่เนื้อในไม่ใช่พุทธ ผู้รจนาวิสุทธิมรรคนำเอาคำที่รู้กันแพร่หลายในยุคนั้นมาใช้ในวิสุทธิมรรค คือ โยคาจาร บ้าง โยคะ บ้าง (*เช่น โยคาจารานุกูลมฺหิ, โยคํ, โยคินา, โยคิโน, โยโค, ปโยโค, ภูมิลทฺธ ฯลฯ)*

ผู้รจนาวิสุทธิมรรคไม่ละเลยบาลี อ้างอิงพระไตรปิฎก อ้างมติของบุรพาจารย์ของมหาวิหาร ไม่บิดเบือนมติของครูอาจารย์ ในวิสุทธิมรรคเรียกสมาธิว่าโยคะ เรียกผู้ปฏิบัติสมาธิว่าโยคาวจร (คล้ายชื่อโยคาจาร) ในอินเดียคนรู้การทำโยคะมาก่อนพุทธกาล เรียกผู้ทำโยคะว่าโยคี ที่หมายถึงผู้ทำโยคะของพราหมณ์ คำว่าโยคะเป็นชื่อที่คนส่วนใหญ่คุ้นเคย ท่านใช้คำที่คนคุ้นเคย เปลี่ยนความหมายให้สอดคล้องกับวิธีปฏิบัติในเถรวาท เรียกว่า สมถโยคะ บ้าง วิปัสสนาโยคะ บ้าง ส่วนผู้ปฏิบัติ ท่านเรียกว่าโยคาวจร (โยคะ+อวจระ)[๒] หรือ โยคี

---

[๒] **โยคาวจโร**ติ สมถโยเค วิปสฺสนาโยเค วา อวจรตีติ โยคาวจโร. **อวจรตี**ติ ปวิสิตฺวา จรตีติ (ขุ.ป.อ. (ไทย) ๑๖๘) มหายานมีวิสุทธิภูมิ (ภูมิแห่งพระโพธิสัตว์) เถรวาทมีวิสุทธิมรรค (ทางแห่งความหมดจดของพระอรหันต์)

การรจนาวิสุทธิมรรค

มหาวิหารมีวรรณกรรมตั้งแต่สมัยพระมหินทเถระ เมื่อพ้นจากภัยพิบัติได้ไม่นาน ตำราหรือวรรณกรรมของสำนักยังคงกระจัดกระจายจึงต้องรวบรวมไว้ *“เพื่อให้สาธุชนเกิดความปราโมทย์”* ผู้รับผิดชอบเรื่องนี้คือประธานสงฆ์ของมหาวิหาร คือ พระสังฆปาลเถระ ประจวบกับเวลานั้นพวกโยคาจารในอินเดียตีความมัชฌิมาปฏิปทาต่างจากในพระไตรปิฎก พระสังฆปาลเถระจึงเชิญพระพุทธโฆษะให้เขียนวิสุทธิมรรค

ผู้รจนาแสดงขั้นตอนการเขียนวิสุทธิมรรค ๑๐ ขั้นตอน คือ

๑. วิเคราะห์ขยายความตามมติของวิภัชวาที : *วิภชฺชวาทิมณฺฑลํ โอตริตฺวา*
๒. ไม่บิดเบือนมติของครูอาจารย์ ไม่กล่าวตู่ครูอาจารย์ : *อาจริเย อนพฺภจิกฺขนฺเตน*
๓. ไม่ยึดถือตามมติของตนฝ่ายเดียว : *สกสมยํ อโวกฺกมนฺเตน*
๔. ไม่กล่าวข่มลัทธิอื่น ไม่แอบแฝงนำลัทธิอื่นเข้ามาปะปน : *ปรสมยํ อนายูหนฺเตน*
๕. ไม่มองข้ามพระสูตร ไม่ค้านพระสูตรในพระไตรปิฎก : *สุตฺตํ อปฺปฏิพาหนฺเตน*
๖. สอดคล้องกับพระวินัย อนุโลมกับพระวินัย : *วินยํ อนุโลเมนฺเตน*
๗. วิเคราะห์ตามหลักมหาปเทส : *มหาปเทเส โอโลเกนฺเตน*
๘. ขยายข้อธรรมถูกต้องตามหลักธรรม : *ธมฺมํ ทีเปนฺเตน*
๙. รวบรวมมีบทสรุปชัดเจน : *อตฺถํ สงฺคาเหนฺเตน : อตฺถํ สงฺคาเหนฺเตน*
๑๐. อธิบายความยักเยื้องด้วยวิธีต่างๆ : *ตเมวตฺถํ ปุนราวตฺเตตฺวา อปเรหิปิ ปริยาเยหิ นิทฺทิสนฺเตน*

แต่ละขั้นตอน สะท้อนว่าก่อนนั้นลัทธิอื่น(โยคาจาร)ตีความเอาเอง ไม่ตีความตามบาลี ไม่เห็นความสำคัญของพระสูตร ตีความไม่สอดคล้องกับพระวินัย ตีความตามแนวทธิอื่นที่ไม่ใช่เถรวาท

ที่สำคัญคือการตีความในโยคาจารภูมิศาสตร์ของท่านอสังคะ ที่สอนวิธีทำโยคะเพื่อนำไปสู่การรู้แจ้ง ตีความมรรค ๘ ว่าเป็นเพียงส่วนประกอบในโพธิปักขิยธรรม ไม่อ้างพระสูตร แต่ว่าตามโยคสูตรของพราหมณ์

ผู้รจนาวิสุทธิมรรคไม่ทิ้งพระไตรปิฎก อ้างพระสูตรมัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย อ้างอภิธรรม อ้างมิลินทปัญหา อ้างอรรถกถาวินัย อ้างมติของโบราณาจารย์ (*โปราณา ปนาหุ, เตนาหุ โปราณา, วุตฺตญฺเหตํ ปุพฺพาจริเยหิ*) อ้างเปฏโกปเทส อ้างมติของผู้ทรงจำวินัย ของผู้ทรงจำพระสูตร อ้างมติของบุรพาจารย์มหาวิหาร เช่น พระติปิฎกจูฬาภยเถระ พระอภิธัมมิกโคทัตตเถระ พระติปิฎกจูฬนาคเถระ อ้างสำนักอื่นเช่น อภัยคีรี จิตตลบรรพต (มหินตเล)

นอกจากเสนอหลักการวิธีการของบุรพาจารย์ของมหาวิหาร วิสุทธิมรรคได้โต้แย้งลัทธิอื่นไปพร้อมกัน

เนื้อหาวิสุทธิมรรคโดยสรุป

แม้ว่าวิสุทธิมรรคเสนอแนวทางโยคะ(วิธีฝึกจิตเจริญภาวนา)ของเถรวาท แต่คำอธิบายบางเรื่องอิงอาศัยความเชื่อของพราหมณ์

ช่วงเวลาที่พราหมณ์มีบทบาทมากในสังคม พราหมณ์ยกย่องสรรเสริญพรหมโลก คือโลกของพระพรหม พรหมโลกคือจุดหมายของมนุษย์ทุกคนที่เกิดมา เมื่อละจากโลกนี้ไปก็มุ่งหวังเข้าไปสู่พรหมโลก ไปอยู่ที่พรหมโลก นอกจากเรื่องพรหมโลกของพราหมณ์ คำสอนของมหายานก็เช่นเรื่องสร้างสมบารมี เรื่องพุทธเกษตร เรื่องความพินาศแห่งกัป จากน้ำ ลม ไฟ

วิสุทธิมรรคอ้างอาภัสสรพรหม ซึ่งเป็นความเชื่อเก่าแก่ของพวกดาบสที่มีอยู่ก่อนสมัยพุทธกาล เพราะพราหมณ์มีจุดหมายอยู่ที่พรหมโลก *(พฺราหฺมณานํ หิ พฺรหฺมโลโก นิฏฺฐา)* ดาบสมีจุดหมายอยู่ที่อาภัสสรโลก *(ตาปสานํ อาภสฺสรา)* ปริพาชกมีจุดหมายอยู่ที่สุภกิณหโลก *(ปริพฺพาชกานํ สุภกิณฺหา)* อาชีวกมีจุดหมายอยู่ที่อนันตมานัส (อาชีวกานํ อนนฺตมานโส) สำหรับเถรวาท มีจุดหมายที่พระอรหัตผล *(อิมสฺมึ สาสเน ปน อรหตฺตํ นิฏฺฐา)* เถรวาทสอนให้อยู่ในโลกด้วยปัญญา สอนให้มองโลกตามเป็นจริง เถรวาทไม่ได้สอนให้หวังพรหมโลก หรือ เทวโลก “นิยยานิกะ” เป็นชื่อที่เรียกนิกายเถรวาท เพราะมีคำสอนนำออกจากทุกข์ สอนให้พ้นทุกข์ การพ้นทุกข์มีอยู่หลายวิธี สอนตามความถนัดของแต่ละคน การปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์ ท่านเรียกว่า จันโทปมปฏิปทา, รถวินีตปฏิปทา, โมเนยยปฏิปทา และ มหาอริย-วังสปฏิปทา

การทำโยคะในวิสุทธิมรรค ถือว่าเป็นอุบาย ไม่ใช่จุดหมายปลายทาง ท่านสอนให้ยืนบนปฐพีคือศีล ใช้อาวุธคือวิปัสสนาญาณ ลับคมกริบด้วยหินคือสมาธิ ถือไว้ด้วยมือคือปาริหาริกปัญญา อาศัยกำลังวิริยะช่วยหนุน ยกอาวุธถางชัฏแห่งตัณหา ปฏิบัติตามลำดับ ก็จะพบความหมดจดไปตามลำดับ ปฏิบัติเช่นนี้ เรียกว่า วินีตปฏิปทา เป็นการปฏิบัติอย่างมีขั้นตอนไปจนถึงนิพพาน เหมือนคนเดินทางไกลเปลี่ยนรถหลายเที่ยว ไปจนถึงปลายทาง

ดังนั้น ใครคิดเห็นเป็นอย่างอื่น มีความเชื่อมีความศรัทธาอย่างอื่น ยังไม่ปรับความคิด เช่น ไม่มองโลกตามเป็นจริง ก็จะไม่เข้าใจวิถีแห่งโยคะในวิสุทธิมรรค หรือ เข้าใจได้ยาก

ผู้รจนานำบทกระทู้ในสังยุตตนิกาย เรื่องไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่เป็นหลักแห่งพรหมจรรย์ ที่ต้องทำไปตามลำดับ เพราะไม่สามารถแยกปฏิบัติได้ต่างหาก ก่อนสมัยพุทธกาลบางลัทธิเน้นด้านศีล บางลัทธิเน้นด้านสมาธิ บางลัทธิเน้นด้านปัญญา นิกายเถรวาทนำเอาเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา

มารวมกันเป็นพรหมจรรย์ ซึ่งต้องทำเป็นลำดับไปตามขั้นตอน โดยเริ่มที่ปัญญา ปัญญาเป็นจุดตั้งต้น (ในอริยมรรคเรียกว่าสัมมาทิฏฐิ) ปัญญามาก่อนศีล ก่อนสมาธิ แต่ก็จบลงที่ปัญญานั่นเอง *(ปญฺญา สาสนสฺส ปริโยสานํ)*

บทกระทู้ในวิสุทธิมรรค ความว่า *นรชนผู้มีปัญญา เห็นภัยในวัฏสังสาร ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญจิตและปัญญา มีความเพียร มีปัญญาเครื่องบริหาร พึงแก้ความยุ่งยากนี้ได้*

ศีล สมาธิ ปัญญา ตามแนวรถวินีตสูตร เป็นขั้นตอนการปฏิบัติวิสุทธิ ๗ สอนให้ควบคุมความประพฤติด้านนอกทางกายก่อน แล้วควบคุมจิต ควบคุมวิธีคิด ค่อยปรับทรรศนะให้สอดคล้องกับความจริงหรือสัจจะที่ได้รับ เป็นขั้น เป็นลำดับต่อ ๆ ไป กล่าวโดยสรุปไตรสิกขาในวิสุทธิ ๗

๑. เรื่องเกี่ยวกับศีล

(๑) *สีลวิสุทธิ* คือ ความหมดจดแห่งศีล

การรักษาศีลตามภูมิชั้นของตนให้บริสุทธิ์ รักษาศีลให้เป็นไปเพื่อสมาธิ ศีลมีหลายอย่าง ที่เน้นคือ ปาริสุทธิศีล ๔ ได้แก่

๑) ความสำรวมในพระปาติโมกข์ : *ปาฏิโมกขสังวรศีล*

๒) ความสำรวมอินทรีย์ : *อินทรียสังวรศีล*

๓) ความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ *อาชีวปาริสุทธิศีล*

๔) การพิจารณาใช้สอยปัจจัย ๔ : *ปัจจจัยสันนิสิตศีล*

ผู้มี(ปาริสุทธิ)ศีลคือผู้ทำตนให้เปิดเผยตามความเป็นจริง เมื่อมีปาริสุทธิศีลควรเสริมความประพฤติด้วยความมักน้อยสันโดษ ตามประเพณีในอริยวงศ์ (*อริยวํสตฺตเย*) ปฏิบัติธุดงค์ ๑๓ อย่าง จากนั้นตัดความกังวล (ปลิโพธิ) เข้าหากัลยาณมิตรขอให้สอนกัมมัฏฐานที่เหมาะกับจริตของตนที่เป็นผู้ปฏิบัติ

(พระโพธิสัตว์ของมหายานมีจริต (จรรยา) ๔ ได้แก่ ปกฤติจรรยา ประณิธานจรรยา อนุโลมจรรยา และ อนิวฤตนจรรยา พระโพธิสัตว์ปฏิบัติธุดงค์ ๑๒ อย่าง)

ท่านกล่าวว่า ศรัทธาใกล้กับราคะ ปัญญาใกล้กับโทสะ คนที่มีศรัทธากล้าแต่ปัญญาอ่อนมักเชื่ออะไรง่าย เลื่อมใสสิ่งที่ไม่ใช่เรื่อง คนที่มีปัญญากล้าแต่ศรัทธาน้อย หนักไปทางอวดแข่ง สมาธิกับโกสัชชะ (ความเกียจคร้าน)ใกล้เคียงกัน คนเกียจคร้านกับคนมีสมาธิ บางทีก็ดูไม่ออกว่าต่างกัน

ต่อจากเรื่องศีลและเรื่องธุดงค์ คือเรื่องกัมมัฏฐาน ท่านสอนกัมมัฏฐานเพื่อทำจิตให้ควรแก่การงานคือสมาธิ มีสมาธิเพื่อใช้เป็นบาทฐานของวิปัสสนา เพื่อความเห็นแจ้ง เห็นอาการแปลก ๆ เห็นต่างจากคนที่ไม่ได้ฝึกจิต

ท่านกล่าวว่า สมาธิที่ถูกต้อง มีวิริยะช่วยหนุน วิริยะที่มีสมาธิช่วยหนุนย่อมไม่เอนไปทางฟุ้งซ่าน (อุทธัจจะ) สติคือสิ่งที่เหมาะต่อทุกสถานการณ์ เพราะว่าสติเป็นที่พำนักของจิต

ในเถรวาท การสอนกัมมัฏฐานเป็นวิธีสอนสำคัญอย่างหนึ่ง ไม่ว่าจะสอนเรื่องอะไรจะแทรกด้วยเรื่องกัมมัฏฐาน ไม่พ้นไปจากเรื่องกัมมัฏฐาน

สิ่งเหนี่ยวนำจิตให้เกิดสมาธิ คืออารมณ์กัมมัฏฐาน ในวิสุทธิมรรค สิ่งที่เหนี่ยวนำจิตให้เกิดสมาธิ หรือ อารมณ์กัมมัฏฐาน ได้แก่ กสิณ อสุภะ อนุสติ อัปปมัญญา อาหาเรปฏิกูลสัญญา จตุธาตุววัฏฐาน และ อรูป

ท่านกล่าวว่า ผู้ทำสมาธิต้องหาที่ให้เหมาะ เช่นไม่อึกทึก เสียงดังเป็นข้าศึกแก่องค์ฌาน เวลาปฏิบัติควรห่างจากคนแบบไหน คบหากับคนแบบไหน การนั่งสมาธิให้คนเห็นอาจกลายเป็นนั่งอวดคน (*อาปาถกชฺฌายี*) ดังนั้นควรเลือกปฏิบัติในที่ลับตา หรือในที่รโหฐาน

นิวรณ์เป็นปฏิปักษ์แก่องค์ฌาน ข้าศึกของสมาธิคือกามฉันทะ ข้าศึกของพยาบาทคือปีติ ข้าศึกของวิตกคือถีนมิทธะ ข้าศึกของสุขคืออุทธัจจกุกกุจจะ ข้าศึกของวิจิกิจฉาคือวิจาร

ตัวอย่างการเจริญธัมมานุสติ

“ผู้ประสงค์เจริญธัมมานุสติ พึงไปในที่ลับตา หลีกเร้นในที่อันควร ระลึกถึงคุณปริยัติธรรมและโลกุตรธรรม”

ท่านขยายความ *“วิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน”* : กิเลสของสัทธิวิหาริกจะละด้วยมรรคที่พระอุปัชฌาย์เจริญหาได้ไม่ สัทธิวิหาริกจะอยู่ผาสุกด้วยผลสมาบัติของพระอุปัชฌาย์ก็ไม่ได้ จะทำให้แจ้งนิพพานที่พระอุปัชฌาย์ทำให้แจ้งก็ไม่ได้ เพราะว่าโลกุตรธรรมบุคคลไม่พึงเห็น ดังเช่นเครื่องประดับศีรษะของคนอื่น ซึ่งจะฉวยเอามาประดับที่ศีรษะตนได้ แต่พึงเห็นว่าเป็นธรรมที่วิญญูชนจะพึงเสวยในจิตของตนเท่านั้น

แท้จริง โลกุตรธรรมไม่ใช่วิสัยของคนโง่ หมายความว่ามรรค ผล นิพพาน เป็นวิสัยของวิญญูชนที่จะพึงรู้ได้ เป็นของจำเพาะตน ต้องทำ จึงเสวยได้ ทำให้กันไม่ได้ หยิบยื่นให้แก่กันก็ไม่ได้ และรู้ได้ประจักษ์ที่ใจของตนนี่เอง

สำหรับอานิสงส์การเจริญธัมมานุสติ “จิตของผู้ที่มีธัมมานุสติย่อมน้อมไปในอันจะให้ถึงอนุตรธรรม และเมื่อประจวบเข้ากับภาวะที่จะพึงล่วงละเมิด หิริโอตตัปปะจะปรากฏแก่เธอผู้ระลึกถึงความเป็นธรรมดีแห่งพระธรรม”

เมื่อมีศีล คือเปิดเผยตนตามเป็นจริง จึงก้าวสู่ขั้นต่อไป

๒.เรื่องเกี่ยวกับสมาธิ

(๒) จิตตวิสุทธิ คือ ความหมดจดแห่งจิต

บาทฐานของวิปัสสนา (การเห็นแจ้ง)อยู่ที่ใช้ปัญญาพิจารณาร่างกาย จนเห็นได้ว่าที่ประกอบเป็นรูปร่าง อยู่ได้อย่างไร อยู่ด้วยอะไร รู้ว่าอยู่ได้เพราะมีอาหารคอยหล่อเลี้ยง พิจารณาถึงที่มาของอาหารว่าเกิดได้อย่างไร สิ้นสุดลงที่ไหน พิจารณาร่างกายกระทั่งเห็นว่าร่างกายมาจากการรวมของธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ

ในวิสุทธิมรรค ท่านกล่าวว่าพระโพธิสัตว์คือบุรุษคนแรกที่ได้รับการยกย่องให้เป็นเจ้าของที่ดิน พระโพธิสัตว์ของเถรวาทมีพระรูปงดงามยิ่งนัก บุคลิกลักษณะดีมาก ใคร ๆ ก็ยกย่องพระโพธิสัตว์ว่ายิ่งใหญ่ เพราะพระโพธิสัตว์มีพุทธิปัญญาเลอเลิศ

เหตุใดวิสุทธิมรรคอ้างความเป็นมาของพระโพธิสัตว์

มหายานนับถือลัทธิบูชาพระโพธิสัตว์ เพื่อโต้แย้งกับคำสอนเรื่องมักน้อยสันโดษของเถรวาท มหายานได้แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์จากลัทธิไหว้ดวงอาทิตย์ของอิหร่าน (อิทธิพลทางการปกครองของอิหร่านแผ่มาถึงแถบลุ่มแม่น้ำสินธุตั้งแต่สมัยพุทธกาล จนถึงราว พ.ศ. ๒๕๐)

ชื่อของพระโพธิสัตว์อมิตาภะ ไวโรจนะ ทีปังกระ เป็นคำที่เกี่ยวกับแสงสว่าง แม้แต่ในเถรวาท คำว่า “อาทิจจพันธุ” ที่หมายถึงผู้เป็นเผ่าพันธุ์ของแสงสว่าง ที่ใช้เรียกพระพุทธโคดมก็รับอิทธิพลจากลัทธิไหว้ดวงอาทิตย์ บทบาทของพระโพธิสัตว์มีความคล้ายคลึงกับเทพมิถรา(Mithra)ของอิหร่าน เช่น ว่าคอยช่วยเหลือประชาชนเวลาถูกน้ำท่วม เวลามีพายุ เวลาข้ามแม่น้ำ เวลาเดินทาง บทบาทหรือลักษณะของผู้ช่วยเหลือเช่นนี้ แนวคิดนี้ไม่ช้าไม่นานก็กลายเป็นผู้ที่จะมาตรัสรู้ต่อไปในอนาคต

แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์มีความสำคัญ ช่วง พ. ศ. ๔๙๐-๕๙๐ เห็นได้จากชื่อนักบุญ Josaphat ในยุโรปยุคกลาง Josaphat คำนี้ในภาษาอาหรับเขียน Yudasalf เป็นชื่อที่กร่อนจากคำว่าโพธิสัตว์

วิสุทธิมรรคกล่าวความเป็นมาของพระโพธิสัตว์ในอัคคัญญสูตร เพราะเหตุว่าเวลานั้นมหายานยกย่องบทบาทของพระโพธิสัตว์ แต่งตำราเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์มากมาย เถรวาทเลยชี้ว่านิกายเถรวาทก็มีพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ของเถรวาทเป็นบุรุษคนแรก มีมาตั้งยุคเริ่มมีมนุษย์มาอยู่ในโลก

พระโพธิสัตว์ของมหายานมีหลายองค์ องค์สำคัญคือพระมัญชุศรี และ พระอวโลกิเตศวร ที่ได้รับความเคารพนับถือมาก พระอวโลกิเตศวรมีรูปแบบวิธีทำสมาธิประจำองค์ เรียกว่า อวโลกิต-มุทรา มีมือนับพัน นัยน์ตานับล้าน มีฤทธานุภาพยิ่งใหญ่มหาศาล

คัมภีร์คารุณฑวยุหะ (Karundavayuha) เล่าฤทธานุภาพยิ่งใหญ่ของพระอวโลกิเตศวรว่าดวงอาทิตย์และดวงจันทร์เกิดมาจากดวงตาของพระองค์ พระพรหมเกิดมาจากโสณิ พระนารายณ์เกิดมาจากศีรษะ พระสรัสวดีเกิดมาจากพระทนต์ ของพระองค์

ในวิสุทธิมรรคท่านกล่าวว่า “สัตว์จุติจากสุภกิณหพรหมโลก ไปเกิดในอาภัสสรพรหมโลก” คตินี้ไม่มีในเถรวาทมาแต่เดิม สุภกิณหะและอาภัสสระ เป็นชื่อชั้นของพรหมโลก เป็นคติของพราหมณ์และของดาบส ชื่อภพภูมินี้ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมของชาวพุทธหลายแห่ง

ถึงแม้วิสุทธิมรรคแสดงเนื้อหาเชิงโต้แย้ง แต่ผู้รจนาอ้างคัมภีร์หลัก ไม่ทิ้งพระไตรปิฎก เช่น เมื่อบรรยายสิ่งที่เรียกว่าโลก ท่านบอกว่าเพราะมีอันต้องทรุดโทรม ที่เรียกว่าสวรรค์ เพราะเลิศอย่างดีด้วย(การรับรู้)อารมณ์เช่นรูปารมณ์ ที่เรียกว่านิรยะ หรือนรก เพราะไม่มีความเจริญ ที่เรียกว่าความยินดี อยู่ในที่นั้น

นิยามแห่งนรกและสวรรค์ในวิสุทธิมรรค ถือเป็นแบบอย่างการอ้างของวรรณกรรมบาลีในสมัยหลัง เช่น สมันตปาสาทิกา สุมังคลวิลาสินี ปรมัตถทีปนี และ สัทธรรมปกาสินี

นอกจากแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ แนวคิดเรื่องอื่น เช่น เรื่องพระอรหันต์ เรื่องพระพุทธเจ้าในอดีต พระพุทธเจ้าในอนาคต เรื่องพระปัจเจกพุทธเจ้า เรื่องความเป็นธรรมดาของพระโพธิสัตว์ เรื่องบูชาพระสถูปเจดีย์ เรื่องมหาปุริสลักษณะ มีพัฒนาการทั้งสิ้น

๓. เรื่องเกี่ยวกับปัญญา

โดยทั่วไปแล้ว ปัญญามีอยู่หลายระดับ ปัญญาในวิสุทธิมรรคก็มีหลายระดับ ท่านกล่าวว่าปัญญามีความตรัสรู้สภาวธรรม และขจัดความหลงผิดคือโมหะซึ่งบดบังสภาวธรรมเป็นลักษณะ ปัญญาเกิดขึ้นได้แก่ คนที่มีจิตเป็นสมาธิ ภูมิหรือว่าที่ตั้งของปัญญาอยู่ที่ร่างกาย คือ เบญจขันธ์ ปัญญาในวิสุทธิมรรคเกิดมีได้ด้วยการพิจาณาที่ร่างกาย

คนที่มีปัญญา มองเบญจขันธ์ เห็นรูปเหมือนกับก้อนฟองน้ำ เห็นเวทนาเหมือนกับต่อมน้ำ เห็นสัญญาเหมือนกับพยับแดด เห็นสังขารเหมือนกับต้นกล้วย เห็นวิญญาณเหมือนกับมายากล

ท่านกล่าวอาการและคุณสมบัติของจิต เรียกว่า สังขารขันธ์ (เจตสิก) มี ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา เอกัคคตา ชีวิตินทรีย์ มนสิการ วิตก วิจาร อธิโมกข์ วิริยะ ปีติ ฉันทะ โมหะ อหิริกะ อโนตัปปะ อุทธจจะ โลภะ ทิฏฐิ มานะ โทสะ อิสสา มัจฉริยะ กุกกุจจะ ถีนะ มิทธะ วิจิกิจฉา สัทธา สติ หิริ โอตตัปปะ อโลภะ อโทสะ ตัตรมัชฌัตตตา กายปัสสัทธิ จิตตปัสสัทธิ กายลหุตา จิตตลหุตา กายมุทุตา จิตตมุทุตา กายกัมมัญญตา จิตตกัมมัญญตา กายปาคุญญตา จิตตปาคุญญตา กายุชุกตา จิตตุชุกตา สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมอาชีวะ กรุณา มุทิตา ปัญญินทรีย์

คนที่มีปัญญา มองอายตนะภายใน-ภายนอก เห็นอายตนะภายในเหมือนกับบ้านร้าง เห็นอายตนะภายนอกเหมือนกับโจรปล้นหมู่บ้าน

หรือ เห็นอายตนะภายใน เหมือนกับงู จระเข้ นก สุนัขบ้าน สุนัขป่า ลิง เห็นอายตนะภายนอก เหมือนกับที่รก วังน้ำ ท้องฟ้า หมู่บ้าน ป่าช้า ป่าไม้ อันเป็นที่โคจรของสัตว์พวกนั้น

คนที่มีปัญญา มองธาตุ (๑๘ อย่าง) เห็นจักขุธาตุ เหมือนกับหน้ากลอง เห็นรูปธาตุเหมือนกับไม้ตีกลอง เห็นจักขุวิญญาณธาตุเหมือนกับเสียงกลอง

คนที่มีปัญญา มองสัจจะ(๔ อย่าง) เห็นทุกขสัจเหมือนกับโรค เห็นสมุทัยสัจเหมือนกับเหตุแห่งโรค เห็นนิโรธสัจเหมือนกับความหายโรค เห็นมรรคสัจเหมือนกับยารักษาโรค

คนที่มีปัญญา มองสัจจะเห็นความว่างเปล่า ดังที่คนโบราณกล่าวไว้ว่า ทุกข์มีอยู่ แต่ใครผู้รับทุกข์ไม่มี ผู้ทำไม่มี แต่การกระทำมี ความดับมี แต่คนผู้ดับไม่มี ทางมี แต่ผู้เดินไม่มี

สำหรับมรรคสัจ ก็คือ สมถะและวิปัสสนา เป็นธรรมที่ควรทำเกิดขึ้น *(ภาเวตัพพธรรม)*

ในวิสุทธิมรรคท่านอ้างความเห็นของฝ่ายที่ปฏิเสธนิพพานว่าไม่มีจริง ปฏิเสธนิพพานว่าเป็นสิ่งเพ้อฝัน เหมือนเรื่องหนวดเต่าเขากระต่ายที่ไม่มีอยู่จริง ท่านว่านิพพานเป็นสันตบท มีความสงบเป็นลักษณะ ไม่เปลี่ยนสภาพ ไม่ใช่เครื่องหมายแห่งทุกข์

ความรู้ความเข้าใจในเบญจขันธ์เลื่อนขึ้นเป็นลำดับ มองเห็นจากง่ายไปสู่ภาวะลุ่มลึก เกิดตามการเลื่อนขั้นความรู้ ซึ่งเป็นญาณ แต่ละระดับ

หน้าที่ของปัญญาในอริยสัจ ๔ ท่านกล่าวว่า

ความรู้ในทุกข์ ย่อมจะไม่ทำให้สักกายทิฏฐิครอบงำเอาได้

ความรู้ในสมุทัย ย่อมจะไม่ทำให้อุจเฉททิฏฐิครอบงำเอาได้

ความรู้ในนิโรธ ย่อมจะไม่ทำให้สัสสตทิฏฐิครอบงำเอาได้

ความรู้ในมรรค ย่อมจะไม่ทำให้อกิริยทิฏฐิครอบงำเอาได้

คนผู้หลงผิด ที่ถูกอวิชชาชักนำ ย่อมจะก่อเหตุดีบ้างไม่ดีบ้าง เหมือนกับคนตาบอดแต่กำเนิด ไม่มีคนจูง บางทีเดินถูกทางบางทีเดินผิดทาง คนผู้หลงผิดเพราะอวิชชา ก็คือผู้หลงผิดในเรื่องจุติ หลงผิดในเรื่องอุบัติ หลงผิดในเรื่องวัฏสังสาร หลงผิดในลักษณะของสังขาร และหลงผิดในปฏิจจสมุปบันธรรม

คำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาท เถรวาทสอนเพื่อแย้ง (antithesis) กับเรื่องพรหมโลก

ท่านกล่าวว่า กามุปาทานมองเห็นง่ายกว่าทิฏฐุปาทาน สีลัพพตุปาทาน และ อัตตวาทุปาทาน

คนที่มากไปด้วยกามุปาทาน ชอบครึกครื้นเอิกเกริก มุ่งหวังอารมณ์ที่ยังไม่มาถึง ชอบการทำมงคลกามะ (ความใคร่, ความหวังผล) จัดเป็นตัณหา ที่เป็นอุปสรรคแก่ความมักน้อย อุปาทาน(ความยึดถือ) เป็นอุปสรรคแก่ความสันโดษ

เมื่อมองสังขารจนเกิดภูมิปัญญา จึงเลื่อนขั้นต่อไป

(๓) ทิฏฐิวิสุทธิ คือ ความหมดจดแห่งทิฏฐิ

ทิฏฐิวิสุทธิ ความหมดจดแห่งทิฏฐิ เห็นว่าอะไรเป็นนาม อะไรเป็นรูป นามกับรูป คือ ขันธ์ อายตนะ ธาตุ เห็นอย่างถ่องแท้ว่านอกจากนามกับรูปก็ไม่ใช่สิ่งอื่นใด ไม่ใช่สัตว์ บุคคล เทวดา พระพรหม สิ่งที่รวมกันเข้าเป็นองค์สัมภาระ เรียกกันว่า รถ มีได้ฉันใด เมื่อขันธ์ อายตนะ ธาตุ มารวมกัน ความสมมุติว่าสัตว์ก็มีได้ฉันนั้น นามกับรูปอาศัยกัน ถ้าอย่างหนึ่งแตกสลายก็แตกสลายทั้งคู่ นามกับรูปเป็นของว่างเปล่า ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อิงอาศัยกันอยู่ดุจไม้อ้อที่ผูกรวมกัน อิงอาศัยกันดุจกลองกับเสียงกลอง เมื่อนามกับรูปรวมกัน จึงมีคำสมมุติเรียกชื่อต่างกันไปเช่น รถ, สัตว์, หุ่น, บ้าน, เมือง, กองทัพ

เมื่อกำหนดรู้เท่าทันทุกขสัจ จึงเลื่อนขั้นต่อไป

(๔) กังขาวิตรณวิสุทธิ คือ ความหมดจดแห่งญาณเป็นเครื่องข้ามพ้นความสงสัย

เมื่อกำหนดรู้สิ่งทั้งปวงเห็นเป็นนามกับรูป ย่อมผ่านพ้นความสงสัยที่เป็นในอดีต ในอนาคตและในปัจจุบัน มองด้วยปัญญาว่า แท้จริง ในโลกนี้ไม่มีผู้สร้างกรรม ไม่มีผู้เสวยผล ไม่มีเทวดา ไม่มีพระพรหม มีเพียงกระแสธรรมล้วนๆ ที่เห็นและเป็นไปได้ก็เพราะการรวมพร้อมกันแห่งเหตุเป็นปัจจัย

เมื่อกำหนดนามรูปจนข้ามพ้นความสงสัย ๓ กาลได้ สิ่งที่เป็นอดีต อนาคตและปัจจุบัน จึงรู้ได้ด้วยจุติและปฏิสนธิ รู้ว่าสิ่งไรๆ ไม่มาสู่ภพนี้จากอดีตภพ ไม่ข้ามไปสู่ภพใหม่จากภพนี้ ขันธ์ อายตนะ ธาตุ เกิดได้ก็เพราะอาศัยกันเป็นปัจจัย ความสืบต่อจิตย่อมเป็นไปในปฏิสนธิ เมื่อจุติจิตดับ ปฏิสนธิจิตก็เกิดขึ้น (เกิด-ดับ) คำว่า ยถาภูตญาณ, สัมมาทัสสนะ, กังขาวิตรณะ ความหมายเดียวกัน แต่เขียนต่างกัน

ผู้มีปัญญาถึงขั้นนี้ ย่อมจะมีความอุ่นใจ มีที่พึ่ง มีคติ หรือมีเส้นทางเดินแน่ชัด อยู่ใกล้นิพพาน มีชื่อเรียกเฉพาะว่า “จูลโสดาบัน”

เมื่อกำหนดจับสมุทยสัจ จึงเลื่อนขั้นต่อไป

(๕) มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ คือ ความหมดจดแห่งญาณ ที่รู้เห็นว่าเป็นทางหรือมิใช่ทาง

ญาณรู้ธรรม ที่เป็นทางและมิใช่ทาง ดำเนินตามทาง ไม่ข้องแวะวิปัสสนูปกิเลส ซึ่งมิใช่ทาง เลือกแต่ทางที่ถูกต้อง

ผู้ที่มีปัญญาพิจารณารูปและอรูป กำหนดรู้รูป พิจารณาไตรลักษณ์ กระทั่งรู้ว่า ชีวิต อัตภาพ และสุขทุกข์ ขึ้นอยู่กับขณะจิต ที่เกิด-ดับ เร็วพลัน

เมื่อมีปัญญาพิจารณารูปกัมมัฏฐานและอรูปกัมมัฏฐานได้คล่องแคล่ว มหาวิปัสสนา หรือ วิปัสสนาญาณ อย่างอ่อน (ตรุณวิปัสสนาญาณ) ย่อมเกิดขึ้นแก่เขาผู้เป็น อารัทธวิปัสสก

เมื่อเกิดตรุณวิปัสสนา เขาถูกกระบวนธรรมทดสอบ สิ่งทดสอบนี้เป็นเหมือนกับดัก ที่อาจทำให้เฉไป สิ่งนั้นคือ วิปัสสนูปกิเลส หมายถึงอุปกิเลสแห่งวิปัสสนา จะทดสอบให้นึกเฉไปว่าเมื่อก่อนไม่เคยเกิดสภาวะเช่นนี้ ตอนนี้กลับเกิดขึ้น ตนคงจะได้บรรลุมรรคผลเป็นแน่

วิปัสสนูปกิเลส เป็นเพียงภาวะลวงตา เกิดขึ้นแก่ผู้ที่ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกต้อง เกิดแก่ผู้เป็นอารัทธวิปัสสก ไม่ได้เกิดแก่คนหลงผิดปฏิบัติผิดที่ชอบละทิ้งกัมมัฏฐาน ทั้งไม่เกิดแก่พระอริยะผู้บรรลุแล้ว ภาวะลวงตาที่ปรากฏให้เห็นมี ๑๐ อย่าง มี แสงสว่าง ความปลาบปลื้มอิ่มใจ ความรู้ที่คมชัด ความสงบเย็นกายใจ ความสุขทั่วทั้งตัว ศรัทธาแรงกล้าที่ทำให้ใจผ่องใสยิ่งนัก ความเพียรที่พอดี สติชัด ความวางจิตเป็นกลาง ความติดใจพอใจ เมื่อสิ่งเหล่านี้เกิดท่านสอนให้รู้ว่าเป็นวิปัสสนูปกิเลส รู้เท่าทันว่านั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวเรา

เมื่อกำหนดรู้มรรคสัจ จึงเลื่อนขั้นต่อไป

(๖) ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ คือ ความหมดจดแห่งญาณที่รู้เห็นทางดำเนิน

เมื่อมาถึงลำดับนี้ วิปัสสนาญาณเป็นไปอย่างคมเฉียบ รู้เห็นสังขารตามจริง ท่านให้ทำโยคะ (ความเพียร)ในอุทยัพพยญาณที่เคยเกิดมาแล้วในญาณที่ผ่านมาซ้ำอีก เพื่อกำหนดรู้ไตรลักษณ์ว่าที่มองไม่เห็นอนิจลักษณะ ก็เพราะสันตติปิดบังไว้ ที่มองไม่เห็นทุกขลักษณะ ก็เพราะอิริยาบถปิดบังไว้ ที่มองไม่เห็นอนัตตลักษณะ ก็เพราะฆนสัญญาปิดบังไว้ เมื่อกำหนดรู้ทัน อนิจจังทุกขังอนัตตาย่อมปรากฏตามเป็นจริง ต่อนั้นวิปัสสนาญาณ ได้แก่ (๑) ภังคานุปัสสนา ญาณตามเห็นจำเพาะความดับเด่นขึ้นมา (๒) ภยตูปัฏฐานญาณ ญาณมองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว (๓) อาทีนวานุปัสสนาญาณ ญาณคำนึงถึงโทษ (๔) นิพพิทานุปัสสนาญาณ ญาณคำนึงเห็นด้วยความหน่าย (๕) มุญจิตุกัมยตาญาณ ญาณหยั่งรู้อันให้ใคร่จะพ้นไปเสีย (๖) ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ ญาณอันพิจารณาทบทวนเพื่อหาทาง (๗) สังขารุเปกขาญาณ ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร (๘) สัจจานุโลมิกญาณ ญาณเป็นไปโดยควรแก่การหยั่งรู้อริยสัจ ย่อมเกิดขึ้นตามลำดับ

สังขารุเปกขญาณ(ลำดับที่ ๗) เรียกตามความรู้ที่เกิดขึ้นว่า มุญจิตุกัมยตาญาณ หรือ ปฏิสังขา-นุปัสสนาญาณ

ผู้ที่ได้บรรลุสังขารุเปกขญาณ ย่อมมีวิถีชีวิตอยู่ใกล้นิพพาน วางเฉยอารมณ์ในทางโลก ยินดีพอใจในที่สงบสงัด ไม่อวดโอ่แสดงตน ท่านเรียกผู้ที่มีอาการสงบเช่นนั้นว่า *ปฏิลีนจรบุคคล*

สัจจานุโลมิกญาณ เรียกได้หลายอย่าง คือ อตัมมยตา (ไม่มีตัณหา) นิพพิทา (เบื่อหน่าย) ธัมมฐิติญาณ (รู้ความเป็นจริงแห่งธรรม) สัญญัคคะ (ยอดแห่งสัญญา) ปาริสุทธิปธานิยังคะ(องค์ของผู้มีความเพียรเพื่อความบริสุทธิ์) ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ (ความหมดจดแห่งญาณรู้เห็นทางดำเนิน)

ท่านกล่าวว่า ผู้ที่มีชาติของบัณฑิต มุ่งจะพ้นไปจากทะเลตมคือสังสารทุกข์ พึงทำโยคะนี้

จากนั้น จึงเลื่อนไปยังวิสุทธิลำดับสุดท้าย

(๗) ญาณทัสสนวิสุทธิ คือ ความหมดจดแห่งญาณทัสสนะ

ญาณทัสสนวิสุทธิ หมายถึงญาณในโสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตมรรค

ญาณนี้เป็นญาณลำดับสุดท้าย ผู้บรรลุมีชื่อว่าอรหันต์ เป็นอัครทักขิไณยบุคคลชั้นสูงสุดในนิกายเถรวาท ไม่ใช่โพธิสัตว์ (การทำโยคะของมหายานเพื่อความเป็นพระโพธิสัตว์)*

ท่านกล่าวถึงโพธิปักขิยธรรม กล่าวถึงกิเลสซึ่งผู้บรรลุญาณนี้ละได้มี สังโยชน์ กิเลส มิจฉัตตะ โลกธรรม มัจฉริยะ วิปลาส คัณฐะ .. อคติ อาสวะ โอฆะ โยคะ นิวรณ์ ปรามาส อุปาทาน อนุสัย มละ อกุศลกรรมบถ และ อกุศลจิตตุปบาท ตามควรแก่ความเพียร (โยคะ)

ท่านอ้างข้อความในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคว่า *“มรรคภาวนา(การเจริญมรรค) มีอยู่เช่นนี้ ผลสัจฉิกิริยา (การทำผลให้แจ้ง)มีอยู่เช่นนี้ กิเลสปหาน(การละกิเลสได้)มีอยู่เช่นนี้ ธรรมาภิสมัย (การตรัสรู้ธรรม)มีอยู่เช่นนี้”*

ท่านอ้างมรรคภาวนา ก็เพื่อยืนยันธัมมานุธัมมปฏิบัติว่ามีกระบวนธรรมเช่นนี้ กระบวนธรรมนี้ย่อมเกิดแก่ผู้ที่ปฏิบัติตามขั้นตอน ปฏิบัติตามกระบวนของธรรมชาติ (ไม่ใช่วิธีปฏิบัติเพื่อความเป็นพระโพธิสัตว์อย่างในโพธิสัตวภูมิ)

อนึ่ง ท่านอสังคะแห่งสำนักโยคาจาร ศึกษาโยคะ(สมาธิ)ขั้นสูง ชื่อ สูริยประภา (Suryapraba Samadhi) กับอาจารย์ไมตรียนาถ มีความเชี่ยวชาญจนเกิดอภิญญา เขียนตำราโยคาจารภูมิศาสตร์ สอนวิธีทำโยคะเพื่อความเป็นพระโพธสัตว์ อธิบายเรื่องอริยสัจและเรื่องมัชฌิมาปฏิปทาแตกต่างกับเถรวาท ตีความเรื่องอริยมรรคเป็นเพียงองค์ประกอบอยู่ในโพธิปักขิยธรรม มีอยู่ในภาวนามารคะ[๓] (Bhavanamarg) ๔ ประการ คือ ขั้นเตรียมตัวทำโยคะ (สัมภารมรรค) ขั้นลงมือทำโยคะ (ประโยคมรรค) ขั้นเห็นแจ้ง(ทรรศนมรรค) และ ขั้นสุดท้าย (นิษฐานมรรค)

คำว่า ภูมิ และ ภูมิลัทธะ ในโพธิสัตวภูมิ หมายถึงภูมิและการได้ภูมิความเป็นพระโพธิสัตว์

ส่วนในวิสุทธิมรรค คำว่า ภูมิ และ ภูมิลัทธะ หมายถึงภูมิและการได้ภูมิของผู้ปฏิบัติที่ละกิเลสได้ คือเป็นพระอรหันต์

---

[๓] โยคาจารใช้ชื่อ ภาวนามารคะ (มรรค) สลับกับในบาลีคือ **มรรคภาวนา** ในเถรวาทถือว่า มรรคภาวนาเป็นอุตตริมนุสสธรรม อย่างหนึ่ง ดู วิ.มหา. (แปล) ๑/๑๙๙/๑๘๕

วิสุทธิมรรคไม่ใช่วิสุทธิภูมิ

พระพุทธศาสนายุคแรกไม่มีนิกาย เมื่อแยกเป็นเถรวาทกับมหายาน ผู้นับถือที่ไม่ได้เกิดในถิ่นพุทธภูมิ แต่รับอารยธรรมพุทธศาสนา ถือว่าไม่ใช่เจ้าของอารยธรรมพุทธมาแต่เดิม ส่วนผู้เป็นเจ้าของอารยธรรมพุทธ ก็คือผู้เกิดในถิ่นพุทธภูมิ ดังนั้นเมื่อเจ้าของอารยธรรม(ส่วนมากพราหมณ์)วิพากษ์วิจารณ์เรื่องพุทธ เขาจึงกล่าวเรื่องของพวกเขาเอง ไม่มีเถรวาท ไม่มีมหายาน จึงไม่มีเรื่องอะไรเสียหาย แต่ถ้าผู้ไม่ใช่เจ้าของอารยธรรมพุทธมาแต่เดิม กล่าววิพากษ์วิจารณ์บ้าง กลับไม่เป็นเช่นนั้น เพราะผู้รับอารยธรรมพุทธนิกายใดนิกายหนึ่งมานับถือ เมื่อรับนิกายใดก็จะคุ้มครองนิกายนั้น

มหายานเน้นบทบาทของพระโพธิสัตว์ เถรวาทเน้นบทบาทของพระอรหันต์ ความเห็นต่างกันเป็นเหตุให้ปฏิบัติต่างกัน เมื่อมีความเห็นต่างกัน ก็แต่งตำราสนับสนุนแนวคิดฝ่ายของตน มหายานสอนให้ทำโยคะ(สมาธิ) เพื่อความเป็นพระโพธิสัตว์ ตีความตามลัทธิพราหมณ์ ตั้งแต่โยคาจารภูมิศาสตร์ของท่านอสังคะ จนถึงสมัยที่รจนาวิสุทธิมรรค คือโยคาวตาระ ของท่านทิงนาคะ

วิสุทธิมรรคนำเอาแนวทางของพระพุทธศาสนายุคต้น และเนื้อหาสาระสำคัญที่กระจายกันอยู่ในพระไตรปิฎกมาจัดระบบให้เป็นตามลำดับ มุ่งเสนอวิธีการยกระดับภูมิปัญญา เพื่อความเป็นพระอรหันต์ มิใช่วิสุทธิภูมิ เพื่อความเป็นพระโพธิสัตว์

บทสรุป

วิสุทธิมรรคเป็นวรรณกรรมสำคัญของนิกายเถรวาท เรียกว่า ปกรณ์พิเศษ ของวิสุทธิมรรคเป็นอรรถกถาอภิธรรมปิฎก เป็นอรรถกถาสุตตันตปิฎก อธิบายไตรสิกขาแนววิสุทธิ ๗ และเป็นแบบอย่างการแต่งวรรณกรรมบาลียุคหลังต่อมา

วิสุทธิมรรคชี้ทางไปสู่นิพพานว่าเริ่มที่ปัญญา เพราะคนมีปัญญาเหมือนอยู่ในที่สว่าง รู้ว่าอะไรเป็นอะไร เพราะมีปัญญาเป็นเครื่องส่องชี้ทาง ส่วนคนไม่มีปัญญาก็เหมือนอยู่ในที่มืด ไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ถ้ามีใครบอกว่าสิ่งนี้ดี ก็ไม่รู้ว่าดีอย่างไร ถ้าใครบอกว่าสิ่งนี้ไม่ดี ก็ยังไม่รู้ว่าไม่ดีอย่างไร ที่เขาสอนกันว่าสิ่งนั้นเป็นสมมุติบัญญัติ ก็ไม่รู้ว่าเป็นสมมุติบัญญัติอย่างไร สมมุติไว้ทำไม หรือสมมุติไว้เพื่ออะไร

วิสุทธิมรรคสอนให้ใช้ปัญญามองด้านในร่างกาย ปัญญาชนิดนี้ต่างจากปัญญาที่มาจากภายนอก ปัญญาภายนอกเกิดได้ชั่วครั้งชั่วคราว สู้ปัญญาภายในไม่ได้ ปัญญาภายในจึงประเสริฐกว่าปัญญาภายนอก[๔]

---

[๔] มีเหมือนกันที่บางคนไม่ยกย่องปัญญา แต่ยกย่องการปฏิบัติ นักปฏิบัติบางทีก็ตั้งหน้าปฏิบัติไปเรื่อย แต่ไม่ก้าวหน้าอะไรเลยทางปัญญา

ปัญญาภายใน หรือ การมองด้านใน เป็นจุดเริ่มของการฝึกจิตเจริญภาวนาในเถรวาท กล่าวได้ว่า วิสุทธิมรรคก็คือวิธีการฝึกจิต จิตที่ฝึกดีแล้วย่อมนำสุขมาให้ การฝึกจิตในวิสุทธิมรรคต้องสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นภายในร่างกาย มองเห็นความจริงในร่างกายเป็นขั้นตอน เป็นวิธียกระดับภูมิปัญญาของสาธุชนเถรวาท เพื่อนำไปสู่ความเป็นพระอรหันต์ ที่เป็นอัครทักขิไณยบุคคล บุคคลในอุดมคติ ผู้ที่เมื่อฝึกจิตแล้วจะมีคุณสมบัติเช่นไม่สะดุ้งเพราะเสียงดุจราชสีห์ ไม่ติดข่ายดุจลม ไม่เปียกน้ำดุจใบบัว อยู่คนเดียวได้เหมือนนอแรด

อย่างไรก็ตาม ผู้เข้าถึงความจริงได้มาก ย่อมเข้าใจความจริงได้มาก ส่วนผู้ไม่รู้ความจริงจะไม่ถึงความจริง วิสุทธิมรรคสอนให้อยู่กับความจริง แต่ถ้าจะอยู่อย่าง“คน” ต้องอยู่ให้กลมกลืนกับผู้อื่น มีไม่กี่คนหรอกที่จะอยู่กับความจริง

บรรณานุกรม

พระพรหมคุณภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์** (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑). พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

มหามกุฏราชวิทยาลัย ผู้จัดทำ. วิ**สุทฺธิมคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสสฺส ปฐโม ทุติโย ตติยโย ภาโค**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. นครปฐม : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

Dayal, Hal. **The Doctrine of Bodhisatta in Buddhist Sanskrit Literature**. Varanasi : Motilal, Banarsidess, 1978.

Haldar, J.R. **Early Buddhist Mythology**. Delhi : Manohar, 1977.

Mittal, K.K. ed. **Vijnanavada (Yogacara) and Its Tradition**. Delhi : Sole Distributors, 1993.

Mudiyanse, Nandasena. **Mahayana Monuments in Ceylon**. Colombo : M. D. Gunasena & CO., 1967.

Narain, A.K. ed. **Studies in History of Buddhism**. Delhi : B. R. Publishing Corporation, 1979.

Panapokke, Gunaratane. **History of Buddhist Sangha in India and Sri Lanka**. Colombo: University of Kelaniya, 1993.

Nakamura, Hajime . **Buddhism Indian.** Delhi : Motilal Banarsidass, 1980.

ไตรลักษณ์กับการพัฒนาคุณภาพมนุษย์

พระครูใบฎีกาหัสดี กิตฺตินนฺโท,ผศ.ดร.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

บทนำ

ไตรลักษณ์ Ti-lakkhana (The three Characteristics) คือ หลักคำสอนที่ว่าด้วยกฏแห่งความเสมอภาคของสิ่งทั้งปวงทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมนั้น ล้วนตกอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง (อนิจจัง) ความทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ (ทุกขัง) และมีสภาวะไม่ใช่ตัวตน ไม่ยั่งยืน ปราศจากอัตตภาวะ (อนัตตา) เพราะมีการเกิดขึ้น (อุปาทะ) ฐิติ (ตั้งอยู่) ภังคะ (ดับไป) ความเป็นไปต่าง ๆ ของสิ่งทั้งปวงนี้ย่อมเป็นไปตามธรรมชาติ อาศัยความสัมพันธ์และความเป็นปัจจัยต่อกัน จึงเรียกว่าเป็นกฎธรรมชาติ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงกฎของธรรมชาติ คือ ไตรลักษณ์ ซึ่งเป็นลักษณะของสิ่งทั้งหลายที่ปรากฏให้เห็นว่าเป็นอย่างนั้น แต่สาเหตุที่ทำให้บุคคลยังไม่เข้าใจในเรื่องของไตรลักษณ์อย่างแท้จริง เพราะมีอวิชชาหุ้มห่อไว้ และสิ่งที่มาหุ้มห่อหรือปิดบังไตรลักษณ์เอาไว้ จนทำให้ยังไม่เห็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่องไตรลักษณ์ คือ

๑) สันตติ ปิดบัง อนิจจลักษณะ
๒) อิริยาบถ ปิดบัง ทุกขลักษณะ
๓) ฆนสัญญา ปิดบัง อนัตตลักษณะ

เมื่อบุคคลได้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน วิปัสสนาหรือปัญญาก็จะเจริญขึ้น และเมื่อปัญญาเกิดขึ้นอวิชชาก็จะดับไป จากนั้นเราก็สามารถมองเห็นธรรมชาติที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้ การรู้แจ้งในไตรลักษณ์จึงเป็นกระบวนการนำไปสู่ ความหลุดพ้น (วิมุตฺติ), ความบริสุทธิ์ (สุทฺธิ), ความรู้แจ้ง (ปญฺญา), ความสงบ (สนฺติ), และความดับทุกข์ (นิพฺพาน), ซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนานี้เป็นหลักการพัฒนาคุณภาพมนุษย์ และเป็นเหตุผลสำคัญที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสเรียกคำสอนเรื่องไตรลักษณ์ว่า “พหุลานุสานี” คือคำสั่งสอนที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนมากที่สุด และนำมาประกาศตั้งแต่ปฐมโพธิกาลจนกระทั่งดับขันธปรินิพพาน และต่อมาพระอรรถกถาจารย์ ได้นำมาอธิบายขยายความเพิ่มเติมเพื่อให้อนุชนได้ศึกษาและเข้าใจง่ายขึ้น ไตรลักษณ์หรือสามัญญลักษณะสามแปลว่า ลักษณะที่ทั่วไป หรือเสมอเหมือนกันแก่สิ่งทั้งปวง ซึ่งได้ความหมายเท่ากัน คือ ความไม่เที่ยงความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป, ความเป็นทุกข์ คือ ภาวะที่ถูกบีบคั้น

ด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว ภาวะที่กดดัน ฝืน และขัดแย้งอยู่ในตัว, และความมิใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมันเอง[๑] ลักษณะดังกล่าวแยกเป็น[๒] (๑) อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง (๒) ทุกขตา ความเป็นทุกข์ (๓) อนัตตตา ความไม่ใช่ตัวตนและยังแสดงความตามบาลีดังนี้

๑) สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง

๒) สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์

๓) สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งปวงมิใช่ตัวตน

ลักษณะเหล่านี้ มี ๓ อย่าง จึงเรียกว่า ไตรลักษณ์ซึ่งเป็นของแน่นอน เป็นกฎธรรมดา จึงเรียกว่า ธรรมนิยาม[๓] เป็นคำสอนที่ว่าด้วยกฎแห่งความเสมอภาคของสรรพสิ่ง ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิต สิ่งที่มีใจครองหรือไม่มีใจครอง[๔] มีสภาวะไม่ใช่ตัวตนไม่ยั่งยืน ปราศจากอัตตภาวะที่เรียกว่า อนัตตา[๕] วศิน อินทสระ[๖] ได้ให้ความหมายไว้ว่า ไตรลักษณ์แปลว่า ลักษณะ ๓ ประการ บางทีก็เรียกว่า สามัญญลักษณะ แปลว่าลักษณะสามัญหรือลักษณะทั่วไปของสิ่งทั้งหลาย กล่าวคือสิ่งทั้งปวง ที่เป็นสังขตธรรม (สิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง สิ่งที่ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัย) ย่อมตกอยู่ภายใต้กฎ หรือเงื่อนไข ๓ ประการเช่นเดียวกัน คือ

๑) ความไม่เที่ยง ความต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย

๒) ความเป็นทุกข์ ความที่สิ่งทั้งหลายถูกบีบคั้นอยู่เสมอ

๓) ความไม่มีตัวตน หรือไม่ใช่ตัวตน

ทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นสภาวธรรม เป็นกฎธรรมชาติ ตั้งอยู่ตามธรรมดาและความเป็นไปตามธรรมดาก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ในอุปปาทาสูตร[๗] ว่าด้วยการเกิดแห่งพระตถาคต พระพุทธเจ้าทรงแสดงอย่างตรงไปตรงมาว่า

---

[๑] พระราชวรมุนี, **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์,** พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๘๖.

[๒] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๘๖.

[๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

[๔] มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ธรรมะภาคปฏิบัติ ๔**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๗๐.

[๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐.

[๖] วศิน อินทสระ, **หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : เม็ดทราย, ๒๕๕๐), หน้า ๔๓.

[๗] องฺ.ติกฺ. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๕.

"กฎธรรมชาติอันนี้เป็นธรรมธาตุ คือสิ่งที่ทรงตัวอยู่โดยธรรมดา เป็นธรรมฐิติ คือสิ่งที่ยืนตัวแน่นอนอยู่โดยธรรมดา และธรรมนิยาม คือ กำหนดรสแห่งธรรมดาซึ่งเป็นเช่นนั้น ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะเสด็จ จะอุบัติขึ้นหรือไม่เสด็จอุบัติขึ้นก็ตามธรรมนิยามที่กล่าวนั้น คือสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ และธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา พระพุทธเจ้าเป็นเพียงผู้ตรัสรู้ เมื่อทรงรู้แล้วก็บอก แสดง บัญญัติ เปิดเผย จำแนกและทำให้ง่ายขึ้นเท่านั้น"

ภัททันตะ อาสภมหาเถระ[๘] ได้กล่าวไว้ว่า บุคคลใดเพ่งพิจารณาขันธ์ ๕ อย่างไม่ขาดสายจนเกิดความรู้สึกอย่างชัดแจ้งว่า เมื่อรูปกระทบตา อาการเห็นเกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป เมื่อเสียงกระทบหู อาการได้ยินก็เกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป เมื่อกลิ่นกระทบจมูก อาการรู้กลิ่นเกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วดับไป เมื่อเย็นรสกระทบลิ้น อาการรู้รสเกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป เมื่อเย็น ร้อน อ่อน แข็งกระทบกาย อาการสัมผัสเกิดขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป เมื่อธรรมารมณ์กระทบใจ อาการรู้สึกเกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป ธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วก็ดับไปดังกล่าวนี้ สักแต่ว่าเป็นสภาวะหาใช่สัตว์มีบุคคลเป็นผู้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัส ได้นึกคิดอย่างใดไม่ และโดยที่สภาวะเหล่านี้เกิดขึ้นแล้วดับ เรียกว่า ไตรลักษณ์ รวมความว่าสภาพที่สิ่งทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตานั้นเป็นสภาพธรรมดาที่ดำรงอยู่อย่างนั้น ใครจะบังคับบัญชาหรือบัลดาลให้เป็นอย่างอื่นหาได้ไม่ ผู้มีปัญญาควรกำหนดรู้ตามเป็นจริงเท่านั้น ความไม่เที่ยงของสิ่งทั้งปวงนั้นปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปทั่วทั้งร่างกาย จิตใจและวัตถุ หรือบุคคลภายนอกเท่าที่เราเห็นและเข้าไปเกี่ยวข้อง มีสิ่งเดียวที่เที่ยง คือความไม่เที่ยง

ความสำคัญของไตรลักษณ์

หลักไตรลักษณ์[๙] มีความสำคัญและมีคุณค่าทางจริยธรรมสูงมาก ดังจะอธิบายโดยย่อดังนี้

หลักอนิจจตา

หลักอนิจจตาเป็นหลักธรรมที่ทำให้บุคคลผู้พิจารณาเนือง ๆ เป็นผู้ไม่ประมาทเมามัว ไม่เพลิดเพลินเกิน เมื่อได้ประสบความสุขความสำเร็จมีความสำรวมระวังตนอยู่เสมอ เพราะเห็นด้วยปัญญาว่าความสุขความรุ่งเรืองเหล่านั้น เป็นของไม่เที่ยงแท้แน่นอนเสมอไป จะกลับกลายเป็นทุกข์ เป็นความล่มจม ล้มละลายเมื่อไรก็ไม่อาจทราบได้ มีตัวอย่างให้เห็นอยู่เนือง ๆ ที่คนมั่งมีกลับกลายเป็นคนยากจน คนที่มีร่างกายแข็งแรงเปลี่ยนเป็นคนทุพพลภาพตลอดชีวิต อนึ่งถ้าทุกอย่างเที่ยงแท้ ไม่มี

---

[๘] ภัททันตะ อาสภมหาเถระ, **ปฏิจจสมุปบาทสังเขปกถาและพระไตรลักษณ์,** พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพ-มหานคร : ออฟเซ็ท ครีเอชั่น, ๒๕๕๐), หน้า ๖๗-๖๘.

[๙] วศิน อินทสระ, **หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : เม็ดทราย, ๒๕๕๐), หน้า ๕๑.

การเปลี่ยนแปลงแล้ว ความเพียรพยายามก็ดี การสะสมคุณงามความดีก็ดี ย่อมเป็นไปไม่ได้ แต่เพราะความเพียรนั่นเอง ทำให้คนชั่วคนเลวกลายเป็นคนดีได้ ถ้าเราประกอบเหตุดี และทำให้คนดีกลายเป็นคนชั่วได้ ถ้าเขาประกอบเหตุชั่ว นอกจากนี้ เมื่อรู้ความจริงดังกล่าวมาแล้ว ย่อมทำให้จิตใจเป็นอิสระไม่ตกเป็นทาสของความเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเสื่อมและด้านเจริญ มองเห็นด้วยปัญญาว่ามันเป็นเพียงการแสดงตัวกฎอนิจจังเท่านั้น จะไปเอาจริงเอาจังกับมันนักไม่ได้ เมื่อเป็นดังนี้ย่อมไม่นำตนเข้าไปผูกพันกับสิ่งใดชนิดที่ "ยอมตนตกเป็นทาส" แต่กลับเป็นผู้ใช้ประโยชน์ของสิ่งของนั้น ๆ เท่าที่มันมีประโยชน์อยู่ ทิ้งส่วนที่เป็นอสาระเสีย เหมือนเมล็ดข้าวที่มีเปลือก (หรือแกลบ) หุ้มอยู่ กะเทาะแกลบออกเสียกินแต่เมล็ดข้าวสารก็ได้ประโยชน์เท่าที่มันมีอยู่ อนึ่งผู้รู้กฎของอนิจจังยังสามารถใช้ประโยชน์ของความจริงได้ถูกต้อง ไม่ตกหลุมพรางของความเจริญแล้วถลำลงไปในความเสื่อม เพราะความเจริญเป็นมูลฐานดังที่ชาวโลกบางส่วนเป็นกันอยู่ทุกวันนี้

การแสดงอรรถแห่งอนิจจตานั้น พระอรรถกถาจารย์ยังได้แสดงไว้ในสัมโมหวิโนทนี อรรถกถาไว้เป็น ๔ นัยด้วยกัน หมายความว่าเป็นความไม่เที่ยง (อนิจจัง) ด้วยเหตุผล ๔ ประการ คือ[๑๐]

๑) อุปฺปาทวยปฺปวตฺติโต เพราะเป็นไปโดยการเกิดและการสลาย คือเกิดดับ ๆ มีแล้วก็ไม่มี

๒) วิปริณามโต เพราะเป็นของแปรปรวน คือเปลี่ยนแปลงแปลสภาพไปเรื่อย ๆ

๓) ตาวกาลิกโต เพราะเป็นของชั่วคราว อยู่ได้ชั่วขณะ ๆ

๔) นิจฺปฏิกฺเขปโต เพราะแย้งต่อความเที่ยง คือสภาวะของมันเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง ขัดกันอยู่เองในตัวกับความเที่ยง

ลักษณะทั้ง ๔ ประการนี้เป็นเครื่องหมายที่จะให้รู้ได้ว่ารูปนามขันธ์ ๕ เป็นของไม่เที่ยงอย่างแท้จริง

หลักทุกขตา

หลักทุกขตาในไตรลักษณ์ เป็นหลักธรรมที่ต้องเจริญอยู่เนือง ๆ เช่นเดียวกับหลักอนิจจตา ในหลักทุกขตาว่าด้วยการเกิดขึ้นแห่งทุกข์ ซึ่งเป็นสภาพที่ทนได้ยาก[๑๑] และเปลี่ยนแปลงแปรไปเป็นอย่างอื่น ย่อมถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายไป[๑๒] ท่านจึงให้เราต้องหมั่นพิจารณาอยู่เนื่องเกี่ยวกับเรื่องนี้ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลายว่า "ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งจักษุ นี้เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นความตั้งอยู่แห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชรา

---

[๑๐] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ไตรลักษณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๓๐-๓๑.

[๑๑] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๙๐.

[๑๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๐.

และมรณะ”[๑๓] ดังนั้น ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ล้วนเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ทั้งสิ้น แม้แต่ในโลกมนุษย์ยุคปัจจุบันย่อมเต็มไปด้วยความทุกข์ อีกมากมายล้วนเป็นสาเหตุมาจากความเกิดขึ้นทั้งสิ้น เช่น ในสังคมมวลหมู่มนุษย์เต็มไปด้วยความขัดแย้งบีบคั้น ความขัดแย้งภายในตนเองบ้าง ความขัดแย้งกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว ตั้งแต่คนในครอบครัวเป็นต้น ขยายออกไปไม่มีที่สิ้นสุดบ้าง ความขัดแย้งเหล่านี้ก่อให้เกิดความทุกข์ทั้งสิ้น ความปรารถนา ความต้องการในตัวเราอย่างหนึ่ง ขัดแย้งกับความต้องการของเราอีกอย่างหนึ่ง เช่น เราอยากจะหาความสุขใส่ตัวโดยไม่เบียดเบียนคนที่เราเกี่ยวข้องด้วยให้เดือดร้อน แต่ไปขัดแย้งกับความรู้สึกของสังคมส่วนใหญ่เข้า เรายังต้องการการยอมรับของสังคมอยู่ไม่อยากให้สังคมติเตียน แต่อยากให้สังคมยกย่องเรา ความรู้สึกขัดแย้งอันนี้จะต่อสู้กันภายในใจของเราทำให้เราตัดสินใจอะไรไม่ได้ วิตกหมกมุ่นและเกิดทุกข์ จึงชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะบีบคั้นตนเองให้เร่าร้อนกระวนกระวายไม่รู้จักหยุดหย่อน ที่เรียกว่าทุกข์เพราะมันทำให้เกิดความรู้สึกว่าทุกข์ ความทุกข์ท่านจึงประมวลไว้ด้วยอรรถ ๔ อย่าง คือ[๑๔]

๑) อภิณฺหสมฺปติปีฬนโต เพราะมีความบีบคั้นอยู่ตลอดเวลาด้วยความเกิดขึ้น ความเสื่อมโทรมและความแตกสลาย

๒) ทุกฺขมโต เพราะเป็นสภาพที่ทนได้ยาก คือคงทนอยู่ไม่ไหว คงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ จะต้องเปลี่ยน จะต้องกลาย จะต้องหมดสภาพไป

๓) ทุกฺขวตฺถุโต เพราะเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ คือเป็นที่รับรองของความทุกข์

๔) สุกขปฏิกฺเขปโต เพราะแย้งต่อความสุขโดยสภาวะของมันเอง

ส่วนความสุขที่บริสุทธิ์ไม่เจือด้วยทุกข์ด้วยโทษนั้นเป็นสิ่งที่เข้าถึงยาก ปฏิบัติให้บรรลุได้ยาก มนุษย์จึงมักทอดอาลัยต่อความสุขชนิดนั้น มักลงความเห็นอย่างง่ายๆว่าตนไม่สามารถจะถึงความสุขเช่นนั้นได้ จึงทำตนเป็นผู้สิ้นหวังต่อความสุขอันประณีตที่พระพุทธเจ้าและพระอริยเจ้าทั้งหลายพร่ำสอน คนส่วนมากจึงหวังแต่ความสุขชนิดสามิสสุข ซึ่งเป็นการแน่นอนว่าจะให้สมหวังเสมอไปหาได้ไม่ และยิ่งมีความหวังในสุขนี้มากเท่าใดการแสวงหาก็มีมากเท่านั้น โอกาสที่จะผิดหวังก็มีมากขึ้น ความทุกข์ทรมานใจก็มีอัตราส่วนเพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน ส่วนผู้ที่หวังต่อนิรามิสสุข คือความสุขที่เกิดจากคุณธรรมและเกิดจากความสงบนั้น เป็นการกำจัดทุกข์ไปในตัว เพราะเป็นสภาพจิตที่สงบประณีต เสรีเป็นอิสระแก่ตน ต้องพึ่งปัจจัยภายนอกน้อยที่สุดและมีปัญญาเป็นองค์ประกอบอยู่เสมอ ผู้ที่ยังต้องการความสุขแบบโลก ๆ อยู่ก็ควรอบรมจิตใจให้นักนิรามิสสุขเป็นพื้นฐานไว้ด้วย เพื่อเป็นทางเลือกของตนเมื่อผิดหวัง พลั้งพลาด หรืออย่างน้อยก็นึกได้ว่า ยังมีความสุขอย่างอื่นที่สงบประณีตกว่า สูงกว่า

---

[๑๓] สํ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๒๑/๒๐.

[๑๔] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ไตรลักษณ์**, หน้า ๓๒-๓๓.

ความสุขที่ตนหวังและพลาดพลั้งนั้น จิตใจจะได้มีที่เกาะที่ยึดเป็นที่พึ่งและสามารถเป็นที่พึ่งได้ดีกว่าด้วย "ผู้พิจารณาหลัก ทุกขตาอยู่เนือง ๆ ย่อมมองเห็นด้วยใจว่า สัตว์โลกจมอยู่ในทุกข์ ดิ้นรนอยู่ในทุกข์ หยั่งลงสู่ทุกข์ และมีทุกข์ดักอยู่เบื้องหน้าอีกมากมาย ย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ นั่นคือ ทางแห่งความบริสุทธิ์"

หลักอนัตตตา

จากการศึกษาในเรื่องของอนิจจตา และทุกขตา ได้เข้าใจและทราบการปรากฏอีกสภาวะหนึ่ง คือ อนัตตตา ซึ่งสภาวะที่มิใช่ตัวตน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงได้ตรัสดังนี้ว่า "ภิกษุหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญอนัตตสัญญา กำหนดหมายความเป็นอนัตตาแห่งธรรมทั้งปวง"[๑๕] เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้ารูปนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร์ รูปนี้ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ"[๑๖] จะสังเกตุเห็นว่า ความหมายที่ว่าไม่มีสาระคือตัวตนนี้ จึงเป็นอนัตตา ในอัชฌัชตานัตตสูตร[๑๗] ว่าด้วยอายตนะภายในเป็นอนัตตาว่า "ภิกษุทั้งหลาย จักขุเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา" โสตะเป็นอนัตตา ฆานะเป็นอนัตตา ชิวหาเป็นอนัตตา กายเป็นอนัตตา มโนเป็นอนัตตา สิ่งนั้นเธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเห็นอย่างนี้ รู้ชัดว่า ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป เป็นต้น

การเกิดของไตรลักษณ์

ในการเกิดของไตรลักษณ์นั้นต้องอาศัยการเจริญกัมมัฏฐานนั้นมี ๒ ประการ[๑๘] คือ การเจริญสมถกัมมัฏฐานประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งคือ การเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ในการเจริญสมถกัมมัฏฐานนั้น มีการเจริญกันแม้ในสมัยที่พระพุทธศาสนายังไม่อุบัติขึ้นในโลก แต่เมื่อถึงสมัยที่พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในโลกแล้ว การเจริญสมถกัมมัฏฐานก็หย่อนความนิยมลง ก็เพราะเมื่อบุคคลทั้งหลาย ได้รู้จักคุณค่าของการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานแล้วก็ได้หันมาเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานกันเป็นส่วนมาก การเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานที่ว่ามีอยู่แต่สมัยพุทธกาล นอกสมัยพุทธกาลไม่อาจเกิดมีขึ้นได้นั้น ถ้าจะกล่าวอย่างรวบรัดก็อาจกล่าวได้ว่า เพราะการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานนั้นต้องมีรูปนามขันธ์

---

[๑๕] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๐/๘๖.

[๑๖] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**, หน้า ๗๐/๑๘

[๑๗] สํ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๖/๕-๖.

[๑๘] พุทธทาสภิกขุ, **คู่มือมนุษย์,** (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑-๔๑.

๕ เป็นอารมณ์ และรูปนามขันธ์ ๕ ซึ่งเป็นปรมัตถสภาวะนั้น ย่อมมีพระไตรลักษณ์ปรากฏอยู่ เมื่อใช้สติกำหนดรูปนามอยู่อย่างไม่ขาดสายแล้ว พระไตรลักษณ์ก็ย่อมจะปรากฏ แต่อย่างไรก็ดี พระไตรลักษณ์ที่จะเป็นอารมณ์ของวิปัสสนากัมมัฏฐานได้นั้น จะต้องเกิดจากสัพพัญญุตญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยเฉพาะ นอกจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ไม่มีใครจะสามารถนำมาสั่งสอนได้ สาระสำคัญแห่งไตรลักษณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและนำมาเปิดเผย ประกาศให้เหล่าเวไนยสัตว์รู้นั้น ดังพุทธพจน์ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้น คือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น"[๑๙] ประการสำคัญที่สุด คือพระไตรลักษณ์ที่ทรงตรัสแก่ท่านสัจจกนิครนถ์นาฏบุตร เนื่องด้วยขันธ์ห้า[๒๐] อันจะเป็นปัจจัยให้เกิดวิปัสสนาญาณได้นั้น ต้องเป็นพระไตรลักษณ์ที่มาจากปรมัตถารมณ์ ไม่ใช่มาจากบัญญัติอารมณ์ คือขณะใดที่ยังเห็นสัตว์บุคคล ไม่เที่ยง สัตว์บุคคลเป็นทุกข์ สัตว์บุคคลเป็นอนัตตาอยู่ ไตรลักษณ์นั้นยังไม่ใช่พระไตรลักษณ์ที่จะเป็นปัจจัยให้เกิดวิปัสสนาญาณ ต่อเมื่อใดเห็นแน่ชัดว่า รูปนามขันธ์ ๕ นี้ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา โดยไม่มีสัตว์บุคคลเกี่ยวข้องด้วยแล้ว เมื่อนั้นจึงจะเป็นพระไตรลักษณ์ที่แท้ อันจะเป็นปัจจัยให้วิปัสสนาญาณเกิดขึ้นได้[๒๑] จากการศึกษาค้นคว้าในพระไตรปิฎกจะเห็นได้ว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กล่าวคือ สังขารทั้งปวงที่ปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของไม่เที่ยง"[๒๒] คือ อยู่นอกเหนือการบังคับบัญชาของเรา ขันธ์ห้าที่เรียกว่าอัตตาเป็นของไม่เที่ยงแท้[๒๓] อันประกอบขึ้นจากมหาภูตรูป[๒๔] เกิดจากบิดามารดา[๒๕] เจริญวัยเพราะข้าวสุกและขนมสด ไม่เที่ยงแท้ ต้องอบ ต้องนวดเฟ้น มีอันแตกกระจัดกระจายไปเป็นธรรมดา[๒๖] ก็ด้วยมูลเหตุแห่งปัจจัยทั้งหลายที่เป็นไปตามหลักปฏิจจสมุปบาท จึงได้บัญญัติอัตตาในสิ่งที่ตนเห็นว่าเป็นสภาพที่เที่ยง แต่เมื่อเห็นปัญญาดีแล้วสังขารทั้งหลาย ทั้งที่เป็นสังขตธรรม หรืออสังขตธรรมก็ตาม ย่อมเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน[๒๗]

---

[๑๙] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๕.

[๒๐] ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๕๘/๓๙๔-๓๙๖.

[๒๑] พระภัททันตะ อาสภมหาเถระ,ดร., **ปฏิจจสมุปบาทสังเขปกถาและพระไตรลักษณ์,** (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๖-๕๑.

[๒๒] สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี, WHAT DID THE BUDDHA TEACH, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๒๐), หน้า ๑๐-๑๑.

[๒๓] วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๕๗/๓๔๒, องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๗/๒๐๘.

[๒๔] ที.สี. (ไทย) ๙/๔๙/๒๐.

[๒๕] ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๐๑-๓๐๖/๓๓๐-๓๓๙.

[๒๖] ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๐๘-๔๐๙/๔๔๓-๔๔๕, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๑๑/๕๑๔.

[๒๗] ที.สี. (ไทย) ๙/๔๗๒/๒๐๕.

ไตรลักษณ์กับการพัฒนาคุณภาพมนุษย์

ไตรลักษณ์กับการพัฒนาคุณภาพมนุษย์นั้น หลักในทางพระพุทธศาสนานั้น ต้องอาศัยหลักกัมมัฏฐานในการฝึกและพัฒนา เพื่อให้มีความรู้เท่าทันสังขาร มองเห็นไตรลักษณ์ ย่อมทำจิตให้เป็นอิสระ[๒๘] จึงมีหลักแห่งการเจริญกัมมัฏฐาน ๒ ประการ คือ การเจริญสมถกัมมัฏฐาน และการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานมนุษย์นั้นต้องอาศัยหลักธรรมนี้จึงจะพัฒนาคุณภาพมนุษย์ได้ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและประเสริฐสุดได้ด้วยการฝึก มนุษย์จึงจะมีศักยภาพสูงสุดในการฝึก ซึ่งหมายถึงการพัฒนาตน[๒๙] เพื่อจะนำไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ การฝึกโดยการเจริญสมถกัมมัฏฐาน มีได้ทั้งในสมัยพุทธกาลและนอกสมัยพุทธกาล อานิสงส์ของการเจริญสมถกัมมัฏฐานจะให้ผลไปเกิดในพรหมภูมิ เมื่อหมดอานิสงส์แล้วจะต้องกลับมาเกิดในกามภูมิอีก ไม่ใช่ทางที่พ้นทุกข์ได้แน่นอน ส่วนการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นวิสัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยเฉพาะ ผู้อื่นใดก็ไม่สามารถจะนำมาสอนได้ การเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานจะต้องประกอบด้วยการพิจารณารูปนามขันธ์ ๕ เป็นอารมณ์เพ่งพินิจอยู่จนพระไตรลักษณ์ปรากฏ อันพระไตรลักษณ์ที่จะปรากฏเป็นวิปัสสนาญาณนั้น จะต้องเกิดจากปรมัตถ-อารมณ์ ไม่ใช่บัญญัติอารมณ์ เมื่อได้เพ่งพิจารณาจนถึงวุฏฐานคามินีวิปัสสนาญาณแล้วมัคคญาณ ผลญาณย่อมเกิดขึ้น อันอาจถอนสักกายทิฏฐิเสียได้ ซึ่งย่อมมีอานิสงส์ตัดภพชาติให้สิ้นไปในที่สุด ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไป ซึ่งเป็นทางพ้นทุกข์อย่างเที่ยงแท้แน่นอนและเป็นนิรันดร ในทัศนะคติของ วิศิน อินทสระ[๓๐] กล่าวถึงการพิจารณาไตรลักษณ์ในภาคปฏิบัติกับการพัฒนาความเป็นมนุษย์คือเรื่องที่จะต้องศึกษาทำความเข้าใจ

ไตรลักษณ์มี ๓ คือ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่มีตัวตนของสิ่งทั้งหลาย แต่เมื่อกล่าวโดยภาคปฏิบัติไตรลักษณ์มี ๑ เท่านั้น คือในการพิจารณาไตรลักษณ์นั้น พิจารณาอย่างเดียวก็เพียงพอ จะพิจารณาความไม่เที่ยงหรือความทุกข์ หรือความไม่มีตัวตนอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ไม่ต้องพิจารณาทั้ง ๓ อย่าง บางท่านมีอุปนิสัยในทางพิจารณาทุกข์ เมื่อพิจารณาแล้วจิตใจสลดเร็วแล่นขึ้นสู่วิปัสสนาได้เร็ว ก็ให้พิจารณาทุกข์ เมื่อเห็นทุกข์ชัดเจน “**ทุกข์เท่านั้นที่เกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นที่ตั้งอยู่ ทุกข์เท่านั้นดับไป นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรเกิด นอกจากทุกข์ก็ไม่มีอะไรดับ**” อนิจจังก็ดี อนัตตาก็ดี ย่อมปรากฏชัดเจนขึ้นด้วย ท่านที่มีอุปนิสัยทางพิจารณาอนิจจัง เมื่อพิจารณาแล้วจิตสลดเร็ว แล่นขึ้นสู่

---

[๒๘] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ไตรลักษณ์**, หน้า ๑๒๐.

[๒๙] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **รู้หลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล**, พิมพ์รวมเล่ม ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๔๙.

[๓๐] วศิน อินทสระ, **หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา,** กรุงเทพมหานคร : เม็ดทราย, ๒๕๕๐. หน้า ๕๐.

วิปัสสนาได้เร็ว ก็ควรพิจารณาอนิจจังเนือง ๆ เมื่อเห็นอนิจจังชัดเจนแล้ว ทุกขังก็ดีอนัตตาก็ดี ย่อมปรากฏชัดเจนขึ้นด้วย สำหรับท่านที่มีอุปนิสัยทางอนัตตาก็ทำนองเดียวกัน พระบาลีพุทธภาษิตก็แสดงให้เห็นความเกี่ยวเนื่องของไตรลักษณ์เหมือนกันว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา ควรหรือที่จะเข้าไปยึดสิ่งนั้นว่า เป็นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า ในศาสนาต่าง ๆ มีแต่คำสอนที่ให้พยายามเข้าหาอัตตา เข้าถึงอัตตา ปรากฏมีศาสนาเดียว คือ พระพุทธศาสนาเท่านั้นที่สอนหลักอนัตตา ที่ประกาศว่าในที่สุดแล้วสิ่งทั้งหลายไม่ใช่อัตตา ไม่สามารถยึดถือเป็นอัตตาได้ พระอรรถกถาจารย์บอกว่า ศาสดาต่าง ๆ ในหลายศาสนา รู้หลักอนิจจังแล้ว รู้หลักทุกขังแล้ว เพราะฉะนั้น หลักอนิจจัง และหลักทุกขังจึงมีในศาสนาอื่นที่มีความก้าวหน้าในทางสติปัญญาด้วย แต่ไม่มีในศาสนาอื่นใดที่ประกาศหลักอนัตตา ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงเป็นหลักคำสอนเดียว ที่ทวนกระแส ย้อนทางของจิตใจ สลายความยึดติดหวงแหนของมนุษย์ การที่จะมองเห็นสภาวะที่เป็นอนัตตานี้ บ่งบอกถึงการที่ต้องมีปัญญา คือการมีปัญญารู้เท่าทันคติธรรมดา เห็นแจ้งความจริงของสิ่งทั้งหลายที่ดำรงอยู่และเป็นไปตามธรรมดาของมัน[๓๑] ซึ่งดำเนินไปพร้อมด้วยการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดทุกขณะ โดยไม่มีส่วนที่เป็นตัวเป็นตนคงที่อยู่นี้ ย่อมเป็นไปตามกระแสแห่งเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์แก่กันล้วน ๆ ตามวิถีทางแห่งธรรมชาติของมัน[๓๒] ฉะนั้น เมื่อมนุษย์ได้ศึกษาและปฏิบัติตามหลักไตรลักษณ์แล้ว จะเป็นมนุษย์ที่ได้รับการพัฒนา ไม่ประมาทในวัยและนำไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ในที่สุด

บทสรุป

ในทางพระพุทธศาสนา คำว่าไตรลักษณ์นั้น หมายถึงลักษณะสามัญ ๓ ประการของสรรพสิ่งทั้งปวง เพื่อให้รู้ความจริง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามัญลักษณะ ประกอบด้วย อนิจจัง ความไม่คงที่ไม่ถาวร มีความแปรผันเป็นธรรมดา ทุกขัง ความเป็นทุกข์ของสิ่งทั้งปวง อนัตตา ความเป็นของไม่ใช่ตัวตน หากได้ศึกษาอย่างละเอียดจะพบว่า หลักคำสอนเรื่องไตรลักษณ์นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ และความดับแห่งกองทุกข์อยู่เป็นประจำ เป็นธรรมที่ทรงตรัสอยู่เป็นนิจ เนื่องจากว่าหลักคำสอนเรื่องไตรลักษณ์ เป็นหนทางที่จะนำบุคคลธรรมดาไปสู่ความเป็นพระอริยะหรือพระอรหันต์ ดังนั้นเมื่อบุคคลศึกษาหรือเรียนรู้แล้วย่อมได้รับประโยชน์จากการเรียนรู้อย่างแน่นอน คือ ได้รู้เรื่องอนิจจัง รู้เรื่องทุกขัง รู้เรื่องอนัตตา เมื่อได้เรียนรู้ความไม่เที่ยงของสิ่งทั้งปวงแล้ว ย่อมยังประโยชน์

---

[๓๑] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **รู้หลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล**, หน้า ๔๔-๔๕.

[๓๒] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**, พิมพ์รวมเล่ม ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๙๑.

ให้เกิดขึ้นหลายประการ เช่น เรื่องของความไม่ประมาท ในความไม่มีโรคภัยในชีวิต และยังทำให้เป็นผู้มีความพยายามเพื่อก้าวไปข้างหน้าไม่สิ้นหวังและเป็นทุกข์ ไม่ปล่อยตนไปตามเหตุการณ์นั้น ๆ เมื่อรู้ว่าสิ่งทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ยึดถือไม่ได้ และไปหลงใหลด้วยไม่ได้ เราต้องปฏิบัติต่อสิ่งทั้งปวงให้ถูกต้องด้วยความระมัดระวัง คือเว้นจาการทำชั่ว หมายถึง ความโลภ ด้วยกิเลส ไม่ลงทุนด้วยการฝืนหลักกฎหมาย หรือหลักศีลธรรมขนบธรรมเนียมต่าง ๆ เพื่อไปทำความชั่ว

อีกทางหนึ่งให้ทำแต่ความดีตามที่สมมติกันว่าเป็นคนดี แต่ทั้งสองข้อนี้เป็นเพียงขั้นศีลธรรมเท่านั้น และข้อที่สาม คือการทำจิตใจให้บริสุทธิ์หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองใจทั้งปวง เป็นตัวพุทธศาสนาโดยตรง หมายความว่าทำจิตใจให้เป็นอิสระ ถ้ายังไม่เป็นอิสระจากอำนาจครอบงำของสิ่งทั้งปวงแล้วจะเป็นจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์ไปไม่ได้ ดังนั้นในเรื่องของไตรลักษณ์นี้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงได้ตรัสสอนไว้ว่า "ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดมาในโลกนี้ ไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์ ล้วนแล้วแต่อยู่ภายใต้กฏของอนิจจัง คือความไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลง ตลอดเวลา เป็นทุกขัง คือความทุกข์กายและทุกข์ใจ และเป็นอนัตตา คือความไม่มีอะไรจีรังยั่งยืน ความสูญเปล่า" อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี้คือการประกาศความจริงออกไปว่า สิ่งปรุงแต่งทั้งปวงไม่เที่ยง สิ่งปรุงแต่งทั้งปวงเป็นทุกข์ และสิ่งทั้งปวงไม่ใช่ตัวตนเป็นอนัตตาเป็นต้น

บรรณานุกรม

ฝ่ายวิชาการ อภิธรรมโชติกวิทยาลัย. **วิปัสสนากรรมฐาน**. มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ, ๒๕๓๙.

พระพรหมคุณาภรณ์. (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

__________. **ไตรลักษณ์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๒.

__________. **รู้หลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล**. พิมพ์รวมเล่มครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๕๘.

พระราชวรมุนี. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๒๗.

พุทธทาสภิกขุ. **คู่มือมนุษย์.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๖.

ภัททันตะ อาสภมหาเถระ. **ปฏิจจสมุปบาทสังเขปกถาและพระไตรลักษณ์.** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : ออฟเซ็ท ครีเอชั่น, ๒๕๕๐.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

__________ . **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

วศิน อินทสระ. **หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เม็ดทราย. ๒๕๕๐.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. **ญาณสังวรเทศนา.** กรุงเทพ-มหานคร : ดั๊บเบิ้ล เอ (1991), ๒๕๕๖.

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี. WHAT DID THE BUDDHA TEACH. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๒๐.

ศึกษาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาท ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนที่ตั้งในเขตเทศบาลอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

ผศ.ดร.ณัทธีร์ ศรีดี
อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา
คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

การพัฒนาประเทศให้มีความมั่นคงเจริญก้าวหน้า และมีเสถียรภาพได้ ย่อมขึ้นอยู่กับคุณภาพของประชากร ซึ่งถือว่าเป็นทรัพยากรอันทรงคุณค่า และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือต้องมีการพัฒนาด้านวัตถุไปพร้อมกันกับคุณธรรมและจริยธรรมแต่ในสังคมไทยปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไปมากทั้งในด้านวิทยาการและเทคโนโลยี จึงส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ความต้องการและความนิยมในวัตถุมีอิทธิพลสูง ความมีคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งเคยควบคุมแนวคิดแนวปฏิบัติของเด็กและเยาวชนถูกละเลยหรือเลือนหายไป

มุสาวาท ถือว่าเป็นประเด็นทางจริยธรรมที่สำคัญประการหนึ่งที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไปจากพฤติกรรมประจำวันของเยาวชน มุสาวาทในทัศนะของพุทธปรัชญาคือ คำพูดที่ไม่จริง ซึ่งครอบคลุมถึงการเขียนหนังสืออันเป็นเท็จด้วย การจะตัดสินว่า คำพูดหรือการกระทำใดผิดตามหลักมุสาวาทนั้นให้พิจารณาตามองค์ประกอบ ๔ ประเภทคือ

๑) พูดเรื่องไม่จริง
๒) มีเจตนาพูดให้ผิดไปจากความจริง
๓) มีความพยายามในการพูด
๔) ผู้ฟังรู้และเชื่อตามผู้พูด

ในเรื่องมุสาวาทนี้มีประเด็นที่ขัดแย้งกับปัญหาทางจริยธรรมที่คนส่วนมากเข้าใจว่า หากพูดจริงทำให้สูญเสียอะไรบางอย่างไป กับการพูดเท็จแต่อาจจะนำประโยชน์อะไรบางอย่างมาให้ ก็ควรจะรักษาผลประโยชน์เอาไว้ จึงเป็นเหตุให้คนพูดอาจพูดเท็จมากกว่าความจริง

โรเบิร์ต เฟลด์แมน อาจารย์ด้านจิตวิทยา มหาวิทยาลัยแมสซาซูเซตส์ และผู้เขียนหนังสือเรื่อง The Liar in Your Life พบว่า ระหว่างการสนทนาทุก ๆ ๑๐ นาที จะมีการโกหกประมาณ ๒ - ๓ ครั้ง และในบางคู่สนทนาอาจเกิดขึ้นได้มากถึง ๑๒ ครั้ง[๑] ในขณะที่ พอล เอ๊กแมน ศาสตราจารย์ด้านจิตวิทยา

[๑] Robert S. Feldman. **The Liar in Your Life.** *The Liar in Your Life: The Way to Truthful Relationships,* US Edition, published by Twelve. Park Avanue. NY. 10017. 2009.

มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ซึ่งศึกษาเรื่องการโกหกมานานกว่าสี่สิบปี ลงความเห็นว่า “มนุษย์ไม่สามารถหลีกเลี่ยงการโกหกได้ ดังนั้นการทำความเข้าใจเรื่องการโกหกจะเป็นผลดีต่อชีวิตว่าจะดีขึ้นแค่ไหน”[๒] และ เจมส์ แพตเตอร์สัน ผู้เขียนหนังสือ The Day America Told the Truth เผยว่า “ไม่ว่าคู่สนทนาจะเป็นใครก็ตามแต่ แทบทุกครั้งของการสนทนามักจะมีเรื่องโกหกร่วมอยู่ด้วยเสมอ เป็นไปไม่ได้เลยที่ทุกคนจะพูดความจริงต่อกันทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาคนใกล้ชิดอย่างคู่รัก พ่อ แม่ ลูก”[๓]

ในประเด็นการพูดโกหกของเด็กนั้น นพ.กัมปนาท ตันสิถบุตรกุล จิตแพทย์ทั่วไปโรงพยาบาลมนารมย์ ให้ข้อมูลว่า ถ้าหากมองในแง่ดี การโกหกเป็นธรรมชาติของเด็ก เพราะโดยพื้นฐานทางจิตใจของเด็กนั้น จะไม่โหดร้ายเหมือนกับผู้ใหญ่ และการโกหกส่วนใหญ่อาจจะมีเหตุผลบางประการ เช่น เกรงว่าจะถูกทำโทษเมื่อทำผิด กลัวพ่อแม่จับได้จึงจำเป็นต้องโกหก

ต้องพิจารณาถึงสาเหตุด้วยว่า เพราะอะไรเด็กถึงไม่ไว้ใจพ่อแม่ เวลาทำสิ่งที่ไม่เหมาะสมลงไปซึ่งพ่อแม่เองก็ไม่ควรมานั่งจับผิด หรือมีทัศนคติที่ไม่ดีใส่เด็ก ซึ่งการสร้างมาตรการลงโทษแบบแก้ไขที่ปลายเหตุ มักใช้ไม่ได้ผล เพราะเด็กจะถูกมองเป็นเด็กไม่ดี และมองตัวเองด้อยคุณค่าลงไปได้ และเมื่อโตขึ้น เด็กจะมีพฤติกรรมร่วมกับการโกหกอีกหลายอย่าง จนกลายเป็นเด็กมีปัญหาในที่สุด[๔]

Francesca Gino อาจารย์ด้านเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมที่มหาวิทยาลัย Harvard ชี้ว่ามีตัวอย่างมากมายที่เกี่ยวกับการโกหกไม่ว่าจะในชีวิตจริง ในภาพยนตร์ ในนิยายหรือหนังสือการ์ตูน แต่กลับยังไม่มีหลักฐานข้อมูลที่ชี้ชัดถึงความสัมพันธ์ของความฉลาดหลักแหลม กับความฉ้อฉลคดโกง ซึ่งประเด็นนี้เป็นเรื่องน่าสนใจทางจริยศาสตร์ ว่าทำไมคนที่ฉลาดมีความคิดสร้างสรรค์หลายคนจึงเลือกทางเดินผิดๆ เช่นนั้น

ในงานวิจัยที่ตีพิมพ์อยู่ในวารสาร Personality and Social Psychology ใช้เวลาหลายปีในการทดสอบกลุ่มตัวอย่างอาสาสมัคร โดยใช้วิธีแบ่งระดับความคิดสร้างสรรค์ของกลุ่มตัวอย่างเป็นกลุ่มต่างๆ กัน จากนั้นกำหนดให้แต่ละกลุ่มตกอยู่ในสถานการณ์ที่สามารถคดโกงได้นิดหน่อยเพื่อผลประโยชน์ เล็กๆ น้อยๆ จากงานวิจัยครั้งนี้พบว่ายิ่งคนที่มีความคิดสร้างสรรค์ระดับสูง ก็ยิ่งมีความยืดหยุ่นด้านศีลธรรมสูงตามไปด้วย พูดง่ายๆคือสามารถหาข้อแก้ตัวสำหรับพฤติกรรมผิดๆ ของตนได้ดีกว่า และยังมีแนวโน้มทุจริตคดโกงหรือหลอกลวงมากกว่าด้วย

---

[๒] Paul Actman.

[๓] James Patterson and Peter Kim, **The Day America Told the Truth,** Prentice Hall, New York, 1991.

[๔] นพ.กัมปนาท ตันสิถบุตรกุล, **หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ** ฉบับวันอังคารที่ ๒๙ กันยายน ๒๕๕๒.

รายงานวิจัยชิ้นนี้พบว่า ในโลกแห่งการแข่งขันทางเศรษฐกิจทุกวันนี้ การเป็นคนมีความคิดสร้างสรรค์นั้นถือได้ว่าเป็นคุณสมบัติที่โดดเด่นในการทำ งานซึ่งช่วยเปิดโอกาสใหม่ ๆ ให้แก่เจ้าตัว แต่ในขณะเดียวกันก็อาจเพิ่มโอกาสในการบิดเบือนกฎเกณฑ์บางอย่างเพื่อผลประโยชน์ของตนได้เช่นกัน และไม่ใช่แค่ผลประโยชน์ในรูปของตัวเงินเท่านั้น แต่ยังหมายถึงความสะดวกสบายหรือความพึงพอใจอื่นๆ เช่นการนอกใจคู่ครองด้วย

อย่างไรก็ตาม Francesca Gino เน้นย้ำว่างานวิจัยมิได้ต่อต้านการมีความคิดสร้างสรรค์ เพราะจริงๆแล้วความคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งดีที่ช่วยขับเคลื่อนโลก แต่สิ่งที่เธอพยายามเตือนก็คือเมื่อมีข้อดีก็ต้องมีข้อเสีย นักวิจัยผู้นี้ระบุว่าความเฉลียวฉลาดมีความคิดสร้างสรรค์นั้นคือดาบสองคม ขึ้นอยู่กับผู้ใช้ว่าจะใช้ในทางสรรค์สร้างหรือทำลาย หรือใช้เพื่อสร้างรอยยิ้มหรือรอยน้ำตามากกว่ากัน[๕]

ในทัศนะของพุทธปรัชญา มุสาวาท ซึ่งจัดว่าเป็นศีลข้อที่ ๔ ในศีลทั้ง ๕ ข้อ นับได้ว่าเป็นประเด็นทางจริยธรรมอันหนึ่งที่น่าสนใจ มุสาวาทคือ คำพูดที่ไม่จริง ซึ่งครอบคลุมถึงการเขียนหนังสืออันเป็นเท็จด้วย การจะตัดสินว่า คำพูดหรือการกระทำใดผิดตามหลักมุสาวาทนั้น ให้พิจารณาตามองค์ประกอบ ๔ ประเภทคือ

๑) พูดเรื่องไม่จริง ๒) มีเจตนาพูดให้ผิดไปจากความจริง

๓) มีความพยายามในการพูด ๔) ผู้ฟังรู้และเชื่อตามผู้พูด

ในเรื่องมุสาวาทนี้มีประเด็นที่ขัดแย้งกับปัญหาทางจริยธรรมที่คนส่วนมากเข้าใจว่า หากพูดจริงทำให้สูญเสียอะไรบางอย่างไป กับการพูดเท็จแต่อาจจะนำประโยชน์อะไรบางอย่างมาให้ ก็ควรจะรักษาผลประโยชน์เอาไว้ จึงเป็นเหตุให้คนพูดอาจพูดเท็จมากกว่าความจริง คนส่วนมากมักเลือกพูดเท็จมากกว่าพูดจริง สอดคล้องกับพุทธปรัชญาที่ว่า “สัตว์ผู้งดเว้นจากมุสาวาทมีน้อย โดยแท้จริงแล้วสัตว์ผู้ไม่งดเว้นจากมุสาวาทมีมากกว่า” คนส่วนมากเข้าใจว่า การละเมิดศีลข้อมุสาวาทมีโทษน้อยกว่าการละเมิดศีลข้ออื่น ๆ แต่พุทธปรัชญาถือว่า มีโทษมากเท่ากัน ดังนั้น บุคคลจึงควรรักษาการพูดจริงไว้ยิ่งชีวิต ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์สุขสูงสุด คือ นิพพาน

จากความสำคัญและสภาพการดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงสิ่งที่น่าห่วงใยมากที่สุดคือ เด็กและเยาวชนที่จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต การสร้างสรรค์สังคมและเยาวชนให้มีคุณธรรมนั้นถือเป็นหน้าที่ของหลายฝ่ายที่จะต้องช่วยเหลือกัน เช่น ครอบครัว สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐและเอกชน เป็นต้น

โรงเรียนที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม เป็นสถาบันการศึกษาที่มุ่งเน้นการจัดการศึกษาให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และให้ความสำคัญในการฝึกฝน ปลูกฝัง อบรมคุณธรรม

---

[๕] Francesco Gino, **Quote from the Journal of Personal and Social Psychology.**

จริยธรรม ให้นักเรียนทุกคนได้พัฒนาความรู้คู่คุณธรรมพร้อมทั้งพัฒนาตนเองให้มีความสามารถในการประกอบอาชีพและดำรงชีวิตให้เป็นสุข จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเหตุผลเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับมุสาวาทของนักเรียนในชั้นมัธยมปลาย ว่านักเรียนที่เรียนโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองนครปฐมมีความเข้าใจเรื่องมุสาวาทมากน้อยเพียงไร

วัตถุประสงค์

๑) เพื่อศึกษาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาทของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายโรงเรียนที่ตั้งในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

๒) เพื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาทของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายโรงเรียนที่ตั้งในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ประกอบไปด้วยวิธีการและขั้นตอน ดังนี้

๑) ในกรณีขอบเขตด้านข้อมูลจะใช้วิธีการค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลในสถานที่ต่างๆ เช่น หอสมุดแห่งชาติ ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ

๒) และในส่วนที่เป็นแบบสอบถามพฤติกรรมเชิงจริยธรรม ผู้วิจัยจะมุ่งเน้นไปที่หลักมุสาวาทโดยตรง โดยแบ่งออกเป็น ๒ ตอน ได้แก่

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถาม เกี่ยวกับเพศ ระดับชั้นของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับพฤติกรรมเรื่องมุสาวาท

๓) ขั้นตอนการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสมมติฐานในการวิจัยไว้ ๒ ประเด็นคือ

๑) นักเรียนชายและนักเรียนหญิงมีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาทแตกต่างกัน

๒) นักเรียนระดับชั้นมัธยมปลายที่เรียนในชั้นต่างกันมีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาทแตกต่างกัน

๔) การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑) ตรวจสอบความสมบูรณ์ของเครื่องมือก่อน การเก็บข้อมูล

๒) วางแผนเพื่อการเก็บข้อมูล โดยนัดหมายกับ กลุ่มตัวอย่าง เพื่อการเก็บข้อมูลในแต่ละครั้งให้ได้วันและเวลาในการเก็บข้อมูลที่เหมาะสม

๓) แจ้งวัตถุประสงค์ของการเก็บข้อมูลให้แก่กลุ่ม ตัวอย่างทราบก่อนดำเนินการเก็บข้อมูล

๔) ดำเนินการเก็บข้อมูล

๕) ตรวจสอบ ความสมบูรณ์ของข้อมูลที่ได้รับก่อนการวิเคราะห์ข้อมูล

๕) การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับเพศ และระดับชั้น วิเคราะห์หาค่าความถี่และค่าร้อยละ

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับมุสาวาทของนักเรียนชั้นมัธยมปลายในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม วิเคราะห์โดยหาค่าคะแนนเฉลี่ย (x) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) โดยทำเป็นรายข้อ รายด้าน และภาพรวม

การแปลความหมายค่าเฉลี่ย (x) ระดับพฤติกรรม เชิงจริยธรรม โดยมีเกณฑ์การประเมินดังนี้

๑.๐๐-๑.๕๐	หมายถึง	ระดับน้อยที่สุด
๑.๕๑-๒.๕๐	หมายถึง	ระดับน้อย
๒.๕๑-๓.๕๐	หมายถึง	ระดับปานกลาง
๓.๕๑-๔.๕๐	หมายถึง	ระดับมาก
๔.๕๑-๕.๐๐	หมายถึง	ระดับมากที่สุด

ตอนที่ ๓ การเปรียบเทียบพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับมุสาวาทของนักเรียนชั้นมัธยมปลายโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม จำแนกตามเพศ วิเคราะห์โดยใช้ค่าที (T-test) สำหรับระดับชั้นเรียน วิเคราะห์โดยใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบทางเดียว (One-Way ANOVA) ถ้าพบว่ามีความแตกต่างกันอย่าง มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงจะนำค่าคะแนนเฉลี่ยไปทำการทดสอบเป็นรายคู่ตามวิธีการของเชฟเฟ่ (Scheff's post hoc comparison)

สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง "พฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาทของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายโรงเรียนที่ตั้งในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม"มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษาและเปรียบเทียบพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาทของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายโรงเรียนที่ตั้งในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐมการวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) ซึ่งเป็นการศึกษาข้อมูลตามขอบเขตใน ๓ ด้าน คือ

๑) **ด้านเนื้อหา** มุ่งศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับหลักมุสาวาทในเชิงเอกสาร คือการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจาก พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกาเป็นต้น

๒) **ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง** ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายของโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองนครปฐมจำนวน ๒ โรงเรียน ประกอบด้วยโรงเรียนวัดห้วยจระเข้วิทยาคม จำนวน ๘๔๓ คน และโรงเรียนมัธยมทวาราวดี จำนวน ๓๑๙ คน ที่กำลังศึกษาในปีการศึกษา ๒๕๕๖ รวมจำนวน ๑,๑๖๒ คน

๓) **ด้านตัวแปรที่ศึกษา** ประกอบด้วย ๑) ตัวแปรอิสระ ได้แก่ เพศระดับชั้นที่กำลังศึกษา ๒) ตัวแปรตาม ได้แก่ พฤติกรรมเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับมุสาวาท

ผู้วิจัยได้ดำเนินการแจกแบบสอบถามให้กับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๒๙๘ ฉบับ ได้รับกลับคืนมา ๒๙๗ ฉบับ นำมาวิเคราะห์ด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป โดยใช้สถิติ ค่าจำนวน ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน S.D. สถิติ T-test และ F-test นำเสนอให้รูปตาราง ประกอบคำบรรยาย และมีผลการวิจัย

๑) **ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม** พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เป็นเพศหญิง จำนวน ๑๖๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๔.๙ และเพศชาย จำนวน ๑๓๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๑ และกำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ จำนวน ๑๐๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๐ กำลังศึกษามัธยมศึกษาปีที่ ๔ จำนวน ๑๐๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๗ และอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ จำนวน ๙๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๒.๓ ตามลำดับ

๒) **ระดับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับมุสาวาทของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายโรงเรียนที่ตั้งในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม** พบว่า นักเรียนผู้ตอบแบบสอบถาม มีระดับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับมุสาวาท โดยรวมอยู่ในระดับน้อย โดยในรายข้อ นักเรียนมีระดับพฤติกรรมเชิงจริยธรรม อยู่ในระดับปานกลาง จำนวน ๓ ข้อ อยู่ในระดับน้อย จำนวน ๑๗ ข้อ และอยู่ในระดับน้อยที่สุด จำนวน ๕ ข้อ และข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ข้อที่ ๖ เคยด่าเพื่อนเวลาโกรธ ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ข้อที่ ๑๒ พ่อแม่เคยสอนให้เป็นคนพูดโกหก

๓) **ผลการเปรียบเทียบระดับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับมุสาวาทของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายโรงเรียนที่ตั้งในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม** พบว่า

๓.๑) นักเรียนชายและนักเรียนหญิงมีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาทแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ จึงเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาในรายข้อ พบว่า นักเรียนชายและนักเรียนหญิงมีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาทแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญใน ๕ ข้อ โดยนักเรียนชายมีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาทสูงกว่านักเรียนหญิง

๓.๒) นักเรียนที่เรียนในชั้นต่างกัน มีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาท ไม่แตกต่างกัน จึงไม่เป็นไปตามสมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาในรายข้อพบว่า นักเรียนที่เรียนในชั้นต่างกัน มีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาทแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญใน ๔ ข้อ โดยนักเรียนที่เรียนอยู่ในชั้นสูงขึ้น มีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาทสูงกว่านักเรียนที่เรียนอยู่ในชั้นที่ต่ำ

๔) **ข้อเสนอแนะทางจริยธรรมเกี่ยวกับมุสาวาท** พบว่า นักเรียนมีข้อเสนอแนะว่า ควรพูดแต่ความจริง ไม่โกหกกัน ไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้นพูดกันด้วยความจริงใจเอาใจเขามาใส่ใจเรา โดยบอกถึงผลเสียของการโกหก และแนะนำให้ผู้อื่นได้รู้ว่าการกล่าวมุสาเป็นสิ่งที่ไม่ดี มีผู้ใหญ่สร้างจิตสำนึกที่ดีและเป็นตัวอย่างที่ดีให้ มีการพูดจา ทำตัวและปรับปรุงนิสัยตนเองให้สอดคล้องกับสังคมรอบข้าง มีความกล้าหาญพูดและยอมรับความจริง มีความรับผิดชอบ ตรงต่อเวลาและมีเป้าหมายชีวิต ทั้งนี้ ก็ควรมีมาตรการการลงโทษหากมีการโกหกนำเสนอตามลำดับ

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่องพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับมุสาวาทของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายโรงเรียนที่ตั้งในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม นี้ ผู้วิจัยมีประเด็นที่สำคัญ และประเด็นที่น่าสนใจแล้วจึงนำมาอภิปรายผลดังนี้

๑) **ระดับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับมุสาวาทของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายโรงเรียนที่ตั้งในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม** พบว่า นักเรียน มีระดับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับมุสาวาท โดยรวมอยู่ในระดับน้อย โดยในรายข้อนักเรียนมีระดับพฤติกรรมเชิงจริยธรรม อยู่ในระดับปานกลาง จำนวน ๓ ข้อ อยู่ในระดับน้อย จำนวน ๑๗ ข้อ และ อยู่ในระดับน้อยที่สุด จำนวน ๕ ข้อ ซึ่งจากการสำรวจข้อมูลจะพบว่า นักเรียนจะมีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับมุสาวาทซึ่งครอบคุมถึงการพูดคุยทุกส่วนนั้น จะพบว่า นักเรียนจะชอบพูดคุยมากเข้าลักษณะพูดเพ้อเจ้อ คือ พูดไม่มีประโยชน์หาสาระมิได้ พูดทำให้เพื่อนเสียใจและชอบด่าเพื่อในขณะโกรธ ซึ่งทั้ง ๓ ประเด็นนี้ นักเรียนจะมีพฤติกรรมอยู่ในระดับปานกลาง ในส่วนพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับมุสาวาทที่นักเรียนมีน้อยที่สุดนั้น จากข้อสังเกตพบว่า นักเรียนจะมีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมน้อยที่สุดต่อบุคคลที่ตนเองเคารพยำเกรงกล่าวคือ บุพพการีและครูอาจารย์ของตนเอง นอกจากนี้ พฤติกรรมต่อสิ่งแวดล้อมเล็กน้อย เช่น การโกหกเพื่อให้ตนเองมีภาพลักษณ์ที่ดี ไม่รู้สึกเสียหน้า นักเรียนก็มีพฤติกรรมอยู่ในระดับน้อยที่สุดเช่นเดียวกัน ซึ่งจะเห็นได้ว่า มุสาวาทนั้นจะเกิดขึ้นกับบุคคลใกล้ชิดกันเป็นอันดับต้นๆ และจะมีระดับน้อยลงเมื่อสิ่งนั้นมีผลต่อผู้พูดน้อยลง สอดคล้องกับเป้าหมายแห่งการกำหนด การเว้นจาก

มุสาวาท จัดว่าเป็นจริยธรรมพื้นฐานที่บัญญัติขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันในสิทธิส่วนบุคคล ทั้งในสิทธิส่วนตนเอง และสิทธิส่วนผู้อื่นอันเป็นที่รักที่หวงแหนผูกพันทั้งหมด จุดมุ่งหมายในการบัญญัติศีลอันเป็นเหตุผลห้ามมิให้ละเมิดศีลข้อมุสาวาท คือ ๑) เพื่อป้องกันการทำลายประโยชน์ของกันและกัน ๒) เพื่อให้คนอยู่ร่วมกันด้วยความซื่อสัตย์ต่อกัน และ ๓) เพื่อความสามัคคีในหมู่คณะ

๒) **ผลการเปรียบเทียบระดับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับมุสาวาทของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายโรงเรียนที่ตั้งในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม** พบว่า

๒.๑) นักเรียนชายและนักเรียนหญิงมีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาทแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ จึงเป็นไปตามสมมติฐาตที่ตั้งไว้ โดยนักเรียนชายมีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาทสูงกว่านักเรียนหญิงที่เป็นเช่นนี้ อภิปรายได้ว่า โดยธรรมชาติของนักเรียนชายนั้นจะมีลักษณะชอบความเป็นผู้นำ มีความต้องการความโดดเด่นในหมู่คณะ พฤติกรรมบางอย่างอาจทำให้นักเรียนชายนั้นต้องอาศัยมุสาวาทเพื่อรักษาเกียรติ ศักดิ์ศรีของตนเอง และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง นักเรียนจะมีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมด้านมุสาวาท ต่อบุพการี ซึ่งจะเห็นได้จาก เมื่อนักเรียนคุยกันเวลาเรียนแม้มีครูตักเตือนก็ไม่เคยหยุด, เคยรับปากครูว่าจะทำเวร แต่ไม่ได้ทำตามที่รับปากไว้, เคยโกหกครูเวลาที่ไม่ส่งการบ้านครู, เคยเถียงกับครู, เมื่อไปเที่ยวกับเพื่อนจนกลับบ้านดึก พอกลับมาบ้านเมื่อผู้ปกครองถาม ก็ตอบว่า ไปบ้านเพื่อน โดยนักเรียนชายจะมีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมด้านมุสาวาทสูงกว่านักเรียนหญิง ในประเด็นดังกล่าวมานี้

๒.๒) นักเรียนที่เรียนในชั้นต่างกัน มีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาท ไม่แตกต่างกันจึงไม่เป็นไปตามสมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาในรายข้อพบว่า นักเรียนที่เรียนในชั้นต่างกัน มีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาทแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญใน ๔ ข้อ โดยนักเรียนที่เรียนอยู่ในชั้นสูงขึ้นมีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาทสูงกว่านักเรียนที่เรียนอยู่ในชั้นที่ต่ำ ที่เป็นเช่นนี้อภิปรายได้ว่าพฤติกรรมของนักเรียนจะได้รับการสะสมจนเคยชินต่อพฤติกรรมที่ปฏิบัติจึงทำให้ขาดการตระหนักต่อพฤติกรรมนั้น จากข้อมูลข้อที่ว่า นักเรียนเคยพูดทำให้ครูและเพื่อนเสียใจ โดยนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ เคยทำให้ครูและเพื่อนเสียใจมากที่สุด รองลงมาคือ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ และ ปีที่ ๔ เป็นอันดับสุดท้าย และข้อมูลที่ว่า นักเรียนคุยกันเวลาเรียนแม้มีครูตักเตือนก็ไม่เคยหยุด และไปเที่ยวกับเพื่อนจนกลับบ้านดึก พอกลับมาบ้าน เมื่อผู้ปกครองถาม ก็ตอบว่า ไปบ้านเพื่อน โดยนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ มีพฤติกรรมมากกว่านักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ และ ปีที่ ๔ ตามลำดับ

องค์ความรู้ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยเกี่ยวกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาทของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนที่ตั้งในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยได้รับองค์ความรู้ที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลดังต่อไปนี้

๑) ปัจจัยที่มีผลต่อการพูดมุสาวาทของนักเรียน

จากผลการวิจัยโดยภาพรวมจะเห็นได้ว่า นักเรียนจะมีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาทอยู่ในระดับต่ำ โดยจะพยายามหลีกเลี่ยงการพูดเท็จ และพยายามที่จะกล่าวคำสัตย์ ควรพูดแต่ความจริง ไม่โกหกกัน พูดกันด้วยความจริงใจ เอาใจเขามาใส่ใจเรา โดยบอกถึงผลเสียของการโกหก พร้อมทั้งแนะนำให้ผู้อื่นได้รับทราบด้วย และการมีผู้ใหญ่สร้างจิตสำนึกที่ดีและเป็นตัวอย่างที่ดี ก็เป็นแนวทางหนึ่งจะทำให้นักเรียนเว้นขาดจากการกล่าวมุสาวาทได้ ซึ่งจากผลการวิจัยนี้ จะพบว่า นักเรียน มีระดับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับมุสาวาท โดยรวมอยู่ในระดับน้อย โดยมีพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับมุสาวาท จะเกิดจากการมีอารมณ์โกรธจึงเผลอสติด่าเพื่อน พูดส่อเสียดให้เพื่อนเสียใจ และมีการพูดคุยกันมากจนเกินพอดี ในลำดับต่อมาคือ นักเรียนจะมีพฤติกรรมเกี่ยวกับมุสาวาท อันเกิดจากการพูดเถียงกับบิดามารดาบุพการีของตนและทำให้บิดามารดานั้นเกิดความเสียใจ

จากผลการเปรียบเทียบพฤติกรรมทางจริยธรรมจำแนกตามเพศ และชั้นเรียนของนักเรียน พบว่า นักเรียนชายและนักเรียนหญิงมีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเรื่องมุสาวาทแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ใน ๕ ประเด็น โดยแบ่งเป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับบิดามารดาและครูผู้สอน โดยนักเรียนชายจะโกหกพ่อแม่มากกว่านักเรียนหญิง ในกรณีเมื่อถูกถามโดยตรงไปตรงมาก็จะตอบปฏิเสธในทันที ในส่วนหนึ่งนักเรียนชายจะมีพฤติกรรมที่แตกต่างจากนักเรียนหญิง คือ พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับครูผู้สอนในโรงเรียน โดยนักเรียนชายจะผิดคำพูด ไม่ปฏิบัติตามที่รับปากไว้ ไม่เชื่อฟัง และโต้แย้งกับครูของตนมากกว่านักเรียนหญิง

เมื่อจำแนกผลการเปรียบเทียบพฤติกรรมทางจริยธรรม จำแนกตามชั้นเรียน พบว่า นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ จะมีพฤติกรรมเกี่ยวกับการพูดให้ครูและเพื่อนของตนเองเสียใจ สูงกว่านักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ และปีที่ ๖ และนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ จะมีพฤติกรรมเกี่ยวกับการไม่เชื่อฟังต่อการตักเตือนของครูและโกหกบิดามารดาเมื่อตนเองมีความผิด

๒) การสังเคราะห์การงดเว้นจากการพูดเท็จ

จะเห็นได้ว่า พฤติกรรมทางจริยธรรมเกี่ยวกับมุสาวาทนั้น จะเริ่มต้นจากบุคคลใกล้ตัว โดยเฉพาะนักเรียนในช่วงวัยเยาวชน จะมีความผูกพันกับเพื่อนๆและครอบครัวมากและต้องการพบปะสังสรรค์กัน

ตลอดเวลา การพูดคุยกันอาจมีผลทำให้เกิดความขัดแย้งกันอันนำไปสู่การเกิดการทะเลาะเบาะแว้งกันได้ ซึ่งมุสาวาทในงานวิจัยนี้ หมายรวมถึงการพูดเท็จ การพูดคำหยาบ การพูดส่อเสียด และการพูดเพ้อเจ้อด้วย ดังนั้น การกล่าวมุสาวาทของนักเรียน จึงต้องมีการแก้ไขด้วยการฝึกตนเองให้เป็นคนที่มีแต่การพูดคำสัตย์(คำจริง) คำอ่อนหวาน(มธุรวาจา) พูดด้วยความจริงใจ และมีเหตุผล อันจะสนับสนุนให้สัมพันธภาพระหว่างบุคคลของนักเรียนมีความแน่นแฟ้น และอบอุ่นมากขึ้น

ในมิติด้านเพศของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า นักเรียนชายจะผิดคำพูด ไม่ปฏิบัติตามที่รับปากไว้ ไม่เชื่อฟัง และโต้แย้งกับครูของตนมากกว่านักเรียนหญิง ดังนั้น ครูสอนจะต้องสร้างแนวทางให้นักเรียนชายเป็นคนที่รักษาสัจจะ เชื่อฟัง และเปิดโอกาสให้นักเรียนได้นำเสนอความคิดเห็นของตนเองอย่างเหมาะสม

ในมิติด้านชั้นเรียนของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ จะมีพฤติกรรมเกี่ยวกับการพูดให้ครูและเพื่อนของตนเองเสียใจ สูงกว่านักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ และปีที่ ๖ ดังนั้น ครูควรหาวิธีการสร้างข้อตกลงในการรักษาสัมพันธภาพอันดีระหว่างนักเรียนกับนักเรียน และนักเรียนกับครู เช่น การรักษาคำพูดและการรักษาน้ำใจของบุคคลรอบข้างอย่างเหมาะสม

และนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ จะมีพฤติกรรมเกี่ยวกับการไม่เชื่อฟังต่อการตักเตือนของครูและโกหกบิดามารดาเมื่อตนเองมีความผิด ดังนั้น ครูและผู้ปกครองควรหามาตรการป้องกันมิให้นักเรียนเป็นคนก้าวร้าวและโกหก โดยการสร้างกิจกรรมเกี่ยวกับการยอมรับเหตุผลในการพูดคุยและตักเตือนเสนอแนะให้นักเรียนเป็นคนยอมรับต่อบุคคลรอบข้างของตน

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง พฤติกรรมเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับมุสาวาทของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนที่ตั้งในเขตเทศบาลเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยมี ข้อเสนอแนะ ดังนี้

๑. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

โรงเรียนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีนโยบายในการสร้างสัจจะร่วมกันระหว่างผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง และนักเรียน เพื่อให้ทุกฝ่ายให้ความเคารพต่อความจริงอันนำไปสู่การสร้างแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกัน

๒. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

๑) ผู้บริหาร ต้องยอมรับความจริง โดยไม่ปิดบัง มีความโปร่งใสในการทำงาน และการพูดเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้ปกครอง และนักเรียน อันจะนำมาซึ่งความน่าเชื่อถือน่าเคารพยำเกรง

๒) ครู มีความจริงใจ สนใจ ใส่ใจต่อผู้เรียน สร้างข้อตกลงร่วมกันระหว่างตนเองกับผู้เรียน หรือต่อผู้เรียนด้วยกัน เพื่อสร้างบรรทัดฐานทางสังคมให้เกิดขึ้น อันจะนำไปสู่การสร้างสังคมที่ดีงาม

๓) ผู้ปกครอง ต้องยอมรับความจริงและให้ความร่วมมือกับโรงเรียนในอันที่จะร่วมด้วยช่วยกันสร้างให้บุตรหลานของตนเองเป็นผู้มีสัจจะและอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีเกียรติและศักดิ์ศรี

๔) นักเรียน ต้องตระหนักรู้และเข้าใจในการปรารถนาดีของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง และให้ความร่วมมือในการรักษาสัจจะทั้งในขณะที่ศึกษาอยู่ หรือแม้กระทั่งขณะที่อยู่ภายนอกสถานศึกษา

๓. ข้อเสนอแนะ ในการวิจัยครั้งต่อไป

๑) การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ จึงควรมีการศึกษาเชิงคุณภาพโดยสัมภาษณ์เชิงลึก

๒) การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับมุสาวาทเพียงประเด็นเดียว ควรมีการศึกษาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมในข้ออื่นๆ เช่น ปาณาติบาต อทินนาทาน เป็นต้น เพื่อให้มีเนื้อหาสาระให้มากขึ้น

๓) การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเฉพาะกลุ่มนักเรียนเท่านั้น จึงควรวิจัยในกลุ่มผู้บริหารและผู้สอน เพื่อแสวงหาแนวทางการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้อย่างมีศักดิ์ศรียิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

ชัยวัฒน์ อัฒพัฒน์. **หลักพุทธศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร :มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๕.

เดวิด เจ. ลิเบอร์แมน. **คู่มือจับโกหก (Never be lied to again)** แปลโดย สหรัฐ วิบูลย์ภักดี. สำนักพิมพ์วีเลิร์น. กรุงเทพมหานคร

ปรีชา คัมภีรปกรณ์. อ้างถึงใน สำนักวัฒนธรรมจังหวัดนครนายก. **ปัจจัยเสี่ยงที่มีผลต่อพฤติกรรมเบี่ยงเบนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น กรณีศึกษา จังหวัดนครนายก**. ๒๕๕๔.

พสุ เดชะรินทร์. **ทำไมผู้นำถึงโกหก** ? หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๕๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ.** กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๒๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน.** กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒.

สุชา จันทร์เอม. **จิตวิทยาพัฒนการ.** กรุงเทพมหานคร :ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๔๒.

Alan Donagan. The theory of morality. Chicago: University of Chicago press: 1973

Barbara Mackinnon. Ethics: Theory and contemporary issues. Belmont, CA. USA.

Bloom, B. Taxonomy of Education Objective Handbook I. In Cognitive Domain. New York. 1975.

Brad Hooker. Truth in Ethics. Blackwell Publishers Ltd. Oxford. 1996.

Caroline. A.F. Rhys Davids. A Buddhist manual of Psychological Ethics. New Delhi. 1996.

Crow, Lester Donald. Education in The Secondary School. New York. America. 1961.

Damien Keown. The Nature of Buddhist Ethics. The Macmillan Press Ltd. London. 1992.

__________. Buddhism and Bioethics. Goldsmiths college. University of London. 2001.

__________. Buddhist Ethics: A very short introduction. Oxford University Press. 2005.

Goldenson, R.M. Longman Dictionary of Psychology and Psychiatry. New York. 1984

Hall. Psychology of adolescence . New York : Holt, Rinchit and Winston. 1964.

Hurlock,E.B. Adoescence Development. New York : Mc Graw – Hill Kogakuka Company. 1973.

James Patterson and Peter Kim, **The Day America Told the Truth,** Prentice Hall, New York, 1991

John H. Hick. Philosophy of Religions. Printed in India by Pushp Print Service. Delhi. 2004.

Lee J. Cronbach. Essentials of Psychological Testing. Harper & Row, 1990.

Myers, D.G. Psychology (6th ed.) New York. Worth Publishers. 2001

P.A. Payutto. Good, Evil and Beyond: Kamma in the Buddha’s Teaching. 4th reprinted. Bangkok: Buddhadhamma Foundation Press. 1997.

Richard T. Knowles, George F. McLean . Psychological Foundations of Moral Education and Character Development: An Integrated Theory of Moral Development. The Council for research in Values and Philosophy. Washington, D.C.

Richard J. Gerring” Psychology and Life. (20 ed.) Pearson. Printed at USA. 2013

Robert S. Feldman. **The Liar in Your Life.** ***The Liar in Your Life: The Way to Truthful Relationships,*** US Edition, published by Twelve. Park Avanue. NY. 10017. 2009.

Sigmund Freud. The ego and the id. 1923.

Francesco Gino. **Journal of Personality and Social Psychology, Vol 98(6). Jun 2010**

พินิจเรื่องกรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม
พระมหาวีรธิษณ์ วรินฺโท, ดร.
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

ในปฏิจจสมุปบาท[๑] หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อิทัปปัจจยตา[๒] มี ๑๒ ประการแบ่งออกเป็น ๓ พวกเรียกว่า ไตรวัฏ หรือวัฏฏะ ๓[๓] ประกอบด้วย คือ กิเลส กรรม วิบาก เมื่อบุคคลทำอะไรลงไป ไม่ว่าทางใด หากทำลงไปด้วยกิเลสที่อยู่ในใจ ก็จะก่อให้เกิดกรรม เมื่อเกิดกรรมก็จะเกิดวิบากกรรมคือผลตามมาวิบากหรือผลอันนี้ก็จะก่อให้เกิดกิเลสขึ้นอีก และกิเลสจะก่อให้เกิดกรรมขึ้นอีก กรรมนี้จะก่อให้เกิดวิบาก หรือผลขึ้นอีก วนเวียนไปอย่างนี้เรื่อยๆ จนกว่าคนจะดับกิเลสหมดสิ้นจึงจะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดคือ

๑) กิเลสวัฏ หมายถึง วงจรของกิเลส เป็นตัวสาเหตุผลักดันให้คิดปรุงแต่งการกระทำต่างๆ ซึ่งประกอบด้วย อวิชชา ตัณหา อุปาทาน[๔]

๒) กรรมวัฏ หมายถึง วงจรกรรมเป็นกระบวนการกระทำหรือปรุงแต่งชีวิตให้เป็นไปต่างๆ ประกอบด้วยสังขาร และกรรมภพ[๕]

๓) วิบากวัฏ หมายถึง วงจรวิบาก คือ สภาพชีวิตที่เป็นผลแห่งการปรุงแต่งของการกระทำ และกลับเป็นปัจจัยเสริมสร้างให้เกิดกิเลสต่อไปอีก ประกอบด้วยวิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกว่า อุปัตติภพ ชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น[๖]

---

[๑] ปฏิจจสมุปบาท หมายถึง สภาวธรรมที่เป็นปัจจัย และสภาวธรรมที่อาศัยปัจจัยเกิดขึ้นอันเป็นกระบวนการทางปัจยภาพ ซึ่งเป็นสภาวะที่ดำรงอยู่อย่างนั้น แม้ว่าพระตถาคตจะเสด็จอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม เช่น ชรามรณะมีเพราะชาติเป็นปัจจัย; สํ.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๑/๓๘.

[๒] อิทัปปัจจยตา แปลว่า ความที่สิ่งนี้อาศัยสิ่งนี้เกิดขึ้น หมายถึงสภาวธรรมอันเป็นปัจจัยแห่งชราและมรณะเป็นต้น เป็นชื่อหนึ่งของปฏิจจสมุปบาท; สํ.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๑/๓๘.

[๓] พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๖), หน้า ๑๙.

[๔] องฺ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๑๗-๑๑๘/๓๗๕.

[๕] องฺ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๑๗-๑๑๘/๓๗๕.

[๖] องฺ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๑๗-๑๑๘/๓๗๕.

วัฏฏะทั้ง ๓ หรือไตรวัฏฏะนี้ หมุนเวียนต่อเนื่องเป็นปัจจัยอุดหนุนแก่กัน ทำให้วงจรแห่งชีวิตดำเนินไปไม่ติดขัด คือ กิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม กิเลสจึงเป็นเหตุ กรรมจึงเป็นผลของกิเลสและกรรมนั้นเองก็เป็นตัวเหตุให้เกิดวิบากคือผล กรรมจึงเป็นเหตุ วิบากจึงเป็นผล และวิบากนั้นเอง ก็เป็นตัวเหตุ ก่อกิเลสขึ้นอีกเมื่อเป็นดังนี้ วิบากนั้นก็เป็นเหตุ กิเลสก็เป็นผลของวิบาก เพราะฉะนั้น กิเลส กรรม วิบาก จึงวนเวียนอยู่อย่างนี้ โดยที่บุคคลนี้เองหรือจิตนี้เองที่วนอยู่ในกิเลส กรรม วิบาก แล้วก็กลับเป็นเหตุก่อกิเลสกรรมวิบากขึ้นอีก สัตว์และบุคคลจึงวนเวียนอยู่ในกิเลส กรรม วิบาก

ฉะนั้น สังสารวัฏ คือ การเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพภูมิต่างๆ ของสัตว์โลกด้วยอำนาจกิเลส กรรม วิบาก หมุนวนอยู่เช่นนั้นตราบเท่าที่ยังตัดกิเลส กรรม วิบากไม่ได้ ในบทความวิชาการนี้ผู้เขียนมุ่งเฉพาะกรรมที่เป็น ๑ ในสังสารวัฏเท่านั้น

ความหมายของกรรม

คำว่า กรรม มีรูปวิเคราะห์ว่า กรณํ กมฺมํ แปลว่า การกระทำชื่อกรรม และว่า กโรติ เอเตนาติ กมฺมํ แปลว่า ย่อมกระทำด้วยสิ่งนั้น เหตุนั้น จึงชื่อว่ากรรม และว่า กรียตีติ กมฺมํ แปลว่า อันเขาย่อมทำชื่อว่า กรรม[๗]

๑) ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า กรรมไว้ว่า คือ การกระทำ, การงาน, กิจ, เป็นการดีก็ได้ ชั่วก็ได้[๘]

๒) ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายของคำว่า กรรมไว้ว่า กรรม หมายถึง การกระทำ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ทางกายก็ตาม ทางวาจาก็ตาม ทางใจก็ตาม แบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ ๑) อกุศลกรรม คือ กรรมที่เป็นอกุศล ๒) กุศลธรรม คือ กรรมที่เป็นกุศล[๙]

๓) สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) ทรงให้ความหมายของคำว่ากรรมไว้ โดยทรงให้ความหมายตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “เจตนาหํ ภิกฺขเว กมฺมํ วทามิ” แปลว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม เอามาเป็นความหมายหลัก แต่พระองค์ท่านได้อธิบายเพิ่มเติมว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า เรากล่าวเจตนา (ความจงใจ) ว่าเป็นกรรม เพราะคนจงใจ คือ มีใจมุ่งแล้ว จึงทำทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง ฉะนั้น กรรมคือกิจที่บุคคลจงใจทำ หรือทำ

[๗] ป. หลงสมบุญ (ประยุทธ์ หลงสมบุญ), พันตรี, **พจนานุกรม มคธ-ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เรืองปัญญา. ๒๕๔๐), หน้า ๑๗๑.

[๘] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘.

[๙] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๖๑.

ด้วยเจตนา ถ้าทำด้วยไม่มีเจตนา ไม่เรียกว่ากรรม อย่างเช่นไม่มีเจตนาเหยียบมดตาย ไม่เป็นกรรม คือ ปาณาติบาต ต่อเมื่อเจตนาจะเหยียบให้ตายจึงเป็นกรรม คือ ปาณาติบาต แต่เมื่อจัดอย่างละเอียด สิ่งที่ทำด้วยไม่เจตนา ท่านจัดเป็นกรรมชนิดหนึ่ง เรียกว่า กรรมสักว่าทำ เพราะอาจให้โทษได้เหมือนกัน เหมือนอย่างที่กฎหมายถือว่าผิดในฐานะประมาท”[๑๐]

๔) ท่านพุทธทาสภิกขุได้ให้ความหมายของคำว่า กรรมไว้ว่า กรรมที่ชาวโลกโดยเฉพาะคนไทยเข้าใจผิดกันอยู่ โดยเปรียบเทียบกับความหมายทางภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาต้นตำรับเดิม งานนี้ของท่านปรากฏอยู่ในหนังสือชื่อ โอสาเรตัพพธรรม โดยท่านอธิบายว่า

“คำพูดที่เป็นภาษาบาลี เช่นคำว่า กมฺม อย่างนี้ มันมีความหมายจำกัดชัด ดิ้นเป็นอย่างอื่นไม่ได้ แต่ในภาษาไทย ชาวบ้านพูดกันอยู่นี้ คำว่า กรรม นี้ เปลี่ยนความหมายไปเป็นอย่างอื่นก็มี ดิ้นได้ก็มี ภาษาไทยเขาพูดว่า กรรม คือการกระทำ ทีนี้ การกระทำนี้มันมีหลายชนิด การกระทำที่เป็นกรรมก็มี การกระทำที่ไม่เป็นกรรมก็มี ฉะนั้น พูดว่า การกระทำคือกรรม นี้มันไม่ถูก แต่ถ้า ภาษาบาลี พูดว่า กมฺม แล้วหมายถึงกรรมทีเดียว หมายความว่า การกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตนาของสัตว์ที่มีความรู้สึกนี้ขอให้สังเกตไว้ด้วย

คำว่า กรรม ในภาษาไทยเปลี่ยนความหมายมากลายเป็นของบางอย่าง เป็นสิ่งบางสิ่ง เช่นว่า ถึงแก่กรรมอย่างนี้ ก็หมายความว่า ตาย ภาษาบาลีไม่มีอย่างนี้ ไม่เคยพูดอย่างนี้ ไม่เคยพูดว่า ถึงกรรมแล้วก็จะต้องตาย เด็กๆ ร้องกันอยู่ ได้ยินบ่อยๆ ว่า กรรมแล้วแก้วตาเอ๋ย อย่างนี้ คำว่า กรรม อย่างนี้มันเปลี่ยนความหมายหมดแล้ว มันหมายถึง การรับผลกรรม หรือกรรมมาถึงเข้าแล้ว คือ หมายความว่า ได้รับผลกรรม ไม่ใช่กรรม”[๑๑]

กรรมในพระไตรปิฎก

พระพุทธเจ้าตรัสสอนเรื่องกรรมตามนัยแห่งกุกุโรวาทสูตรโดยทรงแสดงกรรมและผลของกรรมไว้ ๔ ชนิด คือ กรรมดำ มีวิบากดำ กรรมขาว มีวิบากขาว กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว และกรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว อันเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมคือ

๑) ปุณณะ บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุงแต่งกายสังขาร วจีสังขาร มโนสังขาร อันมีความทุกข์ ครั้นแล้วย่อมเข้าถึงโลกที่มีความทุกข์ ผัสสะอันมีทุกข์ย่อมถูกต้องบุคคลนั้น ผู้เข้าถึงโลกที่มีความทุกข์ เขาอันผัสสะที่มีความทุกข์ถูกต้องแล้ว ย่อมได้เสวยเวทนาที่มีความทุกข์โดยส่วนเดียว ดุจสัตว์นรกฉะนั้น

---

[๑๐] สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก, **หลักกรรมในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓.

[๑๑] พุทธทาสภิกขุ, **โอสาเรตัพพธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๘), หน้า ๒๖๑.

ปุณณะ เพราะกรรมนี้แล ความอุบัติของสัตว์จึงมี สัตว์ทำกรรมใดไว้ เขาย่อมอุบัติขึ้นเพราะกรรมนั้น ผัสสะย่อมถูกต้องเขาผู้อุบัติแล้ว ปุณณะ แม้เพราะเหตุอย่างนี้ เราจึงกล่าวว่า สัตว์เป็นทายาทของกรรม เรากล่าวกรรมอย่างนี้ว่า เป็นกรรมดำ มีวิบากดำ[๑๒]

๒) ปุณณะ ก็กรรมขาว มีวิบากขาว เป็นไฉน ปุณณะ บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุงแต่งกายสังขาร วจีสังขาร มโนสังขาร อันไม่มีความทุกข์ ครั้นแล้วเขาย่อมเข้าถึงโลกที่ไม่มีความทุกข์ ผัสสะอันไม่มีความทุกข์ย่อมถูกต้องบุคคลนั้น ผู้เข้าถึงโลกที่ไม่มีความทุกข์ เขาอันผัสสะที่ไม่มีความทุกข์ถูกต้องแล้ว ย่อมได้เสวยเวทนาที่ไม่มีความทุกข์โดยส่วนเดียว เป็นสุขโดยส่วนเดียว ดุจเทพชั้นสุภกิณหะ ฉะนั้น ปุณณะ เพราะกรรมที่มีดังนี้แล ความอุบัติของสัตว์จึงมี สัตว์ทำกรรมใดไว้ เขาย่อมอุบัติขึ้นเพราะกรรมนั้น ผัสสะย่อมถูกต้องเขาผู้อุบัติแล้ว ปุณณะ แม้เพราะเหตุอย่างนี้ เราจึงกล่าวว่า สัตว์เป็นทายาทของกรรม เรากล่าวกรรมอย่างนี้ว่า เป็นกรรมขาว มีวิบากขาว[๑๓]

๓) ปุณณะ ก็ กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว เป็นไฉน ปุณณะบุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมปรุงแต่งกายสังขาร วจีสังขาร มโนสังขาร อันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง ครั้นแล้วย่อมเข้าถึงโลกที่มีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง ผัสสะอันมีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง ย่อมถูกต้องบุคคลนั้น ผู้เข้าถึงโลกที่มีความทุกข์บ้าง ที่ไม่มีความทุกข์บ้าง เขาอันผัสสะที่มีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้างถูกต้องแล้ว ย่อมได้เสวยเวทนาที่มีความทุกข์บ้าง ไม่มีความทุกข์บ้าง มีทั้งสุขและทุกข์ระคนกัน โดยส่วนเดียว ดุจพวกมนุษย์ เทพ และสัตว์วินิบาตบางเหล่า ฉะนั้น ปุณณะ เพราะกรรมนี้แล ความอุบัติของสัตว์จึงมี สัตว์ทำกรรมใดไว้ เขาย่อมอุบัติขึ้นเพราะกรรมนั้น ผัสสะย่อมถูกต้องเขาผู้อุบัติแล้ว ปุณณะ แม้เพราะเหตุอย่างนี้ เราจึงกล่าวว่า สัตว์เป็นทายาทของกรรม เรากล่าวกรรมอย่างนี้ว่า กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว[๑๔]

๔) ปุณณะ ก็ กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม เป็นไฉน ปุณณะ บรรดากรรม ๓ ประการนั้น เจตนาเพื่อละกรรมดำมีวิบากดำ เจตนาเพื่อละกรรมขาว มีวิบากขาว เจตนาเพื่อละกรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาวนั้นเสีย ข้อนี้เรากล่าวว่า กรรมไม่ดำ ไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม ปุณณะ กรรม ๔ ประการนี้แล เรากระทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้ตาม

---

[๑๒] ม.ม.(ไทย) ๑๓/๘๘/๖๗.

[๑๓] ม.ม.(ไทย) ๑๓/๘๘/๖๗.

[๑๔] ม.ม.(ไทย) ๑๓/๘๘/๖๗.

กรรมในพระไตรปิฎกแบ่งออกเป็น กรรมดำ มีวิบากดำ กรรมขาว มีวิบากขาว กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว คือ บุคคลใดทำกรรมเช่นใดไว้แล้ว บุคคลนั้นก็ย่อมได้รับผลของกรรมนั้นตอบแทน ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม กรรมและผลของกรรมมีความเป็นอิสระมีความเป็นเหตุและผล คือบุคคลสร้างเหตุเช่นใด ก็จะได้รับผลเช่นนั้น กรรมจึงมีความเที่ยงตรง ไม่ขึ้นอยู่กับอำนาจภายนอกหรือพระผู้เป็นเจ้าแต่อย่างใด[๑๕]

กรรมในอรรถกถา

เมื่อพิจารณาการแบ่งกรรมในอรรถกถาแล้ว พระอรรถกถาจารย์ได้จัดแบ่งออกเป็นหมวดหมู่เพื่อเป็นการอธิบายเพิ่มเติมในพระไตรปิฎกคือ การอธิบายเรื่องกรรม ๔ ที่แบ่งตามกาลที่ให้ผลดังพระพุทธพจน์ว่า วิบากแห่งกรรมเป็นไฉน คือ เราย่อมกล่าววิบากแห่งกรรมว่ามี ๓ ประการ คือ

๑) กรรมที่ให้ผลใน ปัจจุบันชาตินี้

๒) กรรมที่ให้ผลในชาติต่อไป

๓) กรรมที่ให้ผลในชาติต่อๆ ไป

นี้เรียกว่า วิบากแห่งกรรม[๑๖] ในคัมภีร์อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต มีเรื่องของกรรมเพียงหมวดเดียวคือหมวด ๑๒ เรียกว่า กรรม ๑๒ จัดออกเป็น ๓ หมวด คือ[๑๗]

๑) วงจรของกรรมประเภทที่ ๑ กรรมที่ว่าโดยหน้าที่ ในกิจจจตุกกะ คือ กรรมประเภทที่ว่าโดยหน้าที่นี้ มีหน้าที่ส่งผลให้ผู้กระทำกรรมพบกับวิบากกรรมตามที่ได้ก่อกรรมไว้ และกรรมนี้จะมีส่วนสัมพันธ์กับกรรมอื่นด้วย ตามนัยแห่งพระอรรถกถาจารย์มีอยู่ ๔ หมวดด้วยกัน คือ

๑. ชนกกรรม ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ให้ความหมายว่า “กรรมที่ให้เกิดปฏิสนธิ ชื่อว่า ชนกกรรม”[๑๘]

๒. อุปัตถัมภกกรรม ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายว่า “กรรมที่อุ้มชูด้วยการทำให้ถึงพร้อมด้วยโภคะเป็นต้นแก่บุคคลผู้เกิดในตระกูลทั้งหลาย มีตระกูลมีโภคะน้อยเป็นต้น ชื่อว่าอุปัตถัมภกกรรม”[๑๙]

---

[๑๕] ม.ม.(ไทย) ๑๓/๘๘/๖๗.

[๑๖] องฺ.ฉกฺก.(ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

[๑๗] องฺ.ติก.(ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๒๑.

[๑๘] ม.อุ.อ.(ไทย) ๒๓/๕๙๗/๒๖๔.

[๑๙] ม.อุ.อ.(ไทย) ๒๓/๕๙๗/๒๖๔.

๓. อุปปีฬกกรรม ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตให้ความหมายไว้ว่า กรรมที่เบียดเบียน บีบคั้นสุขทุกข์ที่เกิดขึ้นในเพราะวิบากที่ให้เกิดปฏิสนธิที่กรรมอื่นให้ผลแล้วจะไม่ให้ (สุขหรือทุกข์นั้น) เป็นไปตลอดกาลนาน ชื่อว่า อุปปีฬกกรรม”[๒๐]

๔. อุปฆาตกกรรม ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตกล่าวถึงความหมายว่า อุปฆาตกกรรม ที่เป็นกุศลบ้าง มีอยู่เอง จะตัดรอนกรรมอื่นที่มีกำลังเพลากว่า ห้ามวิบากของกรรมนั้นไว้แล้วทำโอกาสแก่วิบากของตน ก็เมื่อกรรมทำ (ให้) โอกาสอย่างนี้แล้ว กรรมนั้นเรียกว่า เผล็ดผลแล้ว[๒๑]

๒) วงจรของกรรมประเภทที่ ๒ กรรมที่ว่าโดยลำดับการให้ผล เมื่อได้ทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม กรรมเหล่านี้จะมีความหนักเบาของกรรมต่างกัน กรรมชนิดไหนมีกำลังใหญ่ให้ผลก่อนเป็นลำดับแรก กรรมชนิดไหนมีกำลังรองลงมาให้ผลเป็นลำดับรองลงมา กรรมชนิดไหนมีอาวุโสน้อยให้ผลเป็นลำดับหลัง ในคัมภีร์ขุททกนิกาย สัทธัมมปกาสินี ปฏิสัมภิทามรรค อรรถกถา พระอรรถกถาจารย์ได้จำแนกกรรมประเภทนี้ออกเป็น ๔ ประเภท คือ[๒๒]

๑. ครุกกรรม ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ได้อธิบายความหมายไว้ว่า ในบรรดากรรมหนักและกรรมไม่หนักทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล กรรมใดหนัก กรรมนั้นชื่อว่า ครุกกรรม[๒๓]

๒. อาสันนกรรม ในอรรถกถาได้กล่าวถึงความหมายและการให้ผลของอาสันนกรรมไว้ว่า กรรมที่ระลึกถึงก็ดี กรรมที่ทำแล้วก็ดี ในเวลาใกล้ตาย ชื่อว่า อาสันนกรรม จริงอยู่ ผู้ใกล้จะตายอาจระลึกถึงหรือทำกรรมใด การได้อาเสวนะบ่อยๆ พ้นจากกรรม ๓ เหล่านี้ ย่อมเกิดขึ้นด้วยกรรมนั้นนั่นเอง[๒๔]

๓. อาจิณณกรรม หรือพหุลกรรม ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ให้ความหมายคำว่า อาจิณณกรรม หรือพหุลกรรมว่า ส่วนในกุศลกรรมและอกุศลกรรมทั้งหลาย กรรมใดมาก กรรมนั้นชื่อว่า พหุลกรรม พหุลกรรมนั้น พึงทราบด้วยอำนาจอาเสวนะที่ได้แล้วตลอดกาลนาน อีกอย่างหนึ่ง ในฝ่ายกุศลกรรม กรรมใดที่มีกำลังสร้างโสมนัสให้ ในฝ่ายอกุศลกรรม สร้างความเดือดร้อนให้ กรรมนั้นชื่อว่า พหุลกรรม อุปมาเสมือนหนึ่งว่า เมื่อนักมวยปล้ำ ๒ คน ขึ้นเวที คนใด

---

[๒๐] องฺ.ติก.อ.(ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๓๐.
[๒๑] องฺ.ติก.อ.(ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๓๒.
[๒๒] ขุ.ป.อ.(ไทย) ๖๙/๕๒๔/๔๒๑.
[๒๓] องฺ.ติก.อ.(ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๒๓.
[๒๔] ขุ.ป.อ.(ไทย) ๖๙/๕๒๔/๔๒๑.

มีกำลังมาก คนนั้นจะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งล้ม (แพ้) ไป ฉันใด พหุลกรรมนั้น ก็ฉันนั้นเหมือนกัน จะทับถมกรรมพวกนี้ที่มีกำลังน้อย (ชนะ) ไป กรรมดีมากโดยการเสพจนคุ้น หรือมีกำลังโดยอำนาจทำให้เดือดร้อนมาก กรรมนั้นจะให้ผล เหมือนกรรมของพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัย ฉะนั้น”[๒๕]

๔. กตัตตากรรม หรือ กฏัตตาวาปนกรรม หรือกตัตตาวาปนกรรม ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎกใช้คำว่า กฏัตตาวาปนกรรม ซึ่งมีความหมายเดียวกับคำว่า กตัตตากรรม โดยให้ความหมายของกฏัตตาวาปนกรรมว่า กรรมนอกเหนือจากกรรม ๓ ดังกล่าวมาแล้วนี้ (คือ ครุกกรรม อาสันนกรรม และอาจิณณกรรม) ทำไปโดยไม่รู้ ชื่อว่า กฏัตตาวาปนกรรม กฏัตตาวาปนกรรมนั้นอำนวยวิบากได้ในกาลบางครั้ง เพราะไม่มีกรรมอื่นเข้ามาแทรก เหมือนท่อนไม้ ที่คนบ้าขว้างไปจะตกไปในที่ๆ ไม่มีจุดหมาย ฉะนั้น[๒๖]

๓) วงจรของกรรมประเภทที่ ๓ กรรมที่ว่าโดยเวลาให้ผล ในปากาลจตุกกะหรือประเภทแห่งกรรมที่ว่าโดยเวลาที่ให้ผลนี้มีอยู่ ๔ กรรมด้วยกัน คือ

๑. ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค กล่าวถึงการเกิดของทิฏฐธรรมเวทนียกรรมเอาไว้ว่า ในกรรมเหล่านั้นชวนเจตนาครั้งแรก เป็นกุศลก็ดี เป็นอกุศลก็ดี ในจิต ๗ ดวง ในชวนวิถีจิต ๑ ดวง ชื่อว่าทิฏฐธรรมเวทนียกรรม ทิฏฐธรรมเวทนียกรรมนั้นย่อมให้ผลในอัตภาพนี้เท่านั้น แต่เมื่อไม่อาจให้ผลอย่างนั้นก็เป็นอโหสิกรรม[๒๗]

๒. อุปปัชชเวทนียกรรม ในคัมภีร์อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต พระอรรถกถาจารย์อธิบายอุปปัชชเวทนียกรรมไว้ว่า ส่วนชวนเจตนาดวงที่ ๗ ที่ยังประโยชน์ให้สำเร็จ ชื่อว่า อุปปัชชเวทนียกรรม อุปปัชชเวทนียกรรมนั้น อำนวยผลในอัตภาพต่อไปแต่ในบรรดากุศลอกุศลทั้งสองฝ่ายนี้ อุปปัชชเวทนียกรรมในฝ่ายที่เป็นกุศล พึงทราบด้วยสามารถแห่งสมาบัติ ๘ ในฝ่ายที่เป็นอกุศล พึงทราบด้วยสามารถแห่งสมาบัติ ๘ ในฝ่ายที่เป็นอกุศล พึงทราบด้วยสามารถแห่งอนันตริยกรรม ๕ บรรดากรรมทั้งสองฝ่ายนั้น ผู้ที่ได้สมาบัติ ๘ จะเกิดในพรหมโลกด้วยสมาบัติอย่างหนึ่ง ฝ่ายผู้กระทำอนันตริยกรรม ๕ จะบังเกิดในนรกด้วยกรรมอย่างหนึ่ง สมาบัติที่เหลือ และกรรม (ที่เหลือ) ถึงความเป็นอโหสิกรรมไปหมด คือเป็นกรรมที่ไม่มีวิบาก”[๒๘]

---

[๒๕] องฺ.ติก.อ.(ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๒๔.

[๒๖] องฺ.ติก.อ.(ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๒๙.

[๒๗] ขุ.ป.อ.(ไทย) ๖๙/๕๒๔/๔๒๐.

[๒๘] องฺ.ติก.อ.(ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๒๒-๑๒๓.

๓. อปราปริยเวทนียกรรมในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ได้อธิบายถึงอปราปริยเวทนียกรรมไว้ว่า ชวนเจตนา ๕ ดวง ในระหว่างกรรมทั้งสอง ย่อมชื่อว่า อปราปริยเวทนียกรรม กรรมนั้น ย่อมได้โอกาสเมื่อใด ย่อมให้ผลเมื่อนั้นในอนาคต เมื่อยังมีการเวียนว่ายอยู่ในสงสาร ชื่อว่าอโหสิกรรมย่อมไม่มี[๒๙]

๔. อโหสิกรรม ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎกขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรคได้กล่าวถึงอโหสิกรรมพอเข้าใจได้ว่า เมื่อทิฏฐธรรมเวทนียกรรม หรืออุปปัชชเวทนียกรรม หรืออปราปริยเวทนียกรรม นั้นเลิกให้ผลแล้ว ก็จะกลายเป็นอโหสิกรรม คือเลิกให้ผลไปโดยปริยาย[๓๐]

กรรม ๑๒ ที่มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงเพียง ๑๑ ประเภท คือไม่ทรงแสดงว่าอโหสิกรรมว่า เป็นชนิดของกรรมประเภทหนึ่ง แต่ทรงแสดงอโหสิกรรมว่าเป็นการสิ้นไปแห่งกรรม ดังนั้น กรรมที่จะเป็นอโหสิกรรมได้ กรรมนั้นต้องไม่แสดงผล ตามที่พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายมานั้นเป็นไปในลักษณะของกรรมที่หมดกำลังที่จะส่งผลต่อไปแล้ว คือกรรมนั้นเคยส่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างมาแล้วในอดีตจนหมดแรงกรรมแล้ว กรรมหมดไปถึงจะเป็นอโหสิกรรม

บทบาทหน้าที่ของกรรม

บทบาทหน้าที่ของกรรมที่แบ่งตามทวารคือ ทางสำหรับกรรม มี ๓ ทาง คือ ทางกาย วาจา ใจ ดังพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำด้วย กาย วาจา ใจ[๓๑]

ในสังคีติสูตรหมวด ๑๐ พระสารีบุตรได้จัดหมวดหมู่กุศลกรรมบถ และอกุศลกรรมบถ โดยจำแนกตามลักษณะอาการแสดงออกของผู้กระทำกรรมในลักษณะต่างๆ ออกมาโดยมีเจตนา และมีกิเลสเป็นตัวขับเคลื่อนให้บุคคลทำกรรม โดยจัดเป็นหมวดหมู่ดังนี้

---

[๒๙] ม.ม.อ.(ไทย) ๒๑/๕๓๔/๑๖๕.

[๓๐] ขุ.ป.อ.(ไทย) ๖๙/๕๒๓/๔๒๐-๔๒๑.

[๓๑] องฺ.ฉกฺก.(ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

บทบาทหน้าที่ในการทำงานของกรรม

การทำกรรม	กุศลกรรมบถ	อกุศลกรรมบถ
กายกรรม	๑. งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๒. งดเว้นจากการลักขโมย ๓. งดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม	๑. การฆ่าสัตว์ ๒. การลักทรัพย์ ๓. การประพฤติผิดในกาม
วจีกรรม	๑. งดเว้นจากการพูดเท็จ ๒. งดเว้นจากการพูดคำส่อเสียด ๓. งดเว้นจากการพูดคำหยาบ ๔. งดเว้นจากการพูดคำเพ้อเจ้อ	๑. การพูดเท็จ ๒. การพูดส่อเสียด ๓. การพูดคำหยาบ ๔. การพูดเพ้อเจ้อ
มโนกรรม	๑. ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา ๒. ไม่คิดร้าย ๓. มีความเห็นชอบ[๓๒]	๑. เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา ๒. มีความคิดร้าย ๓. มีความเห็นผิด[๓๓]

การที่จะทำกุศลกรรมบถ หรืออกุศลกรรมบถในแต่ละข้อแล้วจะทำให้เกิดกรรมได้นั้น จำเป็นต้องมีเจตนาเข้ามาประกอบในการทำกรรมเสมอคือ

(๑) กรรมใดทำทางกายทวาร คือ ทำสำเร็จโดยใช้กำลังกายทำ กรรมนั้นเป็นกายกรรม

(๒) กรรมใดทำทางวจีทวาร คือ สำเร็จลงได้โดยผู้ทำให้วาจาเป็นเครื่องมือในการทำ กรรมนั้นเป็นวจีกรรม

(๓) กรรมใดทำทางมโนทวาร คือ สำเร็จลงได้โดยการคิดนึกด้วยจิตใจ กรรมนั้นเป็นมโนกรรม[๓๔]

ส่วนการกระทำบางอย่างผู้ทำต้องคิดด้วย พูดด้วย แล้วใช้กำลังกายด้วยจึงต้องพิจารณาดูว่ากรรมนั้นจะสำเร็จลงบริบูรณ์ด้วยอะไร ด้วยกาย หรือด้วยวาจา หรือด้วยใจ ถ้าสำเร็จลงด้วยทวารใดจึงถือว่าเป็นกรรมในทวารนั้น คือ จุดสมบูรณ์จริงๆ อยู่ที่ทำให้คนล้มตายด้วยอะไร การทำให้คนถึงแก่ความตายนั้นทำได้ทางเดียวเช่น ใช้ร่างกายต้องเงื้อมือ หรือทำอย่างไรก็แล้วแต่ แต่ว่าต้องทำด้วยกายจึงจะสำเร็จ ถ้าพูดให้ตาย เขาก็ไม่ตาย ถ้าคิดให้ตายเขาก็ไม่ตาย ฉะนั้นการฆ่าจึงเป็นกายกรรม แม้ว่าในการฆ่าคนๆ หนึ่งนั้น ผู้ฆ่าจะต้องใช้ความคิดด้วยใช้คำพูดด้วย แต่การฆ่าก็จัดเข้าในกายกรรมเพราะถึงจุดสมบูรณ์แห่งกรรมนั้นเป็นเกณฑ์ กรรมอื่นก็พึงตัดสินด้วยเหตุผลอย่างนี้[๓๕]

---

[๓๒] ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒-๓๖๓.

[๓๓] ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒.

[๓๔] ม.ม.อ.(บาลี) ๒/๕๗/๔๐.

[๓๕] ปิ่น มุทุกันต์, **พุทธศาสตร์ ภาค ๒**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๔๔๖-๔๔๗.

สรุป

กรรม คือการกระทำ เป็นการดีก็ได้ ชั่วก็ได้ พระพุทธเจ้าตรัสสอนเรื่องกรรมตามนัยแห่งกุกุโรวาทสูตร โดยทรงแสดงกรรมและผลของกรรมไว้ ๔ ชนิด คือ

๑. กรรมดำ มีวิบากดำ

๒. กรรมขาว มีวิบากขาว

๓. กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว

๔. กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว คือ บุคคลใดทำกรรมเช่นใดไว้แล้ว บุคคลนั้นก็ย่อมได้รับผลของกรรมนั้นตอบแทน ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม

ส่วนในอรรถกถา พระอรรถกถาจารย์แบ่งกรรมออกเป็น ๑๒ อย่างจัดออกเป็น ๓ หมวด คือ

๑. กรรมที่ว่าโดยหน้าที่ มีอยู่ ๔ หมวด ได้แก่ ชนกกรรม อุปัตถัมภกกรรม อุปปีฬกกรรม อุปฆาตกกรรม

๒. กรรมที่ว่าโดยลำดับการให้ผลมีอยู่ ๔ หมวด ได้แก่ ครุกกรรม อาสันนกรรม อาจิณณกรรม หรือพหุลกรรม กตัตตากรรม

๓. กรรมที่ว่าโดยเวลาให้ผลมีอยู่ ๔ หมวด ได้แก่ ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม อุปปัชชเวทนียกรรม อปราปริยเวทนียกรรม อโหสิกรรม

พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงเพียง ๑๑ ประเภท คือไม่ทรงแสดงว่าอโหสิกรรมว่า เป็นชนิดของกรรมประเภทหนึ่ง แต่ทรงแสดงอโหสิกรรมว่าเป็นการสิ้นไปแห่งกรรม ดังนั้น กรรมที่จะเป็นอโหสิกรรมได้ กรรมนั้นต้องไม่แสดงผลตามที่พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายมานั้น เป็นไปในลักษณะของกรรมที่หมดกำลังที่จะส่งผลต่อไปแล้ว คือกรรมนั้นเคยส่งผลอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างมาแล้วในอดีตจนหมดแรงกรรมแล้ว กรรมหมดไปถึงจะเป็นอโหสิกรรม

ส่วนบทบาทหน้าที่ของกรรมที่แบ่งตามทวารคือ ทางสำหรับกรรม มี ๓ ทาง คือ ทางกาย วาจา ใจ ในสังคีติสูตรหมวด ๑๐ พระสารีบุตรได้จัดหมวดหมู่กุศลกรรมบถ และอกุศลกรรมบถ โดยจำแนกตามลักษณะอาการแสดงออกของผู้กระทำกรรมในลักษณะต่างๆ ออกมาโดยมีเจตนา และมีกิเลสเป็นตัวขับเคลื่อนให้บุคคลทำกรรม โดยทรงจัดเป็นหมวดหมู่ ได้แก่

๑) กุศลกรรมบถ (ทางแห่งกุศลกรรม) ๑๐ ประการ คือ

๑) มีเจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์

๒) มีเจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์

๓) มีเจตนางดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม

๔) มีเจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ

๕) มีเจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด

๖) มีเจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ

๗) มีเจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ ๘) มีความไม่เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา

๙) มีความไม่คิดร้าย ๑๐) มีความเห็นชอบ

๒. อกุศลกรรมบถ (ทางแห่งอกุศลกรรม) ๑๐ ประการ มีนัยตรงกันข้ามกับกุศลกรรม การที่บุคคลจะทำกุศลกรรมบถ หรืออกุศลกรรมบถในแต่ละข้อแล้วจะทำให้เกิดกรรมได้นั้น จำเป็นต้องมีเจตนาเข้ามาประกอบในการทำกรรมเสมอ คือ

๑. กรรมใดทำทางกายทวาร คือ ทำสำเร็จโดยใช้กำลังกายทำ กรรมนั้นเป็นกายกรรม

๒. กรรมใดทำทางวจีทวาร คือ สำเร็จลงได้โดยผู้ทำให้วาจาเป็นเครื่องมือในการทำ กรรมนั้นเป็นวจีกรรม

๓. กรรมใดทำทางมโนทวาร คือ สำเร็จลงได้โดยการคิดนึกด้วยจิตใจ กรรมนั้นเป็นมโนกรรม

บรรณานุกรม

จำลอง สารพัดนึก. **พจนานุกรม บาลี-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : เรืองปัญญา, ๒๕๔๘.

ปิ่น มุทุกันต์. **พุทธศาสตร์ภาค ๒**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์** พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พันตรี ป. หลงสมบุญ (ประยุทธ์ หลงสมบุญ) .**พจนานุกรม มคธ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : เรืองปัญญา, ๒๕๔๐.

พุทธทาสภิกขุ. **แก่นพุทธศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๖.

__________. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

__________. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอฏฺฐกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๒ - ๒๕๓๔.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๒.

“กาย” ในภาษาบาลี เครื่องมือการพัฒนาปัญญา

พระมหาโกมล กมโล
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นด้วยพระปัญญาของพระพุทธเจ้าเพื่อแก้ปัญหาชีวิตและพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น พระพุทธศาสนาจึงเป็นเสมือนน้ำทิพย์ชโลมสังคมให้ขาวสะอาดมากขึ้น คำสอนของพระพุทธศาสนาทำให้สังคมโดยทั่วไปสงบร่มเย็น เป็นศาสนาแห่งความรู้ เพราะเป็นศาสนาแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าจากพระปัญญาของพระองค์ และพระธรรมที่พระองค์ตรัสรู้คือ อริยสัจ ๔ ก็เป็นความจริงอย่างแท้จริง ทรงตรัสรู้โดยไม่มีใครสั่งสอน เป็นศาสนาที่เชื่อในความสามารถของคนว่ามีศักยภาพเพียงพอโดยไม่ต้องพึ่งพาอำนาจใด ๆ ภายนอก เป็นศาสนาแห่งสันติภาพอย่างแท้จริง เพราะไม่ปรากฏว่ามีสงครามเกิดขึ้นในนามของศาสนา หรือเผยแผ่ศาสนาโดยการบังคับผู้คนให้นับถือ แต่ให้เสรีภาพในการพิจารณา ให้มีปัญญากำกับการศรัทธา ลักษณะพิเศษดังกล่าวมานั้น เป็นการกล่าวถึงภาพรวมของพระพุทธศาสนา ซึ่งจุดกำเนิดของการเผยแผ่ศาสนาให้รู้แจ้งตามคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น ต้องมีสื่อในการเผยแผ่ซึ่งอาจมีสื่อหลาย ๆ อย่างด้วยกัน และสื่อที่ยอมรับกันมากที่ขาดไม่ได้คือภาษาที่เป็นคำพูดใช้สื่อสารกัน

ภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

คำว่า “ศาสนา” มาจากภาษาบาลีว่า “สาสนํ” แปลว่า “คำสั่งสอน” อันหมายเอาคำสอนของพระพุทธเจ้า ฉะนั้น คำว่า “พระพุทธศาสนา” จึงหมายถึงพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั่นเอง และหมายเอาคำสอนหมวดสำคัญยิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระดำรัสตรัสสั่งให้คณะสงฆ์ในยุคพุทธกาลทำการสังคายนา คือ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งการบรรลุเป็นพระอริยบุคคลโดยตรงไม่เกี่ยวกับการเกิดใหม่โดยสิ้นเชิง[๑] พระธรรมคำสอนตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษา ทรงใช้ภาษาในการสื่อสารเพื่อเผยแผ่ศาสนา

ภาษาคือเครื่องมือการสื่อสารอันทรงอิทธิพลต่อวิถีชีวิตที่คนจะต้องเรียนรู้ และตระหนักว่าภาษานั้นเป็นเพียงเครื่องมือสื่อให้เข้าถึงความจริงและความประสงค์ที่ผู้ใช้ต้องการสื่อสาร ซึ่งมี

[๑] **ที.ปา.** (บาลี) ๑๑/๑๗๗/๑๑๐.

รูปวิเคราะห์ว่า **ภาสนฺติ อตฺถํ เอตายาติ ภาสา, มาคธภาสาทิ**[๒] แปลว่า ชื่อว่า ภาษา เพราะเป็นเครื่องกล่าวเนื้อความ มีภาษามคธเป็นต้น อันเป็นภาษารักษาพระพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ประกาศคำสอนที่เป็นแนวทางในการปฏิบัติให้เข้าถึง มรรค ผล และพระนิพพาน ซึ่งผู้ที่สืบทอดพระพุทธศาสนาต้องมีความรู้ความเข้าใจในหลักภาษามคธอย่างแตกฉาน เพราะคำศัพท์ภาษามคธมีความหลากหลายทั้งด้านความหมายและคำศัพท์ที่ใช้

พระพุทธเจ้าทรงใช้ “ภาษามคธ” ปัจจุบันเรียกว่า “ภาษาบาลี” ในการเผยแผ่ศาสนา ดังปรากฏหลักฐานในคัมภีร์สัมโมหวิโนทนีว่า **สมฺมาสมฺพุทฺโธปิ เตปิฏกํ พุทฺธวจนํ ตนฺตึ อาโรเปนฺโต มาคธภาสายเมว อาโรเปสิ**[๓] แปลว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษามคธซึ่งเป็นภาษาที่มีแบบแผนประกาศพระพุทธพจน์คือพระไตรปิฎก คัมภีร์สัทธัมมปกาสินีว่า **ธมฺมนิรุตฺติสญฺญิตาย สภาวนิรุตฺติยา มาคธิกาย สพฺพสตฺตานํ มูลภาสาย** ฯ[๔] แปลว่า ด้วยภาษามคธอันเป็นภาษาดั้งเดิมของสรรพสัตว์ทั้งหลายที่ใช้พูดกันตามปกติเป็นที่รู้กันว่า พระชินเจ้าทรงใช้ประกาศพระธรรม ฯ ภาษาบาลีจึงได้รับเกียรติและได้รับการยกย่องว่าเป็น “**สัมพุทธโวหารภาสา**” คือ ภาษาที่เป็นโวหารของพระพุทธเจ้า “**อริยโวหารภาสา**” คือ ภาษาที่เป็นโวหารของพระอริยะ และ “**ยถาภุจฺจพฺรหฺมโวหารภาสา**” คือ ภาษาบันทึกสภาวธรรม

ภาษาบาลีที่ท่านแสดงไว้ในคัมภีร์ยุคต้นๆ นั้น มีชื่อเรียกหลายอย่างมีหลักฐานที่แสดงไว้ต่างๆ กัน ดังนี้ :-

ในบทภาชนีย์ปฐมปาราชิกมีแสดงไว้ว่า **อริยเกน มิลกฺขสฺส สนฺติเก สิกฺขํ ปจฺจกฺขาติ โส จ น ปฏิวิชานาติ อปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขา**[๕] ภิกษุบอกลาสิกขา ในสำนักของชนชาวมิลักขะด้วยอริย-ภาษา หากชนชาวมิลักขะไม่เข้าใจ สิกขาย่อมไม่เป็นอันบอกลา คำว่า **อริยภาษา** ในบทภาชนีย์ปฐมปาราชิกในปาราชิกกัณฑ์นั้น ไม่ใช่ภาษาอื่นที่ไหน พระอรรถกถาจารย์กล่าวรับรองว่า **อริยกํ นาม อริยโวหาโร มาคธภาสา**[๖] เป็นภาษามคธที่ชาวอริยะทั้งหลายใช้กันอยู่ในแคว้นมคธนั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ ภาษาบาลีที่เรารู้จักกันในปัจจุบันนี้ คือ **อริยกภาษา** = ภาษาของชนชาวอริยะ หรือชนผู้ประเสริฐ ส่วนในปฏิสัมภิทามรรค สัมโมหวิโนทนีอรรถกถาและมูลฎีกานั้นได้พบการเรียกภาษาบาลีว่า **ธัมมนิรุตติ**บ้าง

---

[๒] พระอัครวังสเถระ, **สัททนีติธาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์**. พระธรรมโมลี ตรวจชำระ, พระมหานิมิตร ธมฺมสาโร และจำรูญ ธรรมดา แปล, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖), ๔๗๘.

[๓] **อภิ.วิ.อ.**(บาลี) ๒/๔๑๕, **องฺ.จตุกฺก.ฏีกา** (บาลี) ๒/๔๓๖.

[๔] **ขุ.ป.อ.**(บาลี) ๑/๕-๖.

[๕] **วิ.มหา.**(บาลี) ๑/๕๔/๓๖.

[๖] **วิ.อ.**(บาลี) ๑/๕๔/๒๗๓.

สภาวนิรุตติบ้าง[๗] ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาอื่น ๆ กลับได้พบการเรียกชื่อภาษาบาลีต่าง ๆ เช่น **มคธภาษา**บ้าง **ตันติภาษา**บ้าง แต่ที่พบใช้มากที่สุดคือ **มคธภาษา**

ในอรรถกถาธรรมบทได้พบว่าท่านใช้ชื่อบาลีเป็นตันติภาษา, ที่ใช้ชื่อว่า มูลภาษา พบในอรรถกถาปฏิสัมภิทามรรค ที่ใช้ชื่อว่า **ปกติภาษา** พบในวชิรพุทธิฎีกา[๘] ฉะนั้น เมื่อรวมชื่อที่ได้พบทั้งหมดแล้วจะปรากฏตามหลักฐานดังนี้ ในบาลี อรรถกถา และฎีกา พบการใช้ภาษาบาลีโดยใช้ชื่อว่า อริยภาษา ธัมมนิรุตติ สภาวนิรุตติ มาคธภาษา ตันติภาษา มูลภาษา และปกติภาษา

ภาษาบาลีนี้มีความหมายว่า *"ภาษาที่เป็นระเบียบแบบแผน"* หรือ *"ภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์"* เป็นคำที่ใช้เจาะจงเรียกเฉพาะภาษาบาลีที่ใช้บันทึกพระไตรปิฎกเท่านั้น ส่วนภาษาบาลีที่ใช้ในคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์ปกรณ์อื่น ๆ เช่นพงศาวดารเป็นต้น พอจะอนุโลมเรียกว่า *"ภาษาบาลี"* ได้ในฐานะที่เป็นคัมภีร์อธิบายพระพุทธพจน์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ดังนั้น ในปัจจุบันเมื่อเอ่ยถึง *"ภาษาบาลี"* จึงหมายรวมเอาทั้งภาษาบาลีที่ใช้ในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์ภาษาบาลีอื่น ๆ ทั้งหมด

เหตุผลที่พุทธศาสนิกชนในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทเชื่อว่าภาษาบาลีคือภาษามคธ เพราะว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ที่พุทธคยา แคว้นมคธ และประกาศศาสนาในตอนแรกที่แคว้นมคธ ดินแดนแคว้นมคธจึงเป็นเวทีที่พระพุทธเจ้าทรงประสบผลสำเร็จในการประกาศพระพุทธศาสนาในระยะเริ่มแรก พระพุทธเจ้าถึงแม้จะไม่ได้เป็นชาวมคธ แต่ก็ทรงสามารถตรัสภาษามคธได้ เพราะพระองค์ทรงเป็นพระสัพพัญญูในนิรุกติศาสตร์[๙]

ดังนั้น ในการแสดงแนวทางการปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุมรรคผล พระพุทธเจ้าทรงใช้คำที่คนทั่วไปใช้กันอยู่ แต่ทรงขยายความหมายให้ตรงตามสภาวะความเป็นจริง ดังคำว่า "กาย" เป็นต้น

---

[๗] ตตฺร ธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาเณ (อภิ.วิ. ๓๐๗) นฺติ ตสฺมึ อตฺเถ จ ธมฺเม จ สภาวนิรุตฺติ. ตสฺสา อภิลาเปตุํ สภาวนิรุตฺตึ สทฺทํ อารมฺมณํ กตฺวา ปจฺจเวกฺขนฺตสฺส ตสฺมึ สภาวนิรุตฺตาภิลาเป ปเภทคตํ ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา. (อภิ.อ. ๒/๓๗๐-๑) สภาวนิรุตฺตีติ มาคธภาสา อธิปฺเปตา. (มูลฎี. ๑/๕)

[๘] อาโรปยิตฺวาน ตนฺติภาสํ มโนรมํ. (ธมฺม.อฏฺ. ๑/๒) เอวํ ตสฺสา ธมฺมนิรุตฺติสญฺญิตาย สภาวนิรุตฺติยา มาคธิกาย สพฺพสตฺตานํ มูลภาสาย ปเภทคตํ ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา. (ปฏิสํ.อฏฺ. ๑/๕) ในมหาวังสคาถา ๓๗/๒๔๔ เรียกภาษาบาลีว่า ปกติภาษา เช่นกัน. อฏฺฐกถานิสฺสิโตติ อฏฺฐกถานิสฺสิตวเสน ฐิโต. ปุพฺเพ ปกติภาสาย วุตฺตํ อฏฺฐกถํ สนฺธาย. (วชิร.ฎีกา ๒๙๑, สารตฺถ. ฎีกา ๓/๖)

[๙] พัฒน์ เพ็งผลา, **บาลีสันสกฤตในภาษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๓), หน้า ๑๔.

ความหมายของคำว่า “กาย”

คำว่า “กาย” ในภาษาบาลีนั้น มาจากรากศัพท์ว่า กุ บทหน้า + อิ ธาตุ + ณ ปัจจัย, ลง ณ ปัจจัย ด้วยสูตร วิสรุชปทาทิโต ณ, พฤทธิ์ อิ เป็น เอ ด้วยสูตร อสํโยคนฺตสฺส วุทฺธิ การิเต, เปลี่ยน เอ เป็น อาย ด้วยสูตร เต อาวายา การิเต, แยก-ลบ-รวม ด้วยสูตร ปุพฺพมโธ ฯ สรโลโป ฯ นเย ปรํ ฯ สำเร็จรูปเป็น กาย[๑๐]

ท่านแสดงความหมายตามรูปวิเคราะห์ไว้ว่า

กุจฺฉิตานํ อาโย อุปฺปตฺติฏฺฐานนฺติ กาโย แปลว่า ชื่อว่า กาย เพราะเป็นที่เกิดของสิ่งสกปรกทั้งหลาย

เอเกกาเปกฺขาย อปฺปฏฺเฐน สงฺขาตา อวยวา อายนฺติ ยสฺมึ โส กาโย แปลว่า ชื่อว่า กาย เพราะเป็นที่เป็นไปของอวัยวะทั้งหลายที่ชื่อว่า กะ เหตุมีน้อยเมื่อมุ่งถึงแต่ละส่วน

กุจฺฉิตานํ เกสาทีนํ อาโยติ กาโย, โส วิยาวยวานมุปฺปตฺติฏฺฐานํ กาโยติ อิธ สมูโห วุตฺโต[๑๑] แปลว่า กอง ท่านกล่าวไว้ในที่นี้ว่า “ส่วนของสิ่งสกปรกมีผมเป็นต้น ชื่อว่า กาย เปรียบเหมือนร่างกายนั้นเป็นที่เกิดขึ้นของอวัยวะทั้งหลาย”

องฺคปจฺจงฺคานํ เกสาทีนญฺจ ธมฺมานํ สมูหฏฺเฐน หตฺถิกายรถกายาทโย วิย กาโย[๑๒] แปลว่า ชื่อว่า กาย เพราะมีความหมายว่าหมู่ของอวัยวะน้อยใหญ่และธรรมทั้งหลายเหมือนร่างกายช้างและตัวถังรถเป็นต้น

อายนฺติ เอเตนาติ อาโย ธมฺมา เอเตน วิญฺญตฺติสงฺขาเตน ธมฺเมน การณภูเตน อายนฺติ อุปฺปชฺชนฺติ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม อาโย วิญฺญตฺติ ฯ กุจฺฉิโต อาโย กาโย ฯ อิธ กายสทฺโท กายวิญฺญตฺติวาจโก ฯ[๑๓] ชื่อว่าอายะ เพราะวิเคราะห์ว่า อายนฺติ เอเตน ความว่า ธรรมทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นด้วยธรรมคือเหตุ กล่าวคือวิญญัตินั่น เพราะเหตุนั้น ธรรมนั้น ชื่อว่าอายะ หมายถึงวิญญัติ ฯ ความเกิดขึ้นที่น่ารังเกียจ ชื่อว่ากายะ ฯ ในที่นี้ กาย-ศัพท์ มีความหมายว่ากายวิญญัติ ฯ

ดังนั้น โดยสรุป คำว่า กาย ตามความหมายศัพทศาสตร์ มี ๒ อย่าง คือ เทหะ-ร่างกาย และ ราสิ-หมู่, กอง เป็นศัพท์ที่มีความหมายตามที่คนทั่วไปใช้กัน แต่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการกำหนดรู้การเกิดดับของรูปนามที่เป็นปัจจุบันขณะเพื่อการบรรลุมรรคผลในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีความหมายนอกเหนือไปจาก ๒ อย่างตามที่กล่าวมา

---

[๑๐] **วิ.โยชนา** (บาลี) ๑/๑๕๑.

[๑๑] **อภิธาน.สูจิ.** (บาลี) ๑๕๑, ๖๓๐, ๑๐๘๔/๓๔๗.

[๑๒] **ที.ม.อ.** (บาลี) ๒/๓๗๓/๓๗๑.

[๑๓] **วิ.โยชนา** (บาลี) ๑/๑๕๑.

การบรรลุมรรคผลในพระพุทธศาสนา

การปฏิบัติธรรมเป็นการรับรู้สภาวธรรมในปัจจุบันขณะตามความเป็นจริง การมีสติ หายใจเข้าและหายใจออกก็เป็นการรับรู้วาโยธาตุตามความเป็นจริงตามหลักธาตุกรรมฐาน แต่เนื่องจากสมาธิของโยคีผู้ปฏิบัติยังไม่ปรากฏชัดเจน เขาจึงรับรู้สภาวะกระทบของกองลมที่ปลายจมูก เป็นหลักโดยไม่อาจเห็นประจักษ์สภาวะของธาตุ ๔ หรือไตรลักษณ์ของกองลมได้ ด้วยเหตุนี้ โบราณาจารย์จึงสอนให้รับรู้ว่า “กระทบรู้” หรือ “ถูกรู้” โดยเป็นการกระทบระหว่างวาโยธาตุกับ ปลายจมูกหรือริมฝีปากบน

การปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุมรรคผลในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๒ สาย คือ

๑. สมถยานิก ผู้เจริญสมถะเป็นหลัก คือ ผู้ที่เจริญสมถะอย่างใดอย่างหนึ่งมีลมหายใจ กสิณ หรือเมตตาเป็นต้นจนกระทั่งจิตสงบในระดับอุปจารสมาธิ หรืออัปปนาสมาธิแล้วจึงเจริญวิปัสสนาด้วยการกำหนดรู้ลมหายใจเข้าออก องค์ฌาน (สำหรับผู้ได้บรรลุฌานแล้ว) หรือรูปนามทั่วไป (ปกิณณกสังขาร) ที่ปรากฏในปัจจุบันขณะให้เห็นประจักษ์ไตรลักษณ์

๒. วิปัสสนายานิก ผู้เจริญวิปัสสนาเป็นหลัก คือ ผู้เจริญวิปัสสนาด้วยการรู้เห็น รูปนามในปัจจุบันขณะตามความเป็นจริงว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน โดยอาศัยขณิกสมาธิ คือ สมาธิชั่วขณะเป็นเครื่องอุปถัมภ์การปฏิบัติ

อาจมีบางคนเข้าใจว่าการเจริญวิปัสสนาต้องอาศัยสมถะเป็นบาทอย่างแน่นอน โดยต้องบรรลุฌานก่อนแล้วจึงเจริญวิปัสสนาได้ โดยอ้างข้อความจากคัมภีร์อรรถกถาทีฆนิกายมหาวรรคว่า

โส ฌานา วุฏฺฐหิตฺวา อสฺสาสปสฺสาเส วา ปริคฺคณฺหาติ ฌานงฺคานิ วา.[๑๔]

“ภิกษุนั้นออกจากฌานนั้นแล้ว ย่อมกำหนดรู้ลมหายใจเข้าออกหรือองค์ฌาน”

ข้อความข้างต้น กล่าวถึงผู้บรรลุฌานด้วยการเจริญอานาปานสติกรรมฐานแล้วเจริญ วิปัสสนาโดยกำหนดรู้ลมหายใจเข้าออกหรือองค์ฌาน มิได้มุ่งแสดงว่าถ้าไม่บรรลุฌานก็เจริญวิปัสสนาไม่ได้ เพราะธรรมที่เป็นกามาวจรทั้งหมดควรเป็นอารมณ์ของสมถยานิกและวิปัสสนายานิกทั้งสองจำพวก

การเจริญสมถกรรมฐานจนกระทั่งบรรลุฌานแล้วเจริญวิปัสสนาต่อมา เป็นวิธีปฏิบัติที่ใช้เวลานานสำหรับคนทั่วไป เพราะโยคีผู้ปฏิบัติต้องสร้างสมาธิจนถึงระดับปฏิภาคนิมิตจึงจะได้บรรลุฌาน นอกจากนั้น เขาต้องเคยได้บรรลุฌานมาแล้วในภพก่อน เพราะฌานเกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุ ๒ ประการ คือ ความเพียรในภพนี้ และบารมีในภพก่อน ถ้าไม่เคยสั่งสมบารมีในสมถภาวนาก็อาจไม่ได้ บรรลุฌานตลอดชีวิต ดังนั้น ในปัจจุบันจึงนิยมเจริญวิปัสสนากรรมฐานโดยตรง อย่างไรก็ตาม ถ้าผู้ปฏิบัติเจริญสมถกรรมฐานก่อนด้วยการเจริญเมตตาหรือระลึกถึงพระพุทธคุณจนกระทั่งบรรลุอุปจารสมาธิ แล้วจึง

---

[๑๔] **ที.ม.อ.** (บาลี) ๒/๓๗๔/๓๗๙.

เจริญวิปัสสนาต่อมา ก็จะทำให้การปฏิบัติวิปัสสนาดำเนินไปได้โดยง่ายเพราะสามารถข่มนิวรณ์ได้ด้วยกำลังอุปจารสมาธิ

ในเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าทรงชี้แนะการปฏิบัติอานาปานสติเพื่อให้โยคีผู้ปฏิบัติได้บรรลุฌานก่อน แล้วเจริญสมถะหรือวิปัสสนาที่เหลือในเวลาต่อมา วิธีปฏิบัติเช่นนี้ส่งผลให้บรรลุความก้าวหน้าในวิปัสสนาอย่างรวดเร็วด้วยกำลังของฌานสมาธิในสมถภาวนา ในคัมภีร์อรรถกถาอุปริปัณณาสก์กล่าวว่า ผู้ที่เจริญสมถกรรมฐานจนกระทั่งบรรลุฌานก่อนแล้วจึงเจริญวิปัสสนา เหมือนคนอาศัยเรือหรือแพเป็นต้นข้ามฝั่ง ส่วนผู้ที่เจริญวิปัสสนากรรมฐานล้วน ๆ เหมือนคนว่ายน้ำข้ามฝั่งด้วยกำลังแขนของตน ดังข้อความว่า

สมาปตฺตึ ตาว ปทฏฺฐานํ กตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ คณฺหนฺโต ภิกฺขุ นาวํ วา อุฬุมฺปาทีนิ วา นิสฺสาย มโหฆํ ตริตฺวา ปารํ คจฺฉนฺโต วิย น กิลมติ. สุกฺขวิปสฺสโก ปน ปกิณฺณกสงฺขาเร สมฺมสิตฺวา อรหตฺตํ คณฺหนฺโต พาหุพเลน โสตํ ฉินฺทิตฺวา ปารํ คจฺฉนฺโต วิย กิลมติ.[๑๕]

"ภิกษุผู้ทำสมาบัติให้เป็นปทัสถานก่อนแล้วเจริญวิปัสสนาบรรลุอรหัตตผล ย่อมไม่ลำบากเหมือนบุรุษที่อาศัยเรือหรือแพเป็นต้นข้ามห้วงน้ำใหญ่ไปสู่ฝั่ง ส่วนผู้เจริญวิปัสสนาล้วน ๆ พิจารณาปกิณณกสังขาร (สังขารทั่วไปที่ปรากฏทางทวาร ๖) แล้วบรรลุอรหัตตผล เหมือนบุรุษที่ว่ายไปสู่ฝั่งตัดกระแสน้ำด้วยกำลังแขน"

การที่จะบรรลุมรรคผลตามที่กล่าวมานั้น เป็นการกล่าวถึงการเจริญวิปัสสนากรรมฐานที่ต่อยอดจากการได้ฌานแล้ว และการเจริญวิปัสสนากรรมฐานโดยตรง แต่การจะบรรลุมรรคผลได้ต้องผ่านการรู้แจ้งรูปนามตามความเป็นจริง อันเป็นผลมาจากการพิจารณาการเกิดดับของรูปนามที่มีกายเป็นบาทฐาน ดังนั้น จึงควรทำความเข้าใจในคำว่า "กาย" เป็นเบื้องต้นก่อน

คำว่า "กาย" ในการปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุมรรคผล

ข้อความว่า กาเย กายานุปสฺสนา หรือ กาเย กายานุปสฺสี พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยทุกฉบับแปลว่า "พิจารณาเห็นกายในกาย" ผู้เขียนขอแปลว่า "ตามรู้กองรูปว่าเป็นกองรูป" ด้วยเหตุผล ๓ ประการ คือ

๑. กาย-ศัพท์ใน กาเย และ กายานุปสฺสี มิได้หมายถึงร่างกาย แต่หมายถึงกองรูป ๑๘ อย่าง คือ หมวดอานาปานะ หมวดอิริยาบถ หมวดสัมปชัญญะ หมวดปฏิกูลมนสิการ หมวดธาตุ-มนสิการ หมวดป่าช้า ๙ และนีลกสิณเป็นต้น ๔ ที่ปรากฏด้วยการเจริญกรรมฐานภายใน ดังข้อความ ว่า

[๑๕] **ม.อุ.อ.** (บาลี) ๓/๗๓/๔๕.

กาเย กายานุปสฺสีติ อานาปานปพฺพํ อิริยาปถปพฺพํ จตุสมฺปชญฺญปพฺพํ ปฏิกูล-มนสิการปพฺพํ ธาตุมนสิการปพฺพํ นวสิวถิกปพฺพานิ อชฺฌตฺตปริกมฺมวเสน จตฺตาริ นีลาทิกสิณานีติ อิมสฺมึ อฏฺฐารสวิเธ กาเย ตเมว กายํ ปญฺญาย อนุปสฺสนฺโต.[๑๖]

“คำว่า กาเย กายานุปสฺสี (ตามรู้กองรูปว่าเป็นกองรูป) หมายความว่า ตามรู้กองรูปนั้น นั่นเอง ด้วยปัญญาในกองรูป ๑๘ อย่างเหล่านี้ คือ หมวดอานาปานะ หมวดอิริยาบถ หมวด สัมปชัญญะ หมวดปฏิกูลมนสิการ หมวดธาตุมนสิการ หมวดป่าช้า ๙ และนีลกสิณเป็นต้น ๔ ที่ปรากฏด้วยการเจริญกรรมฐานภายใน”

กาเย อนุปสฺสนา กายานุปสฺสนา. รูปกาเย รูปสมูเห อสฺสาสปสฺสาสาทิกสฺส อวยวกายสฺส ตํตํกายภาเวน วา อนิจฺจาทิภาเวน วา ยาว ตสฺมึ ตสฺมึ กาเย สมฺโมโห ปหิยฺยติ, ตาว ปุนปฺปุนํ นิรนฺตรํ สมนุปสฺสนาติ อตฺโถ.[๑๗]

“การตามรู้ภายในกองรูป ชื่อว่ากายานุปัสสนา หมายความว่า การติดตามรู้อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอในอาการที่เป็นไปของกองรูปส่วนใดส่วนหนึ่งมีลมหายใจเข้าออกเป็นต้น โดยความเป็นกองรูปนั้น ๆ หรือโดยความเป็นสิ่งไม่เที่ยงเป็นต้นภายในกองรูป ตราบจนขจัดความหลงผิด ในกองรูปนั้น ๆ ได้”

จะเห็นได้ว่า ในคำอธิบายหมวดกายานุปัสสนาของมหาสติปัฏฐานสูตร พระพุทธเจ้าทรงอธิบาย กาย-ศัพท์มีความหมายว่า กองรูป ด้วยหมวดอานาปานะเป็นต้น เพราะลมหายใจเข้าออกไม่ใช่ร่างกาย ที่ประกอบด้วยอาการ ๓๒ แต่เป็นวาโยธาตุที่นับเข้าในกองรูป แม้อิริยาบถยืน เดิน นั่ง นอน ที่ตรัสไว้ในหมวดอิริยาบถ ก็เป็นอากัปกิริยาทางร่างกาย แต่ไม่ใช่ร่างกาย ดังนี้เป็นต้น

๒. คำว่า อนุปสฺสนา และ อนุปสฺสี แปลตามศัพท์ว่า “เห็นเนือง ๆ” โดย อนุ มีความหมายว่า “เนือง ๆ” ส่วน ปสฺสนา และ ปสฺสี มีความหมายว่า “เห็น” แต่ในที่นี้แปลให้เข้าใจง่ายว่า “ตามรู้” เพราะเป็นการรู้เห็นด้วยปัญญาอันเป็นตาใน ไม่ใช่การเห็นด้วยตาเนื้อตามปกติ และคำว่า “ตาม” ก็ระบุถึงการเกิดขึ้นบ่อย ๆ สม่ำเสมอ, ต่อเนื่อง

๓. คำว่า กายานุปสฺสนา หรือ กายานุปสฺสี อาจตั้งรูปวิเคราะห์ว่า กาโย อิติ อนุปสฺสนา (การตามรู้ว่าเป็นกองรูป ชื่อว่ากายานุปัสสนา) หรือ กาโย อิติ อนุปสฺสี กายานุปสฺสี (ผู้ตามรู้ว่าเป็นกองรูป ชื่อว่ากายานุปัสสี) ตามศัพท์ว่า อนิจฺจานุปสฺสนา (การตามรู้ว่าไม่เที่ยง) ดังข้อความในคัมภีร์อรรถกถาว่า

---

[๑๖] **องฺ.เอกก.** (บาลี) ๑/๓๙๐/๔๓๙.

[๑๗] **ปรมตฺถ.ฏีกา** (บาลี) ๗/๓๓๑.

อนิจฺจานุปสฺสนาติ ตสฺสา อนิจฺจตาย วเสน รูปาทีสุ อนิจฺจนฺติ อนุปสฺสนา.[๑๘]

“คำว่า อนิจฺจานุปสฺสนา (การตามรู้ว่าไม่เที่ยง) หมายความว่า การตามรู้ว่าไม่เที่ยง ในรูปเป็นต้น โดยเนื่องด้วยความไม่เที่ยงนั้น”

ประโยคข้างต้นคำว่า อนิจฺจนฺติ อนุปสฺสนา แสดงรูปวิเคราะห์ของ อนิจฺจานุปสฺสนา ว่า

- อนิจฺจํ อิติ อนุปสฺสนา อนิจฺจานุปสฺสนา = การตามรู้ว่าไม่เที่ยง ชื่อว่า อนิจจานุปัสสนา

คำว่า กายานุปสฺสี ในคัมภีร์อรรถกถาอังคุตตรนิกายข้างต้นอธิบายว่า ตเมว กายํ ปญฺญาย อนุปสฺสนฺโต (ตามรู้กองรูปนั้นนั่นเองด้วยปัญญา) ส่วนในคัมภีร์อรรถกถามหาวรรค มหาสติปัฏฐานสูตร[๑๙] อธิบายว่า กายานุปสฺสีติ กาเย อนุปสฺสนสีโล กายํ วา อนุปสฺสมาโน (คำว่า กายานุปสฺสี หมายความว่า ผู้ตามรู้ภายในกองรูปเสมอ หรือผู้ตามรู้กองรูป) ตามคำอธิบายข้างต้น คำว่า กายานุปสฺสี มีความหมาย ๒ ประการ คือ

๑. ตามรู้ภายในกองรูปในกองรูป = คำว่า กายานุปสฺสนา หรือ กายานุปสฺสี เป็นสัตตมี ตัปปุริส-สมาส

๒. ตามรู้กองรูปในกองรูป = คำว่า กายานุปสฺสนา หรือ กายานุปสฺสี เป็นทุติยา ตัปปุริสสมาส

โดยเหตุที่คำแปลตามศัพท์ทั้งสองอย่างเหล่านี้เข้าใจยากตามภาษาไทยในปัจจุบัน ดังนั้น ผู้เขียนจึงแปลสำนวนใหม่ว่า “ตามรู้กองรูปว่าเป็นกองรูป” น่าจะฟังง่ายกว่า

แม้โยคีผู้ปฏิบัติที่เจริญอานาปานสติกรรมฐานจะต้องเพ่งจิตจดจ่อกำหนดรู้ลมหายใจเข้าออกตามวิธี ๑๖ อย่าง มีลมหายใจเข้าออกสั้นก็รู้ว่าสั้นเป็นต้น แต่เมื่อจิตตั้งมั่นมีสมาธิขึ้นแล้ว เขาไม่เพียงรับรู้ลมหายใจเท่านั้น แต่ยังสามารถรับรู้ร่างกายอีกด้วยว่า ร่างกายนี้เป็นเหตุเกิดของลมหายใจ ส่วนลมหายใจเป็นผลของร่างกาย เพราะลมหายใจมีไม่ได้ถ้าไม่มีร่างกาย ดังนั้น วิสุทธิมรรค มหาฎีกาจึงอธิบายว่า กาย-ศัพท์ คือ ลมหายใจเข้าออกและรูปกาย ในประโยคนี้ว่า ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ กายํ อนุปสฺสติ (ภิกษุตามรู้กองรูป คือลมหายใจเข้าออก และรูปกายนั้นด้วยสติและปัญญา ดังกล่าว) ดังข้อความว่า

ตํ กายนฺติ ตํ อสฺสาสปสฺสาสกายญฺเจว ตนฺนิสฺสยรูปกายญฺจ.[๒๐]

“คำว่า ตํ กายํ (กองรูปนั้น) ได้แก่ กองรูปคือลมหายใจเข้าออกนั้นและรูปกาย อันเป็นที่อาศัยของลมหายใจเข้าออกนั้น”

---

[๑๘] **วิสุทฺธิ.** (บาลี) ๑/๒๓๖/๓๑๖.

[๑๙] **ที.ม.อ.** (บาลี) ๒/๓๗๓/๓๗๑.

[๒๐] **วิสุทฺธิ.มหาฏีกา** (บาลี) ๑/๒๑๙/๓๘๒.

ฉะนั้น จึงเรียกว่า การเจริญสติปัฏฐานที่ตามรู้กองรูปและรูปกายว่า เป็นกองรูปและร่างกาย ไม่ใช่ตัวตน บุคคล เรา เขา เป็นแต่เพียงธาตุ ๔ มารวมกัน

โดยประการดังนี้ โยคีผู้ปฏิบัตินั้นรู้ชัดลมหายใจเข้าออกตามลักษณะเหล่านี้ด้วยลมยาวและลมสั้น พึงทราบว่า เมื่อหายใจเข้ายาวย่อมรู้ชัดว่า หายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกยาวย่อมรู้ชัดว่า หายใจออกยาว

เมื่อโยคีผู้ปฏิบัตินั้นรู้ชัดอย่างนี้ :-

ทีโฆ รสฺโส จ อสฺสาโส ปสฺสาโสปิ จ ตาทิโส
จตฺตาโร วณฺณา วตฺตนฺติ นาสิกคฺเค ว ภิกฺขุโน.

“ลม ๔ อย่าง คือ ลมหายใจเข้ายาวและสั้น และลมหายใจออกยาว
และสั้นเช่นนั้น ย่อมปรากฏที่ปลายจมูกของภิกษุหรือริมฝีปากบน”

การแนะนำให้โยคีผู้ปฏิบัติเจริญสติกำหนดรู้ลมหายใจที่ปลายจมูกหรือริมฝีปากบนตามที่กล่าวไว้ในพระบาลี อรรถกถา และฎีกา เป็นวิธีเจริญสมถกรรมฐานเพราะสมาธิของสมถะเกิดขึ้นจากการตั้งจิตจดจ่อเพียงสถานที่แห่งเดียว แต่ในการเจริญวิปัสสนาอาจตามรู้ลมหายใจในสถานที่อื่น จากทั้งสองแห่งนั้นได้ โดยมิได้จำกัดสถานที่ เหมือนลมขึ้นเบื้องบน (อุทธังคมวาโย) เป็นต้นที่อาจตามรู้ได้โดยไม่จำกัดสถานที่

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคมีประโยคว่า ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามีติ ฯเปฯ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ คำว่า สิกฺขติ (สำเหนียก) หมายความว่า เพียรพยายามอย่างนี้ว่า เราจักรู้ชัดกองลมทั้งหมด ขณะหายใจเข้า ขณะหายใจออก

มีอธิบายขยายความของคำว่า สิกฺขติ เพิ่มเติมว่า :-

ก. การสำรวม คือสติสังวรและวิริยสังวร ของโยคีผู้ปฏิบัติได้อย่างนั้น คือกำหนด ให้รู้ชัดเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดของกองลมเข้าออก เป็นอธิสีลสิกขาในไตรสิกขานี้

ข. สมาธิ คือการตั้งจิตมั่น ของโยคีผู้ปฏิบัติอย่างนั้น เป็นอธิจิตตสิกขา

ค. ปัญญาของโยคีผู้ปฏิบัติอย่างนั้น เป็นอธิปัญญาสิกขา

รวมความว่าโยคีผู้ปฏิบัติธรรมได้ศึกษา เสพคุ้น เจริญ สั่งสมในอารมณ์คือลมหายใจ เข้าออกด้วยสตินั้น ด้วยความใส่ใจนั้น ต้องพยายามเพื่อให้ญาณเกิด

ในสองวาระแรก ที่เกี่ยวกับลมหายใจยาวสั้นของวิธีเจริญกรรมฐานที่มีวิธี ๑๖ ประการ โยคีผู้ปฏิบัติควรหายใจเข้าออกอย่างเดียวเท่านั้น ไม่ควรทำกิจอะไร ๆ อื่น แต่ว่าตั้งแต่วิธีที่ ๓ นี้ไป เขาควรทำความเพียรในการก่อให้เกิดญาณเป็นต้น ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสลำดับเทศนา โดยเป็นปัจจุบันกาล

ว่า อสฺสสามีติ ปชานาติ (รู้ชัดว่าหายใจเข้า) ปสฺสสามีติ ปชานาติ (รู้ชัดว่าหายใจ ออก) ในปฐมนัยและทุติยนัยที่เกี่ยวกับลมหายใจยาวและสั้นนั้น แล้วยกลำดับเทศนาโดยเนื่องด้วยวิภัตติที่แสดงอนาคตกาลตามนัยว่า สพฺพกายปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามิ (เราจักรู้ชัดกองลมทั้งหมด ขณะหายใจเข้า) เป็นต้น เพื่อแสดงลักษณะที่ก่อให้เกิดญาณเป็นต้น ซึ่งควรทำตั้งแต่ตติยนัยนี้ เป็นต้นไป

ในสองวาระแรก พระพุทธเจ้าทรงประกอบใช้วิภัตติที่แสดงปัจจุบันกาลว่า อสฺสสามิ (หายใจเข้า) และ ปสฺสสามิ (หายใจออก) เพราะการรู้เห็นลมหายใจเข้าออกที่มีลักษณะสั้นหรือยาวไม่ยากนัก แต่การรู้เห็นกองลมทั้งหมด การผ่อนลมหายใจ และการรู้ชัดปีติ เป็นต้น เป็นสิ่งที่ยากกว่า ดังนั้น ในสองวาระหลังทรงประกอบใช้วิภัตติที่แสดงอนาคตกาลว่า อสฺสสิสฺสามิ (จักหายใจเข้า) ปสฺสสิสฺสามิ (จักหายใจออก) อันที่จริง โยคีผู้ปฏิบัติที่ได้บรรลุอุคคหนิมิตหรือปฏิภาคนิมิตที่เป็นแสง เข้าไปภายในร่างกายและออกจากร่างกายแล้วจึงจะสามารถรู้เห็นกองลมซึ่งปรากฏที่ปลายจมูก หัวใจ และสะดือได้ แต่ถ้ายังไม่เกิดนิมิตเช่นนี้ก็ควรกำหนดรู้ลมหายใจว่าสั้นหรือยาวเท่านั้น ดังข้อความว่า

"การก่อให้เกิดญาณเป็นต้นมีได้แม้ในสองนัยแรกนั้น เพราะมีการหยั่งเห็นลมหายใจเข้าออกว่ายาวหรือสั้นตามความเป็นจริง แต่การก่อให้เกิดญาณเป็นต้นนั้นไม่ยากนัก เพราะเพียงรับรู้ลมหายใจเหล่านั้นตามที่ดำเนินไป จึงประกอบปัจจุบันกาลในสองนัยแรกนั้น แต่การก่อให้เกิดญาณ เป็นต้นในตติยนัยเป็นต้นนี้ทำได้ยาก เหมือนการเดินบนคมมีดของบุรุษ จึงประกอบอนาคตกาล เพื่อแสดงว่าในตติยนัยเป็นต้นนี้มีการเตรียมการก่อนอย่างยิ่ง"[๒๑]

คำว่า "กาย" ในบทว่า ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ

คำว่า ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามีติ ฯเปฯ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ หมายความว่า เธอสำเหนียกว่า เมื่อเราทำลมหายใจ (กายสังขาร) ที่หยาบให้สงบ ให้ระงับ ให้ดับ ให้สงบเป็นพิเศษ ขณะหายใจเข้าขณะหายใจออก พึงทราบความหยาบ ละเอียด และสงบในเรื่องนั้น ดังต่อไปนี้

คำว่า กายสงฺขาร ในที่นี้แปลว่า ลมหายใจ คำนี้แปลตามศัพท์ว่า "สภาวะที่ถูกร่างกาย ปรุงแต่ง" หมายความว่า ลมหายใจเนื่องด้วยร่างกาย ถ้าไม่มีร่างกาย ลมหายใจก็มีไม่ได้ ดังนั้น ลมหายใจจึงเป็นสิ่งที่ร่างกายปรุงแต่งให้เกิดขึ้น มีรูปวิเคราะห์ว่า

สงฺขรียตีติ สงฺขาโร = สภาวะที่ถูกปรุงแต่ง ชื่อว่า สังขาร

กายสฺส สงฺขาโร กายสงฺขาโร = สภาวะที่ถูกร่างกายปรุงแต่ง ชื่อว่า กายสังขาร

---

[๒๑] **วิสุทฺธิ.มหาฏีกา** (บาลี) ๑/๒๒๐/๓๘๔-๓๘๕.

ดังข้อความว่า

กายสงฺขารนฺติ อสฺสาสปสฺสาสํ. โส หิ จิตฺตสมุฏฺฐาโนปิ สมาโน กรชกายปฺปฏิพทฺธวุตฺติตาย เตน สงฺขรียตีติ กายสงฺขาโรติ วุจฺจติ. โย ปน "กายสงฺขาโร วจีสงฺขาโรติ เอวมาคโต กายสงฺขาโร เจตนาลกฺขโณ สติปิ ทฺวารนฺตรุปฺปตฺติยํ เยภุยฺยวุตฺติยา, ตพฺพหุลวุตฺติยา จ กายทฺวาเรน ลกฺขิโต, โส อิธ นาธิปฺเปโต.[๒๒]

"คำว่า กายสงฺขารํ คือ ลมหายใจเข้าออก เพราะลมนั้นแม้มีจิตเป็นสมุฏฐานก็เรียกว่า กายสังขาร เพราะถูกร่างกายนั้นปรุงแต่ง เนื่องจากดำเนินไปเนื่องด้วยรูปกายหยาบ ส่วนกายสังขารใดที่มีลักษณะคือเจตนาที่ประกอบกับกามาวจรกุศลจิต ๘ อกุศลจิต ๑๒ ที่เกิดทางกายทวาร ซึ่งพบอย่างนี้ว่า กายสังขาร วจีสังขาร ถูกกำหนดด้วยกายทวาร เพราะเป็นไปโดยมากและดำเนินไปเสมอ แม้จะมีการเกิดขึ้นทางทวารอื่นก็ตาม กายสังขารนั้นไม่ถูกประสงค์เอาในเรื่องนี้"

กาย คือลมหายใจเข้าออก มีลักษณะหยาบ ละเอียด และสงบ

เมื่อก่อนตอนที่ยังมิได้กำหนดลมหายใจเข้าออก กายและจิตของโยคีผู้ปฏิบัตินี้ยังกระวนกระวายหยาบ เมื่อกายและจิตยังหยาบไม่สงบ แม้ลมหายใจเข้าออกก็หยาบ คือเป็นไปอย่างรุนแรง จมูกไม่พอหายใจ ต้องหายใจเข้าออกทางปากอยู่ แต่เมื่อกายและจิตของเขาถูกกำหนดแล้ว ลมหายใจเข้าออกเหล่านั้นย่อมสงบระงับ เมื่อกายและจิตนั้นสงบแล้ว ลมหายใจเข้าออกย่อมเป็นไปละเอียด ถึงลักษณะที่ควรพิจารณาว่า มีอยู่หรือไม่มี

ลมหายใจเข้าออกของคนทั่วไปที่มีจิตซัดส่ายอยู่เป็นสภาวะหยาบไม่สงบ แต่เมื่อโยคีผู้ปฏิบัติกำหนดกายคือลมหายใจและจิตที่ตามรู้ลมหายใจหรือจิตที่ประกอบด้วยราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้นตามหลักจิตตานุปัสสนา ลมหายใจจะค่อย ๆ สงบละเอียดยิ่งขึ้นจนเกือบจะไม่มี อุปมาเหมือน คนวิ่งลงจากภูเขาหรือวางของหนักลงจากศีรษะอยู่ ลมหายใจเข้าออกของเขาย่อมหยาบ จมูกไม่พอหายใจต้องหายใจเข้าออกทางปากอยู่ แต่เมื่อเขาบรรเทาความเหน็ดเหนื่อยนั้นแล้วอาบและดื่ม แล้วเอาผ้าเปียกวางไว้ที่อก นอนพักใต้ร่มไม้ ลมหายใจเข้าออกเหล่านั้นของเขาค่อยละเอียดลง ถึงลักษณะที่ควรพิจารณาว่ามีอยู่หรือไม่มี ฉันใด เมื่อก่อนตอนที่ยังมิได้กำหนดลมหายใจเข้าออก กายและจิตของโยคีผู้ปฏิบัตินี้ ... ถึงลักษณะที่ควรพิจารณาว่า มีอยู่หรือไม่มี ฉันนั้น

ข้อนั้นเป็นเพราะเขาไม่มีความตั้งใจ ดำริ ใส่ใจและพิจารณาว่า เราจักระงับลมหายใจหยาบ ๆ เมื่อก่อนตอนที่ยังมิได้กำหนดลมหายใจเข้าออก แต่มีอยู่ในเวลาที่กำหนดแล้ว ดังนั้น ลมหายใจของเขาในเวลาที่ได้กำหนดจึงละเอียดกว่าเวลาที่ยังมิได้กำหนด

---

[๒๒] **วิสุทฺธิ.มหาฎีกา** (บาลี) ๑/๒๒๐/๓๘๕.

ดังโบราณาจารย์กล่าวว่า :-

สารทฺเธ กาเย จิตฺเต จ อธิมตฺตํ ปวตฺตติ
อสารทฺธมฺหิ กายมฺหิ สุขุมํ สมฺปวตฺตติ.
“เมื่อกายและจิตยังกระสับกระส่าย ลมหายใจหยาบย่อมเป็นไป
เมื่อกายและจิตไม่กระสับกระส่าย ลมหายใจละเอียดย่อมเป็นไปดี”

กาย คือลมหายใจเข้าออก มีวิธีผ่อนกองลมตามนัยทางวิปัสสนา

วิธีผ่อนกองลมในวิปัสสนาคือ

ก. ลมหายใจที่เป็นไปในเวลามิได้กำหนด คือมิได้เจริญสติรู้สภาวธรรม หยาบ แต่ละเอียดในเวลากำหนดมหาภูตรูป หมายถึงการเจริญวิปัสสนาโดยมีธาตุสี่เป็นหลัก

ข. แม้ลมหายใจนั้นก็ยังหยาบ แต่ละเอียดในเวลากำหนดอุปาทายรูป

ค. แม้ลมหายใจนั้นก็ยังหยาบ แต่ละเอียดในเวลากำหนดรูปทั้งสิ้น เพราะภาวนาประณีตยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ฆ. แม้ลมหายใจนั้นก็ยังหยาบ แต่ละเอียดในเวลากำหนดนาม

ง. แม้ลมหายใจนั้นก็ยังหยาบ แต่ละเอียดในเวลากำหนดรูปนาม

จ. แม้ลมหายใจนั้นก็ยังหยาบ แต่ละเอียดในเวลากำหนดปัจจัย

ฉ. แม้ลมหายใจนั้นก็ยังหยาบ แต่ละเอียดในเวลากำหนดรูปนามพร้อมทั้งปัจจัย

ช. แม้ลมหายใจนั้นก็ยังหยาบ แต่ละเอียดในวิปัสสนาที่หยั่งเห็นไตรลักษณ์เป็นอารมณ์ คือสัมมสนญาณที่พิจารณาเห็นรูปนามเป็นกลุ่ม

ฌ. แม้ลมหายใจนั้นก็ยังหยาบในวิปัสสนาที่มีกำลังอ่อน คืออุทยัพพยญาณ ภังคญาณ ภยญาณ และอาทีนวญาณ แต่ละเอียดในวิปัสสนาที่มีกำลังมาก คือนิพพิทาญาณเป็นต้นไป

วิปัสสนาที่หยั่งเห็นไตรลักษณ์เป็นอารมณ์ คือ สัมมสนญาณที่พิจารณาเห็นรูปนามเป็นกลุ่ม วิปัสสนาที่มีกำลังอ่อน คือ อุทยัพพยญาณ ภังคญาณ ภยญาณ และอาทีนวญาณ ส่วนวิปัสสนาที่มีกำลังมาก คือ นิพพิทาญาณเป็นต้นไป ดังข้อความว่า

ลกฺขณารมฺมณิกวิปสฺสนาติ กลาปสมฺมสนมาห. นิพฺพิทานุปสฺสนโต ปฏฺฐาย พลววิปสฺสนา. ตโต โอรํ ทุพฺพลวิปสฺสนา.[๒๓]

---

[๒๓] **วิสุทฺธิ.มหาฎีกา** (บาลี) ๑/๒๒๑/๓๘๗.

"คำว่า ลกฺขณารมฺมณิกวิปสฺสนา (วิปัสสนาที่หยั่งเห็นไตรลักษณ์เป็นอารมณ์) กล่าวถึงการพิจารณาเห็นเป็นกลุ่ม วิปัสสนาที่มีกำลังมาก มีได้ตั้งแต่การหยั่งเห็นความเบื่อหน่ายเป็นต้นไป ต่ำกว่านั้นเป็นวิปัสสนาที่มีกำลังอ่อน"

นิพฺพิทาติ นิพฺพิทาญาณํ. เตน พลววิปสฺสนมาห.[๒๔]

"คำว่า นิพฺพิทา (ความเบื่อหน่าย) คือ นิพพิทาญาณ คำนั้นระบุถึงวิปัสสนาที่มีกำลังมาก"

อย่างไรก็ตาม ในฐานะบางแห่งวิปัสสนาที่มีกำลังมาก (พลววิปัสสนา) ระบุถึงอุทยัพพยญาณระดับแก่กล้าเป็นต้นไปจนถึงสังขารุเปกขาญาณ ส่วนวิปัสสนาที่มีกำลังอ่อน (ตรุณวิปัสสนา) คือ นามรูปปริจเฉทญาณ ปัจจยปริคคหญาณ สัมมสนญาณ และอุทยัพพยญาณ ระดับอ่อน ดังข้อความว่า

พลววิปสฺสนาติ ภยตุปฏฺฐาเน ญาณํ อาทีนวานุปสฺสเน ญาณํ มุญฺจิตุกมฺยตาญาณํ ภงฺคญาณนฺติ จตุนฺนํ ญาณานํ อธิวจนํ.[๒๕]

"คำว่า พลววิปสฺสนา (วิปัสสนาที่มีกำลังมาก) เป็นชื่อของญาณ ๔ คือ ปัญญาหยั่งเห็นความปรากฏว่าน่ากลัว ปัญญาหยั่งเห็นโทษ ปัญญาต้องการจะหลุดพ้น และปัญญาหยั่งเห็นความดับ"

ยถาภูตญาณทสฺสนนฺติ นามรูปปริจฺเฉทญาณํ อาทึ กตฺวา ตรุณวิปสฺสนา. นิพฺพิทา-วิราโคติ นิพฺพิทา จ วิราโค จ. ตตฺถ นิพฺพิทา พลววิปสฺสนา, วิราโค มคฺโค. วิมุตฺติญาณทสฺสนนฺติ ผลวิมุตฺติ จ ปจฺจเวกฺขณญาณญฺจ.[๒๖]

"คำว่า ยถาภูตญาณทสฺสนํ (การรู้เห็นตามความเป็นจริง) คือ วิปัสสนาระดับอ่อน เริ่มตั้งแต่นามรูปปริจเฉทญาณเป็นต้นไป คำว่า นิพฺพิทาวิราโค คือ ความเบื่อหน่ายและความคลายกำหนัดในเรื่องนั้น ความเบื่อหน่ายเป็นวิปัสสนาที่มีกำลังมาก ความคลายกำหนัด คือมรรค คำว่า วิมุตฺติญาณ-ทสฺสนํ (ความหลุดพ้นและปัญญารู้เห็น) คือ วิมุตติ ได้แก่ผล และปัจจเวกขณญาณ"

ยถาภูตญาณทสฺสนนฺติ ยถาสภาวชานนสงฺขาตํ ทสฺสนํ. เอเตน ตรุณวิปสฺสนํ ทสฺเสติ. ตรุณ-วิปสฺสนา หิ พลววิปสฺสนาย ปจฺจโย โหติ. ตรุณวิปสฺสนาติ นามรูปปริคฺคเห ญาณํ ปจฺจยปริคฺคเห ญาณํ สมฺมสเน ญาณํ มคฺคามคฺเค ววตฺถเปตฺวา ฐิตญาณนฺติ จตุนฺนํ ญาณานํ อธิวจนํ. นิพฺพินฺทติ เอตายาติ นิพฺพิทา. พลววิปสฺสนาติ ภยตุปฏฺฐาเน ญาณํ อาทีนวานุปสฺสเน ญาณํ มุจฺจิตุกมฺยตาญาณํ สงฺขารุเปกฺขาญาณนฺติ จตุนฺนํ ญาณานํ อธิวจนํ. ปฏิสงฺขานุปสฺสนา ปน มุญฺจิตุกมฺยตาปกฺขิกา เอว. "ยาว มคฺคามคฺคญาณทสฺสนวิสุทฺธิ ตาว ตรุณวิปสฺสนาติ หิ วจนโต อุปกฺกิเลสวิมุตฺตอุทยพฺพยญาณโต พลววิปสฺสนา.[๒๗]

---

[๒๔] **วิสุทฺธิ.มหาฏีกา** (บาลี) ๑/๑๑/๔๑.

[๒๕] **องฺ.ฉกฺก.ฏีกา** (บาลี) ๓/๑๗/๑๑๗.

[๒๖] **องฺ.ปญฺจก.อ.** (บาลี) ๓/๒๔/๗.

[๒๗] **องฺ.ฉกฺก.ฏีกา** (บาลี) ๓/๕๐/๑๔๒-๑๔๓.

"คำว่า ยถาภูตญาณทสฺสนํ (การรู้เห็นตามความเป็นจริง) หมายความว่า การหยั่งเห็น ที่เรียกว่า การรู้เห็นสภาวะตามที่เป็นจริง คำนั้นระบุถึงตรุณวิปัสสนา เพราะตรุณวิปัสสนาเป็นปัจจัย แก่พลววิปัสสนา คำว่า ตรุณวิปสฺสนา (วิปัสสนาที่มีกำลังอ่อน) เป็นชื่อของญาณ ๔ คือ ปัญญากำหนด รูปนาม ปัญญากำหนดเหตุปัจจัย ปัญญาพิจาร ณาเห็น และปัญญาที่กำหนดเอาทางหรือมิใช่ทาง คำว่า นิพพิทา คือ ปัญญาทำให้เบื่อหน่าย คำว่า พลววิปสฺสนา (วิปัสสนาที่มีกำลังมาก) เป็นชื่อของญาณ ๔ คือ ปัญญาหยั่งเห็นความปรากฏว่าน่ากลัว ปัญญาหยั่งเห็นโทษ ปัญญาต้องการจะหลุดพ้น และ ปัญญาวางเฉยสังขาร ส่วนปัญญาพิจารณาเห็นอี ก (ปฏิสังขาญาณ) นับเข้าในฝ่ายปัญญา ต้องการจะหลุดพ้น โดยแท้จริงแล้ว พลววิปัสสนามีไ ด้ตั้งแต่อุทยัพพยญาณที่พ้นไปจากอุปกิเลสแล้ว ดังข้อความว่า ยาว มคฺคามคฺคญาณทสฺสนวิสุทฺธิ ตาว ตรุณวิปสฺสนา (ตรุณวิปัสสนามีได้จนถึงมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ)"

ขอนำวิธีปฏิบัติที่ใช้สมถะนำห น้าวิปัสสนาสายพาเอ้าในประเทศสหภาพเมียนม่าร์ มาเป็นกรณีศึกษา อาจสรุปได้ดังนี้

โยคีผู้ปฏิบัติที่ได้บรรลุอุคคหนิมิตหรือปฏิภาคนิมิตตามวิธีสมถนัยแล้ว มักเห็นลมหายใจเป็นแสงหรือลูกไฟเท่าลูกมะนาวหรือใหญ่กว่านั้นตามกำลังสมาธิ ถ้าสมาธิมีกำลังในระดับอุคคหนิมิต แสงหรือลูกไฟมีลักษณะเป็นแสงขาว ๆ จาง ๆ ไม่สว่างมากนัก แต่ถ้าเป็นสมาธิในระดับปฏิภาคนิมิต แสงหรือลูกไฟที่พบเห็นก็จะสว่างจ้า เมื่อเขาน้อมนึกแสงหรือลูกไฟให้เข้าไปในร่างกายก็จะรู้เห็นว่า ลมหายใจเป็นเพียงธาตุลม มิใช่เรา ของเรา บุรุษ หรือสตรี แม้ร่างกายทั้งหมดก็เป็นเพียงกองรูป เช่นเดียวกัน หลังจากนั้นจะรู้เห็นลักษณะเฉพาะของมหาภูตรูปและอุปาทายรูปตามที่กล่าวมาแล้ว ต่อมาเขาจะรู้เห็นแม้กระทั่งความเกิดดับของรูปต่าง ๆ ภายในร่างกาย ในขณะนั้น เขาเข้าใจอย่างชัดเจนว่ารูปไม่เที่ยง นี้คือปัญญาหยั่งเห็นความไม่เที่ยงเป็นลำดับแรก ต่อจากนั้น จะรู้เห็นความเป็นทุกข์ว่ารูปนามอึดอัดน่าเบื่อหน่าย และรู้เห็นความเป็นอนัตตาว่าไม่ใช่ตัวตน นี้คือปัญญารู้เห็นความเป็นทุกข์และความไม่ใช่ตัวตน บางคนอาจรู้เห็นความเกิดดับของจิตได้ด้วยกำลังสมาธิที่มากขึ้น เพราะความเกิดดับของจิตไม่ปรากฏชัดเจนเหมือนความเกิดดับของรูป เนื่องจากจิตเป็นนามธรรมที่เกิดดับเร็วกว่ารูปนั่นเอง อนึ่ง ความเกิดดับของจิตนั้นมีความรวดเร็วมากจนกระทั่งบางคนรู้สึกว่า เห็นดวงดาวมากมายกระพริบอย่างรวดเร็ว หลังจากนั้นวิปัสสนาญาณของเขาจะพัฒนาขึ้นตามลำดับ โสฬสญาณจนกระทั่งบรรลุมรรคผลในที่สุด โยคีผู้ปฏิบัติที่สามารถรับรู้ธาตุ ๔ ได้อย่างชัดเจนแล้ว ย่อมเกิดสมาธิตั้งมั่นจนรู้สึกว่าร่างกายเป็นเหมือนแสงสีขาวหรือก้อนน้ำแข็ง เมื่อเพ่งดูใกล้ชิดจะพบว่า แสงสีขาวนั้นใสขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อเพ่งดูลึกเข้าไปจึงพบเห็นก้อนน้ำแข็งใสอย่างกระจกเงา สภาวะใส ที่พบเห็นทางใจนี้เรียกว่า กายประสาทเป็นธาตุใสที่ปรากฏทั่วร่างกาย ต่อจากนั้น โยคีผู้ปฏิบัติจะรู้เห็นว่าก้อนใสนั้นแตกสลายเป็นรูปกลาป

ที่เล็กละเอียด ถ้าก้อนใสไม่แตกออก โยคีผู้ปฏิบัติต้องเพ่งจิตดูช่องว่าง (อากาสธาตุ) ในก้อนใสนั้นจนกว่าก้อนใสจะแตกออกแล้วจะเห็นรูปกลาปดังกล่าวอันเป็นที่รวมของธาตุ ๔ และอุปาทายรูป ประกอบด้วยรูปปรมัตถ์ ๘ อย่างเป็นอย่างน้อย คือ ธาตุ ๔ วรรณะ (สี) คันธะ (กลิ่น) รส และโอชา (สารอาหาร)

ส่วนผู้ที่เจริญอานาปานสติกรรมฐานตามวิปัสสนานัยตั้งแต่ต้นตามพระดำรัสว่า โส สโตว อสฺสสติ, สโต ปสฺสสติ (เธอมีสติ หายใจเข้า มีสติหายใจออก) ก็อาจเกิดปัญญารู้เห็นลักษณะเฉพาะ และลักษณะทั่วไป ของรูปนามได้ เช่นเดียวกัน กล่าวคือ เขาจะรู้เห็นสภาวะของธาตุสี่ที่ปรากฏ ในลมหายใจว่า มีลักษณะแข็งหรืออ่อน ไหลหรือเกาะกุม เย็นหรือร้อน หย่อนหรือตึง กล่าวคือ

ก. บางขณะรู้สึกว่าร่างกายทั้งหมดหรือบางส่วนแข็งเป็นหินหรืออ่อนเป็นปุยนุ่น นี้คือ ลักษณะเฉพาะของธาตุดิน

ข. บางขณะรู้สึกว่าร่างกายทั้งหมดหรือบางส่วนละลายเป็นน้ำ หรือริมฝีปากดูดติดกันจนแยกไม่ออก นี้คือลักษณะเฉพาะของธาตุน้ำ

ค. บางขณะรู้สึกว่าร่างกายทั้งหมดหรือบางส่วนมีความร้อนกระจายออกมาชั่วขณะ นี้คือลักษณะเฉพาะของธาตุไฟ

ฆ. บางขณะรู้สึกว่ามีลมเคลื่อนไหวอยู่ที่ปลายจมูกตลอดเวลา หรือรู้เห็นว่าลมที่ท้อง หย่อนลงในขณะยุบ และตึงขึ้นในขณะพอง โดยไม่รับรู้ถึงรูปร่างสัณฐานของท้อง นี้คือลักษณะเฉพาะของธาตุลม

ต่อจากนั้น เขาจะรู้เห็นว่าลมหายใจเข้าและลมหายใจออกมีเบื้องต้นและที่สุดอย่างชัดเจน ไม่ได้เป็นสายเดียวเหมือนในเวลาเริ่มปฏิบัติ นี้คือการพิจารณาเห็นความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของลมหายใจตามสัมมสนญาณ หลังจากนั้นจะรู้สึกว่ากองลมเป็นเหมือนผงเล็ก ๆ ที่เกิดดับอย่างรวดเร็ว นี้คือการรู้เห็นความเกิดดับของลมหายใจตามอุทยัพพยญาณ บางครั้งเขารู้เห็นว่าร่างกายทั้งหมดหรือบางส่วน เช่น ผิวหนังตามใบหน้า แขน หรือขา เกิดดับอย่างรวดเร็ว นี้คือการรู้เห็นความเกิดดับของรูปภายในร่างกายตามอุทยัพพยญาณเช่นกัน ครั้นแล้วเขาก็จะสามารถพัฒนาวิปัสสนาญาณให้สูงขึ้นตามลำดับต่อไป

สรุปความว่า การผ่อนลมหายใจให้ละเอียดมีประโยชน์เพื่อให้ร่างกายสงบนิ่ง ไม่โน้มไปข้างหน้า ด้านข้าง รอบด้าน ด้านหลัง ไม่โยกโคลง ไม่โอนเอน ไม่ส่ายสั่น ไม่หวั่นไหว ขณะหายใจเข้า ขณะหายใจออก แต่ถ้าลมหายใจยังไม่ละเอียดเช่นนั้น ร่างกายก็จะโน้มไปข้างหน้า ด้านข้าง รอบด้าน ด้านหลัง โยกโคลง โอนเอน ส่ายสั่น หวั่นไหว ขณะหายใจเข้า และขณะหายใจออก

นี้เป็นความหมายของคำว่า "กาย" ที่โยคีผู้ปฏิบัติเจริญวิปัสสนากำหนดรู้สภาวธรรมของรูปอย่างจริงจังจะมีประสบการณ์มากมายที่แสดงให้เห็นได้ชัดถึงความเบียดเบียนบีบคั้นของรูปที่เป็นส่วนของกายซึ่งเราไม่สามารถบังคับบัญชาหรือจัดการให้เป็นไปตามความต้องการของเราได้

บทสรุป

พระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษาบาลีในการสื่อสารคำสอนโดยทรงแสดงคำว่า “กาย” ในมหาสติปัฏฐานสูตรเป็นต้น บทบาลีว่า “กาย” เป็นคำหนึ่งที่คนทั่วไปคุ้นเคย มีความหมายตามหลักศัพทศาสตร์ ๒ อย่าง คือ เทหะ-ร่างกาย และ ราสิ-หมู่, กอง แต่ในคำว่า กาเย กายานุปสฺสนา หรือ กาเย กายานุปสฺสี ทรงหมายถึงกองรูป ๑๘ อย่าง คือ หมวดอานาปานะ หมวดอิริยาบถ หมวดสัมปชัญญะ หมวดปฏิกูลมนสิการ หมวดธาตุมนสิการ หมวดป่าช้า ๙ และนีลกสิณเป็นต้น ๔ ที่ปรากฏด้วยการ เจริญกรรมฐานภายใน ซึ่งเป็นเรื่องของรูปเป็นเบื้องต้นที่คนทั่วไปมักเห็นว่าร่างกายทั้งหมดที่เกิดมาพร้อมกับตาและหูเป็นต้นนั้นเป็นอัตตาตัวตน เมื่อพูดตามแบบชาวโลกทั่วไป เราเรียกร่างกายทั้งหมดที่ประกอบด้วยตาและหูเป็นต้นว่าเป็นตัวเรา เป็นวิญญาณของเรา แต่เมื่อว่าโดยสภาพปรมัตถ์แล้ว ร่างกายทั้งหมดเป็นเพียงองค์รวมที่ประกอบด้วยรูปและนามเท่านั้น ดังนั้น โยคีผู้เริ่มปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจึงต้องเริ่มต้นด้วยการสังเกตสภาวะการเกิดดับของรูปนามให้เป็นปัจจุบันขณะ ในระหว่างที่กำลังเจริญสติกำหนดรู้สภาวธรรมทางกาย เช่น สภาวะพอง ยุบ นั่ง คู้ เหยียด อันเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับบทว่า “กาย” ซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลานั้น โยคีผู้ปฏิบัติจะได้รู้เห็นทุกข์ที่เกิดขึ้นเพราะรูป และความไม่อยู่ในบังคับบัญชาของรูปนั้น วิปัสสนาปัญญารู้แจ้งย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีผู้ปฏิบัติ เมื่อเกิดวิปัสสนาปัญญาได้รู้แจ้งเห็นจริงในรูปนามอย่างนี้แล้ว ย่อมสามารถพัฒนาปัญญาที่จะส่งผลให้เกิดปฏิเวธได้ในที่สุดอันเป็นอิทธิพลของภาษาบาลีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ประกาศพระศาสนาเพื่อให้รู้แจ้งความจริงที่ถูกปิดบังด้วยอวิชชาในสังสารวัฏอันยาวนาน

บรรณานุกรม

พระญาณกิตติเถระ. **อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา ปญฺจิกา นาม อตฺถโยชนา ปฐโม ภาโค**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระธรรมปาลเถระ. **ปรมตฺถมญฺชูสา นาม วิสุทฺธิมคฺคมหาฏีกา ปฐโม ภาโค**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาณ, พ.ศ. ๒๕๓๘.

พระพุทธโฆสเถระ. **วิสุทฺธิมคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสสฺส ปฐโม ภาโค**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๙.

พระโมคคัลลานะ, **อภิธานปฺปทีปิกา และ อภิธานปฺปทีปิกาสูจิ.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระอัคควังสเถระ. **สัททนีติ ธาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์**. พระธรรมโมลี ตรวจชำระ. พระมหานิมิตร ธมฺมสาโร และจำรูญ ธรรมดา แปล. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖.

พัฒน์ เพ็งผลา. **บาลีสันสกฤตในภาษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๓.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

__________. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

__________. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอัฏฐกถา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๙.

__________. **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๙.

__________. **ปกรณวิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณวิเสโส.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๙ – ๒๕๔๓.

การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานภาครัฐ เพื่อความปรองดองในสังคมไทย

พระมหาสันติ ธีรภทฺโท, ดร.
นายธนพล เมฆเสน
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาประชาชนชาวไทยมีความตื่นตัวทางการเมืองมากขึ้นเนื่องจากกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งประเทศไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมถึงการวางรากฐานธรรมาภิบาลของประเทศ รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวถูกจัดทำขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหา โครงสร้างทางการเมืองการปกครองที่เป็นแบบรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง รวมถึงขานรับแนวคิดเรื่อง “ธรรมาภิบาล” (Good Governance) อันเนื่องมาจากกระแสจากภายนอกประเทศที่เชื่อว่า วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ในปี ๒๕๔๐ หรือที่เรียกว่า “วิกฤตต้มยำกุ้ง” เป็นผลส่วนหนึ่งมาจากการบริหารจัดการที่ไม่ดี โดยสาระสำคัญ ในรัฐธรรมนูญมีเป้าหมายสำคัญที่จะวางรากฐานของสังคมให้เข้มแข็ง ด้วยการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น สร้างกลไกการตรวจสอบถ่วงดุลการใช้อำนาจของรัฐ โดยจัดตั้งองค์กรอิสระต่างๆ วางโครงสร้าง ทางการเมืองของไทยให้เข้มแข็งโดยให้การจัดตั้งรัฐบาลมีเสถียรภาพ พรรคการเมืองมีความเข้มแข็ง ไปจนถึงการวางรากฐานธรรมาภิบาลการบริหารจัดการประเทศ ด้วยการปรับโครงสร้างระบบราชการให้การ บริหารงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น และการกระจายอำนาจไปให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อจัดบริการ สาธารณะให้ประชาชนในท้องถิ่น[๑]

ซึ่งรัฐธรรมนูญพุทธศักราช ๒๕๕๐ ได้กำหนดบทบาทของประชาชนเกี่ยวกับการเมืองซึ่งสะท้อนเหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในปัจจุบันได้อย่างชัดเจนที่ว่า มาตรา ๖๓ บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ มาตรา ๖๕ บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการรวมตัวกันจัดตั้งพรรคการเมืองเพื่อสร้างเจตนารมณ์ทางการเมืองของประชาชนและเพื่อดำเนินกิจกรรมทางการเมืองให้เป็นไปตามเจตนารมณ์นั้นตามวิถีทางการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข[๒]

---

[๑] บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, **กฎหมายมหาชน เล่ม ๓**, (กรุงเทพมหานคร : นิติธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖.

[๒] ราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๕๐, หน้า ๑๗-๑๘.

มาตรา ๑๖๔ ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่าสองหมื่นคน มีสิทธิเข้าชื่อร้องขอต่อประธานวุฒิสภาเพื่อมีมติให้ถอดถอนบุคคลออกจากตำแหน่งได้ มาตรา ๑๖๕ ประชาชน ผู้มีสิทธิเลือกตั้งย่อมมีสิทธิออกเสียงประชามติ[๓] รวมถึงยังมีการกระจายอำนาจการปกครองไปสู่ส่วนท้องถิ่นโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับท้องถิ่นมากขึ้น ดังมาตรา ๒๘๗ ประชาชนในท้องถิ่นมีสิทธิมีส่วนร่วมในการบริหารกิจการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องมีวิธีการให้ประชาชนมีส่วนร่วมดังกล่าวได้ด้วย ยังรวมถึงที่ว่า ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องรายงานการดำเนินงานต่อประชาชนในเรื่องการจัดทำงบประมาณ การใช้จ่าย และผลการดำเนินงานในรอบปี เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบและกำกับการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น[๔]

ในการสร้างความปรองดองให้เกิดขึ้นภายในสังคมไทย จำเป็นต้องอาศัยทั้งเวลาและการดำเนินการที่มีหลักการ แบบแผนกระบวนการ และกลไกในการขับเคลื่อน ที่จะช่วยให้เกิดการมองอย่างแยกแยะ การทำความเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา การแสวงหาแนวทางแก้ไข รวมทั้งการป้องกันไม่ให้ความขัดแย้งขยายตัวและเกิดขึ้นซ้ำ ด้วยมาตรการทางกฎหมายและนโยบายสาธารณะ ทั้งนี้ ยังต้องอาศัยการสร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อการสร้างความปรองดอง ซึ่งจะเกิดขึ้นได้จากการปฏิรูปปรับเปลี่ยนในเชิงกรอบคิดและเชิงโครงสร้างที่มีเป้าหมายเพื่อให้เกิดสมดุลในมิติของการเมือง เศรษฐกิจและสังคม สร้างวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศที่ตั้งอยู่บนฐานของความมั่นคงของมนุษย์และหลักของนิติรัฐ นิติธรรม ส่งเสริมคุณค่าของสังคมพหุวัฒนธรรม ที่คนในสังคมเคารพและอยู่ร่วมกันได้ แม้มีความคิดเห็นและการให้คุณค่าในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน แต่ก็ยังอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของสังคมและสัมพันธ์กันเสมือนเป็นครอบครัวเดียวกันได้ มีสำนึกรับผิดชอบผลจากการกระทำของตน ไม่กดขี่เอารัดเอาเปรียบ และตระหนักถึงคุณค่าศักดิ์ศรีของผู้อื่น รวมทั้ง เป็นสังคมที่มีวุฒิภาวะและทักษะในการจัดการกับปัญหาความขัดแย้งและข้อพิพาทได้ด้วยสันติวิธี ความขัดแย้งที่นำไปสู่ความรุนแรงในสังคมไทยได้ยกระดับและขยายผลเพื่อเอาชนะกัน จำเป็นที่จะต้องมีกระบวนการเพื่อยุติความขัดแย้งเข้ามาจัดการแก้ไขปัญหา ซึ่งในหลักการสากลมักเริ่มต้นจากการเจรจาไกล่เกลี่ย โดยจะเป็นเจรจากันเองระหว่างคู่ความขัดแย้งหรือมีคนกลางเข้ามาดำเนินการให้ หรือการใช้อนุญาโตตุลาการ หรือการฟ้องร้องเข้าสู่กระบวนการทางศาล หรือการใช้กระบวนการนิติบัญญัติในการออกกฎหมาย

กระบวนการและเครื่องมือในการสร้างความปรองดองในชาติและสังคมเพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติเกิดความไว้วางใจกัน จะอาศัยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งหรือผสมผสานกันหลายวิธี เช่น การเยียวยา

---

[๓] ราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๕๐, หน้า ๖๑.

[๔] ราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๕๐, หน้า ๑๑๕.

ทางจิตใจ (Healing) กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) การเล่าความจริง (Truth-telling) และการชดเชย (Reparation) ในหลายประเทศที่ประสบปัญหาจากความขัดแย้งทางการเมืองที่รุนแรงยืดเยื้อ ได้นำกระบวนการของความยุติธรรมในระยะเปลี่ยนผ่าน (Transitional Justice) มาใช้ในการสร้างความปรองดองในระดับชาติโดยมีเป้าหมายเพื่อลดอคติความเกลียดชัง สร้างความไว้วางใจระหว่างผู้ที่มีความขัดแย้งรุนแรง ซึ่งเป็นกระบวนการที่ต้องใช้เวลาและดำเนินการอย่างเป็นองค์รวม โดยคำนึงถึงสิทธิของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากความรุนแรงเป็นหลักในทางสากล ความยุติธรรมในระยะเปลี่ยนผ่านครอบคลุมถึงวิธีการ ดังต่อไปนี้

๑) การค้นหาและตรวจสอบข้อเท็จจริง เพื่อการรับรู้ คลี่คลายสาเหตุปมปัญหา

๒) การยอมรับ ขออภัยและแสดงความรับผิดชอบต่อการกระทำผิด

๓) การนิรโทษกรรม (Amnesty) และการให้อภัย โดยมีข้อยกเว้นมิให้การนิรโทษกรรมกับผู้กระทำความผิดในกรณีละเมิดสิทธิมนุษยชนในระดับของอาชญากรรมสงคราม อาชญากรรมต่อมนุษยชาติและการล้างเผ่าพันธุ์

๔) การเยียวยาและชดเชยให้กับผู้ที่ได้รับผลกระทบจากความรุนแรง

๕) การปฏิรูป หรือปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมเพื่อลดความเหลื่อมล้ำแบ่งสรรอำนาจทางการเมืองให้เกิดดุลยภาพในการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อป้องกันการก่อเกิดขึ้นซ้ำของความขัดแย้ง[๕]

ในทางพุทธศาสนามีหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมการบริหารงานภาครัฐเพื่อความปรองดองในสังคมไทยซึ่งในพุทธศาสนาได้มีหลักอปริหานิยธรรม[๖] หมายถึง ธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความเจริญโดยส่วนเดียว ไม่มีเสื่อม ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงแก่เจ้าลิจฉวี มี ๗ ข้อ ได้แก่

๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ ประชุมกันบ่อยๆ

๒) เมื่อจะประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิกและพร้อมเพรียงกันช่วยทำกิจที่ควรจะช่วยกัน

๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่มิได้บัญญัติ ไม่ลบล้างสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นในวัชชีธรรมที่วางไว้ตามเดิม

๔) สักการะ เคารพ นับถือผู้ใหญ่ในชุมชน และพร้อมที่จะรับฟังข้อเสนอแนะจากท่านเหล่านั้น

---

[๕] สถาบันพระปกเกล้า, "การสร้างความปรองดองแห่งชาติ", **รายงานการวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการวิสามัญพิจารณาการศึกษาแนวทางการสร้างความปรองดองแห่งชาติ สภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓.

[๖] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๖๘/๘๖.

๕) ไม่ข่มเหง ไม่ฉุดคร่าขืนใจกุลสตรีหรือกุลกุมารี

๖) สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเจดีย์ทั้งในเมืองและนอกเมือง และไม่ละเลยการบูชาอันชอบธรรมที่เคยให้เคยกระทำต่อเจดีย์เหล่านั้นให้เสื่อมสูญไป

๗) จัดการรักษาคุ้มครองป้องกันพระอรหันต์ทั้งหลายโดยชอบธรรมด้วยตั้งใจว่า ทำอย่างไรพระอรหันต์ที่ยังไม่มา พึงมาสู่แว่นแคว้นของเรา และท่านที่มาแล้วพึงอยู่อย่างผาสุก[๗]

ดังนั้น จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหานี้ ทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานภาครัฐเพื่อความปรองดองในสังคมไทย เพื่อศึกษาสำนักนายกรัฐมนตรีกับศาลปกครองในการบริหารงานภาครัฐ รวมไปถึงนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานภาครัฐ ผลจากการวิจัยนี้จะเป็นเครื่องมือนำไปสู่ความปรองดองในสังคมไทยอย่างยั่งยืน และทำให้สังคมไทยเกิดสันติสุขได้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาสภาพการบริหารงานภาครัฐเพื่อความปรองดองของสังคมไทย

๒. เพื่อวิเคราะห์การบริหารงานภาครัฐกับหลักพุทธธรรมในการสร้างความปรองดองในสังคมไทย

๓. เพื่อนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานภาครัฐเพื่อความปรองดองในสังคมไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้แบ่งวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

๑. การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research)

ศึกษาเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานภาครัฐเพื่อความปรองดองในสังคมไทย โดยใช้เอกสารอ้างอิงจากแหล่งข้อมูลขั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากหนังสือ งานวิจัย วารสาร และเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

๒. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจงซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ สำนักนายกรัฐมนตรี จำนวน ๕ คน และศาลปกครอง ๕ คน โดยการเลือกแบบเจาะจง

---

[๗] สุรพล สุยะพรหม และคณะ, **ทฤษฎีองค์การและการจัดการเชิงพุทธ,** หน้า ๒๘๕-๒๘๖.

๓. วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล

ศึกษาวิเคราะห์ ทำความเข้าใจ สังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเอกสาร หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาทำการเปรียบเทียบถึงสำนักนายกรัฐมนตรีกับศาลปกครองทั้งในแง่ความเหมือนและความต่าง พร้อมเสนอแนะแนวคิดของผู้วิจัย โดยให้เป็นไปตามสภาพการบริหารงานภาครัฐเพื่อความปรองดองของสังคมไทยและนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

๑. ผลการสภาพการบริหารงานภาครัฐเพื่อความปรองดองของสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า

๑. การหยุดใช้ความรุนแรงเพื่อหยุดยั้งความหวาดกลัว ได้แก่ ขจัดความเกลียดชัง ความเคียดแค้น และความทรงจำที่เจ็บปวด ใช้หลักสันติวิธีคือการเจรจาด้วยเหตุผล และการประนีประนอม ปฏิบัติตามระเบียบของการบริหารงานราชการอย่างเคร่งครัด จัดกิจกรรมเพื่อความปรองดองสมานฉันท์

๒. การสร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจ ได้แก่ สร้างความไว้วางใจ โดยอยู่บนพื้นฐานของความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชน สร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีในองค์กรด้วยการอยู่ร่วมกันเหมือนพี่น้อง จัดกิจกรรมที่ส่งเสริมความปรองดองด้วยกันอย่างต่อเนื่อง มีกระบวนการยุติธรรมทางเลือกและผู้ไกล่เกลี่ยปราศจากอคติ

๓. เอาใจเขามาใส่ใจเรา ได้แก่ พร้อมที่จะรับรู้ความรู้สึกเจ็บปวดของเหยื่อเพื่อหยุดยั้งความเกลียดชังและการแก้แค้นต่อกัน ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันไม่มีใครพิเศษกว่าใคร การไม่เห็นแก่ตัวเอง รู้จักเมตตา กรุณาช่วยเหลือคนในองค์กร โดยผลของสภาพการบริหารงานภาครัฐเพื่อความปรองดองของสังคมไทยนั้นได้สอดคล้องกับงานวิจัยของ **จิรประภา อัครบวร และคณะ** ศึกษาเรื่อง การศึกษาเพื่อวางระบบการพัฒนาข้าราชการแห่งอนาคต ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาข้าราชการแห่งอนาคตดังนี้

๑) การปรับปรุงประสิทธิภาพการทำงาน (พัฒนาคนและระบบ)

๒) การพัฒนาสมรรถนะตามตำแหน่ง (พัฒนาความสามารถในการทำงาน)

๓) การพัฒนาความร่วมมือและเครือข่าย

๔) โปรแกรมการพัฒนาและประเมินข้าราชการก่อนดำรงตำแหน่ง

๕) การให้ทุนการศึกษา (ทุนทรัพย์และเวลา)

๖) จัดมหาวิทยาลัยข้าราชการ

ซึ่งการพัฒนาข้างต้น ประกอบด้วย การพัฒนาองค์การ (Organization Development) และการพัฒนาส่วนบุคคล (Human Development) ดังนี้

๑) การพัฒนาคน ได้แก่ การมีคุณธรรมจริยธรรม มีความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลง มีความเป็นมืออาชีพคำนึงถึงความเสมอภาค มีทัศนคติที่พึงประสงค์ พัฒนาแบบองค์รวม ๕ Hs (Harmony Head Hand Hearth Health) พัฒนา IQ, EQ และ MQ มีความสามารถในการใช้ IT มีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีขวัญกำลังใจในการทำงาน

๒) การพัฒนาระบบ ได้แก่การพัฒนาระบบราชการที่มุ่งเน้นคุณภาพและประสิทธิภาพการบริหารราชการตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาระบบราชการโดยใช้การกระจายอำนาจมุ่งเน้นคุณธรรมจริยธรรมและความโปร่งใส การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและการสื่อสารอย่างทั่วถึง[๘]

และยังสอดคล้องกับ **บุษบง ชัยเจริญวัฒนะ และบุญมี ลี้** ศึกษาเรื่อง ตัวชี้วัดธรรมาภิบาล ผลการวิจัยพบว่าคำว่า “ธรรมาภิบาล” มีความหมายหลากหลายต่างประเทศใช้ Good Governance แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มธรรมาภิบาลอำนาจนิยมกลุ่มธรรมาภิบาลเสรีนิยม และกลุ่มธรรมาภิบาลชุมชนนิยม แม้จะแตกต่างในส่วนของกรอบความคิด แต่ทุกกลุ่มมีเป้าหมายตรงกัน ที่จะนำหลักธรรมาภิบาลไปปรับใช้ เพื่อประโยชน์ของการปฏิรูปเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการปกครอง นอกเหนือจากการให้ความสำคัญ กับขั้นตอนการวิเคราะห์ความจำเป็น ในการสร้างตัวชี้วัดธรรมาภิบาลและวงจรการสร้างตัวชี้วัด ควรที่จะนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ เพื่อพัฒนาการจัดทำฐานข้อมูลของตัวชี้วัดธรรมาภิบาล โดยเฉพาะการทบทวนจัดหมวดหมู่และการคัดเลือกดัชนีกลางที่เหมาะสม โดยรายงานนี้ยังได้เสนอตัวอย่างฐานข้อมูลที่สามารถจัดพิมพ์รายงานตัวชี้วัดได้หลายรูปแบบ เช่น รายงานตัวชี้วัดที่จำแนกตามประเภทองค์ประกอบและด้านต่างๆ รายงานตัวชี้วัดที่สร้างขึ้นในแต่ละปี รายงานแสดงจำนวนตัวชี้วัดและหมวดหมู่ที่แต่ละหน่วยงานควรจะนำไปใช้และรายงานสรุปตัวชี้วัดที่ถึงเวลาต้องทบทวนใหม่โครงสร้างของคณะทำงานการสร้างตัวชี้วัด เป็นเรื่องสำคัญเช่นกัน ดังนั้น การจัดโครงสร้างให้มีขนาดกะทัดรัด ประกอบด้วยทรัพยากรบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ และมีความชำนาญเพื่อผลักดันให้มีการนำหลักธรรมาภิบาลไปใช้ให้มีผลในทางนโยบายและภาคปฏิบัติอย่างแท้จริง[๙]

---

[๘] จิรประภา อัครบวร และคณะ, “การศึกษาเพื่อวางระบบการพัฒนาข้าราชการแห่งอนาคต”, **รายงานการวิจัย**, (สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.ร.), ๒๕๕๒), หน้าบทคัดย่อ.

[๙] บุษบง ชัยเจริญวัฒนะ และบุญมี ลี้, “ตัวชี้วัดธรรมาภิบาล”, **รายงานการวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๖), หน้าบทคัดย่อ.

๒. ผลการวิเคราะห์การบริหารงานภาครัฐกับหลักพุทธธรรมในการสร้างความปรองดองในสังคมไทย ได้แก่

๑) หลักพละหรือธรรมอันเป็นกำลังทั้ง ๔ อย่างนี้ ช่วยให้บุคคลดำเนินชีวิตด้วยความมั่นใจไม่หวั่นไหวต่อภัยอันตรายใด ๆ และช่วยให้บุคคลสามารถอยู่ร่วมกันในองค์กร ในสังคมและประเทศชาติได้อย่างสงบสุข

๒) หลักสาราณียธรรมทั้ง ๖ ประการ ทำให้บุคคลระลึกถึงกันและกัน เป็นที่รักของกันและกัน มีความเคารพยำเกรงซึ่งกันและกัน ช่วยให้เกิดความกลมกลืนสามัคคีกัน สามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างกันได้ ทำให้ไม่มีข้อพิพาทกันและสร้างความเป็นปึกแผ่นอย่างหนึ่งอย่างเดียวกันได้อย่างยั่งยืน การสร้างความปรองดองในสังคมไทยเริ่มต้นต้องมีเมตตาต่อกัน คือ ต้องไม่มีความอาฆาตพยาบาทหรือโกรธเคืองกันเป็นฐาน เท่ากับเป็นการสลายความเห็นแก่ตัวเป็นเบื้องแรก จากนั้นจะต้องปรับจิตใจ รู้จักการให้หรือการแบ่งปันและปรับพฤติกรรมรวมทั้งความคิดเห็นผิดออกจากกันและกัน และยอมรับระเบียบกฎเกณฑ์ที่ดีร่วมกัน ในที่สุดสังคมก็จะเป็นปึกแผ่น ความขัดแย้งกัน ความเข้าใจผิดกันก็จะไม่เกิดขึ้นอีกต่อไป

๓) หลักอปริหานิยธรรม ๗ ประการ พระพุทธเจ้าตรัสแสดงแก่เจ้าวัชชีทั้งหลาย ผู้ปกครองรัฐโดยระบบสามัคคีธรรม ซึ่งรัฐคู่อริยอมรับว่า เมื่อชาววัชชียังปฏิบัติตามหลักธรรมนี้อยู่ จะเอาชนะด้วยการรบไม่ได้ นอกจากการใช้การเกลี้ยกล่อมหรือยุแหย่ให้แตกสามัคคีจึงจะเอาชนะได้ และคำว่าวัชชีธรรม เป็นคำที่สามารถเปลี่ยนเป็นคำอื่นก็ได้ ตามแต่ว่าจะเป็นธรรมของรัฐ หรือแคว้นใด ข้อนี้จะหมายรวมเอาขนบธรรมเนียมประเพณีและข้อปฏิบัติที่ดีงามของรัฐนั้นๆ ด้วย อปริหานิยธรรม จึงเป็นหลักธรรมให้เกิดความสามัคคี ช่วยกำจัดความขัดแย้งสร้างความปรองดองสมานฉันท์ในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี ช่วยหยุดให้คนในองค์กรและสังคมหยุดใช้ความรุนแรงเพื่อหยุดยั้งความหวาดกลัว สร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจ และส่งเสริมการเอาใจเขามาใส่ใจเราทำให้อยู่ร่วมกันในองค์กรอย่างมีความสุข

๔) หลักคารวธรรม เป็นกระบวนการของการเคารพ ให้เกียรติ และยกย่อง โดยไม่ดูหมิ่นดูแคลนบุคคล องค์ความรู้ และสังฆะ นอกจากเป็นหลักการที่มีผลต่อการดำรงอยู่และเสื่อมไปของพระสัทธรรมแล้ว ยังจัดได้ว่า เป็นหลักการสำคัญที่จะทำให้กระบวนการในการจัดความขัดแย้งโดยสันติวิธีได้ดำเนินการไปอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลยิ่งขึ้น มีความสามัคคี พร้อมเพรียงของหมู่คณะ โดยพระพุทธเจ้าทรงได้ยืนยันคุณสมบัติของความสามัคคีว่าถ้าหากสังคมใดก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นสังคมสงฆ์ หรือสังคมคฤหัสถ์ก็ตาม เมื่อตั้งมั่นอยู่ในป้อมสามัคคีดังกล่าว ก็จะเป็นเรื่องยากที่ใครจะโจมตี

หรือทำลายได้ นอกจากนั้นแล้ว ยังเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ทุกคนที่อาศัยอยู่ในป้อม ได้รับคุณประโยชน์ด้วยกันทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ชุมชนหรือหมู่คณะ ดังที่พระองค์ได้ทรงสรุปว่า ความพร้อมเพรียงแห่งสงฆ์นำสุขมาให้

๕) อธิกรณสมถะ ซึ่งเป็นธรรมเครื่องระงับอธิกรณ์หรือเรื่องราวการวิวาทที่เกิดขึ้นโดยวิธีดำเนินการเพื่อระงับอธิกรณ์ได้แก่ วิธีระงับในที่พร้อมหน้า วิธีระงับโดยถือสติเป็นหลัก ระงับสำหรับผู้หายจากบ้า การทำตามที่รับ การตัดสินลงโทษแก่ผู้ผิด (ที่ไม่รับ) การตัดสินตามคำของคนข้างมาก วิธีดุจกลบไว้ด้วยหญ้า (ประนีประนอม) โดยพบว่า “ความถูกต้อง” หรือ “ความชอบธรรม” (ธรรมิกา) เป็น “หัวใจ” ของรูปแบบการจัดการความขัดแย้งของพระพุทธเจ้าในทุกๆ วิธี และชุดของวิธี ดังจะเห็นได้จากการนำเสนอหลักการ “อธิกรณสมถะ ๗ ประการ” เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการระงับความขัดแย้งนั่น พระองค์ทรงคำนึงถึงประเด็นนี้อยู่เสมอ และในทุกๆ วิธี พระองค์ได้นิยามว่า คำว่า “ความชอบ” ในชุดของวิธีนี้คืออะไร ฉะนั้น รูปแบบการจัดการความขัดแย้งในมิติต่างๆ ทั้งในแง่ของธรรมได้แก่ “การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง” แล้ว ในแง่ของวินัยก็ประกอบไปด้วยสัมมุขาวินัย สติวินัย อมูฬหวินัย ปฏิญญาตกรณะ ตัสสปาปิยสิกา เยภุยยสิกา และ ติณวัตถารกะ ซึ่งทุกวิธี หรือชุดวิธีจะแฝงไปด้วย “ชอบธรรม” ในขณะเดียวกัน สิ่งที่ดำรงอยู่บนฐานของความชอบธรรมอีกประการหนึ่งคือ “ความพร้อมหน้า” (สัมมุขาวินัย) ซึ่งมุ่งเน้นไปที่ความ “โปร่งใส” “ยุติธรรม” และ “ตรวจสอบได้” เป็นต้น ที่คู่กรณีจะได้รับจากการพิจารณา หรือตัดสินความขัดแย้ง หรือพิพาทกันการบริหารงานภาครัฐกับหลักพุทธธรรมในการสร้างความปรองดองในสังคมไทยจึงจะต้องอาศัยซึ่งกันและกันโดยผู้บริหารภาครัฐจะต้องนำหลักพุทธธรรมในการสร้างความปรองดองในสังคมไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการและปฏิบัติงานภายในองค์กรและปฏิบัติงานเพื่อสังคมเพื่อตอบสนองยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปีในการพัฒนาดูแลความเป็นอยู่ของคนไทยให้มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนสืบไป

โดยผลการวิเคราะห์การบริหารงานภาครัฐกับหลักพุทธธรรมในการสร้างความปรองดองในสังคมไทย สอดคล้องกับ **พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิธิบุณยากร)** ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษากรณีลุ่มแม่น้ำตาช้าง จังหวัดเชียงใหม่” โดยใช้ทฤษฎีความขัดแย้ง ซึ่งเหตุผลที่ใช้ทฤษฎีความขัดแย้งมาเป็นทฤษฎีในการดำเนินการวิจัย เพราะความขัดแย้งเป็นเรื่องของการไม่เห็นพ้องระหว่างกลุ่ม (มนุษย์) ตั้งแต่สองกลุ่มขึ้นไป (ประชาชน สังคม กลุ่มประชาชน กลุ่มชาติพันธุ์ ประเทศ รัฐ วัฒนธรรม) ผู้ซึ่งมีผลประโยชน์ต่างกันมีเป้าหมาย และหรือค่านิยมต่างกัน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับระดับความเข้มข้นของการเห็นแย้งกัน การไม่ลงรอยกัน หรือการปะทะระหว่างบุคคล ความคิดหรือผลประโยชน์ทำให้ข้อพิพาทพัฒนาไปเป็นการเผชิญหน้ากันและท้ายที่สุดก็กลายเป็นความ

ขัดแย้งเกี่ยวข้องกับคน และเกี่ยวกับการรับรู้ของคน ความรู้สึก อารมณ์ และปัญหาต่างๆ ของคน เพราะฉะนั้น การรับรู้ความรู้สึกและปัญหาต้องได้รับการแก้ไข เพื่อสร้างผลที่ได้อย่างต่อเนื่องของความขัดแย้งจะต้องหาข้อตกลงให้ได้หรือไม่ก็ต้องมีการประนีประนอม นอกจากนี้ ข้อพิพาทหรือความขัดแย้งยังแฝงตัวเป็นบันไดนำไปสู่ความขัดแย้งอีกหลายขั้นตอน จนในที่สุดก่อให้เกิดความรุนแรง[๑๐] และสอดคล้องกับ **จำเนียนน้อย สิงหะรักษ์** ได้วิจัยเรื่อง "ศึกษาหลักสามัคคีธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท" ผลการวิจัยพบว่า

๑) คำสอนเรื่องสามัคคีธรรมในพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง ความพร้อมเพรียงกันปฏิบัติกิจการงานต่างๆ ด้วยความสมานฉันท์ เริ่มตั้งแต่ระดับปฏิบัติต่อตนเองและคนอื่น ชุมชน สังคม ประเทศ ให้ได้รับผลแห่งการปฏิบัติสามัคคีธรรมเท่าที่จะสามารถปฏิบัติตามได้ กล่าวคือ ในระดับโลกิยะก็เกิดให้เกิดความสงบสุขในสังคมการดำเนินชีวิตร่วมกัน ส่วนระดับโลกุตระก็สามารถส่งผลให้เป็นบรรลุมรรคผลสิ้นความทุกข์ได้ในที่สุด

๒) หลักการปฏิบัติสามัคคี มีลักษณะ ๓ ประการคือการกระทำร่วมกันทางกาย ทางวาจา และทางใจ โดยยึดหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ซึ่งสรุปลงในสุจริต ๓ ประการ วิธีการปฏิบัติ คือ ปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ ได้แก่ ทาน ศีล และภาวนา เป็นการปฏิบัติธรรมขั้นสูงเพื่อส่งผลสูงสุด

๓) ผลของการปฏิบัติสามัคคีธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น มีอยู่ ๓ ประการ คือ ประโยชน์เพื่อตน คนอื่นและทั้งสองฝ่าย ความสงบสุขของสังคมนั้นเอง ประโยชน์ของสามัคคีธรรมมีหลายประการด้วยกัน เริ่มจากชีวิตปัจจุบันการเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ และหลุดพ้นจากความทุกข์ได้สิ้นเชิง ดังนั้น การศึกษาและปฏิบัติตามหลักสามัคคีธรรม โดยการนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตร่วมกัน ปรึกษาและให้อภัยกัน สามารถนำทางชีวิตของคนไทยให้อยู่ร่วมกันด้วยความสุขและสันติในการสร้างสรรค์ประโยชน์ให้แก่ตนและสังคมได้อย่างสมดุล หากผู้คนในสังคมให้ความสำคัญในการศึกษาและประพฤติปฏิบัติตามหลักสามัคคีธรรมแล้ว ผลที่เกิดขึ้นก็สามารถเป็นประโยชน์ในชีวิตของตนและส่วนรวมได้จริง[๑๑]

---

[๑๐] พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิธิบุญยากร), "รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

[๑๑] จำเนียนน้อย สิงหะรักษ์, "ศึกษาหลักสามัคคีธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท", **รายงานการวิจัย,** (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ๒๕๕๕).

๓. ผลการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานภาครัฐเพื่อความปรองดองในสังคมไทย

๑) การหยุดใช้ความรุนแรงเพื่อหยุดยั้งความหวาดกลัว การบริหารงานภาครัฐเพื่อความปรองดองของสังคมไทยนั้นในขั้นตอนแรกจะต้อง หยุดใช้ความรุนแรงเพื่อหยุดยั้งความหวาดกลัว เป็นการขจัดความเกลียดชัง ความเคียดแค้น และความทรงจำที่เจ็บปวด ด้วยการเจรจาด้วยเหตุผล ด้วยความประนีประนอม ปฏิบัติตามระเบียบของการบริหารงานราชการอย่างเคร่งครัด จัดกิจกรรมเพื่อความปรองดองสมานฉันท์ระหว่างภาครัฐและคนในสังคมเพื่อสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างภาครัฐและประชาชน โดยภาครัฐหรือหน่วยงานที่มีอำนาจ หรือหน้าที่บริการประชาชน ช่วยเหลือประชาชน ผู้บริหารหน่วยงานและเจ้าหน้าที่คนในองค์กรจะต้องมีหลักคารวธรรม โดยให้ความเคารพต่อผู้มีอายุ ผู้อาวุโสที่มีอายุมากกว่าโดยไม่เลือกแบ่งชั้น วรรณะ ให้เกียรติ ยกย่อง ไม่ดูหมิ่น ดูแคลนบุคคลนั้น สร้างความสามัคคีภายในองค์กร ปฏิบัติงานพร้อมเพรียงกัน ร่วมแรงร่วมใจกันทำเพื่อองค์กรและประชาชนอย่างแท้จริง

๒) การสร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจ การสร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจเพื่อสร้างความปรองดองในสังคมไทย บนพื้นฐานของความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชน สร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีในองค์กรด้วยการอยู่ร่วมกันเหมือนพี่น้อง จัดกิจกรรมที่ส่งเสริมความปรองดองด้วยกันอย่างต่อเนื่อง มีกระบวนการยุติธรรมทางเลือกและผู้ไกล่เกลี่ยปราศจากอคติ โดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ผู้มีส่วนรับผิดชอบจะต้องนำหลักสาราณียธรรม ๖ มาประยุกต์ใช้อย่างต่อเนื่อง ด้วยการระลึกนึกถึงกันอยู่เสมอ เคารพยำเกรงกันและกัน ช่วยเหลือกันและกันเท่าที่จะช่วยได้โดยระลึกเสมอว่าทุกคนมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน มีความเมตตา กรุณาต่อกันเป็นพื้นฐาน ยอมรับ ปฏิบัติในกฎระเบียบที่ร่วมกันตกลงกันไว้

๓) เอาใจเขามาใส่ใจเรา เอาใจเขามาใส่ใจเราเพื่อสร้างความปรองดองในสังคมไทย พร้อมที่จะรับรู้ความรู้สึกเจ็บปวดของประชาชน ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันไม่มีใครพิเศษกว่าใคร การไม่เห็นแก่ตัวเอง รู้จักเมตตา กรุณาช่วยเหลือคนในองค์กร โดยผู้มีอำนาจจะต้องมีความเมตตา ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ช่วยเหลือผู้ยากไร้ ผู้ที่บริสุทธิ์ให้พ้นจากความทุกข์ โดยยึดหลักอปริหานิยธรรม ๗ ได้แก่ หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ พร้อมเพรียงกันประชุม ไม่ถือตามอำเภอใจ เคารพนับถือผู้ใหญ่ ให้เกียรติกุลสตรี ไม่ข่มเหงรังแก เคารพพระภิกษุสงฆ์ คุ้มครองผู้เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน พิจารณาคดีต่างๆ ด้วยความถูกต้องตามเหตุและผล มีความเป็นธรรมในจิตใจโดยปราศจากอคติ มีความโปร่งใส ยุติธรรม สามารถตรวจสอบได้

โดยผลการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานภาครัฐเพื่อความปรองดองในสังคมไทย ดังกล่าวสอดคล้องกับ **พรินทร์ เพ็งสุวรรณ** ศึกษาเรื่อง ธรรมาภิบาลกับประสิทธิภาพการบริหารงานของเทศบาล ผลการวิจัยพบว่า

๑) การบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล ๓ องค์ประกอบ คือ

๑. การบริหารงานแบบมีส่วนร่วมของเทศบาล อยู่ในระดับปานกลาง ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ผู้บริหารเทศบาลยังให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมเช่นการเปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงความคิดเห็น หรือเสนอแนะแนวทางในการบริหารงานหรือการแต่งตั้งเป็นตัวแทนเพื่อเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ ในการดำเนินงานโดยที่เทศบาลได้ให้ความสำคัญในประเด็นของการมีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่าการมีส่วนร่วมทางการบริหาร

๒. การบริหารงานแบบโปร่งใส อยู่ในระดับปานกลาง เทศบาลมีการเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับ ผลการดำเนินงานและช่องทางในการสื่อสารให้ประชาชนได้รับทราบข้อมูลข่าวสารน้อยโดยเทศบาล นิยมใช้วิธีการสื่อสารด้วยวิธีปิดประกาศเสียงตามสายซึ่งเป็นวิธีการได้ผลน้อยเพราะไม่เร่งเร้าความรู้สึก ของการมีส่วนร่วมของประชาชนอีกทั้งการประชาสัมพันธ์ไม่ทั่วถึง

๓. การบริหารงานแบบมีความรับผิดชอบ อยู่ในระดับปานกลาง ผลจากการวิจัยพบว่า ช่องทางที่เอื้อต่อการสนับสนุนให้ประชาชนสามารถร้องเรียนหรือร้องทุกข์ยังไม่ชัดเจนและไม่สามารถ สร้างความเชื่อมั่นชี้ให้เห็นว่าเทศบาลไม่ได้ให้ความสำคัญหรือเอาใจใส่ต่อเรื่องนี้สังเกตจากการที่เทศบาล ไม่มีระบบการรับเรื่องร้องเรียนจากประชาชนอย่างชัดเจนและไม่วางกลไกหรือผู้รับผิดชอบเอาไว้

๒) ระดับประสิทธิภาพการบริหารงานของเทศบาลซึ่งประกอบไปด้วยด้านถนน ด้านประปา ด้านขยะมูลฝอย และด้านตลาด ล้วนมีความพึงพอใจ อยู่ในระดับปานกลาง

๓) การหาความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล ๓ องค์ประกอบกับ ประสิทธิภาพการบริหารงาน

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารแบบมีส่วนร่วมกับประสิทธิภาพการบริหารมีความสัมพันธ์ เชิงบวกกับประสิทธิภาพการบริหารงานผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าการที่เทศบาลเปิดโอกาสให้ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมสูงมีผลทำให้ประชาชนพึงพอใจแต่เนื่องจากการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามี ส่วนร่วม อยู่ในระดับปานกลาง มีคะแนนเฉลี่ยค่อนข้างต่ำและผลของความพึงพอใจของประชาชน ต่อการให้บริการ อยู่ในระดับเดียวกัน จึงส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่าง ๒ ปัจจัย อยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ

๒. ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารแบบโปร่งใส กับประสิทธิภาพการบริหารงานมีความ สัมพันธ์เชิงบวกกับประสิทธิภาพการบริหารงาน ผลการวิจัยชี้ว่าการที่เทศบาลเปิดเผยข้อมูลข่าวสาร

และเปิดโอกาสให้ประชาชนตรวจสอบการบริหารงาน โครงการมากมีผลทำให้ประชาชนพึงพอใจต่อการให้บริการของเทศบาลสูง แต่ผลการวิจัยชี้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารงานแบบโปร่งใส และประสิทธิภาพการบริหารงาน อยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ

๓. ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารแบบมีความรับผิดชอบ กับประสิทธิภาพการบริหารงาน มีความสัมพันธ์เชิงบวก กับประสิทธิภาพการบริหารงาน ผลการวิจัย สะท้อนให้เห็นว่า การที่เทศบาลรับผิดชอบต่อผลกระทบของโครงการ และเปิดโอกาสหรือช่องทางในการให้บริการของเทศบาลสูง จะส่งผลให้ประสิทธิภาพการบริหารงานสูง แต่ผลการวิจัยพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการบริหารงานแบบความรับผิดชอบ และประสิทธิภาพการบริหารงาน อยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ

๔. ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล ๓ องค์ประกอบกับประสิทธิภาพการบริหารงานมีความสัมพันธ์เชิงบวก กับประสิทธิภาพการบริหารงาน ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าการที่เทศบาล มีการบริหารตามหลักธรรมาภิบาล ๓ องค์ประกอบสูงส่งผลให้ประสิทธิภาพการบริหารงานสูง ด้วยผลการวิจัยยังพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล ๓ องค์ประกอบ และประสิทธิภาพการบริหารงาน อยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ[๑๒]

และสอดคล้องกับ **มัทนา เหลืองนาคทองดี** ศึกษาเรื่อง ความรู้ความเข้าใจในการบริหารองค์กรตามหลักธรรมาภิบาลของนักธุรกิจไทย โดยมีกลุ่มตัวอย่างคือ ผู้บริหารจากบริษัทที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ ผลการศึกษาพบว่า อายุ ระดับการศึกษา และตำแหน่งงานบริหาร มีความสัมพันธ์กับความรู้ความเข้าใจเรื่องธรรมาภิบาลอย่างนัยสำคัญทางสถิติ โดยผู้บริหารที่มีอายุมากกว่า ๔๐ ปี การศึกษาระดับปริญญาโทขึ้นไป และเป็นผู้บริหารระดับสูงมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องธรรมาภิบาลมากกว่าผู้บริหารที่มีอายุน้อย การศึกษาระดับปริญญาตรี และเป็นผู้บริหารระดับกลาง นอกจากนั้นผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารระดับสูงและผู้บริหารระดับกลางมีการเปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับธรรมาภิบาลจากสื่อต่างๆ ค่อนข้างน้อยมาก และยังพบว่าผู้บริหารระดับสูงและผู้บริหารระดับกลางมีทัศนะที่ดีต่อการนำหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการบริหารองค์กร[๑๓]

---

[๑๒] พรินทร์ เพ็งสุวรรณ, “ธรรมาภิบาลกับประสิทธิภาพการบริหารงานของเทศบาล”, **รายงานการวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๗), หน้าบทคัดย่อ.

[๑๓] มัทนา เหลืองนาคทองดี, “ความรู้ความเข้าใจในการบริหารองค์กรตามหลักธรรมาภิบาลของนักธุรกิจไทย”, **รายงานการวิจัย**, หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักรภาครัฐร่วมเอกชน รุ่นที่ ๑๔, (วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, ๒๕๔๕), หน้าบทคัดย่อ.

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยเสนอข้อเสนอแนะจากการวิจัยครั้งนี้โดยมีรายละเอียดดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. การหยุดใช้ความรุนแรงเพื่อหยุดยั้งความหวาดกลัว

๑) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรขจัดความเกลียดชัง ความเคียดแค้น และความทรงจำที่เจ็บปวดของประชาชนในเรื่องต่างๆ ที่ทุกข์ร้อน เดือดร้อน

๒) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรใช้หลักสันติวิธีคือการเจรจาด้วยเหตุผล และการประนีประนอมในการไกล่เกลี่ยและการลดความขัดแย้ง

๓) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมนโยบายให้ประชาชนได้ปฏิบัติตามระเบียบของการบริหารงานราชการอย่างเคร่งครัด

๔) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดกิจกรรมส่งเสริมเพื่อสร้างความปรองดองสมานฉันท์ให้แก่สังคมและประเทศชาติ

๒. การสร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจ

๑) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสร้างความไว้วางใจ บนพื้นฐานของความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชน

๒) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีในองค์กรด้วยการอยู่ร่วมกันเหมือนพี่น้อง

๓) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีกระบวนการยุติธรรมทางเลือกและมีผู้ไกล่เกลี่ยปราศจากอคติ

๓. เอาใจเขามาใส่ใจเรา

๑) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพร้อมที่จะรับรู้ความรู้สึกเจ็บปวดของเหยื่อเพื่อหยุดยั้งความเกลียดชังและการแก้แค้นต่อกัน

๒) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมให้ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันไม่มีใครพิเศษกว่าใครเพื่อกำจัดระบบชั้นวรรณะในสังคม

บรรณานุกรม

จำเนียนน้อย สิงหะรักษ์. “ศึกษาหลักสามัคคีธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **รายงานการวิจัย.** คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ๒๕๕๕.

จิรประภา อัครบวร และคณะ. “การศึกษาเพื่อวางระบบการพัฒนาข้าราชการแห่งอนาคต”. **รายงานการวิจัย**. สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ก.พ.ร., ๒๕๕๒.

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. **กฎหมายมหาชน เล่ม ๓**. กรุงเทพมหานคร : นิติธรรม, ๒๕๔๒.

บุษบง ชัยเจริญวัฒนะ และบุญมี ลี้. “ตัวชี้วัดธรรมาภิบาล”. **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๖.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส นิธิบุญยากร. “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พรินทร์ เพ็งสุวรรณ. “ธรรมาภิบาลกับประสิทธิภาพการบริหารงานของเทศบาล”. **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๗.

มัทนา เหลืองนาคทองดี. “ความรู้ความเข้าใจในการบริหารองค์กรตามหลักธรรมาภิบาลของนักธุรกิจไทย”. **รายงานการวิจัย**. หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักรภาครัฐร่วมเอกชน รุ่นที่ ๑๔. วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, ๒๕๔๕.

สถาบันพระปกเกล้า. “การสร้างความปรองดองแห่งชาติ”. **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการวิสามัญพิจารณาการศึกษาแนวทางการสร้างความปรองดองแห่งชาติ สภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๕.

สุรพล สุยะพรหม และคณะ. **ทฤษฎีองค์การและการจัดการเชิงพุทธ.**

พระพุทธศาสนากับการสอน

ผศ.ดร.เจษฎา มูลยาพอ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บทนำ

คำว่า พระพุทธเจ้า เป็นแนวคิดที่มีอยู่ในหมู่สมณะมาตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล และเมื่อถึงสมัยพุทธกาล แนวคิดนี้เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในแวดวงศาสนาและปรัชญาของอินเดีย คำว่า พุทธ หมายถึง ผู้ตื่น คือ ตื่นจากความหลับใหลอันเป็นความเมามัว และตื่นรู้ในธรรมชาติแห่งความเป็นจริง หรือที่เรียกว่า ผู้ตรัสรู้ ซึ่งมักใช้ในคัมภีร์อินเดีย มีนัยกว้าง ๆ ที่หมายถึงบัณฑิต ไปจนถึงปัจเจกที่บรรลุความรู้และความหลุดพ้น ซึ่งหาได้ยากยิ่ง ชาวพุทธใช้คำนี้ในความหมายหลัง ที่หมายถึงบุคคลพิเศษผู้ซึ่งไม่ยึดมั่นถือมั่นในตัวตน และได้บรรลุธรรมชาติแห่งความจริง เข้าถึงความหลุดพ้นชนิดที่ไม่กลับเข้าไปสู่วัฏฏะแห่งการเวียนว่ายตายเกิดอีก และหลุดพ้นจากความทุกข์ที่พ่วงมากับสังสารวัฏโดยสิ้นเชิง

สำหรับชาวพุทธ คำว่า พระพุทธเจ้า มีความหมายหลายนัย กล่าวคือ พระพุทธเจ้า[๑] คือผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนา, สิทธัตถโคตมะ และรู้จักกันในนาม ศากยมุนี ที่หมายถึงพระมุนีแห่งศากยวงศ์ เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว ทรงเป็นศาสดาสั่งสอนธรรมที่ทรงค้นพบด้วยพระองค์เองให้แก่ผู้คนทั้งปวง ในฐานะที่ทรงเป็นผู้พบและเป็นผู้สอนความจริงซึ่งนำไปสู่ความหลุดพ้น พระองค์ชื่อว่า เป็นพระสัมมา-สัมพุทธเจ้า เป็นพระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ ผู้เพียบพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ อันเป็นผลขั้นสุดท้ายของการแสวงหาทางธรรมที่ทรงพากเพียรมานานหลายภพชาติ คำว่า พระพุทธเจ้า เป็นคำที่ใช้เรียกพระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้โดยสมบูรณ์ สิ่งที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสอน เรียกว่า ธรรม ซึ่งหมายถึง ธรรมชาติพื้นฐาน ของสรรพสิ่งทั้งหลาย แต่ในทางปฏิบัติคำว่า ธรรม หมายถึง คำสอนของพระผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ หรือหมายถึงธรมชาติแห่งความจริงที่พระพุทธเจ้าค้นพบหรือ หมายถึง มรรคาที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน นอกจากนั้น พระพุทธเจ้า หมายถึง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีตและในอนาคต ซึ่งเป็นผู้ค้นพบพระธรรม และสอนพระธรรมในหมู่มนุษย์ ณ เวลาที่พระธรรมคำสอนในยุคปัจจุบันได้สูญหายไปแล้วจากโลกนี้[๒]

---

[๑] พระพรหมบัณฑิต. **พระไตรปิฎกฉบับสากล: วิถีธรรมจากพุทธปัญญา,** (พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑),หน้า ๑๒.

[๒] พระพรหมบัณฑิต. พระไตรปิฎกฉบับสากล: วิถีธรรมจากพุทธปัญญา, หน้า ๑๓.

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า

ธรรมชาติแห่งความจริงที่พระพุทธเจ้าค้นพบ จึงได้เป็นพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้เป็นพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในคราวเสด็จประทับอยู่ ณ ควงต้นโพธิพฤกษ์[๓] เมื่อพระองค์ทรงรำพึงอย่างนั้น พรหมจักมาอาราธนาแสดงธรรม[๔] และได้รับคำทูลตามอาราธนาของพรหมแล้ว และทรงแสดงพระธัมมจักกัปปวัตนสูตร[๕] เป็นปฐมเทศนา หลังจากพระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร[๖] ได้รับสั่งกับภิกษุปัญจวัคคีย์ว่า ภิกษุทั้งหลาย ที่สุด ๒ อย่างนี้ บรรพชิตไม่พึงเสพ กล่าวคือ

๑. กามสุขัลลิกานุโยคในกามทั้งหลาย (การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย) เป็นธรรมอันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

๒. อัตตกิลมถานุโยค (การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตน) เป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

เมื่อประกาศปฐมเทศนาแล้วทำให้พระปัญจวัคคีย์ ประกอบด้วย (โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ) และที่สำคัญคือ ท่านโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมหรือธรรมจักษุ คือ โสดาปัตติมรรคญาณ อันปราศจากธุลีปราศจากมลทินได้เกิดแก่โกณฑัญญะว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวง มีความดับไปเป็นธรรมดา[๗] พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มัชฌิมาปฏิปทาไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด ๒ อย่างนั้น ตถาคตได้ตรัสรู้อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักษุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน

เมื่อพระพุทธองค์ทรงปฏิเสธหลักการสำคัญในปฐมเทศนาที่เกี่ยวกับที่สุดสองอย่าง และได้เสนอแนวทางในการดำรงชีวิตโดยใช้ทางสายกลางมัชฌิมาปฏิปทา อันเป็นการหาทางออกให้แก่มวลมนุษย์ เพราะหลักมัชฌิมาปฏิปทาจะเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอริยสัจ ๔ นั่นก็คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักษุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน ซึ่งถือว่าเป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญสูงสุดของพระพุทธศาสนา

---

[๓] วิ.ม.(ไทย) ๔/๑/๑.

[๔] วิ.อ.(ไทย) ๓/๗/๑๖.

[๕] วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

[๖] สํ.ม.(ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๓๖๗.

[๗] วิ.ม.(ไทย) ๔/๒๖/๒๔.

ธัมมจักกัปปวัตนสูตรมีหลักธรรมที่เป็นประเด็นที่สำคัญประกอบด้วยอริยสัจ ๔ ประกอบด้วย

๑. ทุกขอริยสัจ คือ แม้ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตายก็เป็นทุกข์ ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ เป็นสภาพของความลำบากทั้งทางกายและทางใจ ทั้งรัก โลภ โกรธ หลง ความเศร้าโศกเสียใจทั้งปวง เป็นต้น โดยย่นย่อ อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์

๒. ทุกขสมุทัยอริยสัจ คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความเพลินและความกำหนัด มีปกติให้เพลิดเพลินในอารมณ์นั้น ๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา สาเหตุแห่งทุกข์นั้น ซึ่งความทุกข์ทั้งปวงมักเกิดจากความไม่รู้ ความไม่เข้าใจในโลก ความอ่อนประสบการณ์ในชีวิต ซึ่งความไม่รู้เหล่านี้เป็นสาเหตุแห่งทุกข์ทั้งปวง

๓. ทุกขนิโรธอริยสัจ คือ ความดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละ ความพ้น ความไม่อาลัยในตัณหา ความไม่มีทุกข์ ซึ่งก็หมายถึงการเข้าใจในสมุทัย ความเข้าใจสาเหตุแห่งทุกข์ ความเศร้ามัวหมองทั้งปวง

๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ คือ หนทางแห่งการดับทุกข์ ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า มรรคมีองค์ ๘ หรือ วิธีการดับทุกข์ทั้งปวงนั้นมีอยู่ ๘ ประการนั่นเอง

๑. สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ)	๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)
๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)	๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ)
๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ)	๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ)
๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ)	๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)

ในการประกาศธรรมของพระพุทธเจ้าถือว่าการสื่อสารเป็นครั้งแรกของพระพุทธเจ้า เป็นการขับเคลื่อนการประกาศธรรม เปรียบเหมือนกงล้อเกวียนที่เริ่มหมุนไปด้วยถือเป็นยุทธศาสตร์เพื่อประกาศพระพุทธศาสนาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่มวลมนุษยชาติ พระพุทธองค์ทรงอาศัยพระกรุณาในหมู่สัตว์ทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักษุ[๘] อินทริยปโรปริยัตติญาณ คือ ปรีชาหยั่งรู้ความยิ่งและความหย่อนแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย คือรู้ว่า สัตว์นั้น ๆ มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา แค่ไหน เพียงใด มีกิเลสมาก กิเลสน้อย มีความพร้อม ที่จะตรัสรู้หรือไม่ สามารถได้ธรรมจักษุ แปลว่า ดวงตาเห็นธรรม คือโสดาปัตติมรรคญาณ และการเห็นธรรม[๙] หมายถึง เห็นสัจธรรม ๔

[๘] ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๑๑-๑๑๕/๑๒๔-๑๒๘.

[๙] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๕๒/๘๗.

การฟังธรรมที่พระพุทธเจ้าผู้ปราศจากมลทินได้ตรัสรู้แล้วตามลำดับ ความว่า ขอเหล่าสัตว์นี้จงสดับสัจธรรม ๔ ที่พระพุทธเจ้าผู้ไม่มีมลทิน เพราะไม่มีราคะเป็นต้นตรัสรู้แล้วตามลำดับ เปรียบเหมือนผู้ยืนอยู่บนยอดภูเขาศิลา เหมือนคนผู้มีตาดียืนอยู่บนยอดภูเขาศิลาแท่งทึบ พึงมองเห็นประชุมชนได้รอบด้าน เพราะพระองค์ผู้มีปัญญาดี คือ มีปัญญางาม ผู้มีพระเนตรรอบคอบ ด้วยพระสัพพัญญุตญาณ ขอพระองค์โปรดเสด็จขึ้นสู่ปราสาทสำเร็จด้วยธรรมแล้ว ด้วยปัญญา ทรงปราศจากความโศกด้วยพระองค์เอง

เมื่อทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักษุ ได้เห็นสัตว์ทั้งหลายผู้มีธุลีในตาน้อย (อปฺปรชกฺขชาติกา หมายความว่า ที่ชื่อว่าผู้มีธุลีในตาน้อย เพราะ เหล่าสัตว์เป็นธุลี คือ ราคะ โทสะ และโมหะ ในดวงตา คือ ปัญญามีน้อย) มีธุลีในตามาก มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม สอนให้รู้ได้ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก บางพวกมักเห็นปรโลกและโทษว่าน่ากลัวก็มี บางพวกมักไม่เห็นปรโลกและโทษว่าน่ากลัวก็มี

พระพุทธองค์ประกอบด้วยพุทธคุณ ได้แก่ความถึงพร้อมด้วยประโยชน์ตน คือ ทรงบำเพ็ญประโยชน์ส่วนพระองค์สมบูรณ์แล้ว และได้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น หมายถึง ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ซึ่งประกอบไปด้วย พุทธคุณ ๓ ประการคือ พระปัญญาคุณ ได้แก่ คุณคือความรอบรู้ พระวิสุทธิคุณ ได้แก่ความบริสุทธิ์ และพระกรุณาคุณ ได้แก่คุณคือความกรุณา[๑๐]

จะเห็นได้ว่า จุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา ดังปรากฏในการแสดงธรรมครั้งแรกที่ชื่อว่าธัมมจักกัปปวัตนสูตร คือ พระสูตรว่าด้วยการหมุนวงล้อคือพระธรรมที่ทรงแสดงว่า ทางสายกลางทำให้เกิดดวงตาเห็น ทำให้เกิดปัญญา เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อการตรัสรู้ (คือ รู้อย่างแจ่มแจ้ง) และเพื่อนิพพาน โดยนัยนี้ถือเป็นจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา[๑๑]

พระพุทธเจ้าฐานะผู้สื่อสาร

ด้วยพระพุทธองค์ทรงเป็นพระอรหันต์[๑๒] ตรัสรู้ชอบพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค ในมธุปิณฑิกสูตร ตอนหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าทรง

---

[๑๐] ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ –ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (กรุงเทพมหานคร : อรุณกาการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๖๗.

[๑๑] ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ –ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน., หน้า ๗๓.

[๑๒] สํ.ม.(ไทย) ๑๙/๑๑/ ๔๘๘-๔๘๙.

รู้สิ่งที่ควรรู้ ทรงเห็นสิ่งที่ควรเห็น เป็นผู้มีพระจักษุ เป็นผู้ให้อมตธรรม เป็นเจ้าของธรรม เป็นพระตถาคต[๑๓] ตถาคตยังเปรียบเหมือนมหาสมุทรที่สุดหยั่งถึง เพราะพระพุทธองค์ได้วางความยึดติดในตัวตนที่เกี่ยวเนื่องด้วยขันธ์ห้า และเมื่อเป็นเช่นนี้ จึงไม่สามารถบัญญัติได้ด้วยขันธ์ห้า[๑๔]

การสอนของพระพุทธเจ้า หมายถึง การบรรยาย หรือ การแสดงประกอบด้วย ๓ นัย คือ

๑) หมายถึง เทศนา[๑๕] ตัวอย่าง ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุรุษผู้ถูกความหิวและความอ่อนเพลียครอบงำ ได้ขนมหวาน เขากินในเวลาใด ๆ ก็จะพึงได้รับรสหวานอร่อย ในเวลานั้น ๆ แม้ฉันใด ภิกษุผู้เป็นนักคิด เป็นบัณฑิตก็ฉันนั้นเหมือนกัน ใคร่ครวญเนื้อความแห่งธรรมบรรยายนี้ด้วยปัญญาในเวลาใด ก็จะพึงได้ความพอใจและความเลื่อมใสแห่งใจในเวลานั้น ๆ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมบรรยายนี้ชื่ออะไร" พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า "อานนท์ เพราะเหตุนั้น เธอจงทรงจำไว้ว่า ธรรมบรรยายนี้ชื่อมธุปิณฑิกบรรยาย"

๒) หมายถึง วาระ[๑๖]

๓) หมายถึง เหตุ[๑๗]

ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อรรถกถา ได้ให้ความหมายของคำว่า บรรยาย ซึ่งหมายถึง ปริยาย และนิปปริยาย คือ

๑. ปริยาย ในที่นี้หมายถึง เหตุหนึ่ง ๆหรือวิธีหนึ่ง ๆ กล่าวคือทรงแสดงว่าวิธีแต่ละอย่าง ต่างก็เป็น "ช่องว่าง" ในที่คับแคบแต่ละอย่าง เช่น ปฐมฌาน เป็นช่องว่างในที่คับแคบคือกามคุณ ๕ และนิวรณ์ ๕ ทุติยฌาน เป็นช่องว่างในที่คับแคบคือวิตกและวิจาร

๒. นิปปริยาย วิธีนี้เป็นวิธีบรรลุช่องว่างคือการสิ้นอาสวะได้อย่างดีเยี่ยม เพราะเป็นวิธีที่ละที่คับแคบได้อย่างสิ้นเชิง

ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สารัตถัปปกาสินี ได้กล่าวถึง อวัสสุตบรรยาย ซึ่งหมายถึง เหตุแห่งความเป็นผู้ชุ่มด้วยกิเลส และอนวัสสุตบรรยาย ซึ่งหมายถึง เหตุแห่งความเป็นผู้ไม่ชุ่มด้วยกิเลส

คุณสมบัติผู้สอนที่เป็นพุทธคุณพิเศษคือ เป็นอัจฉริยมนุษย์ หมายถึง ประกอบด้วยธรรมที่น่าอัศจรรย์เป็นอันมากหรือเป็นมนุษย์ ผู้ได้สั่งสมบารมีมาแล้วโดยลำดับซึ่งยากที่ใครจะสั่งสมได้ เช่น

---

[๑๓] ม.มู.(ไทย) ๑๒ / ๑๙๙-๒๐๕ / ๒๐๙-๒๑๓.

[๑๔] พระพรหมบัณฑิต. พระไตรปิฎกฉบับสากล: วิถีธรรมจากพุทธปัญญา, หน้า ๒๕๘.

[๑๕] ม.มู.(ไทย) ๑๒/๒๐๕/๑๗๕.

[๑๖] ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๙๘/๓๔๔.

[๑๗] วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๖๔/๙๕.

ให้ทานในชาติที่เป็นพระเวสสันดรแล้วถือปฏิสนธิในภพดุสิต ทรงรับคำอ้อนวอนของเทวดา เปิดวันมหาวิโลกนะ ถือปฏิสนธิในตระกูลมีโภคะมาก แม้ในวันถือปฏิสนธิและในวันประสูติก็ให้โลกธาตุหวั่นไหว เสด็จดำเนินได้ ๗ ก้าว ทรงเศวตฉัตรทิพย์ บันลือสีหนาทว่า “เราเป็นผู้เลิศแห่งโลก” เมื่อญาณแก่เต็มที่ก็ทรงสละราชสมบัติออกผนวช ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ

เป็นอัจฉริยมนุษย์ หมายถึง เป็นบุคคลที่หาได้ยากไม่ปรากฏทั่วไป ไม่เป็นที่สอง ไม่มีสหาย ไม่มีอัตภาพใดเหมือน ไม่มีใครเปรียบเทียบ ไม่มีผู้ทำกิจเปรียบเทียบ หาบุคคลเปรียบเทียบมิได้ หาผู้เสมอมิได้ เสมอกับบุคคลผู้หาผู้เสมอมิได้ เราไม่มีอาจารย์[๑๘] พระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าอุบัติในชมพูทวีป จึงมีการประพฤติพรหมจรรย์คืออริยมรรค มีองค์ ๘

ตลอดระยะเวลา ๖ ปีที่พระองค์บำเพ็ญเพียร ในขณะที่ยังมีกิเลสอยู่นั้น แม้เพียงแต่ความคิดคำนึงถึงความสุขในราชสมบัติหรือความพรั่งพร้อมด้วยนางฟ้อนในปราสาทนั้น มิได้เกิดขึ้นแก่พระองค์เลยแม้แต่น้อย” ซึ่งเป็นพระดำรัสตอบที่สามารถสยบพราหมณ์ได้ ดุจการใช้มนตร์จับงูเห่าและดุจการใช้เท้าเหยียบที่คอหอยศัตรูฉะนั้น เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก หมายถึง เพราะพระเจ้าจักรพรรดิบังเกิดขึ้น จึงเป็นเหตุให้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายได้สมบัติ ๒ อย่าง คือ

๑. มนุษย์สมบัติ สมบัติในมนุษย์

๒. เทวสมบัติ สมบัติในสวรรค์

และเพราะพระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้น จึงเป็นเหตุให้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายได้สมบัติ ๓ อย่าง คือ

๑. มนุษย์สมบัติ สมบัติในมนุษย์

๒. เทวสมบัติ สมบัติในสวรรค์

๓. นิพพานสมบัติ สมบัติคือพระนิพพาน

ในด้านบุคลิกภาพ จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระลักษณะทั้งทางด้านความสง่างามแห่งพระวรกาย พระสุรเสียงที่โน้มนำจิตใจและพระบุคลิกลักษณะอันควรแก่ศรัทธาปสาทะทุกประการ ดังจะเห็นจากตัวอย่างที่ทราบกันทั่วไป คือ ทรงมีพระมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ[๑๙]

พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้มีพระสุรเสียงดุจเสียงพรหม ไพเราะอ่อนหวานกลมกล่อมจับใจเหมือนหมู่นกการเวกที่ภูเขาหิมพานต์ เป็นสัตว์มีสำเนียง ไพเราะอ่อนหวานกลมกล่อมจับใจ ฉันใด พระวิปัสสีราชกุมาร ก็เป็นผู้มีพระสุรเสียง ดุจเสียงพรหมไพเราะอ่อนหวานกลมกล่อมจับใจ ฉันนั้นเหมือนกัน ทรงมีพระสุรเสียงกึกก้องเปล่งออกจากพระโอษฐ์ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ คือ[๒๐]

---

[๑๘] วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑/๑๗.

[๑๙] ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๓-๓๕/๑๕-๒๐.

[๒๐] ที.ม.(ไทย). ๑๓/๓๘๗/๔๘๑.

๑. นุ่มนวล (วิสฺสฏฺโร)	๒. ฟังชัดเจน (วิญฺเญยฺโย)
๓. ไพเราะ (มญฺชู)	๔. เสนาะโสต (สวนีโย)
๕. กลมกล่อม (พินฺทู)	๖. ไม่พร่า ไม่เครือ ไม่แหบ (อวิสารี)
๗. ลุ่มลึก ซึ้ง (คมฺภีโร)	๘. มีกังวาน (นินฺนาที)

พระองค์ทรงมีพระสุรเสียงกึงก้อง เปล่งก้องจากพระโอษฐ์นั้นประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ คือ แจ่มใส ชัดเจน นุ่มนวล ชวนฟัง กลมกล่อม ไม่พร่า ซึ้งกังวาน หรือตามมหาบุรุษลักษณะข้อที่ ๒๘ ว่า มีพระสุรเสียงดุจเสียงพรหม ตรัสดุจเสียงร้องของนกการเวก ข้อที่พระราชกุมารมีพระสุรเสียงดุจเสียงพรหม ตรัสดุจเสียงร้องของนกการเวกนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ และมีคุณลักษณะของผู้สอนอย่างที่เรียกว่า องค์คุณของกัลยาณมิตร มิตรประกอบด้วยองค์ ๗ ประการ เป็นผู้ควรเสพ ควรคบ ควรเข้าไปนั่งใกล้ แม้จะถูกขับไล่ก็ตาม ประกอบด้วยองค์ ๗ ประการ[๒๑] ดังต่อไปนี้

๑. ปิโย – น่ารัก เป็นที่รักเป็นที่พอใจ (ในฐานเป็นที่วางใจและสนิทสนม)

๒. ครุ – น่าเคารพ เป็นที่เคารพ (ในฐานให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย)

๓. ภาวนีโย – น่ายกย่อง เป็นที่ยกย่อง (ในฐานทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง)

๔. วตฺตา – รู้จักพูด เป็นนักพูด (คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี)

๕. วจนกฺขโม – อดทนต่อถ้อยคำ เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ (พร้อมที่จะรับฟังคำซักถามต่าง ๆ อยู่เสมอ และสามารถรับฟังได้ด้วยความอดทนไม่เบื่อ)

๖. คมฺภีรญฺจ กถํ กัตตา เป็นผู้พูดถ้อยคำลึกซึ้งได้ (แถลงเรื่องที่ลึกซึ้ง)

๗. โน จฏฺฐาเน นิโยชเย – ไม่ชักนำในอฐานะ (ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย)

สรุปคุณสมบัติผู้สอนสังเกตไว้ดังนี้

๑. ทรงสอนสิ่งที่จริง และเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง

๒. ทรงรู้เข้าใจสิ่งที่สอนอย่างถ่องแท้สมบูรณ์

๓. ทรงสอนด้วยเมตตา มุ่งประโยชน์แก่ผู้รับคำสอนเป็นที่ตั้งไม่หวังผลตอบแทน

๔. ทรงทำได้จริงอย่างที่สอน เป็นตัวอย่างที่ดี

๕. ทรงมีบุคลิกภาพโน้มน้าวจิตใจให้เข้าใกล้ชิดสนิทสนมและพึงพอใจได้ความสุข

๖. ทรงมีหลักการสอนและวิธีสอนยอดเยี่ยม

---

[๒๑] องฺ.สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗.?

พระพุทธองค์กับวิธีการสอน (Coaching)

พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเวไนยสัตว์เปรียบด้วยดอกบัว[๒๒] จากบัวจมอยู่ในน้ำ บัวอยู่เสมอน้ำ บัวพ้นน้ำ ๓ เหล่านี้ อรรถกถา ได้กล่าวถึงบัวเหล่าที่ ๔ คือบัวที่มีโรคยังไม่พ้นน้ำเป็นภักษาของปลาและเต่า ซึ่งมิได้ยกขึ้นสู่บาลี แล้วแบ่งบุคคลเป็น ๔ เหล่า คือ

๑. อุคฆฏิตัญญู ผู้เข้าใจได้ฉับพลัน ผู้อาจรู้ได้ฉับพลันแต่พอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง คือ มีปัญญาเฉียบแหลม พูดให้ฟังเพียงหัวข้อก็เข้าใจ เป็นเหมือนบัวพ้นน้ำ ที่พอต้องแสงอาทิตย์แล้วก็บานในวันนี้

๒. วิปจิตัญญู ผู้เข้าใจต่อเมื่อขยายความ เป็นเหมือนบัวอยู่เสมอน้ำที่จะบาน

๓. เนยยะ ผู้ที่พอจะแนะนำได้ เป็นเหมือนบัวจมอยู่ในน้ำที่จะขึ้นมาบานในวันที่ ๓[๒๓]

๔. ปทปรมะ ผู้ที่สอนให้รู้ได้เพียงตัวบทคือพยัญชนะ คือ ผู้มีบท คือถ้อยคำ เป็นอย่างยิ่ง

บุคคลผู้ด้อยปัญญาเล่าเรียนได้อย่างมากเป็นเพียงถ้อยคำ ไม่อาจเข้าใจความหมาย ไม่อาจเข้าใจธรรม เหมือนบัวที่มีโรคยังไม่พ้นน้ำ ไม่มีโอกาสขึ้นมาบานเป็นภักษาของปลาและเต่า[๒๔]

เมื่อเสด็จไปยังเมืองพาราณสี ที่ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา ธัมมจักปปวัตนสูตรโปรดพระปัญจวัคคีย์ ปัจจุบันนี้เรียกว่า สารนาถ[๒๕] เพราะภิกษุปัญจวัคคีย์มีอุปการะเฝ้าปรนนิบัติในขณะบำเพ็ญเพียร เนื่องจากในการแสดงธรรมนั้นจะต้องมีผู้เรียนที่มีสติปัญญามีความฉลาดอยู่แล้ว โอกาสที่จะสำเร็จพระอรหันต์ย่อมมีมาก

ในที่สุดพระพุทธเจ้าก็เปล่งพระอุทานนี้ว่า “ผู้เจริญทั้งหลาย โกณฑัญญะ ได้รู้แล้วหนอ ผู้เจริญทั้งหลาย โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ” ดังนั้น คำว่า “อัญญาโกณฑัญญะ” นี้ จึงได้เป็นชื่อของท่านพระโกณฑัญญะนั่นแล เพราะวันนั้นเป็นวันอาสาฬหบูชา ท่านอัญญาโกญทัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมแล้วขอบวชในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงให้การอุปสมบทด้วยคำว่า “จงเป็นภิกษุมาเถิด ได้เป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทาของท่านนั้น”[๒๖] ธรรมอันเรากล่าวไว้ดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” จากนั้นก็แสดงธรรมแก่คนที่เหลือ คือ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ทำให้ท่านเหล่านี้ได้ธรรมจักษุ ทั้งหมดได้ทูลขอบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงบวชให้พวกเขาด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา

---

[๒๒] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒.

[๒๓] อภิ.ป.(ไทย) ๓๖/๑๕๐/๑๘๗.

[๒๔] อภิ.ป.(ไทย) ๓๖/๑๕๑/๑๘๗.

[๒๕] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๔๑.

[๒๖] วิ.อ.(ไทย) ๓/๑๘/๒๕.

พระพุทธเจ้าได้แสดงอนัตตลักขณสูตร[๒๗] จนทำให้พระภิกษุปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ได้บรรลุอรหัตตผล มีพระอรหันต์ในโลก ๖ รูป จะเห็นได้ว่าในการกำหนดวัตถุประสงค์ของการอุปสมบทไว้อย่างชัดเจน มีการกำหนดเพื่อสมาชิกใหม่ได้ปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกัน พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ให้ผู้เข้ามาบวช ในพระพุทธศาสนายึดเป้าหมายเดียวกันคือ มุ่งปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ ดังที่พระพุทธเจ้า ตรัสไว้ในโอกาสอื่นว่า พรหมจรรย์(การบวช) นี้ไม่ได้มีไว้สำหรับแสวงหาลาภสักการะและคำสรรเสริญ ไม่ได้มีไว้เพียงเพื่อศีล สมาธิ และปัญญาเท่านั้น[๒๘] พระพุทธเจ้ามีจักขุมาแปลว่า มีสายตาที่ยาวไกล คือ มองการณ์ไกล และยังกำหนดจุดหมายของพระพุทธศาสนา คือ การปฏิบัติธรรม โดยมีเป้าหมาย คือ วิมุตติ (ความหลุดพ้นทุกข์) ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เปรียบเหมือนธรรมวินัยนี้มีรสเดียว คือวิมุตติรส เหมือนมหาสมุทรมีรสเดียว คือ รสเค็ม”[๒๙] ในช่วงพรรษาแรกได้มีภิกษุสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ๖๐ รูป โดยวางแผนเพื่อประกาศพระศาสนา คือ ให้การอบรมทั้งศีล สมาธิ ปัญญา แล้วส่งพระสาวกเหล่านั้น ไปประกาศศาสนาให้แยกย้ายกันไปในทิศต่าง ๆ ด้วยพระดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วง ทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศ พรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในตาน้อย มีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุ ทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม”

วิธีการสอนกับความพร้อมของผู้เรียน

ในกรณีท่านยสะเกิดความเบื่อหน่าย จึงพูดขึ้นว่า “ท่านผู้เจริญ ที่นี่วุ่นวายหนอ ท่านผู้เจริญ ที่นี่ ขัดข้องหนอ”[๓๐] และใส่รองเท้าทองเดินตรงไปยังประตูพวกอมนุษย์เปิดประตูให้ด้วยคิดว่า “ใคร ๆ อย่าได้ทำอันตรายต่อการออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตของยสกุลบุตร” ตรงไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมื่อใกล้สว่างพระพุทธเจ้าเสด็จลุกขึ้นจงกรมอยู่ ณ ที่แจ้งได้ ทอดพระเนตรเห็นยสกุลบุตรเดินมาแต่ไกล

---

[๒๗] สํ.ข. (ไทย) ๑๗/๕๙/๕๕.

[๒๘] พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พุทธวิธีบริหาร. โรงพิมพ์วินดาต้าโปรดักส์. กรุงเทพมหานคร : ๒๕๔๘, หน้า ๑๑-๑๒.

[๒๙] วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๘๔/๒๘๑.

[๓๐] วิ.ม.(ไทย) ๔/๒๕/๓๑.

และหยุดการจงกรมและประทับนั่งบนอาสนะที่ได้จัดไว้ พระพุทธเจ้าก็ตรัสกับยสะว่า “ยสะ ที่นี่ไม่วุ่นวาย ที่นี่ไม่ขัดข้อง” มาเถิด ยสะ จงนั่งลง เราจักแสดงธรรมแก่เธอ ลำดับนั้น ยสกุลบุตรร่าเริงเบิกบานใจว่า “ได้ยินว่า ที่นี่ไม่วุ่นวาย ที่นี่ไม่ขัดข้อง” จึงถอดรองเท้าทองเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับแล้ว ได้อภิวาทและ พระพุทธเจ้าได้ตรัสอนุปุพพิกถา[๓๑] คือ ทรงประกาศ

๑. ทานกถา (เรื่องทาน)

๒. สีลกถา (เรื่องศีล)

๓. สัคคกถา (เรื่องสวรรค์)

๔. กามาทีนวกถา (เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม)

๕. เนกขัมมานิสังสกถา (เรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกาม)

เมื่อยสกุลบุตรมีจิตควรอ่อนปราศจากนิวรณ์ เบิกบานผ่องใส จึงทรงประกาศสามุกกังสิกธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ธรรมจักษุอันปราศจากธุลีปราศจากมลทินได้เกิดแก่ยสกุลบุตร ณ อาสนะนั้นแลว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา” เปรียบเหมือนผ้าขาวสะอาดปราศจากมลทิน ควรรับน้ำย้อมได้เป็นอย่างดี

บิดาตามหายสกุลบุตร ได้เห็นธรรมแล้ว บรรลุธรรมแล้ว รู้แจ้งธรรมแล้ว หยั่งลงสู่ธรรมแล้ว ข้ามความสงสัยแล้ว ปราศจากความแคลงใจ ถึงความเป็นผู้แกล้วกล้า ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “พระองค์ผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระองค์ผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดด้วยตั้งใจว่า คนมีตาดีจักเห็นรูป พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคพร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาค จงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต

เศรษฐีคหบดีได้เป็นเตวาจิกอุบาสก[๓๒] (ผู้กล่าวถึงรัตนะทั้ง ๓ ว่าเป็นสรณะ) เป็นคนแรก ในโลกและยสกุลบุตรสำเร็จพระอรหัตตผล ขณะที่พระพุทธเจ้าผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมโปรดบิดาของยสกุลบุตรอยู่ จิตของยสกุลบุตรผู้พิจารณาภูมิธรรมตามที่ได้เห็นตามที่ได้รู้ ก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่นยสกุลบุตรอยู่ จิตของยสกุลบุตร ผู้พิจารณาภูมิธรรมตามที่ได้เห็นตามที่ได้รู้ ก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น ยสกุลบุตรไม่ควรจะกลับไปเป็นคฤหัสถ์บริโภคกาม เหมือนเป็น

---

[๓๑] วิ.ม.(ไทย) ๔/๒๖/๓๒.

[๓๒] วิ.ม.(ไทย) ๔/๒๙/๓๗.

คฤหัสถ์ครั้งก่อน ถ้ากระไร เราพึงคลายอิทธาภิสังขาร” พระพุทธเจ้าตรัสว่า เธอจงมาเป็นภิกษุเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด และได้เป็นการอุปสมบท เป็นพระอรหันต์องค์ที่ ๗ ในโลก

พระพุทธศาสนากับการสอน (Coaching)

วิธีการสอนโดยการใช้ (Coaching) เป็นการสนับสนุน ให้ความช่วยเหลือ ค้นหาคำตอบ ข้อเสนอแนะใหม่ๆ กระตุ้นความคิดสร้างสรรค์ สร้างแรงบันดาลใจ ให้ทำงานให้สำเร็จ ปลูกฝังความรับเพื่อบรรลุผลสำเร็จ จากการประกาศธรรมเทศนาครั้งแรกทำให้รู้ว่า ความสามารถ หรือ การรู้แจ้งของแต่ละคนย่อมมีความแตกต่างกันของภิกษุปัญจวัคคีย์ ท่านอัญญาโกญฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม แต่อีก ๔ รูป ต้องอาศัยหัวข้อธรรมอื่นจึงบรรลุธรรม และได้พระพุทธเจ้าให้โอวาท ท่านพระวัปปะและท่านพระภัททิยะด้วยธรรมีกถา เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงโอวาท สั่งสอนด้วยธรรมีกถา ธรรมจักษุอันปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน ได้เกิดขึ้นแก่ท่านพระวัปปะและท่านพระภัททิยะว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวง มีความดับไปเป็นธรรมดา” และทั้ง ๒ ได้เห็นธรรมแล้ว บรรลุธรรมแล้ว รู้แจ้งธรรมแล้ว หยั่งลงสู่ธรรมแล้ว ข้ามความสงสัยแล้ว ปราศจากความแคลงใจ ถึงความเป็นผู้แกล้วกล้า ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา ได้กราบทูลพระพุทธเจ้าตรัสว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้ง ๒ พึงได้การบรรพชา พึงได้การอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาค

พระพุทธเจ้าแสดงอนัตตลักขณสูตร[๓๓] แก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา ภิกษุทั้งหลาย ถ้ารูปนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร้ รูปนี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธและบุคคลพึงได้ในรูปว่า “รูปของเราจงเป็นอย่างนี้ รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น” ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะรูปเป็นอนัตตา ฉะนั้น รูปจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลย่อมไม่ได้ในรูปว่า “รูปของเราจงเป็นอย่างนี้ รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น และ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ...

พระพุทธเจ้าถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเข้าใจข้อนั้นอย่างไร รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง”

ภิกษุปัญจวัคคีย์ทูลว่า “ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

---

[๓๓] วิ.ม.(ไทย) ๔/๒๔/๓๑

พระพุทธเจ้าได้ตรัสอนัตตลักขณสูตร มีให้ภิกษุปัญจวัคคีย์ก็มีใจยินดีชื่นชมภาษิตของพระองค์ เมื่อพระพุทธองค์ตรัสเวยยากรณ์นี้อยู่ จิตของภิกษุปัญจวัคคีย์ก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น และเป็นพระอรหันต์ในโลก

พระสาวกบางท่านโดยเฉพาะท่านจูฬปันถกเถระ[๓๔] ใช้เวลาเรียนคาถาเดียว ๔ เดือน คือ ปทฺทมํ ยถา โกกนุทํ สุคนฺธํ ปาโต สิยา ผุลฺลมวีตคนฺธํ องฺคีรสํ ปสฺส วิโรจมานํ ตปนฺตมาทิจฺจมิวนฺตลิกฺเขติฯ “เชิญท่านดูพระอังคีรส ผู้ทรงรุ่งโรจน์อยู่ เหมือนดอกบัวชื่อโกกนุท มีกลิ่นหอม ไม่ปราศจากกลิ่นบานอยู่ในเวลาเช้า และเหมือนพระอาทิตย์เปล่งรัศมีอยู่บนท้องฟ้า ฉะนั้น”[๓๕] พระพุทธเจ้าตรัสว่า อย่าคิดอะไรมากเลย เธอบวชแล้วในศาสนาของเรา จงมาเถิด จงรับผ้านี้แล้วภาวนาไปว่า “รโชหรณํ รโชหรณํ” (ผ้าเช็ดธุลี ผ้าเช็ดธุลี) ท่านนั่งใช้มือลูบท่อนผ้า ที่พระศาสดาทรงประทานให้บริกรรมว่า “รโชหรณํ รโชหรณํ” เมื่อท่านลูบอยู่ ท่อนผ้าก็เศร้าหมอง เมื่อท่านลูบอยู่บ่อย ๆ ก็กลายเป็นเหมือนฝาหม้อข้าว ท่านอาศัยความแก่กล้าแห่งญาณ ตั้งความสิ้นไปความเสื่อมไปในผ้านี้ คิดว่า “ท่อนผ้านี้ตามปกติขาวบริสุทธิ์ เพราะอาศัยร่างกายที่มีใจครองจึงเศร้าหมอง ถึงจิตนี้ก็คติอย่างนี้เหมือนกัน” แล้วเจริญสมาธิ ทำรูปาวจรฌาน ๔ ให้เป็นบาท บรรลุอรหัตตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย และทำคนหลายคนให้เป็นคนเดียวก็ได้ ด้วยอรหัตตผลนั่นแล

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทำการสอน ให้ท่านได้ปฏิบัติด้วยการสัมผัสผ้าขาว จนกลายเป็นผ้าเปลี่ยนสี จนทำให้จิตของท่านได้ฌานจนมีฤทธิ์ได้

ให้คำนิยามไว้ว่า โค้ชการสอน หมายถึงนักพัฒนามืออาชีพที่อยู่เคียงข้างเป็นผู้รับสอน เพื่อช่วยชี้แนะ และช่วยเหลือด้วยการนำวิธีการสอนที่พิสูจน์แล้วว่าเป็นวิธีการที่ดีนำไปสู่การปฏิบัติได้

Coaching can be used in many areas of life , can include life coaching, sport coaching, finance coaching and career coaching[๓๖] (การฝึกสามารถนำไปใช้ในหลาย ๆ ด้านของชีวิตรวมถึงการฝึกสอนชีวิตการฝึกกีฬา การฝึกการเงินและการฝึกอาชีพ)

หลักการสอนของพระพุทธเจ้า ชี้ทาง ให้กิจกรรมและ ทำให้ผู้เรียนรู้เอง และสามารถเข้าถึงได้โดยเฉพาะเรื่องที่สอน เกี่ยวกับตัวผู้เรียน หรือกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นต่อผู้สอน

---

[๓๔] ธรรมสภา. **อดีตชาติ การบรรลุธรรม และความเป็นเลิศ ของอสีติมหาสาวก ๘๐ พระอรหันต์ฉบับสมบูรณ์** (ม.ว.ป.),หน้า ๒๙๔-๒๙๕.

[๓๕] สํ.ส.(ไทย) ๑๕/๑๒๓/๑๔๕., องฺ.ปญฺจก.(ไทย) ๒๒/๑๙๕/๓๓๓-๓๓๔.

[๓๖] Principles of Coaching Coaching Skills. Team FME.(www.free-management-ebooks.com., 2013), หน้า ๑.

๑. สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เข้าใจยาก หรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ

๒. สอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้น และความต่อเนื่องกันเป็นสายลงไป

๓. ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ก็ต้องสอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง อย่างที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง

๔. สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คุมอยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่วกวน ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่องโดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องในเนื้อหา

๕. สอนมีเหตุผล ตรองตามเห็นจริงได้

๖. สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก

๗. สอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาจะเรียนรู้ และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง

อย่างพุทธพจน์ที่ว่า พระองค์ทรงมีพระเมตตา หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย จึงตรัสพระวาจาตามหลัก ๖ ประการคือ

๑. คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รัก ที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส

๒. คำพูดที่จริง ถูกต้อง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส

๓. คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - เลือกกาลตรัส

๔. คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส

๕. คำพูดที่จริง ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - ไม่ตรัส

๖. คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น - เลือกกาลตรัส

ลีลาการสอนหรือเทศนาวิธี ๔[๓๗] คือ

คุณลักษณะซึ่งเรียกได้ว่าเป็นลีลาในการสอน ๔ อย่างดังนี้

๑. **สันทัสสนา** อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูให้เห็นกับตา

๒. **สมาทปนา** ชักจูงให้เห็นจริงด้วย ชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ

๓. **สมุตเตชนา** เร้าใจให้แกล้วกล้า บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก

๔. **สัมปหังสนา** ชโลมใจให้แช่มชื่น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวัง

---

[๓๗] วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๒-๒๔,๒๙๐/๑๓-๔,๒๒๒

เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ อาจกล่าวสั้นๆ ว่า แจ่มแจ้งจูงใจ หาญกล้า ร่าเริง หรือ ชี้ชัด เชิญชวน คึกคัก เบิกบาน

ในการแสดงพระธรรมเทศนา อาทิตตปริยายสูตร[๓๘] ที่ทรงแสดงแก่ชฎิล มีข้อควรสังเกตในแง่การสอน ที่เป็นข้อสำคัญ ๒ อย่างคือ

๑. ทรงสอนให้ตรงกับความถนัด และความสนใจของชฎิล พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าไม่ว่าจะทรงแสดงที่ใด และแก่ใครย่อมมีจุดหมายเป็นแนวเดียวกัน คือ มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง แล้วให้มีทัศนคติ และ ปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นอย่างถูกต้องในทางที่เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตน และบุคคลอื่น...

๒. ทรงสอนให้ตรงกับระดับสติปัญญา และระดับชีวิตของชฎิล ข้อสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงคำนึงถึงในการทรงสอน คือ ความยิ่ง และหย่อนแห่งอินทรีย์ของผู้ฟัง ทรงพิจารณาว่าผู้ฟังมีสติปัญญาอยู่ในระดับใด ได้รับการศึกษาอบรมมาในทางใดมากน้อยเพียงไหน ดำรงชีวิตอยู่อย่างไร จะต้องแสดงเรื่องอะไรเขาจึงจะรู้เข้าใจ สามารถนำไปใช้เป็นคุณประโยชน์แก่ชีวิตของเขาได้

บทสรุป

พระพุทธเจ้าเป็นนักการสอน ที่ถือว่าเป็นต้นแบบการสอนเกี่ยวข้องกับการสอนแบบ Coaching โดยต้องให้ผู้เรียนดำเนินการเองทันที เพราะผู้เรียนมีปัญหาเอง ไม่มีทางออกหรือบอกไม่ได้ โดยการให้กิจกรรมเพื่อดำเนินการตามกิจกรรม ที่ไม่ถือว่าเป็นการสอนเพียงแต่ให้บอกให้ดำเนินตามที่บอกและให้ทำกิจกรรมตามที่ต้องการ ก็จะสะท้อนให้เห็นผลที่จะตามมา ด้วยการหยั่งรู้ของพระพุทธเจ้าเอง และบอกได้ว่า เพราะพระพุทธเจ้าทรงเห็นความสำคัญต่อมวลมนุษยชาติ เพียงแต่เป็นการปรับเปลี่ยนความคิดเชิงบวก ให้เกิดความกระตือรือร้น พร้อมที่จะกระตือรือร้นที่จะพัฒนาตนเองเป็นสิ่งที่สำคัญและอย่างที่สุด แต่หากผู้สอนมีความตั้งใจจริง ไม่ย่อท้อง่ายการปรับเปลี่ยนแนวคิดให้พัฒนาตนเอง และการเป็นแบบอย่างที่ดีที่สุดการทำตนเป็นต้นแบบที่ดีในการสอน

การทำหน้าที่ Coaching เป็นการผู้ดึงศักยภาพของผู้เรียน ผู้สอนที่หน้าที่สอนถ่ายทอดประสบการณ์และดึงศักยภาพของผู้เรียน ให้สามารถพัฒนาตามแนวที่ผู้เรียนต้องการให้ ทำให้ที่ดึงศักยภาพ เป็นผู้ทำหน้าที่แบบให้การแนะแนวทางให้เป็นผู้ชี้ทางเพื่อให้สำเร็จ เพราะมนุษย์เราเป็นสิ่งที่มีชีวิตที่เกิดจากการมองเห็น แต่ก็เกิดจากการเป็นต้นแบบที่ดีไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจาและทางใจการพัฒนาผู้อื่นไม่จำเป็นต้องให้รอบรู้ทุกเรื่อง

---

[๓๘] วิ.ม.(ไทย) ๔/๕๔/ ๖๓-๖๕., สํ,สฬ.(ไทย) ๑๘/๒๘/๒๗-๒๘.

บรรณานุกรม

ธรรมสภา. **อดีตชาติ การบรรลุธรรม และความเป็นเลิศ ของอสีติมหาสาวก ๘๐ พระอรหันต์ฉบับสมบูรณ์** (ม.ว.ป.). ภาษาอังกฤษ

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พุทธวิธีบริหาร. โรงพิมพ์วินดาต้าโปรดักส์**. กรุงเทพมหานคร : ๒๕๔๘.

พระพรหมบัณฑิตและคณะ. **พระไตรปิฎกฉบับสากล: วิถีธรรมจากพุทธปัญญา**. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬางกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ**. กรุงเทพ-มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙

__________. **อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ภาค ๓ ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล-ดุลยเดช เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ราชบัณฑิตยสถาน.**พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ –ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.** กรุงเทพ-มหานคร : อรุณกาการพิมพ์, ๒๕๔๒.

Principles of Coaching Coaching Skills. Team FME.www.free-management-ebooks.com., 2013.

เทวธรรม : ข้อปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเองและสังคมให้อยู่ดีมีสุข

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สันติ เมืองแสง
คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ความนำ

บทความนี้เกิดขึ้นจากความสนใจที่ได้ศึกษาถึงความสำคัญของหลักเทวธรรม ในการพัฒนาชีวิตและสังคมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการฝึกฝนพัฒนาตน มีความเชื่อมั่นว่ามนุษย์สามารถที่จะฝึกฝน เรียนรู้ และพัฒนาตนให้มีคุณธรรมตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงจุดสูงสุดของชีวิตได้ ทำให้เป็นบุคคลที่ประเสริฐ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า "บุคคลที่ฝึกตนได้แล้วประเสริฐกว่าม้าอัสดร ม้าอาชาไนย ม้าสินธพ และช้างใหญ่ที่ได้รับการฝึกหัดจนได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ประเสริฐ หรือบุคคลเมื่อฝึกตนแล้ว จะได้ชื่อว่า เป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่มนุษย์"[๑]

การฝึกฝนพัฒนาตนของมนุษย์นั้นต้องตั้งอยู่บนหลักไตรสิกขาคือกายภาวนาฝึกฝนพัฒนากาย จิตตภาวนาฝึกฝนพัฒนาจิตใจ และปัญญาภาวนาฝึกฝนพัฒนาปัญญา ทำให้ดำเนินชีวิตในทางที่ดีงาม มีจิตใจละอายต่อบาปทุจริต คอร์รัปชั่น ไม่เอารัดเอาเปรียบเบียดเบียนซึ่งกันและกันและเกรงกลัวต่อผลของความชั่วร้าย รู้จักเว้นในสิ่งที่ควรเว้น รู้จักละในสิ่งที่ควรละ ไม่มีพฤติกรรมสำส่อนทางเพศเหมือนเช่นสัตว์ดิรัจฉานทั่วไปไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ญาติพี่น้องของตนเอง ถ้าไม่มีความละอายและความเกรงกลัวต่อบาปทุจริตแล้วกลายป็นคนเห็นผิดเข้าสู่อบายได้โดยง่าย ดังพระผู้มีพระภาคตรัสว่า "บุคคลที่ละอายในสิ่งไม่ควรละอายและไม่ละอายในสิ่งที่ควรละอาย และเห็นสิ่งที่ไม่ควรกลัวว่าควรกลัว และเห็นสิ่งที่ควรกลัวว่าไม่ควรกลัว ชื่อว่าเป็นผู้เห็นผิดจะไปสู่ทุคติ" จะเห็นได้ว่า เมื่อมนุษย์เราถ้าไม่ได้ฝึกฝนอบรมพัฒนาตน ไม่ดำรงตนอยู่ในทานศีลภาวนา จะทำให้มีความเห็นแก่ตัวเพราะมีความเห็นผิด การทำผิดทั้งหลักศีลและหลักธรรมทำตนให้ได้รับความลำบากทำสังคมให้ได้รับความเดือดร้อน ส่วนสัปปุริสชนที่มีหิริโอตตัปปะสมาทานธรรมอันขาวสะอาดเรียกได้ว่าเป็นคนมีเทวธรรมในโลก

---

[๑] ขุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๓๒๒/๑๓๓.

ความหมายของเทวธรรม

เทวธรรมในพระสุตตันปิฎกกล่าวไว้ว่า “หิริ โอตฺตปฺปสมฺปนฺนา สุกฺกธมฺมสมาหิตา สนฺโต สปฺปุริสา โลเก เทวธมฺมาติ วุจฺจเร” แปลความว่า บุคคลผู้มีหิริและโอตตัปปะได้ชื่อว่าเป็นคนสะอาด เป็นคนมีความสงบระงับ เป็นคนดีงามจนได้ชื่อว่าเป็นมนุษย์เทวดาบนโลกนี้[๒] ส่วนในคัมภีร์พระอภิธรรมได้ให้ความหมายหิริคือกิริยาที่น่าละอาย และโอตตัปปะคือกิริยาที่น่าเกรงกลัวต่อทุจริตที่ควรละอายเป็นบาปอกุศล หิริและโอตตัปปะจึงเป็นกิริยาอาการน่าละอายและความเกรงกลัวต่อบาปทุจริตทั้งปวง ทำให้เป็นคนดีเป็นคนสะอาดเป็นคนสงบเยือกเย็น เป็นคนมีคุณธรรมจนได้ชื่อว่าเป็นมนุษย์เทวดาบนโลกนี้

พระอรรถกถาจารย์[๓] ได้ขยายความเทวธรรมไว้ว่า บุคคลที่จะได้ชื่อว่ามีเทวธรรมได้นั้น เพราะมีหิริโอตตัปปะเป็นรากฐานจึงทำให้เป็นคนดี ให้ไปบังเกิดในเทวโลกและให้ถึงความเป็นผู้บริสุทธิ์อันสูงสุดได้ คนที่มีหิริละอายต่อความชั่วนั้นถือเอาเหตุภายในตนเป็นที่ตั้ง เอาตนเองเป็นใหญ่ มีความรังเกียจเหมือนหญิงสาวรังเกียจงู ส่วนคนที่มีโอตตัปปะก็จะสะดุ้งกลัวบาปทุจริตยึดถือเอาเหตุภายนอกเป็นที่ตั้งถือเอาโลกเป็นใหญ่ เห็นโทษภัยที่ตัวเองจะได้รับเป็นสำคัญ เทวธรรมจึงมีการเกลียดบาปทุจริตเหมือนหญิงสาวเกลียดงู มีความเกรงกลัวโทษภัยอันจะเกิดขึ้นแก่ตน และเทวธรรมนั้นเป็นเหตุให้บรรลุถึงความบริสุทธิ์สูงสุดได้

พระฎีกาจารย์[๔] ได้อธิบายว่า ให้มีหิริความละอายอวัยวะที่เป็นของลับที่น่าละอาย ไม่ควรเปิดเผยเพราะจะทำให้หิริฟุ้งซ่านได้ และให้รังเกียจกรรมชั่วเหมือนกับหนทางเปื้อนด้วยอุจจาระและปัสสาวะ[๕] บางแห่งกล่าวว่าให้มีหิริคือความละอาย รังเกียจบาปอกุศลเหมือนกับเห็นคูถแล้วเกิดการรังเกียจ ให้มีโอตตัปปะคือสะดุ้งกลัวบาปทุจริตเหมือนเห็นความร้อนของไฟแล้วเกิดอาการกลัว ลักษณะของคนมีหิริคือมีการเกลียดบาป ส่วนคนที่มีโอตตัปปะนั้นคือมีความสะดุ้งกลัวต่อบาป อวัยวะที่เป็นของลับไม่ควรจะเปิดเผยเพราะจะทำให้หิริสูญหายไปได้ คือทำให้เป็นคนไม่มียางอายและให้มีความรังเกียจกรรมชั่วเหมือนรังเกียจอุจจาระและปัสสวะ และให้สะดุ้งกลัวบาปทุจริตเหมือนเห็นเปลวไฟที่เร่าร้อน

---

[๒] ขุ.ชา.(บาลี) ๒๗/๖/๒; ขุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๖/๓.

[๓] ขุ.ชา.อ. ๖/๑๘๙.

[๔] วิสุทฺธิ.ฎีกา ๑๘/๖๗.

[๕] วิสุทฺธิ.ฎีกา ๑๒๒/๒๕๖.

พระคัมภีร์อภิธัมมาวตาร[๖] ได้บรรยายถึงที่เกิดของหิริและโอตตัปปะพร้อมทั้งให้การเปรียบเทียบไว้ว่า การละอายความชั่วเกิดขึ้นจากการเคารพตนเป็นพื้นฐานเหมือนหญิงสาวแรกรุ่น และความเกรงกลัวความชั่วเกิดขึ้นจากความเคารพผู้อื่นเป็นพื้นฐานเหมือนกับหญิงแพศยา และได้บอกถึงลักษณะของหิริและโอตตัปปะว่ามีลักษณะเกลียดบาปและสะดุ้งกลัวบาป จึงเป็นเหตุให้ไม่ทำบาป อันเกิดมาจากปัจจัยภายในจิตใจของตนเองและปัจจัยภายนอกจากสิ่งอื่นๆ จนได้ชื่อว่าเป็นธรรมคุ้มครองโลกให้ปราศจากความเดือดร้อนทำบุคคลให้เป็นเทวดา เพราะมีความละอายแก่ใจ มีความเหนียมใจ เกลียดบาปทุจริตมีกายทุจริตเป็นต้นไม่ว่าจะอยู่คนเดียวหรืออยู่ในที่ชุมนุมชนก็ตาม

ความสำคัญของเทวธรรม

เทวธรรมคือหิริโอตตัปปะ เป็นบ่อเกิดแห่งความดีงามแห่งชีวิตมนุษย์คือความซื่อสัตย์สุจริตเพราะมีความละอายต่อความชั่ว ทุจริตคอรัปชั่น เป็นเหตุปิดบังอบายทุคติภูมิ นำสัตว์โลกให้ไปบังเกิดในสุคติภูมิ อีกทั้งเป็นจริยธรรมคุ้มครองมนุษย์ในโลกนี้ไม่ให้ประพฤติสำส่อนกัน เหมือนอย่างสัตว์ดิรัจฉาน ทำให้เป็นคนสะอาด เป็นแก่นแห่งมนุษยธรรม ทำให้มนุษย์มีจิตใจสูงส่งไม่ตกอยู่ในอำนาจใฝ่ต่ำ เป็นผู้สงบระงับ เป็นคนดีงามจนได้ชื่อว่าเป็นเทพบนโลกมนุษย์ เป็นผู้มีทรัพย์อันประเสริฐอยู่ภายในจิตใจ ดีกว่าทรัพย์สินเงินทองภายนอกที่โจรหรือใครๆ ไม่สามารถแย่งชิงได้และเป็นเหตุให้บรรลุวิมุตติญาณทัสสนะอันเป็นข้อปฏิบัติขั้นสูงสุดในชีวิต

เทวธรรมเป็นธรรมคุ้มครองสัตว์โลก

เทวธรรมเป็นธรรมคุ้มครองสัตว์โลก ถ้าหิริและโอตตัปปะ ไม่คุ้มครองโลก มนุษยโลกก็จะไม่มีความเคารพยำเกรงต่อกัน จะประพฤติสำส่อนกันไปหมด เหมือนอย่างสัตว์ดิรัจฉาน แต่เพราะเหตุที่หิริและโอตตัปปะนี้ยังคุ้มครองโลก จึงได้ชื่อว่า สุกกธรรม เพราะเป็นแก่นแห่งมนุษยธรรม เป็นหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์มีจิตใจสูงส่ง ไม่ตกอยู่ในอำนาจใฝ่ต่ำ

เทวธรรมเป็นแก่นของมนุษยธรรม

เทวธรรมคือหิริและโอตตัปปะชื่อว่าสุกกธรรม เพราะเป็นแก่นแห่งมนุษยธรรม เป็นหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์มีจิตใจสูงส่งไม่ตกอยู่ในอำนาจใฝ่ต่ำ คุ้มครองมนุษยโลกไม่ให้ประพฤติสำส่อนเหมือนกับสัตว์เดรัจฉาน มนุษยธรรมหมายถึงธรรมที่ทำคนให้เป็นมนุษย์ ได้แก่ ศีล ๕ และคุณธรรม เช่น เมตตา

---

[๖] พระพุทธทัตตเถระ, **พระคัมภีร์อภิธัมมาวตาร,** ปริวรรตจากฉบับอักษรเทวนาครีและพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ อาจารย์พร รัตนสุวรรณ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗). หน้า ๒๗.

กรุณา เป็นต้น เมื่อมีเจตนางดเว้นทั้ง ๕ ประการ ไม่ทำให้ศีลขาด ด่างพร้อย ไม่บริสุทธิ์ไม่ผ่องใสแล้ว ก็จะได้รับอานิสงส์ในการรักษาศีล ๓ ประการคือ

๑) ทำให้ถึงคติแห่งชีวิตที่ดี ๒) ทำให้ได้โภคสมบัติ

๓) ให้ถึงความดับทุกข์ร้อนในชีวิตประจำวัน

เป็นฐานในการสร้างสมาธิและปัญญาให้สมบูรณ์ ทำให้เข้าถึงนิพพานได้ในที่สุด จะเห็นได้ว่า อานิสงส์ในการรักษาศีลห้านั้นให้ผลแก่ตนเอง ต่อจากนั้นก็กระจายไปสู่ครอบครัว หน้าที่การงาน สังคม และประเทศชาติ

เทวธรรมทำให้เป็นคนดีงาม

บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตัปปะตั้งมั่นอยู่ในธรรมอันขาวสะอาดทำให้เป็นคนที่สะอาด ส่วนกุศลธรรมคือธรรมฝ่ายกุศล ธรรมฝ่ายดีมี ๓ อย่างคือ

๑) ความไม่อยากได้ทรัพย์สินเงินทองของผู้อื่นโดยทางทุจริต

๒) ความไม่คิดประทุษร้ายผู้อื่น คิดที่จะทำให้ผู้อื่นได้รับอันตราย ได้รับบาดเจ็บทำให้เขาได้รับความอับอาย ทำให้เขาเดือดร้อนทำให้เขาเสียทรัพย์

๓) ความไม่ลุ่มหลงมีความรู้จริง มีปัญญาและมีอาการสว่างไสวของจิต

บุคคลที่ไม่มีความโลภแสวงหาทรัพย์สินเงินทองด้วยวิธีการทุจริตคอรัปชั่น ไม่มีความโกรธคิดในทางสร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น และไม่มีความลุ่มหลงปราศจากปัญญาจะเป็นบุคคลที่มีความสะอาดทางกายวาจาและจิตใจ

เทวธรรมเป็นอริยทรัพย์ทำให้เป็นคนที่ประเสริฐ

เทวธรรมคือหิริโอตตัปปะเป็นทรัพย์อันประเสริฐ(อริยทรัพย์) อันเป็นทรัพย์ที่มีติดตัวอยู่ภายในจิตใจดีกว่าทรัพย์สินเงินทองภายนอกที่โจรหรือใครๆไม่สารมารถแย่งชิงไปได้ และทำให้เป็นคนประเสริฐ มีอยู่ ๗ ประการ คือ

๑) ศรัทธา การเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ

๒) ศีล การตั้งใจรักษาความประพฤติของตน

๓) หิริ ความละอายต่อบาปทุจริตความไม่ดีไม่งาม

๔) โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อบาปทุจริต

๕) สุตะ การได้ยินได้ฟังมากจนเป็นคนมีวิชาความรู้มากและประสบการณ์มาก

๖) จาคะ สละสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ เป็นการเสียสละสิ่งของภายนอกเพื่อรักษาความจริง ความถูกต้องความดีงามให้ดำรงอยู่ได้

๗) ปัญญา อันเป็นการรู้เหตุแห่งความเสื่อม เหตุแห่งความเจริญและรู้ทั้งเหตุและผลทุกอย่าง ปัญญาเปรียบเหมือนแสงสว่างที่สามารถทำลายความมืด ความโง่ ความไม่รู้ ความเขลาให้หมดไปจากจิตใจของเราได้

อริยทรัพย์ทั้ง ๗ ประการเป็นของไม่ทั่วไปแก่ไฟ น้ำ พระราชา โจรและทายาทผู้ไม่เป็นที่รัก เป็นผู้มีทรัพย์มาก ใครๆ ไม่พึงชนะได้ทั้งในเทวโลกและมนุษยโลก คนที่มีหิริคือความละอาย และโอตตัปปะคือความสะดุ้งกลัวต่อกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ละอายต่อการประกอบบาปอกุศลธรรมทั้งหลายชื่อว่าเป็นคนไม่ขัดสน ชีวิตของเขาไม่สูญเปล่า[๗]

เทวธรรมคุ้มครองสัตว์โลกไม่ให้ไปสู่ทุคคติ

โลกมนุษย์เป็นโลกแห่งการประกอบความดีและความชั่ว ถ้าเขาเป็นคนมีมิจฉาทิฏฐิก็จะประกอบอกุศลกรรมความชั่วแล้วไปเกิดในอบายภูมิ เป็นสัตว์นรกเปรตอสุรกายและสัตว์เดรัจฉานเสวยความทุกข์จนกว่าจะสิ้นผลบาป

โลกของสัตว์นรกเป็นโลกที่เต็มไปด้วยความทุกข์ล้วนๆเป็นโลกที่ปราศจากความสุขโดยสิ้นเชิง สัตว์ที่ไปเกิดในโลกนรกนี้ไม่มีความสุขแม้สักนิดหนึ่งเลยจึงได้ชื่อว่านิรยภูมิ หมายถึง โลกที่ไม่มีความสุขสบายที่หาความสุขไม่ได้ เป็นโลกชั้นต่ำสุดมีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล แบ่งเป็นเขตเป็นประเทศใหญ่บ้างน้อยบ้าง

โลกของเปรต เป็นโลกที่ไม่มีความสุขห่างไกลจากความสุข ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง ไม่มีที่อยู่เป็นของตัวเอง เป็นโลกของสัตว์ที่มีความทุกข์น้อยกว่าสัตว์นรก

โลกของอสุรกาย เป็นโลกของสัตว์ซึ่งปราศจากความร่าเริง สนุกสนานไม่มีการรื่นเริง ไม่มีการละเล่นให้เกิดความสนุกสนานบันเทิงใจ

โลกของสัตว์เดรัจฉาน เป็นโลกของสัตว์ที่มีความเป็นอยู่ดีกว่าสัตว์นรก เปรต และอสุรกาย จึงได้ชื่อว่า ติรัจฉานภูมิ เพราะสัตว์เดรัจฉานนั้นมีความชื่นชมยินดีในเหตุ ๓ ประการ คือในการกิน การนอน และการเสพเมถุน มีอกุศลกรรมเบาบาง แม้จะมีชีวิตยากลำบากยากแค้นอยู่บ้างก็ตามทีก็ยังดีกว่าสัตว์อบายภูมิอื่นๆ และมีชีวิตความเป็นอยู่ร่วมบนภพเดียวกับมนุษย์นี่เอง

---

[๗] องฺ.สตฺตก.(บาลี) ๒๓/๕-๖/๔; องฺ.สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๕-๖/๘-๙.

เทวธรรมคุ้มครองสัตว์โลกให้ไปสู่สุคติ

โลกมนุษย์นั้นเป็นโลกแห่งการประกอบความดีและความชั่ว ถ้าเป็นผู้มีสัมมาทิฏฐิก็จะประกอบความดีแล้วส่งให้ไปเกิดในสถานที่ที่ดีที่สัตว์โลกซึ่งทำกรรมดีตายแล้วไปเกิดได้แก่ มนุษย์และเทพ โลกของมนุษย์เป็นโลกของสัตว์ที่มีจิตใจสูงมีน้ำใจอาจหาญสามารถประกอบกุศลกรรมและอกุศลกรรมทุกอย่างได้เต็มที่ มีพร้อมทั้งสถานที่บุคคลและวัตถุซึ่งเป็นเหตุปัจจัยให้ไปเกิดในภพภูมิอื่นๆต่อไป

หิริโอตตัปปะเป็นหลักธรรมสำคัญถ้าปลูกฝังให้เกิดขึ้นในจิตใจของผู้ใดจะทำให้ละอายความชั่วเกรงกลัวทุจริต จึงมุ่งมั่นกระทำคุณความดีมีการให้ทาน รักษาศีล ทำให้ไปเกิดในเทวโลกคือโลกของเทพบุตรเทพธิดา เสวยสุขอันเป็นทิพย์ และผู้ที่มีการเจริญสมถภาวนาจนสำเร็จฌานสมาธิตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน เสวยบุญจนสิ้นอายุขัย หรือไม่ทันสิ้นอายุขัย ก็จุติกลับไปบำเพ็ญบุญบารมีเสียใหม่ก็มี และพวกที่เจริญวิปัสสนาภาวนาจนสำเร็จเป็นพระอนาคามีอริยบุคคลก็จะไปเกิดในพรหมโลกเสวยบุญจนสิ้นอายุขัย หรือไม่ทันสิ้นอายุขัยสำเร็จพระอรหันต์เข้าสู่ปรินิพพานแดนสุทธาวาสนั้นเลย

เทวธรรมเป็นปทัฏฐานของศีล

หิริโอตตัปปะเป็นเหตุใกล้ของศีล(ปทัฏฐาน) เมื่อหิริโอตตัปปะมีอยู่ ศีลจึงเกิดขึ้นและดำรง อยู่ได้ เมื่อหิริโอตตัปปะไม่มี ศีลย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ตั้งอยู่ไม่ได้เลย[๘] แม้ในวิมุตติมรรคสีลนิเทศได้กล่าวถึงความสำคัญของหิริโอตตัปปะว่า ในการบริโภคปัจจัย ๔ บุคคลผู้มีหิริโอตตัปปะ สามารถพิจารณาโดยแยบคาย มีปัญญา สำรวมตนและประกอบด้วยนิพพิทานี้เรียกว่าการบริโภคอันสะอาด บุคคลฝึกฝนอบรมตนในเรื่องความสะอาดนี้ไว้เสมอ[๙] กล่าวได้ว่าศีลนั้นมีอานิสงส์มาก มีความไม่เดือดร้อน เป็นต้น

เทวธรรมเป็นเหตุให้บรรลุวิมุตติญาณทัสสนะ

หิริโอตตัปปสูตร อธิบายไว้ว่า เมื่อมีหิริและโอตตัปปะสมบูรณ์เป็นเหตุให้เกิดมีอินทรีย์สังวร ศีล สัมมาสมาธิ ยถาภูตญาณทัสสนะ นิพพิทาและวิราคะ และวิมุตติญาณทัสสนะ เปรียบเหมือนต้นไม้ที่มีกิ่งและใบสมบูรณ์ สะเก็ด เปลือก กระพี้ แม้แก่นของต้นไม้นั้นย่อมบริบูรณ์ด้วยเช่นกัน[๑๐] เมื่อมีหิริโอตตัปปะแล้วจะเป็นเหตุจนถึงการก้าวพ้นจากอาสวกิเลส ก้าวพ้นไปจากภพ ก้าวล่วงความเกิด ความแก่ ความตาย ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์โทมนัส ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

---

[๘] สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค,** พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พริ้นติ้ง จำกัด,๒๕๔๖),หน้า ๑๒.

[๙] พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, แปลจากฉบับภาษาอังกฤษ, **วิมุตติมรรค,** (กรุงเทพ-มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓.

[๑๐] องฺ.สตฺตก.(บาลี) ๒๓/๖๕/๘๒; องฺ.สตฺตก.(ไทย) ๒๓/๖๕/๑๓๑.

ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดเทวธรรม

ในคัมภีร์อรรถกถาอิติวุตตกะ อธิบายถึงปัจจัยให้เกิดหิริโอตตัปปะไว้ ๔ ประการคือ[๑๑]

๑) นึกถึงชาติตระกูลของตน ให้นึกถึงอยู่เสมอว่า เราเป็นลูกคนมีตระกูลเป็นมนุษยชาติบิดามารดาอบรมมาในทางที่ดี ไม่สมควรที่จะเกลือกกลั้วความชั่วทุจริต

๒) นึกถึงวัยของตน โดยให้นึกถึงอยู่เสมอว่าตัวเรามีอายุมากแล้ว เป็นผู้ใหญ่แล้ว เป็นพ่อเป็นแม่คนแล้วไม่สมควรที่จะทำชั่วเหมือนเด็กๆ

๓) นึกถึงกำลังของตน โดยให้นึกถึงอยู่เสมอว่า ตัวเราก็เป็นคนมีกำลังมีความสามารถมีประสบการณ์มาก ร่างกายก็แข็งแรงสมบูรณ์ไม่สมควรที่จะประกอบกรรมอันเลวทรามให้เสื่อมเสียชื่อเสียง

๔) นึกถึงความรู้ความสามารถของตน โดยนึกถึงอยู่เสมอว่า ตัวเราก็เป็นคนมีวิชาความรู้ผ่านสถาบันการศึกษา ผ่านสำนักการอบรมมาก็มาก สมควรที่จะทำมาหากินโดยสุจริต ไม่สมควรทำเรื่องที่ไม่ดีไม่งามอย่างคนไร้การศึกษา

ปัจจัยที่ทำให้เกิดหิริโอตตัปปะนั้นมีทั้งปัจจัยเบื้องต่ำที่เกี่ยวกับตัวเองและวิชชาที่เป็นตัวปัญญาก่อให้เกิดความละอายและความเกรงกลัวต่อบาป แล้วประพฤติปฏิบัติสร้างสมคุณงามความดีให้เกิดขึ้นแก่ตนจนกระทั่งเป็นวิชชาความรู้อันสูงสุด

ลักษณะของคนมีเทวธรรม

ลักษณะของคนที่มีเทวธรรมคือหิริมีความเกลียดแต่บาป ไม่ทำบาปโดยอาการละอาย โอตตัปปะมีความกลัวแต่บาป ไม่กระทำบาปโดยอาการสะดุ้งกลัว มีความเคารพตนและเคารพผู้อื่น เพราะบุคคลทำตนให้เป็นที่เคารพจึงละบาปได้ด้วยความละอายดุจหญิงสาวแรกรุ่น บุคคลที่ทำคนอื่นให้เป็นที่เคารพจึงละบาปได้ด้วยความสะดุ้งกลัวดุจนางแพศยา หิริคือความรู้สึกละอายต่อตัวเองเมื่อทำผิดเหมือนบุคคลรังเกียจอุจจาระและปัสสาวะ มีการเคารพตัวเอง เป็นที่ตั้ง โอตตัปปะคือกลัวต่อการทำผิดเหมือนกับกลัวต่อผู้มีอำนาจเหนือตน มีการเคารพผู้อื่นเป็นที่ตั้ง

บุคคลที่มีหิริโอตตัปปะ สามารถพิจารณาบริโภคปัจจัย ๔ โดยแยบคายมีปัญญาสำรวมตนและประกอบด้วยนิพพิทาเรียกว่าบริโภคแบบสะอาด[๑๒] เช่น การบริโภคอาหารต้องไม่บริโภคเพื่อเล่น มิใช่

---

[๑๑] พันเอกปิ่น มุทุกันต์, **แนวสอนธรรมะ,** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๑๗๓.

[๑๒] พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)และคณะแปลจากฉบับภาษาอังกฤษ, **วิมุตติมรรค,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓.?

เพื่อมัวเมา มิใช่เพื่อให้ผิวพรรณสวยงาม มิใช่เพื่อให้อ้วนพี แต่บริโภคอาหารเพียงเพื่อดำรงกายนี้ เพื่อระงับความหิว เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ การใช้เครื่องนุ่งห่ม พึงเข้าใจว่าเครื่องนุ่งห่มใช้สำหรับป้องกันลม ความเย็น ความร้อน ยุง เหลือบและมด ปกปิดอวัยวะส่วนที่ไม่ควรให้เห็นจะทำให้เกิดความละอาย การบริโภคที่อยู่อาศัย เพื่อบรรเทาอันตรายคือฤดูและความยินดีในการหลีกเร้นอยู่ เพราะฤดูกาลย่อมเบียดเบียนร่างกายทำให้จิตฟุ้งซ่านไม่เกิดความสบาย การบริโภคคิลานเภสัช ก็เพื่อบรรเทาธาตุกำเริบและอาพาธต่างๆ อันก่อให้เกิดทุกขเวทนา

การบริโภคปัจจัย ๔ ต้องไม่บริโภคแบบขโมย(ละเมิดสิกขาบท) ไม่บริโภคแบบเป็นหนี้(ขาดหิริโอตตัปปะและประกอบมิจฉาอาชีวะ) ไม่บริโภคแบบไม่สะอาด(มีหิริโอตตัปปะ แต่ไม่พิจารณาโดยแยบคาย)

ต้องบริโภคแบบทายาท(ผู้มีความเพียร) บริโภคแบบเจ้าของ (พระอรหันต์) การบริโภคดังกล่าวนั้นได้ชื่อว่าเป็นการบริโภคโดยแยบคาย มีปัญญา สำรวมตน มีความสะอาดประกอบด้วยหิริและโอตตัปปะ ควรพิจารณาแล้วบริโภคปัจจัย ๔ เนืองนิตย์

หิริและโอตตัปปะเป็นธรรมที่เป็นเกลอกันไปไหนไปด้วยกัน เรียกว่าเป็นเทวธรรมสำหรับทำบุคคลให้เป็นเทวดา คุ้มครองโลกนี้ให้รอดอยู่ได้ คุ้มครองคนให้รอดอยู่ได้ ลักษณะของคนที่มีเทวธรรมมี ๒ ลักษณะ คือ[๑๓]

๑. มีลักษณะเกลียดทุจริต หมายความว่า เป็นบุคคลที่เกลียดการทุจริตคอร์รัปชั่นถือว่าเป็นโรคร้ายของสังคม หากสังคมใดมีโรคทุจริตคอร์รัปชั่นนี้แล้วไม่รีบทำการรักษาแต่เนิ่นๆ ปล่อยให้ลุกลามแพร่ขยายไปก็จะกัดกร่อนสังคมก่อให้เกิดความเสียหาย ทำลายทุกระบบของประเทศชาติโดยเฉพาะความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

๒. มีลักษณะรักสุจริต หมายความว่าเป็นบุคคลที่ต้องการดำเนินชีวิตด้วยคิดดี พูดดีและทำดี เรียกว่ามีความซื่อสัตย์สุจริตประพฤติปฏิบัติที่แสดงออกตามความเป็นจริง ที่เป็นคุณเป็นประโยชน์อันดีงามทั้งต่อตนเองต่อสังคมและประเทศชาติ ด้วยการกระทำที่เป็นที่เชื่อถือและไว้วางใจของบุคคลทั่วไป

เทวธรรมคือหิริโอตตัปปะนั้นสร้างสรรค์จิตใจของคนให้ยึดประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์ผู้อื่นจนได้รับการยกย่องสรรเสริญว่าเป็นคนดีในชาตินี้ และเป็นทรัพย์อันประเสริฐนำไปสู่สุคติโลกสวรรค์และเป็นหลักการปฏิบัติตนให้ถึงความหลุดพ้นเป็นพระอริยบุคคลประเสริฐที่สุดกว่ามนุษย์และเทพทั้งปวง

---

[๑๓] พุทธทาสภิกขุ, **อริยศีลธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (ธรรมทานมูลนิธิ ไชยาจัดพิมพ์,๒๕๓๘),หน้า ๔๐๗-๔๑๕.

เทวธรรมเป็นฐานในการพัฒนาตนเองและสังคม

เทวธรรมเป็นฐานการพัฒนาตนเอง

เทวธรรมเป็นฐานการพัฒนาตนเองและสังคมนั้น หิริและโอตตัปปะเป็นปทัฏฐานของศีล เพราะเมื่อหิริโอตตัปปะมีอยู่ศีลจึงเกิดขึ้นและดำรงอยู่ เมื่อหิริโอตตัปปะไม่มีศีลย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ตั้งอยู่ไม่ได้[๑๔] ความสะอาดทางกายทางวาจาและทางใจจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยศีลเป็นแกนในการปฏิบัติ ดังนั้น การพัฒนาตนเองและพัฒนาสังคมต้องอาศัยหลักเทวธรรมเป็นเบื้องต้นแห่งการประพฤติปฏิบัติให้อยู่ร่วมกันกับสภาพแวดล้อมและสังคมมนุษย์อย่างมีความสุข และพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นจนกระทั่งบรรลุมรรคผลนิพพานในที่สุด

การพัฒนาตนเองมีทั้งระดับโลกิยะอันเป็นไปเพื่อดีงาม เพื่อความสุขความเจริญ และระดับโลกุตตระอันเป็นไปเพื่อพ้นจากความทุกข์จึงมีการพัฒนาตนเองทั้งระดับโลกิยะและโลกุตระ

การพัฒนามีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ภาวะใหม่ที่มากกว่า ดีกว่าหรือสูงกว่าเดิม เป็นไปในทางสร้างสรรค์มิใช่ทำลาย และนำไปสู่จุดสูงสุดของการพัฒนาระบบวัตถุ ระบบกาย ระบบจิต และระบบสติปัญญา ทั้งหมดนี้เป็นไปในฝ่ายโลกิยะก็ได้และฝ่ายโลกุตตระก็ได้ มีเกณฑ์ในการพัฒนาให้มีผลเป็นไปเพื่อสันติสุขส่วนบุคคล และสันติภาพของมวลมนุษยชาติ พัฒนาเป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของหลักธรรม พัฒนาให้ถูกต้องทั้งเบื้องต้นท่ามกลางและเบื้องปลาย และพัฒนาให้ถูกต้องเป็นไปเพื่อหมดปัญหามิใช่เพื่อเพิ่มปัญหา ทำให้สิ่งมีชีวิตทั้งหลายบรรลุถึงจุดหมายปลายทางของชีวิต โดยมีการพัฒนาให้ถูกวิถีทางเพื่อมนุษยชาติหมดปัญหา(ความทุกข์) เปรียบเหมือนการหว่านพืช ต้องมีการเตรียมการงานให้ถูกต้องทั้งพื้นที่ทั้งเวลาให้เหมาะสม

ผลของการพัฒนาทางกายทำให้เกิดความผาสุก ความสะดวกสบายทางกาย ผลของการพัฒนาทางสังคมทำให้เกิดความสุขในการอยู่ร่วมกับสังคม ผลของการพัฒนาทางจิตทำให้เกิดความสุขสงบทางจิต และจิตมีพลังเหนือมนุษย์ธรรมดาสามัญทั่วไป การพัฒนาทั้งสองประการนี้เป็นการพัฒนาระดับโลกิยะ ผลของการพัฒนาทางสติปัญญาทำให้บรรลุมรรค ผล นิพพานเป็นการพัฒนาระดับโลกุตตระ

การพัฒนาเป็นกระบวนการเพื่อกำจัดหรือละทิ้งสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาอันเป็นปัญหาให้หมดไป แล้วพยายามสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ฟื้นฟูสิ่งดีงามที่สูญหายให้กลับคืนมา และส่งเสริมสิ่งดีงามที่มีอยู่แล้วให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ทั้งด้านสิ่งแวดล้อมด้านสังคมด้านจิตใจและด้านสติปัญญา โดยเริ่มต้นจากพัฒนาตนเองจากระดับโลกิยะและระดับโลกุตตระก่อนแล้วค่อยขยายไปสู่ระดับสังคมครอบครัวชุมชนและสังคมระดับประเทศต่อไป

---

[๑๔] วิสุทธิมรรค หน้า ๑๒.

การพัฒนาตนเองในระดับโลกิยะ

การพัฒนาตนเองมีทั้งการพัฒนาภายนอกและภายในตนเอง การพัฒนาจะให้ได้ผลต้องเริ่มจากการพัฒนาภายนอกให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีกับสิ่งต่างๆเสียก่อนแล้วจึงค่อยพัฒนาภายในเพื่อให้สภาพจิตและสติปัญญามีความบริสุทธิ์มากยิ่งขึ้น

การพัฒนาตนภายนอก คือการพัฒนาทางด้านกายภาพ อันเป็นกระบวนการฝึกฝนอบรมกายให้รู้จักวิธีการติดต่อกับสิ่งภายนอกโดยปราศจากปัญหา และปฏิบัติต่อสิ่งภายนอกเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณมิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมเจริญงอกงามและกำจัดให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญไป สิ่งภายนอกที่มีบทบาทต่อชีวิตมนุษย์ก็คือรูปเสียงกลิ่นรสสัมผัส จุดมุ่งหมายของการพัฒนาก็คือให้บุคคลรู้จักวิธีการเกี่ยวข้องกับอารมณ์ภายนอก อย่างถูกต้องเหมาะสม และเป็นคุณประโยชน์ต่อการพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้าสูงขึ้น

การพัฒนาตนเองภายนอก เป็นการปรับสภาพแวดล้อมเพื่อทำให้ชีวิตได้รับแต่สิ่งที่ดี ด้วยการพัฒนากาย คือการพัฒนาตาหูจมูกลิ้นและกาย อันเป็นทางติดต่อกับโลกภายนอก เป็นความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพไม่ให้เกิดโทษภัย หรือนำความเสื่อมเสียมาสู่ตน กล่าวคือพัฒนาตาของเราให้เลือกรับเอารูปแต่สิ่งที่ดีมีประโยชน์ ไม่ดูรูปที่ก่อให้เกิดกิเลสตัณหา พัฒนาหูให้ฟังแต่เสียงที่ดีมีประโยชน์ไม่ฟังเสียงที่ดังเกินไปและเสียงที่นำความทุกข์มาสู่จิตใจ พัฒนาลิ้นให้รับเอาแต่รสอาหารที่ดีมีประโยชน์ต่อร่างกาย รู้จักบริโภคอาหารแต่พอประมาณ และไม่ติดในรสอาหาร และกายก็ยินดีพอใจกับสัมผัสที่ตนมีที่ตนได้ ไม่ลุ่มหลงแสวงหาในผัสสะจนเกินความจำเป็น

การพัฒนาตนเองภายใน เป็นการปรับสภาพจิตให้มีสภาพจิตที่ดีด้วยการพัฒนาจิตคือการพัฒนาจิตใจให้มีคุณภาพจิตดี หมายความว่าให้จิตมีคุณธรรม เช่น มีความรัก มีความสงสาร มีความพลอยยินดีมีความเชื่อ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นต้น ให้มีสมรรถภาพจิตดี คือให้จิตมีความอดทน มีความตั้งใจมั่นมีความเด็ดเดี่ยว มีความเพียร มีความระลึกเท่าทันเป็นต้น พัฒนาจิตให้มีความเข้มแข็งมีความสามารถพร้อมที่จะทำงานได้และให้มีสุขภาพจิตดี คือให้จิตมีความอิ่มใจ มีความเบิกบานบันเทิงใจ ดังนั้นการพัฒนาจิตต้องอาศัยจิตตสิกขาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาให้มีคุณภาพจิตที่ดี สมรรถภาพจิตที่ดีและสุขภาพจิตที่ดีได้ เพื่อจะแสดงความสัมพันธ์กับสังคมด้วยสภาพจิตที่ดี

การพัฒนาตนเองในระดับโลกิยะ ต้องอาศัยหลักการฝึกฝนพัฒนาตน[๑๕] ๓ ขั้นตอน กล่าวคือขั้นตอนที่ ๑ ต้องสำรวมระวังไม่เปิดรับสิ่งที่ไม่ดีไม่งามเข้ามาภายในตัว ทั้งทางตาหูจมูกลิ้นกายและใจ

[๑๕] คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ, **ประมวลสารคดีธรรม,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,๒๕๓๐), หน้า ๑๗๑.

ขั้นตอนที่ ๒ ต้องควบคุมบังคับตนเองไม่ให้แสดงออกในทางที่ไม่ดีไม่งาม คือให้ตั้งอยู่ในศีลอันเป็นหลักของความดีงาม เริ่มตั้งแต่ไม่เบียดเบียนคนอื่นสัตว์อื่นและไม่ก่อความเดือดร้อนต่อสังคม ขั้นตอนที่ ๓ ต้องฝึกฝนปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าในคุณธรรมความดีงามอยู่ตลอดเวลา

การพัฒนาตนเองในระดับโลกุตตระ

การพัฒนาตนเองในระดับโลกุตตระนั้น ต้องพัฒนาสติปัญญาคือการพัฒนาปัญญาให้มีความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันความเป็นจริงของโลกและชีวิตจนกระทั่งทำให้จิตมีอิสระไม่ตกอยู่ในอำนาจครอบงำของกิเลสตัณหา เมื่อปัญญาได้รับการพัฒนาแล้วจนเกิดเป็นปัญญาขั้นสูง ที่เรียกว่าวิชชาหรือญาณ อันเป็นเหตุให้ระลึกขันธ์ที่อาศัยอยู่ในกาลก่อนได้ คือการระลึกชาติก่อนได้ กำหนดรู้จุติและอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลายอันเป็นไปตามกรรม เห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย (ทิพพจักขุญาณ) ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะคือความตรัสรู้(อาสวักขยญาณ)

การพัฒนาตนเองในระดับโลกิยะและระดับโลกุตตระนั้น ต้องอาศัยหลักเทวธรรม คือหิริ ความละอายใจต่อบาปทุจริตอันเกิดจากภายในจิตใจตนเองเป็นพื้นฐาน ให้ละอายความชั่วทั้งในที่ลับและในที่แจ้ง ไม่ให้ใจของตนคิดในทางที่ต่ำทราม ถึงมีอำนาจวาสนามีเงินมีบารมีมีโอกาสที่จะทุจริตประพฤติมิชอบก็ไม่กระทำเพราะละอายใจตนเอง และโอตตัปปะความเกรงกลัวต่อบาปทุจริตอันเกิดจากกลัวโทษกลัวความผิดกลัวคำตำหนิติเตียนกลัวภัยในนรก ธรรมทั้งสองนี้จึงเป็นพื้นฐานการพัฒนาตนเอง ให้เป็นคนมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่ดีมีจิตสำนึกที่ดี ละอายและเกรงกลัวความชั่วและความผิดต่อจากนั้นก็สรรค์สร้าง ปลูกฝังความดีงามให้เกิดขึ้นในจิตใจ มีความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันความเป็นจริงของโลกและชีวิต มีจิตที่สงบสะอาดและผ่องใสปราศจากเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง เมื่อกล่าวโดยสรุปก็คือพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญานั่นเอง จึงทำให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข และสร้างสันติสุขให้เกิดแก่มวลมนุษย์และสัตว์โลกทั้งปวง

เทวธรรมอันเป็นฐานการพัฒนาสังคม

การพัฒนาสังคมระดับครอบครัวให้มีความมั่นคงและมีความสุข

การพัฒนาสังคมในระดับครอบครัว ถือได้ว่าเป็นสิ่งใกล้ตัวและเป็นจุดเริ่มที่สำคัญที่สุด เพราะถ้าสมาชิกภายในครอบครัวได้รับการพัฒนาทั้งภายนอกและภายในแล้วจะทำให้ครอบครัวนั้นอยู่กันอย่างมีความสุข และสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามไปสู่สังคมระดับชุมชนและสังคมระดับประเทศ มีการพัฒนาก้าวไปสู่ความดีงามปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน เป็นสังคมแห่งสันติภาพและภราดรภาพอย่างแท้จริง

การพัฒนาสังคมระดับครอบครัวนั้นจะเริ่มต้นจากตัวเราเองก่อน เพราะตัวเราเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว แล้วจึงเชื่อมโยงสัมพันธ์กับคนอื่นๆในครอบครัว โดยเริ่มต้นจากจิตใจที่มีความใฝ่ดี หรือมีความสำนึกดี ละอายและความเกรงกลัวความชั่วความทุจริตอันเป็นสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม เป็นสิ่งเลวร้ายที่จะนำพาความเสื่อมมาสู่ตน ต่อจากนั้นจึงได้สร้างสมคุณธรรมอื่นๆขึ้นภายในจิตใจและทำให้มีความเจริญก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลา

การพัฒนาสังคมระดับชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

สังคมระดับชุมชนนั้น ก็เป็นสังคมที่มาจากสังคมครอบครัวหลายๆครอบครัวที่อยู่รวมกัน จนทำให้เป็นชุมชนขนาดเล็กๆ ไปจนกระทั่งถึงชุมชนขนาดกลางและชุมชนขนาดใหญ่ การอยู่ร่วมกันตั้งแต่สองคนขึ้นไปถ้ามีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันก็จะนำความสงบสุขมาให้แก่กันและกัน แต่ถ้ามีความสัมพันธ์ที่ไม่ดีต่อกันก็จะนำแต่ความเดือดร้อนวุ่นวายหาความสงบไม่ได้เลย จะเห็นได้ว่าการอยู่รวมกันในสังคมนั้นคนในสังคมนั้นต้องมีความพร้อมที่จะอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข อันจะนำมาซึ่งสันติภาพ ภราดรภาพและความเจริญก้าวหน้าของชุมชนนั้นๆ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่คนในระดับชุมชนต้องมีการพัฒนาระดับจิตใจให้ดีเสียก่อน เป็นการปรับพื้นฐานภายในจิตใจของสังคมให้เสมอภาคกันก่อน เมื่อภายในจิตใจของคนแต่ละคนดีแล้วก็จะแสดงออกมาสู่สังคมภายนอกให้มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

การพัฒนาสังคมระดับประเทศให้เกิดจิตสำนึกต่อประโยชน์ส่วนรวม

การพัฒนาสังคมต้องเริ่มต้นตั้งแต่ปัจเจกบุคคลให้มีจิตสำนึกดีมีความละอายและเกรงกลัวสิ่งชั่วร้ายทุกอย่าง อันเป็นบ่อเกิดแห่งความเดือนร้อนความเสื่อมความหายนะทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น แสวงหาหลักการทำงานที่ดีเพื่อความสำเร็จก้าวหน้าในหน้าที่การงาน เสริมสร้างหลักใจให้มีความพร้อมบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ต่อจากนั้นก็ต้องพัฒนาหลักการชีวิตให้มีจิตสำนึกต่อประโยชน์ส่วนรวมเพื่อเป็นผู้นำที่ดีของสังคมระดับประเทศ อันจะนำมาซึ่งสันติภาพและภราดรภาพให้เกิดขึ้นแก่มวลมนุษยชาติ จะต้องอาศัยหลักการพัฒนาเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

บทสรุป

การพัฒนาตนเองและสังคม อาศัยหลักเทวธรรม(หิริโอตตัปปะ) เป็นเบื้องต้นแห่งการประพฤติปฏิบัติ ให้อยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมและสังคมมนุษย์อย่างมีความสุข พร้อมทั้งสร้างสิ่งที่ดีที่สุดให้เกิดขึ้นกับจิตใจอยู่ตลอดเวลาจนกระทั่งบรรลุมรรคผลนิพพาน การพัฒนาจึงเป็นกระบวนการเพื่อกำจัดหรือละทิ้งสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาให้หมดไป แล้วพยายามสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ฟื้นฟูสิ่งดีงามที่สูญหายให้กลับคืนมา ส่งเสริมสิ่งดีงามที่มีอยู่แล้วให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ทั้งด้านสิ่งแวดล้อมด้านสังคม ด้านจิตใจและด้านสติปัญญา โดยเริ่มต้นจากพัฒนาตนเองจากระดับอยู่ร่วมกับชาวโลกแล้วไป

สู่ระดับอยู่เหนือชาวโลก ต่อจากนั้นจึงค่อยขยายไปสู่สังคมระดับครอบครัว ระดับชุมชนและสังคมระดับประเทศต่อไป

การพัฒนาตนเองในระดับโลกิยะและระดับโลกุตตระนั้น เกิดจากหิริความละอายใจต่อบาปทุจริตอันเกิดจากภายในจิตใจตนเองเป็นพื้นฐาน ให้ละอายความชั่วทั้งในที่ลับและในที่แจ้ง ไม่ให้ใจของตนคิดในทางที่ต่ำทราม ถึงมีอำนาจวาสนามีเงินมีบารมีมีโอกาสที่จะทุจริตประพฤติมิชอบ ก็ไม่กระทำเพราะละอายใจตนเอง และเกรงกลัวต่อบาปทุจริตอันเกิดจากกลัวโทษ กลัวความผิดกลัวคำตำหนิติเตียนและกลัวภัยในนรก ต่อจากนั้นก็สรรค์สร้างปลูกฝังความดีงามให้เกิดขึ้นในจิตใจ มีความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันความเป็นจริงของโลกและชีวิต มีจิตที่สงบสะอาดและผ่องใสปราศจากเครื่องเศร้าหมอง

การจะพัฒนาสังคมระดับครอบครัว ต้องมีกระบวนการพัฒนาชีวิตเป็นขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การมีสติสัมปชัญญะ ปลูกจิตสำนึกที่ดีละอายและเกรงกลัวความชั่วแล้วตั้งตนให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ทำตนให้เป็นที่รักน่ายกย่องมีหน้าที่การงานที่มั่นคง พัฒนาตนให้เป็นคนดีของสังคม จึงจะถือได้ว่าเป็นการเสริมสร้างตนเองและครอบครัวให้มีความมั่นคงและมีความสุขอย่างแท้จริง

การพัฒนาสังคมระดับชุมชน ต้องมีการพัฒนาระดับจิตใจของแต่ละคนให้มีหลักใจที่อยู่ในเกณฑ์เดียวกันด้วยการฝึกพัฒนาให้มีความจริงใจต่อตนเองเป็นพื้นฐาน แล้วพัฒนาไปสู่ความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่นทั้งด้านหน้าที่การงานบุคคลสังคมและประเทศชาติ รู้จักหักห้ามความคิดที่ไม่ดีอันจะก่อความเดือดร้อนแก่ชุมชน ถ้ามีความเจ็บใจความน้อยใจความเสียใจความยากลำบากเกิดขึ้นก็ต้องรู้จักอดทนอดกลั้นไม่แสดงอาการท้อแท้ท้อถอยเบื่อหน่ายให้เกิดขึ้น เมื่อชุมชนมีความเดือดร้อนต้องการความช่วยเหลือก็พร้อมที่จะเสียสละกำลังกายกำลังทรัพย์กำลังสติปัญญาอย่างเต็มใจ แสดงความเป็นมิตรต่อชุมชนอย่างสม่ำเสมอ ให้ความเคารพแก่ปูชนียบุคคลในชุมชน สร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อชุมชน อนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของชุมชน รู้จักประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อให้จิตใจมีความมั่นคงหนักแน่นเป็นเหตุให้ไม่ล่วงละเมิดกฎเกณฑ์ของสังคม รู้จักช่วยเหลือเกื้อกูลเครือญาติมิตรสหายและเพื่อนร่วมโลก ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งอยู่ดีมีสุข รู้จักทำงานสาธารณกุศลเพื่อมอบให้เป็นสาธารณสมบัติของชุมชน เป็นการช่วยเหลือชุมชนให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิตมากยิ่งขึ้นทำให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

การพัฒนาสังคมระดับประเทศ ต้องฝึกฝนพัฒนาตนให้ทุกคนยึดถือประโยชน์ส่วนรวม เป็นสำคัญจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งต้องเสียสละเวลา เสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อส่วนรวมเข้าร่วมกิจกรรมหรือวันสำคัญของชาติ ของศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ หรือกิจกรรมที่รัฐจัดขึ้นเพื่อประโยชน์สุข

ของชนในชาติ ต้องมีความพร้อมเพรียงกันเข้าร่วมกิจกรรมตั้งแต่ต้นจนจบ ต้องเกรงกลัวกฎหมายของบ้านเมือง เพราะทุกคนต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกัน ต้องให้ความเคารพสักการะต่อประมุขของชาติ ให้ความนับถือเชื่อฟังต่อผู้นำตามลำดับชั้น เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการสร้างสรรค์ชาติบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า

การพัฒนาสังคมนั้น ต้องพัฒนาทั้งภายนอก(ร่างกาย)และภายใน(จิตใจ)ควบคู่กันไป เป็นการปรับสภาพให้เกิดความสมดุล ร่างกายก็ปลอดภัยแข็งแรง จิตใจก็เข้มแข็งงดงาม เป็นสมาชิกของครอบครัวที่มีความสำนึกดี มีหน้าที่การงานที่ดี เป็นผู้ใหญ่ที่ดี เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ดี และเป็นผู้นำผู้ปกครองประเทศชาติที่ดี มีจิตสำนึกต่อประโยชน์ส่วนรวม บริหารปกครองบ้านเมืองให้มีความเจริญก้าวหน้า ทำให้ประชาชนทุกเชื้อชาติทุกศาสนาอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ ทำให้เกิดสันติภาพ ภราดรภาพแก่มวลมนุษยชาติในโลกนี้ทั้งมวล

บรรณานุกรม

กรมการศาสนา. **พระธัมมปทัฏฐกถาภาค แปล ๑- ๘.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, พ.ศ. ๒๕๓๖.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชพิธี มหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ, **ประมวลสารคดีธรรม.**กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.

พระพุทธทัตตเถระ, **พระคัมภีร์อภิธัมมาวตาร.** ปริวรรตจากฉบับอักษรเทวนาครีและพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพอาจารย์พร รัตนสุวรรณ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, แปลจากฉบับภาษาอังกฤษ. **วิมุตติมรรค.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พันเอกปิ่น มุทุกันต์. **แนวสอนธรรมะ.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๔.

พุทธทาสภิกขุ, **อริยศีลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. ธรรมทานมูลนิธิไชยาจัดพิมพ์, ๒๕๓๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘.

__________. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

___________. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอฏฺฐกถา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒-๒๕๓๔.

___________. **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โรงพิมพ์มหาจุฬา-ลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙-๒๕๔๕.

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พริ้นติ้ง จำกัด. ๒๕๔๖), หน้า ๑๒.

จิตตภาวนา

นายสุชญา ศิริธัญภร
รองผู้อำนวยการกองวิชาการ

บทนำ

จิตตภาวนา คือการพัฒนาจิต หมายถึงการฝึกจิตฝึกใจ การที่จะพัฒนาจิต ฝึกจิตฝึกใจได้นั้น ต้องลงมือทำเอง ปฏิบัติเอง สำคัญที่สุด คือตัวเราเอง อาจารย์จะเก่งแค่ไหน ก็เป็นเพียงผู้บอก ดังคำที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า อกฺขาตาโร ตถาคตา พระตถาคต (ท่านผู้ไปอย่างนั้น) เป็นผู้บอก[๑] บอกอย่างไร หากคนฟัง ที่ฟังแล้ว ไม่รู้ว่าสิ่งที่บอกนั้น ดี เป็นบรมธรรม ดังคำว่า นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา[๒] ท่านพุทธะกล่าวนิพพานว่าเป็นบรมธรรม แม้บอกมา ๒๖๐๐ ปีแล้ว ผู้ถึงฝั่งคือนิพพาน ก็ยังมีจำนวนหนึ่ง ที่เหลือก็วิ่งเลาะไปตามริมตลิ่ง หรืออยู่แต่ฝั่งนี้ ไม่ยอมไปฝั่งโน้น เราในฐานะเป็นชาวพุทธ(ผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบาน) แต่เรายังไม่ถึงเป้าหมายยังไม่เป็นผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบานดังความหมาย พระพุทธเจ้าตรัสแนวทางปฏิบัติภาวนามีกรรมฐาน ๔๐ อย่าง แต่ละอย่างเมื่อกล่าวสรุปลงก็เป็นเรื่องจิตทั้งนั้น เพื่อเป็นการพัฒนาจิต จึงได้เขียนบทความนี้ขึ้นเพื่อเป็นคู่มือการพัฒนาจิต เจริญจิตตภาวนา เจริญปัญญา รู้กายรู้ใจ รู้ไตรลักษณ์ เห็นกายใจว่าไม่เที่ยงเป็นทุกข์บังคับบัญชาไม่ได้ ดังต่อไปนี้ : -

จิต

จิต แต่ละคนมี ข้าพเจ้าก็มี แต่พูดถึงจิต จิตเป็นธรรมชาติที่มีปกติคิด สิ่งที่มีปกติคิด ชื่อว่า จิต ทำไมจิตจึงคิด เพราะจิตมีปกติแสวงหาอารมณ์

อารมณ์ คือสิ่งที่ให้จิตไปเกาะ เมื่อพูดถึงอารมณ์ อารมณ์ก็มีทั้งภายนอกและภายใน และจิตก็เที่ยวไปหาอารมณ์ เมื่อจิตเที่ยวไปหาอารมณ์ จึงทำให้จิตใจเราไม่สงบ เราจึงต้องมาฝึกจิตฝึกใจ เพราะจิตที่ฝึกฝนดีแล้ว นำความสุขมาให้ จิตนำให้ไปสู่ภพภูมิต่างๆ จิตที่เลวนำให้ไปสู่สภาวะที่เลว จิตที่ดีนำไปสู่สภาวะที่ดี จิตที่ฝึกได้สมบูรณ์ นำให้พ้นจากความทุกข์ได้ถาวร ทุกคนแสวงหาความสุขตั้งแต่เด็กจนถึงผู้ใหญ่ จริง ๆ แล้ว ทุกคนอยากได้ความสุข พากันแสวงหาความสุขด้วยวิธีต่างๆ ทุกคนหาความสุขด้วยการแสวงหาอารมณ์คือรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสภายนอก มีความสุข เพราะการได้เห็นรูปสวย เพราะการฟังเสียงไพเราะ เพราะได้ดมกลิ่นหอม เพราะได้ลิ้มรสอร่อย เพราะการได้สัมผัสสิ่งที่

---

[๑] ขุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๒๗๖/๑๑๗.

[๒] ที.ม.(ไทย) ๑๐/๕๐/๙๐.

ถูกใจ เพราะการคิดนึกเรื่องราวที่สนุกสนานถูกใจ ซึ่งความสุขจากภายนอก อยู่ได้ชั่วคราว เดี๋ยวก็หายไป การแสวงหาความสุขออกไปภายนอก มันไม่ใช่ความสุขที่ถาวรจริง ไปดูรูปที่สวยๆ ไปดูหนัง ดูละคร ไปดูอะไรก็ตาม มีความสุขชั่วคราว เดี๋ยวความทุกข์ก็ตามมาอีก สิ่งที่ดีๆ สิ่งที่ชอบใจ หรือไปฟังเสียงเพราะๆ มีความสุข ชั่วครั้งชั่วคราว เดี๋ยวความทุกข์ก็ตามมาอีก ดังนั้น การหาความสุขด้วยการเพลิดเพลินไปในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในสัมผัส ท่านผู้รู้บัณฑิต เห็นว่ามันไม่มีคุณค่า หรือไม่มีสาระเท่าที่ควร

สิ่งที่คิดเป็นอันดับแรกคือการนั่งสมาธิ

เจ้าชายสิทธัตถะเห็นว่า การเป็นเจ้าชาย มีกามสุข มีความสุขในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในสัมผัส อยู่มาจนอายุได้ ๒๙ ปี มันไม่อิ่ม มันไม่เต็ม ถ้าอยากได้สิ่งที่เป็นอมตะมากกว่านั้น ความสุขถัดต่อมา ที่ทุกคนแสวงหากัน มันคงไม่ใช่กามสุข แต่คงเป็นฌานสุข การฝึกจิตให้สงบ และก็มีความสุขอยู่กับการที่จิตใจสงบ เจ้าชายสิทธัตถะออกจากราชวังมา สิ่งแรกที่ไปกระทำ ก็คือการปฏิบัติ การนั่งสมาธิ เวลาที่คนเราคิดถึงการปฏิบัติธรรม สิ่งที่ทำก็คือการนั่งสมาธิ คิดถึงการนั่งสมาธิเป็นอันดับแรก เจ้าชายสิทธัตถะ ก็คิดอย่างนั้นแหละ ไปหัดนั่งสมาธิ มีความสุขจากสมาธิ ฝึกอยู่ไม่นาน จบหลักสูตรการนั่งสมาธิจากอาจารย์ที่มีชื่อเสียงในยุคนั้นคืออาจารย์อาฬารดาบส[๓] และอาจารย์อุทกดาบส จนได้เนวสัญญานาสัญญายตนะ[๔] ได้ฌานที่สูงที่สุดที่เป็นฌานของปุถุชนจะพึงได้ เรียนจบแล้ว อาจารย์ทั้งสองก็ช่วยให้มาช่วยกันสอน บุญบารมีของท่านแก่กล้า บอกอาจารย์ว่า นั่นไม่ใช่สิ่งที่กำลังแสวงหา มีความสุขจากสมาธิไม่นาน มันก็เสื่อม เสื่อมแล้ว ก็มีความทุกข์อีก ยังไม่ใช่ทางที่จะนำให้ไปสู่ความพ้นทุกข์ได้อย่างแท้จริง

เจ้าชายสิทธัตถะ ออกแสวงหาด้วยตัวเอง เมื่อทำฌานไม่สำเร็จยังไม่พ้นทุกข์มาฝึกทรมานตัวเองที่เรียกว่าการทรมานตนเองให้ลำบาก ท่านไม่ได้ทรมานโง่ๆ ท่านก็มีเหตุผล การที่เจ้าชายสิทธัตถะต้องทรมานแบบนั้น ก็คือคนในยุคนั้น เริ่มรู้กันว่า ตัณหาทำให้เกิดทุกข์ ความอยากตัวนี้แหละ ทำให้เกิดทุกข์ ต้องทำลายตัณหา วิธีทำลายความอยาก ถ้ามันอยาก ก็แกล้งมัน มันอยากกิน ไม่กิน มันอยากนอนไม่นอน มันอยากสบายทำให้ลำบาก แกล้งฝึกฝืนกิเลส ฝึกฝืนจิตใจ ไม่ใช่ฝึกแบบโง่ๆ มีเหตุผลที่คนในยุคนั้นเขาทำกัน จริงๆแล้ว แต่ละคนแสวงหาความพ้นทุกข์ ก็มีอยู่ อยากกินไม่กิน อยากนอนไม่นอน อยากสบายทำให้ลำบาก หวังว่า ทำเช่นนี้สักวันหนึ่งจะสิ้นตัณหา เจ้าชายสิทธัตถะปฏิบัติเช่นนี้ผ่านไป ๖ ปี ก็เพราะว่า ทำเช่นนี้มันไม่สิ้นตัณหา อยากมีมากมาย เดี๋ยวอยากได้รูป

---

[๓] ดูรายละเอียดใน ม.มู.(ไทย) ๑๒/๑๗๗-๒๗๘/๓๐๐-๓๐๓.

[๔] ดูรายละเอียดใน ม.มู.(ไทย) ๑๒/๑๗๗-๒๗๘/๓๐๐-๓๐๓.

อยากได้เสียง อยากได้กลิ่น อยากได้รส อยากได้สัมผัส อยากคิด อยากนึก สุดท้ายพบว่า การปล่อยตัวปล่อยใจให้ตามกิเลส เป็นเจ้าชายสิทธัตถะ เพลิดเพลินในกามสุข ไม่ทำให้พ้นทุกข์ การบังคับจิตมาฝึกจิตให้นิ่ง การนั่งสมาธิให้สงบ ก็ไม่พ้นทุกข์ การมาบังคับกาย ทรมานกาย ก็ไม่พ้นทุกข์ ท่านก็คิดถึงสิ่งที่เรียกว่าทางสายกลาง โดยเรียกกันว่ามัชฌิมาปฏิปทา

ทางสายกลาง

ทางสายกลาง คือการฝึกจิตใจเบื้องต้น เจ้าชายสิทธัตถะคิดถึงการทำสมาธิชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นสมาธิอัตโนมัติ เกิดขึ้นตอนที่ท่านเป็นเด็กอายุ ๗ ปี ไม่ใช่เรื่องประหลาด ทำไมอยู่ๆ เจ้าชายสิทธัตถะอายุ ๗ ปี ลุกขึ้นนั่งสมาธิได้ นั่งสมาธิเป็น สมาธิชนิดนี้ไม่เหมือนกับสมาธิที่ท่านเรียนจากอาจารย์ฤาษีทั้งสอง สมาธิที่ท่านเรียนจากอาจารย์ฤาษีทั้งสองนั้น เป็นการน้อมจิตให้สงบให้นิ่ง ให้ไปวางอยู่กับอารมณ์เดียว แต่สมาธิที่ได้มาตอนวัยเด็ก ขณะอยู่ใต้ต้นหว้า เป็นสมาธิแห่งการรู้เนื้อรู้ตัว ท่านหายใจ ท่านหายใจทำอานาปานสติ(สติรู้ลมหายใจเข้า ออก และจิตของท่านตื่นขึ้นมา โดยที่จิตตื่นขึ้นมา เป็นสมาธิอีกชนิดหนึ่ง เป็นสมาธิที่คนในยุคนั้นไม่มีใครรู้จัก[๕] ท่านระลึกถึงสมาธินี้ได้ ท่านทำอานาปานสติ ในพุทธประวัติกล่าวไว้ว่า เจ้าชายสิทธัตถะ ทำอานาปานสติหายใจด้วยความรู้สึกตัว คู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า มีสติอยู่ หายใจออกยาว รู้ว่าหายใจออกยาว หายใจเข้ายาว รู้ว่าหายใจเข้ายาว มีความรู้สึกตัวอยู่ เห็นร่างกายหายใจอยู่ ใจเป็นคนดูอยู่

นี่เป็นสมาธิชนิดที่ ๒ เรื่องที่คนอื่นไม่รู้จัก ท่านเป็นขึ้นมาโดยอัตโนมัติตอนวัยเด็ก ไม่ใช่เรื่องแปลกที่จะเป็นได้ และคนเราหากได้เคยฝึกสมาธิชนิดนี้แล้ว ในชาติก่อนๆ เวลามาเกิดในชาตินี้ ในวัยเด็กมักจะเกิดขึ้นมา เกิดขึ้นได้เอง มันจะมาของมันเอง แต่มักจะมาตอนที่เรากระทบกับอารมณ์ที่น่ากลัวที่รุนแรง เช่น เหตุการณ์ไฟไหม้ บางคนแบกโอ่งน้ำได้ บางคนตกใจวิ่งขึ้นกอไผ่ หรือบางคน สะดุ้งสุดใจเมื่อเขาจุดพลุ พอตกใจแล้ว สติระลึกรู้ความตกใจ จิตดีดตัวผางขึ้นมาทันที ตั้งมั่นขึ้นมา เป็นผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบานเลย

สติระลึกรู้เกิดขึ้นได้เอง

สติรู้สึกตัวเช่นนี้ ถ้าเคยทำ มันจะทำได้ จะง่าย คนเราหากในชาตินี้ วัยเด็กเคยรู้สึกตัวมา การพัฒนาสติรู้สึกตัวก็ไม่ลำบาก แต่ถ้าไม่เคยรู้สึกตัวมา กว่าจะรู้สึกตัวได้ก็นานพอสมควร แต่ฝึกได้ ช้างม้าวัวควายฝึกได้ คนเราทำไมจะฝึกไม่ได้

---

[๕] ดูรายละเอียดใน ขุ.อป.อ.(บาลี) ๑/-/๗๕-๗๖, ขุ.ชา.อ.(บาลี) ๑/-/๘๖-๘๗.

สติรู้สึกตัวเช่นนี้ เจ้าชายสิทธัตถะ ทำสมาธิชนิดนี้ คือจิตตั้งมั่นขึ้นมาเป็นผู้รู้ขึ้นมา[๖] ถัดจากนั้น ท่านเจริญปัญญาและสมาธิเช่นนี้เป็นจุดตั้งต้นจากการเจริญปัญญา สมาธิชนิดที่ถูกต้อง ที่จิตเป็นผู้รู้ ผู้ตื่นผู้เบิกบาน ส่วนสมาธิที่ได้เรียนจากอาจารย์ฤาษีทั้งสอง นั้น เป็นสมาธิที่จิตสงบแน่วแน่อยู่ในอารมณ์เดียว แบบนั้นไม่เจริญปัญญา เป็นสมาธิพักผ่อนเฉยๆ ต้องแยกให้ออกว่าสมาธิมี ๒ แบบ หรือแบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มหนึ่ง ทำสมาธิฝึกสมถกรรมฐาน อีกกลุ่มหนึ่งคือการเจริญปัญญา

สมาธิ ๒ ชนิด

สมาธิชนิดที่ ๑ ให้จิตสงบ แนบแน่นอยู่ในอารมณ์เดียว ไม่หนีไปที่อื่น ใช้สำหรับพักผ่อน ไม่เจริญปัญญา

สมาธิชนิดที่ ๒ ฝึกให้จิตตั้งมั่นเป็นผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบานขึ้น ร่างกายเคลื่อนไหว จิตจะเป็นแค่คนดู ความรู้สึกใดๆ เกิดขึ้นในกาย ความรู้สึกใดๆ เกิดขึ้นในจิต จิตเป็นแค่คนดู

สมาธิฝึกให้จิตตั้งมั่น

สมาธิฝึกให้จิตตั้งมั่น จิตจะถอนตัวออกมาจากผู้แสดงกลายเป็นผู้รู้ผู้ดู สมาธิชนิดนี้ไม่มีใครรู้จัก ปัจจุบันสมาธิชนิดนี้ก็ไม่ค่อยมีคนรู้จัก เป็นเช่นเดียวกันสมัยพุทธกาล มีแต่สมาธิให้จิตใจสงบอยู่ในอารมณ์อันเดียว

พอเจ้าชายสิทธัตถะ จิตท่านเป็นผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบานได้แล้ว ก็มาเจริญปัญญา มาดูทุกข์ ดูไปที่ทุกข์เลย อะไรมีอยู่ ทุกข์ถึงมีอยู่ ก็พบว่า ชาติมีอยู่ ชาติก็คือการได้มาถึงตาหูจมูกลิ้นกายใจและตาหูจมูกลิ้นกายใจ ทำไมจิตไปหยิบฉวยขึ้นมา จิตไปหยิบขึ้นมา เพราะจิตมันดิ้นรน ปรุงแต่ง จิตมันมีเจตนาเกิดขึ้น เจตนานั่นแหละเป็นตัวภพ พอดูไปดูไป และทวนไป สภาวะที่ได้เห็น ล้วนแต่เป็นรูปธรรม นามธรรมทั้งสิ้นเลย ตัวทุกข์ก็เป็นรูปธรรมนามธรรม ตัวชาติ(การเกิด) ก็เป็นรูปธรรมนามธรรม ท่านเฝ้าดูตัวทุกข์ ตัวทุกข์ก็คือขันธ์ ๕ นั่นแหละ เห็นทั้งรูปทั้งนาม ไล่ๆพิจารณาตามดูลงไปจนถึงอวิชชา อวิชชาเป็นนามธรรม และพบว่า มีแต่รูปและธรรม ซึ่งอาศัยกันและกันเกิด สิ่งทั้งหลายมีเหตุก็เกิด หมดเหตุก็ดับ บังคับไม่ได้

สิ่งทั้งหลายทั้งปวงรากเหง้ามาจากความไม่รู้อริยสัจคือตัวอวิชชา ฉะนั้นสูงสุดของการเจริญจิตตภาวนาก็คือการทำลายอวิชชาลงให้ได้นั่นเอง และจิตตภาวนา มีหลายชั้น หลายระดับ ในขั้นแรก ทำอย่างไร จิตจะสงบ ขั้นต่อมา ทำอย่างไร จิตจะตั้งมั่นขึ้นมา เป็นคนดู ไม่ใช่ผู้แสดง แต่เป็นผู้ดู ขั้นที่

---

[๖] หลวงพ่อปราโมทย์ ปาโมชฺโช สวนสันติธรรม. จิตตภาวนา. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : https://www.youtube.com/ watch?v=8xmJ9w2pHCQ [20 ธันวาคม 2561]

๓ ทำอย่างไร จะเกิดปัญญา เห็นความจริงของรูปนามกายใจของธาตุ ของขันธ์ ของอายตนะ ของอินทรีย์ คือสิ่งที่เรียกว่าตัวเรา สิ่งที่จะต้องเรียน อยู่ๆ จะรู้ด้วยตัวเองไม่ได้ เพราะเราไม่ใช่พระพุทธเจ้าไม่ใช่พระปัจเจกพุทธเจ้า เรารู้ด้วยตัวเองไม่ได้ ต้องฟังคำสอนของพุทธเจ้า จึงจะรู้ได้

การเจริญจิตตภาวนา ๓ ระดับ

ขั้นแรก ทำอย่างไร จิตจะสงบ

ขั้นที่ ๒ ทำอย่างไร จิตจะตั้งมั่น

ขั้นที่ ๓ ทำอย่างไร จึงจะเห็นความเป็นจริงของธาตุ ขันธ์ ของกายของใจ

ถ้าจิตเห็นความจริง เรียกว่า มีปัญญา ถ้ามีปัญญา จิตจะเข้าถึงความบริสุทธิ์หลุดพ้น พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า บุคคลถึงความบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา ทำอย่างไร จะเกิดปัญญา เห็นความจริง เห็นไตรลักษณ์ของรูปนาม กายใจ ทั้ง ๓ อย่างนี้ เป็นขั้นของการเจริญปัญญา เป็นงานที่ต้องเรียนรู้

ทำอย่างไร จิตจะสงบ

ทำอย่างไร จิตจะสงบ มีเกือบทุกศาสนา ศาสนาอื่นๆ ก็ทำ พระพุทธเจ้าไม่ได้ปฏิเสธ เพราะว่าสมาธิเช่นนี้เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ ถ้าเจริญปัญญารวดไปเลย ไม่เคยได้พักเลย มันก็คล้ายๆ กับคนที่ทำงานหนักตลอด ๒๔ ชั่วโมง ไม่ได้พัก ถ้าไม่ตาย ก็คงร่ำรวย มีแค่นั้น ถ้ารอดไปได้ ก็ได้มรรคได้ผล ถ้ารอดไม่ได้ หมดกำลังก่อนคงไปไม่ไหว ถ้าเจริญปัญญารวดไป จะแห้งแล้ง ไม่ค่อยมีเรี่ยวแรง แต่ถ้ามีสมาธิชนิดที่ไว้พักผ่อนได้ จิตใจจะชุ่มชื่นคล้ายๆ ได้แวะปั๊มน้ำมัน เติมน้ำมัน ได้พักผ่อน จิตใจมีเรี่ยวแรงขึ้นมาเจริญปัญญาต่อได้

การที่จะทำให้จิตสงบ ควรรู้ก่อนว่า ทำไม จิตถึงไม่สงบ การที่จิตไม่สงบ เพราะจิตชอบเที่ยวไปแสวงหาความสุข ที่วิ่งหนีความทุกข์ เที่ยวแสวงหาความสุขไปทางตา เที่ยวไปดูรูป ที่ชอบใจ หวังว่าจะมีความสุข แล้วก็ไม่มีความสุข เหมือนอย่างที่ได้ไปดูหนัง ดูหนังนึกว่าจะมีความสุข ใช่ไหม เห็นไหม มีความชั่วคราว เดี๋ยวก็อยากอย่างอื่นต่ออีก ดูหนังอย่างเดียวไม่พอ ไม่มีความสุขจริง สุขชั่วคราว ไปฟังเพลงดีไหม ไปฟังเพลง หรือไปร้องคาราโอเกะ มีความสุขเดี๋ยวเดียว หิวข้าวอีกแล้ว ไม่มีความสุขแล้ว ไปหาอะไรกินดีกว่า หาความสุขอยู่ตลอดเวลาแล้ว แล้ววิ่งหนีความทุกข์อยู่ตลอดเวลา จิตมีปกติแส่ส่ายออกไปทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ จิตที่วิ่งแส่ส่ายออกทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ นั่นแหละเป็นจิตที่ไม่สงบ ถ้ารู้ว่า จิต ต้องการความสุข จิตถึงแส่ส่ายออกทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เราย้อนศรมันเลย หาความสุขมาล่อจิต คนชอบภาวนาว่า พุทโธ ๆ แล้วมีความสุข คนไหนรู้ลมหายใจแล้วมีความสุข รู้ลมหายใจ คนไหนดูอาการท้องยุบมีความสุข ก็ดูอาการท้องพอง-ยุบ คนไหน เดินจงกรมมีความสุข ก็ไปเดินจงกรม ทำกรรมฐานขึ้นสักอย่างหนึ่ง ที่เราทำแล้วมีความสุข ถ้าทำแล้วเครียดอย่าทำ

อย่างบางคนไม่ชอบดูอาการท้องพอง-ยุบ ดูท้องพอง-ยุบแล้วเครียด ทำอย่างนั้นไม่ดี ถ้าเครียด สมาธิจะไม่เกิด เพราะความสุขเป็นเหตุใกล้ให้เกิดสมาธิ ต้องมีความสุข เอาความสุขมาล่อ จิตนั้นเป็นดุจคล้ายเด็ก ซุกซน เด็กชอบหนีออกจากบ้านไปเที่ยวข้างนอกร่อนเร่ ไม่ค่อยยอมอยากกลับบ้าน พ่อแม่ตามหา ใช้ไม้ไล่ตีให้กลับบ้าน กลับมาเดี๋ยวเดียว พอเผลอ ก็หนีออกไปอีก แต่ถ้าพ่อแม่ ทำบ้านให้น่าอยู่อาศัย ภายในบ้านมีสิ่งที่เด็กชอบใจ ที่เด็กต้องการ มีของกินที่เด็กชอบ มีเกมที่เด็กชอบ เด็กก็เล่นอยู่ภายในบ้าน บางทีเด็กไม่ออกจากห้องเลย ติดอกติดใจในความสุข เพลิดเพลินอยู่กับสิ่งที่ชอบใจอยู่อย่างนั้น โบราณาจารย์ใช้เคล็ดลับตรงนี้แหละ มาทำความสงบแห่งจิต ใครภาวนาว่า พุทโธ ๆ แล้วมีความสุข ก็ภาวนาว่า พุทโธ อย่าไปภาวนาว่า พุทโธ เพื่อบังคับให้จิตสงบ พุทโธ ๆ ให้สบายใจ พุทโธ เล่นๆ คนไหน หายใจแล้วมีความสุข ก็หายใจ หายใจเล่นๆ ดูอาการท้องพอง-ยุบ มีความสุข ก็ดูอาการท้องพอง-ยุบ ดูอาการท้องพอง-ยุบเล่นๆ ทำให้มีความสุข มีความสบาย จิตมีความสุข จะไม่หนีไปทางตา หู จมูก ลิ้น กาย จะสงบอยู่ที่ใจ อันนี้เป็นเคล็ดลับของการทำสมถะหรือสมถะกรรมฐาน ฉะนั้นถ้าเราถนัดกรรมฐานชนิดไหน ใช้กรรมฐานชนิดนั้น ไม่ต้องเลียนแบบกัน ไม่ใช่ทุกคนต้องทำอย่างเดียวกัน กรรมฐานชนิดไหนเหมาะ ก็เลือกใช้ภาวนาชนิดนั้น

ขอให้ดูตัวเองว่า อยู่กับกรรมฐานชนิดไหน แล้วมีความสุข ก็อยู่กับอารมณชนิดนั้น ถ้าเราอยู่นะจิตใจมันชอบใจพอใจ มันสงบ ก็อยู่ในอารมณ์เดียวกัน เราได้พักผ่อน จิตใจโปร่งโล่งเบาสบาย แต่สบายถ้าติดอยู่ในความสบาย ไม่เดินปัญญาต่อ ไม่เจริญปัญญาต่อ แล้วก็ไม่มีวันประสบความสำเร็จในการปฏิบัติภาวนาเลย เคยไปตระเวนไปหาครูบาจารย์มากหลายองค์ ไม่ได้เลือกสายด้วย ครูบาอาจารย์องค์ไหน ที่มีชื่อเสียง ท่านไหน มีชื่อเสียง เข้าไปหา เข้าไปดู เข้าไปศึกษาหลายองค์นะ ก็พบว่า คนชอบนั่งสมาธิ และสมาธิที่ทำ ส่วนใหญ่ คือสมาธินิ่งๆ ทำสมาธิแล้วสงบ ทำจิตใจให้สงบ อยู่เฉยๆ ไม่เดินปัญญา ไม่เจริญปัญญา ไม่รู้จักวิธีเดินปัญญา ถ้าทำสมาธินิ่งๆ ก็คือสมาธิที่เจ้าชายสิทธัตถะ ไปเรียนกับอาจารย์ฤาษีทั้งสอง เป็นสมาธิที่มีประโยชน์ แต่เพื่อใช้สำหรับพักผ่อน ทำให้ได้พักผ่อน แต่คนที่พักผ่อนตลอดเวลา ไม่ทำมาหากิน จ้างให้ก็ไม่รวย อยากร่ำรวยในธรรมะ ต้องพยายาม เอาแต่ทำความสงบพักผ่อนอยู่อย่างเดียว ไม่ได้ผลหรอก ต้องมารู้จักวิธีเจริญปัญญา แต่การเจริญปัญญาได้ จะต้องอาศัยสมาธิชนิดที่ ๒

สมาธิ ๒ อย่าง

สมาธิชนิดแรก มีชื่อว่า อารัมมณปนิชฌาน จิตนั้นเพ่ง นิ่งสงบอยู่ในอารมณ์เดียว

สมาธิชนิดที่ ๒ มีชื่อว่าลักขณูปนิชฌาน จิตนั้นเห็นลักษณะ เห็นไตรลักษณ์ได้

สมาธิชนิดที่ ๒ เป็นสมาธิที่ไม่คอยมีคนรู้จัก สมัยนี้กับสมัยพุทธกาลก็ไม่แตกต่างกัน ไปเที่ยวหาดูตามสำนักปฏิบัติธรรมต่างๆ หายากมากเลย จะหาคนซึ่งนั่งสมาธิแล้ว จิตเป็นผู้รู้ผู้ตื่น ผู้เบิกบานนะ หาแทบไม่ได้ เพ่งจะมามีมากขึ้น สมัยที่หลวงพ่อปราโมทย์ ปาโมชฺโช สอนให้ดูจิต ช่วงนี้แหละ

วิธีที่จะทำให้จิตใจตื่น ต้องรู้ก่อนว่า จิตใจที่ไม่ตื่น เป็นอย่างไร จิตที่ไม่ตื่น คือใจที่หลงไปอยู่ในโลกของความคิด จิตคิดกับจิตที่เป็นผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบานจะกลับข้างกัน ก่อนที่จะทำถูก ต้องรู้สิ่งที่ผิด คืออะไรก่อน อย่างเราจะทำความสงบแห่งจิต ก็ต้องรู้ก่อนว่า จิตที่ไม่สงบเป็นอย่างไร จิตที่ไม่สงบ เพราะเที่ยวไปหาความสุขทางตา หู จมูก ลิ้นกายและใจ เราก็ปฏิบัติถูก ด้วยการหาอารมณ์ที่มีความสุขมาล่อจิต ถ้าจะฝึกจิตให้เป็นผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบาน ก็ต้องรู้ก่อนว่า ที่ผิดคืออะไร ที่ผิด คือจิต จะเป็นผู้คิด ผู้นึกผู้ปรุง ผู้แต่ง จิตของคนเราในโลก ของสัตว์ ของเทพ ของพรหม ส่วนมาก เป็นจิตที่คิดนึกปรุงแต่งไปทั้งสิ้น หลวงปู่ดูลย์ อตุโล บอกว่า จิตออกนอก จิตจะไหลออกไปข้างนอก จิตจะไหลไปทางตา จะไหลไปทาง หู จมูก ลิ้น กาย และใจ และทางใจ ส่วนใหญ่จะไหลไปคิด บางทีก็ไหลไปเพ่ง ทางใจ จะไหลไปมี ๒ แบบ คือจะไหลไปคิดเรื่อยๆ ไหลไปเพ่งอยู่กับอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งนาน ๆ ทางตาก็ไหลไปดู ทางหูก็ไหลไปฟัง ขณะที่ตาดูรูป อย่างเราดูหนังดูอย่างจดจ่อ จิตเราจะไหลเข้าไปอยู่ในจอ จิตเราจะไหลไป ถลำออกไป ตรงนี้ ถ้าเรารู้ทันว่า จิตเราไหลออกไปทางตา ไหลไปทางหู ไหลไปทางจมูก จิตก็ตื่นเหมือนกัน แต่ครูบาอาจารย์ส่วนใหญ่ จะให้รู้จิตคิด เพราะอะไร เพราะจิตคิด เป็นจิตที่เกิดบ่อยที่สุด เกิดบ่อยกว่าอย่างอื่น จิตที่ไปดูรูป จิตที่ไปฟังเสียง เกิดน้อยลงมา จิตที่ไปดมกลิ่น ลิ้มรสน้อยลงไปอีก อาจารย์ส่วนใหญ่ มักเลือกเอาตัวที่มากที่สุด ศึกษาจากตัวที่มากที่สุดเลย ที่เกิดบ่อยที่สุด ก็คือจิตคิด และครูบาอาจารย์หลายองค์ สอนพุ่งเข้ามาที่ให้รู้ทันจิตที่คิด ให้รู้ทันจิตที่ไหลไปเพ่ง หลวงปู่ดูลย์ สอนไว้ว่า คิดเท่าไหร่ก็ไม่รู้ หยุดคิดถึงรู้ แต่ก็อาศัยคิด ไม่ได้ห้ามคิด ไม่ได้ห้ามความคิด บางคนเข้าใจว่า หลวงปู่ดูลย์สอนว่าไม่ให้คิด ไม่ให้คิด ก็คือการฝึกตัวเองให้กลายเป็นต้นไม้และก้อนหิน ซึ่งไม่ถูก เป็นมนุษย์ เป็นคนต้องคิด ต้องคิดเป็น ให้จิตมันคิดไป แต่ถ้ามันคิดไปแล้ว เกิดสุขให้รู้ทัน เกิดทุกข์ให้รู้ทัน เกิดดีเกิดชั่วให้รู้ทัน คอยรู้ทันอย่างนี้จึงจะใช้ได้ หรือจิตมันคิดแล้ว จิตได้ถลำไปอยู่ในโลกของความคิด จิตมันจะไหลไปอยู่ในโลกของความคิดให้รู้ทันว่า มันหนีไปคิด มันหลงไปคิด ถ้ารู้ทัน รู้ทัน จิตจะตื่นอัตโนมัติ กลายเป็นจิตที่เป็นผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบาน หลวงพ่อเทียน จิตฺตสุโภ วัดสนามใน[๗] บอกว่า ถ้ารู้ว่า จิตคิด จะได้ต้นทางของการปฏิบัติ หลวงพ่อเทียนฝึกดูการเคลื่อนไหวกาย ๑๔ จังหวะ ทำบ่อยๆ จะทำให้จิตเกิดความรู้สึกตัวได้ แต่ต้องทำอย่างปกติและต่อเนื่อง ไม่ใช่สายไหนนะ ถ้าครูบาอาจารย์องค์ไหนภาวนาถูก ธรรมะมันลงเป็นเนื้อเดียวกันหมดแหละ ให้รู้ทันจิตที่ไหลไปคิด จิตที่หลงไปเพ่ง

---

[๗] หลวงพ่อเทียน จิตฺตสุโภ. สิ่งที่ฝากไว้. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.watsanamnai.org/index.php?lay=show&ac=article&Id=539151596&Ntype=9 [20 ธันวาคม 2561]

วิธีการ ทำอย่างไร จะรู้ได้ง่าย ธรรมดาจิตจะไหลไปคิดตลอดเวลาเลย กลางคืนก็คิด นอนหลับอยู่แท้ๆ จิตก็คิด เรียกว่าฝัน จิตไหลอยู่ตลอดเวลาเลย วิธีการคือ ให้หากรรมฐานมาสักอย่างหนึ่ง คนไหนถนัดภาวนาว่า พุทโธ ๆ มาอยู่กับพุทโธ ๆ คนไหนถนัดรู้ลมหมายใจ ก็ใช้ลมหายใจ คนไหนถนัดดูอาการท้องพอง-ยุบ ก็ใช้ดูอาการท้องพอง-ยุบ แต่วิธีดูนั้น แตกต่างกัน ถ้าต้องการให้จิตสงบ ก็น้อมจิตไปอยู่กับการภาวนาว่า พุทโธ ๆ น้อมจิตไปอยู่ที่ลมหายใจ น้อมจิตไปอยู่ที่อาการท้องพอง-ยุบ น้อมจิตไปอยู่ที่เท้า เพราะจิตมันถูกน้อมไปอยู่ในอารมณ์เดียว มันสงบ แต่ถ้าต้องการให้จิตตั้งมั่น เราทำกรรมฐานอย่างเดียวนั่นแหละ แต่เราคอยรู้ทัน เวลาจิตไหลไปคิด เช่น ทำภาวนาว่า พุทโธ ๆ จิตหนีไปคิดก็รู้ทันว่า หนีไปคิด แต่ถ้าเราลงมือทำกรรมฐานจริงๆ จิตไม่ได้หนีไปคิดอย่างเดียว จิตจะหนีไปเพ่งด้วย ถ้าภาวนาว่า พุทโธ ๆ บางทีก็หนีไปคิดให้รู้ทัน บางทีก็ไปเพ่งจิตให้นิ่ง ก็รู้ทันว่าถลำไปจ้อง ไปเพ่งจิต หรือดูลมหายใจเข้าออก จิตมันหายใจ ร่างกายมันหายใจ จิตมันเป็นคนดู หายใจไป หายใจไป จิตหนีไปคิดรู้ทัน จิตถลำเข้าไปจ้อง นิ่งแนบเข้าไปที่ลมหายใจรู้ทัน จิตมันส่งออกนอก ส่งออกไปในความคิดก็ได้ ส่งไปที่ลมหายใจก็ได้ ดูอการท้องพอง-ยุบ ไป จิตไหลไปคิด รู้ทัน จิตไหลไปเพ่งที่ท้องรู้ทัน จิตที่รู้ทันที่ไหลออกไป หลวงปู่ดูลย์ อตุโล เรียกว่าจิตออกนอก จิตส่งออกนอก ถ้ารู้ทันจิตที่ส่งออกนอก รู้ทันจิตที่เคลื่อนไป ไหลไป การที่รู้ทันจิตที่เคลื่อนไป ไหลไป จิตจะดับอัตโนมัติ เพราะจิตที่เคลื่อนไปไหลไปเป็นจิตที่ฟุ้งซ่าน เป็นจิตที่มีกิเลสเรียกว่าอุทธัจจะ ทันทีที่จิตอัตโนมัติเกิด กิเลสจะดับอัตโนมัติ ทันทีที่เรารู้ว่าจิตไหล กิเลสจะดับอัตโนมัติ จิตจะตั้งมั่นขึ้นในฉับพลัน ในพริบตาทีเดียว ถ้าหากเราฝึกและได้เช่นนี้ ตัวนี้แหละ สมาธิเช่นนี้แหละ เป็นตัวสำคัญ เป็นตัวแตกหักเลยว่าในชาตินี้ จะมีโอกาสเจริญวิปัสสนากรรมฐานได้หรือไม่ ถ้าไม่มีจิตที่ทรงสมาธิที่ถูกต้อง เป็นผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบาน จะไม่สามารถเห็นความจริงของรูปนามกายใจได้ สมาธิถูกต้องเช่นนี้ตัวแตกหักเลย มาฝึกมาลองฝึกค่อยๆ ฝึกไป ถ้าวันไหนจิตฟุ้งซ่านมาก ก็มาภาวนาว่า พุทโธๆ มาหายใจ มาดูอาการท้องพอง-ยุบ ให้จิตได้พักผ่อน หากวันไหนจิตมีเรี่ยวแรงพอสมควรแล้ว แทนที่จะน้อมจิตไปอยู่กับอารมณ์ อยู่กับลมหาย อยู่กับอาการท้องพอง-ยุบ อยู่กับเท้า ให้คอยรู้ทันจิต เวลาจิตหนีไปคิด หรือหนีไปเพ่ง คือไปเพ่งท้อง ไปเพ่งเท้า ไปเพ่งมือ ถ้ารู้ทันจิตที่เคลื่อนไป จิตจะตั้งมั่นโดยอัตโนมัติ เมื่อจิตตั้งมั่น ก็พร้อมที่จะทำงานอันที่ ๓ คือ การเจริญปัญญา

การเจริญปัญญา

ต่อไปนี้ เป็นการพัฒนาจิตให้เกิดปัญญา รู้ความจริงของธาตุขันธ์กายใจ งานตรงนี้เป็นงานที่อัศจรรย์ ไม่มีคำสอนในของศาสนาอื่น มีเฉพาะในคำสอนของพระพุทธเจ้า ถ้าเราได้ชื่อว่าเป็นชาวพุทธผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบาน แต่ทำสมาธิได้อย่างเดียว (คือทำจิตให้สงบอย่างเดียว) หรือบำเพ็ญทาน รักษาศีลไม่เคยทำสมาธิทำให้จิตสงบได้เลย ก็ยิ่งแย่ใหญ่ หรือทำสมาธิ ทำจิตให้สงบ ได้ความสงบแห่งจิตก็ยังดี

แต่ถ้าหากฝึกจนได้สมาธิตั้งมั่น อีกนิดเดียวก็จะเจริญญาได้ เมื่อจิตตั้งมั่นเป็นผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบาน ไม่ใช่จิตผู้คิดผู้นึกผู้ปรุงผู้แต่ง จิตตั้งมั่นคอยเป็นคนดูเป็นผู้ดูอยู่วงนอกได้ ก็หัดเจริญปัญญา

ในขั้นแรก การเจริญปัญญา หัดแรกสิ่งที่เรียกว่าตัวเราออกเป็นส่วนๆ ใช้คำว่าแยกธาตุแยกขันธ์ เช่น ร่างกายเป็นส่วนหนึ่ง จิตใจเป็นส่วนหนึ่ง แล้วก็ร่างกาย ก็แยกได้อีก เป็นธาตุดิน ธาตุน้ำ ไฟ ลม แยกธาตุออกไป ทางจิตใจ ก็แยกออกได้ เป็นเวทนาขันธ์ ความรู้สึกสุข ความรู้สึกทุกข์ ความรู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์ สัญญาขันธ์ ความจำได้ความหมายรู้ สังขารขันธ์ ความปรุงแต่งดี ความปรุงแต่งชั่ว ความปรุงแต่งไม่ดีไม่ชั่ว วิญญาณขันธ์ คือจิตที่เกิดตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ หมุนเวียนไปเรื่อยๆ และถ้าเราฝึกมาแยกขันธ์ให้ได้ ถ้าแยกขันธ์ไม่ได้ จะล้างความเห็นผิดว่ามีตัวเราไม่ได้ รู้สึกไหม ในกายนี้มีเราอยู่คนหนึ่ง ร่างกายเป็นของไม่เที่ยง ร่างกายแปรปรวน เมื่อก่อนเราเป็นเด็ก เดี๋ยวนี้ไม่ใช่เด็ก เมื่อก่อนหนุ่มสาว เดี๋ยวนี้ไม่ใช่หนุ่มสาว ร่างกายดูง่าย ว่าแปรปรวน แต่ในกายนี้ ลึกๆ ก็รู้สึกไหมว่ามีเราอยู่คนหนึ่ง เราคนนี้กับเราตอนวัยเด็กยังเป็นคนเดิม เราคนนี้กับเราพรุ่งนี้ กับเราปีหน้า กับเราในชาติหน้าเป็นเราคนเดิม เราไปสำคัญมั่นหมายว่า จิตคือตัวเรา และมันเป็นอมตะด้วย หลายๆ คนจำนวนมากชอบคิดว่า จิตเที่ยง ถ้าร่างกายตาย จิตออกจากร่างไปเกิดใหม่ ก็จิตดวงเดิมไปเกิดใหม่ นี่เป็นมิจฉาทิฏฐิโดยแท้ เป็นมิจฉาทิฏฐิที่เรียกว่าสัสสตทิฏฐิ ความเห็นว่าเที่ยง จริงๆแล้ว จิตนั่นเกิดดับๆ ตลอดเวลา เราลองมาหัดสังเกตดูตัวเอง ค่อยๆ มาหัดก่อน แรกๆ หัดแยกก่อนสิ่งที่เรียกว่าตัวเรา หัดแยกออกเป็นส่วนๆ แล้วก็จะพบว่า ทุกๆ ส่วนนั้นเกิดแล้วดับทั้งสิ้น และแม้กระทั่งตัวจิตเอง เกิดแล้วก็ดับ การที่จะทำลายความเห็นผิดว่า ตัวเรามีอยู่ ทำได้ด้วยวิธีแยกสิ่งที่เรียกว่าตัวเรา แยกออกเป็นส่วนๆ วิธีนี้เรียกว่าวิภัชชวิธี วิธีแยกแยะส่วนต่างๆ

เหมือนอย่างมีรถยนต์อยู่หนึ่งคัน รถยนต์มีอยู่จริงๆ แต่ถ้าเรามาถอดรถยนต์ออกเป็นชิ้นๆ โดยเริ่มแรก เริ่มถอดนอตก่อน ถอดสะกู ออกมา สะกูไม่ใช่รถยนต์แหละ ถอดล้อออกมา ลูกล้อไม่ใช่รถยนต์แล้ว ถอดตัวถัง ถอดเบาะ ถอดกันชน ถอดถังน้ำมัน ถอดเครื่องยนต์ ถอดพวงมาลัย ถอดเบรก ถอดคลัช ถอดคันเร่ง ถอดๆ ออกมานะ แต่ละชิ้นแต่ละชิ้น ไม่ใช่รถยนต์แล้ว แต่พอมันมารวมกันเข้ามันมีรถยนต์ แต่พอมันกระจายออกไป มันไม่มีรถยนต์

วิธีเช่นนี้แหละ ที่พระพุทธเจ้าสอนให้เราเอามาใช้ในการดูสิ่งที่เรียกว่าตัวเรา จะถอดสิ่งที่เรียกว่าตัวเราออกเป็นชิ้นๆ บางคนถอดเป็นขันธ์ ๕ โดยแยกเป็นรูป เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร เป็นวิญญาณ บางคนถอดเป็นอายตนะ ๖ โดยแยกเป็น ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ บางคนแยกออกเป็น ธาตุ ๑๘ บางคนแยกถอดเป็นอินทรีย์ ๒๒ สารพัดจะแบ่ง แยกเป็นแบบไหนก็ได้ ที่พระองค์สอนเอาไว้ คือ การกระจายสิ่งที่เรียกว่าตัวเราออกเป็นส่วนๆ แล้วจะพบว่า แต่ละส่วนไม่ใช่ตัวเรา

และถ้าจิตของเราตั้งมั่น เป็นผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบาน เราถึงจะกระจายสิ่งที่เรียกว่าตัวเราออกเป็นส่วนๆ ได้ ถ้าจิตไม่ตั้งมั่น เป็นผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบาน จิตจะไม่มีคุณภาพ ไม่มีคุณสมบัติพอที่จะกระจายสิ่งที่เรียกว่าตัวเราออกเป็นส่วนๆ ได้ มันไม่ใช่เรื่องยาก ฟังแล้ว ดูเหมือนยาก แต่จริงๆ มันไม่ยาก

การดูจิตตัวเอง คิดว่า จิตอยู่ที่ไหน คิดว่า จิตต้องอยู่ในร่างกาย และก็พยายามหาจิต เพื่อให้รู้ว่าจิตอยู่ตรงไหน ในร่างกาย ดูไปที่ผม ดูไป ดูไป ผม เส้นผม ไม่ใช่จิต ผม เส้นผม เป็นสิ่งที่เราไปรู้เข้า ไม่เห็นจะเป็นจิตตรงไหนเลย

ดูขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อเอ็นกระดูก ฯลฯ นะ ดู (พิจารณา) ไล่ขึ้น ไล่ลงในร่างกาย ไม่มีส่วนไหนของร่างกาย ที่เป็นจิต ดูไปดูไป หรือว่าความสุขความทุกข์เป็นจิต

ดูไปที่ความรู้สึกสุข ก็ไม่เห็นมีจิตอยู่ในความรู้สึกสุข ดูไปที่ในความรู้สึกทุกข์ ก็ไม่ได้เห็นมีจิตอยู่ในความรู้สึกทุกข์ เมื่อเที่ยวหาอยู่ หรือว่าจิตคือความคิด สุดท้ายหรือว่า จิตคือความคิด จงใจคิดเลย คิดบทสวดมนต์ว่า คำว่า นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระผู้มีพระภาค ผู้เป็นอรหันต์ ตรัสรู้ชอบได้ด้วยพระองค์ พระองค์นั้น คิดบทสวดมนต์ จิตมันเห็นจิตที่คิด ทันทีที่จิตเห็นจิตที่คิด จิตรู้(ตื่น เบิกบาน) ก็เกิด พอจิตรู้(ตื่น เบิกบาน) เกิด ก็เป็นทันทีเลย จิตเห็นเลยว่า ร่างกายก็อยู่ส่วนกาย อย่างผม(เส้นผม) เป็นสิ่งที่จิตไปรู้ ผม (เส้นผม) กับจิตเป็นคนละส่วนกัน ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก ฯลฯ เป็นสิ่งที่จิตไปรู้เข้า ผม (เส้นผม) กับจิตเป็นคนละส่วนกัน ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก ฯลฯ กับจิต เป็นคนละส่วนกัน กุศลกับจิตเป็นคนละส่วนกัน อกุศลกับจิตเป็นคนละส่วนกัน ความปรุงดี ความปรุงชั่วทั้งหลาย เป็นคนละส่วนกันหมดเลย และแล้วก็เห็นจิตนั่นแหละ เดี๋ยววิ่งไปที่ตาแล้วก็ดับ วิ่งไปที่หู แล้วก็ดับ วิ่งไปคิดแล้วก็ดับ รู้สึกตัวขึ้นมาแล้วก็ดับ เป็นแต่สิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว ก็ดับไป เกิดแล้วก็ดับไป ร่างกายและจิตใจก็เป็นของที่ไม่ใช่ตัวเราสักอย่างเดียวเลย

ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก ฯลฯ ก็ไม่ใช่ตัวเรา

ความสุข ความทุกข์ ก็ไม่ใช่ตัวเรา

กุศล อกุศล เช่นโลภโกรธหลง ก็ไม่ใช่ตัวเรา

จิตวิ่งไปทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ สั่งมันก็ไม่ได้ ตอนนั้นยังไม่เห็นว่ามันไม่ใช่เรา พอภาวนาไปเรื่อย ๆ ถึงจุดหนึ่ง ปัญญาเกิด ก็เห็นความจริงว่า ทุกอย่างเกิด ก็หายไป

รูปเกิด และรูปก็ดับ เวทนาเกิด และเวทนาก็ดับ สัญญาเกิด สัญญาก็ดับ สังขารความปรุงดีปรุงชั่ว เช่น โลภ โกรธ หลง เกิด และโลภ โกรธ หลง ก็ดับ จิตเกิดที่ตา ที่หู ที่จมูก ที่ลิ้น ที่กาย ที่ใจเกิดแล้วๆ ก็ดับ การที่คอยเห็นทุกอย่างเกิดแล้วดับ ทุกอย่างเกิดแล้วก็ดับ ลักษณะเช่นนี้เรียกว่า วิปัสสนากรรมฐาน

สัมมาสมาธิ : สมาธิถูกต้อง

การที่คอยเห็นว่า ทุกอย่างเกิดแล้วก็ดับ เช่นนี้เป็นขั้นเจริญปัญญา ตรงที่สามารถแยกธาตุ แยกขันธ์ได้ เห็นกายอยู่ส่วนกาย เห็นจิตอยู่ส่วนจิต เห็นความสุข ความทุกข์ อยู่ส่วนความสุขความทุกข์ เห็นกุศลอกุศล ตอนนั้นก็ยังไม่ขึ้นวิปัสสนากรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐานนี้เริ่มขึ้นเมื่อเห็นความเกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้วก็ดับไปของสภาวธรรมทั้งหลายที่เราแยกออกมาเป็นส่วนๆ นั่นแหละ เช่นรูปที่หายออกเกิดแล้วก็ดับไป

รูปที่หายใจเข้า เกิดแล้ว ก็ดับไป รูปที่ยืน ที่เดิน ที่นั่ง ที่นอน รูปที่พอง ที่ยุบ เกิดแล้วก็ดับไป อย่างนี้ถึงจะเรียกว่าเดินปัญญาอยู่ เราเจริญปัญญาอยู่

รูปที่สุข ที่ทุกข์ เกิดแล้ว ก็ดับ หรือความสุขความทุกข์ทางใจ เกิดแล้ว ก็ดับ กุศลอกุศลทางใจ เกิดแล้วก็ดับ จิตที่เกิดทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เกิดแล้วก็ดับ ถ้าเห็นอย่างนี้มากๆ ถึงจุดหนึ่ง ปัญญามากพอ จิตจะรวมเข้าอัปปนาสมาธิ รวมเอง ถึงเราไม่เคยเข้าฌาน วันนั้น จิตก็จะเข้าฌานของมันเอง เข้าอัปปนาสมาธิได้เอง จิตจะรวมลงมา แล้วมันมาตัดสินความรู้กันในสมาธิ การตัดสินความรู้ในสมาธิ จะรู้ความจริงว่า ตัวเราไม่มี เมื่อตัวเราไม่มี เวลาจิตถอยออกมาแล้วย้อนกลับไปดู ก็จะพบว่า กายนี้กลวงๆ ไม่มีเราอีกต่อไปแล้ว และจิตใจก็เป็นแค่สภาวธรรม สภาวธรรมแต่ละชนิดๆ ไม่ใช่ตัวเราสักอย่างเดียวเลย ย้อนไปดูทวนเข้า ทวนออก ก็เห็นแต่ว่า ไม่มีเรา ตัวเราไม่มี

ฝึกให้จิตเกิดปัญญา

ขั้นแรก คือตั้งจิตตั้งมั่น ให้ได้ก่อน เป็นผู้รู้ ผู้ดู ให้ได้ก่อน ถัดจากนั้น หัดแยกกาย แยกใจ แยกสุข แยกทุกข์ ออกไป แยกกุศล แยกอกุศลออกไป แล้วก็เห็นร่างกายเกิดแล้วก็เปลี่ยนไป เกิด ก็ดับไป เห็นความสุขความทุกข์ เกิดแล้วก็ดับไป เห็นกุศลอกุศลทั้งหลาย เกิดแล้วก็ดับไป เห็นจิตหมุนเวียนทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เกิดที่ตาแล้วก็ดับ เกิดที่หู แล้วก็ดับ

เริ่มหัดภาวนาใหม่ๆ ไม่เห็นหรอก เมื่อหัดใหม่ๆคิดว่า จิตมีดวงเดียว และจิตนี้ วิ่งไปทางตาแล้ว ก็วิ่งกลับเข้ามาที่ใจ วิ่งไปทางหูแล้ว ก็วิ่งกลับเข้ามาที่ใจ ลักษณะเช่นนี้ อย่างนี้เรียกว่าสันตติ ความสืบเนื่องยังไม่ขาด เราเห็นว่า จิตมีดวงเดียว จิตเหมือนแมงมุมอยู่กลางใย มีอะไรมากระทบทางทิศนี้ก็วิ่งไปตามใยนี้ แล้วก็วิ่งกลับมาอยู่ตรงกลาง มีสิ่งมีอะไรมากระทบ มีแมลงมากระทบอีกเส้นหนึ่งทางหนึ่งก็วิ่งไปทางนั้นแล้วก็วิ่งกลับมา เริ่มหัดใหม่ๆจะเห็นว่า จิตวิ่งไป วิ่งมาทางทวารทั้ง ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) แล้วก็กลับมาอยู่ที่ใจ ลักษณะเช่นนี้ชื่อว่าเห็นยังไม่จริง ยังไม่เห็นจริง ต้องเห็นจนกระทั่งว่า จิตเกิดที่ตา แล้วก็ดับลงที่ตา เกิดที่หู แล้วก็ดับลงที่หู เกิดที่จมูกแล้วก็ดับลงที่จมูก ฯลฯ เกิดขึ้นที่ใจแล้วก็ดับลงที่ใจ

สัมมาวายามะ : เพียรถูกต้อง ฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

ค่อยๆ ฝึก ค่อยๆ รู้ ค่อยๆ ดู ค่อยๆ สังเกตไป ขั้นแรก อาจแยกกายกับใจออกจากกันก่อน เช่น ร่างกายยิ้ม ลองยิ้ม เห็นร่างกายยิ้มไหม รู้สึกไหม ร่างกายกำลังยิ้มอยู่ รู้สึกไหม ร่างกายพยักหน้า รู้สึกไหม เบื้องต้น ยิ้มไว้ก่อน ถ้าเริ่มกรรมฐาน (เริ่มแทรกแซงจิต ตั้งใจทำ) เอาแล้ว บัดนี้ จะดูจิตแล้ว ไม่ได้ผลหรอก จิตจะมีสมาธิ จิตใจต้องมีความสุข เริ่มต้นยิ้มไว้ก่อน ยิ้มมีความสุขก่อน บางครั้งหัวเราะ เห็นร่างกายมันหัวเราะ เห็นร่างกายยิ้ม นั่งนานๆ คันบ้างไหม เห็นร่างกายมันเกา เห็นร่างกายเคลื่อนไหว เราเป็นคนดู ค่อยหัดดู ไม่ใช่เรื่องยากเลย แต่ละคนสามารถรู้กาย รู้ใจตัวเองได้อยู่แล้ว แต่ละเลย ที่จะรู้เท่านั้นเอง พยักหน้า ให้เห็นร่างกายพยักหน้า ค่อยๆ รู้สึกไป ค่อยๆ ดูไป ถึงจุดหนึ่ง มันจะปิ๊ง ขึ้นมาเอง ตัวที่พยักหน้าอยู่ มันเป็นวัตถุเท่านั้นเองเหมือนหุ่นยนต์ตัวหนึ่งมันยิ้มเหมือนหุ่นยนต์ตัวหนึ่ง มันกระดุกกระดิก มันไม่ใช่เราหรอก เป็นแค่วัตถุเป็นแค่ก้อนธาตุเท่านั้นเอง นี่หัดอย่างนี้ มันจะค่อยๆ เกิดปัญญาขึ้นมา เห็นความจริงของรูปว่า ไม่ใช่ตัวเราหรอกเป็นเพียงแค่วัตถุเท่านั้นเอง แล้วมาดู ความสุขความทุกข์

รู้จักความสุข ไหม ใครรู้จักความสุข บ้าง ยกมือ ใครรู้จักความสุขบ้าง

ความสุขเราก็รู้จัก ใช่ไหม ความทุกข์เราก็รู้จักใช่ไหม การปฏิบัติไม่ยากอะไร จิตมีความสุข รู้ว่า กำลังมีความสุขอยู่ เราจะเห็นว่า ความสุขเป็นสิ่งที่แปลกปลอมเข้ามา เป็นสิ่งที่จิตไปรู้เข้า ไม่ใช่จิตหรอก เป็นสิ่งที่ผ่านมาแล้วผ่านไปเหมือนคนเดินผ่านหน้าบ้านเท่านั้น ไม่ใช่ตัวเราหรอก ไม่ใช่คนภายในบ้าน เราด้วย ความทุกข์ผ่านมาแล้ว ก็ผ่านไป แม้การปฏิบัติจริงๆ ไม่ได้ยากอย่างที่คิดหรอก ไปนั่งสมาธิให้ จิตสงบแบบเข้าฌาน ยากกว่ากันเยอะเลย ส่วนการเจริญปัญญา เข้าฌานไม่เป็น (เข้าฌานไม่ได้) ก็ทำได้ ความสุขเราก็รู้จัก ความทุกข์เราก็รู้จัก ร่างกายยืน เดิน นั่ง นอน (กิน ดื่ม ทำ พูด คิด) แล้วก็รู้จัก ร่างกาย พยักหน้าเราก็รู้จัก ก็แค่คอยรู้สึกไป คอยดูไป ร่างกายเคลื่อนไหว ก็เห็นร่างกายเคลื่อนไหว ใจเป็นแค่ คนดู (เป็นคนดูอยู่วงนอก) จะรู้สึกตัวขึ้นมาเลยว่า ร่างกาย ไม่ใช่ตัวเราหรอก ความสุขความทุกข์เกิดขึ้น เราเป็นคนดูอยู่ จิตเป็นผู้รู้ผู้ดูอยู่ ไม่ใช่เห็นด้วย ความสุขความทุกข์เป็นสิ่งที่แปลกปลอมเข้ามา ไม่ใช่ ตัวเราหรอก กุศลอกุศลทั้งหลายเกิดขึ้น จิตเป็นผู้รู้ผู้ดูอยู่ ก็จะเห็นเลย กุศลอกุศล โลภ โกรธ หลง ทั้งหลายนั้น เป็นสิ่งที่แปลกปลอมเข้ามาสู่ความรับรู้ของจิต มาแล้วก็ไป ไม่ใช่ตัวเราหรอก แค่เฝ้าดูลงไป อย่างนี้ แล้วก็ตัวจิตเอง เดี๋ยวก็วิ่งไปทางตา เดี๋ยวก็วิ่งไปทางหูเดี๋ยวก็วิ่งไปทางจมูก หัดดูไปเรื่อยๆ ในที่สุด ก็เพราะว่าจิตนั้นเกิดแล้วก็ดับจิตเกิดที่ตา แล้วก็ดับ จิตเกิดที่หู แล้วก็ดับ จิตเกิดที่ใจ แล้วก็ดับ ในความเป็นจริงแล้ว จิตเกิดดับอยู่ตลอดเวลา แต่เกิดดับรวดเร็วมากจนเรามองไม่เห็นว่า มันเกิดดับ เหมือนอย่างแสงสว่างหลอดไฟสว่าง เราคิดว่า ไฟฟ้าเที่ยง ก็แสงสว่างมันคงที่ จริงๆ ไฟฟ้าเกิดดับอยู่ ตลอดเวลา

ใครเคยเห็นฟิล์มหนังแบบโบราณบ้าง ยกมือสิ มีไหม คนโบราณก็เคยเห็น ฟิล์มหนังแบบโบราณแต่ละรูปๆ ไม่ได้เคลื่อนไหว นึกออกไหม มันเป็นคนละรูปกันนึกออกไหม แต่พอมันเคลื่อนที่ต่อกันอย่างรวดเร็ว แล้วรู้สึกว่ามีตัวละครอยู่ตัวหนึ่งเคลื่อนที่ได้ จิตนี้ก็เหมือนกัน จิตนั้น ก็แค่เพียงฟิล์มหนังใบหนึ่งดวงหนึ่ง แต่มันเกิดขึ้นติดต่อกันอย่างรวดเร็วจนเราคิดว่าเรามีอยู่จริงๆ เรามาลองหัดดู ดูไปจนเห็นของจริงไปเลย **ในกายนี้ ก็ไม่ใช่ตัวเรา ความสุขความทุกข์ ไม่ใช่ตัวเรา กุศลอกุศล ไม่ใช่ตัวเรา ตัวจิตเอง ก็ไม่ใช่ตัวเรา เดี๋ยวก็เกิด เดี๋ยวก็ดับ การดูอย่างนี้แหละ เรียกว่าการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน**

อย่าไปกลัวคำว่า วิปัสสนา คือการเห็นแจ้ง การเห็นจริง การเห็นถูกต้อง หมายถึงเห็นกายถูกต้องเห็นอะไร เห็นร่างกายไม่เที่ยง ร่างกายเป็นทุกข์ ร่างกายไม่ใช่ตัวเรา เห็นถูกต้อง เห็นความสุขความทุกข์ถูกต้อง เห็นความสุข ความทุกข์ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ บังคับไม่ได้ เห็นกุศลอกุศลถูกต้อง ก็เห็นกุศลอกุศลทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ บังคับไม่ได้ เห็นจิตถูกต้อง ก็เห็นจิตไม่เที่ยง เป็นทุกข์ บังคับไม่ได้ แต่ละคนสามารถรู้กายรู้ใจของตัวเองได้อยู่แล้ว แค่ละเลยที่จะรู้เท่านั้น ต่อไปนี้ตั้งใจใหม่ กลับเนื้อกลับตัวใหม่ อย่าลืมตัวเองบ่อย พยามยามรู้สึกตัวเองบ่อยๆ รู้สึกตัวเรื่อยๆ อย่าให้ใจหนีไป รู้สึกตัว ใครรู้สึกตัวใจหนีไปคิดคอยรู้ทัน ใจหนีไปคิดคอยรู้ทัน ที่รู้สึกตัวขึ้นมา รู้สึกตัวขึ้นมา

ถ้าปัญญาเริ่มทำงาน บางคนนั่งแปรงฟัน ยืนแปรงฟัน กำลังเคลื่อนไหวด้วยมืออยู่ นี่แปรงมาตั้งแต่เกิด ตั้งแต่เด็กก็ไม่เคยรู้เลย พอหัดเจริญสติหัดรู้สึกตัว จิตเป็นผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบานขึ้นมา แปรงๆ อยู่รู้สึกขึ้นมา มือนี้ไม่ใช่เราแล้ว เป็นวัตถุอะไรที่กำลังเคลื่อนไหวอยู่ ใบหน้าที่ขยับอยู่นี่ ไม่ใช่ตัวเราแล้วใบหน้าที่ส่ายไปส่ายมา นี่ไม่ใช่ตัวเราแล้ว จะรู้สึกเอง

หรือบางคนนอนอยู่ แล้วก็ตื่นขึ้นมา รู้สึกตกใจ ไม่รู้ตัวอะไรนอนอยู่ มันไม่ใช่ตัวหนู อีกต่อไปแล้วมันเป็นรูปที่นอนอยู่ รูปที่อยู่ในอิริยาบถนอนเท่านั้นเอง จิตจะเกิดปัญญา จะรู้ความจริงว่า ตัวเราไม่มีหรอก เดี๋ยวจะค่อยๆเห็นเอง ค่อยๆฝึกไป ไม่ได้ยากอะไร

การปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตและปัญญา

การพัฒนาจิต[๘] อย่างแรก จิตฟุ้งซ่านมาพัฒนาให้จิตสงบ ด้วยการน้อมจิตไปอยู่ในอารมณ์อันเดียวที่มีความสุข ต้องเลือกเอาเองว่า เราอยู่กับอะไรแล้วมีความสุข แต่ต้องเป็นอารมณ์ที่ไม่ยั่วกิเลสถ้าเล่นไพ่แล้วมีความสุข ดูมวยแล้วมีความสุข อย่างนี้มันยั่วกิเลส อันนี้จิตนี้แกว่งไปตลอดเลย จิตไม่สงบหรอก เดี๋ยวก็มีราคะเดี๋ยวก็มีโทสะ มีเมียน้อย มีความสุข แต่ไม่สงบหรอก เกิดวุ่นวายเกิดจลาจลต้องเลือกอารมณ์ที่ไม่ยั่วกิเลสตัณหา

---

[๘] หลวงพ่อปราโมทย์ ปาโมชฺโช. **จิตตภาวนา** [ออนไลน์], แหล่งที่มา : https://www.youtube.com/watch?v=gT8l2QQjjS0 [23 เมษายน 2562]

อย่างภาวนาว่าพุทโธๆ นี้ ไม่ยั่วกิเลส ดูลมหายใจ ไม่ยั่วกิเลส ดูอาการท้องพองยุบ ไม่ยั่วกิเลส เลือกเอา อันไหนเหมาะกับเรา เราอยู่กับอารมณ์อันใดแล้วมีความสุข ก็อยู่กับอารมณ์นั่นแหละ ก็จะได้ความสงบขึ้นมา เราได้ความสงบแล้ว อย่าอยู่เฉยๆ

ถ้าทำตรงนี้ ไม่เป็น ก็ข้ามเลย ก็ได้ มาฝึกสมาธิชนิดที่ ๒ ทำภาวนาว่า พุทโธๆ หายใจอะไรอย่างเหมือนเดิมแหละ ขยับมืออย่างหลวงพ่อเทียนก็ได้ แล้วจิตหนีไปคิดรู้ทัน จิตไหลเข้าไปเพ่งอยู่ที่มือ ที่เท้า ที่ท้อง ที่ลมหายใจ รู้ทัน จิตตั้งมั่นขึ้นมาเป็นผู้รู้ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน หรือรู้ทันจิตที่ไหลไปคิด จิตก็ตั้งมั่นขึ้นมาเป็นผู้รู้ ผู้ดู จิตเป็นผู้รู้ผู้ดู แล้วก็มาหัดแยกธาตุ แยกขันธ์ เห็นร่างกายมันนั่ง ใจเป็นคนดู เห็นร่างกายหายใจ ใจเป็นคนดู ร่างกายพยักหน้า ใจเป็นคนดู หัดไปเรื่อยๆ

ความสุขความทุกข์เกิดขึ้นในกาย คอยรู้สึก ก็จะเห็นมันมาชั่วคราวแล้วก็หาย ดับไป

ความสุขความทุกข์เกิดขึ้นที่ใจ คอยรู้สึก ก็จะเห็นว่าอยู่ชั่วคราวแล้วก็หาย ดับไป

กุศลอกุศลเกิดขึ้นที่ใจ ก็คอยรู้สึกไป ก็เห็นว่า อยู่ชั่วคราวแล้วก็หาย ดับไป

จิตไปดู จิตไปฟัง จิตไปคิด อยู่ชั่วคราวแล้วก็หายไป ดับไป อย่างนี้แหละ เป็นการเจริญจิต

ปัญญาจะค่อยแก่รอบขึ้นเป็นลำดับๆ ในช่วงแรกๆ ปัญญาเบื้องต้น จะเห็นว่า ตัวเราไม่มี สิ่งทั้งหลายเกิดและดับทั้งสิ้น จริงๆ มันไม่มีหรอก ค่อยๆ ดู ๆ ค่อยๆ หัดไป มันไม่ยาก ไม่ยากหรอก แต่ถ้าไม่ฝึก ยากที่สุดเลย พอไหวไหม เปิดไฟหน้าตัวเดียวได้เห็นเลย ทุกอย่างในกาย ในใจ เกิดแล้วดับ เอาตรงนี้ให้ได้ก่อน แล้วถัดจากนั้น ก็มาดูต่อไป ปัญญามันจะค่อยแก่กล้าขึ้น สุดท้าย จิตจะเห็นความจริงที่ลึกซึ้งขึ้นไปอีก จิตจะเห็นว่าร่างกายนี้มีแต่ทุกข์ล้วนๆ มีแต่ทุกข์มากบ้าง ทุกข์น้อยบ้าง ในขณะนี้ ภูมิจิต ภูมิธรรมเราไม่ถึงขนาด ที่จะเห็นร่างกายเป็นทุกข์ล้วนๆ เราจะเห็นแค่ว่าร่างกายเป็นทุกข์บ้าง เป็นสุขบ้าง รู้สึกไหม คอยรู้สึกไป คอยรู้สึกไป

ถ้าเรามีสติ เห็นร่างกายมันทำงานไปด้วย เราจะพบเลยว่าร่างกายถูกความทุกข์บีบคั้นอยู่ตลอดเวลา ทำไมเราเปลี่ยนอิริยาบถ เราเปลี่ยนอิริยาบถ เพราะเราถูกความทุกข์มันบีบคั้น

ทำไม เราต้องหายใจเข้า แล้วก็เปลี่ยนเป็นหายใจออก หายใจออกแล้วก็เปลี่ยนเป็นหายใจเข้า เพราะถูกความทุกข์บีบคั้น เรามีสติอยู่ในกายเนืองๆ ที่เห็นในกายนี้ ถูกความทุกข์บีบคั้นอยู่ตลอดเวลาเลย เฝ้าดูเฝ้าดูไป ให้มันพอ มันหมดความรักใคร่ยึดถือในร่างกายนี้แหละ เมื่อไม่รักในร่างกายนี้ มันจะไม่รักในตา ในหู ในจมูก ในลิ้น ในกายด้วย ตา หู จมูก ลิ้น มันก็คือกายนั่นแหละ

เมื่อไม่รักในตา มันก็ไม่หลงในรูป เมื่อไม่รักในหู มันจะไม่หลงกับเสียง เมื่อได้เห็นรูป มันไม่หลงใหลไป จิตจะไม่ยินดีไม่ยินร้าย

กามและปฏิฆะจะไม่มี การละกิเลส จะละโดยที่กิเลสไม่เกิด ไม่ใช่กิเลสเกิดแล้วละ

การละกิเลสในขั้นเฉียบขาด กิเลสไม่เกิด ไม่ใช่ว่าต้องไปละมันเป็นคราวๆ ถ้าเราภาวนาถึงขีดสุด เห็นร่างกายนี้ทุกข์ล้วนๆ กามและปฏิฆะจะไม่เกิดขึ้น กามและปฏิฆะไม่เกิดขึ้น

การภาวนาในขั้นเดินปัญญา(เจริญปัญญา) ขั้นสุดท้าย จะลงมาที่จิต แต่พระเถระในสมัยพุทธกาล บางองค์ท่านก็ดูกายเป็นฐาน ใช้กายเป็นวิหารธรรม แต่เวลาตัด ตัดที่จิต อย่างพระอานนท์ ในพระไตรปิฎกบอกว่า พระอานนท์ยังราตรีสุดท้ายให้ล่วงไปด้วยกายคตาสติเป็นส่วนมาก

กายคตาสติ ในสูตรนี้ ตรงกับกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ไม่ใช่กายคตาสติ คือผมขนเล็บฟันหนัง ไปรู้ลมหายใจ รู้อิริยาบถ รู้ความเคลื่อนไหว รู้ความเป็นก้อนธาตุของมัน บางองค์ถึงที่สุดแห่งทุกข์ ด้วยการรู้เวทนา นะ แล้วตัดที่จิตอย่างพระโมคคัลลานะ พระสารีบุตร บางองค์ท่านรู้จิตและตัดที่จิต อย่างพระอนุรุทธะ บางองค์ท่านเจริญธัมมานุปัสสนาแล้วก็ตัดที่จิต อย่างพระพุทธเจ้าของเราเป็นตัวอย่าง ฉะนั้น เวลาการปฏิบัติ ไม่ใช่ว่าขั้นต้นต้องดูกาย ขั้นท้ายต้องดูจิต ไม่จำเป็นหรอก การตัดกิเลสทุกขั้น ทุกตอน ตัดที่จิตทั้งสิ้น ตั้งแต่ขั้นโสดาบันก็ตัดลงที่จิต ขั้นสกทาคามี ขั้นอนาคามี ขั้นอรหัตมรรค ตัดที่จิตทั้งหมดเลย สังโยชน์อยู่ที่จิต แต่อาศัยการเรียนรู้ความจริงของธาตุ ขันธ์ กายใจ

คนไหน ถนัดดูกายดูกายไปก่อน การดูกายที่ถูกต้องนั้น มีจิตเป็นคนดู เป็นผู้รู้อยู่วงนอก การดูกายที่ถูกต้องนั้น มีจิตเป็นคนดู ไม่ใช่รู้แต่กาย ถ้ารู้แต่กาย เรียกว่าเพ่งกาย ไม่เดินปัญญา(ไม่เจริญปัญญา) มันจะนิ่งๆ อยู่อย่างนั้น คนที่ดูกาย เขาก็เห็นจิต คนที่ดูจิตก็จะเห็นกาย ก็จิตเราเปลี่ยนไป เพราะตามองเห็น เพราะหูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส กายกระทบสัมผัส จิตก็เปลี่ยน มันจะรู้ทั้งทางกายและทางจิต เพียงแต่ว่าจะเอาอะไรเป็นตัวหลักของเรา ในเวลาขั้นที่จะล้างกิเลส ล้างลงที่จิตเหมือนกันหมด

ค่อยฝึกไปจนวันหนึ่ง เรารู้แจ้งขึ้นมา ครั้งหนึ่ง หลวงปู่ดูลย์ ปรารภธรรมะขึ้น เออเราสังเกต นักปฏิบัติส่วนใหญ่ ที่กระทั่งเป็นครูบาอาจารย์ที่มีชื่อเสียงมากๆ ส่วนใหญ่เป็นผีใหญ่ ท่านพูดอย่างนี้ สงสัย ผีใหญ่ ภายหลังพระอุปัฏฐากเฉลยว่า ผีใหญ่ แปลว่า พรหมชั้นอนาคามี นักปฏิบัติส่วนใหญ่ ที่ว่าเก่งๆ ไปติดอยู่ชั้นอนาคามี ทำไมไปติดอยู่ที่พรหมโลก เพราะติดตัวจิต ปล่อยวางจิตไม่ได้และ หลวงปู่ดูลย์ สอนหลวงพ่อปราโมทย์ไว้ว่า จำไว้นะ พบผู้รู้ ให้ทำลายผู้รู้ พบจิตให้ทำลายจิต จึงจะถึง ความบริสุทธิ์อย่างแท้จริง

ภายหลัง ท่านหลวงพ่อพุธ เลยขยายความข้อความนี้ให้หลวงพ่อปราโมทย์ฟัง คำว่า ทำร้ายจิต ทำร้ายผู้รู้ หมายถึงไม่ยึดถือจิต ไม่ยึดถือตัวผู้รู้ ท่านบอกว่า จิตผู้รู้เหมือนฟองไข่ เมื่อลูกไก่เติบโตเต็มที่ มันจะเจาะทำลายเปลือกออกมาเอง หน้าที่ของเรา ทำลูกไก่เรา ไม่ให้แท้งเสียก่อน ให้กลายเป็นไข่ข้าว รู้จักไหม ไข่ข้าว ให้ลูกไก่นี้ โตออกมา ให้ได้ แล้วลูกไก่จะเจาะเปลือกออกมาเอง

การจะทำลายผู้รู้นั้น ไม่ใช่เราทำลาย แต่เราบ่มเพาะลูกไก่ตัวนี้ ด้วยศีล ด้วยสมาธิ ด้วยปัญญานี้เรื่อยไปเลย เมื่อไหร่ ปัญญาแจ้งในอริยสัจ ๔ ถ้าปัญญาแจ้งในอริยสัจ ๔ ลูกไก่ที่โตเต็มที่ ลูกเจี๊ยบที่โตเต็มที่แล้ว จะเจาะเปลือกคืออาสวะออกมาเอง จะทำลายอาสวะออกมาได้เอง ครูบาอาจารย์สอนมาเอามาบอกต่อ ต่อไปนี้ ก็ตัวใครตัวมัน ใครทำ ก็ทำเอาเอง ใครทำก็คงจะได้ ใครไม่ทำ ไม่มีทางได้ ใครทำมีโอกาสได้ จะได้ชาตินี้หรือได้ชาติถัดไป หรืออีก ๑๐๐ ชาติ ๑๐๐๐ ชาติก็ต้องทำ ถ้าเราไม่ลงมือปฏิบัติเสียตั้งแต่วันนี้ ไม่มีทางหรอก หวังว่าจะไปเจอพระศรีอริยเมตไตรยแล้วจะได้ง่ายๆ ไม่มีทางหรอก ถ้าไม่เคยปฏิบัติเสียตั้งแต่วันนี้ วันข้างหน้า มันก็ยากอีก ให้มันยากตั้งแต่วันนี้ อดทนเข้า ฝึกให้จิตตั้งมั่นอยู่กับเนื้อกับตัว ดูจิตมันทำงานไป ดูกายมันทำงานไป จิตเป็นผู้รู้ผู้ดู ค่อยๆหัด ค่อยๆดูไป

ปัญญามันก็เกิดมาเป็นลำดับๆ เบื้องต้นเห็นว่า ตัวเรา ไม่มี เห็นว่า ทุกอย่างเกิดแล้วดับ ถ้าถึงทำลายตัวผู้รู้ ปล่อยวางจิตได้ ปล่อยวางจิตได้ ใจจะไปเห็นสภาวธรรม อีกชนิดหนึ่ง ที่ไม่เกิด ไม่ดับ จะเห็นแจ้งในสภาวะที่ไม่เกิด ไม่ดับ คือพระนิพพาน พระนิพพานมีอยู่แล้ว มีอยู่ต่อหน้าต่อตาเรานี่เอง ไม่เคยหายไปไหนเลย แต่จิตของเราไม่มีคุณภาพที่จะเห็นเอง จิตของเราเป็นจิตที่หลงฟุ้งซ่านอยู่กับความปรุงแต่ง หลงอยู่กับความอยากหลงอยู่กับความดิ้นรน ฉะนั้น เราไม่เห็นธรรมะคือนิพพานซึ่งเป็นธรรมะที่พ้นจากความอยาก พ้นจากความปรุงแต่งดิ้นรน เรามาฝึกจิต ฝึกใจของเราไปเรื่อย ๆ จนมันพ้นความอยาก จิตที่พ้นความอยากได้นั้น มีวิธีเดียวคือเห็นทุกข์อย่างแจ่มแจ้ง

บทสรุป

เมื่อเห็นว่า กายนี้ ใจนี้ เป็นทุกข์ล้วนๆ เมื่อไหร่ มันจะหมดความอยากในกายในใจ ความอยากทั้งหลาย มันมีแค่อยากให้กายให้ใจเป็นสุข อยากให้กายให้ใจพ้นทุกข์ ความอยากลึกๆ มันมีเท่านั้นเอง ถ้ามันเห็นความจริงแล้วว่า กายนี้ ใจนี้เป็นทุกข์ล้วนๆ ความอยากให้กายให้ใจเป็นสุข ไม่มี

เพราะความอยากอย่างนี้ ไร้เดียงสา ความอยากให้กายให้ใจเป็นทุกข์ก็ไม่มี เพราะมันเป็นตัวทุกข์ มันจะพ้นทุกข์ได้อย่างไร ถ้าเห็นแจ้งทุกข์ได้ขนาดนี้ เดี๋ยวเห็นทุกอย่างแจ้ง จิตจะละสมุทัยอัตโนมัติ ไม่ใช่สมุทัยเกิด แล้วต้องละ แต่การละสมุทัยในขั้นนี้ ก็คือสมุทัยไม่เกิด ไม่เกิดอีกแล้ว เพราะรู้ทุกข์อย่างแจ้ง สมุทัยจะไม่เกิดอีกแล้ว เมื่อไม่มีสมุทัยไม่มีตัณหา จะแจ้งนิพพานอยู่ต่อหน้าต่อตาเลย ไม่ต้องไปค้นหาเลยนิพพานไม่ได้อยู่ที่ไหนเลย

เรามาเจริญมรรค ฝึกไปตามขั้นตอนมีศีล แล้วก็ฝึกจิตให้สงบ มาฝึกจิตให้ตั้งมั่น มาหัดเจริญปัญญาแยกธาตุแยกขันธ์ เส้นทางเดินที่ครูบาอาจารย์พาเดินมา ท่านก็พาเดินมาทางนี้แหละ เราอยากเดินต่อก็เดินเอา แล้วจะพบว่า ชีวิตของเราจะเปลี่ยน เราจะเปลี่ยนตัวเองได้อย่างรวดเร็วเลย แต่ถ้าเรานั่งสมาธิ

อย่างเดียว ชีวิตไม่เปลี่ยนหรอก สงบแล้วก็ฟุ้งซ่านอยู่ไปตลอดชีวิต แต่ถ้าทำความสงบพอให้มีแรงและเจริญปัญญาต่อ ชีวิตจะเปลี่ยน เปลี่ยนในเวลารวดเร็วด้วย ธรรมะของพระพุทธเจ้า เป็นธรรมะที่ไม่เนินช้า ถ้าเราลงมือทำจริงๆ ทำถูกต้องตามที่ท่านสอน ไม่เนินช้าหรอก เราจะพบเลยว่า ถ้ารู้ทุกข์อย่างแจ่มแจ้ง ก็เป็นอันละสมุทัย ละอัตโนมัติเลย สมุทัยไม่เกิด ตัณหาไม่เกิดอีก ถ้าตัณหาไม่เกิดเห็นแจ้งพระนิพพานอยู่ตรงนั้นแหละ แจ้งนิโรธอยู่ตรงนั้นแหละ ฉะนั้น การรู้ทุกข์ ละสมุทัย แจ้งนิโรธเกิดอริยมรรค เกิดในขณะจิตเดียวกันนั่นเอง และพวกเราต้องฝึก ยังมีโอกาส ยังทันอยู่ อย่าประมาทพากเพียรให้ต่อเนื่อง ก็ยังคงมีโอกาสทันอยู่.

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๐, ๑๒, ๒๕, ๓๓.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

__________. **มหาจุฬาอรรถกถา ภาษาบาลี อปทานอรรถกถา ภาค ๑.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

__________. **มหาจุฬาอรรถกถา ภาษาบาลี ชาตกัฏฐกถา ภาค ๑.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **มหาจุฬาอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย ทีฆนิกาย มหาวรรค และขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒-๒๕๕๘.

เว็บไซต์

หลวงพ่อปราโมทย์ ปาโมชฺโช สวนสันติธรรม. **จิตตภาวนา.** [ออนไลน์], แหล่งที่มา : https://www.youtube.com/ watch?v=8xmJ9w2pHCQ [20 ธันวาคม 2561]

หลวงพ่อปราโมทย์ ปาโมชฺโช. **จิตตภาวนา** [ออนไลน์], แหล่งที่มา : https://www.youtube.com / watch?v=gT8l2QQjjS0 [23 เมษายน 2562]

หลวงพ่อเทียน จิตฺตสุโภ. **สิ่งที่ฝากไว้.** [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.watsanamnai.org/index.php?lay=show&ac=article&Id=539151596&Ntype=9 [20 ธันวาคม 2561]

๑ ภาคภาษาไทย

ตอน ๒ พระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

การศึกษาและพัฒนาการภาวะผู้นำทางสังคมเชิงพุทธ

พระครูปริยัติกิตติธำรง,รศ.ดร.
คณบดีคณะสังคมศาสตร์ มจร
เจ้าอาวาสวัดนายาว

บทนำ

ก่อนอื่นต้องขอแสดงความดีใจชื่นชมยินดี (Congratulations) กับบัณฑิตใหม่ทั้งหมดทุกรูปทุกท่านและทุกระดับ ทั้งในระดับปริญญาตรี ปริญญาโทและปริญญาเอก ที่ประสบความสำเร็จในชีวิตในการศึกษาอย่างงดงามอีกลำดับหนึ่ง จึงนับได้ว่า ท่านเป็นผู้ที่มีเกียรติและได้รับเกียรติอย่างสูงสุดในวันนี้ จนมีโอกาสได้เข้ารับปริญญาบัตรจากท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายกด้วยความชื่นชมยินดีและภาคภูมิใจในวันนี้ (๒๕-๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๒) ณ อาคารหอประชุม มวก. ๔๘ พรรษา มหาวชิราลงกรณ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ในการศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำทางการจัดการเชิงพุทธนั้น จำเป็นจะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีที่มีส่วนเกี่ยวเนื่องกัน โดยการศึกษาในประเด็นดังกล่าวจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีทั้งแนวคิด ทฤษฎีของนักวิชาการทั้งตะวันออกและตะวันตกเพื่อเป็นการศึกษาถึงความเป็นมาของแนวคิดดังกล่าวและทำให้มีความเข้าใจดียิ่งขึ้น

ความหมายของภาวะผู้นำหรือความเป็นผู้นำ (Leadership)

คำว่า ภาวะผู้นำหรือความเป็นผู้นำหมายถึง เป็นศิลปะที่จำเป็นและสำคัญยิ่งต่อนักบริหารที่จะนำพาองค์การไปสู่ความสำเร็จ เป็นผู้ตัดสินใจ กำหนดปัญหาวางแผนและรับผิดชอบต่อความอยู่รอด หรือการพัฒนาขององค์การเป็นกระบวนการที่จะมีอิทธิพลเหนือคนอื่น กระตุ้นให้คนร่วมมือหรือปฏิบัติงานตามผู้นำนั้นด้วยความศรัทธานับถือ และด้วยความเต็มใจอย่างประสานสัมพันธ์กันจนงานสำเร็จบรรลุเป้าหมายของกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง

ความหมายของผู้นำ ตามศัพท์ LEADERSHIP

L = **LOVE** เป็นผู้ที่ให้ความรักต่อผู้ใต้บังคับบัญชาทุกคน

E = **Example** เป็นแบบอย่างที่ดีทั้งต่อหน้าและลับหลัง

A = **Adaptation** การปรับตัวอย่างเหมาะสมกลมกลืน **Arbitration** มีความเด็ดขาด

D = **Decision** การตัดสินใจ Delegation มอบหมายงานเป็น

E = **Enthusiasm** มีความกระตือรือร้น Education ใฝ่เรียนรู้ Experience เน้นประสบการณ์

R = **Responsibility** มีความรับผิดชอบ

S = **Sincere** มีความจริงใจ Solving แก้ไขปัญหาได้ดี

H = **Human Relation** ความมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี Harmoy ความสามัคคี

I = **Intellectual** มีสติปัญญา ปฏิภาณไหวพริบดี

P = **Personality** มีบุคลิกภาพดี Persuasiveness มีความน่าเชื่อถือ และ Powerful อำนาจบารมี

ผู้นำ ตามความหมายในพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา (ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๔) หมายถึง ผู้ใดที่นำให้ผู้อื่นทำสิ่งต่างๆ โดนตนเองอาจเป็นผู้เริ่มแสดงพฤติกรรม หรือเป็นผู้วางแผนโดยการจัดระเบียบหรือควบคุมการกระทำของผู้อื่น หรือโดยการใช้อำนาจหรือตำแหน่งของตน และหมายถึง บุคคลที่ใช้ความสามารถในการเกลี้ยกล่อมให้ผู้อื่นยอมตามด้วยความสมัครใจ

ความหมายของภาวะผู้นำ

โดยทั่วไปนักวิชาการมักจะถือว่า “ผู้นำ " (Leaders) เป็นตัวบุคคลหรือกลุ่มบุคคล (Persons) ส่วน “ภาวะผู้นำ (Leadership) นั้น เป็นสิ่งที่แสดงออกมา (Actions) จากบุคคล ที่เป็นผู้นำอย่างเป็นกระบวนการ ดังนั้น การจะเข้าใจความหมายของ “ผู้นำ” มักจะไม่เป็นปัญหามากนัก ทั้งนี้เพราะจะรู้ว่าใครเป็นผู้นำนั้น ก็มักจะพิจารณาจากตำแหน่ง (Position) ของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลดังกล่าว

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับภาวะผู้นำหรือความเป็นผู้นำ (Leadership) นั้นเป็นเรื่องยาก แต่อย่างไรก็ตาม นักวิชาการได้ให้ความหมายของภาวะผู้นำเอาไว้ต่างๆ กันหลายทรรศนะดังนี้

ประสาน หอมพูลและทิพวรรณ หอมพูล ได้ให้ความหมายของคำว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง กระบวนการที่ผู้นำใช้อิทธิพลหรืออำนาจที่ตนมีอยู่ในการชักนำหรือโน้มน้าวให้ผู้ใต้บังคับบัญชาภายในองค์การหรือในกลุ่มคนในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อให้สมาชิกของกลุ่มได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างมีประสิทธิภาพที่สุดให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ[๑]

---

[๑] ประสาน หอมพูนและทิพวรรณ หอมพูน, **การบริหารงานบุคคล,** (กรุงเทพมหานคร : ฟิสิกส์เซ็นเตอร์, ๒๕๔๐).

สมยศ นาวิการ ได้ให้ความหมายของคำว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง กระบวนการของการสั่งการและใช้อิทธิพลต่อกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มสมาชิกภายในองค์การ

Yuki ได้ให้ความหมายของคำว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการหลอมความแตกต่างทางด้านความคิด ความสนใจ ความต้องการ หรือพฤติกรรมของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลในองค์การให้หันไปในทิศทางเดียวกันอย่างมีศิลปะ ไม่มีความขัดแย้งในองค์การอีกต่อไป ในขณะใดขณะหนึ่ง หรือในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งเป็นพฤติกรรมส่วนตัวของบุคคลคนหนึ่งที่จะชักนำกิจกรรมของกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน

Dubrin ได้ให้ความหมายของคำว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง เป็นความสามารถที่จะสร้างความเชื่อมั่นและให้การสนับสนุนบุคคลเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ

Nelson และ Quick ให้ความหมายของภาวะผู้นำ (Leadership) ว่า หมายถึง กระบวนการในการแนะแนวและนำทางพฤติกรรมของคนในสภาพของการทำงาน

Gibson, Ivancevich และ Donnelly มองภาวะผู้นำ (Leadership) ในเชิงปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของสมาชิกในกลุ่ม โดยมีผู้นำเป็นตัวแทนในการเปลี่ยนแปลง เป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อบุคคลอื่นๆ ในกลุ่มภาวะผู้นำจึงเกี่ยวข้องกับการใช้อิทธิพลและปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เป็นตัวแทนของการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อพฤติกรรมและการปฏิบัติงานของสมาชิกคนอื่นในกลุ่ม ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงนั้นต้องมุ่งไปสู่การบรรลุเป้าหมายของกลุ่มด้วยผู้นำอาจจะเป็นบุคลลที่มีตำแหน่งอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ ซึ่งเรามักจะรับรู้เกี่ยวกับผู้นำที่ไม่เป็นทางการอยู่เสมอเนื่องจากบุคคลนั้นมีลักษณะเด่นเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในกลุ่มทำให้สมาชิกและพฤติกรรมที่มีน้ำหนักและเป็นเอกภาพ โดยเขาจะใช้ภาวะผู้นำในการปฏิบัติการและอำนวยการ โดยใช้กระบวนการติดต่อสัมพันธ์กัน เพื่อมุ่งบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง “กระบวนการที่ผู้นำใช้อิทธิพลและอำนาจที่มีของตนกระตุ้นชี้นำให้บุคคลอื่นเกิดความเต็มใจแล้วกระตือรือร้นปฏิบัติงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ขององค์กร หรือของกลุ่ม

องค์ประกอบของภาวะผู้นำ

ภาวะผู้นำนั้น มีปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบ ๓ ปัจจัย อันได้แก่

๑. ผู้นำ (Leader) หมายถึง ตัวบุคคลที่นำกลุ่ม มีบุคลิกอุปนิสัยลักษณะอย่างไร (To Lead is to Serve) การจะเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่ขึ้นอยู่กับการบริการ การให้การช่วยคนอื่น เพราะถ้าใครคิดช่วยเหลือ

คนอื่นก่อน โดยเฉพาะเกิดมาต่ำต้อยด้อยโอกาส ยิ่งต้องช่วยเหลือเขาและใครที่เกิดมามีน้อยในชีวิต ควรจะได้มากๆ โดยกฎหมาย ซึ่งศิลปะของการเป็นผู้นำไม่จำเป็นต้องเป็นเงินหรือสิ่งของเสมอไป

๒. ผู้ตาม (Followers) หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่รับอิทธิพลจากผู้นำ (To Lead is to Follow) การที่จะนำต้องรู้จักตาม คำว่า Follow ก็คือในเรื่องที่เกี่ยวกับชีวิต จิตใจ ความรู้สึก อารมณ์ และเหตุผลของเขา สุภาษิตจีนได้สอนคนจีนมาหลายร้อยปีแล้ว ได้บอกว่า “ผู้นำที่ดีเยี่ยมนั้น คือคนที่ทำงานสำเร็จแล้วจะหายตัวไป หากเกิดปัญหาขึ้นอีกเมื่อใด เขาจะปรากฏตัวขึ้นอีกครั้งหนึ่ง” แต่คนไทยถ้ามีอะไรผิดพลาดเกิดขึ้นจะซัดทอดคนอื่นไปเรื่อยๆ เวลาทำสำเร็จแล้วจะอยู่รอเพื่อรับการชื่นชมสรรเสริญเยินยอ แสดงว่าไม่ได้ถูกฝึกภาวะผู้นำ แต่ถ้าถูกฝึกให้มีจิตวิญญาณของภาวะผู้นำแบบจีน ก็จะเป็นคนที่ยิ่งใหญ่

๓. สถานการณ์ (Situation) หมายถึง เหตุการณ์และสภาพแวดล้อมต่างๆ ที่เกิดขึ้น

ปัจจัยทั้ง ๓ ประการข้างต้นนี้จะมีผลต่อรูปแบบของภาวะผู้นำที่แสดงออกมาเป็นที่ทราบกันว่า ภาวะผู้นำจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลสร้างอิทธิพลและค่านิยม อันมีผลการกระทำหรือพฤติกรรม ความคิด จิตใจความรู้สึกทำให้บุคคลเกิดพฤติกรรมไปในทางที่ผู้นำประสงค์ การสร้างอิทธิพลนั้นอาจออกมาได้ในหลายรูปแบบ อาทิ การข่มขู่บังคับ การจูงใจ การโน้มน้าวจิตใจ เป็นต้น

แต่จากการศึกษาพบว่า การใช้อิทธิพลในทางลบ เช่น การบังคับนั้นไม่ก่อให้เกิดผลดีในระยะยาว เพราะการบังคับข่มขู่นั้น เป็นการสร้างความกลัวและความกดดันในการทำงาน อันจะก่อให้เกิดความไม่พึงพอใจในการทำงานได้

นอกจากนี้ ผู้นำต้องสามารถชักจูงใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชากล้าแสดงออกกล้าเสี่ยงอย่างมีเหตุผล โดยไม่ใช้สองมาตรฐาน ไม่กลัวในผลที่จะเกิดขึ้นเพราะหากกลัวหรือคิดแต่เพียงว่าจะเกิดผลเสียจึงไม่กล้าทำการใดๆ ผลงานก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้เลยผู้นำต้องพยายามเสริมสร้างบรรยากาศแห่งการสร้างสรรค์การมีความคิดริเริ่มสิ่งแปลกๆ ใหม่ๆ เพราะปัญหาหนึ่งๆ นั้นมิใช่มีทางแก้ไขเพียงทางเดียว หากแต่มีหลายวิธีที่จะแก้ไขซึ่งต้องอาศัยการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ค้นหาวิธีที่ดีที่สุด

การนำ(Leading) เป็นการโน้นน้าวจิตใจ สร้างอิทธิพลเหนือความรู้สึกและการกระทำของบุคคลอื่น ทำให้เกิดความเชื่อถือและยอมตาม ดังนั้นจึงต้องอาศัยการนำที่ดี หากปราศจากการนำที่ดีแล้วกระบวนการจัดการก็มิอาจประสบผลสำเร็จได้

อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับภาวะผู้นำ นั่นก็คือ การเป็นผู้นำที่ดีมิได้หมายความถึงการมีตำแหน่งบริหารระดับสูงเสมอไป ผู้ที่ไม่มีตำแหน่งบริหารก็สามารถเป็นผู้นำที่ดีได้หากบุคคลนั้นสามารถสร้างอิทธิพลและค่านิยมที่มีต่อความคิดพฤติกรรมของบุคคลรอบข้าง

องค์ประกอบที่สำคัญสำหรับความเป็นผู้นำการบริหารยุคใหม่ ในการที่จะเลือกคนขึ้นมาเป็นผู้นำการบริหารยุคใหม่ในองค์การ โดยเฉพาะเรื่องของการมีอัจฉริยภาพทางอารมณ์ ความเฉลียวฉลาด มีไหวพริบ ความสามารถในการสนองตอบการพัฒนาวัฒนธรรมใหม่ และความสามารถในการมองหาโอกาสในภาพที่เป็นสากล หรือมีความเป็นอินเตอร์ มีความสามารถในการสื่อสาร ทำงานร่วมกับคนที่มีวัฒนธรรม

มียุทธศาสตร์วิสัยทัศน์โลก ทำงานภายใต้สภาวะการแข่งขันที่เข้มข้นดุเดือด ด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย ตัดสินใจอย่างรวดเร็ว ในการถ่วงดุลระหว่างความต้องการในเชิงอนุรักษ์กับในเชิงธุรกิจใจกว้าง ยอมรับฟังความเห็นของผู้อื่นเสียสละและมีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดี มีวิสัยทัศน์ในระยะยาวและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงองค์การอย่างรวดเร็วสามารถสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกับผู้อื่น และโน้นน้าวให้ผู้อื่นแปลวิสัยทัศน์ไปสู่การปฏิบัติ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น การจะเป็นผู้นำที่ดีได้นั้น ต้องเป็นได้ทั้งผู้นำและผู้ตามในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ เช่น สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และสมเด็จพระนเรศวรมหาราช นำทัพออกรบสู้กับข้าศึกศัตรู เป็นต้น จนได้รับชัยชนะในที่สุด

คุณสมบัติของผู้นำ

ผู้นำ(Leader) ที่ได้รับการยอมรับจากกลุ่มจะสามารถทำหน้าที่ผู้นำได้ดีเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของผู้นำว่า เหมาะสมกับกรณีเพียงใด แต่โดยทั่วไปแล้ว เมื่อกล่าวถึงผู้นำคนทั่วไปจะคิดถึงว่าต้องมีคุณสมบัติที่เหมาะสม กับการเป็นผู้นำที่ดี ซึ่งมีผู้รู้ได้กล่าวไว้หลายท่าน ศิริพงษ์ ศรีชยารัตน์ ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้นำว่าควรมีคุณลักษณะใน ๙ ด้านคือ

๑. ความรู้ (Knowledge) การเป็นผู้นำนั้น ความรู้เป็นสิ่งจำเป็นที่สุด ความรู้ในที่นี้มิได้หมายถึงเฉพาะความรู้เกี่ยวกับงานในหน้าที่เท่านั้น หากแต่รวมถึงการใฝ่หาความรู้เพิ่มเติมในด้านอื่นๆ ด้วยการจะเป็นผู้นำที่ดี หัวหน้างานจึงต้องเป็นผู้รอบรู้ ยิ่งรอบรู้มากเพียงใด ฐานะแห่งความเป็นผู้นำก็จะยิ่งมั่นคงมากขึ้นเพียงนั้น

๒. ความริเริ่ม (Initiative) ความริเริ่ม คือ ความสามารถที่จะปฏิบัติสิ่งหนึ่งสิ่งใดในขอบเขตอำนาจหน้าที่ได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องคอยคำสั่ง หรือความสามารถแสดงความคิดเห็นที่จะแก้ไขสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้ดีขึ้น หรือเจริญขึ้นได้ด้วยตนเองความริเริ่มจะเจริญงอกงามได้ หัวหน้างานจะต้องมีความกระตือรือร้น คือมีใจจ่องานดี มีความเอาใจใส่ต่อหน้าที่ มีพลังใจที่ต้องการความสำเร็จอยู่เบื้องหน้า

๓. มีความกล้าหาญและความเด็ดขาด (Courage and firmness) ผู้นำที่ดีจะต้องไม่กลัวต่อ อันตราย ความยากลำบาก หรือความเจ็บปวดใดๆ ทั้งทางกาย วาจาและใจ ผู้นำที่มีความกล้าหาญจะช่วยให้สามารถผจญต่องานต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้นอกจากความกล้าหาญแล้ว ความเด็ดขาดก็เป็นลักษณะอันหนึ่งที่จะต้องทำให้เกิดมีขึ้นในตัวของผู้นำเองต้องอยู่ในลักษณะของการ “กล้าได้กล้าเสีย” ด้วย

๔. การมีมนุษย์สัมพันธ์ (Human relations) ผู้นำที่ดีจะต้องรู้จักประสานความคิด ประสานประโยชน์สามารถทำงานร่วมกับคนทุกเพศ ทุกวัย ทุกระดับการศึกษาได้ ผู้นำที่มีมนุษย์สัมพันธ์ดีจะช่วยให้ปัญหาใหญ่เป็นปัญหาเล็กได้

๕. มีความยุติธรรมและซื่อสัตย์สุจริต (Fairness and Honesty) ผู้นำที่ดีจะต้องอาศัยหลักของความถูกต้อง หลักแห่งเหตุผลและความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเองและผู้อื่น เป็นเครื่องมือในการวินิจฉัยสั่งการ หรือปฏิบัติงานด้วยจิตที่ปราศจากอคติ ปราศจากความลำเอียง ไม่เล่นพรรคเล่นพวก

๖. มีความอดทน (Patience) ความอดทน จะเป็นพลังอันหนึ่งที่จะผลักดันงานให้ไปสู่จุดหมายปลายทางได้ อย่างแท้จริง

๗. มีความตื่นตัวแต่ไม่ตื่นตูม (Alertness) ความตื่นตัว หมายถึง ความระมัดระวัง ความสุขุมรอบคอบ ความไม่ประมาท ไม่ยืดยาดขาดความกระฉับกระเฉง มีความฉับไวในการปฏิบัติงานทันต่อเหตุการณ์ความตื่นตัวเป็นลักษณะที่แสดงออกทางกาย แต่การไม่ตื่นตูม เป็นพลังทางจิตที่จะหยุดคิดไตร่ตรองต่อเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น รู้จักใช้ดุลยพินิจที่จะพิจารณาสิ่งต่างๆ หรือเหตุต่างๆ ได้อย่างถูกต้องพูดง่ายๆ ผู้นำที่ดีจะต้องรู้จักควบคุมตัวเองนั้นเอง (Self- control)

๘. มีความภักดี (Loyalty) การเป็นผู้นำหรือหัวหน้าที่ดีนั้น จำเป็นต้องมีความจงรักภักดีต่อหมู่คณะ ต่อส่วนรวมและต่อองค์การ ความภักดีนี้ จะช่วยให้หัวหน้าได้รับความไว้วางใจ และปกป้องภัยอันตรายในทุกทิศได้เป็นอย่างดี

๙. มีความสงบเสงี่ยมไม่ถือตัว (Modesty) ผู้นำที่ดีจะต้องไม่หยิ่งยโส ไม่จองหอง ไม่วางอำนาจและไม่ภูมิใจในสิ่งที่ไร้เหตุผลความสงบเสงี่ยมนี้ ถ้ามีอยู่ในหัวหน้างานคนใดแล้ว ก็จะทำให้ลูกน้องมีความนับถือ และให้ความร่วมมือเสมอ ซึ่งวอลล์และขอคินส์ (Robert G.Wall and Hugh Hawkins) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้นำไว้ดังนี้

๑. เป็นนักบริหารที่ดี (Good Executive)

๒. เป็นผู้วางนโยบาย (Policy maker)

๓. เป็นผู้วางแผน (Planner)

๔. เป็นผู้เชี่ยวชาญ (Expert)

๕. เป็นผู้แทนของกลุ่มในการติดต่อภายนอก (External group representative)

๖. เป็นผู้รักษาสัมพันธภาพระหว่างผู้ใต้บังคับบัญชากับผู้บังคับบัญชา (Control of internal relationship)

๗. เป็นผู้ให้คุณและโทษ (Purveyor rewards and punishments)

๘. เป็นอนุญาโตตุลาการ (Group Symbol)

๙. เป็นแบบอย่างที่ดี (Exemplar)

๑๐. เป็นนักอุดมคติ (Ideologist)

๑๑. เป็นผู้ยอมรับในการปฏิบัติงานขององค์การ (Scapegoat)

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการได้ตีความของคุณสมบัติของผู้นำตามอักษรแต่ละตัวในด้าน LEADERSHIP มีความหมายบ่งชี้ถึงลักษณะต่างๆ ของผู้นำที่ดี ดังนี้

๑. L คือ Listen เป็นผู้ฟังที่ดี

๒. E คือ Explain สามารถอธิบายสิ่งต่างๆ ให้เข้าใจได้

๓. A คือ Assist ช่วยเหลือเมื่อควรช่วย

๔. D คือ Discuss รู้จักแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

๕. E คือ Evaluation ประเมินผลการปฏิบัติงาน

๖. R คือ Response แจ้งข้อมูลตอบกลับ

๗. S คือ Salute ทักทายปราศรัย

๘. H คือ Health มีสุขภาพดีทั้งกายและใจ

๙. I คือ Inspire รู้จักกระตุ้นและให้กำลังใจลูกน้อง..

๑๐. P คือ Patient มีความอดทนเป็นเลิศนั่นเอง

โดยสรุปมีงานเขียนจำนวนมากมายพอ ๆ กับจำนวนของนักคิด นักทฤษฎีทางการบริหาร ได้พยายามให้คำจำกัดความหรือความหมายของผู้นำ อธิบายว่า ผู้นำที่ดีควรมีลักษณะ รวมทั้งมีคุณสมบัติอย่างไรจึงจะดี โดยเฉพาะในโลกยุคนี้ที่ คุณค่า ความเร็ว และความรู้ เป็นสิ่งที่ทรงพลังอย่างยิ่ง ซึ่งสามารถทำให้องค์การอยู่รอดได้ หรือต้องล้มละลายหายไปจากตลาด หากเกิดความผิดพลาดแม้เพียงเล็กน้อย

บทบาทของผู้นำ

ผู้นำ (Leader) เป็นตัวแทนขององค์การเป็นบุคคลที่ทำให้องค์การประสบความก้าวหน้า และบรรลุผลสำเร็จ โดยเป็นผู้ที่มีบทบาทเป็นเสมือนหลักในการดำเนินงานโดยเฉพาะต่อผู้ใต้บังคับบัญชาและต่อผลงานของส่วนรวม ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าและความมีประสิทธิภาพ ของการปฏิบัติงานภายในองค์การ

บทบาทผู้นำที่ดีตามแนวคิดทฤษฎีต้องประกอบด้วยบทบาทพื้นฐานสำคัญ ๔ ประการ คือ

๑) การกำหนดทิศทาง (Path finding) เป็นการกำหนดทิศทางขององค์กรให้เป็นไปตามวิสัยทัศน์ที่ได้วางไว้

๒) การจัดการระบบการทำงาน (Alignment)

๓) การมอบอำนาจ (Empowerment) เป็นการมอบหมายอำนาจ ความรับผิดชอบให้แก่บุคคลที่เหมาะสม เพื่อให้การทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๔) แบบอย่างการเป็นผู้นำ (Modeling) นอกจากนี้ นพพงษ์ บุญรจิตรดุลย์ ยังได้กล่าวถึงบทบาทของผู้นำไว้ ๓ ประการ ดังนี้

๑. ผู้รักษาหรือประสานให้สมาชิกกลุ่มอยู่ร่วมกัน (Maintenance of membership) หมายถึง จะต้องอยู่ใกล้ชิดกับกลุ่ม มีความสัมพันธ์คนในกลุ่ม และเป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มทำให้มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน

๒. ผู้ปฏิบัติภารกิจของกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์ (Objective attainment) หมายถึง เขาจะต้องรับผิดชอบในกระบวนการวิธีการทำงานด้วยความมั่นคงและเข้าใจได้ และเขาจะต้องทำงานให้บรรลุเป้าหมาย

๓. ผู้อำนวยให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์ในกลุ่ม (Group interaction facilitation) หมายถึง เขาจะต้องปฏิบัติงานในทางที่อำนวยความสะดวกให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์และปฏิบัติกันด้วยดีของสมาชิกในกลุ่มการติดต่อสื่อสารที่ดีเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นการช่วยให้หน้าที่นี้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งประเด็นเดียวกันนี้

รศ.สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์ ได้นำเสนอถึงบทบาทของผู้นำ (Leader Roles) ต่อยุทธศาสตร์การบริหารในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง ไว้ในเว็บไซร์ http://suthep.riCr.ac.th เนื่องจากบริบทของโลกในยุคโลกาภิวัตน์ นับวันจะทวีความสลับซับซ้อนและมีความชุลมุลวุ่นวาย (Chaotic and Complexity) ตลอดจนจะมีการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เกิดขึ้นอย่างมากมายและรวดเร็วเกินที่จะไม่มีใครหรือมีกลไกใดสามารถจะคาดการณ์หรือทำนายล่วงหน้าอย่างถูกต้องแม่นยำได้ ในสถานการณ์ดังกล่าว ผู้นำองค์การจำเป็น

ต้องไวต่อการรับรู้การเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้น จะต้องเตรียมความพร้อมและสร้างยุทธศาสตร์การบริหาร ที่มาจากการหลอมรวมทั้ง ๓ มิติสำคัญที่เกี่ยวข้องกับความก้าวหน้าหรือความเสื่อมถอยขององค์การเข้าเป็นเนื้อเดียวกันในลักษณะองค์รวมให้มากที่สุด ปัจจัยหรือมิติดังกล่าวได้แก่

๑) มิติด้านการบริหารความเปลี่ยนแปลง (Change management)

๒) มิติด้านการบริหารงาน (Task management) และ

๓) มิติด้านการบริหารคน (People management)

การจัดมิติทั้งสามให้คล้องจองกันซึ่งเรียกว่า Aligning นั้น ในแต่ละบริบทผู้นำจะต้องจัดทำและเลือกใช้ยุทธศาสตร์การบริหารเป็นรายกรณีไป และที่สำคัญ ผู้นำจะต้องรู้จักการเลือกใช้สไตล์ (Style) หรือ แบบภาวะผู้นำ (Leadership styles) ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งอาจเป็นแบบเดียวหรือหลายแบบพร้อมกันก็ได้ ในที่นี้ผู้เขียนขอเสนา ตัวเลือกที่แสดงพฤติกรรมของความเป็นผู้นำที่น่าสนใจ ได้แก่

๑. นักก่อการเปลี่ยนแปลง (Change Agent หรือ Change Leader)
๒. นักวิสัยทัศน์ (Visionary Leader) หรือ นักชี้ทิศทาง (Path finding Leader)
๓. นักสร้างแรงบันดาลใจ (Inspirational Leader)
๔. นักเสริมสร้างศักยภาพและพัฒนาผู้อื่น (Enabling Leader)
๕. นักสอนงานและเป็นพี่เลี้ยง (Coach and Mentor Leader)
๖. นักแสดงต้นแบบพฤติกรรม (Role Modeling Leader)
๗. นักเสริมแรงและจูงใจ (Energizing Leader)
๘. นักสร้างผู้นำ (Distributed Leader)
๙. นักสร้างองค์การแห่งการเรียนรู้ (Learning Organizational Leader)
๑๐. นักเรียนรู้ตลอดชีวิต (Life-long Learner Leader)
๑๑. นักมอบอำนาจการตัดสินใจ (Empowering Leader)
๑๒. นักสร้างเครือข่าย (Networking Leader)
๑๓. นักจัดวางทรัพยากร (Aligning Leader)
๑๔. นักคุณภาพ (Quality-oriented Leader)
๑๕. นักคุณธรรม/จริยธรรม (Moral/Ethical Leader)
๑๖. นักสร้างวัฒนธรรมองค์การ (Organizational Culture Leader)
๑๗. นักติดตาม/ตรวจสอบ (Ensuring Leader)
๑๘. นักสร้างความฉลาดทางอารมณ์ (EQ Leader)

๑๙. นักสร้างความร่วมมือ (Participative Leader)

๒๐. นักเอื้ออำนวยความสะดวก (Facilitative Leader)

๒๑. นักบริหารวิชาการ (Instructional Leader)

๒๒. นักให้การดูแล (Steward Leader)/ นักรับใช้บริการ (Servant Leader)

สุพรรณี มาตรโพธิ ได้นำเสนอเอกสารในงานวิจัย การศึกษาภาวะผู้นำของผู้บริหารสตรีในมหาวิทยาลัยของรัฐ ในเขตกรุงเทพมหานคร ถึงบทบาทและหน้าที่ของผู้นำที่เสนอโดยเครซ และบัลลาซ (Krach; & Balauhy) ให้แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของผู้นำไว้ดังต่อไปนี้

๑. ผู้นำในฐานะผู้บริหาร (The Leader as Executive)

๒. ผู้นำในฐานะนักวางแผน (The Leader as Planner)

๓. ผู้นำในฐานะผู้กำหนดนโยบาย (The Leader as Policy)

๔. ผู้นำในฐานะผู้เชี่ยวชาญ (The Leader as Expert)

๕. ผู้นำในฐานะตัวแทนติดต่อกับบุคคลภายนอก (The Leader as External Group)

๖. ผู้นำในฐานะผู้ควบคุมความสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่ม (The Leader as Controller of Internal Relation)

๗. ผู้นำในฐานะผู้ให้คุณให้โทษ (The Leader a๕ Survey of Rewards and Punishment)

๘. ผู้นำในฐานะคนกลางหรือผู้ตัดสิน (The Leaders as Arbitrator and Mediator)

๙. ผู้นำในฐานะเป็นบุคคลตัวอย่าง (The Leaders as Exermplary)

๑๐. ผู้นำในฐานะสัญลักษณ์ของกลุ่ม (The Leaders As Symbol of the Group)

๑๑. ผู้นำในฐานะผู้แทนรับผิดชอบ (The Leaders as Substitute for Individual Responsibility)

๑๒. ผู้นำในฐานะผู้มีอุดมคติ (The Leaders as Ideologist)

๑๓. ผู้นำในฐานะบิดา (The Leaders as Father Figure)

๑๔. ผู้นำในฐานะรับผิดชอบแทน (The Leaders as Scapegoat)

สอดคล้องกับ รังสรรค์ ประเสริฐศรี ที่กล่าวถึงบทบาทของภาวะผู้นำ (Leadership Roles) ไว้ดังนี้

๑. เป็นตัวแทนในทุกสถานการณ์ (Figurehead)

๒. เป็นนักพูดที่ดี (Spokesperson)

๓. เป็นนักเจรจาต่อรอง (Negotiator)

๔. การสอนงาน (Coach)

๕. เป็นผู้สามารถสร้างทีมงานได้

๖. แสดงบทบาททำงานเป็นทีม (Team Player)

๗. สามารถแก้ปัญหาด้านเทคนิคได้ (Technical Problem Solver)

๘. การประกอบการ (Entrepreneur)

ในส่วนบทบาทและหน้าที่ของผู้นำโดยสรุปแล้วสามารถจำแนกออกเป็น ๖ ประการ คือ

๑. สร้างความเข้าใจในองค์การให้เกิดกับผู้ใต้บังคับบัญชา

๒. การปฏิบัติงานให้บรรลุผลสำเร็จ

๓. การวางแผนและกำหนดงาน

๔. การพัฒนาคนทำงาน

๕. หาวิธีจะได้รับความร่วมมือจากทีมงาน

๖. การปรับปรุงตนเอง

นอกจากบทบาทและหน้าที่ของผู้นำในการบริหารงานไว้ ๖ ประการ ดังนี้

๑. การวางแผน (Planning)

๒. การจัดการองค์การ (Organizing)

๓. การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing)

๔. การสั่งและมอบหมายงาน (Directing)

๕. การควบคุมงาน (Controlling)

๖. มนุษย์สัมพันธ์ที่ดี ประสานประโยชน์ (Relationship Coordinating)

สรุปแล้ว ผู้นำนั้นมีบทบาทและหน้าที่หลายประการ ผู้นำเป็นทั้งหัวหน้า เพื่อนร่วมงานผู้ให้กำลังใจ ตลอดจนเป็นผู้วินิจฉัยตัดสินใจกลุ่มของตนได้

บทบาทและหน้าที่ของผู้นำที่สำคัญสรุปได้ ๓ ลักษณะดังนี้

๑. ผู้รักษาหรือประสานให้สมาชิกกลุ่มอยู่ร่วมกัน (Maintenance of membership) หมายถึง จะต้องอยู่ใกล้ชิดกับกลุ่ม มีความสัมพันธ์คนในกลุ่ม และเป็นที่ยอม คนในกลุ่มทำให้มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน

๒. ผู้ปฏิบัติภารกิจของกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์ (Objective attainment) หมายถึง เขาจะต้องรับผิดชอบในกระบวนการวิธีการทำงานด้วยความมั่นคงและเข้าใจได้ และเขาจะต้องทำงานให้บรรลุเป้าหมาย

๓. ผู้อำนวยการให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์ในกลุ่ม (Group Interaction facilitation) หมายถึง เขาจะต้องปฏิบัติงานในทางที่อำนวยความสะดวกให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์และปฏิบัติกันด้วยดีของสมาชิกในกลุ่ม การติดต่อสื่อสารที่ดีเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นการช่วยให้หน้าที่นี้บรรลุเป้าหมาย

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดภาวะผู้นำ

ภาวะผู้นำนั้นมีปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบหลัก ๓ ปัจจัยอันได้แก่

๑. ผู้นำ (Leader) หมายถึงตัวบุคคลที่นำกลุ่ม มีบุคลิกอุปนิสัย ลักษณะอย่างไร

๒. ผู้ตาม (Follwoers) หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่รับอิทธิพลจากผู้นำ

๓. สถานการณ์ (Situation) หมายถึง เหตุการณ์และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

ปัจจัยทั้ง ๓ ประการข้างต้นนี้จะมีผลต่อรูปแบบของภาวะผู้นำที่แสดงออกมาเป็นที่ทราบกันแล้วว่าภาวะผู้นำจะเกิดขึ้น เมื่อบุคคลสร้างอิทธิพลอันมีผลการกระทำหรือพฤติกรรม ความคิดจิตใจ ความรู้สึกทำให้บุคคลเกิดพฤติกรรมไปในทางที่ผู้นำประสงค์ การสร้างอิทธิพลนั้นอาจออกมาได้ในหลายรูปแบบ อาทิ การข่มขู่ บังคับการจูงใจ การโน้มน้าวจิตใจ เป็นต้น แต่จากการศึกษาพบว่า การให้อิทธิพลในทางลบ เช่น การบังคับนั้นไม่ก่อให้เกิดผลดีในระยะยาวเพราะการบังคับข่มขู่นั้นเป็นการสร้างความกลัวและความกดดันในการทำงาน อันจะก่อให้เกิดความไม่พึงพอใจในการทำงานได้

นอกจากนี้ ผู้นำต้องสามารถชักจูงใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชากล้าแสดงออก กล้าเสี่ยงอย่างมีเหตุผล ไม่กลัวในผลที่จะเกิดขึ้นเพราะหากกลัวหรือคิดแต่เพียงว่าจะเกิดผลเสีย จึงไม่กล้าทำการใด ๆ ผลงานก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้เลย ผู้นำต้องพยายามเสริมสร้างบรรยากาศแห่งการสร้างสรรค์การมีความคิดริเริ่มสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ เพราะปัญหาหนึ่ง ๆ นั้นมิใช่มีทางแก้ไขเพียงทางเดียว หากแต่มีหลายวิธีที่จะแก้ไข ซึ่งต้องอาศัยการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ค้นหาวิธีที่ดีที่สุด

ในส่วนของผู้ตาม (Followers) ผู้นำต้องแสวงหาความเชื่อถือไว้ใจซึ่งกันและกันระหว่าง ผู้นำกับผู้ตาม ผู้นำต้องไว้ใจผู้ตามโดยการให้อำนาจบางส่วนในการดำเนินงานในการตัดสินใจและที่สำคัญคือ ตัวผู้นำต้องมีความตั้งใจจริงที่จะทำงาน และรู้ให้มากกว่าสมาชิกในกลุ่มหรือผู้ตาม สามารถให้แนวทางและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้ผู้ตามหรือสมาชิกในกลุ่มได้

ด้วยความสามารถดังกล่าวจะช่วยสร้างความมั่นใจให้แก่ผู้ตามในการที่จะปฏิบัติตาม ยกตัวอย่าง เช่น ผู้จัดการท่านหนึ่งเมื่อได้รับตำแหน่งใหม่ ๆ ผู้ใต้บังคับบัญชามีความสงสัยในความสามารถว่าสามารถเข้าใจและให้คำปรึกษาแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาได้หรือไม่เพราะผู้จัดการใหม่ ท่านนี้มาจากธุรกิจที่แตกต่างกัน และไม่มีความรู้พื้นฐานในงานด้านนี้เลย แต่หลังจากที่ท่านผู้จัดการได้ใช้เวลาศึกษาเรียนรู้งานและ

สามารถให้คำปรึกษาคำแนะนำที่ดีแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาได้ ผู้จัดการท่านนี้ก็เป็นที่ยอมรับและได้ความเชื่อถือความเชื่อมั่นจากผู้ใต้บังคับบัญชาและทำงานร่วมกันได้ ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี

มีนักวิชาการจำนวนมากได้ศึกษาถึงปัจจัยในการสร้างความเป็นผู้นำซึ่งสามารถสรุปจากนักวิชาการทั้งหลายโดยนักวิชาการเหล่านั้นได้นำเสนอปัจจัยในการสร้างความเป็นผู้นำ ขึ้นอยู่ ๕ ปัจจัยหลัก คือ

๑. ภูมิหลังและประสบการณ์ (Background and Experience) พื้นฐานครอบครัวและมวลประสบการณ์เดิมที่ผ่านมาในช่วงชีวิต

๒. สติและสมอง (Intellectual and mental quality) มีทักษะทางภาษา การติดต่อสื่อสาร /ความสามารถด้านการมีเหตุผล/ ความจำ/ความรอบรู้

๓. คุณลักษณะทางร่างกาย (Physical attributes) ผู้นำที่ร่างกายแข็งแรง จะมีจิตที่ดี

๔. บุคลิกภาพและความสนใจ (Personality and interests) ความสนใจ กระตือรือร้นและความเต็มใจในการปฏิบัติงาน

๕. ความเชื่อมั่นในตัวเอง (Self-Confidence) ผู้นำต้องสร้างความเชื่อมั่น/ มั่นใจในตัว

ความเป็นผู้นำของแต่ละคนเกิดหรือได้รับการพัฒนาขึ้นมาจากตัวตนแต่ละคนทั้งสิ้น นั่นคือทุกคนจะมีภาวะผู้นำอยู่แล้ว เพียงแต่ว่าแต่ละคนจะรู้จักที่จะเรียนรู้ เข้าใจ และสามารถพัฒนาความเป็นผู้นำในตัวเราให้ออกมา และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้อื่นหรือไม่? ผู้นำที่ดีไม่ได้เป็นมาตั้งแต่เกิด หรือเป็นเพราะได้รับการคัดเลือกจากเจ้านาย แต่เกิดขึ้นจากความสามารถของคนๆ นั้น ในการรู้จักและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง (ทั้งรู้ตัวและไม่รู้ตัว)

คนจะเป็นผู้นำได้นั้น จะต้องเริ่มจากการทำความเข้าใจ และรู้จักตัวเองก่อน และไม่ใช่เพียงแค่รู้จักตัวเองเพียงอย่างเดียว ยังจะต้องมีการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลาอีกด้วย

แนวคิดพื้นฐานด้านภาวะผู้นำ

๑) ความหมายของผู้นำ เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า ผู้นำ (Leader) เป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งต่อความสำเร็จขององค์การ ทั้งนี้ เพราะผู้นำมีภาระหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงที่จะต้องวางแผนสั่งการดูแล และควบคุมให้บุคลากรขององค์การปฏิบัติงานต่างๆ ให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ปัญหาที่เป็นที่สนใจของนักวิชาการและบุคคลทั่วไปอยู่ตรงที่ว่าผู้นำทำอย่างไร หรือมีวิธีการนำอย่างไร จึงทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาหรือผู้ตามเกิดความผูกพันกับงานแล้วทุ่มเทความสามารถ และพยายามที่จะทำให้งานสำเร็จด้วยความเต็มใจ ในขณะที่ผู้นำบางคนนำอย่างไรนอกจากผู้ใต้บังคับบัญชาจะไม่เต็มใจในการปฏิบัติงานให้สำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพแล้ว ยังเกลียดชังและพร้อมที่จะร่วมกันขับไล่ผู้นำให้ไปจากองค์การ

เพื่อให้เข้าใจภาวะผู้นำ (Leadership) และผู้นำ (Leader) ดีขึ้น จึงเสนอความหมายของผู้นำ (Leader) ไว้ดังนี้ ผู้นำ คือ บุคคลที่มีความสามารถในการใช้อิทธิพลให้คนอื่นทำงานในระดับต่าง ๆ ที่ต้องการให้บรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้เป็นผู้ที่สามารถในการชักจูงให้คนอื่นทำงานให้สำเร็จตามต้องการและเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลสูงสุดในกลุ่ม และเป็นผู้ที่ต้องปฏิบัติภาระหน้าที่ของตำแหน่งผู้นำที่ได้รับมอบหมายบุคคลอื่นในกลุ่มที่เหลือก็คือผู้ตาม แม้จะเป็นหัวหน้ากลุ่มย่อย หรือผู้ช่วยในการปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ก็ตาม ดังนั้น ผู้นำจึงคือบุคคลที่มาจากการเลือกตั้ง หรือแต่งตั้ง หรือการยกย่องขึ้นมาของกลุ่ม เพื่อให้ทำหน้าที่เป็นผู้ชี้แนะและช่วยเหลือให้กลุ่มประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

หลักการบริหารที่ดีของนักบริหาร

ผู้บริหารคือใคร คือผู้บังคับบัญชา หรือผู้มีอำนาจสูงสุดในด้านการบริหารองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ ทำให้การบริหารงานดำเนินไปได้และบรรลุตามวัตถุประสงค์ หรือนโยบายของหน่วยงานฯลฯ เช่น นายกฯ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อำนวยการ ผู้กำกับการ นายอำเภอ ผู้ว่าฯ รัฐมนตรี และนายกรัฐมนตรี เป็นต้น ดังนั้น การบริหารจึงนับเป็นกลไกสำคัญอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนการบริการงานด้านต่าง ๆ ให้ดำเนินไปสู่ความสำเร็จได้ตามเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

หลักการของนักบริหารที่ดี ต้องมีหลัก ๔ ประการ

๑. การวางแผน (Planning) คือการตั้งเป้าหมายไว้ว่า จะทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร และอย่างไร ด้วยหลักกลยุทธ์ที่เหมาะสมและคุ้มค่าที่สุด และให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ทั้งในระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว

๒. การจัดหน่วยงานและบุคลากร (Organizing) คือการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่ให้ถูกต้องและเหมาะสมกับงาน งบประมาณ และอื่น ๆ

๓. การนำ (Leading) คือการที่ทำให้งานดำเนินไปได้ตามที่วางแผนหรือตั้งไว้

๔. การควบคุม (Controlling) คือการกำกับดูแลงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดีอย่างมีคุณภาพ ประสิทธิภาพ และประสิทธิผล

หลักธรรมของนักบริหารที่ดี

นักบริหารที่ดีนั้น ต้องมีคุณธรรม คือหลักธรรมาภิบาล ๖ ประการได้แก่

๑. มีหลักนิติธรรมในการบริหารคือความถูกต้องดีงาม

๒. มีหลักคุณธรรมในการบริหารจัดการ คือมีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา มีความยุติธรรมและไม่มีอคติ

๓. มีหลักความโปร่งใสในการบริหารจัดการ

๔. มีหลักความรับผิดชอบในการบริหารจัดการ

๕. มีหลักความคุ้มค่าในการบริหารจัดการ

๖. มีหลักในการให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ

การใช้อำนาจของผู้บริหาร

การใช้อำนาจของผู้บริหารที่ดีนั้น ต้องตรงไปตรงมา ไม่มีอคติคือความลำเอียง ต้องมีความเป็นกลาง หรือความยุติธรรมเสมอ และที่สำคัญต้องมีคุณธรรมแห่งความเป็นใหญ่คือ มีความเมตตา มีกรุณา มีมุทิตา และมีอุเบกขาต่อลูกน้อง

คุณสมบัติที่สังคมยอมรับผู้บริหารที่ดีคือ

๑. มีความรู้ความสามารถดี

๒. การเป็นผู้นำที่ดี (Good Leadership) ต้องเป็นได้ทั้งผู้นำและผู้ตาม ไม่ใช่เป็นผู้นำได้อย่างเดียว ต้องเป็นผู้ตามที่ดีได้ด้วย

๓. มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลและชัดเจน

๔. มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับบุคลากรและบุคคลทั่วไป

๕. สามารถสร้างแรงจูงใจและความกระตือรือร้นให้แก่บุคลากร

๖. การบริหารงานแบบมีส่วนร่วม

๗. การเป็นผู้อำนวยความสะดวก

๘. การส่งเสริมสนับสนุนและการพัฒนาบุคลากร

๙. การประเมินผล

ดังนั้น เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ผู้บริหารที่ดีนั้น ต้องเก่งคน เก่งงาน เก่งคิด และกล้าตัดสินใจ

สรุปได้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำมีทั้งหมด ๕ ประการ คือ

๑) ผู้นำ หมายถึง ผู้ซึ่งเป็นศูนย์กลางหรือจุดรวมของกิจกรรมภายในกลุ่ม เปรียบเสมือนแกนของกลุ่ม เป็นผู้มีโอกาสติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นมากกว่าทุกคนในกลุ่ม มีอิทธิพลการตัดสินใจของกลุ่มสูง

๒) ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งนำกลุ่มหรือพากลุ่มไปสู่วัตถุประสงค์หรือสู่จุดหมายที่วางไว้ แม้แต่เพียงชี้แนะให้กลุ่มไปสู่จุดหมายปลายทางก็ถือว่าเป็นผู้นำ ทั้งนี้รวมถึงผู้นำที่นำกลุ่มออกนอกลู่นอกทางด้วย

๓) ผู้นำ หมายถึงบุคคลซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่คัดเลือกหรือยกให้เขาเป็นผู้นำของกลุ่มซึ่งเป็นไปโดยอาศัยลักษณะทางสังคมมิติของบุคคลเป็นฐาน และสามารถแสดงพฤติกรรมของผู้นำได้

๔) ผู้นำ หมายถึงบุคคลซึ่งมีคุณสมบัติเฉพาะบางอย่างคือสามารถสอดแทรกอิทธิพลบางประการอันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มได้มากที่สุด

๕) ผู้นำ หมายถึง บุคคลผู้ซึ่งสามารถนำกลุ่มไปในทางที่ต้องการ เป็นบุคคลที่มีส่วนร่วมและเกี่ยวข้องโดยตรงต่อการแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมความเป็นผู้นำนอกจากแนวคิดดังกล่าว บุญทัน ดอกไธสง ได้สรุปเกี่ยวกับผู้นำไว้ว่า ผู้นำ (Leader) หมายถึง

๑. ผู้มีอิทธิพล มีศิลปะ มีอิทธิพลต่อกลุ่มชน เพื่อให้พวกเขามีความตั้งใจที่จะปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายตามต้องการ

๒. เป็นผู้นำและแนะนำ เพราะผู้นำต้องคอยช่วยเหลือกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายสูงสุด ตามความสามารถ

๓. ผู้นำไม่เพียงแต่ยืนอยู่เบื้องหลังกลุ่มที่คอยแต่วางแผนและผลักดัน แต่ผู้นำจะต้องยืนอยู่ข้างหน้ากลุ่ม และนำกลุ่มปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย

บทสรุป

สรุปได้ว่า ผู้นำ (Leader) คือบุคคลที่สามารถชักจูงหรือชี้นำบุคคลอื่นให้ปฏิบัติงานสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ได้อย่างมีประสิทธิผลและประสิทธิภาพ ภาวะผู้นำจึงเป็นกระบวนการที่ผู้นำหรือผู้ที่มีภาวะผู้นำเป็นผู้ที่ชักนำ จูงใจ ชี้นำ ใช้อิทธิพล หรืออำนาจที่มีอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ ทำให้กระตุ้นหรือชี้นำให้เพื่อนร่วมงาน ผู้ใต้บังคับบัญชาให้ยินดี เต็มใจ พร้อมใจในการกระทำการ ให้มีความกระตือรือร้นหรือร่วมดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามที่ผู้นำต้องการให้มีพฤติกรรมไปในทิศทางที่เขาชักนำในการทำงานหรือดำเนินกิจกรรมที่ผู้นำนั้นรับผิดชอบหรือตามที่ผู้นำนั้นต้องการ ซึ่งสิ่งที่ผู้นำในโรงเรียนในอนาคต ควรมีเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาภาวะผู้นำ อย่างน้อยน่าจะประกอบด้วยสิ่งสำคัญเหล่านี้ คือ ความสามารถเชิงวิสัยทัศน์ การวางแผนและการกำหนดเป้าหมายขององค์การ ความสามารถในการทำงานแบบมีส่วนร่วม ความสามารถในการสื่อสารแบบมีประสิทธิภาพ ความสามารถในทีมงาน ความสามารถในการดำเนินการกระบวนการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม ความสามารถในการจัดการกับปัญหา ความสามารถในเรื่องการสร้างสรรค์นวัตกรรมความคิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ และการริเริ่มในการเปลี่ยนแปลงองค์การ

ดังนั้น การบริหารงานในปัจจุบันนี้ ผู้บริหารทุกคน จึงจำเป็นต้องใช้ภาวะการเป็นผู้นำเข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะจะสามารถได้ใช้หรือพยายามชี้ความสามารถของผู้ใต้บังคับบัญชาในการปฏิบัติงานให้มากที่สุด พึงระลึกไว้เสมอว่า พนักงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาทุกคน มีความสำคัญอย่างมากในการปฏิบัติงาน เป็นผู้ที่ผลักดันให้งานทุกอย่างของกิจการนั้นๆ สามารถดำเนินการไปได้อย่างราบรื่น และมีประสิทธิภาพสูง การบริหารงานที่ดีจะต้องมีผู้บริหารที่มีภาวะความเป็นผู้นำสูง เก่งงาน เก่งคน เก่งคิด และเก่งการดำเนินชีวิตไปพร้อม ๆ กันด้วย งานที่ออกมาก็จะเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสมบูรณ์ดีทุกประการ เพราะความเป็นผู้นำที่ดีมีความรู้ความสามารถ และมีคุณธรรมนั่นเอง

บรรณานุกรม

กวี วงศ์พุฒ. **ภาวะผู้นำ.** กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมการบัญชี, ๒๕๓๕.

บุญทัน ดอกไธสง. **การจัดการองค์กร.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ประสาน หอมพูนและทิพวรรณ หอมพูน. **การบริหารงานบุคคล**. กรุงเทพมหานคร : ฟิสิกส์เซ็นเตอร์, ๒๕๔๐.

พระครูปริยัติกิตติธำรง,รศ.ดร. **ภาวะผู้นำทางการจัดการเชิงพุทธ.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท จรัลสนิทวงศ์ การพิมพ์, ๒๕๖๑.

มัลลิกา ต้นสอน. **พฤติกรรมองค์กร.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอ็กซ์เบอร์เน็ท จำกัด, ๒๕๔๔.

สมยศ นาวีกา. **การบริหารแบบมีส่วนร่วม**. กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, ๒๕๔๕.

สมชาติ กิจยรรยง. **ยุทธวิธีบริการครองใจลูกค้า.** กรุงเทพมหานคร : ธีระป้อมวรรณกรรม, ๒๕๔๔.

เสริมศักดิ์วิศาลาภรณ์. **พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา.** กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๒.

Blake, Robert R. and Mouton, Jane S**., Building a Dynamic Corporate though Grid Organization Development.** Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company, 1969.

Blake, Robert R. and Mouton, Jane S. **Executive Achievement Making it at the Top.** New York : McGraw-Hill, 1989.

Dubrin J. **Leadership research finding : Practice and skills**. Boston Houghton **:** Mifflin Company, 1998.

Freund Christoph G. "The Dual Impact of Leadership Behavior andLeader-Follower Tolerance for Ambiguity Congruence onOrganizational Commitment Dissertation, 1995.

Gibson J.L.Ivancevich. J.M and Donnelly, J.H. **Organizational : Structure,Process**. Behavior. Texas Business Publications, Inc., 1997.

House, Robert J. & Mitchell, Terence R. 1974, Autumn. "Path - Goal Theory of Leader-ship". **Journal of Contemporary Business,** 1978.

Mcfarland Management : **Foundation & Practices**.5 th ed.. New York : Macmillan Publishing Inc. 1979.

Yuki G. A Leadership in organizations. **Englewood Cliffs.** New Jersey: Prentice Hall, 1989.

William, J. Reddin. **Managerial Effectiveness.** New York: McGraw-Hill Book Co,1970.

การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

พระราเชนทร์ วิสารโท, ผศ.ดร.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บทนำ

การท่องเที่ยว (Tourism) ตามความเข้าใจโดยทั่วไป หมายถึง การเดินทางของบุคคลหนึ่งจากอีกที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง เพื่อพักผ่อน หรือติดต่อทางธุรกิจ โดยมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไป[๑] การท่องเที่ยวถือว่าเป็นการพักผ่อนอีกรูปแบบหนึ่งที่มีการนำกิจกรรมนันทนาการเข้าไปเกี่ยวข้องเพื่อให้ผู้เดินทาง เกิดการผ่อนคลายและมีความสุขระหว่างการเดินทางไปทำกิจกรรมจากที่หนึ่งซึ่งหมายถึงที่อยู่อาศัย ไปยังที่หนึ่ง ที่ถือเป็นการท่องเที่ยวเพื่อเปลี่ยนบรรยากาศและสิ่งแวดล้อม เช่น การเดินทางไปชมสถานที่ท่องเที่ยว ไปเยี่ยมเพื่อน เยี่ยมญาติ หรือไปพักผ่อนหย่อนใจหรือใช้เวลาว่างเพื่อนทำกิจกรรมทางการกีฬา การพักผ่อนหย่อนใจ หรือการเดินทางไปศึกษาสภาพแวดล้อมธรรมชาติ จะเห็นได้ว่า การท่องเที่ยวเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางซึ่งมีการพัฒนามาจากรูปแบบการเดินทางเพื่อการดำรงชีพ การแสวงหาอาณานิคม การเดินทางเพื่อการพักผ่อน ดังนั้น กิจการด้านการท่องเที่ยวจึงมีการขยายตัวเป็นธุรกิจและเติบโตเป็นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่มีวิวัฒนาการมาจากการเดินทางของมนุษย์ โดยมีวัตถุประสงค์ของการเดินทางที่แตกต่างกัน มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคมความเป็นอยู่ที่ส่งเสริมให้คนได้มีการเดินทางที่สะดวกสบายและรวดเร็วขึ้น ทำให้การเดินทางท่องเที่ยวมากขึ้น และมีการให้ความหมายทางการท่องเที่ยวตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้เป็นสากล ๓ ประการ คือ

๑) เป็นการเดินทางจากแหล่งที่ตนอาศัยอยู่ปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว

๒) เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจไม่ได้มีการบังคับ

๓) เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ตาม ที่ไม่ใช่เพื่อการประกอบอาชีพหรือหารายได้ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๖ (ค.ศ. ๑๙๖๓) องค์การสหประชาชาติได้จัดประชุมว่าด้วยการเดินทางและการท่องเที่ยวระหว่างประเทศขึ้นที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี และได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “การท่องเที่ยว”

---

[๑] ฉลองศรี พิมลสมพงศ์, **การพัฒนาท่องเที่ยว**, (กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๒).

ไว้ว่า “การเดินทางเพื่อความบันเทิงรื่นเริงใจ เยี่ยมญาติหรือการไปร่วมประชุมแต่มิใช่เพื่อประกอบอาชีพเป็นหลักฐานหรือไปพำนักอยู่เป็นการถาวร”

การท่องเที่ยว หมายถึง กิจกรรมเพื่อการผ่อนคลายความเครียดจากภาระงานประจำของบุคคล โดยจะเป็นกิจกรรมใดที่เป็นไปตามเงื่อนไขใดก็ได้ที่กำหนดไว้ ๓ ข้อ คือ ประการแรก เป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังสถานที่อื่นเป็นการชั่วคราว ประการที่สอง การเดินทางดังกล่าวต้องเป็นไปโดยสมัครใจ และประการที่สาม การเดินทางนั้นมีวัตถุประสงค์อื่นใดที่ไม่ใช่เพื่อการประกอบอาชีพหรือหารายได้[๒]

ชาตรี แก้วมา กล่าวว่า “การท่องเที่ยว (Tourism) หมายถึง การเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง ในระยะใกล้หรือไกล โดยไม่มีรายได้เกิดขึ้นระหว่างการเดินทางท่องเที่ยวในครั้งนั้นๆ และไม่ใช่เพื่อการประกอบอาชีพหรือไปพำนักอยู่ประจำ แต่เดินทางเพื่อวัตถุประสงค์หลายๆ อย่าง เช่น เพื่อการพักผ่อน เพื่อหาความสนุกสนานเพลิดเพลิน เพื่อประชุมสัมมนา หรือติดต่อธุรกิจตลอดจนการเยี่ยมเยือนญาติมิตร[๓]

ศรัญญา เลิศมนไพโรจน์ ให้ความหมายของการท่องเที่ยวว่า หมายถึง“กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวของการเดินทางของบุคคล จากที่อยู่อาศัยถาวรไปยังที่อยู่อาศัยชั่วคราว เพื่อวัตถุประสงค์ที่ไม่ใช่หารายได้ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวอาจก่อให้เกิดมนุษย์สัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ร่วมเดินทาง (นักท่องเที่ยวหรือแขกผู้มาเยือน)”[๔]

การจัดการท่องเที่ยว หมายถึง แนวทางวิธีการดูแลปฏิบัติต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อให้ไม่ถูกทำลายโดยนักท่องเที่ยว ซึ่งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการท่องเที่ยว ได้แก่

๑) ปัจจัยพื้นฐานในการจัดการ ประกอบด้วย คน เครื่องจักร เงินทุน และวัสดุ วัตถุดิบ

๒) ปัจจัยด้านการตลาด

๓) ปัจจัยด้านวิธีการปฏิบัติ

๔) ปัจจัยด้านแรงจูงใจ

---

[๒] การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, **ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับโฮมสเตย์**, (กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕.

[๓] ชาตรี แก้วมา, แนวทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดร้อยเอ็ด, **วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต**, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๙, หน้า ๑๑.

[๔] ศรัญญา เลิศมนไพโรจน์, การศึกษาความต้องการของผู้ประกอบธุรกิจนำเที่ยวเนื้อหาวิชาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว, **วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต**, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐, หน้า ๒๐.

การจูงใจให้ผู้ปฏิบัติงานหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วนมีทัศนคติต่อการปฏิบัติงานด้านการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ[๕]

สรุปได้ว่า “การท่องเที่ยว” เป็นการเดินทางเพื่อวัตถุประสงค์ในด้านการพักผ่อนหย่อนใจ การหาความรู้ เยี่ยมเยือนสถานที่น่าสนใจ รวมทั้งเพื่อความสนุกสนานบันเทิงใจ ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยว และการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับผู้เป็นเจ้าบ้านหรือเจ้าของท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นคนในชุมชนหรือธุรกิจที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งหน่วยงานของรัฐ ผู้ทำหน้าที่ในฐานะผู้กำหนดแนวนโยบายและมาตรการในการสนับสนุน อำนวยความสะดวก หรือดูแลควบคุมในด้านต่างๆ ความหมายของการท่องเที่ยวดังกล่าวเป็นการมองเฉพาะในส่วนของผู้เดินทางท่องเที่ยว

สำหรับประเทศไทย กระแสการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อสนับสนุนการยกระดับเศรษฐกิจฐานรากของคนในท้องถิ่น โดยกระทรวงการท่องเที่ยวและการกีฬาได้จัดทำแผนยุทธศาสตร์การกระตุ้นการท่องเที่ยวในระยะเวลา ๔ ปี ระหว่าง พ.ศ.๒๕๕๕-๒๕๕๙ โดยเน้นที่ประเภทแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ ประเภทโบราณสถาน โบราณวัตถุ และประเพณีวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้วางกรอบยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมให้การท่องเที่ยวของประเทศไทยเติบโตอย่างยั่งยืน โดยเน้นตลาดนักท่องเที่ยวคุณภาพ รวมทั้งกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวภายในประเทศที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ประโยชน์ ทั้งต่อสถาบันครอบครัวและต่อสังคมโดยรวม โดยมีแนวโน้มการพัฒนาการท่องเที่ยวจะเป็นไปในลักษณะการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนให้มากขึ้น คือ นักท่องเที่ยวมีแนวโน้มที่จะเดินทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มากขึ้น ซึ่งนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้เห็นความสำคัญของขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น วิถีชีวิตชุมชน เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีจุดเด่นพิเศษ ซึ่งก็มีสอดคล้องกับนิยามของการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม

การจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

การท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง การเดินทางสู่ที่ตั้งของวัด และศาสนสถานเพื่อศึกษาธรรมะและบริบททางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง ทั้งเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อการศึกษาและการชื่นชมความงามทางศิลปวัฒนธรรม และเพื่อตอบสนองศรัทธาความเชื่อส่วนบุคคลที่มีต่อพระพุทธศาสนา

ปัจจุบันการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เป็นการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมมากขึ้น การท่องเที่ยวเชิงศาสนา เป็นรูปแบบของท่องเที่ยวเฉพาะด้านที่มีกลุ่มนักท่องเที่ยวจำนวนมากให้ความสนใจเกี่ยวกับการ

[๕] วรรณา ศิลปะอาชา, **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว หน่วยที่ ๑-๗**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๙), หน้า ๒๖-๒๗.

ศึกษาศาสนาหรือลัทธิ ชื่นชมสถาปัตยกรรมหรือประวัติศาสตร์ และบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การนมัสการเกจิอาจารย์ รวมถึงการปฏิบัติกิจกรรมของแต่ละศาสนา[๖] มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากนิยมเดินทางไปวัดเพื่อร่วมกิจกรรมทางศาสนาการปฏิบัติธรรมฯ ดังจะเห็นจากการเดินทางเชิงพุทธศาสนาได้แพร่หลายไปในนักท่องเที่ยวทุกกลุ่ม ซึ่งมักใช้ช่วงเวลาวันหยุดเทศกาล โดยเฉพาะช่วงเทศกาลวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาจะมีการถือศีลปฏิบัติธรรม และประชาชนในท้องถิ่นบางส่วนได้เล็งเห็นผลประโยชน์จึงเริ่มมีการประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับท่องเที่ยว หรือเข้ามาใช้พื้นที่ของวัดในการประกอบอาชีพดังกล่าวมากขึ้น[๗]

วัด เป็นศูนย์กลางของชุมชนในสังคมไทยมาตั้งแต่อดีต อิทธิพลของพุทธศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิตของคนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นแหล่งรวมงานศิลปกรรมที่มีคุณค่า เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ และจิตรกรรมฝาผนัง และความรู้สาขาต่างๆ มากมาย นับเป็นมรดกล้ำค่าและเสมือนเป็นเอกลักษณ์ของความเป็นชาติไทย ปัจจุบันวัดมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม คือ เป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทศาสนสถาน ที่มีศิลปวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรมและความเจริญของธรรมชาติที่สามารถย้อนกลับไปได้ในด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี วรรณกรรม ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม รวมทั้งเชื่อมโยงความเป็นมาของชุมชนทำให้มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศนิยมมาท่องเที่ยววัดกันเป็นจำนวนมาก[๘]

การเดินทางไปตามวัดต่างๆ ถือเป็นเรื่องปกติของคนไทย พุทธศาสนิกชนมีหน้าที่ให้การส่งเสริมอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา โดยการทำบุญถวายปัจจัยถวายภัตตาหาร หรืออื่นๆ ที่ช่วยทำนุบำรุงศาสนาในสมัยโบราณเชื่อกันว่าหากผู้ใดสามารถทำบุญ ๙ วัด ใน ๑ วัน ผู้นั้นจะได้บุญกุศลมาก ดังนั้นการเดินทางไปวัดจึงเป็นกิจที่ชาวพุทธทำอยู่เป็นประจำ ในปัจจุบันพุทธศาสนิกชนนิยมเดินทางไปทำบุญ เช่น ทอดกฐินหรือผ้าป่าสามัคคีตามวัดต่างๆ ที่อยู่ห่างไกลจากที่พักอาศัยจึงถือได้ว่าการเดินทางไปทำบุญเป็นการเดินทางท่องเที่ยวได้เช่นกัน การเดินทางไปท่องเที่ยวตามวัดต่างๆ นอกจากจะมีจุดประสงค์เพื่อทำบุญแล้วการได้ชมศิลปะแบบต่างๆ ที่มีความเป็นเอกลักษณ์และเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีชีวิตของคนในชุมชนละแวกวัดนั้นๆ ก็เป็นผลพลอยได้ตามมา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยก็ได้เล็งเห็นความสำคัญ

---

[๖] ธนกฤต สังข์เฉย, **อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและการบริการ**, (เพชรบุรี: มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

[๗] จุฑาภรณ์ หินชุย และสถาพร มงคลศรีสวัสดิ์, แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ, **วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ** ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑/ ๒๕๕๗, หน้า ๕๒.

[๘] รสิกา อังกูร, **ความพร้อมของวัดในเขตกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยผ่านการนำชมศิลปวัฒนธรรม**, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

ดังกล่าว จึงจัดให้วัดเป็นอีกหนึ่งในเส้นทางของการท่องเที่ยว ผลจากการศึกษาเส้นทางท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในสังคมไทย พบว่า เส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมมีความน่าสนใจทุกด้าน เช่น ความงดงามด้านพุทธศิลป์ มีการจัดการเชิงพระพุทธศาสนา วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการปฏิบัติธรรมและกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา วัดที่มีฐานศรัทธาความเชื่อในพระพุทธศาสนา เช่น ความเชื่อพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเรื่องตำนานอุรังคธาตุ ความเชื่อเรื่องพระธาตุประจำปีเกิด ความเชื่อเรื่องตำนานคัมภีร์ วัดที่มีการพัฒนาในเชิงบูรณาการระหว่างหลักพุทธธรรมกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน วัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น รวมทั้งวัดที่เป็นแหล่งประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ของบ้านเมือง นอกจากนี้เส้นทางของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในภูมิภาคต่างๆ ในประเทศไทยนั้น ยังมีเส้นทางใกล้กับแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวิถีชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ อีกด้วย[๙] นอกจากนี้แล้ว ยังพบว่ารูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมในประเทศไทยมีรูปแบบที่เหมาะสม ๔ ประการ คือ

๑. รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัตถุธรรม

๒. รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ

๓. รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาความรู้

๔. รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา

ในรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวทั้ง ๔ ประการดังกล่าวนั้น นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติให้ความสนใจเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนามีแนวโน้มว่านักท่องเที่ยวมีจำนวนเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวที่เป็นผู้สูงอายุและสุภาพสตรี รวมถึงนักท่องเที่ยวชาวยุโรปที่ให้ความสนใจในการเรียนรู้เชิงลึก การปฏิบัติสมาธิตามหลักการทางพระพุทธศาสนา[๑๐] แต่ในความเป็นจริงแล้ว ประเทศไทยก็ยังเผชิญกับปัญหาอุปสรรคของการจัดการการท่องเที่ยวโดยวัดและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในหลายพื้นที่ เช่น กระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย พบว่า ปัญหาความเสื่อมโทรมของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทั้งทางด้านกายภาพและสภาพแวดล้อม อันเนื่องมาจากความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ปัญหาด้านการจัดการท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวมากเกินไปโดยเฉพาะในบางฤดูกาลหรือเทศกาลทำให้วัด

---

[๙] พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น, การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, **รายงานการวิจัย.** เสนอ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๖.

[๑๐] พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น, รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร, **รายงานการวิจัย.** เสนอ สถาบันการวิจัยเพื่อการพัฒนาท่องเที่ยวไทย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

ไม่สามารถรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวได้ทั้งหมดหรือจำนวนคราวละมากๆ ได้ ปัญหาด้านสาธารณูปโภคและสวัสดิภาพของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการจราจรขาดระบบขนส่งมวลชนภายใน นอกจากนี้ยังมีปัญหาความปลอดภัยของสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น ยานพาหนะเป็นต้น ปัญหาด้านการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ปัญหาการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่นในด้านการบริหารจัดการร่วมกัน ปัญหาเรื่องการบริหารจัดการภายในวัด พระสงฆ์ไม่มีความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการสถานที่ของวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา การขาดพระสงฆ์ที่เป็นมัคคุเทศก์ ปัญหาการขาดความร่วมมือระหว่างวัด ชาวบ้าน ผู้ประกอบการและชุมชน

กล่าวโดยสรุป ปัญหาอุปสรรคของการจัดการการท่องเที่ยวโดยวัด คือวัดขาดกิจกรรมในการดึงดูดนักท่องเที่ยวในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เพื่อให้สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวของประเทศ ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน องค์กรเอกชนและหน่วยงานรัฐอื่นๆ ในการวางแผนการตัดสินใจ และการดำเนินการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธแบบมีส่วนร่วมอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ซึ่งการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นวัด ด้านการประชาสัมพันธ์ การพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานสิ่งอำนวยความสะดวก เส้นทางคมนาคมยังไม่สามารถสนองต่อความสะดวกของนักท่องเที่ยวได้

การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

สำหรับแนวความคิดของการเดินทางท่องเที่ยวในปัจจุบัน นอกจากความคุ้มค่าในเชิงเศรษฐกิจและสังคมแล้ว นักท่องเที่ยวต้องคำนึงถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งวัฒนธรรมที่แตกต่างที่เปลี่ยนแปลงในชุมชนซึ่งอาจจะทำให้รูปแบบและกิจกรรมทางการท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงไป ทำให้เกิดการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ขึ้นมา จากกระแสการอนุรักษ์และความต้องการที่จะคืนสภาพความสมบูรณ์ธรรมชาติ พร้อมกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว นักพัฒนาการท่องเที่ยวจากองค์การท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization: WTO) และสมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (Pacific Asia Travel Association: PATA) ได้มีการคิดรูปแบบ การบริการที่มีความสอดคล้องกับการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว ในแต่ละท้องถิ่น เพื่อให้เป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) โดยใช้หลักแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนตามแผนปฏิบัติการ ๒๑ หรือ Agenda ๒๑ ที่มีส่วนผลักดันให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนซึ่งมีความหมายรวมถึงการพัฒนาที่มุ่งทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในขณะเดียวกันชุมชนก็มีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวอย่างเท่าเทียมกัน

การพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีความยั่งยืนเกิดจากการร่วมคิดร่วมทำด้วยความเต็มใจเพราะมีเป้าหมายเดียวกันคือการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข พร้อมๆ ไปกับความเจริญงอกงามเชิงวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เพราะการท่องเที่ยวเป็นที่มาของรายได้ เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ ประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิตอันดีงาม และเป็นเครื่องมือในการรักษาสิ่งแวดล้อม แต่ความเป็นจริงแล้ว ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืนนั้น ได้แก่ นักท่องเที่ยว เจ้าของแหล่งท่องเที่ยว รวมไปถึงผู้ประกอบการทุกประเภท

พิมพ์ชนก มูลมิตร์ ได้ให้ความหมายของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ไว้ว่า เป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการทรัพยากรทั้งมวล ในลักษณะที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการทางเศรษฐกิจ สังคม และสุนทรียภาพ ในขณะเดียวกันก็สามารถรักษาความสมบูรณ์ทางวัฒนธรรมกระบวนการที่จำเป็นเชิงนิเวศวิทยา ความหลากหลายทางชีวภาพและระบบสนับสนุน การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน สามารถพิจารณาได้จากองค์ประกอบ ๔ ประการดังนี้

๑. การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในขอบเขตความสามารถของธรรมชาติชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม และวิถีความเป็นอยู่ของชุมชนต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว

๒. การตระหนักในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม และวิถีความเป็นอยู่ของชุมชน

๓. การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่มีผลกระทบต่อนิเวศชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่มีต่อการท่องเที่ยว

๔. การประสานความต้องการทางเศรษฐกิจ การคงอยู่ของสังคมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนการท่องเที่ยวจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคมเป็นหลัก การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนถือเป็นการเพิ่มผลกระทบทางบวกให้เกิดขึ้นมากที่สุด ในขณะเดียวกันก็ลดผลกระทบด้านลบให้น้อยที่สุด[๑๑]

สรุปได้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนและการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวและการพัฒนาสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปด้วย โดยใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องเหมาะสม เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมและมีรายได้เข้าสู่ชุมชน แต่ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามไว้ได้ มีการศึกษาและวางแผนเพื่อส่งเสริมและสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมอย่างคุ้มค่าและยาวนานที่สุด ในขณะเดียวกันต้องอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้คงอยู่หรือเสื่อมสภาพน้อยที่สุด การกำหนด

---

[๑๑] พิมพ์ชนก มูลมิตร์, การศึกษาทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อเป็นแนวทางพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืนของจังหวัดชุมพร, **ปริญญานิพนธ์มหาบัณฑิต**, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑, หน้า ๓๒.

ให้ชุมชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการพัฒนานั้น นับว่าเป็นโอกาสในการคืนอำนาจในการจัดการทรัพยากรให้กับผู้เป็นเจ้าของ ดังนั้น คนในท้องถิ่นจึงควรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนตัดสินใจนับตั้งแต่การท่องเที่ยวควรจะเป็นในลักษณะใด ปริมาณของนักท่องเที่ยวที่ชุมชนต้องการ การกำหนดอัตราการขยายตัวที่สม่ำเสมอตลอดจนมีหน้าที่ควบคุมดูแลคุณภาพของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรการท่องเที่ยวให้อยู่ในสภาพที่ดีอยู่เสมอ[๑๒]

การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism หรือ CBT) เป็นแนวคิดที่ประเทศต่างๆ ทั่วโลกนำมาจัดการในชุมชนท้องถิ่นตลอด ๒ ทศวรรษที่ผ่านมา โดยรูปแบบของการจัดการโดยคนในชุมชนหรือเจ้าของพื้นที่ (Host Management) เช่น ประเทศญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ Etsuko (๒๐๐๘) แห่งมหาวิทยาลัย Okazaki Kobe[๑๓] ได้ศึกษาและพบว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นตัวแบบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญคือการมีส่วนร่วม การกระจายอำนาจ กระบวนการความร่วมมือและความคิดสร้างสรรค์ในกลุ่มสังคม การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนขยายตัวอย่างรวดเร็วและในอนาคตมีแนวโน้มที่จะเติบโตขึ้นเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงภายในและภายนอกชุมชนมากขึ้น ทั้งนี้รูปแบบของการจัดการโดยชุมชนถูกคาดหวังว่าเป็นวิธีการจัดการท่องเที่ยวแบบหนึ่งที่มีศักยภาพ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ และสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งทรัพยากรการท่องเที่ยวในตัวเอง[๑๔]

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม ที่กำหนดทิศทางในการจัดการโดยชุมชนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างผู้เรียนรู้และชุมชน โดยมองว่าการท่องเที่ยวสามารถคลอบคลุมทั้ง ๕ ด้านพร้อมกัน ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยมีชุมชนเป็นผู้ดูแลจัดการ การท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดกระบวนการทิศทาง และรูปแบบการท่องเที่ยวของตนเอง ซึ่งมีชาวบ้านที่เป็นเจ้าของชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากรท่องเที่ยวนั้นๆ และมีส่วนร่วมในการพัฒนาจัดการแหล่งท่องเที่ยว และอนุรักษ์

---

[๑๒] วรรณพร วณิชชานุกร, **นิเวศท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์**, (กรุงเทพมหานคร : ทรรปณ์ศิลป์, ๒๕๔๐).

[๑๓] Etsuko, Okazaki. (2008). A Community-Based Tourism Model: Its Conception and Use. **Journal of Sustainable Tourism,** 16(5) pp. 511-529.

[๑๔] สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (๒๕๕๙). **การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน.** [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.trf.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=957:2012-07-01-03-23-01&catid=35:research-orum&Itemid=146 [26มกราคม 2562]

ทั้งธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม วิถีชีวิตและรูปแบบการดำเนินชีวิต เพื่อสร้างการพัฒนาให้เกิดการยั่งยืนสู่ชนรุ่นหลังและเกิดประโยชน์สูงสุด[๑๕] จากผลการวิจัย เรื่อง การท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อชุมชนและท้องถิ่น ชี้ให้เห็นว่า องค์กรชุมชนถูกจัดตั้งอย่างเป็นทางการ ซึ่งมีการจัดการและการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ภายใต้จิตสำนึกในการพัฒนาตนเอง พึ่งพาตนเอง คิดเป็นทำเป็น มีความพยายามในการเรียนรู้พัฒนา เกิดรายได้เพิ่มขึ้นมีการรวมตัวกัน สร้างความเข้มแข็งในชุมชน นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนตามความคาดหวังและความพยายามที่จะดำเนินการเพื่อให้เป็นตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน[๑๖] ตามที่ วีระพล ทองมา อธิบายไว้คือ ๑) ด้านเศรษฐกิจ ๒) ด้านสังคมวัฒนธรรม ๓) สิ่งแวดล้อม และสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนคือการรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญา สืบสานสืบทอดตลอดจนการนำไปใช้ประโยชน์ได้ เกิดความรัก ความภาคภูมิในความรู้สึกเป็นเจ้าของ มีส่วนร่วมในทรัพยากรของชุมชน และเกิดกระบวนการเรียนรู้การทำงานร่วมกันในที่สุด ในความหมายของผลกระทบด้านบวกของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน[๑๗]

บทสรุป

จากแนวคิด หลักการ ความหมายและลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงพุทธโดยชุมชนตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น พอสรุปได้ว่า ความสำเร็จของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธโดยชุมชน และการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนั้นจำเป็นต้องมีการพัฒนาเศรษฐกิจหรือการยกระดับรายได้และกระจายงานหรือผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ผ่านกระบวนการจัดการ การมีส่วนร่วม และการดำเนินงานขององค์กรชุมชนที่เป็นทางการ เช่น สหกรณ์ วิสาหกิจชุมชน หรือกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเป็นต้น ที่เข้าใจและพึงพอใจในเป้าหมายเดียวกัน โดยใช้ทรัพยากรของชุมชนเอง รวมถึงสถานที่ที่เป็นวัดร่วมมือกัน และการนำเสนอบริการท่องเที่ยวหรือข้อมูลเชิงวัฒนธรรม โดยคำนึงถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติอย่างชัดเจน

ดังนั้น เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาจึงได้เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธโดยชุมชนอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นนั้นๆ และแหล่ง

---

[๑๕] การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, **เที่ยวให้รู้ เปิดประตูสมอง**, (กรุงเทพมหานคร: เอ็กซ์พลอเรอร์ ชาแนล, ๒๕๕๑).

[๑๖] สุดถนอม ตันเจริญ, **การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน**, รายงานสืบเนื่องในการประชุมวิชาการระดับชาติด้านการจัดการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ครั้งที่ ๑ (วันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๐)

[๑๗] วีระพล ทองมา, **การท่องเที่ยวสีเขียว : เรื่องจริงหรือแค่ภาพลวงตา**, รายงานผลการดำเนินโครงการสัมมนาวิชาการระดับชาติด้านการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ครั้งที่ ๒ จังหวัดเชียงใหม่, ๒๕๕๕.

วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมในพื้นที่วัดและศาสนสถานโดยมีการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นเพื่อตระหนักถึงคุณค่าต่อการรักษาความสมดุลของระบบนิเวศและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชนในท้องถิ่น ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธโดยชุมชน คือ สร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงพุทธโดยชุมชนเป็นการร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ บ้าน วัด โรงเรียน เพื่อร่วมกันส่งเสริมกิจกรรมในทุกวันสำคัญทางพุทธศาสนา มัคคุเทศก์เป็นผู้แนะนำให้ความรู้กับผู้ที่มาท่องเที่ยว นโยบายรัฐการส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐ การบริการด้านสาธารณะ การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในการส่งเสริมกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวของประเทศ พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เส้นทางคมนาคมการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นวัด ศาสนสถานและแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง สิ่งอำนวยความสะดวกให้สามารถสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ รวมถึงการประชาสัมพันธ์ให้คนทั่วไปได้รู้จักมากขึ้น

บรรณานุกรม

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. **เที่ยวให้รู้ เปิดประตูสมอง**. กรุงเทพมหานคร: เอ็กซ์พลอเรอร์ ชาแนล, ๒๕๕๑.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. **ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับโฮมสเตย์**. กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๔.

จุฑาภรณ์ หินซุย และสถาพร มงคลศรีสวัสดิ์. แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ. **วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ** ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑/ ๒๕๕๗.

ฉลองศรี พิมลสมพงศ์. **การพัฒนาท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๒.

ชาตรี แก้วมา. แนวทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดร้อยเอ็ด. **วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต.** มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๙.

ธนกฤต สังข์เฉย. **อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและการบริการ.** เพชรบุรี: มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี, ๒๕๕๐.

พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น. การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. **รายงานการวิจัย** เสนอ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๖.

พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น. รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร. **รายงานการวิจัย** เสนอ สถาบันการวิจัยเพื่อการพัฒนาท่องเที่ยวไทย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.

พิมพ์ชนก มูลมิตร์. การศึกษาทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อเป็นแนวทางพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืนของจังหวัดชุมพร. **ปริญญานิพนธ์มหาบัณฑิต.** มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑.

รสิกา อังกูร. **ความพร้อมของวัดในเขตกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยผ่านการนำชมศิลปวัฒนธรรม**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔.

วรรณา ศิลปะอาชา. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว** หน่วยที่ ๑-๗. พิมพ์ครั้งที่ ๒.นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๙.

วรรณพร วณิชชานุกร. **นิเวศท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์**. กรุงเทพมหานคร : ทรรปณ์ศิลป์, ๒๕๔๐.

วีระพล ทองมา. **การท่องเที่ยวสีเขียว : เรื่องจริงหรือแค่ภาพลวงตา**. รายงานผลการดำเนินโครงการสัมมนาวิชาการระดับชาติด้านการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ครั้งที่ ๒ จังหวัดเชียงใหม่, ๒๕๕๕.

ศรัญญา เลิศมนไพโรจน์. การศึกษาความต้องการของผู้ประกอบธุรกิจนำเที่ยวเนื้อหาวิชาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว. **วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต.** จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

สุดถนอม ตันเจริญ. **การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน**. รายงานสืบเนื่องในการประชุมวิชาการระดับชาติด้านการจัดการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ครั้งที่ ๑ (วันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๐).

Etsuko, Okazaki. A Community-Based Tourism Model: Its Conception and Use. Journal of Sustainable Tourism, 16(5), 2008, pp. 511–529.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (2559). **การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน**.
[ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.trf.or.th/index.php?option=com _content&view=article&id=957:2012-07-01-03-23-01&catid=35:research-orum&Itemid=146[26 มกราคม 2562]

สิ่งที่ประเสริฐสำหรับชีวิต

พระครูสุนทรธรรมนิทัศน์,ผศ.ดร.
รศ.รวีโรจน์ ศรีคำภา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

บทนำ

ในเบื้องต้นแห่งบทความนี้ ขอทำความเข้าใจถึงคำสำคัญ ๒ คือ สิ่งที่ประเสริฐ และชีวิต คำแรก ได้แก่ "ประเสริฐ" หมายถึง วิเศษ, ดีเลิศ, ดีที่สุด[๑] ส่วนคำว่า "ชีวิต" หมายถึง ความเป็น[๒] รวมความหมายทั้ง ๒ คำจึงหมายถึง ความเป็นสิ่งที่วิเศษ,สิ่งที่ดีเลิศ,สิ่งที่ดีที่สุด ฉะนั้น เมื่อเราพูดถึง สิ่งที่ประเสริฐสำหรับชีวิตในที่นี้จึงมีความหมายครอบคลุมเกี่ยวกับการประพฤติในสิ่งที่เป็นสาระ แก่นสารก่อให้เกิดความดีงามและคุณค่าที่สุดแก่ชีวิตตนเองและผู้อื่น ถึงแม้มนุษย์มีปัญหาของมนุษย์ เทวดามีปัญหาของเทวดา ลิงมีปัญหาของลิง แมวก็มีปัญหาของแมว สรุปว่า เกิดเป็นอะไรล้วนมีปัญหา ทั้งนั้น[๓] ทั้งนี้ การประพฤติสิ่งที่ประเสริฐเพื่อเป็นการเบี่ยงเบนมิให้หมกมุ่นครุ่นคิดแต่เรื่องทุกข์ และเพื่อ เป้าหมายที่สำคัญของชีวิต คือ เป็นอุบายสร้างความสุข นั่นเอง

สำหรับผู้ที่ดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐจะต้องประพฤติสุจริตด้วยกาย วาจา และใจอยู่ตลอดเวลา ด้วยความไม่ประมาท นอกจากต้องอาศัยการประพฤติเพื่อให้เกิดเป็นประโยชน์สุขแก่ตนเอง และคน ทั่วไปดังกล่าวในเบื้องต้นอย่างเหมาะสมตามสถานการณ์ในภาพรวมแล้ว ในความเห็นของข้าพเจ้านั้น การปฏิบัติตน ๖ ประการ ได้แก่

๑. การฝึกฝนอบรมตนเอง
๒. ความกตัญญูกตเวที
๓. การรู้จักพอเพียง
๔. การเสียสละเพื่อส่วนรวม
๕. การรู้จักให้อภัยผู้อื่น
๖. การได้บรรลุธรรม

เป็นกรอบและเกณฑ์ชี้วัดที่ตัดสินการประพฤติสิ่งที่จะเป็นเหตุให้เกิดความประเสริฐสำหรับชีวิต นั่นเอง มีรายละเอียดที่จะได้อธิบายตามลำดับ ดังนี้

---

[๑] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนา อินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖, หน้า ๗๑๓.

[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๓.

[๓] พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. **ปรัชญาโลก**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ๑.

การฝึกฝนอบรมตนเอง

การฝึกฝนอบรมตนเองเป็นกิจวัตรที่สำคัญประการหนึ่งที่จะเริ่มต้นสำหรับชีวิตที่จะก้าวไปสู่ความประเสริฐหากจะพัฒนาตนเองให้มีความเจริญก้าวหน้าและประสบความสำเร็จในชีวิตเราจะต้องมีความรู้หลักการพื้นฐานของการพัฒนาตนเองเสียก่อน หลักการนี้ง่าย ๆ มีอยู่เพียง ๓ ประการเท่านั้น[๔] คือ

๑. เข้าใจตนเอง ๒. เข้าใจผู้อื่น

๓. เข้าใจงาน

ทั้ง ๓ ประการนี้ จะต้องมีความเข้าใจ ซึ่งก่อนจะเข้าใจก็จะต้องมีความรู้ในเรื่องนั้น ๆ หรือสิ่งนั้น ๆ เสียก่อนอย่างเข้าใจตนเอง และเข้าใจผู้อื่น ฟังดูเหมือนเรื่องง่าย ๆ แต่บางทีก็ไม่งายนักโดยเฉพาะเรื่องของตนเองทั้ง ๆ ที่เป็นตัวของเรา อยู่ใกล้ชิดกับเรา เราน่าจะเข้าใจง่ายแทบไม่ต้องศึกษาเลย แต่เอาเข้าจริงตามหลักวิชาการ เขาบอกว่าเข้าใจยากกว่าเข้าใจผู้อื่นเสียอีก

ถามว่าทำไมถึงเป็นเช่นนั้น ตอบว่า มันเป็นไปตามหลักจิตวิทยา กล่าวคือ เหตุที่เรามักรู้บางอย่างและไม่รู้บางอย่างในตัวเราก็เพราะว่า เราไม่เคยมองตัวเองหรือศึกษาตัวเองอย่างจริงจัง พระพุทธองค์จึงตรัสให้เราต้องรู้จักตัวเราหลาย ๆ อย่าง เช่น อตฺตนา โจทยตฺตานํ[๕] แปลว่า จงเตือนตนด้วยตนเอง เรารู้แต่เราว่า เราเป็นเราให้ลึกลงไปกว่านั้นเราอาจไม่รู้ทั้งหมดหรอก และบางทีเราก็หลอกตัวเองด้วยว่าเราเป็นอย่างโน้น ว่าเราเป็นอย่างนี้ไม่เชื่อลองพิจารณาให้ลึก ๆ เถอะเรารู้ไหมว่า จริง ๆ เราเป็นคนอย่างไร เราเป็นคนใจร้ายใจดำหรือเปล่า เราขี้เหนียวขี้งกหรือเปล่า เราปากเสียปากร้ายหรือเปล่า ฯลฯ

สิ่งเหล่านี้โดยเฉพาะด้านลบ ส่วนใหญ่เรามักไม่ค่อยรู้ ยิ่งความไม่ดีไม่งามมีมากเท่าไหร่ ยิ่งไม่รู้มากเท่านั้น และอนิจจังอนิจจาความไม่ดีไม่งามเหล่านั้น ก็ไม่มีใครกล้าบอกเราด้วย เช่น เรากลิ่นตัวเหม็นมีใครกล้าบอกเราไหม หรือคุณกล้า จะทดลองดูก็ได้กับเจ้านายของคุณ

“ท่านครับ ผมขอเรียนท่านด้วยความจริงใจนะครับ ว่าท่านขี้เต่าเหม็นเหลือเกิน” กล้าบอกไหมครับ ร้อยทั้งร้อย ไม่มีใครกล้าบอก เห็นไหมว่าแม้เราจะหวังดี บอกความจริงแก่เขาก็ไม่แน่ว่าเขาจะยอมรับหรือรับได้หรือเปล่า เอาเป็นว่า เหตุที่เรา ไม่เคยมองตัวเอง อย่างจริงจังนี้เอง จึงทำให้เราไม่รู้และไม่เข้าใจตัวเอง

---

[๔] สุเมธ แสงนิ่มนวล, **พัฒนาชีวิตอย่างไรให้ประสบผลสำเร็จ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บุ๊คแบงค์), ม.ป.ป., หน้า ๓๓-๔๐.

[๕] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๑.

นอกจากนั้น เขาว่าอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เราเข้าใจตัวเองยาก ก็คือ เราคุ้นเคยกับตัวเองมากเกินไป ข้อนี้ก็เป็นเรื่องจริงเขาบอกอะไรที่มันใกล้จนเกินไปมักจะไม่เห็น ดังนั้น จึงมีคำภาษิตและคำพังเพยว่า "เส้นผมบังภูเขา" หรือ "ใกล้เกลือกินด่าง" อะไรประเภทนี้ ซึ่งเป็นเรื่องจริงเรื่องของความคุ้นเคย ความชิน นี้มันทำให้เราไม่รู้ความจริงอย่างมาก อย่างเช่นหมู่บ้านประมงตามริมทะเลท่านเคยสังเกตไหม เขาตากปลากันกลิ่นนี้เหม็นมากพอนั่งรถผ่านเท่านั้นเอง แทบแย่ หรืออย่างโรงงานผลิตปุ๋ยโดยใช้กระดูกสัตว์ ก็เหมือนกันพอนั่งรถผ่านทีไรกลิ่นกระดูกโชยมาแทบอ้วกทุกครั้ง เหตุการณ์อย่างนี้ท่านเชื่อไหม คนที่อยู่ริมทะเลที่ตากปลาหรือคนบ้านอยู่ข้าง ๆ โรงงานผลิตปุ๋ยโดยใช้กระดูกสัตว์กลับไม่เหม็น รู้สึกเฉย ๆ บางทีก็หอมซะด้วยซ้ำ เหตุที่เป็นเช่นนี้ เพราะอะไร ก็เพราะความคุ้นเคย และความเคยชิน นั่นเอง นอกจากเราไม่เคยมองตัวเองจริงจังหรือเราคุ้นเคยกับตัวเองมากเกินไปแล้ว อีกประการหนึ่งที่ทำให้เราไม่เข้าใจตัวเราอย่างถ่องแท้ก็คือ เรารู้สึกตัวเราว่าตัวเรามีความพอดีอยู่เสมอ เรื่องนี้เป็นเรื่องจริง ในความเป็นตัวของเรานั้น เราจะมีความรู้สึกพอดีอยู่เสมอทั้ง ๆ ที่สูงไปต่ำไปเราก็ว่าสูงพอดี ต่ำพอดี ไม่ได้หล่อไม่ได้สวยเลยเราก็ว่า กำลังหล่อกำลังสวยพอดี ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า[๖] "โลกภายในตัวเราเป็นเรื่องราวที่เราควรรู้มากที่สุด คนที่รู้เรื่องตัวเองดีชื่อว่ามีวิชชา ส่วนคนที่ไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับตัวเองชื่อว่ามีอวิชชา ปัญญาคือความรู้ลึกและรู้รอบที่ว่ารู้ลึกคือรู้เรื่องตัวเองด้วยการมองด้านใน ส่วนที่ว่ารู้รอบคือรู้โลกภายนอกรอบตัวเรา

โลกภายนอก กว้างไกล ใครใครรู้
โลกภายใน ลึกซึ้งอยู่ รู้บ้างไหม
จะมองโลก ภายนอก มองออกไป
จะมองโลก ภายใน ให้มองตน.

ดังนั้น ตัวเราเองเป็นเรื่องที่ต้องรู้ลึก ความรู้ตนเป็นจุดเริ่มต้นของความรู้ ความรู้ตนจะช่วยให้พัฒนาตนจนเป็นที่พึ่งของตนเองได้ตามหลักการที่ว่า

"อตฺตา หิ อตฺตาโน นาโถ โก หิ นาโถ ปโร สิยา อตฺตนา หิ สุทนฺเตน นาโถ ลภติ ทุลฺลภํ."

แปลว่า ตนแล เป็นที่พึ่งของตน คนอื่น ใคร่เล่าจะเป็นที่พึ่งได้ ก็บุคคลมีตนฝึกฝนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งที่ได้ยาก.[๗]

---

[๖] พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ขอบฟ้าแห่งความรู้,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕-๑๖.

[๗] ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๖.

รวมความว่า เมื่อเรารู้จักตนเอง ปรับปรุงแก้ไขในสิ่งที่บกพร่อง และพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ข้อนี้จะทำให้เป็นผู้ที่มีความเพรียบพร้อมด้วยคุณธรรมจริยธรรมและศีลธรรมและได้ชื่อว่า เป็นบุคคลผู้ประเสริฐประการหนึ่ง

ความกตัญญูกตเวที

คุณธรรมที่เป็นพื้นฐานของมนุษย์ที่เป็นเครื่องหมายแห่งคนดีหรือความดี ได้แก่ ความกตัญญูกตเวที ความกตัญญูกตเวที แปลว่า ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน แยกออกเป็น ๒ คือ กตัญญู รู้คุณท่าน กตเวที ตอบแทนหรือสนองคุณท่าน ;ความกตัญญูกตเวที ว่าโดยขอบเขต แยกได้เป็น ๒ ระดับ คือกตัญญูต่อบุคคลผู้มีคุณความดีหรืออุปการะต่อตนเป็นส่วนตัว อย่างหนึ่ง กตัญญูกตเวทีต่อบุคคลผู้ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์หรือมีคุณความดีเกื้อกูลแก่ส่วนรวม เช่น ที่พระเจ้าประเสนทิโกศลทรงแสดงความกตัญญูต่อพระพุทธเจ้าโดยฐานที่ได้ทรงประกาศธรรมยังหมู่ชนให้ตั้งอยู่ในกุศลกัลยาณธรรม เป็นต้น อย่างหนึ่ง[๘]

การรู้อุปการคุณที่ผู้ใดผู้หนึ่งทำแล้ว น้อยหรือมากก็ตาม โดยการระลึกถึงบ่อย ๆ ชื่อว่า กตัญญู อีกอย่างหนึ่งบุญทั้งหลาย ชื่อว่า มีอุปการะมากแก่สัตว์ เพราะสามารถป้องกันทุกข์ในนรก เป็นต้น[๙] การระลึกถึงอุปการคุณแห่งบุญเหล่านั้นเป็นผู้หาได้ยาก พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวก หาได้ยากในโลก

“พวกไหนบ้าง”

“บุคคลผู้เป็นบุพพการี”

“บุคคลผู้เป็นกตัญญูกตเวที”

“บุคคล ๒ จำพวกนั้น หาได้ยากในโลก”

โดยเฉพาะอย่างยิ่งความกตัญญูกตเวทีต่อพ่อแม่นั้นนับว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุดคำว่า “พ่อและแม่” เป็นคำที่มีคุณค่าและความหมายทางจิตใจของเราทุกคนมากที่สุด เพราะที่เรามีชีวิตอยู่ได้จนถึงปัจจุบันนี้ก็เพราะท่านทั้งสองได้ให้กำเนิดและกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงเรามา จึงเป็นความผูกพันที่ไม่สามารถลบเลือนออกจากจิตใจของลูกได้ ในที่นี้ขอเรียงร้อยถ้อยคำพรรณนาให้เห็นว่า พระคุณของพ่อแม่นั้นประเสริฐเพียงใด เมื่อเอ่ยถึงบุคคลคู่หนึ่งที่เป็นผู้ให้กำเนิดทุกชีวิตในโลกนี้โดยเฉพาะมนุษย์เรานี้คงจะ

---

[๘] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒.

[๙] บุณย์ นิลเกษ (เปรียญ), **คัมภีร์มงคลทีปนีสำหรับประชาชน**, (เชียงใหม่ : บี.เอส.การพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๕๓๕-๕๓๖.

ไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าท่านผู้นั้นคือคุณแม่และคุณพ่อของเรานั่นเอง และเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าทั้งสองท่านเป็นผู้ที่มีพระคุณสูงสุดในบรรดาบุคคลทั้งหลายที่ตั้งอยู่ในฐานะบุพการีชน จึงเป็นหน้าที่ของลูกทุก ๆ คนที่ต้องรำลึกนึกถึงและตอบแทนพระคุณอันประเสริฐของท่าน อีกทั้งเป็นการบูชาในสิ่งที่มนุษย์ทั้งหลายต้องถือเป็นหน้าที่ของตน ดังที่มีผู้รู้เปรียบท่านไว้ในฐานะต่าง ๆ เช่น เป็นพระพรหม เป็นหมอคนแรก เป็นครูคนแรก และเป็นพระอรหันต์ของลูกบ้าง ที่ว่าเป็นพระพรหมนั้น เพราะท่านตั้งอยู่ในพรหมวิหาร ๔ คือ

๑. เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาให้ลูกเป็นสุข

๒. กรุณา ความสงสารคิดอยากให้ลูกพ้นทุกข์

๓. มุทิตา ความพลอยยินดี เมื่อลูกได้ดี

๔. อุเบกขา ความวางเฉย เมื่อลูกถึงคราววิบัติ มีเคราะห์กรรมมาซ้ำเติมให้ได้รับทุกขเวทนา ท่านก็ไม่คิดตำหนิหรือเหยียบย่ำซ้ำเติมเหมือนคนทั้งหลาย ท่านตั้งอยู่ในอุเบกขาธรรมนั่นเอง

หลักแห่งความกตัญญู การรู้คุณค่าหรือความกตัญญูที่หมายถึง ความเป็นผู้มีใจกระจ่าง มีสติปัญญารู้ถึงอุปการคุณที่ผู้อื่นกระทำแล้วแก่ตนไม่ว่าจะมากหรือน้อยก็ตาม แล้วระลึกนึกถึงด้วยความซาบซึ้งกับคุณค่าของสิ่งนั้น ๆ หรือของบุคคลนั้นย่อมจะทำให้บุคคลได้กระทำหรือสร้างสรรค์สิ่งดีงามต่อกัน ความกตัญญูต่อสรรพสิ่งว่าจะเป็นบุคคล สัตว์ สิ่งของและการกระทำของตนเอง เป็นสิ่งที่มีคุณค่าทำให้บุคคลได้ตระหนักต่อสิ่งต่าง ๆด้วยจิตเมตตาและมีความปรารถนาที่จะกระทำตอบคืนด้วยความดีงาม ฉะนั้น หลักแห่งความกตัญญูทำให้บุคคลมีความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น และเป็นแนวทางในการสร้างความตระหนักต่อคุณค่าการกระทำในทุกสถานะและโอกาส[๑๐]

ดังนั้น นอกจากจะกตัญญูกตเวทีต่อพ่อแม่แล้ว บุคคลพึงกตัญญูต่อครูอาจารย์ ผู้มีอุปการะคุณต่าง ๆ ตลอดจนถึงต่อสถานที่ สถาบันและแผ่นดินเกิด ล้วนแล้วแต่ต้องตระหนักถึงและพึงแสดงกตัญญูกตเวทีเป็นอย่างยิ่ง เพราะความกตัญญูและกตเวทิตา หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำความดีของผู้อื่น และแสดงออกเพื่อการบูชาความดี[๑๑] นั้นเป็นสิ่งที่ประเสริฐ และเป็นสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายของคนดีอย่างแท้จริง ดังพุทธสุภาษิตบทที่ว่า “นิมิตฺตํ สาธุรูปานํ กตญฺญูกตเวทิตา แปลว่า ความกตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี[๑๒]ไม่ว่าเป็นใคร มีฐานะภาวะเช่นใด

---

[๑๐] พระมหาสุทิตย์ อาภากโร(อบอุ่น) (และคณะ), “**แปลงทุนให้เป็นบุญ สร้างบุญด้วยปัญญา**”, รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗, ๕๙.

[๑๑] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรม ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด), ๒๕๕๔), หน้า ๓๘๔ .

[๑๒] นัย.ส.ส.

ก็ตามย่อมไม่มีข้อยกเว้น ส่วนคนที่ตรงกันข้าม เรียกว่า คนอกตัญญูหรือคนเนรคุณนั้นเป็นคนที่ใช้ไม่ได้ ไม่มีคุณค่า สังคมไม่ต้องการ เพราะไม่มีอะไรที่จะเป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ของความดี ขนาดผู้ที่มีพระคุณต่อตนเองแท้ ๆ ยังไม่รู้จักตอบแทนคุณเลย แล้วจะหวังให้ทำดีกับคนทั่วไปได้อย่างไรกัน ย่อมไม่มีเครื่องหมาย หรือยี่ห้อให้ปรากฏ ถ้าเป็นสินค้าอุปโภคเรียกว่าไม่มี อย.รับรองหรือเครื่องหมายแห่งคุณภาพต่าง ๆ ฉะนั้น พึงหาโอกาสทำหน้าที่ให้สมบูรณ์นี้ด้วยความบริสุทธิ์ใจ เต็มใจ ตั้งใจ

อีกประการหนึ่ง ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ย่อมมีชีวิตอยู่บนผืนแผ่นดินหรือปฐพีนี้ด้วยกันทั้งสิ้น ข้าวปลาอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค อันเป็นปัจจัย ๔ ที่เราพึงมีพึงได้ ความคุ้มครองด้านกฎหมาย สิทธิและหน้าที่ความเสรีภาพที่เป็นประชาธิปไตย การดูแลเอาใจใส่ในด้านการศึกษา การประกอบอาชีพ และสวัสดิการอื่น ๆ ที่รัฐบาลจัดให้ในฐานะพลเมืองของประเทศตั้งแต่เราเกิดมาถึงบัดนี้ ลองคิดดูเถิดว่ามากมายขนาดไหน ซึ่งบางอย่างอาจจะหาไม่ได้ในต่างประเทศ เราได้ใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติในวันหนึ่ง ๆ มากมายเหลือเกิน ทั้งน้ำ อาหาร อากาศ ไฟฟ้า พลังงาน เครื่องอุปโภคบริโภคมาหลายสิบปีซึ่งประมาณค่าไม่ได้ ถามว่า เราเคยคิดที่จะตอบแทนแผ่นดินเกิดกันบ้างหรือเปล่า แล้วจะตอบแทนกันอย่างไร และเมื่อไหร่จะถึงเวลานั้น คงไม่ต้องตอบในตอนนี้เราก็คงทราบกันแล้วว่า ตอนนี้เวลานี้แหละทำง่าย ๆ ด้วยการคิดดี พูดดี และทำดีตามกฎหมายและหลักศาสนาที่ตนเคารพนับถือ ที่ผ่านมาเราคิดกันอย่างนี้หรือเปล่า ถามต่อไปว่า ลูกหลาน ญาติพี่น้อง สมาชิกในหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด และประเทศของเราเขาคิดกันบ้างหรือเปล่า เมื่อคิดได้แล้ว ช่วยกันพูด ช่วยกันทำในสิ่งที่ดีนี้มากน้อยแค่ไหนและทำเพื่อใคร ก็เพื่อเราทั้งผองนั่นแหละ ปัญหาที่เราได้ยินได้ฟังและสัมผัสกันทุกวันนี้จะคลี่คลายหายไปถ้าทุกคนเห็นพ้องต้องกันและเอาจริงเอาจังในการทำหน้าที่ทั้ง ๒ ประการ คือการตอบแทนบุญคุณบุพการีและแผ่นดินเกิดและจะส่งผลเป็นความภาคภูมิใจที่สำคัญและยิ่งใหญ่ที่สุดของชีวิตมนุษย์ จึงเป็นสิ่งที่ทุกคนควรตระหนักอยู่เสมอว่า ชีวิตและความสำเร็จที่เราเป็นอยู่ในขณะนี้นั้นเป็นผลสืบเนื่องมาจากเหตุแห่งความดีงามร่วมกัน เมื่อบุคคลใดดำรงตนอยู่ในหลักแห่งกตัญญูกตเวทีย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ประเสริฐอีกประการหนึ่ง

การรู้จักพอเพียง

การรู้จักพอเพียง มีความหมายนัยเดียวกับ สันโดษ ซึ่งแปลว่า ความยินดี ความพอใจ ความยินดีด้วยของของตนซึ่งได้มาด้วยเรี่ยวแรงความเพียรโดยชอบธรรม ความยินดีด้วยปัจจัยสี่ตามมีตามได้ ความรู้จักอิ่มรู้จักพอ แบ่งออกเป็น ๓ อย่าง[๑๓] คือ

---

[๑๓] พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,** หน้า ๑๒๕ (ที.อ. (บาลี) ๑/๒๕๓)

๑. ยถาลาภสันโดษ ได้แก่ ยินดีตามที่ได้ ยินดีตามที่พึงได้ คือ ตนได้สิ่งใดมาหรือเพียรหาสิ่งใดมาได้ เมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ ไม่ว่าจะหยาบหรือประณีตแค่ไหน ก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่ติดใจอยากได้สิ่งอื่น ไม่เดือดร้อนกระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้ ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้โดยถูกต้องชอบธรรม ไม่เพ่งเล็งปรารถนาของที่คนอื่นได้ ไม่ริษยาเขา

๒. ยถาพลสันโดษ ได้แก่ ยินดีตามกำลัง คือ ยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกายสุขภาพและวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลัง ตนมีหรือได้สิ่งใดมาอันไม่ถูกกับกำลังร่างกายหรือสุขภาพ เช่น ภิกษุได้อาหารบิณฑบาตที่แสลงต่อโรคของตนหรือเกินกำลังบริโภคใช้สอย ก็ไม่หวงแหนเสียดายเก็บไว้ให้เสียเปล่าหรือฝืนใช้ให้เป็นโทษแก่ตน ย่อมสละให้แก่ผู้อื่นที่จะใช้ได้ และรับหรือแลกเอาสิ่งที่ถูกโรคกับตนแต่เพียงที่พอแก่กำลังการบริโภคใช้สอยของตน

๓. ยถาสารุปปสันโดษ ได้แก่ ยินดีตามสมควร คือ ยินดีตามที่เหมาะสมกับตน อันสมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน เช่น ภิกษุไม่ปรารถนาสิ่งของอันไม่สมควรแก่สมณภาวะ หรือภิกษุบางรูปได้ปัจจัยสี่ที่มีค่ามากเห็นว่าเป็นสิ่งสมควรแก่ท่านผู้ทรงคุณสมบัติน่านับถือ ก็นำไปมอบให้แก่ท่านผู้นั้น ตนเองใช้แต่สิ่งพอประมาณ หรือภิกษุบางรูปกำลังประพฤติวัตรขัดเกลาตนได้ของประณีตมา ก็สละให้แก่เพื่อนภิกษุรูปอื่น ๆ ตนเองเลือกหาของปอน ๆ มาใช้หรือตนเองมีโอกาสจะได้ลาภอย่างหนึ่ง แต่รู้ว่าสิ่งนั้นเหมาะสมหรือเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อื่นที่เชี่ยวชาญถนัดสามารถด้านนั้น ก็สละให้ลาภถึงแก่ท่านผู้นั้น ตนรับเอาแต่สิ่งที่เหมาะสมกับตน

ดังจะได้ยกตัวอย่างปฐมบทปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง[๑๔] ดังเป็นที่ประจักษ์แก่ประชาคมโลกโดยทั่วกันแล้วว่า ปวงชนชาวไทยทุกหมู่เหล่าและทุกระดับต่างถวายความจงรักภักดีและเคารพรักอย่างแรงกล้าแด่ "พระบาทสมเด็จพระปรมินทร มหาภูมิพลอดุลยเดช" ทรงเป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจและเชื่อมความรักสามัคคีของปวงชนทั้งชาติให้สมานฉันท์เป็นหนึ่งเดียวกัน ทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภกและทรงเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ระหว่าง"ความรักชาติ" และ"ความศรัทธาในศาสนา" ตลอดทั้งทรงเป็นสัญลักษณ์ของความดีเลิศแห่งเอกลักษณ์ของชาติ การสืบทอดจารีตประเพณี ความมั่นคงแห่งระบอบการปกครอง และความหวังแห่งอนาคตของชาติไทยและของโลก

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๙๘ ถึงปัจจุบัน(๒๕๖๒) กว่า ๗๐ ปี ยั่งยืนนานที่สุดในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ถึงแม้จะเสด็จสู่สรรคาลัยไปแล้ว พระองค์ทรงดำรงไว้ซึ่ง "ธรรม" ทั้งปวงและทรง

---

[๑๔] สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, **หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว,** (กรุงเทพมหานคร: เซ็นจูรี่, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕.

เปรียบประดุจแสงชัชวาลที่คอยส่องนำทางการพัฒนาประเทศให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืนมาโดยตลอดเวลาอันยาวนานนี้ ด้วยมีพระปณิธานอันแกร่งกล้าที่จะทรงเสียสละประโยชน์ส่วนพระองค์เพื่อพสกนิกรชาวไทยทั้งมวล โดยไม่ทรงแบ่งแยกสถานะ ศาสนา ชาติพันธุ์หรือหมู่เหล่า และทรงถือว่าทุกข์ของพสกนิกรคือทุกข์ของพระองค์ จึงได้ทรงอุทิศพระวรกาย ทุ่มเทพระสติปัญญา และพระราชทรัพย์ในการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจหลากหลายนานัปการด้วยพระวิริยะ อุตสาหะ ทั้งพระราชทานคำสอนและมีพระจริยาวัตรอันเป็นแบบอย่างที่ดีงาม ซึ่งล้วนแต่นำประโยชน์สุขมาสู่พสกนิกรชาวไทยทั้งชาติ สมดังที่ได้พระราชทานพระปฐมราชโองการเป็นพระราชสัตยาธิษฐาน เนื่องในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๔๙๓ ที่ว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

อันเนื่องมาจากพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง” พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักว่าประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมโดยพื้นฐานและเป็นอาชีพหลักของประชาชนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชนบท พระองค์จึงได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมเยียนและศึกษาความเป็นอยู่ของพสกนิกรในพื้นที่ชนบททุกภูมิภาคทั่วประเทศได้ทอดพระเนตรสภาพภูมิประเทศที่ทุรกันดารและทรงรับทราบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชนทั่วทุกท้องถิ่น ซึ่งนำไปสู่พระบรมราชวินิจฉัยในปัญหาสาเหตุและแนวทางแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมและประสิทธิผลต่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน โดยพระราชทานแนวทางพระราชดำริ”เศรษฐกิจพอเพียง” ที่เน้นการพัฒนาให้ประชาชนและชุมชนในชนบทมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและสามารถพึ่งตนเองได้ อันเป็นแนวทางการพัฒนาสู่ความยั่งยืนได้อย่างแท้จริง นี้เป็นแบบอย่างที่ดีที่สุดสำหรับการนำหลักความพอเพียงมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่สังคม ประเทศชาติ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ ๙ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจให้เป็นที่ประจักษ์ชัดเจน ซึ่งรับการยอมรับกันทั่วโลกและสืบทอดในนามว่า “ศาสตร์แห่งพระราชา”

ดังนั้น การที่เรานำหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ให้รู้จักพอดีและมีเหตุผล โดยมีความเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา จะเป็นเหตุให้การดำเนินชีวิตมีความสมดุล คือ ไม่เคว้งคว้างหรือล่องลอยไปมาตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งทำให้การดำเนินชีวิตมีความสอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลางนั่นเอง

การเสียสละเพื่อส่วนรวม

การเสียสละเพื่อส่วนรวมนี้ เป็นเครื่องค้ำจุนที่สำคัญของสังคมไทยทุกยุคทุกสมัย เป็นคุณธรรมที่จะนำสังคมไปสู่การพัฒนาที่เข้มแข็งและยั่งยืน สังคมใดถ้ามีคนเสียสละจำนวนมาก สังคมนั้นก็จะเจริญรุ่งเรืองกว่าสังคมอื่น บ้านเมืองเราขณะนี้กำลังต้องการคนดีมีน้ำใจและเสียสละด้วยความบริสุทธิ์ใจ เพื่อเชื่อมโยงผู้คนที่แตกต่างกันและหลากหลายความคิดจิตใจ อายุ การศึกษา อาชีพ และประสบการณ์ ดังนั้น จึงขอยกตัวอย่างบุคคลผู้ที่เป็นแบบอย่างแห่งความเสียสละ เช่น

๑. พระพุทธเจ้า ทรงเป็นแบบอย่างที่สมบูรณ์ที่สุดของบุคคลที่มีความเสียสละ ดังที่ทราบกันดีว่า พระองค์ทรงประกอบด้วยพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ ทรงออกผนวชและได้ตรัสรู้ และนำหลักธรรมสั่งสอนเวไนยสัตว์ตลอดระยะเวลายาวนานถึง ๔๕ พรรษา เพื่อปลดเปลื้องความทุกข์ให้แก่เหล่าเวไนยสัตว์ทั้งหลายโดยไม่ได้นึกถึงความเหนื่อยยากลำบากของพระองค์แม้แต่น้อยดังที่พุทธศาสนิกชนได้ศึกษาในพุทธประวัติมาแล้วนั้น

๒. พระเจ้าแผ่นดินและผู้ปกครองทุกระดับ ที่ทรงตั้งพระองค์อยู่ในทศพิธราชธรรม และคุณธรรมอื่น ๆ ของพระราชาและผู้ปกครอง เช่น พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น นับตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน การดำรงชีวิตของมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ในสถานที่ใดในโลกนี้ เป็นไปไม่ได้เลยที่จะอยู่อย่างโดดเดี่ยวเดียวดาย เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม ต้องมีกิจกรรมที่แสดงถึงความสัมพันธ์ และเกี่ยวข้องกันในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และประเพณีวัฒนธรรม รวมทั้งการเมืองการปกครองก็ตาม

ประเทศชาติดำรงอยู่อย่างเป็นเอกราชและได้จารึกไว้ในประวัติศาสตร์ตราบจนถึงทุกวันนี้ เป็นความภาคภูมิใจที่ปรากฏอยู่ในดวงใจของคนไทยทั่วหล้า ที่พระเจ้าแผ่นดินทุกพระองค์ และผู้ปกครองทุกตำแหน่งในอดีตถึงปัจจุบันได้เสียสละความสุขส่วนพระองค์และส่วนตัว เพื่อความสงบสุข ร่มเย็นของคนหมู่มาก ซึ่งปรากฏให้เห็นเป็นอนุสาวรีย์บ้าง ประวัติบุคคลสำคัญบ้าง ตามที่ทั่วไป ในฐานะเป็นวีรชนคนเก่ง สมควรได้รับการยกย่องว่าเป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์อย่างแท้จริง

๓. พ่อแม่ซึ่งเป็นบุพการีที่สำคัญที่สุดในชีวิต เพราะพ่อเป็นผู้ทำให้เกิด ส่วนแม่คือผู้ให้กำเนิด ถ้าไม่มีท่านทั้งสอง ก็ไม่มีเราในวันนี้ ท่านจึงเปรียบพ่อแม่เป็นทุกสิ่งทุกอย่างของลูก เช่น เป็นพระพรหมของลูก เป็นพระอรหันต์ของลูก เป็นครูอาจารย์ของลูก เป็นแพทย์พยาบาลของลูก เป็นอะไรก็ได้ที่ปรารถนาจะให้ลูกมีความสุข ปราศจากทุกข์ภัยทั้งปวง จึงนับได้ว่า พ่อแม่สมควรได้รับการยกย่องเป็นบุคคลที่มีความเสียสละที่ยิ่งใหญ่สำหรับลูกทุกคนด้วย

นอกจากนี้ยังมีผู้เสียสละอีกมากมาย เช่น ครูอาจารย์ที่เสียสละการถ่ายทอดศิลปะวิทยาเพื่อให้ศิษย์ได้เรียนรู้อย่างเฉลียวฉลาด โดยไม่เห็นแก่อามิสสินจ้างรางวัล เป็นต้น บุคคลทั้งหลายที่มีความ

เสียสละตนเพื่อผู้อื่นก็เช่นกัน สมควรได้รับการเคารพ ยกย่อง บูชาและจารึกไว้ว่าเป็นผู้ประเสริฐ เพราะท่านเหล่านี้ได้สร้างสิ่งที่ประเสริฐให้เกิดขึ้นในสังคมตลอดเวลานั่นเอง ผู้เสียสละถ้าหากว่าอยู่ในฐานะผู้นำ รอบบิน (Robbin)[๑๕] ได้กล่าวว่า ผู้นำคือบุคคลที่คอยทำหน้าที่ในการสร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้ตาม โดยจะสามารถกระทำให้ผู้ตามปฏิบัติงานแบบไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตน เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้เขียนจึงให้ข้อสังเกตว่า พระพุทธเจ้า พระเจ้าแผ่นดินและผู้ปกครอง พ่อแม่ รวมทั้งครูบาอาจารย์และบุคคลที่แม้มิได้กล่าวถึง หากมีพฤติกรรมที่มุ่งทำความดีแก่บุคคลและสังคมย่อมอยู่ในประเด็นแห่งการเสียสละเพื่อส่วนรวมทั้งสิ้น

สรุปได้ว่า การที่เป็นผู้เสียสละเพื่อส่วนรวมด้วยจิตอาสา เป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้ได้ชื่อว่า ได้ประพฤติในสิ่งที่ประเสริฐสำหรับชีวิต เพราะเป็นสิ่งยากสำหรับบางคนหรือหลายคนที่ไม่อาจทำได้ ด้วยคุณลักษณะที่ต้องอาศัยน้ำใจไมตรีที่งดงาม ต้องทุ่มเทและเสียสละ โดยไม่มีสิ่งใดมาตอบแทน จึงนับได้ว่าเป็นความท้าทายอย่างยิ่งใหญ่ เมื่อบุคคลใดก็ตามสามารถดำรงตนอยู่ในคุณธรรมข้อนี้ จึงได้ชื่อว่า เป็นบุคคลที่ประเสริฐยิ่งนัก

การรู้จักให้อภัยผู้อื่น

การให้อภัยผู้อื่นถึงแม้จะทำได้ยาก แต่ก็ควรใส่ใจไว้ เพราะเป็นคุณธรรมชั้นสูง จัดเป็นทานชนิดหนึ่ง เรียกว่า อภัยทาน ด้วยการไม่ถือโทษโกรธเคืองจองเวรจองกรรมซึ่งกันและกันหรือที่เข้าใจโดยทั่วไปว่าอโหสิกรรมให้กัน เพราะถ้าเราไม่รู้จักให้อภัยผู้อื่น ยังถือโทษโกรธเคือง ก็จะเป็นเหตุให้จิตใจเศร้าหมอง อาฆาตพยาบาทกันอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้น บุคคลพึงสละความขุ่นเคืองที่เกิดขึ้นให้ออกไปจากจิตใจเสียให้เร็วที่สุด ด้วยการแผ่เมตตาหรือวิธีการใดก็แล้วแต่ที่จะทำให้ไม่ถือสาหาความด้วยความบริสุทธิ์ใจ ถึงแม้การให้อภัยนี้จะทำได้ยากดังที่กล่าวแล้ว เพราะคนที่จะให้อภัยเหมือนเสียเปรียบหลายอย่าง อีกทั้งยังถูกกดขี่ข่มเหง เบียดเบียนด้วยทรัพย์ เป็นต้น จู่ ๆ จะให้อภัยกันง่ายเหมือนไม่มีความรู้สึก เหมือนพระอรหันต์หรือพระอิฐพระปูนได้อย่างไร ซึ่งอาจจะเป็นเหตุผลที่ยกมาอ้างอย่างไรก็แล้วแต่ก็รู้สึกเห็นใจกันอยู่บ้าง นี่แหละจึงกล่าวว่าเป็นเรื่องยาก จิตใจของคนเรามีหลายระดับทั้งหยาบปานกลางและประณีต ดังนั้น บุคคลที่ถูกกระทบกระทั่งด้วยกายก็ดี วาจาก็ดี จิตใจก็ดี ที่ทำให้เกิดความไม่พอใจ โกรธเคือง เกลียดชัง เป็นต้น ถ้ารู้จักปล่อยวางเสียได้และฝึกให้อภัยผู้อื่นอยู่เนือง ๆ ทำความเพียรอย่างนี้เป็นนิตย์จนจิตว่างจากอาสวะกิเลสทั้งปวงก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่มนุษย์ ดังพุทธภาษิตว่า “ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺเสสุ แปลว่า ในหมู่มนุษย์ ผู้ฝึกตนแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุด”[๑๖]

---

[๑๕] Robbin,S.P., **Organization behavior**, (11th ed.). ND. : Prentice-Hall, 2004, pp. 367.

[๑๖] ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๕๗.

ดังมีเรื่องเล่าอยู่ว่า[๑๗] มีเศรษฐีใจดีท่านหนึ่ง มีจิตเป็นบุญเป็นกุศลได้สร้างศาลาไว้เป็นที่สำหรับให้คนทั้งหลายใช้เป็นที่พักอาศัยยามสัญจรไปมา ตั้งหม้อน้ำสำหรับดื่ม และคอยปัดกวาดเช็ดถูอยู่เป็นประจำ อยู่มาวันหนึ่ง ปรากฏว่ามีชายคนหนึ่งเป็นนักเลงสุราและมีนิสัยอันธพาลเมาไม่ได้สติเนื้อตัวสกปรก มอมแมมมานอนที่ศาลาแห่งนั้น เผอิญว่าท่านเศรษฐีดังกล่าวมาทำหน้าที่เช่นเคยปฏิบัติอยู่เป็นประจำมาเห็นเข้า เจ้าเป็นใครกัน มานอนที่ตรงนี้ เนื้อตัวมอมแมมเลอะเทอะเปรอะเปื้อนสงสัยจะเมาเหล้าอีกต่างหากสงสัยเป็นคนไม่ดีไม่มีหลักฐาน เราจะปัดกวาดศาลานี้ให้สะอาด ขอให้เจ้าลุกขึ้นก่อน แล้วค่อยนอนต่อ หวังเพื่อให้ชายคนนั้นได้สติและเกิดความละอายแก่ใจและออกไปจากที่นั้น แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ ด้วยเหตุที่ชายคนดังกล่าวเป็นคนพาล แทนที่จะรีบลุกหนีไปและรู้สึกขอบคุณเศรษฐีที่มาปลุกให้ตื่น กลับรู้สึกรำคาญ หงุดหงิด และโกรธเคืองท่านเศรษฐีอย่างรุนแรง เลยไม่พอใจเป็นอย่างมาก จิตใจจึงถูกโทสะครอบงำทันที แล้วจึงลุกเดินหนีจากไป ส่วนท่านเศรษฐีก็ทำหน้าที่ปัดกวาดเช็ดถูศาลานั้นต่อไปจนแล้วเสร็จโดยไม่ได้คิดอะไรกับสิ่งที่เกิดขึ้น

อยู่ต่อมาประมาณหนึ่งอาทิตย์เศรษฐีท่านนั้นได้รับข่าวร้ายว่า ม้าของท่านที่เลี้ยงไว้ถูกคนใจร้ายเอามีดไปตัดขาจนได้รับบาดเจ็บอย่างทารุณ ซึ่งคนเลี้ยงม้าก็ไม่ได้ระวังเพราะไม่เคยมีเหตุการณ์เช่นนี้มาก่อน และท่านเศรษฐีเองก็ไม่เคยมีศัตรูมาก่อน เมื่อท่านเศรษฐีทราบก็ใช้ขันติธรรมไม่หวั่นไหวทำใจให้เป็นปกติ อยู่ต่อมาอีกหนึ่งอาทิตย์ ข่าวร้ายก็เกิดขึ้นกับท่านเศรษฐีอีกครั้งเนื่องจากว่าเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้บ้านของท่านเศรษฐีไม่มีเหลือ ดีที่ไม่มีใครได้รับอันตรายแม้แต่คนเดียว พอท่านเศรษฐีทราบข่าวก็รู้สึกว่าต้องทำใจอีกครั้งในเรื่องที่เกิดขึ้นและยังคงปฏิบัติปัดกวาดเช็ดถูศาลานั้นต่อไป

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งสองครั้งเป็นที่กล่าวขานกันในหมู่บ้านแห่งนั้น จนกระทั่งผู้ใหญ่บ้านได้เรียกให้ทุกคนมาประชุมกันเพื่อหาเบาะแสของคนร้าย และแจ้งเรื่องสำคัญต่าง ๆ ให้ชาวบ้านได้รับทราบ พอถึงช่วงเวลาสำคัญตอนหนึ่งในที่ประชุมแห่งนั้น ผู้ใหญ่บ้านได้พูดขึ้นเชิงปลอบใจท่านเศรษฐีว่าเราทั้งหลายขอแสดงความเสียใจกับท่านเศรษฐีด้วยที่เกิดเหตุร้ายขึ้น ถ้ารู้เบาะแสและจับตัวคนร้ายได้ท่านเศรษฐีจะทำอย่างไร ข้าพเจ้าอยากทราบความในใจของท่าน ปรากฏว่าเป็นที่อัศจรรย์ใจของคนทั้งหลายในที่นั้นเพราะท่านเศรษฐีพูดด้วยรอยยิ้มอย่างนิ่มนวลและสุภาพว่าข้าพเจ้าไม่รู้สึกสะทกสะท้านหวั่นไหวแต่ประการใด เพราะทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีการพลัดพรากจากเราไปเป็นของธรรมดาด้วยเหตุใดก็ตาม ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะต้องเสียใจกับเหตุการณ์ที่ผ่านไปแล้วในอดีต ข้าพเจ้าใช้ขันติธรรม และอภัยทานเป็นที่ตั้งด้วยความไม่ประมาท อีกทั้งบำเพ็ญบุญกุศลด้วยการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา

---

[๑๗] เรื่องเล่าจากพระมหาโพธิวงศาจารย์ (สุจี กตสาโร) อดีตที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๖ อดีตเจ้าอาวาสวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร จ.แพร่ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๓.

มาเป็นเวลาช้านาน ไม่เคยก่อกรรมทำเข็ญทำผิดศีลธรรมใดมาก่อน ไฉนเลยข้าพเจ้าต้องมาเศร้าโศกเสียใจกับสิ่งที่ไร้สาระเพียงเท่านี้ ซึ่งบางคนอาจคิดว่าเป็นเรื่องใหญ่โตมโหฬาร ขุ่นเคือง ขัดข้องหมองใจและทุกข์ทรมานจนกินไม่ได้นอนไม่หลับแต่ข้าพเจ้ารู้สึกเฉย ๆ และดีด้วยซ้ำไป เพราะเหตุว่าจะได้เป็นเครื่องทดสอบบารมีธรรมของข้าพเจ้าให้แก่กล้าขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง ถ้าเหตุการณ์เช่นนี้ไม่เกิดขึ้น ข้าพเจ้าจะรู้ได้อย่างไรว่าจิตใจของข้าพเจ้านั้นที่แท้จริงเป็นเช่นไร จึงไม่มีประโยชน์อันใดเท่ากับการให้อภัยในสิ่งที่เกิดขึ้น ข้าพเจ้าพูดจากใจอันบริสุทธิ์ ม้าที่ข้าพเจ้าเลี้ยงไว้มีเป็นร้อยตัว ตอนนี้ให้คนเลี้ยงพาหมอมารักษาอาการปลอดภัยใกล้หายเป็นปกติแล้ว ส่วนบ้านหลังที่ไฟไหม้นั้น อยู่อาศัยมาหลายปี หลายวันก่อนได้ให้ลูกน้องขนเอาข้าวของสมบัติและสิ่งของเครื่องใช้ไปไว้อีกที่หนึ่ง เพื่อทำการรื้อและสร้างใหม่ในไม่ช้าแต่มาถูกวางเพลิงจนไฟไหม้เสียก่อน โชคดีที่ไม่มีอะไรเสียหาย คนก็ปลอดภัย ข้าพเจ้าตั้งใจอยู่ว่าจะสร้างขึ้นมาใหม่ด้วยทรัพย์ส่วนหนึ่งให้เป็นบ้านหลังใหญ่กว่าเดิม ตกแต่งให้สวยงามกว่าเดิมจะทำบุญสุนทานที่บ้านแห่งนี้ทุกเดือนและบ่อยๆ ตามที่จะหาโอกาสและเวลาเหมาะสม ถ้าข้าพเจ้ารู้ว่าใครเป็นผู้ที่มีส่วนทำให้บารมีธรรมของข้าพเจ้าได้เจริญขึ้นด้วยเหตุการณ์สองครั้งที่ผ่านมานี้ ข้าพเจ้าพร้อมที่จะให้อภัยเขาจะขอบคุณเขา และจะเลี้ยงดูและตอบแทนเขาที่ทำให้ข้าพเจ้ารู้แจ้งเห็นจริงในกฎไตรลักษณ์นี้ ทุกคนรู้สึกพึงพอใจและสุขใจเมื่อได้รับฟังจากคำพูดของท่านเศรษฐี

ในขณะนั้นเองมีชายคนหนึ่งซึ่งนั่งอยู่ในที่แห่งนั้น ได้ยกมือขึ้น แล้วลุกขึ้นเดินตรงมาที่ท่านเศรษฐีนั่งอยู่แล้วคุกเข่าพนมมือกราบท่านเศรษฐีด้วยอาการเสียใจน้ำตาไหลเปียกปอนออกจากตาจนเห็นได้ชัดเจน ได้กล่าวขึ้นว่า ท่านเศรษฐีครับ ข้าพเจ้าขอสารภาพความผิด ที่ได้ทำกรรมชั่วช้าอย่างใหญ่หลวง ท่านเศรษฐีจึงถามขึ้นว่า ที่เจ้าทำผิดเช่นนี้เพราะเหตุใด ชายผู้นั้นตอบว่า ข้าพเจ้าคือคนขี้เมาที่เคยมานอนเกะกะบนศาลาของท่านเมื่อหลายวันก่อน ข้าพเจ้าไม่พอใจที่ท่านมารบกวนการนอนหลับ และถ้อยคำที่ท่านพูดวันนั้น จึงทำให้เกิดความแค้นขึ้นมาจึงได้ตัดข้าม้าและเผาบ้านของท่านยังไงล่ะ จึงอยากขอสารภาพและให้ท่านได้ลงโทษข้าพเจ้าสุดแท้แต่จะพิจารณา เศรษฐีได้ฟังดังนั้น จึงพูดขึ้นว่า ข้าไม่ลงโทษเจ้าดอก เพราะอย่างน้อยเจ้าก็ได้ยอมรับสารภาพความผิดครั้งนี้ ถือว่าได้กลับตัวกลับใจข้าก็พร้อมจะให้อภัยเจ้าในขณะนี้ ต่อไปภายภาคหน้าอย่าได้ทำตัวเช่นนี้อีก เพราะเป็นสิ่งไม่ดี ไม่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ชายคนนั้นดีใจมากที่ท่านเศรษฐีให้อภัย ได้กราบท่านเศรษฐีพร้อมกับขออาสาเป็นคนรับใช้เศรษฐีเพื่อตอบแทนน้ำใจอันประเสริฐของท่านตลอดชีวิต ทุกคนที่อยู่ในเหตุการณ์ต่างรู้สึกชื่นชมและสรรเสริญในคุณธรรมอันสูงส่งของท่านเศรษฐีต่างปรบมือแสดงความยินดีเพื่อให้เกียรติและเป็นการให้กำลังใจแก่ท่านเศรษฐีอย่างพร้อมเพรียงเนืองแน่น และกลับบ้านตนเองด้วยความสุขใจ

ดังนั้น เรื่องที่ได้เล่ามานี้ เป็นตัวอย่างของบุคคลที่ตั้งอยู่ในอภัยทาน คือ การรู้จักให้อภัยแก่ผู้อื่นด้วยความบริสุทธิ์ใจ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นสิ่งประเสริฐอย่างมากในชีวิต การรู้จักให้อภัยยังจัดว่าเป็นการปฏิบัติที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ข้อที่ว่า อภัยทาน ซึ่งหมายถึงทานอันให้ผลที่เป็นเลิศ ดังพระบาลี บทที่ว่า “สพฺพาทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ. แปลว่า การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง[๑๘] นั่นเอง

การได้บรรลุธรรม

การได้บรรลุธรรมขั้นใดขั้นหนึ่งแห่งโลกุตตรธรรม นับเป็นเป้าหมายที่สำคัญอันประเสริฐสูงสุดของชีวิตกว่าสิ่งที่กล่าวมาทั้งหมด ได้แก่ การปฏิบัติขัดเกลากิเลสอย่างละเอียดจนยกจิตเข้าสู่อริยธรรมอันไพบูลย์สู่ความพ้นทุกข์ คือ มรรค ผล และนิพพาน โดยจำแนกเป็น อริยบุคคล ๔ สรุปให้เข้าใจพอสังเขป ดังนี้

พระอริยบุคคล ๔

บุคคลที่ปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้ครบถ้วน สามารถดับสมุทัยได้เป็นบางส่วนหรือทั้งหมด ท่านเรียกว่าพระอริยบุคคล แปลว่า “บุคคลผู้ประเสริฐ” แบ่งเป็น ๔ ชั้น ตามปริมาณกิเลสที่ละได้และตามคุณภาพจิตชั้นสูงที่เกิดขึ้น คือถ้าละกิเลสได้น้อยเกิดคุณภาพจิตชั้นสูงน้อยก็จักเป็นชั้นหนึ่ง ถ้าละได้มากเกิดคุณภาพจิตสูงมากก็เป็นอีกชั้นหนึ่ง

๑. พระโสดาบัน (The stream - winner) แปลว่าผู้ถึงกระแสแห่งนิพพานแล้วเป็นบางส่วน พระโสดาบันสามารถละสังโยชน์ได้ ๓ คือ

๑) สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่ากายเป็นของตน กายในที่นี้ท่านหมายถึงชีวิตร่างกายซึ่งประกอบด้วยร่างกาย (รูป) และจิตใจ (นาม) ด้วย หมายถึงการยึดถือว่าขันธ์เป็นของตนเอง พระโสดาบันไม่เห็นว่า ขันธ์ ๕ เป็นตัวตนเป็นเพียงกระแสธรรมชาติซึ่งเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามธรรมชาติของมัน

๒) วิจิกิจฉา ความสงสัยในธรรมชาติของชีวิตในเป้าหมายสูงสุดของชีวิต และในหนทางไปสู่เป้าหมายสูงสุดนั้น พระโสดาบันหมดความสงสัยในสิ่งเหล่านี้ จึงมีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัยและปฏิบัติจริงในศีลในธรรม

๓) สีลัพพตปรามาส ความหลงใหลในความเชื่อและการปฏิบัติที่มิใช่ทางไปสู่ความดับทุกข์ เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม และข้อวัตรปฏิบัติที่ไม่มีเหตุผลต่าง ๆ

---

[๑๘] ขุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๓๕๔/๒๔๙.

๒. พระสกิทาคามีหรือพระสกทาคามี (The once - returner) ได้แก่ พระอริยบุคคล ที่ละสังโยชน์ ๓ เบื้องต้นได้เช่นเดียวกับพระโสดาบัน แต่ยังสามารถบรรเทาโลภะ โทสะ โมหะ ลงได้อีกด้วย

๓. พระอนาคามี (The non - returner) ได้แก่พระอริยบุคคลที่สามารถละสังโยชน์เบื้องต่ำได้ครบทั้ง ๕ ประการ คือ ๓ อย่างแรกดังกล่าวนั้น และอีก ๒ อย่าง คือ

๑) กามราคะ ความกำหนดยินดีในกาม

๒) ปฏิฆะ ความขัดเคืองใจเมื่อประสบกับสิ่งที่ไม่น่าพอใจ

๔. พระอรหันต์ (The worthy one, the noble one) เป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงสุด สามารถละสังโยชน์ชั้นสูงได้อีก ๕ อย่าง รวมเป็น ๑๐ อย่าง คือ

๑) รูปราคะ ความยินดีในรูปธรรมอันละเอียดและความพอใจในรูปภพ

๒) อรูปราคะ ความยินดีในอรูปธรรมอันละเอียดและความพอใจในอรูปภพ

๓) มานะ ความสำคัญตน ความตีค่าโดยการนำตนเข้าไปเทียบกับคนอื่น

๔) อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน

๕) อวิชชา ความไม่รู้แจ้ง

สถานะและอนาคตของพระอริยบุคคล

๑. พระโสดาบัน ละสังโยชน์ได้เพียง ๓ เท่านั้นจึงดับกิเลสได้ประมาณ ๒๕% เกิดประสบการณ์ทางจิตชั้นสูงเพียง ๒๕ % จึงยังดำรงเพศเป็นฆราวาส ยังบริโภคกาม แต่ท่านว่าจะเดินทางต่อไปสู่พระอรหันตภูมิ ไม่มีวันถอยหลัง ท่านสิ้นชีพแล้ว จะเกิดอีกอย่างมากเพียง ๗ ชาติเท่านั้น

๒. พระสกิทาคามี ละสังโยชน์ได้ประมาณ ๓๕% และเกิดประสบการณ์ทางจิตชั้นสูงประมาณ ๓๕ % ยังดำรงอยู่ในฆราวาสวิสัย สิ้นชีพแล้ว จะเกิดเป็นมนุษย์อีกเพียงชาติเดียวเท่านั้น จึงเรียกว่า "ผู้มาอีกครั้งเดียว"

๓. พระอนาคามี ละกิเลสได้ถึง ๕๐ % เกิดประสบการณ์ทางจิตชั้นสูง ๕๐ % ตามปกติมักบำเพ็ญตนเป็นอนาคาริกแบบใดแบบหนึ่ง รักษาศีล ๘ ได้บริบูรณ์ เพราะหมดความยินดีในกามแล้ว สิ้นชีพแล้วจะเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาสและจะปรินิพพานที่นั่น จึงเรียกว่าอนาคามี แปลว่า ผู้ไม่กลับมา

๔. พระอรหันต์ ละกิเลสได้ถึง ๑๐๐ % เกิดประสบการณ์ทางจิตชั้นสูง ๑๐๐ % บำเพ็ญตนเป็นนักบวชอย่างเดียว ปรินิพพานแล้วไม่เกิดในภพใดภูมิใดอีก

ดังนั้น การได้บรรลุธรรมตามที่ได้กล่าวข้างต้นนี้ เป็นสิ่งที่เป้าหมายที่สำคัญและสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป ทั้งนี้ อาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า การได้บรรลุโลกุตตรธรรม คือ มรรค ผล และนิพพาน ก็ได้

บทสรุป

โดยความเข้าใจทั่วไปว่ามนุษย์นั้นเป็นสัตว์ประเสริฐกว่าสัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย เห็นจะต้องทบทวนกันให้ชัดเจนและประพฤติตนให้สมกับนิยามหรือความหมายนี้ ดีกว่าหลงยึดติดและมีอคติคิดลำพองอยู่ตลอดไป เป็นเรื่องที่ข้าพเจ้าและทุกคนต้องยอมรับและเห็นพ้องต้องกันว่า การเกิดเป็นมนุษย์นั้นเป็นภพภูมิที่สูงและประเสริฐกว่าสัตว์เดรัจฉาน ตามวิถีของกรรมที่จำแนกสัตว์ให้กำเนิด ๔[๑๙] ประการ คือ

๑. ชลาพุชะ เกิดในครรภ์ เช่น คน หมู แมว เป็นต้น

๒. อัณฑชะ เกิดจากไข่ เช่น ไก่ นก เป็ด เป็นต้น

๓. สังเสทชนะ เกิดในเถ้าไคล เช่น ยีสต์ เป็นต้น

๔. โอปปาติกะ ผุดเกิดขึ้น เช่น สัมภเวสี เปรต เป็นต้น

มีข้อที่พึงสังเกตอยู่ว่า สัตว์แต่ละชนิดมีวิถีชีวิตที่เป็นไปตามธรรมชาติ เช่น ปลาบางชนิดกินอาหารเฉพาะตะไคร้น้ำ พืชผักที่อยู่ในแม่น้ำหรือในสระน้ำนั้น บางชนิดอาจจะกินกุ้ง หอย ปลาหรือสัตว์น้ำบางชนิดเท่านั้นซึ่งมีพื้นที่จำกัด หรือ ช้าง ม้า วัว ควาย ก็กินแต่หญ้ากับน้ำเพียง ๒ อย่าง ตลอดชีวิตของมัน ทีนี้มนุษย์เราที่เรียกตนเองว่าสัตว์ประเสริฐแต่กินสิงห์สาลาสัตว์แทบทุกชนิด ไม่เพียงแค่นั้นยังกินแม้กระทั่งเหล็ก หิน ดิน ทราย คอรัปชั่น กินบ้านกินเมือง ไม่เว้นแม้แต่กินเลือดกินเนื้อมนุษย์ด้วยกันคือมีพฤติกรรมที่เป็นการเบียดเบียนตัวเอง ญาติพี่น้องและผู้อื่นทั้งกาย วาจา และใจอย่างคุ้มคลั่ง บ้าบิ่น ไร้สติสัมปชัญญะขาดปัญญาพิจารณาในสิ่งที่ผิดชอบชั่วดี เราลองนึกดูเถิดว่า สมควรจะเรียกตัวเองว่าเป็นสัตว์ประเสริฐหรือไม่ ผู้อื่น สัตว์อื่นจะเรียกว่าสัตว์ประเสริฐหรือไม่ โดยความเป็นธรรมแล้ว เหมือนกับเป็นการสรุปเหมากันเอาเองเสียมากกว่า ถ้าสมมติว่าสัตว์บางชนิดรวมตัวกันประท้วงได้เหมือนอย่างการเมือง มนุษย์ต้องทำงานหนักอย่างแน่นอน ที่ต้องถูกตรวจสอบในพฤติกรรมที่ไม่น่าไว้วางใจ และไม่สมเหตุผลในสิ่งที่ทำ คำที่พูดว่าเป็นผู้ประเสริฐจากบรรดาสัตว์เดรัจฉานเหล่านั้น

สรุปได้ว่า เพื่อให้เกิดความมั่นใจและบริสุทธิ์ใจไม่หวั่นไหวในสิ่งที่เป็นข้อสังเกตดังกล่าวและเป็นเหตุให้สามารถเรียกตนเองว่าเป็นสัตว์ประเสริฐอย่างแท้จริงก็ควรสำเหนียกไว้เสมอว่าการแสดงออกทางสุจริตทั้ง ๓ คือ กายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต เป็นต้นนั้น และการทำตนให้ครบถ้วนทั้ง ๖ ประการ เป็นสิ่งที่คู่ควรเหมาะสมโดยประการทั้งปวงแก่มนุษย์ที่ได้ชื่อว่าประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งหลายและเป็นเครื่องการันตีว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐสำหรับชีวิตอย่างแท้จริงนั่นเอง

---

[๑๙] ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๒๔๒.

บรรณานุกรม

บุณย์ นิลเกษ (เปรียญ). **คัมภีร์มงคลทีปนีสำหรับประชาชน**. เชียงใหม่ : บี.เอส.การพิมพ์, ๒๕๔๑.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพ-มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด), ๒๕๕๔.

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น) (และคณะ). “แปลงทุนให้เป็นบุญ สร้างบุญด้วยปัญญา”. **รายงานการวิจัย** สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมฺมาปญฺโญ). **ปรัชญาโลก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ขอบฟ้าแห่งความรู้**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

__________.**พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖.

สุเมธ แสงนิ่มนวล. **พัฒนาชีวิตอย่างไรให้ประสบผลสำเร็จ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บุ๊คแบงค์), ม.ป.ป.

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. **หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพมหานคร: เซ็นจูรี่, ๒๕๔๘.

Robbin,S.P., **Organization behavior**, (11th ed.). ND.:Prentice-Hall, 2004.

วิธีการนำภาษาสันสกฤต ในรูปแบบวรรณกรรมมาใช้ในภาษาไทย

รศ.ดร.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร
ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาศาสตร์ สำนักงานอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

คำภาษาสันสกฤตที่นำมาใช้ในภาษาไทย โดยปรกติเป็นคำนามหรือคำที่มีสภาพเท่ากับคำนาม ไม่ใช่คำกริยา แต่คำนามดังกล่าวนั้นจะได้รับการเปลี่ยนรูปคำบ้าง เปลี่ยนเสียงบ้าง โดยวิธีตัดรูปวิภัตติ์ (วิภักติในสันสกฤต) ทิ้ง หรือ โดยใส่เครื่องหมายทัณฑฆาตบนพยัญชนะบางตัว หรือลดพยัญชนะบางตัว หรือเพิ่มเสียงพยัญชนะบางตัว หรือเปลี่ยนเสียงสระบางตัว หรือแปลงพยัญชนะบางตัว สุดแต่ว่าการเปลี่ยนแปลงพยัญชนะต่างๆ นั้นจะให้ประโยชน์ในด้านการประพันธ์วรรณกรรมประเภทร้อยแก้วและร้อยกรอง ซึ่งมีกฎบังคับเรื่องเสียงสั้นเสียงยาว เรื่องสัมผัสเสียง เรื่องจำนวนพยางค์ และเรื่องประเภทร้อยแก้ว ซึ่งต้องการความไพเราะ และภาษาที่มีความหมายประทับใจผู้อ่าน

วิธีนำคำสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทยในรูปแบบของวรรณกรรมแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. การเปลี่ยนเสียงสระ

๒. การเปลี่ยนเสียงพยัญชนะ

เกี่ยวกับการเปลี่ยนเสียงสระ

แม้ว่าสระในภาษาสันสกฤต (สันสกฤต) จะคงเสียงเดิมไว้ได้บ้างเมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย แต่ส่วนมากจะมีการเปลี่ยนเสียงเป็นอย่างอื่นจากเสียงเดิม เพื่อความถูกต้องตามหลักการประพันธ์ประเภทร้อยกรองหรือเพื่อออกเสียงได้ง่ายหรือเพื่อสัมผัสเสียง ซึ่งพอจะสรุปวิธีการนำมาใช้ได้ ดังต่อไปนี้

๑. สระ อะ ที่ไม่มีพยัญชนะซ้อนในภาษาสันสกฤตออกเสียงสระ โอะ ลดรูปในภาษาไทย เช่น คำสันสกฤต “วจน” ออกเสียงว่า วะจะนะ ในภาษาไทยใช้คำว่า พจน์ (แปลง ว เป็น พ)

๒. ในกรณีข้อ ๑ บางครั้งคนไทย (ในภาษาไทย) ใช้พยัญชนะตัวสุดท้ายเป็นตัวสะกด โดยออกเสียงพยัญชนะตัวแรกเป็นเสียงสระ อะ เช่น กมล (ออกเสียงในภาษาบาลีสันสกฤตว่า กะมะละ) ในภาษาไทยออกเสียงว่า กะมล (กะมน)

๓. สระเสียงสั้นในภาษาสันสกฤต ใช้เป็นเสียงยาวในภาษาไทย เช่น

ภาษาสันสกฤตว่า ครฺุ ภาษาไทยใช้ว่า ครู (ผู้หนักแน่น)

ภาษาสันสกฤตว่า ศตฺรู ภาษาไทยใช้ว่า ศัตรู (ผู้จองเวร)

ภาษาสันสกฤตว่า ฤษิ ภาษาไทยใช้ว่า ฤาษี

๔. สระเสียงสั้นทั้งหมดในภาษาสันสกฤต นิยมออกเสียงเป็นเสียงยาวในภาษาไทย เช่น

สันสกฤต ไวกุณฺา ไทยออกเสียงว่า “ไวกุณฐะ (หมายถึงที่ประทับของพระนารายณ์)

๕. สระเสียงยาวในภาษาสันสกฤต เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยจะเปลี่ยนเป็นเสียงสั้น เช่น

สัน.	วีณา	ในภาษาไทยใช้	พิณ (อ่านว่า พิน)
“	นีล	“	นิล (เช่น คำว่า เพชรนิลจินดา)
“	วิปรีต	“	วิปริต = ความผิดปรกติ
“	สุกร	“	สุกร (หมู)

แม้คำที่มีตัวสะกดก็ทำให้เป็นเสียงสั้นได้ในภาษาไทย เช่น สน. อาศ จรฺย ในภาษาไทยใช้ ว่า อัศจรรย์ (สิ่งประหลาดยิ่ง)

๖. เสียงสระ อะ ในภาษาสันสกฤต เปลี่ยนเป็นเสียง ออ เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย เช่น

สัน.	คฺรห	ในภาษาไทยใช้ว่า เคราะห์
สัน.	ปณฺฑว	ในภาษาไทยใช้ว่า บัณเฑาะห์ (เครื่องตีชนิดหนึ่ง)

๗. สระ อิ, อี ในภาษาสันสกฤต เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยเปลี่ยนเป็นเสียง สระ อี, อือ ตามลำดับ เช่น

สัน.	ลิงฺค	ในภาษาไทยใช้	ลึงค์
สัน.	ศิกฺษา	“	ศึกษา
สัน.	มหิมา	“	มหึมา
สัน.	วีช	“	พืช

๘. สระ อิ, อี ในภาษาสันสกฤตเปลี่ยนเป็นสระเอียในภาษาไทย เช่น

สัน.	สฺถิร	ในภาษาไทยใช้	เสถียร
สัน.	กีรตี	“	เกียรติ

๙. สระ อิ, อี ในภาษาสันสกฤตเปลี่ยนเป็นสระ เอ ในภาษาไทย เช่น

สัน.	สีมา	ในภาษาไทยใช้	เสมา
สัน.	วิตาน	“	เพดาน

๑๐. สระ อะ และ สระ อิ ที่อยู่หน้าหรือกลางคำสันสกฤต เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย เปลี่ยน อะ เป็น อิ หรือ เอ และ อิ เป็น เอีย ตามลำดับ เช่น

สัน.	วชิร (เพชร)	ในภาษาไทยใช้	วิเชียร
สัน.	วชฺร	“	เพชร
สัน.	ปญฺจ	“	เบญจ

๑๑. สระ อุ, อู หน้าคำสันสกฤต เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย นิยมเปลี่ยนเป็น สระ “โอ” เช่น

สัน.	กุหก	ในภาษาไทยใช้	โกหก
สัน.	กุมุท	“	โกมุท

๑๒. สระ อู ในคำสันสกฤต เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย นิยมแปลงเป็นเสียง “โอ” เช่น

สัน.	ทูร (โกส) + ศัพท	= โทรศัพท์
สัน.	ทูร + พิมพ์	= โทรพิมพ์
สัน.	ทูร + ทรฺศน (สิ่งที่เห็นจากที่ไกล)	= โทรทรรศน์

๑๓. สระ ไอ ในภาษาสันสกฤตซึ่งมีตัวสะกดได้ เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย เปลี่ยนเป็นเสียง สระ แอ เช่น

สัน. ไวทย ภาษาไทยใช้ว่า แพทย์

สัน. ไสนฺย ภาษาไทยใช้ว่า แสนย์ เช่นในคำว่า แสนยานุภาพ, แสนยาพินิหาร

การเปลี่ยนแปลงพยัญชนะ

การเปลี่ยนแปลงพยัญชนะในภาษาสันสกฤต เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยมีหลักเกณฑ์และวิธีการดังต่อไปนี้

๑. พยัญชนะ ก. ในภาษาสันสกฤต เปลี่ยนเป็นพยัญชนะ ข ในภาษาไทย เช่น

สัน.	กนิษฐา	ภาษาไทยใช้	ขนิษฐา
สัน.	กปฎ	ภาษาไทยใช้	ขบถ หรือ ชบา

๒. พยัญชนะ ช ในภาษาสันสกฤต เปลี่ยนเป็น จ ใน ภาษาไทย เช่น

สัน.	เชฺยษฺฐา	ภาษาไทยใช้ว่า	เจษฎา (ผู้เป็นคนโตในครอบครัว)

๓. พยัญชนะ ฏ ในภาษาสันสกฤต เปลี่ยนเป็นพยัญชนะ ฏ ในภาษาไทย เปลี่ยนเป็น ฎ ในภาษาไทย เช่น ตุษฏี ภาษาไทยใช้ว่า ดุษฎี (ความยินดี)

๔. พยัญชนะ ต ในภาษาสันสกฤต เปลี่ยนเป็นพยัญชนะ ด ในภาษาไทย เช่น ตุษฺฏิ ภาษาไทยใช้ว่า ดุษฎี (ความยินดี) หรือคำว่า ตรฺชนิ ภาษาไทยใช้ว่า ดรรชนี

หมายเหตุ : บางคำอาจคง ต. ไว้อย่างเดิม เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย เช่น คำว่า ตณฺหา ภาษาไทยใช้ว่า ตัณหา หรือ ตฤณ ภาษาไทยใช้ว่า ตฤณ

๕. พยัญชนะ ฏ ในภาษาสันสกฤต เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย เปลี่ยนเป็น ฎ เช่น

คำว่า อษฺฏ (๘) ภาษาไทยใช้ว่า อัษฎ เช่นคำว่า อัษฎางค์ (องค์ ๘)

คำสันสกฤต ทฤษฺฏิ ภาษาไทยใช้ว่า ทฤษฎี

๖. พยัญชนะ ป ในภาษาสันสกฤต เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย เปลี่ยนเป็น บ. เช่น

สัน.	บุษฺป	ภาษาไทยใช้ บุษบา
สัน.	ปุษป	ภาษาไทยใช้ บุษบา
สัน.	ปณฑิต	ภาษาไทยใช้ว่า บัณฑิต

แต่ที่ไม่เปลี่ยนแปลงก็มี เช่น

สน.	ปรารฺนา	ภาษาไทยใช้ว่า ปรารถนา หรือ
สัน.	ปรโยซน	ภาษาไทยใช้ว่า ประโยชน์

๗. พยัญชนะ ว ในภาษาสันสกฤต เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย มักเปลี่ยน ว เป็น พ. เช่น

สัน.	วฤศจิกายน	ภาษาไทยใช้ว่า พฤศจิกายน
สัน.	วยาปาท	ภาษาไทยใช้ว่า พยาบาท

แต่อย่างไรก็ตาม บางคำใช้ได้ทั้ง ว และ พ ในภาษาไทย เช่น

วิจิตร	กับคำว่า	พิจิตร (จากภาษาสันสกฤต "วิจิตร")
วิชัย	กับคำว่า	พิชัย
วงศ	กับคำว่า	พงศ์
วิบัติ	กับคำว่า	พิบัติ
วาณิช	กับคำว่า	พาณิช
วิษณุ	กับคำว่า	พิษณุ[๑]

๘. คำสันสกฤตบางคำที่ไม่มีพยัญชนะซ้อน เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย นิยมซ้อนพยัญชะที่เหมือนพยัญชนะตัวหลัง เพื่อออกเสียงได้ง่าย เช่น ลตา เป็น ลัตตา = ลัดดา (แปลง ต เป็น ด)

---

[๑] บรรจบ พันธุเมธา, **บาลีสันสกฤตในภาษาไทย,** (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๘), หน้า ๑๒๘.

๙. คำสันสกฤตที่มีเสียง “เอา” ซึ่งแปลงมาจาก “อุ” เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย นิยมซ้อน พยัญชนะ ว. หลังสระ “เอา” เมื่อมีคำนามตามหลัง เช่น

สุ + คนฺธ เป็น เสา + คนฺธ ภาษาไทยใช้ว่า เสาวคนธ์ แปลว่า กลิ่นหอม

สุ + รส = เสา + รส = เสาวรส (รสอร่อย)

๑๐. พยัญชนะสุดวรรค ซึ่งเรียกว่า อนุนาสิกหรือนิคหิต สามารถวางซ้อนหน้าพยัญชนะ ตัวใดตัวหนึ่งในวรรคของตนได้ เมื่อซ้อนแล้วพยัญชนะตัวนั้นก็จะกลายเป็นพยัญชนะตัวสะกดไป เช่น

สํ. มกร ในภาษาไทยใช้ว่า มังกร

สํ. มกุฏ ในภาษาไทยใช้ว่า มงกุฎ

สํ. สิขร ในภาษาไทยใช้ว่า สิงขร (หงอนไก่, ยอด)

๑๑. คำบางคำในภาษาสันสกฤต เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยนิยมซ้อน ร. เพื่อสะดวกในการออกเสียง เช่น

สัน. มาตา ในภาษาไทยใช้ว่า มารดา (แปล ต เป็น ด)

สัน. มายา ในภาษาไทยใช้ว่า มารยา

๑๒. พยัญชนะในคำสันสกฤตบางคำเมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยจะสับเปลี่ยนกัน เช่น สัน นิคฤหีต ในภาษาไทยใช้ว่า นฤคหิต คงเป็นเพราะคนไทยคุ้นเคยกับภาษาบาลีที่ว่า นิคคหิต

๑๓. พยัญชนะตัวแรกในภาษาสันสกฤตบางคำเมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยจะถูกตัดออก เพื่อลดจำนวนคำในวรรณกรรมประเภทร้อยกรอง เช่น

คำสันสกฤต อธิษฺฐาน ภาษาไทยใช้ ธิษฐาน และกลายมาเป็นพิษฐานในภายหลัง

คำสันสกฤต อุปาธฺยาย ภาษาไทยใช้ว่า บาธยาย

ซึ่งมักใช้ในคำกลอน เช่นในคำว่า ครูบาธยาย ซึ่งต่อมาภายหลังนิยมใช้กันว่าครูบา เช่น ครูบาศรีวิชัยที่เชียงใหม่ เป็นต้น

คำสันสกฤตว่า “หฤทย” คนไทยใช้ว่า “หฤทัย” และ “ทัย” เช่นพระทัย

คำสันสกฤตว่า กฺษมา ภาษาไทยใช้ว่า ษมา เช่น ขอษมาลาโทษ

คำสันสกฤต ศรามเณร ภาษาไทยใช้ว่า สามเณรหรือเณร

๑๔. พยัญชนะกลางคำสันสกฤตบางคำ เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยจะตัดพยัญชนะนั้นทิ้งเสีย เพื่อให้มีน้อยพยางค์ เช่น คำสันสกฤตว่า วนานฺตร ภาษาไทยใช้ว่า พนาดร แปลว่า ระหว่างป่า หรือป่าอื่น

๑๕. พยัญชนะท้ายคำสันสกฤตบางคำ เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยจะตัดพยัญชนะนั้นทิ้งเสีย เพื่อให้มีน้อยพยางค์ เช่น

สัน. อธฺยาศฺรย ภาษาไทยใช้ว่า อัธยาหรืออัธยาด้วย แปลว่า นิสัยใจคอ

สัน. โกลาหล ภาษาไทยใช้ว่า โกลา แปลว่า ความสับสนวุ่นวาย

๑๖. คำสันสกฤตบางคำ เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยนิยมเติมพยัญชนะ ษ กลางคำ ซึ่งเป็น ภาษาโบราณ เช่น

สัน. ราตรี ภาษาไทยใช้ว่า ราษตรี แปลว่า กลางคืน

สัน. กฤต ภาษาไทยใช้ว่า กฤษฎา แปลง ต เป็น ฎ แปลว่า ซึ่งบุคคลได้กระทำแล้ว

๑๗. คำสันสกฤตบางคำ เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยนิยมเติมพยัญชนะท้ายคำ เพื่อประโยชน์ในการสัมผัสเสียง ในคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง เช่น

สัน. ลีลา ภาษาไทยใช้ ลีลาศ เติม ศ.

๑๘. คำสันสกฤตบางคำ เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย นิยมตัดพยัญชนะต้นคำออกไป เพื่อให้มีพยางค์น้อยลง เช่น

สัน. รณรงฺค (สนามรบ) ไทยใช้ ณรงค์ แปลว่า การรบ โดยตัดพยัญชนะ ร. ต้น คำออกไป

๑๙. คำสันสกฤตบางคำ เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย นิยมซ้อนพยัญชนะ ร. ในระหว่างคำ เช่น

สัน.	"ไกลาส"	ไทยใช้	"ไกรลาส" (ภูเขาที่พระอินทร์ประทับอยู่)
สัน.	"วาสุกิ"	ไทยใช้	"วาสุกรี" (ชื่อพญานาคตนหนึ่ง)
สัน.	"เกสร" หรือ "ไกศร"	ไทยใช้	"ไกรศร" (สร้อยคอ)
สัน	"เกศรี"	ไทยใช้	"ไกรศรี" (ราชสีห์)

๒๐. สันสกฤตที่มี ฤ เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย นิยมเติม ฤ เช่น

คำว่า "มธุ" (น้ำผึ้ง) ไทยใช้ "มฤธุ" (น้ำผึ้ง)

๒๑. ร. ในสันสกฤตบางคำ เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย นิยมใช้เป็น ฤ เช่น

สัน. "รติ" ยินดี ไทยใช้ "ฤดี" (ใจ)

๒๒. คำว่า นิรฺ แปลว่า "ไม่มี, ออกไป" ในคำสันสกฤตบางคำ เมื่อได้มาใช้ในภาษาไทย นิยมแปลง นิรฺ เป็น นฤ ซึ่งมีความหมายอย่างเดียวกัน เช่น

สัน.	นิรฺมล	ในภาษาไทยใช้ว่า นฤมล แปลว่า ไม่มีมลทิน
สัน.	นิรฺนาท	ในภาษาไทยใช้ว่า นฤนาถ แปลว่า ความกึกก้อง, การบันลือลั่น

๒๓. เรผะ ในภาษาสันสกฤต (รฺ) อยู่ล่างพยัญชนะ เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยนิยมเปลี่ยน รหัน (ร ๒ ตัว) เช่น

สัน.	วรฺค	ในภาษาไทยใช้ว่า	วรรค แปลว่า พวก, กลุ่ม
สัน.	ปรฺณ	”	ปรรณ แปลว่า ใบไม้
สัน.	สฺวรฺค	”	สวรรค์ แปลว่า เมืองสวรรค์

๒๔. คำว่า ริ (รฺ) ในภาษาสันสกฤตบางคำ เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย ต้องเปลี่ยน ริ เป็น รหัน คือ รร เช่น

สัน.	ปริหาร	ในภาษาไทยใช้ว่า	บรรหาร ซึ่งมีความหมายอย่างเดียวกัน
สัน.	ปริษทฺ	”	บรรษัท ซึ่งมีความหมายอย่างเดียวกัน

๒๕. คำสันสกฤตบางคำไม่มี เรผะ (รหัน) แต่เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยนิยมเติมเรตะ เช่น

สัน.	ขรฺค	ในภาษาไทยใช้ว่า ขรรค์ เช่น ในคำว่าพระขรรค์ชัยศรี
สัน.	ปรตฺยาสถรณ	“ ” บรรจถรณ์ (เครื่องปูลาด)

๒๖. พยัญชนะที่มีจุด (.) อยู่ใต้ (ข้างล่าง) เช่น จฺ, มฺ, ศฺ. เป็นพยัญชนะกึ่งมาตรา หรือเป็นตัวสะกด ในการนำมาใช้ในภาษาไทยหรือในวรรณกรรมไทย จะใช้พยัญชนะเต็มมาตรา เช่น

สัน.	วิทฺยุ	ในภาษาไทยใช้ว่า	วิทยุ (ออกเสียงว่า วิทะยุ)
สัน.	สฺกนธ	“	สกนธ์ (ออกเสียงว่า สะกน)
สัน.	สฺวสฺติ	“	สวัสดี (ออกเสียงว่า สะหวัดดี)
สัน.	ไอศฺวรย	“	ไอศวรรย์ (แปลว่า อำนาจ)
สัน.	อีศฺวร	“	อีศวร (อ่านว่า อีสวน คือพระอิศวร)

๒๗. คำสันสกฤตที่นำมาใช้ในภาษาไทย โดยปรกติไม่มีวิภัตติปรากฏ คือต้องลบวิภัตติทิ้ง แต่บางคำต้องลงวิภัตติเพิ่มเข้าไป เพื่อให้มีเสียงสัมผัสในวรรณกรรมร้อยกรอง เช่น

สัน.	จิร	ในภาษาไทยใช้ว่า	จิรัง
สัน.	โมห	“	โมโห, ความหลง

๒๘. คำสันสกฤตบางคำ เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย ใช้พยัญชนะตัวที่ ๒ หรือตัวอื่นเป็นตัวสะกด และใส่เครื่องหมายทัณฑฆาตบนพยัญชนะที่เหลือ เพื่อไม่ให้มีเสียง เช่น

สัน.	ยกฺษ	(ออกเสียงว่า ยักษะ)	ในภาษาไทยใช้ว่า	ยักษ์
สัน.	ลกฺษณ	(ออกเสียงว่า ลักษณะ)	“	ลักษณ์
สัน.	การณ		“	การณ์
สัน.	วิจารณ		“	วิจารณ์

๒๙. วิธีการนำเอาคำภาษาสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทยตามที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นเพียงแนวทางและตัวอย่างที่ผู้สนใจจะศึกษาและนำมาประยุกต์ใช้กับคำภาษาสันสกฤตอื่น ๆ ได้โดยอนุโลม เมื่อคำภาษาสันสกฤตนั้น ๆ อยู่ในหลักเกณฑ์ที่กล่าวมาทั้งหมดทั้งสิ้น

๓๐. อนึ่ง บางครั้ง คำภาษาสันสกฤตจะคงรูปเดิม เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย เพียงแต่จะลบจุดใต้พยัญชนะตัวซ้อนออกเท่านั้น เช่น คำว่า กลยาณ ภาษาไทยใช้ว่า กัลยาณะ เมื่อมีนามตามหลังต้องลบสระ อะ ที่ ณะ เสีย เช่น กัลยาณชน มาจาก คำภาษาบาลีว่า กลฺยาณชน เป็นต้น

บทสรุป

คำภาษาสันสกฤตนำมาใช้ในภาษาไทย มีทั้งที่เป็นคำนาม คำที่มีสภาพเท่ากันคำนาม แต่จะได้รับการเปลี่ยนรูปบ้าง เปลี่ยนเสียงบ้าง ตัดรูปวิภัตติ์บ้าง ใส่เครื่องหมายทัณฑฆาตบนพยัญชนะบ้าง ลดพยัญชนะบางตัวบ้าง เพิ่มเสียงพยัญชนะบางตัวบ้าง เปลี่ยนเสียงสระบางตัวบ้าง แปลพยัญชนะบางตัวบ้าง แต่กระนั้น การเปลี่ยนแปลงพยัญชนะต่างๆ จะให้ประโยชน์ด้านการประพันธ์วรรณกรรมทั้งประเภทร้อยแก้วและร้อยกรอง โดยวิธีที่นำคำสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทย ก็มี ๒ ลักษณะ คือ

๑) การเปลี่ยนเสียงสระ

๒) การเปลี่ยนเสียงพยัญชนะ

ในการเปลี่ยนเสียงสระ จะพอสรุปวิธีการนำมาได้ ๑๓ ลักษณะ เช่น สระเสียงสั้น ออกเป็นเสียงยาว เช่น ภาษาสันสกฤตว่า ฤษิ ภาษาไทยใช้ว่า ฤาษี เป็นต้น ในการเปลี่ยนแปลงพยัญชนะจะพอสรุปวิธีการนำมาได้ ๓๐ ลักษณะ เช่น คำสันสกฤตว่า “หฤทย” คนไทยใช้ว่า “หฤทัย” และ “ทัย” เช่น พระทัย คำสันสกฤตว่า กษมา ภาษาไทยใช้ว่า ขมา เช่น ขอขมาลาโทษ คำสันสกฤตว่า ศรามเณร ภาษาไทยใช้ว่า สามเณรหรือเณร เป็นต้น ดังนั้น การเลือกใช้คำสันสกฤตที่นำมาใช้ในภาษาไทย ทั้ง ๒ ลักษณะดังที่กล่าวมา ควรที่จะศึกษาและทำความเข้าใจให้ชัดเจน เพื่อให้การใช้ภาษาไทยมีความถูกต้องและเหมาะสม.

บรรณานุกรม

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ **สันสกฤต - ไทย - อังกฤษอภิธาน.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๗.

จันทบุรีนฤนาถ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ,กรมพระ. **ปทานุกรมบาลี-สันสกฤต-ไทย-อังกฤษสันสกฤต** กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, ๒๕๑๓.

ธนิต อยู่โพธิ์. **ภาษาสันสกฤตและลัทธิมหายานในไทย.** “เรื่องที่ข้าพเจ้าสนใจ” (ม.ร.ว. พันทิพย์ บริพัตร รวบรวมพิมพ์แจกเป็นมิตรพลี). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๑๕.

นางนพมาศ หรือ ท้าวศรีจุฬาลักษณ์. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๓.

บรรจบ พันธุเมธา. **บาลีสันสกฤตในภาษาไทย.** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๘.

เปลื้อง ณ นคร. “ตำหรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์” **ประวัติวรรณกรรมสำหรับนักศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช, ๒๕๐๙.

พระยาลิไท. **เตภูมิกถา.** กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๕.

เพริน์, บี.อาร์. **ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์.** แปลจาก History of South-East Asia โดย ม.ร.ว.จิรวัฒน์ จักรพันธุ์. กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังเคราะห์ศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๑.

ราชบัณฑิตยสถาน**. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕.** กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. **ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. ๒๐๐๐.** กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๒.

สุภาษิตพระร่วง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเซียงจงเจริญ, ๒๕๐๘.

สำนักนายกรัฐมนตรี. **จารึกสุโขทัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๒.

Vaidya, Lakshman Ramchandra. **The Standard Sanskrit - English Dictionay.** Poona : Arya Bhushana Press, 1889.

Whitney, Wlliam Dwight. **The Roots, Verb-Forms and Primary Derivatives of the Sanskrit Language.** Delhi : Motilal Banarsidas, 1963.

การบริหารการศึกษา :
แนวคิด ทฤษฎีและรูปแบบการบริหารจัดการ

รองศาสตราจารย์ ดร.สิน งามประโคน
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

การปฏิรูปการศึกษาเป็นแนวทางที่มีความสำคัญยิ่งต่อการปรับเปลี่ยนการศึกษาให้เป็นการศึกษาที่ดี มีคุณภาพ เครื่องมือสำคัญในการปฏิรูปการศึกษาของไทยคือ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๕๓ นับเป็นครั้งแรกที่นโยบายการศึกษาของชาติมีสถานภาพเป็นพระราชบัญญัติ เป็นการปรับเปลี่ยนครั้งสำคัญทั้งแนวคิดโครงสร้าง และกระบวนการ ด้วยความมุ่งมั่นที่จะยกระดับคุณภาพการศึกษาไทยและคุณภาพของคนไทยโดยรวมให้สูงขึ้น[๑]

การบริหารการศึกษามีความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียน สถาบันและประเทศชาติ การบริหารจึงเป็นสิ่งสำคัญที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ถึงคุณภาพของสถานศึกษา ในด้านการให้ความรู้แก่ผู้เรียน เป็นทักษะแนวทางในการบริหารการศึกษาของผู้บริหารเพื่อเป็นการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษาและสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งการบริหาร (Administration) สอดคล้องกับแนวคิดของ **พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)** “การบริหาร”คือ การดำเนินกิจการให้สำเร็จด้วยความร่วมมือกับผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นกิจการเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจ กิจการบ้านเมือง หรือกิจการในครอบครัวก็อยู่ภายใต้หลักการเดียวกัน ฉะนั้น การบริหารจึงเกี่ยวข้องกับทุกกิจการโดยการดำเนินกิจการร่วมกับผู้อื่นมีองค์ประกอบทั้งภายนอกและภายใน[๒] และ **วิโรจน์ สารรัตนะ**ได้กล่าวว่า“การบริหาร” ซึ่งตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า“Administration” ซึ่งหมายถึง การเป็นผู้บริหารงานขององค์การแห่งใดแห่งหนึ่ง หรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งซึ่ง Massie & Douglas ได้กล่าวถึงการบริหารเป็นได้ทั้งศิลป์ ศาสตร์ และวิชาชีพ ซึ่งมีดังนี้[๓]

---

[๑] กระทรวงศึกษาธิการ, **กระทรวงศึกษาธิการกับการขับเคลื่อนปฏิรูปการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

[๒] พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **บริหารองค์กรแนวพุทธเลือกธรรมะให้ตรงกับปัญหาฝ่าวิกฤต**, (กรุงเทพมหานคร : หนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒.

[๓] วิโรจน์ สารรัตนะ, **การบริหารการศึกษา หลักการ ทฤษฎี หน้าที่ ประเด็นและบทวิเคราะห์**, (กรุงเทพ-มหานคร : โรงพิมพ์ทิพยวิสุทธิ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒- ๓.

๑. กรณีที่เป็นศิลป์ (Art) หมายถึง ทักษะและความรู้ที่แต่ละคนได้พัฒนาขึ้นเพื่อให้บรรลุจุดหมายจุดใดจุดหนึ่ง โดยทักษะและความรู้ที่พัฒนาขึ้นนั้น อาจเกิดจากการฝึกฝนหรือการทำงานร่วมกับบุคคลอื่นที่มีความชำนาญหรือได้รับการพัฒนาทักษะทางการบริหารมาเป็นอย่างดีแล้ว เสมือนนักดนตรีหรือนักจิตรกรที่ได้ฝึกฝนหรือเรียนรู้จากนักดนตรีหรือจิตรกรที่มีความชำนาญหรือมีทักษะสูง

๒. กรณีที่เป็นศาสตร์ (Science) หมายถึง องค์ความรู้ที่เกิดจากการสืบค้นหาความรู้ใหม่ ๆ ด้วยวิธีการเชิงวิทยาศาสตร์ มีการรวบรวมข้อมูล การตั้งสมมติฐาน และการทดสอบสมมติฐาน เป็นต้น ดังเช่นในช่วงศตวรรษที่ผ่านมาได้มีการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ๆ ก่อให้เกิดทฤษฎีทางการบริหารขึ้นมามากมายหลายทฤษฎี ซึ่งผู้บริหารสามารถนำไปประยุกต์ใช้ผสมผสานกับความเป็น "ศิลป์" ที่มีการพัฒนาขึ้นในแต่ละบุคคล กล่าวอย่างง่ายก็คือ ศิลป์เป็นเรื่องของการกระทำ การฝึกฝนเพื่อความชำนาญ ส่วนศาสตร์เป็นเรื่องของความรู้ รู้ว่าจะทำอะไรและทำอย่างไร (art is doing, and science is knowing what and how to do)

๓. กรณีเป็นวิชาชีพ (Profession) นั้นเกิดขึ้นจากทั้งความเป็นศิลป์และความเป็นศาสตร์ โดยมีเกณฑ์ที่แสดงถึงความเป็นวิชาชีพจากการมีองค์ความรู้ในวิชาชีพนั้นๆอย่างเป็นระบบโดยบุคคลในวิชาชีพนั้นๆ จะต้องได้รับการพัฒนาในเชิงสติปัญญาอยู่เสมอต้องการความมีทัศนคติเพื่อการเปลี่ยนแปลง มีการสืบค้นหาความคิดใหม่ (new ideas) อยู่เสมอเน้นการให้บริการต่อผู้อื่นจะต้องการหลักการเชิงจริยธรรมว่า เงินไม่ได้เป็นปัจจัยที่จะใช้วัดผลสำเร็จในวิชาชีพที่สำคัญ และ มีมาตรฐานทางวิชาชีพที่กำหนดขึ้นโดยสมาคมทางวิชาชีพนั้นได้รับการยอมรับมีการฝึกฝนอบรมและการปลูกฝังทัศนคติค่านิยมต่อวิชาชีพนั้นๆ

การบริหารในองค์กรจำเป็นอย่างมากที่จะต้องอาศัยผู้บริหารที่มีความรู้ในเรื่องของการบริหารทั้งแนวคิด ทฤษฎี ตลอดถึงหลักธรรมที่ส่งเสริมการบริหารให้มีประสิทธิภาพหากผู้บริหารไม่มีความรู้ในเรื่องแนวคิด ทฤษฎี และหลักพุทธธรรมในการบริหาร องค์กร โรงเรียน สถาบัน ประเทศชาติย่อมจะไม่ประสบผลสำเร็จ ไม่เกิดสัมฤทธิผลในการบริหารที่ดี ในทางพุทธศาสนามีหลักพุทธธรรมที่สามารถประยุกต์เข้ากับหลักการบริหารหนึ่งในหลักธรรมนั้น ก็คือ สังคหวัตถุ ๔ ซึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงสังคหวัตถุ ๔ ไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว) ๔ ประการนี้ สังคหวัตถุ ๔ ประการอะไรบ้าง คือ

๑. ทาน (การให้) ๒. เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก)

๓. อัตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) ๔. สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ)

ภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ ๔ ประการนี้แล ทาน เปยยวัชชะ อัตถจริยาในโลกนี้ และสมานัตตตา ในธรรมนั้นๆ ตามสมควร สังคหวัตถุธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลก เหมือนลิ่มสลักที่ยึดคุมรถซึ่งแล่นไปไว้ได้ฉะนั้น ถ้าไม่พึงมีธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดา ก็ไม่พึงได้การนับถือหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุ แต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหวัตถุเหล่านี้ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านั้นจึงถึงความเป็นใหญ่และเป็นผู้น่าสรรเสริญ[4]

ผู้วิจัย จึงเห็นว่าการบริหารการศึกษา : แนวคิด ทฤษฎีและรูปแบบการบริหารจัดการจึงมีความสำคัญสำหรับผู้บริหารองค์กรเป็นอย่างมากในการนำแนวคิด ทฤษฎี และรูปแบบการบริหารจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพประกอบด้วยหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ในการบริหารเพื่อทำให้องค์กรประสบผลสำเร็จและเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีการบริหารการศึกษา

๒. เพื่อศึกษารูปแบบการบริหารจัดการศึกษา

๓. เพื่อวิเคราะห์แนวโน้มเชิงทฤษฎีและรูปแบบการบริหารการศึกษาสู่การปฏิบัติ

วิธีดำเนินการวิจัย

๑. รูปแบบการวิจัย

รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการศึกษา หนังสือ รายงานการวิจัย และหลักธรรมทางพุทธศาสนา ดังนี้

๑. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งหนังสือ รายงานการประชุม หลักธรรมทางพุทธศาสนา และเอกสารอื่นๆ โดยอาศัยหลักแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา

๒. ศึกษาค้นคว้าหลักพระไตรปิฎกที่เกี่ยวข้องและหนังสือพระพุทธศาสนาเพื่อบูรณาการกับการบริหารการศึกษา

๓. ศึกษาวิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาและหลักพุทธธรรมเชิงบูรณาการ

---

[๔] องฺ.จตุกฺก.(ไทย) ๒๑/๓๙/๕๑.

๔. สรุปรูปแบบการบริหารการศึกษากับหลักพุทธธรรมเชิงบูรณาการ

๕. แบบสัมภาษณ์ (Interviewing) การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ (Formal Interview) และการสัมภาษณ์ไม่เป็นทางการ (Informal Interview) จากกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิทางการศึกษาและพุทธศาสนา จำนวน ๑๐ รูป/คน

๖. ประชุมกลุ่มย่อย สนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นการสนทนาพูดคุยกันประมาณ ๖-๘รูป/คน โดยกลุ่มบรรพชิต และฆราวาส ที่มีความรู้เกี่ยวกับการบริหารการศึกษา

๒. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลจากเอกสาร ดังนี้

๑. ศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเพื่อให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา : แนวคิด ทฤษฎีและรูปแบบการบริหารจัดการ

๒. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยเชิงคุณภาพ เกี่ยวกับการบริหารการศึกษา : แนวคิด ทฤษฎีและรูปแบบการบริหารจัดการ

๓. การศึกษาจากภาคสนาม (Field Studies) ผู้วิจัยใช้วิธี การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม เพื่อเก็บข้อมูลตามความเป็นจริงถูกต้องมากที่สุด

๔. การจัดทำข้อมูล ในการจัดทำข้อมูลผู้วิจัย ใช้ขั้นตอนดังนี้

๑) การจัดทำข้อมูล ใช้แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม การบันทึกข้อมูลการสนทนา ใช้กล้องบันทึกภาพ

๒) นำข้อมูลที่บันทึกมาสรุปในแต่ละประเด็น และทำการจัดหมวดหมู่เพื่อหาคำตอบตามเนื้อหาของการวิจัย

๓) การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จาก การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม แล้วจัดบันทึกลักษณะการบรรยาย (Descriptive) เพื่อที่จะนำข้อมูลวิเคราะห์ และสร้างองค์ความรู้ใหม่ วิเคราะห์ผลการศึกษานี้จะใช้แบบการวิเคราะห์ตามหลักทฤษฎี ซึ่งผู้วิจัยจะใช้กรอบแนวคิดของสุภางค์ จันทวานิช[๕]

๔) การวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Analytic Induction) ซึ่งเป็นวิธีการสรุปข้อมูลตามปรากฏการณ์ที่สัมผัสได้ หรือมองเห็น เป็นต้น

[๕] สุภางค์ จันทวานิช, **วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ,** (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์วิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๑-๑๔๔.

๕) การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เอกสาร ในการบริหารการศึกษา : แนวคิด ทฤษฎีและรูปแบบการบริหารจัดการ ทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ รูปแบบการบริหารงานวิชาการ, รูปแบบการบริหารงานบุคคล, รูปแบบการบริหารงบประมาณ และรูปแบบการบริหารงานทั่วไป

๕. วิเคราะห์ข้อมูลเอกสารในพระไตรปิฎกและหนังสือเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา : แนวคิด ทฤษฎีและรูปแบบการบริหารจัดการ

๑) เชิญผู้ทรงคุณวุฒิมีความรู้ด้านการบริหารและพระพุทธศาสนามาสนทนากลุ่ม จำนวน ๖-๘ รูป/คน

๒) การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิมีประสบการณ์ด้านบริหาร จำนวน ๑๐ รูป/คน

ผลการวิจัย

แนวโน้มเชิงทฤษฎีการบริหารการศึกษาสู่การปฏิบัติ

๑. แนวโน้มเชิงทฤษฎีการบริหารงานวิชาการสู่การปฏิบัติ

๑) การวางแผนเกี่ยวกับงานวิชาการ เป็นการวางแผนเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้ การจัดการล่วงหน้าเกี่ยวกับการเรียนการสอน มีแนวโน้มการวางแผนเกี่ยวกับงานวิชาการสู่การปฏิบัติ โดยการเสริมสร้างความมั่นคงของสถาบันหลัก น้อมนำพระราชปณิธานและพระราชกระแสด้านการศึกษา พัฒนาหลักสูตร การเรียนการสอนวิชาที่มีเนื้อหาประวัติศาสตร์และสถาบันพระมหากษัตริย์ พัฒนากระบวนการเรียนการสอน เพื่อความปรองดองและสมานฉันท์ เช่น กิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อน ยกระดับวิชาภาษาอังกฤษรองรับ Thailand 4.0

๒) การจัดดำเนินงานเกี่ยวกับการเรียนการสอน เพื่อให้การสอนในสถานศึกษาดำเนินไปด้วยดีและสามารถปฏิบัติได้ จึงต้องมีการจัดการเรียนการสอน มีแนวโน้มการดำเนินงานเกี่ยวกับการเรียนการสอนไปสู่การปฏิบัติ และนวัตกรรมการเรียนรู้ ที่มีคุณภาพและมาตรฐาน พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการผลิตครู อาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา พัฒนาคุณภาพครู อาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา

๓) การจัดการบริหารเกี่ยวกับการเรียนการสอน เป็นการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก และการส่งเสริมการจัดหลักสูตร และโปรแกรมการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพ มีแนวโน้มการบริหารเกี่ยวกับการเรียนการสอนสู่การปฏิบัติพัฒนาการจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงของสถาบันหลักของชาติ และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ยกระดับคุณภาพและส่งเสริมโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาในเขตพัฒนาพิเศษ ยกระดับคุณภาพและส่งเสริมโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาในพื้นที่พิเศษ

๔) การวัดและประเมินผล กระบวนการเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในด้านการตรวจสอบและวิเคราะห์ผลการเรียน สอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบันที่เน้นให้มีการวัดและประเมินผลด้วยระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ การปฏิรูป ICT เพื่อการศึกษา โดยการพัฒนาระบบอินเทอร์เน็ต และระบบฐานข้อมูล High Speed Internet สอดคล้องกับงานวิจัยของ **ชมแข พงษ์เจริญ** ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การพัฒนารูปแบบการจัดการโรงเรียนเชิงสร้างสรรค์และผลิตภาพในประเทศไทย" สรุปผลการศึกษาว่า ผลการประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับสาระของการพัฒนารูปแบบการจัดการโรงเรียนเชิงสร้างสรรค์และผลิตภาพในประเทศไทย ในด้านที่มาของรูปแบบองค์ประกอบของรูปแบบมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๐๐ และ ๓.๘๓ ตามลำดับ) ส่วนเงื่อนไขและการนำรูปแบบไปใช้มีความเหมาะสมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๕๐) สำหรับความเป็นไปได้ของรูปแบบการจัดการโรงเรียนเชิงสร้างสรรค์และผลิตภาพในประเทศไทยจากการประเมินของผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า ที่มาของรูปแบบและองค์ประกอบของรูปแบบมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๖๗ และ ๓.๘๐ ตามลำดับ) ส่วนเงื่อนไข และการนำรูปแบบไปใช้มีความเหมาะสมอยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๒๐)[๖]

๒. แนวโน้มเชิงทฤษฎีการบริหารงานวิชาการสู่การปฏิบัติ

การบริหารงานบุคคลเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยผลักดันให้องค์กรมีประสิทธิภาพโดยการบริหารงานบุคคลผู้บริหารจะต้องให้ความสำคัญกับบุคลากรในองค์กร ได้แก่

๑) มีการกำหนดภารกิจหน้าที่และความรับผิดชอบของบุคลากรอย่างชัดเจน คือ ผู้ปฏิบัติงานรู้บทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบและเป้าหมายผลงานทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพที่คาดหวังจากพวกเขา โดยสอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบัน การผลิตและพัฒนากำลังคนเพื่อเพิ่มศักยภาพการแข่งขัน เป็นการผลิตและพัฒนาคนให้ตรงกับความต้องการของการพัฒนาประเทศดำเนินโครงการสำคัญ รวมทั้งปรับระบบการประเมินสมรรถนะที่สะท้อนประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอนและการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนเป็นสำคัญ

๒) กระบวนการบริหารงานบุคคลมีความชัดเจนและเป็นที่รับรู้รับทราบโดยบุคลากรทุกคนขององค์การกระบวนการนี้ถือเป็นกติกาที่ทุกคนรับรู้รับทราบเช่นความชัดเจนเรื่องการประเมินผลกระบวนการทางวินัยกระบวนการพิจารณาแต่งตั้งโยกย้ายเป็นต้น สอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบัน ด้านการปฏิรูปครู ได้ดำเนินการโครงการสำคัญในหลายเรื่อง มีแนวโน้มกระบวนการบริหารงานบุคคลมีความชัดเจน การพัฒนาศักยภาพครู โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ

---

[๖] ชมแข พงษ์เจริญ, "การพัฒนารูปแบบการจัดการโรงเรียนเชิงสร้างสรรค์และผลิตภาพในประเทศไทย", **รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์**, (มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์, ๒๕๕๔).

๓) มุ่งผลงานที่มีคุณภาพจากบุคลากร เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนและหน่วยงาน การปฏิบัติราชการนั้นต้องมุ่งเป้าหมายผลงานให้เกิดต่อสังคมเป็นหลัก ดังนั้น การบริหารงานบุคคลก็ต้องมุ่งให้ผู้ทำงานมีผลงานที่เป็นไปตามเป้าหมายดังกล่าวความคุ้มค่าของค่าตอบแทนที่รัฐให้แก่ผู้ทำงานจึงวัดได้จากผลงานที่เป็นประโยชน์ตามเป้าหมายที่กำหนด มีแนวโน้มมุ่งผลงานที่มีคุณภาพจากบุคลากรสู่การปฏิบัติ โดยจัดหลักสูตรในการอบรมครูให้มีความเชื่อมโยงกับการได้รับวิทยฐานะและการได้รับใบอนุญาตประกอบวิชาชีพครู

๔) เน้นหลักคุณธรรม คือ มีความคงเส้นคงวาไม่มีอคติไม่เห็นแก่หน้าใครเน้นหลักการยึดถือผลงานเป็นหลัก หลักการนี้ถือเอาความรู้ความสามารถการปฏิบัติตนและผลการทำงานเป็นเครื่องวัดความดีความชอบโดยไม่เอาความรู้สึกหรือความรู้จักมักคุ้นส่วนตนเป็นตัวกำหนด สอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษา ด้านการปฏิรูปการบริหารจัดการ ได้มีการปรับระบบการบริหารจัดการในหลายเรื่องดังนี้ พัฒนาการจัดการศึกษาในรูปแบบ Partnership School โดยบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการศึกษาให้สามารถใช้ประโยชน์ร่วมกัน ทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐานและระบบเครือข่าย ด้านระบบข้อมูลสารสนเทศเพื่อการศึกษา ด้านสื่อและองค์ความรู้

๓. แนวโน้มเชิงทฤษฎีการบริหารงานงบประมาณสู่การปฏิบัติ

งบประมาณเป็นส่วนส่งเสริมการบริหารองค์กรให้มีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จในการบริหารงานทุกด้านขององค์กร การบริหารงบประมาณเป็นสิ่งที่ผู้บริหารจะต้องใส่ใจและดูแลไม่ให้เกิดข้อผิดพลาดเพราะเป็นเรื่องของความอยู่รอดขององค์กร

๑) การจัดเตรียม การจัดเตรียมงบประมาณทั้ง ๒ ด้าน คือ วงเงินงบประมาณรายรับและวงเงินงบประมาณรายจ่ายในขั้นตอนการจัดเตรียมงบประมาณ มีแนวโน้มการจัดเตรียมงบประมาณสู่การปฏิบัติ ได้แก่ ปรับปรุงโครงสร้างการบริหารจัดการศึกษา เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการสถานศึกษา

๒) การอนุมัติ การพิจารณางบประมาณ ที่หน่วยงานเสนอขึ้นมาโดยผู้มีอำนาจในการอนุมัติงบประมาณ มีอำนาจที่จะวิเคราะห์ตัดและแก้ไขเปลี่ยนแปลงงบประมาณได้แต่ต้องอยู่ภายในวงเงินงบประมาณที่เสนอมา มีแนวโน้มการจัดเตรียมงบประมาณสู่การปฏิบัติ

๓) การบริหาร การควบคุมการใช้จ่ายงบประมาณให้เป็นไปตามแผนงาน งานและโครงการที่ได้รับอนุมัติงบประมาณ เพื่อป้องกันการรั่วไหลโดยการควบคุมการเบิกจ่ายเงิน การตรวจสอบตามระเบียบที่หน่วยงานกำหนด มีแนวโน้มการบริหารงบประมาณสู่การปฏิบัติ

๔. แนวโน้มเชิงทฤษฎีการบริหารงานทั่วไปสู่การปฏิบัติ

๑) ด้านสภาพแวดล้อม สภาพแวดล้อมในสถานศึกษามีส่วนสำคัญที่ช่วยสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนและการปฏิบัติงานในสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จ โดยสร้างบรรยากาศที่ดีหรือบรรยากาศแบบเปิด เป็นบรรยากาศแห่งความร่วมมือร่วมใจมีการให้เกียรติแก่กันและกัน ให้ความเชื่อถือ ไว้วางใจมีความเกรงใจ มีความพึงพอใจในการทำงาน ไม่มีการขัดขวาง ทุกคนมีความรู้สึกความเป็นเจ้าของ มีขวัญและกำลังใจที่ดีในการทำงาน ซึ่งจัดว่าบรรยากาศประเภทนี้เป็นบรรยากาศที่พึงประสงค์

มีแนวโน้มบรรยากาศที่ดีหรือบรรยากาศแบบเปิดสู่การปฏิบัติ ได้แก่ จัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ สภาพแวดล้อมที่เป็นวัตถุ เช่น บริเวณโรงเรียน อาคารเรียน อาคารประกอบ ห้องเรียน ห้องประกอบ ครุภัณฑ์ และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ สิ่งชี้วัดถึงลักษณะ สภาพแวดล้อมทางวิชาการ ได้แก่ การจัดบรรยากาศการเรียนการสอนทั้งในและนอกห้องเรียน ตลอดจนการจัดบริการ

๒) ด้านการมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษา การมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษาเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่เห็นผลเป็นรูปธรรม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ดวงเดือน พันธุมนาวิน** ได้ศึกษาเรื่อง “การพบสมมุติฐานสำคัญเกี่ยวกับความพึงพอใจในภาวะผู้นำตามทฤษฎี Fieldle จากการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรมในประเทศไทย” ผลการศึกษาพบว่า[7] “ภาวะผู้นำของไทยจะได้รับความพึงพอใจขึ้นอยู่กับความนิยมของคนส่วนใหญ่ แม้ผู้นำเหล่านั้นจะมิได้กระทำประโยชน์ประการใดให้แก่กลุ่มชนเหล่านั้นมากมาย สิ่งหนึ่งที่น่าสนใจในประเทศไทยพบว่า ผู้นำที่ได้รับความนิยมชมชอบของคนส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำที่มีคุณภาพ โดยคุณภาพที่ดีของผู้นำจะประกอบไปด้วยคุณลักษณะสำคัญทั้งทางจิตวิทยาและพฤติกรรม แต่ตามทฤษฎีของ Fieldler จะสนับสนุนผู้นำไทยเฉพาะบุคลิกด้านจิตวิทยาดีประการเดียว”

รูปแบบการบริหารจัดการศึกษา

กระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดขอบข่ายของการบริหารงานในสถานศึกษาไว้ ๔ กลุ่ม ได้แก่ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงบประมาณ การบริหารงานบุคคล การบริหารทั่วไป โดยสอดคล้องกับรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน ได้มอบจุดเน้นเชิงนโยบาย แนวทางการดำเนินงาน และโครงการสำคัญของกระทรวงศึกษาธิการโดยยึดกรอบยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อสร้างความมั่นคง พัฒนา

---

[๗] ดวงเดือน พันธุมนาวิน, “ภาวะผู้นำทางการเมือง”, **วารสารพัฒนบริหารศาสตร์** ๓๙, ๔ (ธันวาคม ๒๕๔๒): ๙๙.

กำลังคนและสร้างความสามารถในการแข่งขัน พัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคน การพัฒนาหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล การผลิต พัฒนาครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา สร้างโอกาส ความเสมอภาค และการลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา สร้างโอกาสและความเสมอภาคทางการศึกษาโดยยกระดับคุณภาพสถานศึกษา เพิ่มโอกาสทางการศึกษาผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล และจัดระบบการคัดเลือกเข้าเรียนมหาวิทยาลัย (Admission) เสริมสร้างคุณภาพชีวิตประชาชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม พัฒนาหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน และพัฒนาระบบและการบริหารจัดการ พัฒนาระบบบริหารจัดการ เรื่องกฎหมายปรับปรุงระบบการบริหารงานบุคคลของข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา การจัดตั้งกระทรวงอุดมศึกษา ที่เป็นรูปธรรม ชัดเจน การขับเคลื่อนนโยบายระดับพื้นที่ ให้บริหารจัดการโรงเรียนแม่เหล็กและโรงเรียนขนาดเล็ก

วิเคราะห์แนวโน้มเชิงทฤษฎีและรูปแบบการบริหารการศึกษาสู่การปฏิบัติ

๑) แนวโน้มการบริหารวิชาการสู่การปฏิบัติตามหลักพุทธบูรณาการ โดยการเสริมสร้างความมั่นคงของสถาบันหลัก น้อมนำพระราชปณิธานและพระราชกระแสด้านการศึกษา พัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนวิชาที่มีเนื้อหาเกี่ยวประวัติศาสตร์และสถาบันพระมหากษัตริย์ พัฒนากระบวนการเรียนการสอน เพื่อความปรองดองและสมานฉันท์ เช่น กิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อน ยกระดับวิชาภาษาอังกฤษรองรับ Thailand 4.0 โดยนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการร่วมกับแนวทางปฏิบัติ คือ หลักปัญญา ๓ มาบูรณาการบริหารงานวิชาการ ได้แก่ สุตมยปัญญา หมายถึง ความรู้ ความเข้าใจอันเกิดจากการฟัง อ่าน สนทนา เรียนรู้ก่อให้เกิดปัญญา ที่ส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้ รวมถึงปัจจัยภายนอก อันได้แก่ คู่มือ ตำรา สถานที่ สิ่งแวดล้อม องค์ความรู้ต่างๆ ฯลฯ เป็นต้น จินตามยปัญญา หมายถึง ความรู้ความเข้าใจทำให้เกิดปัญญาจากการคิดหาแนวทางนวัตกรรมหรือกิจกรรมที่ส่งเสริมหรือก่อให้เกิดกระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นเหตุ เป็นผล และมีวิจารณญาณ ภาวนามยปัญญา หมายถึง ความรู้ ความเข้าใจที่ก่อให้เกิดปัญญาจากการปฏิบัติ การกระทำกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนปฏิบัติ และเกิดความรู้ความเข้าใจได้ด้วยตนเอง

๒) แนวโน้มการบริหารงานบุคคลสู่การปฏิบัติตามหลักพุทธบูรณาการ พัฒนาระบบการผลิตและพัฒนาครูที่มีคุณภาพและมีจิตวิญญาณของความเป็นครู เน้นครูผู้สอนให้มีวุฒิตรงตามวิชาที่สอน นำเทคโนโลยีสารสนเทศและเครื่องมือที่เหมาะสมมาใช้ในการเรียนการสอน เพื่อเป็นเครื่องมือช่วยครู หรือเพื่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง เช่น การเรียนทางไกล การเรียนโดยระบบอิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น รวมทั้งปรับระบบการประเมินสมรรถนะที่สะท้อนประสิทธิภาพการจัดการเรียน การสอนและการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนเป็นสำคัญ จัดโครงการผลิตครูเพื่อพัฒนาท้องถิ่น มอบให้สำนักงานคณะกรรมการ

การศึกษาขั้นพื้นฐานและสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา เป็นหน่วยงานหลักดำเนินการสรรหาครู (การผลิต รูปแบบการสรรหา การบรรจุแต่งตั้ง การติดตามพร้อมการพัฒนา) เปิดโอกาสให้คนเก่งมาเป็นครู

การบริหารงานบุคคลในปัจจุบันในศตวรรษที่ ๒๑ ผู้บริหารจะต้องวางนโยบาย แผนการพัฒนาบุคลากรประจำทุกปีและปฏิบัติตามแผนให้ชัดเจนและประยุกต์กับหลักอิทธิบาท ๔ หลักปฏิบัติที่เป็นบันไดแห่งความสำเร็จในการปฏิบัติกิจทุกอย่าง ๑) ฉันทะ ความพอใจในการบริหาร ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ๒) วิริยะ ความเพียรไม่ท้อถอยในการประกอบกิจนั้นๆ ด้วยการลงมือปฏิบัติอย่างไม่ย่อท้อ ๓) จิตตะ เอาใจใส่ไม่ทอดธุระในเรื่องนั้นๆ ด้วยการร่วมกันตัดสินใจปฏิบัติตามแผนที่วางไว้อย่างถูกต้องและเหมาะสม ๔) วิมังสา จะต้องทำงานนั้นต่อไป บันไดสู่ความสำเร็จสี่ประการที่กล่าวนี้ข้อสุดท้ายสำคัญสุดเพราะเป็นการพิจารณาร่วมกันติดตามผลงานที่ทำและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงานร่วมกันคิดพัฒนาปรับปรุงให้งานดีขึ้นเพื่อรับผลประโยชน์ที่ได้จากการบริหารเพื่อความสำเร็จและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

๓) แนวโน้มการบริหารงานงบประมาณสู่การปฏิบัติตามหลักพุทธบูรณาการ การบริหารจัดการเรื่องเงินมีความเสี่ยงสูงผู้บริหารจะต้องรู้และเข้าใจรวมถึงจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องและแม่นยำกับกฎระเบียบ โดยผู้บริหารจะต้องมี การวางแผนงบประมาณ กำหนดผลผลิตและการคำนวณต้นทุน จัดระบบจัดซื้อจัดจ้าง บริหารการเงินและการควบคุมงบประมาณ รายงานทางการเงินและผลดำเนินงาน บริหารสินทรัพย์ ตรวจสอบภายใน สถานศึกษาต้องมีฝ่ายรับผิดชอบในการตรวจสอบภายใน มีอิสระในการดำเนินงาน มีหน้าที่ความรับผิดชอบที่ชัดเจน เน้นการตรวจสอบทางการเงิน และผลโดยนำหลักการดำเนินงานการใช้ทรัพย์ในพุทธศาสนานั้นได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการใช้สอยทรัพย์สิน เงินทองที่หามาได้

๔) แนวโน้มการบริหารงานทั่วไปสู่การปฏิบัติตามหลักพุทธบูรณาการ จัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ สภาพแวดล้อมที่เป็นวัตถุ เช่น บริเวณโรงเรียน อาคารเรียน อาคารประกอบ ห้องเรียน ห้องประกอบ ครุภัณฑ์ และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ สภาพแวดล้อมทางวิชาการ ได้แก่ การจัดบรรยากาศการเรียนการสอนทั้งในและนอกห้องเรียน ตลอดจนการจัดบริการเพื่อส่งเสริม สนับสนุนทางวิชาการต่าง ๆ โดยการจัดสภาพแวดล้อมในพุทธศาสนาประกอบด้วย สัปปายะ ๗ คือ สิ่งที่เหมาะกัน สิ่งที่เกื้อกูลช่วยสนับสนุนในการบำเพ็ญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ในองค์กร ได้แก่อาวาสสัปปายะ หมายถึง ที่อยู่ซึ่งเหมาะกัน เช่น ไม่พลุกพล่านจอแจ โคจรสัปปายะ หมายถึง อาหาร ทางสัญจรสะดวก ไม่ใกล้ไม่ไกลเกินไป ภัสสสัปปายะ หมายถึง การพูดคุยที่เหมาะกัน ปุคคลสัปปายะ หมายถึง บุคคลที่ถูกกันเหมาะกันมีความเป็นกัลยาณมิตร โภชนสัปปายะ หมายถึง

อาหารที่เหมาะกัน เช่น ถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ อุตุสัปปายะ หมายถึง ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะกัน เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น อิริยาปถสัปปายะ หมายถึง อิริยาบถที่เหมาะกัน

การมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษาสู่การปฏิบัติ ได้แก่ พัฒนาหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล ผลิต พัฒนาครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา ยุทธศาสตร์ผลิตและพัฒนากำลังคน รวมทั้งงานวิจัยที่สอดคล้องกับความต้องการ ของการพัฒนาประเทศ ยุทธศาสตร์ขยายโอกาสการเข้าถึงบริการทางการศึกษา และการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ตลอดชีวิต การบริหารแบบมีส่วนร่วมมาบูรณาการร่วมกับหลักพุทธธรรม คือ หลักสาราณียธรรม ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน ถือว่าเป็นธรรมที่เป็นพลังในการสร้างความสามัคคี มีอยู่ 6 ข้อ คือ กายกรรม อันประกอบด้วยเมตตา วจีกรรม อันประกอบด้วยเมตตา มโนกรรมอัน ประกอบด้วยเมตตา สาธารณโภคี คือ การรู้จักแบ่งสิ่งของให้กันและกันตามโอกาสอันควร สีลสามัญญตา คือ ความรักใคร่สามัคคี รักษาศีลอย่างเคร่งครัด ทิฏฐิสามัญญตา คือ การมีความเห็นร่วมกัน ไม่เห็นแก่ตัว รู้จักเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นร่วมมือร่วมใจในการสร้างสรรค์สังคมให้เกิดความสงบ

สรุปการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

การบริหารการศึกษา : แนวคิด ทฤษฎีและรูปแบบการบริหารจัดการโดย การบริหารงานวิชาการตามแผนการศึกษาแห่งชาติ โดยการเสริมสร้างความมั่นคงของสถาบันหลัก น้อมนำพระราชปณิธานและพระราชกระแสด้านการศึกษา พัฒนาหลักสูตร การเรียนการสอนวิชาที่มีเนื้อหาเกี่ยวประวัติศาสตร์และสถาบันพระมหากษัตริย์ พัฒนากระบวนการเรียนการสอน เพื่อความปรองดองและสมานฉันท์ เช่น กิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อน ยกระดับวิชาภาษาอังกฤษรองรับ Thailand 4.0 ส่งเสริม สนับสนุนให้คนทุกช่วงวัยมีทักษะ ความรู้ความสามารถและการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างเหมาะสม

การบริหารงานบุคคล ตามแผนอัตรากำลัง พัฒนาระบบการผลิตและพัฒนาครูที่มีคุณภาพและมีจิตวิญญาณของความเป็นครู เน้นครูผู้สอนให้มีวุฒิตรงตามวิชาที่สอน นำเทคโนโลยีสารสนเทศและเครื่องมือที่เหมาะสมมาใช้ในการเรียนการสอน เพื่อเป็นเครื่องมือช่วยครูหรือเพื่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง เช่น การเรียนทางไกล การเรียนโดยระบบอิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น รวมทั้งปรับระบบการประเมินสมรรถนะที่สะท้อนประสิทธิภาพการจัดการเรียน การสอนและการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนเป็นสำคัญ

การบริหารงบประมาณ โปร่งใส ตรวจสอบได้ ปรับปรุงโครงสร้างการบริหารจัดการศึกษาเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการสถานศึกษา ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษา ปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับระบบการเงินเพื่อการศึกษาที่ส่งผลต่อคุณภาพและประสิทธิภาพ

การจัดการศึกษา มีการวางแผนงบประมาณ กำหนดผลผลิตและการคำนวณต้นทุน จัดระบบจัดซื้อจัดจ้าง บริหารการเงินและการควบคุมงบประมาณ รายงานทางการเงินและผลดำเนินงาน บริหารสินทรัพย์ และตรวจสอบภายในเมื่อได้งบประมาณมาแล้วก็จัดสรรงบประมาณอย่างถูกต้อง โปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้นำทรัพย์ที่ถูกต้องและได้มาอย่างสุจริตไปบริหารจัดการ

การบริหารงานทั่วไป ร่วมกับชุมชน มีแนวโน้มการมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษาสู่การปฏิบัติ ได้แก่ พัฒนาหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล ผลิต พัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา ยุทธศาสตร์ผลิตและพัฒนากำลังคน รวมทั้งงานวิจัยที่สอดคล้องกับความต้องการ ของการพัฒนาประเทศ ส่งเสริมให้ปฏิบัติตามหลักสาราณียธรรม ได้แก่ สร้างความสามัคคี อนุเคราะห์ช่วยเหลือและเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น ไม่รังแกทำร้ายผู้อื่น มีวาจาที่ดี สุภาพ อ่อนหวาน ไม่คิดมุ่งร้ายพยาบาท แบ่งปันไม่เอารัดเอาเปรียบกันและร่วมกันคิดแก้ไขปัญหาและรับผลประโยชน์ร่วมกัน

บรรณานุกรม

กระทรวงศึกษาธิการ. **กระทรวงศึกษาธิการกับการขับเคลื่อนปฏิรูปการศึกษา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๒.

ชมแข พงษ์เจริญ. “การพัฒนารูปแบบการจัดการโรงเรียนเชิงสร้างสรรค์และผลิตภาพในประเทศไทย”. **รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์.** มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์, ๒๕๕๔.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน. “ภาวะผู้นำทางการเมือง”. **วารสารพัฒนบริหารศาสตร์** ๓๙. ๔ ธันวาคม ๒๕๔๒.

บำรุง สุขพรรณ์. “การศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์”. **รายงานการวิจัย.** คณะวารสารศาสตร์ และสื่อสารมวลชน: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **บริหารองค์กรแนวพุทธเลือกธรรมะให้ตรงกับปัญหาฝ่าวิกฤต.** กรุงเทพมหานคร : หนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจ, ๒๕๕๓.

พิสมัย แพ่งนุเคราะห์ และคณะ. “การศึกษาของคณะสงฆ์กับการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒”. **รายงานการเสวนาทางวิชาการ.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๔.

วิโรจน์ สารรัตนะ. **การบริหารการศึกษา หลักการ ทฤษฎี หน้าที่ ประเด็นและบทวิเคราะห์.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพยวิสุทธิ์, ๒๕๔๖.

ศุภลักษณ์ เศษธะพานิช. "การพัฒนาระบบการบริหารที่มุ่งเน้นความเป็นเลิศของสถานศึกษาเอกชน". **รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์**. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. "สภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย". **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๒๖.

สุภางค์ จันทวานิช. **วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ.** กรุงเทพมหานคร : ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

การลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้สำหรับการจัดการเรียนการสอน ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานการศึกษา

รศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

สภาพปัญหาการเรียนการสอนในสถานศึกษา เยาวชนเกิดมีปัญหาการเรียนการสอนในชั้นเรียนมากเกินไป และมีการมอบหมายให้เด็กทำการบ้านมากเกินไป ก่อให้เกิดความเครียดในการเรียนการสอนมากมาย นับเป็นเวลา ๒ เดือนเต็มที่โรงเรียนในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ (ศธ.) จำนวน ๓,๘๓๑ แห่ง นำร่องกิจกรรม “ลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้” โดยโรงเรียนปรับลดเวลาเรียนวิชาการในชั้นเรียนให้ถึงเวลาประมาณ ๑๔.๐๐ น. จากนั้นจัดกิจกรรมพัฒนาเด็กให้เหมาะสมตามช่วงวัย ภายใต้ธีม ๔H Head (สมอง) Heart (จิตใจ) Hands (ลงมือปฏิบัติ) และ Health (สุขภาพ) โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ได้จัดสรร ๓๐๐ เมนู จาก ๔ กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมเสริมสร้างทักษะ กิจกรรมเสรี กิจกรรมสอนอาชีพ และกิจกรรมสอนเสริมวิชาการ มาให้โรงเรียนนำไปปรับใช้ตามบริบทของแต่ละโรงเรียน ช่วง ๓ สัปดาห์แรกหลังเริ่มกิจกรรม สพฐ.สรุปผลการดำเนินงานและรายงานต่อ พล.อ.ดาว์พงษ์ โดย พล.อ.ดาว์พงษ์ให้คะแนนความพึงพอใจ ๗๕% ท่ามกลางความกังขาของนักวิชาการที่หวั่นว่าอาจจะเร็วเกินไปหรือไม่ที่จะประเมินความพึงพอใจ

ลำดับต่อมานายบัณฑิตย์ ศรีพุทธางกูร ผู้ตรวจราชการ ศธ. ได้ลงพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือติดตามผลการดำเนินงานตลอดระยะเวลา ๒ เดือนที่ผ่านมา และรายงานต่อรัฐมนตรีว่าการ ศธ. โดยพบว่าภาพรวมครูส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจและไม่ถนัดออกแบบกิจกรรมที่เชื่อมโยงหลักสูตรสู่การปฏิบัติในช่วงเพิ่มเวลารู้โดยเฉพาะด้านการคิดวิเคราะห์บางคนไม่สามารถควบคุมกระบวนการเรียนรู้ของเด็กเป็นรายคนได้อย่างเหมาะสมโรงเรียนบางแห่งนำกิจกรรมปกติที่เคยทำอยู่แล้ว อาทิ แกะสลักผัก งานประดิษฐ์ ฯลฯ มาจัดการเรียนการสอนในช่วงเวลากิจกรรม โดยไม่ได้คำนึงถึงวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ ซึ่งอาจทำให้การดำเนินการไม่บรรลุเป้าหมายตามที่วางไว้

“จากการสอบถามยังพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนต้องชี้แจงสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ครูหลายครั้งแต่ก็ยังไม่เข้าใจเท่าที่ควร เนื่องจากเป็นนโยบายใหม่ โรงเรียนหลายแห่งดำเนินโครงการโดยไม่มั่นใจผลลัพธ์เท่าที่ควร ไม่มีความชัดเจนในแนวทางปฏิบัติ ขณะที่ผู้บริหารโรงเรียน ครูและผู้ปกครองหลายแห่ง

ยังกังวลเรื่องการสอนตามสาระวิชาหลัก เกรงว่าเด็กจะได้รับความรู้ไม่ครบตามหลักสูตร ทำให้ผลการเรียนลดลง โดยเฉพาะในระดับมัธยมศึกษา ที่ครูเองมีภาระงานและกิจกรรมอื่น ๆ ทั้งที่ได้รับจากส่วนกลางหรือหน่วยงานต่างๆ เข้ามาเบียดบังเวลาสอนอยู่ก่อนแล้วจำนวนมาก ทำให้ครูบางส่วนคิดว่าเป็นการเพิ่มภาระงานให้กับตัวเอง” ไม่ต่างจากโรงเรียนขยายโอกาส ต้องปรับเวลาเรียนให้เร็วขึ้น ทำให้เด็กบางส่วนซึ่งอยู่ไกลมาเรียนไม่ทันเวลา หรือบางแห่งจัดตารางเวลาเรียนเกินเข้าไปในเวลาทานอาหารกลางวัน ขณะที่โรงเรียนขนาดเล็กได้รับค่าวัสดุ อุปกรณ์ ในการจัดกิจกรรมเพิ่มเวลารู้ไม่เพียงพอ ต้องขอรับสนับสนุนจากผู้ปกครองนักเรียน วัด องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และชุมชน

ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงจากสังคมโลกกำลังก้าวสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดเวลาเพื่อปรับเปลี่ยนและก้าวให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคมการเมืองและวัฒนธรรมประเทศต่างๆไม่ว่าจะเป็นมหาอำนาจทางซีกโลกตะวันตกประเทศในซีกโลกตะวันออกและประเทศเพื่อนบ้านของไทยต่างมุ่งแก้ไขด้านการศึกษาเพื่อเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อจัดระบบและกระบวนการศึกษาที่เหมาะสมและมีคุณภาพอันเป็นกลไกสำคัญเพื่อพัฒนาคุณภาพของประชากรคุณภาพชีวิตและคุณภาพของการแข่งขัน[๑]

การศึกษาจึงมีความสำคัญยิ่งต่อการจัดการศึกษาของชาติโดยมุ่งเป้าหมายพัฒนาศักยภาพของคนศักยภาพของชุมชนและกำลังคนของสังคมไทยให้พึ่งตนเองได้มีความมั่นใจมีความภาคภูมิใจมีศักดิ์ศรีและร่วมมือบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมเป็นการสร้างความสามารถทางปัญญาซึ่งประกอบด้วยการเสริมสร้างความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และสมรรถนะในการเรียนรู้อย่างรอบด้านเป็นองค์รวมด้วยตนเองและจากสื่อรอบ ๆ ตัว อย่างต่อเนื่อง[๒]การศึกษาจึงเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืนซึ่งจะสำเร็จลุล่วงได้จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากบุคลากร ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่นเร่งพัฒนาในหลายด้านพร้อมกัน

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารีทรงมีพระราชดำรัสในเรื่องการศึกษาว่าการจัดการศึกษาต้องดูภาพรวมทั้งประเทศเพราะทุกวันนี้การศึกษาค่อนข้างอ่อนแอและมุ่งเน้นการเรียนการสอนเนื้อหาบางเรื่องมากเกินไปทรงมีพระราชดำริให้มีการนำองค์ ๔ แห่งการศึกษาคือพุทธิศึกษา

---

[๑] สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. **เส้นทางสู่ความสำเร็จของการปฏิบัติตามนโยบายการศึกษาไทย:แนวทางการดำเนินงานการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ.**(กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

[๒] สิปปนนท์ เกตุทัต. “นโยบายการศึกษา : ครูผู้บริหารการศึกษาและโลกาภิวัตน์”.**วารสารข้าราชการครู.** ๑๖ (กุมภาพันธ์-มีนาคม ๒๕๓๙) : ๙๖.

จริยศึกษา หัตถศึกษาและพลศึกษา และหัวใจนักปราชญ์คือสุจิปุลิหมายถึงการฟังการคิดการถาม และการเขียนซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของนักปราชญ์และบัณฑิต อีกทั้งยังจะเป็นเทคนิคในการช่วยให้ผู้เรียนมีทักษะการเรียนเก่งมากขึ้นโดยทรงมีพระราชดำริให้นำทั้งสองเรื่องมาใช้ในการจัดการศึกษา[๓]

นโยบายของรัฐบาลในการสนับสนุนแนวทางการปฏิรูปการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรมนโยบายหนึ่งคือ การปรับลดเวลาเรียนของเด็กให้น้อยลงเป็นการลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้โดยให้สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานพิจารณาปรับลดชั่วโมงเรียนของบางวิชาให้น้อยลงแต่ต้องไม่กระทบเนื้อหาหลักที่เด็ก ๆ ควรเรียนรู้ครูต้องใช้ความสามารถในการอธิบายและบูรณาการให้ครบถ้วนอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นและกำหนดให้สถานศึกษาต้องจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ให้ผู้เรียนอย่างหลากหลายเพื่อเพิ่มพูนทักษะการคิดวิเคราะห์ความมีน้ำใจต่อกันการทำงานเป็นทีมกระตุ้นให้ผู้เรียนได้ค้นหาศักยภาพและความชอบของตนเอง

แนวทางการปฏิรูปการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรมนโยบายหนึ่งของรัฐบาลคือการลดเวลาเรียนภาควิชาการลงแต่ต้องไม่กระทบเนื้อหาหลักที่เด็กๆควรเรียนรู้ซึ่งหมายความว่าครูต้องใช้ความสามารถในการออกแบบการเรียนรู้ให้นักเรียนได้สาระที่ต้องรู้ครบถ้วนอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นจากนโยบายการลดเวลาเรียนดังกล่าวจึงนำมาสู่การปฏิบัติโดยกำหนดให้โรงเรียนเรียนภาควิชาการถึงเวลาบ่าย ๒ โมงครึ่ง หรือเวลา ๑๔.๓๐ น. แต่เวลาที่โรงเรียนเลิกยังคงเหมือนเดิมตามกำหนดของแต่ละโรงเรียนซึ่งมักจะเป็นช่วงบ่าย ๔ โมง หรือ เวลา๑๖.๐๐น. ดังนั้น ช่วงระยะเวลาระหว่างหลังเลิกเรียนจนกว่านักเรียนจะกลับบ้านซึ่งนักเรียนยังคงอยู่ที่โรงเรียน โรงเรียนจะต้องจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ต่าง ๆ ให้นักเรียนปฏิบัติและควรเป็นกิจกรรมที่มีความหลากหลายที่ช่วยเพิ่มพูนทักษะการคิดวิเคราะห์ความมีน้ำใจต่อกันการทำงานเป็นทีมและที่สำคัญควรมีกิจกรรมกระตุ้นให้เด็กได้ค้นหาศักยภาพและความชอบของตนเองซึ่งเชื่อว่าเด็กทุกคนมีความพิเศษมีความสามารถในแบบฉบับของตนเองการจัดกิจกรรมไม่จำเป็นต้องเปิดให้เฉพาะห้องเดียวกันหรือระดับชั้นเดียวกันบางกิจกรรมสามารถศึกษาหรือทำร่วมกันหลายระดับชั้นได้เพื่อให้เด็ก ๆ รู้จักปรับตัวการช่วยเหลือดูแลกันการมีปฏิสัมพันธ์กับคนหลายช่วงวัยโดยเป็นการจำลองสภาพจริงในสังคมให้เด็กได้เรียนรู้ซึ่งจะยิ่งช่วยเพิ่มทักษะในการแก้ปัญหาให้กับเด็กไทยต่อไป[๔]

---

[๓] สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, กระทรวงศึกษาธิการ, **คู่มือบริหารจัดการเวลาเรียน "ลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้".** (เอกสารอัดสำเนา). หน้า ๑.

[๔] สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, กระทรวงศึกษาธิการ, **คู่มือบริหารจัดการเวลาเรียน "ลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้".** (เอกสารอัดสำเนา). หน้า ๑.

การลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้เป็นกรอบวิสัยทัศน์ด้านการศึกษาเพื่อเตรียมนักเรียนให้พร้อมเข้าสู่การเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ ของไทยนั้นสอดคล้องกับของหลายประเทศที่เป็นผู้นำด้านการศึกษาของโลกที่เห็นพ้องกันกับแนวคิดสำคัญในศตวรรษที่ ๒๑ เรื่องของจิตสำนึกต่อโลกความรู้พื้นฐานการประกอบสัมมาอาชีพความรู้พื้นฐานด้านพลเมืองสุขภาพและสิ่งแวดล้อมและทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ ๒๑ อันได้แก่ ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะด้านสารสนเทศสื่อและเทคโนโลยี ทักษะการทำงานทักษะชีวิตที่ใช้ได้จริง (กับครอบครัวโรงเรียนชุมชนรัฐและประเทศชาติ) โลกกำลังเปลี่ยนแปลงคนที่มีความรู้และทักษะในการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและสามารถปรับตัวเองให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ๆ ได้เท่านั้นที่จะประสบความสำเร็จ ทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ จะช่วยให้นักเรียนสามารถเรียนรู้และปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา[๕]

ผลการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๕๑ และผลการใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๕๑ ตลอดจนผลการประเมินคุณภาพการศึกษาต่างๆพบว่าผลการประเมินคุณภาพการศึกษาของผู้เรียนต่ำกว่าเกณฑ์ที่กำหนดทั้งผลการทดสอบระดับชาติ (O - NET) ผลการสอบ PISA เป็นต้นถึงแม้ว่าสถานศึกษาจะใช้เวลาในการจัดการเรียนการสอนมาก สถานศึกษาบางแห่งใช้เวลา ๗ - ๘ ชั่วโมง ต่อวัน อัดแน่นเนื้อหาวิชาการมากกว่าให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง ผู้เรียนมีภาระงานหรือการบ้านมากหรือต้องนำการบ้านไปทำที่บ้านหรือต้องเรียนพิเศษทำให้เด็กเกิดความเครียด เด็กคิดไม่เป็นวิเคราะห์ไม่ได้ขาดทักษะชีวิต เป็นต้น

ผู้วิจัยเล็งเห็นว่าปัญหาในทางปฏิบัติดังกล่าว สะท้อนว่าโรงเรียนยังต้องอาศัยเวลาในการสร้างความรู้ความเข้าใจกับครูและผู้ปกครองนักเรียนอีกมากถ้าต้องการให้บรรลุ ตามเป้าหมายของรัฐบาลขณะที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการตั้งเป้าที่จะขยายนโยบายนี้เป็น ๑๐,๖๖๙ โรงเรียนในปีการศึกษา ๒๕๕๙ และครอบคลุมทั่วประเทศในปีการศึกษา ๒๕๖๐ ซึ่งเป็นโจทย์หินสำหรับ สพฐ. ว่าจะขับเคลื่อนนโยบายสู่การปฏิบัติอย่างไรให้สัมฤทธิผล ต้องติดตามต่อไปว่าในปีการศึกษา ๒๕๕๙ สพฐ.จะปรับกลยุทธ์อย่างไรเพื่อให้นโยบายดี ๆ อย่างนี้ เป็นรูปธรรมและประสบผลสำเร็จอย่างยั่งยืน

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาว่าการศึกษาจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยกาลเวลาว่าการลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้จะสามารถพัฒนาในการเรียนการสอนในช่วงชั้นต่าง ๆ อย่างไร และควรจะมีการประเมินผลการลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ สำหรับการเรียนการสอนในกิจกรรมการลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ไปในทิศทางที่ตั้งวัตถุประสงค์มากเพียงใด

---

[๕] สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, กระทรวงศึกษาธิการ, **คู่มือบริหารจัดการเวลาเรียน “ลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้”.** (เอกสารอัดสำเนา), หน้า ๑.

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดกิจกรรมการลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ของนักเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานตามนโยบายของรัฐบาล

๒. เพื่อพัฒนาการจัดกิจกรรมการลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ของนักเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานตามนโยบายของรัฐบาล

๓. เพื่อสร้างชุดกิจกรรมการลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ของนักเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานตามนโยบายของรัฐบาล

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยแบ่งขอบเขตการวิจัย ดังนี้

๑) **ขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งเน้นการศึกษา** รูปแบบการจัดกิจกรรมลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้เฉพาะครูและนักเรียนระดับพื้นฐานตามนโยบายของรัฐบาลเขตพื้นที่การศึกษาส่วนกรุงเทพมหานคร

๒) **ขอบเขตด้านประชากร** ผู้บริหารและครู จำนวน ๒๒๐ คน ผู้วิจัยใช้สูตรสุ่มกลุ่มตัวอย่างของ (Krejcie & Morgan) ได้กลุ่มตัวอย่าง ๑๒๐ คน และ นักเรียนระดับประถมศึกษาชั้นปีที่ ๔ – ๖ ตอบแบบสอบถาม โรงเรียนละ ๒๐ คน =๒๐x๓๗ จำนวน ๗๔๐ คน ผู้วิจัยใช้สูตรสุ่มกลุ่มตัวอย่างของ (Krejcie & Morgan) ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๒๕๔ คน

๓) **ขอบเขตด้านพื้นที่** ประชากรและกลุ่มตัวอย่างครูและนักเรียนจำนวน ๓๗ โรง ๆ ละ ๕ คน ครูจำนวน ๑๘๕ คน นักเรียนจำนวน ๓๗ โรงๆ ละ ๒๐ คน ๗๔๐ คน

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยจะดำเนินการเป็น

๑) ศึกษาหลักการแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้สำหรับการจัดการเรียนการสอนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานการศึกษา

๒) กำหนดนิยามปฏิบัติการเพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยโดยอาศัยฐานทฤษฎีและงานวิจัย

๓) ดำเนินการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยซึ่งในการสร้างแบบสอบถามผู้วิจัยจะคำนึงถึงการสร้างแบบสอบถามให้เป็นไปตามหลักวิชาการที่ถูกต้องและการได้แบบสอบถามที่ดีมีคุณภาพ มีความตรงทั้งในเชิงโครงสร้าง (construct validity) และความตรงเชิงเนื้อหา (content validity) รวมทั้งความเชื่อมั่น (reliability)

๔) ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

๕) นำเครื่องมือไปสอบถามนักเรียนและสัมภาษณ์ผู้บริหารและครู

๖) นำผลการสอบถามและสัมภาษณ์มาวิเคราะห์ด้วยค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา

๗) นำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

๑. ผลการศึกษารูปแบบการจัดกิจกรรมการลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ของนักเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานตามนโยบายของรัฐบาล

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการจัดกิจกรรมการลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ของนักเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานตามนโยบายของรัฐบาล ทั้ง ๔ ด้าน ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ได้แก่

ด้านที่ ๑ การจัดการเรียนรู้ มีระดับการปฏิบัติภาพรวมอยู่ในระดับมาก ได้แก่ นักเรียนได้เรียนรู้การอยู่ร่วมกัน การมีน้ำใจ และการช่วยเหลือกัน นักเรียนได้เรียนรู้อย่างมีความสุข นักเรียนได้ฝึกฝนและพัฒนาเพิ่มพูนความสามารถของตนเอง

ด้านที่ ๒ สร้างเสริมสมรรถนะและการเรียนรู้ มีระดับการปฏิบัติภาพรวมอยู่ในระดับมาก ได้แก่ รูปแบบกิจกรรมตอบสนองความต้องการของนักเรียน สื่อ/วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม ระยะเวลาที่ใช้ในการจัดกิจกรรมมีความเหมาะสม

ด้านที่ ๓ สร้างเสริมลักษณะและค่านิยม มีระดับการปฏิบัติภาพรวมอยู่ในระดับมาก ได้แก่ กิจกรรมปลูกฝังให้นักเรียนมีความรักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์มากขึ้น นักเรียนมีความสุขในการทำกิจกรรม การจัดกิจกรรมมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตประจำวันของนักเรียน

ด้านที่ ๔ สร้างเสริมทักษะการทำงาน การดำรงชีพ และทักษะชีวิต มีระดับการปฏิบัติภาพรวมอยู่ในระดับมาก ได้แก่ กิจกรรมตอบสนองความสนใจ ความถนัด กิจกรรมส่งเสริมการดำรงชีวิตของนักเรียน กิจกรรมตอบสนองความต้องการของผู้เรียนตามความแตกต่าง

ผลการวิจัยรูปแบบการจัดกิจกรรมการลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ของนักเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานตามนโยบายของรัฐบาล สอดคล้องกับงานวิจัยของ **เกษอมร มิ่งขวัญ**ได้ทำการศึกษาเรื่อง “สภาพการและปัญหาตามนโยบายการลดเวลาเรียนในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต ๔” ผลการศึกษาพบว่า

๑. ข้าราชการครูมีความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพและปัญหาการปฏิบัติตามนโยบายการลดเวลาเรียนในสถานศึกษาในภาพรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าอยู่ในระดับมากและปานกลาง

๒. การศึกษาปัญหาในการปฏิบัติตามนโยบายการลดเวลาเรียนไปปฏิบัติในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสรุปได้ ดังนี้

๑) ด้านการบริหารและการจัดการเรียนรู้จากผลการวิจัยพบว่าข้าราชการครูให้ความคิดเห็นเรียงลำดับความสำคัญของปัญหาโดยเห็นว่าสามารถปฏิบัติบริหารและการจัดการเรียนรู้ปฏิบัติงานได้ทั้งหมดขาดการติดตามตรวจสอบและการประเมินแผนไม่ต่อเนื่องมีงานที่ซับซ้อนและงานในองค์กรมีมาก

๒) ด้านการจัดเวลาเรียนจากผลการวิจัยพบว่า ข้าราชการครูให้ความคิดเห็นเรียงลำดับความสำคัญของปัญหาโดยเห็นว่าการจัดเวลาเรียนไม่ตรงกับการจัดการเรียนการสอนและความเหมาะสม

๓) ด้านการเอาใจใส่ดูแลและการสอนของครูรวมทั้งการสอนพิเศษจากผลการวิจัย พบว่าข้าราชการครูให้ความคิดเห็นเรียงลำดับความสำคัญของปัญหาโดยเห็นว่าการเอาใจใส่ดูแลและการสอนของครูรวมทั้งการสอนพิเศษการปฏิบัติงานครูไม่ติดตามตรวจสอบการดำเนินงานที่กำหนดไว้[๖] แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความพึงพอใจ แรงจูงใจและความคาดหวัง

และสอดคล้องกับ **พรทิพย์ เถาว์สุวรรณ** ได้วิจัยเรื่อง การประเมินกระบวนการเรียนการสอนของครูประถมศึกษา : กรณีศึกษาครูประถมศึกษา จังหวัดยะลา ผลการศึกษาสรุปได้ว่า[๗] ปัจจัยที่เกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอน ด้านการประเมินผลได้แจ้งให้นักเรียนทราบถึงเกณฑ์การวัดผล มีการเตรียมการสอน ทบทวนทำความเข้าใจเนื้อหาก่อนสอบ มีการสอนเชื่อมโยงสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน สื่ออุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการสอน คือ สิ่งของจริง แผ่นภาพ แหล่งความรู้ในชุมชน บัตรคำ เทป และอื่น ๆ เทคนิคการสอน นักเรียนมีส่วนร่วมจัดการเรียนการสอนเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญปัญหาและอุปสรรคมีปัญหา ด้านสื่อการเรียนการสอน ส่วนใหญ่ไม่ค่อยทันสมัย การมีส่วนร่วม ผู้บริหารและครูขาดความทุ่มเท เสียสละในการปฏิบัติงานขาดความรู้ ความสามารถในการจัดการเรียนการสอนตามแนวปฏิรูป

---

[๖] เกษอมร มิ่งขวัญ. "สภาพการและปัญหาตามนโยบายการลดเวลาเรียนในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต ๔". **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

[๗] พรทิพย์ เถาว์สุวรรณ, **การประเมินการเรียนการสอนของครูประถมศึกษา :** กรณีศึกษาครูประถมศึกษา **วิทยานิพนธ์**, (จังหวัดยะลา : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๓), หน้า ๔๓.

การเรียนรู้ แนวทางแก้ไขปัญหาคือจัดให้มีการปฏิรูปโรงเรียนทั้งระบบ (Whole School pproach) ข้อเสนอแนะ จัดการเรียนการสอนแบบการมีส่วนร่วม คือ ครู นักเรียน ผู้ปกครอง และกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานต้องร่วมมือกันอย่างเข้มแข็งยอมรับการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้มุ่งสู่เกณฑ์มาตรฐานด้านการจัดการเรียนการสอน

๒. พัฒนาการจัดกิจกรรมการลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ของนักเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานตามนโยบายของรัฐบาล

ด้านที่ ๑ การจัดการเรียนรู้ ได้แก่

๑) นักเรียนได้เรียนรู้การอยู่ร่วมกัน การมีน้ำใจ และการช่วยเหลือกัน

๒) นักเรียนได้เรียนรู้อย่างมีความสุข

๓) นักเรียนได้ฝึกฝน และพัฒนาเพิ่มพูนความสามารถของตนเอง

๔) จัดบูรณาการให้ครบ ๔ H ได้แก่ Head , Heart, Hand, Health Sport Day

๕) จัดการเรียนรู้แบบบูรณาการให้ครบทั้ง ๔ H ร่วมกันพัฒนาเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง รู้จักฝึกทักษะทำงานเป็นทีม สามารถจัดการความรู้ในชีวิตประจำวันได้ มีน้ำใจต่อเพื่อน ต่อสังคม

๖) กิจกรรมการลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ของสำนักงานคณะกรรมการขั้นพื้นฐานได้กำหนดไว้ ๔ หมวด ๑๖ กลุ่ม ได้แก่

๑. กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

๒. กิจกรรมสร้างเสริมสมรรถนะและการเรียนรู้

๓. สร้างเสริมคุณลักษณะและค่านิยม

๔. สร้างเสริมทักษะการทำงาน การดำรงชีพ และทักษะชีวิต

ด้านที่ ๒ สร้างเสริมสมรรถนะและการเรียนรู้ ได้แก่

๑) รูปแบบกิจกรรมตอบสนองความต้องการของนักเรียน

๒) สื่อ/วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม

๓) ระยะเวลาที่ใช้ในการจัดกิจกรรมมีความเหมาะสม

๔) โรงเรียนเน้นการจัดกิจกรรมเสริมสร้างสมรรถนะ ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านการสื่อสาร ด้านการพัฒนาความคิด ด้านการแก้ไขปัญหา ด้านการใช้เทคโนโลยี และด้านการพัฒนาทักษะชีวิต

๕) กิจกรรมจะพัฒนาความสามารถในทักษะการสื่อสาร การคิด การแก้ปัญหา การใช้ทักษะชีวิต และการใช้เทคโนโลยี

๖) การจัดกิจกรรมโรงเรียนจะเน้นกิจกรรมที่สร้างเสริมสมรรถนะและการเรียนรู้ ประกอบด้วย ๕ กลุ่มกิจกรรม

ด้านที่ ๓ สร้างเสริมลักษณะและค่านิยม ได้แก่

๑) กิจกรรมปลูกฝังให้นักเรียนมีความรักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์มากขึ้น

๒) นักเรียนมีความสุขในการทำกิจกรรม

๓) การจัดกิจกรรมมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตประจำวันของนักเรียน

๔) ปลูกฝังจิตสำนึกและค่านิยมการทำประโยชน์ให้กับสังคม มีจิตสาธารณะและการใช้บริการด้านต่าง ๆ ทั้งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม ปลูกฝังความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ทำดีต่อนักเรียน

๕) การเสริมสร้างค่านิยม ๑๒ ประการ

๖) การเสริมสร้างคุณลักษณะและค่านิยม ประกอบด้วย ๔ กลุ่มกิจกรรม

ด้านที่ ๔ สร้างเสริมทักษะการทำงาน การดำรงชีพ และทักษะชีวิต

๑) กิจกรรมตอบสนองความสนใจ ความถนัด

๒) กิจกรรมส่งเสริมการดำรงชีวิตของนักเรียน

๓) กิจกรรมตอบสนองความต้องการของผู้เรียนตามความแตกต่าง

๔) นำประสบการณ์จากการเรียนรู้มาบูรณาการกับการดำเนินชีวิต มีทักษะชีวิต การทำงานร่วมกับผู้อื่น ความรัก ความสามัคคีของการทำงานในกลุ่ม

๕) การเสริมสร้างทักษะการทำงาน การดำเนินชีวิตนั้นผู้บริหาร และครูจะต้องจัดกิจกรรมที่นักเรียนนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน โดยกิจกรรมแต่ละอย่างนั้นจะต้องมีการทวน เน้นทบทวนอยู่เสมอเพื่อไม่ให้นักเรียนลืมเลือนกิจกรรมนั้น

๖) การเสริมสร้างทักษะการทำงาน การดำรงชีวิต และทักษะชีวิต ประกอบด้วย ๔ กลุ่มกิจกรรม

โดยผลการวิจัยการพัฒนาการจัดกิจกรรมการลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ของนักเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานตามนโยบายของรัฐบาล สอดคล้องกับงานวิจัยของ **บุญถม หิรัญคำ** ได้ศึกษาเรื่อง “การดำเนินงานตามแนวทางนโยบายการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนชุมชนบ้านโสกสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชัยภูมิ”ผลการศึกษาพบว่า

๑. ด้านโรงเรียนและสถานศึกษาปัญหาคือพื้นที่จำกัดเนื่องจากการสร้างอาคารหลังใหม่จึงแก้ไขโดยการรื้อถอนอาคารเก่าและบ้านพักครูที่ชำรุดทรุดโทรม

๒. ด้านครูและบุคลากรทางการศึกษาปัญหาคือบุคลากรบางส่วนไม่ปฏิบัติตามที่ได้รับมอบหมายหรือไม่เต็มความสามารถโรงเรียนแก้ปัญหาโดยการประชุมชี้แจงติดตามสร้างขวัญกำลังใจอย่างสม่ำเสมอ

๓. ด้านหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนปัญหาคือบุคลากรบางส่วนปฏิบัติตามระเบียบที่วางไว้เช่นยืมอุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอนแล้วไม่ส่งคืนตามกำหนดเวลาโรงเรียนแก้ไขโดยประชุมชี้แจงและขอความร่วมมือ

๔. ด้านระบบการบริหารการศึกษาปัญหาคือการบริหารงานทุกด้านขาดงบประมาณสนับสนุนโรงเรียนแก้ไขโดยใช้เงินบำรุงการศึกษาและเงินบริจาคจากชุมชนมาพัฒนาปรับปรุงโรงเรียน[๘] และสอดคล้องกับ **สุกัญญา ภูผิวโคก** ได้ทำการศึกษาเรื่อง "การดำเนินงานด้านมาตรฐานการเรียนการสอนตามนโยบายการประกันคุณภาพการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดเลย" ผลการศึกษาพบว่าความคิดเห็นเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจด้านมาตรฐานการเรียนการสอนตามนโยบายประกันคุณภาพการศึกษาของครูประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเลยทั้ง ๑๐ มาตรฐาน โดยภาพรวมอยู่ระดับมากพบมาตรฐานที่เห็นว่ามีความรู้ความเข้าใจในระดับปานกลาง ได้แก่ มาตรฐานที่ ๘ การจัดการเรียนการสอนให้นักเรียนได้พัฒนาความรู้ความสามารถและความถนัดได้ตามศักยภาพโดยส่งเสริมจุดเด่นและแก้ไขจุดด้อยของนักเรียนเป็นรายบุคคลมาตรฐานที่ ๕ การจัดการเรียนการสอนเชื่อมโยงกับสภาพชุมชนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาตรฐานที่ ๓ การจัดการเรียนการสอนให้นักเรียนแสวงหาความรู้ด้วยตนเองมาตรฐานที่ ๒ จัดการเรียนการสอนและให้นักเรียนได้ฝึกคิดปฏิบัติจริงประเมินและปรับปรุงตนเองและมาตรฐานที่ ๑ วางแผนการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับหลักสูตรความต้องการของนักเรียนและท้องถิ่นปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานด้านมาตรฐานการเรียนการสอนตามนโยบายประกันคุณภาพการศึกษาโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลางเมื่อพิจารณารายมาตรฐานแล้วมาตรฐานที่พบว่ามีปัญหาน้อยคือมาตรฐานที่ ๗ จัดสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศการเรียนการสอนส่งเสริมให้นักเรียนเรียนรู้อย่างมีความสุขและประสบความสำเร็จและมาตรฐานที่ ๖ จัดการเรียนการสอนโดยปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมและคุณลักษณะที่ดีและฝึกฝนจนเป็นนิสัย[๙]

---

[๘] บุญถม หิรัญคำ. "การดำเนินงานตามแนวทางปฏิรูปการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษา : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนชุมชนบ้านโสกสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชัยภูมิ".**วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๕), บทคัดย่อ.

[๙] สุกัญญา ภูผิวโคก."การดำเนินงานด้านมาตรฐานการเรียนการสอนตามนโยบายการประกันคุณภาพการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดเลย", **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๕), หน้า ง.

๓. สร้างชุดกิจกรรมการลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ของนักเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานตามนโยบายของรัฐบาล

ด้านที่ ๑ การจัดการเรียนรู้ คือ ชุดกิจกรรมที่ ๑ การจัดการเรียนรู้ ได้แก่

กิจกรรมที่ ๑ โป๊ะโป่งเล่าเรื่อง

กิจกรรมที่ ๒ ตามล่าหาคู่

ด้านที่ ๒ สร้างเสริมสมรรถนะและการเรียนรู้ คือ ชุดกิจกรรมที่ ๒ สร้างเสริมสมรรถนะและการเรียนรู้ ได้แก่

กิจกรรมที่ ๑ นักวิทยาศาสตร์น้อย

กิจกรรมที่ ๒ คณิตคิดสนุก

ด้านที่ ๓ สร้างเสริมลักษณะและค่านิยม คือ ชุดกิจกรรมที่ ๓ สร้างเสริมลักษณะและค่านิยม ได้แก่

กิจกรรมที่ ๑ เรียนรู้ประวัติศาสตร์ผ่านจอหนัง

กิจกรรมที่ ๒ บำรุง รัก ศาสนา

ด้านที่ ๔ สร้างเสริมทักษะการทำงาน การดำรงชีพ และทักษะชีวิต คือ ชุดกิจกรรมที่ ๔ สร้างเสริมลักษณะและค่านิยม ได้แก่

กิจกรรมที่ ๑ แอร์โรบิคสู่ความเป็นเลิศ

กิจกรรมที่ ๒ เกษตรอินทรีย์ (งานเกษตรกรรม) โดยผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับ **บุญถม หิรัญคำ** ได้ศึกษาเรื่อง “การดำเนินงานตามแนวทางนโยบายการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนชุมชนบ้านโสกสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชัยภูมิ” ผลการศึกษาพบว่า

๑. ด้านโรงเรียนและสถานศึกษาปัญหาคือพื้นที่จำกัดเนื่องจากการสร้างอาคารหลังใหม่จึงแก้ไขโดยการรื้อถอนอาคารเก่าและบ้านพักครูที่ชำรุดทรุดโทรม

๒. ด้านครูและบุคลากรทางการศึกษาปัญหาคือบุคลากรบางส่วนไม่ปฏิบัติตามที่ได้รับมอบหมายหรือไม่เต็มความสามารถโรงเรียนแก้ปัญหาโดยการประชุมชี้แจงติดตามสร้างขวัญกำลังใจอย่างสม่ำเสมอ

๓. ด้านหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนปัญหาคือบุคลากรบางส่วนปฏิบัติตามระเบียบที่วางไว้เช่นยืมอุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอนแล้วไม่ส่งคืนตามกำหนดเวลาโรงเรียนแก้ไขโดยประชุมชี้แจงและขอความร่วมมือ

๔. ด้านระบบการบริหารการศึกษาปัญหาคือการบริหารงานทุกด้านขาดงบประมาณสนับสนุนโรงเรียนแก้ไขโดยใช้เงินบำรุงการศึกษาและเงินบริจาคจากชุมชนมาพัฒนาปรับปรุงโรงเรียน[๑๐] และสอดคล้องกับ **จรีรัตน์ ปานพรหมมินทร์**ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษาปฏิบัติงานด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูผู้สอนระดับก่อนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดกระบี่” ผลการศึกษาพบว่าครูผู้สอนระดับก่อนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดกระบี่ปฏิบัติงานด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยภาพรวมและรายกิจกรรมอยู่ในระดับปานกลาง ครูผู้สอนระดับก่อนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดกระบี่ที่มีประสบการณ์ในการปฏิบัติงานต่างกัน ปฏิบัติงานด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยภาพรวมและรายกิจกรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.๐๕ ยกเว้นกิจกรรมในวงกลมและกิจกรรมการเล่นกลางแจ้งแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.๐๕ โดยครูผู้สอนระดับก่อนประถมศึกษาที่มีประสบการณ์ในการปฏิบัติงานตั้งแต่ ๕ ปี ขึ้นไป ปฏิบัติงานด้านการสอนมากกว่าครูผู้สอนระดับก่อนประถมศึกษาที่มีประสบการณ์ในการปฏิบัติงานต่ำกว่า ๕ ปี และครูผู้สอนระดับก่อนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดกระบี่ที่มีประสบการณ์ในการปฏิบัติงานต่างกันปฏิบัติงานด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยภาพรวมไม่แตกต่างกันเมื่อพิจารณารายกิจกรรมกิจกรรมการเคลื่อนไหวและจังหวะแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ โดยครูผู้สอนระดับก่อนประถมศึกษาที่ปฏิบัติงานในโรงเรียนขนาดใหญ่ปฏิบัติงานมากกว่าครูผู้สอนระดับก่อนประถมศึกษาที่ปฏิบัติงานในโรงเรียนขนาดเล็ก[๑๑]

ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยในครั้งนี้ มีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิทั้งผู้บริหารและครูที่มีความเชี่ยวชาญและมีประสบการณ์ด้านการลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ ได้แก่

๑. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือโรงเรียนควรจัดสิ่งแวดล้อมเพื่อเอื้อต่อการเรียนรู้ของนักเรียนทั้งในและนอกห้องเรียน

---

[๑๐] บุญถม หิรัญคำ. “การดำเนินงานตามแนวทางปฏิรูปการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษา : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนชุมชนบ้านโสกสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชัยภูมิ”. **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๕), บทคัดย่อ.

[๑๑] จรีรัตน์ ปานพรหมมินทร์.“การศึกษาปฏิบัติงานด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูผู้สอนระดับก่อนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดกระบี่”. **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๗), หน้า

๒. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริม สนับสนุนงบประมาณให้แก่โรงเรียนต่าง ๆ เพื่อจัดกิจกรรมการลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้

๓. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดเนื้อหาของกิจกรรมให้เหมาะกับวัยของนักเรียน

๔. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดกิจกรรมเสริมสร้างสมรรถนะทางกายให้กับเด็กชั้นประถมศึกษาเพราะเป็นวัยที่มีการพัฒนาการการเจริญเติบโตทางด้านร่างกายที่ดี

บรรณานุกรม

กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, ทำไมคนไทยต้องเรียนรู้พระพุทธศาสนา. **หนังสือการจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนากลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๔.

กระทรวงศึกษาธิการ. **คู่มือบริหารจัดการเวลาเรียน "ลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้".** (อัดสำเนา).

เกษอมร มิ่งขวัญ. "สภาพการและปัญหาตามนโยบายการลดเวลาเรียนในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต ๔". **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

บุญชม ศรีสะอาด. **การวิจัยเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : ชมรมเด็ก, ๒๕๓๕.

บุญถม หิรัญคำ. "การดำเนินงานตามแนวทางปฏิรูปการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษา : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนชุมชนบ้านโสกสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชัยภูมิ". **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๕.

พรทิพย์ เถาว์สุวรรณ. **การประเมินการเรียนการสอนของครูประถมศึกษา :** กรณีศึกษาครูประถมศึกษา **วิทยานิพนธ์**. จังหวัดยะลา : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๓.

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ลัดดาวัลย์ เพชรโรจน์ สุภมาศ อังศุโชต และอัจฉรา ชำนิประศาสน์. **สถิติสำหรับการวิจัยและเทคนิคการใช้ SPSS**. ฉบับปรับปรุง ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : เจริญดีมั่นคงการพิมพ์, ๒๕๕๕.

สิปปนนท์ เกตุทัต. "นโยบายการศึกษา :ครูผู้บริหารการศึกษาและโลกาภิวัตน์". **วารสารข้าราชการครู.** ๑๖ (กุมภาพันธ์-มีนาคม ๒๕๓๙) : ๙๖.

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. **เส้นทางสู่ความสำเร็จของการปฏิบัติตามนโยบายการศึกษาไทย : แนวทางการดำเนินงานการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๒.

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. กระทรวงศึกษาธิการ. **คู่มือบริหารจัดการเวลาเรียน “ลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้”.** (เอกสารอัดสำเนา), หน้า ๑.

สุกัญญา ภูผิวโคก. “การดำเนินงานด้านมาตรฐานการเรียนการสอนตามนโยบายการประกันคุณภาพการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดเลย”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๕), หน้า ง.

ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับ “หนทางแห่งสันติภาพ”

ผศ.ดร.อภิรมย์ สีดาคำ
มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่

บทนำ

มนุษย์ทุกคนเกิดมาล้วนแล้วแต่แสวงหาความสุขกันทั้งนั้น กล่าวคือ ความสุขในการดำรงชีวิต และความสุขในการรักษาทรัพย์สินเงินทอง แต่โลกแห่งการเปลี่ยนแปลง โลกแห่งความขัดแย้ง ด้วยฝีมือของมนุษย์เอง เมื่อเป็นเช่นนี้บรรดานักปราชญ์ราชบัณฑิตต่างก็หาทางออกและแนวทางแห่งสันติภาพ เพื่อให้มนุษย์พบกับความสุขในชีวิตและทรัพย์สิน จึงเสนอหลักการแห่ง ***“ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับหนทางแห่งสันติภาพ ๗ ประการ”*** ตามลำดับต่อไปนี้คือ

ประการที่ ๑ ความขัดแย้ง

ความขัดแย้ง มาจากภาษาอังกฤษว่า “Conflict” มาจากภาษาละตินว่า “Configures” แปลว่า การต่อสู้ (Fight) การทำสงคราม (Warfare) ความไม่ลงลอยหรือความเข้ากันไม่ได้ (Incompatibility) การขัดแย้งซึ่งกันและกัน หรือการเป็นปรปักษ์ (Opposition) หมายถึง “การที่บุคคลสองคน กลุ่มบุคคล มีความเห็น ความเชื่อ ความต้องการไม่เหมือนกัน โต้แย้ง หรือ โต้เถียงกัน และดิ้นรน ต่อสู้ และแข่งขันกัน”[๑]

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้คำนิยามไว้ว่า คำว่า “ขัดแย้ง” ประกอบด้วยคำสองคำ กล่าวคือ “ขัด” ซึ่งหมายถึง การไม่ทำตาม ฝ่าฝืน ขืนไว้[๒] และ”แย้ง” หมายถึง ไม่ตรง หรือลงรอยเดียวกัน ต้านไว้ ทานไว้ ฉะนั้น จึงสรุปได้ว่า “ขัดแย้ง” นั้นหมายถึงการที่บุคคลทั้งสองฝ่ายไม่ลงรอยกัน จึงพยายามที่จะต้านทานฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่ตนมีความคิด หรือการกระทำที่ “ไม่สอดคล้อง” หรือ “ไม่สมนัย” กับบุคคล หรือกลุ่มบุคคลอื่นในครอบครัว หรือสังคม

---

[๑] พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,**“รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี กรณีศึกษาวิเคราะห์ลุ่มแม่น้ำตาช้าง จ.เชียงใหม่”,** ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า๓๐.

[๒] ราชบัณฑิยสถาน,**พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๔๒๕,** (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุคส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๖.

ผลของความขัดแย้ง

ความขัดแย้งเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นชีวิตในวัยเรียน ชีวิตวัยทำงาน ชีวิตครอบครัว ชีวิตภายในสังคม และเป็นเรื่องยากที่จะหลีกหนีให้พ้นจากความขัดแย้งและเนื่องจากแนวคิดปัจจุบันความขัดแย้งไม่ใช่สิ่งที่ดีทั้งหมดหรือเสียทั้งหมด ความขัดแย้งมีทั้งประโยชน์และโทษทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเภทของความขัดแย้งและระดับของความขัดแย้ง ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

ผลดีของความขัดแย้ง

พรนพ พุกกะพันธุ์[๓] ได้กล่าวถึงผลดีของความขัดแย้งไว้ว่า ความจริงแล้วความขัดแย้งเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้และเมื่อเกิดขึ้นก็จะนำไปสู่ความก้าวหน้า หรือเกิดความสร้างสรรค์ได้ เพราะจะเกิดแนวคิดที่สามขึ้นมา ซึ่งเหนือกว่าสองแนวคิดที่ขัดแย้งกันอยู่ ดังนั้น ความขัดแย้งจึงเสมือนเป็นการบังคับให้มนุษย์แสวงหาความคิดที่ใหม่ขึ้นเสมอ ซึ่งจะเป็นผลดีต่อองค์การ เพราะจะเกิดความคิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ และเปิดโอกาสให้มนุษย์ตรวจสอบความสามารถของตนเองอยู่เสมอ

วิจิตร วรุตบางกูร กล่าวว่า โดยทั่วไปบุคคลส่วนใหญ่จะมีทัศนคติไม่ดีต่อความขัดแย้งเพราะเชื่อว่าความร่วมมือเป็นสิ่งที่ดีและความขัดแย้งเป็นสิ่งที่ไม่ดี แม้ว่าความขัดแย้งอาจก่อให้เกิดบรรยากาศที่ตึงเครียดและเป็นผลเสียต่อองค์การแต่บางครั้งความขัดแย้งอาจก่อให้เกิดผลดีได้เหมือนกัน กล่าวคือความขัดแย้งสามารถให้ผลในทางบวก เป็นต้นว่า

๑. ทำให้เกิดแนวปฏิบัติหรือความคิดเห็นอื่นๆ มากขึ้น

๒. ทำให้มีโอกาสเลือกแนวทางที่ดีกว่า

๓. ทำให้เกิดแรงผลักดันที่ต้องค้นหาวิธีการใหม่ ๆ

๔. ทำให้เกิดความพยายาม ที่จะอธิบายความเห็น ความเชื่อหรือชี้แจงให้ชัดเจน จึงต้องพัฒนาความสามารถในการสื่อความหมายและให้เหตุผล

๕. ความตึงเครียดกระตุ้นให้เกิดความคิดสร้างสรรค์

๖. ทำให้เกิดความเคยชิน ในการแลกเปลี่ยนความเห็นและยอมรับนับถือซึ่งกันและกันมากขึ้นซึ่งคล้ายกับ ทิศนา แขมมณี กล่าวว่า ความขัดแย้งไม่ใช่จะให้ผลเสียเสมอไป แท้ที่จริงแล้วความขัดแย้งมีประโยชน์ในหลายด้าน เช่น

๑) ความขัดแย้งทำให้เกิดแนวคิดใหม่ ๆ

๒) ทำให้ความคิดและการทำงาน ไม่หยุดอยู่กับที่

---

[๓] พรนพ พุกกะพันธุ์, **การบริหารความขัดแย้ง,** (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ., ๒๕๔๔), หน้า ๒๗๖.

๓) ช่วยกระตุ้นให้บุคคลเกิดความกระตือรือร้นและแสดงความสามารถของตน อาจส่งผลให้การทำงาน และผลงานของกลุ่มดีขึ้น

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ ได้กล่าวโดยสรุปว่า ความขัดแย้งที่มีในระดับที่เหมาะสมจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อบุคคลและองค์การประโยชน์ที่สำคัญบางประการ ได้แก่

๑. ป้องกันไม่ให้องค์การหยุดอยู่กับที่หรือเฉื่อยชา

๒. ความขัดแย้งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ผู้บริหารที่ฉลาดย่อมสามารถนำการเปลี่ยนแปลงนั้นให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม

โอเวนส์ (Owen ๑๙๙๑) ได้กล่าวว่า หากความขัดแย้งได้รับการตอบสนองในทางบวกมีการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เหมาะสม ย่อมทำให้เกิดบรรยากาศที่ดี เกิดบรรยากาศของความร่วมมือและสนับสนุน ความขัดแย้งนั้นจะเป็นความขัดแย้งในทางสร้างสรรค์ซึ่งจะส่งผลให้องค์การมีความเจริญก้าวหน้าในที่สุด

ผลเสียของความขัดแย้ง

พรนพ พุกกะพันธุ์[๔] ได้กล่าวถึงผลเสียของความขัดแย้งไว้ว่า อาจจะทำให้องค์การขาดประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้ ถ้าหากผู้บริหารไม่รู้จักแก้ไขและสาเหตุของความขัดแย้งของบุคคลภายในองค์การมีอยู่หลายประการด้วยกัน การแก้ไขจึงต้องใช้วิธีการที่แตกต่างกันด้วย ดังนั้น ผู้บริหารหรือหัวหน้างานจำเป็นต้องศึกษาและทำความเข้าใจให้ถ่องแท้ มิฉะนั้นอาจมีการแก้ไขปัญหาได้ไม่ถูกจุด และจะเกิดความเสียหายต่อผลงานขององค์การในส่วนรวมได้ เช่น

- อาจมีผลให้คนที่ทนไม่ได้จะต้องย้ายหนีจากหน่วยงานนั้นไป
- ความเป็นมิตรระหว่างบุคคลจะลดลง
- บรรยากาศของความเชื่อถือและไว้วางใจซึ่งกันและกันจะหมดไป
- อาจเป็นการต่อสู้ที่ใช้อารมณ์ไร้เหตุผล
- มีการต่อต้านซึ่งอาจขัดต่อวัตถุประสงค์ของหน่วยงาน ฯลฯ

---

[๔] พรนพ พุกกะพันธ์, **ภาวะผู้นำและแรงจูงใจ,** (กรุงเทพมหานคร : จามจุรีโปรดักท์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๒๗.

ประการที่ ๒ การจัดการความขัดแย้ง

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ทำความเข้าใจแนวคิด "สมานฉันท์" ใน อาวุธมีชีวิต : แนวคิดเชิงวิพากษ์ว่าด้วยความรุนแรง, งานชิ้นนี้เป็นการพัฒนาต่อยอดขึ้นไปจากงานเรื่อง[๕] "อภัยวิถี" ขยายแนวคิดสันติวิธีในฐานะเครื่องมือจัดการความขัดแย้งและความรุนแรง ไปสู่การจัดการกับอดีตแห่งบาดแผลความเจ็บปวด และความทุกข์ทรมานจากเหตุการณ์ความรุนแรงชนิดหนักหนาสาหัส สำหรับสังคมการเมืองที่ไม่ประสงค์จะอยู่ด้วยกันต่อไปอย่างเป็นศัตรูกัน ใช้แนวคิดเรื่องการให้อภัยเพื่อเป็นอิสระจากพันธนาการแห่งอดีต จากงานเรื่อง The Human Condition ของ Hannah Arendt แล้วเสนอแนวคิดการเมืองแห่งการให้อภัย ซึ่งมี ๓ องค์ประกอบ ได้แก่

๑) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเหยื่อกับผู้กระทำต้องเสมอกัน

๒) เวลาและความทรงจำ ชนิดที่ให้อดีตผ่านเข้ามาในปัจจุบันอย่างอิสระ แต่ไม่ปล่อยให้ความทรงจำนั้นแข็งตัวจนกลายเป็นปราการสกัดมิให้ชีวิตปรกติในปัจจุบันเป็นไปได้

๓) ความยุติธรรมที่มีผลในทางการเปลี่ยนแปลง ก่อกำเนิดและดำเนินไปคู่กับการให้อภัย เปิดพื้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีขึ้นใหม่ โดยไม่ใช่ในฐานะศัตรู แต่เป็นผู้ให้อภัยและผู้ได้รับการให้อภัย

คณะกรรมการสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) ยื่นข้อเสนอเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ตามมติของคณะกรรมการสมานฉันท์แห่งชาติ ๙ ประการ ดังนี้

๑. การเปิดเผย "ความจริง" (truth) ทั้งในฐานะเครื่องมือและเป้าหมายของสังคมสมานฉันท์

๒. ความยุติธรรม (justice) โดยเน้นเรื่องความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (restorative justice) ซึ่งมีความน่าสนใจที่การแยกแยะ "คนผิด" ออกจาก "ความผิด" รวมทั้งการมองให้เห็นปัญหาเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรม

๓. ความพร้อมรับผิด (accountability) โดยเน้นไปที่ระบบราชการ เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับการจับกุมผู้ต้องหา

๔. การให้อภัย (forgiveness) เพื่อก้าวให้พ้นจากความเกลียดชังผู้คนที่แตกต่างไปจากตนเอง และที่ท้าทายคือก้าวพ้นความเกลียดชังผู้ที่ทำร้ายคนที่ตนรัก

๕. การเคารพความหลากหลายทางศาสนา วัฒนธรรม ส่งเสริมสานเสวนาระหว่างกัน (dialogue) รวมทั้งให้ความสำคัญต่อขันติธรรม (ต่อมาในรายงานกอส.ใช้คำว่า "ความทนกันได้") ในฐานะคุณค่าทางการเมือง

---

[๕] [ออนไลน์], แหล่งที่มา : https://chaisuk.wordpress.com/๒๐๐๗/๐๗/๑๗/summary-reconciliation-concept/([๑ เมษายน ๒๕๖๑]

๖. ถือเอาสันติวิธี (nonviolence) เป็นทางเลือกเผชิญความขัดแย้ง โดยชี้ให้เห็นถึงภัยของการใช้ความรุนแรง

๗. การเปิดพื้นที่ให้ความทรงจำ (memory) ที่เจ็บปวด โดยใช้ให้พื้นที่ต่อประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติไทย ให้ผู้คนตระหนักรู้ว่าประวัติศาสตร์ไม่ใช่บันทึก “ความจริง” แต่เป็น “ความจริงทางการเมือง” ที่ถูกเลือกสรรโดยระบบความรู้ที่หนุนโดยฝ่ายครองอำนาจ

๘. มุ่งแก้ปัญหาในอนาคตด้วยจินตนาการ (imagination) เพื่อให้สังคมไทยมีจินตนาการใหม่ๆ ทางการเมืองที่สามารถสร้างให้เกิดสังคมการเมืองที่ยั่งยืน เช่น เรื่อง “คนสองสัญชาติ” ไม่ใช่ภัยต่อความมั่นคง แต่เป็นแรงงานคุณภาพที่นำเงินเข้าประเทศ เป็นต้น

๙. การยอมรับความเสี่ยง (risk-taking) ทางสังคมเพื่อเสริมสร้างความไว้วางใจระหว่างกัน (trust) ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญมากในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรง

ประการที่ ๓ สันติวิธี

การยุติความขัดแย้งด้วยสันติวิธี

กระบวนการในการจัดการความขัดแย้งสามารถนำเสนอได้ตามตารางที่ ๑ โดยผลของการตัดสินใจที่เป็นลักษณะ ชนะ-ชนะ (Win-Win) จะเกิดจาก การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง และ การเจรจาไกล่เกลี่ย

กระบวนการตัดสินใจแก้ปัญหาข้อพิพาทและผลแห่งการตัดสินใจ[๖]

กระบวนการที่ใช้ (Process)	**ผู้ตัดสิน** (Decision-Making)	**ผลการตัดสินใจ** (Result)
- ใช้ความรุนแรง (Violence/Fight)	- ผู้ชนะ (The Winner)	- แพ้-ชนะ (Win-Loose)
- ใช้การเผชิญหน้าประท้วงอย่างสันติ (Non-Violence Direct Action or Civil Disobedience)	- ผู้ชนะ (The Winner)	- แพ้-ชนะ (Win-Loose)
- ใช้การบัญญัติกฎหมาย (Legislation)	- สภานิติบัญญัติ (The Legislature)	- แพ้-ชนะ (Win-Loose)

---

[๖] ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์, **“ความขัดแย้ง : หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา”** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า,๒๕๔๗), หน้า ๑๕๐.

- ใช้การฟ้องร้อง (Litigation)	- ศาล (The Court)	- แพ้-ชนะ (Win-Loose)
- ใช้อนุญาโตตุลาการตัดสิน (Arbitration)	- อนุญาโตตุลาการ (Arbitrator)	- แพ้-ชนะ (Win-Loose)
- ใช้การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง (Mediation)	- คู่กรณี (The Parties)	- ชนะ-ชนะ (Win-Win)
- ใช้การเจรจาไกล่เกลี่ย (Negotiation)	- คู่กรณี (The Parties)	- ชนะ-ชนะ (Win-Win)
- ใช้การหลีกหนีปัญหา (Avoidance/Fight)	-	- คงสภาพเดิม (Status quo)

ถึงตรงนี้คงมีคำถามตามมาว่าแล้ว “อะไรคือสันติวิธี” ดร.มาร์ค ตามไท ได้กล่าวถึงสันติวิธีไว้ว่า “สันติวิธีนั้นมีอยู่สองลักษณะคือ สันติวิธีในการต่อสู้เรียกร้องให้ได้มาในสิ่งที่ต้องการและสันติวิธีในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง”[๗] โดยมีรายละเอียดดังนี้

- สันติวิธีในการต่อสู้หรือเรียกร้อง (Peaceful Demonstrate/Protest): แนวทางในการต่อสู้นี้เป็นแนวทางที่ถูกนำมาใช้ เมื่อเกิดความไม่พอใจหรือมีความเห็นไม่สอดคล้องกับผู้ที่มีอำนาจ มีการดำเนินการในลักษณะของการประท้วง หรือ การเรียกร้อง หรือการต่อสู้โดยการยื่นหนังสือขอเข้าพบ หรือ การชุมนุมกันเพื่อแสดงออกถึงความไม่เห็นด้วย หรือ แสดงออกถึงความคิดเห็นที่แตกต่างจากผู้มีอำนาจ โดย สงบ สันติ ไม่มีอาวุธ การต่อสู้ในแนวทางนี้จะมีชื่อเรียกกันว่า “การดื้อแพ่ง” (Civil Disobedience) ซึ่งแนวทางนี้เป็นแนวทางที่มีต้นแบบจากแนวทางการต่อสู้แบบ “อหิงสา” ของมหาตมคานธี ในการต่อสู้เรียกร้องเอกราชของอินเดีย

- สันติวิธีในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง (Peaceful Conflict Resolution): สำหรับแนวทางนี้เป็นแนวทางที่ใช้ในการแก้ปัญหาหลักจากที่ความขัดแย้งหรือข้อพิพาทเกิดขึ้นแล้ว และพยายามที่จะยุติความขัดแย้งโดยการใช้แนวทางที่สันติ ซึ่งแนวทางที่เด่นชัดที่สุดได้แก่ การเจรจาไกล่เกลี่ย (Negotiation) กันเองระหว่างคู่พิพาท หรือ โดยมีคนกลางซึ่งเป็นบุคคลที่สาม (เป็นบุคคลเพียงคนเดียวหรือหลายคนก็ได้) ช่วยในกระบวนการไกล่เกลี่ยและไม่ได้ทำหน้าที่ตัดสินชี้ขาดแต่จะเป็นผู้กำกับการเจรจาให้ดำเนินไปได้อันจะนำไปสู่ทางออก คือการยุติความขัดแย้ง

---

[๗] ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์.๒๕๔๗, **“ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา”** พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๑๐๑ – ๑๐๓.

จากที่กล่าวมาจะพบว่า การแก้ปัญหาความขัดแย้งนั้นแนวทางที่เหมาะสมที่สุดจะเป็นการเจรจาไกล่เกลี่ย และ การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง เพราะผลลัพธ์ที่น่าจะเป็นไปในลักษณะที่ทั้งสองฝ่ายต่างชนะ (Win-Win) ซึ่งการไกล่เกลี่ยนั้นมีหลายรูปแบบ แต่ที่จะพบเห็นได้บ่อยครั้ง คือ

- การเจรจาโดยยึดจุดยืน (Position-based Negotiation): การเจรจาในลักษณะนี้จะเป็นการเจรจาที่จะเอาแพ้ชนะเอาชนะกัน ซึ่งต่างฝ่ายต่างมีจุดยืนของตนเอง คู่เจรจาจะปฏิบัติต่อกันเหมือนเป็นศัตรูกัน ความเชื่อของการเจรจานี้จะเป็นลักษณะ Zero Sum Game ตามแนวคิดในทฤษฎีเกม (Game Theory) ที่ถ้าไม่แพ้ก็ต้องชนะ ผลของการเจรจาเช่นนี้มักยอมรับครึ่งทาง (Compromise) แต่การเจรจาในลักษณะนี้ไม่ควรจะนำมาใช้ในกรณีของความขัดแย้งในนโยบายสาธารณะ

- การเจรจาโดยยึดผลประโยชน์ (Interest-based Negotiation): การเจรจาในลักษณะนี้ไม่มองถึงประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว แต่จะมองและทำความเข้าใจของความต้องการ ความห่วงกังวลของฝ่ายอื่น การเจรจาลักษณะนี้จะเกิดจากคู่เจรจาทุกฝ่ายมาร่วมกัน แก้ปัญหา เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจร่วมกันโดยหวังให้ความต้องการของทุกฝ่ายได้รับการตอบสนอง ทุกฝ่ายจะไม่ระบุถึงจุดยืนของตนเอง แต่จะบอกถึง ความหวัง ความต้องการ ความห่วงกังวล ความหวาดระแวง สำหรับตารางที่ ๒ จะแสดงถึงความแตกต่างระหว่างการเจรจายึดจุดยืนและการเจรจาโดยยึดผลประโยชน์เป็นหลัก

ความแตกต่างระหว่างการเจรจายึดจุดยืนและการเจรจาโดยยึดผลประโยชน์เป็นหลัก[๘]

การเจรจาโดยจุดยืน	**การเจรจาโดยยึดถือ ผลประโยชน์เป็นหลัก**
- ให้ได้ส่วนแบ่งที่มากที่สุดเท่าที่ทำได้จาก ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด	- ได้ความพึงพอใจจากทุกฝ่าย
- เป็นผลลัพธ์แบบ แพ้-ชนะ	- พยายามที่จะทำให้บรรลุต่อความต้องการของ ทุกฝ่าย
- เกิดความสัมพันธ์แบบปฏิปักษ์	- ช่วยให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีช่วยเหลือซึ่งกัน และกัน
- ผลประโยชน์ของแต่ละฝ่ายถูกมองว่าเป็น ความขัดแย้งอีกฝ่ายหนึ่ง	- มองหาจุดที่เห็น หรือมีประโยชน์

[๘] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๔.

- พยายามยามเปิดเผยของฝ่ายตรงข้ามให้มากที่สุด ในขณะเดียวกันพยายามที่จะปกปิดของเราและทำให้ฝ่ายตรงข้ามเข้าใจผิด	- แบ่งปันข้อมูลและช่วยกันสร้างทางเลือกเพื่อให้ผลประโยชน์ด้วยกันทุกฝ่าย
- ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจะเริ่มต้นที่ การตั้งความต้องการไว้สูง และเปลี่ยนจุดยืนอย่างลังเล	- มุ่งผลประโยชน์ร่วมไม่ใช่จุดยืน
- ใช้การคุกคาม ถกเถียงในการให้ได้ผลลัพธ์ที่ดี	- ใช้เหตุผลและประสบการณ์ในการจัดการกับปัญหา

ประการที่ ๔ การมีส่วนร่วม

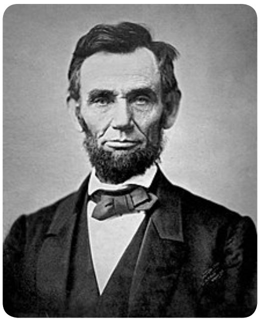

ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาอับราฮัม ลินคอล์น (Abraham Lincoln) ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาคนที่ ๑๖ ดำรงตำแหน่ง ๔ มีนาคม ค.ศ. ๑๘๖๑ – ๑๕ เมษายน ค.ศ. ๑๘๖๕

ได้ให้คำนิยามของการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย (Democracy) ที่ได้รับการยอมรับและนำไปอ้างอิงกันอย่างกว้างขวางว่า "การเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย หมายถึงการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน" (government of the people, by the people, and for the people)[๙]

ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วม (Participation) ตามพจนานุกรมอังกฤษฉบับอ๊อกฟอร์ด ได้ให้คำนิยามไว้ว่า "เป็นการมีส่วน (ร่วมกับคนอื่น) ในการกระทำบางอย่างหรือบางเรื่อง" คำว่า การมีส่วนร่วม โดยมากมักจะใช้ในความหมายตรงข้ามกับคำว่า "การเมินเฉย (Apathy)"

"**การมีส่วนร่วมของประชาชน**" หมายถึง การที่กลุ่มประชาชน หรือขบวนการที่สมาชิกของชุมชนที่กระทำการออกมาในลักษณะของการทำงานร่วมกัน ที่จะแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วม

[๙] สำนักประสานงานการเมือง สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

ความสนใจร่วม มีความต้องการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายร่วมทางเศรษฐกิจและสังคมหรือการเมือง หรือการดำเนินการร่วมกันเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจ มติชน ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม หรือการดำเนินการเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ การปรับปรุงสถานภาพทางสังคมในกลุ่มชุมชน[๑๐]

ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชน[๑๑]

๑. คุณภาพของการตัดสินใจดีขึ้น เนื่องจากกระบวนการปรึกษาหารือกับสาธารณชนจะช่วยสร้างความกระจ่างให้กับวัตถุประสงค์และความต้องการของโครงการหรือนโยบาย และบ่อยครั้งที่การมีส่วนร่วมของประชาชนนำมาสู่การพิจารณาทางเลือกใหม่ๆ ที่น่าจะเป็นคำตอบที่มีประสิทธิผลที่สุดได้

๒. ใช้ต้นทุนน้อยและลดความล่าช้าลง แม้ว่าการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมจะต้องใช้เวลาและมีค่าใช้จ่ายมากกว่าการตัดสินใจฝ่ายเดียว แต่การตัดสินใจฝ่ายเดียวที่ไม่คำนึงถึงความต้องการแท้จริงของประชาชนนั้น อาจนำมาซึ่งการโต้แย้งคัดค้านหรือการฟ้องร้องกัน อันทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงในระยะยาว เกิดความล่าช้า และความล้มเหลวของโครงการได้ในที่สุด

๓. การสร้างฉันทามติ การมีส่วนร่วมของประชาชนจะสร้างข้อตกลงและข้อผูกพันอย่างมั่นคงในระยะยาวระหว่างกลุ่มที่มีความแตกต่างกัน ช่วยสร้างความเข้าใจระหว่างกลุ่มต่างๆ ลดข้อโต้แย้งทางการเมืองและช่วยให้เกิดความชอบธรรมต่อการตัดสินใจของรัฐบาล

๔. การนำไปปฏิบัติง่ายขึ้น การเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจทำให้ประชาชนมีความรู้สึกของการเป็นเจ้าของการตัดสินใจนั้น และทันทีที่การตัดสินใจได้เกิดขึ้น พวกเขาก็อยากเห็นมันเกิดผลในทางปฏิบัติ และยังอาจเข้ามาช่วยกันอย่างกระตือรือร้นอีกด้วย

๕. การหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าที่เลวร้ายที่สุด เพราะการเปิดโอกาสให้ฝ่ายต่างๆ เข้ามาแสดงความต้องการและข้อห่วงกังวลตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ จะช่วยลดโอกาสของการโต้แย้งและการแบ่งฝ่ายที่จะเป็นปัจจัยให้เกิดการเผชิญหน้าอย่างรุนแรงได้

๖. การคงไว้ซึ่งความน่าเชื่อถือและความชอบธรรม เนื่องจากกระบวนการตัดสินใจที่โปร่งใสและเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม จะสร้างความน่าเชื่อถือต่อสาธารณชนและเกิดความชอบธรรมโดยเฉพาะเมื่อต้องมีการตัดสินใจในเรื่องที่มีการโต้แย้งกัน

---

[๑๐] เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์, **การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการดำเนินนโยบายของรัฐบาลด้านการบริการจัดหางาน**, (กรุงเทพมหานคร : กองแผนงานและสารสนเทศ กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

[๑๑] เจมส์ แอล. เครย์ตัน, **คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน การตัดสินใจที่ดีกว่าโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม**, แปลโดย ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์, ดร.ถวิลวดี บุรีกุล, ผศ.ดร.เมธิศา พงษ์ศักดิ์ศรี, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์ศิริภัณฑ์ ออฟเซ็ท, ๒๕๕๑), หน้า ๒๑ – ๒๕.

๗. การคาดการณ์ความห่วงกังวลและทัศนคติของสาธารณชน เพราะเมื่อเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องได้มาทำงานร่วมกับสาธารณชนในกระบวนการมีส่วนร่วม พวกเขาจะได้รับรู้ถึงความห่วงกังวล และมุมมองของสาธารณชนต่อการทำงานขององค์กร ซึ่งจะทำให้เจ้าหน้าที่สามารถคาดการณ์ปฏิกิริยาตอบสนองของสาธารณชนต่อกระบวนการและการตัดสินใจขององค์กรได้

๘. การพัฒนาภาคประชาสังคม ประโยชน์อย่างหนึ่งของการมีส่วนร่วมของประชาชนคือ ทำให้ประชาชนมีความรู้ทั้งในส่วนของเนื้อหาโครงการและกระบวนการตัดสินใจของรัฐ รวมทั้งเป็นการฝึกอบรมผู้นำ และทำให้ประชาชนได้เรียนรู้ทักษะการทำงานร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพในอนาคต

ประการที่ ๕ การปรองดอง

การปรองดอง (reconciliation) หมายถึง การจัดการความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมที่เคยแตกแยก ต่อสู้ และปะทะกัน ทั้งในระดับความคิดและในระดับการใช้ความรุนแรงทางกายภาพในการตกลงเพื่อเข้าสู่การเจรจาสันติภาพ (peace talk)

หลักปัญจสดมภ์ในการสร้างความปรองดอง[๑๒]

"การสื่อสารทางการเมือง" ในหลายสถานการณ์ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมานั้น มักจะได้รับการตั้งข้อสังเกตจากกลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคมว่า "ยั่วยุให้เกิดความขัดแย้งและความรุนแรง" จนนำไปสู่การ "แบ่งฝักแบ่งฝ่าย" และ"แบ่งสีและแบ่งข้าง"อย่างไรก็ดี ตัวแปรสำคัญที่จะทำให้เกิด "ความปรองดองและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคม" ได้นั้น จำเป็นต้องพัฒนา "ค่านิยมแห่งชาติต่อการสื่อสารทางการเมือง เพื่อสร้างความปรองดอง" (NationalValuesinPolitical Communication for Reconciliation)

จากการศึกษา ผู้เขียนได้บูรณาการองค์ความรู้สำคัญที่เป็นแกนหลัก ทั้งจากจริยธรรมทางศาสนา วัฒนธรรมเชิงบวกของไทย และหลักการของนักคิดต่างๆ ในสังคมไทยและต่างประเทศ โดยการนำไปวิเคราะห์เพื่อจัดทำร่างจนนำไปสู่การสัมมนากลุ่มใหญ่ กลุ่มย่อย และสัมภาษณ์เชิงลึกแล้ว ทำให้ได้ค่านิยมหลักแห่งชาติต่อการสื่อสารทางการเมืองเพื่อสร้างความปรองดองใน ๕ คำหลัก ดังที่ปรากฏในในแผนภูมิที่เรียกว่า ปัญจสดมภ์ หรือเสาหลัก ๕ เสา ซึ่งเป็นค่านิยมหลักต่อการสื่อสารทางการเมืองเพื่อสร้างความปรองดอง

---

[๑๒] พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, **"ปัญจสดมภ์ : ค่านิยมแห่งชาติต่อการสื่อสารทางการเมืองเพื่อสร้างความปรองดอง"**, สารนิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), ๑๗ – ๒๖.

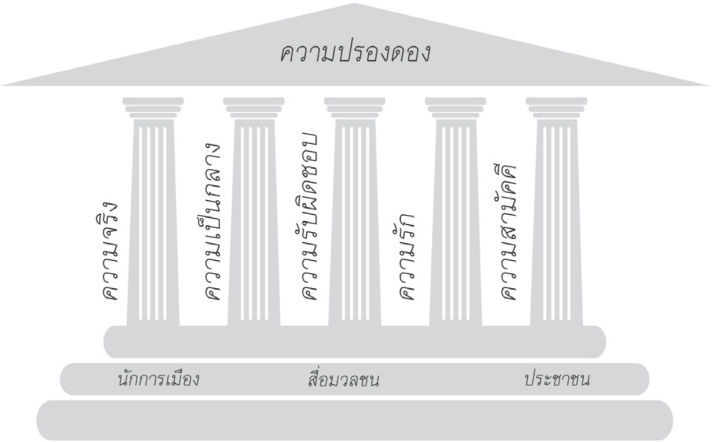

ภาพแสดงปัญจสดมภ์ หรือเสาหลัก ๕ เสา ซึ่งเป็นค่านิยมหลักต่อการสื่อสารทางการเมือง เพื่อสร้างความปรองดองค่านิยมหลักทั้ง ๕ เสานั้น ซึ่งสามารถที่จะอธิบายโดยละเอียดดังต่อไปนี้

๑) เสาความจริง ความจริง (Truth) คือ สิ่งที่ปรากฏอยู่ มีอยู่ หรือ เป็นอยู่ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามตัวแปร หรือสถานการณ์ต่างๆ ที่เข้าไปบีบบังคับ หรือมุ่งหวังที่จะให้เป็นไปตามความปรารถนา

๒) เสาความเป็นกลาง "กลาง" อย่างไร? ถึงจะเรียกว่า "กลาง" เมื่อวิเคราะห์เกณฑ์เบื้องต้น ที่สอดคล้องและเหมาะสมต่อการนำมาเป็นกรอบการอธิบาย และปฏิบัติร่วมกันในสังคม ทั้งในมิติ ของการสื่อสาร การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมนั้นน่าจะประกอบด้วยตัวชี้วัดดังต่อไปนี้

๑. ความเป็นกลางต้องเป็นความถูกต้องเสมอ

๒. ความเป็นกลางต้องอยู่บนฐานของความยุติธรรมเสมอ

๓. ความเป็นกลางต้องไม่มีอคติเสมอ

๔. ความเป็นกลางต้องเป็นธรรมเสมอ

๕. ความเป็นกลางต้องอยู่บนหลักการของศีลธรรมเสมอ

๓) เสาความรับผิดชอบ ในขณะที่นักการเมือง สื่อมวลชน และประชาชนที่กำลังเผชิญหน้ากับ ความขัดแย้ง จนนำไปสู่ความรุนแรงตามที่ปรากฏในสังคมไทยนั้น ตัวแปรสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ เกิดความขัดแย้ง คือ "การสื่อสาร" โดยเฉพาะอย่างยิ่ง "การสื่อสารที่ขาดความสำนึก และรับผิดชอบ" ของกลุ่มคนต่างๆ ที่ "มุ่งเน้นประโยชน์ส่วนตนมากกว่าความผาสุกของพลเมืองในสังคม" คำถามมีว่า เราควรจะมีข้อกำหนดหรือกรอบในการสื่อสารอย่างไร จึงจะทำให้นักการเมือง สื่อมวลชน และประชาชน มีความสำนึกรับผิดชอบต่อความเป็นไปของสังคมตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงประเทศชาติ และจากการ สัมมนาการประชุมกลุ่มย่อย การสัมภาษณ์เชิงลึกทำให้พบคำตอบที่น่าสนใจ และนำไปกำหนดเป็น ค่านิยมแห่งชาติ ดังนี้

๑) การทดแทนคุณแผ่นดิน

๒) รักเมืองไทยโดยการทำตอบแทนไทยด้วยใจจริง

๓) เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

๔) ไม่ทรยศคดโกง

๕) ความมีจิตอาสา หรือความมีจิตสาธารณะ

๔) เสาแห่งความรัก

๑) สื่อสารทางการเมืองอย่างไร? จึงจะเรียกว่า “สื่อแห่งรัก” การสื่อสารทางการเมืองในหลายสถานการณ์มักจะได้รับการตั้งข้อสังเกตว่า “ยั่วยุให้เกิดความขัดแย้งและความรุนแรง” จนนำไปสู่การ “แบ่งฝักแบ่งฝ่าย” และ “แบ่งสีและแบ่งข้าง” อย่างไรก็ดี ตัวแปรสำคัญที่จะทำให้เกิด “ความปรองดองและอยู่ร่วมกันความเข้าใจ และเป็นหนึ่งเดียว” คือ “การสื่อสารด้วยความรัก” ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อเป็นกรอบสำคัญในการปฏิบัติเป็นค่านิยมร่วมในการสื่อสารทางการเมืองเพื่อความปรองดอง ดังต่อไปนี้

- การให้
- ยิ้มสยาม
- เอาใจเขามาใส่ใจเรา
- การไม่เบียดเบียน
- การให้อภัย

๒) ความรักนำไปสู่ความปรองดองได้อย่างไร? “สังคมไทยไม่เคยไร้ซึ่งความรัก” วลีนี้ได้รับการพิสูจน์ทราบมาอย่างต่อเนื่องและยาวนานทั้งจากประชาชนชาวไทย และชาวต่างประเทศ ที่ตระหนักรู้ถึงคุณค่าดังกล่าว คำถามมีว่าความรักดังกล่าวได้แฝงเร้นเอาไว้ซึ่งนัยที่น่าสนใจอย่างไรบ้าง “ความรัก” โดยทั่วไปมักจะมีนัยสองประการ คือ ความรักที่ต้องการรักตอบ และความรักที่ไม่ต้องการรักตอบ ประการแรกเป็นความรักที่มีเงื่อนไข และมีข้อผูกพันบางประการระหว่างผู้/สิ่งที่ถูกรักกับผู้/สิ่งที่รัก ในขณะที่ความรักในประเด็นหลังนั้น เป็นความรักที่ไร้เงื่อนไข ไร้การต่อรองและไร้การเรียกร้องเพื่อให้รักตอบความรักทั้งสองประการนี้ ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการอาศัยอยู่ร่วมกันในสังคม เพราะความรักจะทำหน้าที่ในการเชื่อมสมาน และร้อยรัดกลุ่มมนุษย์ที่มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ศาสนา ความเชื่อ ภาษา และอาชีพต่างๆ ให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างประสมกลมเกลียวกันมากยิ่งขึ้น ในโลกของความเป็นจริงนั้น “เป็นไปไม่ได้เลยที่มนุษย์จะรักคนอื่นมากกว่ารักตัวเอง” ด้วยเหตุผลนี้ธรรมชาติ จึงบังคับให้มนุษย์ทุกคนต้องรักเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน คำถามที่สำคัญคือ “เพราะเหตุใด? มนุษย์ที่อาศัยอยู่ร่วมกันในสังคมจึงจำเป็นจะต้องรักผู้อื่น” คำตอบคือ “เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคมซึ่งไม่สามารถอยู่คนเดียวในโลกนี้ได้”

๕) เสาแห่งความสามัคคี หากถามว่า "สิ่งใดคือเป้าหมายสำคัญต่อการสื่อสารทางการเมือง" กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ให้คำตอบที่ค่อนข้างคล้ายคลึงกันว่า "ความสามัคคี" ซึ่งหมายความว่า "การสื่อสารทางการเมืองของนักการเมือง สื่อมวลชนและประชาชนนั้น ต้องเป็นไปเพื่อการสร้างความสมัครสมานสามัคคีของกลุ่มชนต่างๆ ที่อยู่ร่วมกันภายในชาติ"ความสามัคคีนั้น แปลว่า "ความพร้อมเพรียงกันทั้งการคิด การพูด และการแสดงออกทางกาย" ในประเทศชาติที่เราอาศัยอยู่ร่วมกันสามัคคีตามแนวทางดังกล่าว จึงหมายถึง "ความปรองดอง" (Reconciliation)

ประการที่ ๖ การเจรจาต่อรองและเทคนิคการเจรจา

ทฤษฎี H.L.M. ตามแนวคิดของทฤษฎี H.L.M. ถือว่าเมื่อคู่เจรจาเข้าสู่การเจรจาต่อรองแต่ละฝ่ายจะมีเป้าหมายในการเจรจาต่อรองเป็น ๓ ระดับ คือ

"H" (High) เป็นการบรรลุผลสูงสุดที่วางไว้ ๑๐๐% ในการเจรจา ต่อรอง ซึ่งถือเป้าหมายในอุดมคติ (Ideal Position)

"M" (Medium) เป็นเป้าหมายระดับกลาง ซึ่งแม้ไม่บรรลุเป้าหมายสูงสุด แต่หากได้เป็นหมายระดับกลาง ก็ถือว่าได้บรรลุผล ๗๕%

"L" (Low) เป็นจุดต่ำสุด (Bottom Line) ที่คู่เจรจาจะรับได้ ถือว่าได้ อย่างน้อย ๕๐% และถือเป็นระดับต่ำสุดที่จะยอมรับได้ในการเจรจาต่อรอง หากบรรลุผลต่ำกว่านี้จะไม่ยินยอมตกลงด้วย

การเจรจาต่อรอง (Negotiation)

ความหมายของการเจรจาต่อรอง หรือ Negotiation จึงหมายถึง กระบวนการที่คนสองคนหรือมากกว่าสองคนเจรจาแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกัน ซึ่งอาจเป็นวัตถุสิ่งของหรือบริการก็ได้ โดยทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องพยายามหาข้อยุติที่ยอมรับร่วมกัน มีคำศัพท์ ๒ คำที่พบว่า ใช้แทนกันอยู่เสมอ คือ คำว่า Negotiation (การเจรจาต่อรอง) กับคำว่า Bargaining (การต่อรอง)

กลยุทธ์ในการเจรจาต่อรอง (Bargaining strategies)

เนื่องจากการเจรจาต่อรองเป็นกลไกที่สำคัญในการแก้ไขข้อขัดแย้งและให้ได้ข้อยุติซึ่งเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการหลายกลุ่มได้ใช้เวลาหลายสิบปีศึกษาค้นคว้าเรื่อง การเจรจาต่อรองโดยเสนอกลยุทธ์สำคัญดังจะกล่าวต่อไปนี้

๑. กลยุทธ์เฉพาะ (Specific tactics) ผู้เจรจาต่อรองมักใช้กลยุทธ์ของตนเพื่อลดระดับความต้องการของคู่เจรจาฝ่ายตรงข้ามลง (Reduce opponents' aspirations) ด้วยการย้ำข้อมูลเหตุผลให้เห็นว่า คู่เจรจามีโอกาสน้อยมากที่จะสามารถบรรลุเป้าหมายของตน เพราะฉะนั้นจึงขอให้พิจารณารับ

ข้อเสนอจากฝ่ายเราซึ่งพยายามเอื้อประโยชน์ให้มากที่สุดแล้ว หรือชี้ให้เห็นว่าหากฝ่ายตรงกันข้ามไม่ยอมรับข้อเสนอแล้ว ฝ่ายเราก็จำเป็นต้องดึงพันธมิตรรายอื่นที่มีศักยภาพสูงพอเข้ามาแทน เป็นต้น อย่างไรก็ตามกลยุทธ์เช่นนี้ ถ้าหากสร้างแรงกดดันต่อคู่เจรจามาก ก็อาจพบทางตันของการเจรจา และฝ่ายคู่เจรจา ก็อาจหาพันธมิตรใหม่มาร่วมงานได้เช่นกัน แต่ในทางกลับกันถ้าคู่เจรจาเห็นว่า เงื่อนไขผลประโยชน์จากข้อเสนอสูงพอ การเจรจาต่อรองก็บรรลุผล

๒. กลยุทธ์กรอบความคิดในการต่อรอง (Cognitive frames in bargaining) เป็นกลยุทธ์ที่ผู้เจรจาต่อรองใช้วิธีพิจารณาบริบทและผลที่ต้องการจากการต่อรองอย่างละเอียดถี่ถ้วนแล้วนำมาจัดเป็นกลุ่มของกรอบความคิด (Cognitive frames)โดยพิงค์เลย์ (Pinkley, ๑๙๙๐) ได้จัดกรอบความคิดดังกล่าวออกเป็น ๓ มิติ ได้แก่

(๑) มิติมุ่งสัมพันธ์กับมุ่งงาน (Relationship / Task)

(๒) มิติมุ่งใช้อารมณ์กับใช้สติ (Emotional / Intellectual) และ

(๓) มิติมุ่งความร่วมมือกับมุ่งชนะ (Cooperate / Win) ดังภาพต่อไปนี้

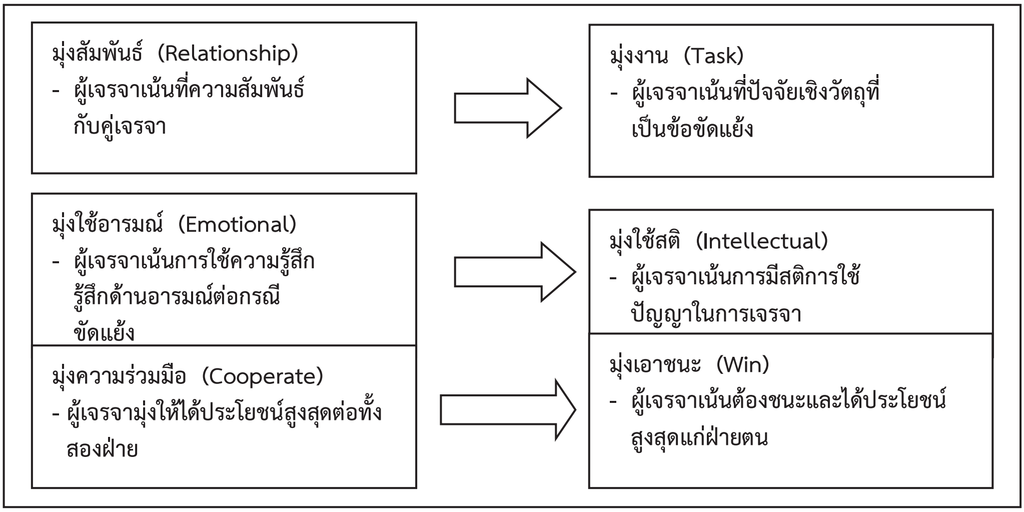

กรอบความคิดในการเจรจาต่อรอง (Cognitive Frames in Bargaining)

๓. กลยุทธ์การเน้นข้อยุติแบบชนะ - ชนะแทนแบบชนะ – แพ้ (Win - win versus win – lose orientation) บางทีสิ่งที่สำคัญมากที่สุดของการเจรจาที่ประสบความสำเร็จก็คือ การได้ข้อยุติเป็นที่พอใจทั้งสองฝ่าย วอลตันและแมคเคอร์ซี (Walton and McKersie) เคยเสนอไว้กว่า ๓๐ ปีที่แล้วว่า ผู้ที่ร่วมการเจรจามีข้อยุติที่เป็นทางเลือกสำคัญอยู่สองทาง อย่างแรกคือ มองว่าการเจรจาต่อรองใด ๆ จะต้องมีฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ชนะในขณะที่อีกฝ่ายต้องเป็นผู้แพ้ (Win – lose situations) ส่วนอย่างหลัง

ก็คือ ผู้เข้าร่วมการเจรจาสามารถทำให้ทั้งสองฝ่ายเป็นผู้ชนะ (Win – win situations) กล่าวคือ มองว่าผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายมีความสำคัญเท่าเทียมกัน โดยพยายามให้ได้ผลประโยชน์ที่สูงสุดเท่าที่ทำได้

กระบวนการเจรจาต่อรอง (The negotiation process)

ร็อบบินส์ ได้เสนอรูปแบบกระบวนการเจรจาต่อรอง ซึ่งประกอบด้วย ๕ ขั้น ได้แก่

๑. ขั้นเตรียมการและวางแผน (Preparation and planning) ก่อนเริ่มลงมือเจรจาท่านต้องทำการบ้านล่วงหน้ามาก่อน โดยต้องตอบคำถามต่อไปนี้ได้อย่างคล่องแคล่วชัดเจน เช่น ข้อขัดแย้งที่เจรจามีลักษณะอย่างไร มีความเป็นมาอย่างไรจึงต้องเกิดมีการเจรจาขึ้น มีใครที่เกี่ยวข้องบ้าง และการรับรู้ของแต่ละคนที่มีต่อข้อขัดแย้งนี้เป็นอย่างไรฝ่ายท่านต้องการได้อะไรจากการเจรจาครั้งนี้ อะไรคือเป้าหมายของท่าน เช่น ถ้าท่านเป็นฝ่ายจัดซื้อของบริษัท เป้าหมายของท่านก็คือต้องสามารถจัดซื้อได้ในราคาต่ำได้ของที่มีคุณภาพเท่าเทียมกัน

๒. ขั้นกำหนดกฎกติกาพื้นฐาน (Definition of ground rules) หลังจากที่ได้วางแผนและกำหนดกลยุทธ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว ท่านก็เริ่มหารือกับฝ่ายตรงข้ามถึงกติกาพื้นฐานและขั้นตอนที่เกี่ยวกับการเจรจาว่าจะดำเนินอย่างไร ใครจะเป็นผู้เจรจาต่อรอง จะเจรจาที่ไหน ข้อจำกัดเรื่องเวลามีหรือไม่ ถ้ามีจะทำอย่างไร จะจำกัดประเด็นที่เจรจาหรือไม่เพียงใด จะมีวิธีดำเนินการอย่างไรหากการเจรจาพบทางตัน ในขั้นตอนนี้ ทั้งสองฝ่ายอาจแลกเปลี่ยนข้อเสนอหรือความต้องการของฝ่ายตนในเรื่องที่จะเจรจาต่อไป

๓. ขั้นทำความชัดเจนและหาเหตุผลสนับสนุน (Clarification and justification) หลังจากที่ทั้งสองฝ่ายได้แลกเปลี่ยนข้อเสนอเบื้องต้นที่เป็นจุดยืนแล้ว ขั้นต่อไปแต่ละฝ่ายจะอธิบาย ขยายความทำความชัดเจน เสริมแต่ง และหาเหตุผลเพื่อสนับสนุนจุดยืนเดิมของตน ขั้นตอนนี้ไม่จำเป็นต้องเป็นการเผชิญหน้ากัน แต่ถือเป็นโอกาสดีที่แต่ละฝ่ายจะได้เรียนรู้ได้ให้การศึกษาหรือได้แจ้งให้ทราบซึ่งกันและกันเกี่ยวกับประเด็นเจรจาว่ามีความสำคัญอย่างไร และแต่ละฝ่ายจะบรรลุความต้องการของตนได้อย่างไร เป็นขั้นตอนที่ท่านสามารถมอบเอกสารที่สนับสนุนข้อเสนอของท่านให้ฝ่ายตรงข้ามพิจารณา

๔. ขั้นต่อรองและแก้ปัญหา (Bargaining and problem solving) ความสำคัญของกระบวนการเจรจาต่อรองก็คือมีทั้งการให้และการรับ (give and take) เพื่อให้ได้ข้อยุติเกิดขึ้นทั้งสองฝ่ายจำเป็นต้องโอนอ่อนผ่อนปรนซึ่งกันและกันทักษะการเจรจาต่อรอง จึงสำคัญมาก กรุณาอ่านข้อเสนอแนะการเพิ่มทักษะการเจรจาต่อรองในตอนต่อไป

๕. ขั้นจบการเจรจาและนำสู่การปฏิบัติ (Closure and implementation) ขั้นสุดท้ายของกระบวนการเจรจาต่อรองก็คือ การได้ข้อตกลงอย่างเป็นทางการซึ่งจะต้องดำเนินการในรายละเอียด

และจัดทำขั้นตอนสู่การปฏิบัติต่อไป ตัวอย่างของการเจรจาต่อรองที่พบบ่อย เช่น ข้อตกลงระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง ข้อตกลงการเช่าทรัพย์สิน ข้อตกลงการซื้ออสังหาริมทรัพย์บ้านจัดสรร ข้อตกลงการว่าจ้างผู้บริหารระดับสูงของบริษัท เป็นต้น ในแทบทุกกรณีการจบการเจรจาต่อรองด้วยการยกมือไหว้อำลาทำนองเดียวกับการจับมือลาของชาติตะวันตก

ประการที่ ๗ การสื่อสารอย่างสันติและการให้อภัย

ต้นกำเนิดความคิด "การสื่อสารอย่างสันติ" ดร.มาร์แชล โรเซนเบอร์ก ซึ่งเป็นผู้คิดค้นการสื่อสารอย่างสันติขึ้นมา เนื่องจากพบว่าการสื่อสารมีส่วนในการทำให้เกิดความรุนแรงขึ้นได้อย่างมาก

ดร.มาร์แชล โรเซนเบอร์ก พบว่าภาษาที่เราใช้นั้นเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เขาจึงพัฒนาวิธีการสื่อสารที่สามารถใช้ทั้งการพูดและการฟังขึ้นมา ซึ่งวิธีการนี้ช่วยให้เราเข้าใจกันและกันได้อย่างลึกซึ้ง และเปิดโอกาสให้ความกรุณาอันเป็นธรรมชาติเดิมแท้ของมนุษย์ได้ผลิบานขึ้นมา

ดร.มาร์แชล โรเซนเบอร์ก เรียกวิธีการสื่อสารแบบนี้ว่า การสื่อสารโดยไร้ความรุนแรง (Non violent communication) ซึ่งคำว่า "ไร้ความรุนแรงนั้น ได้รับแนวความคิดจากท่านมหาตมะคานธี ผู้นำด้านสันติวิธีของโลก

ขั้นตอนและองค์ประกอบการสื่อสารอย่างสันติ

การสื่อสารอย่างสันตินั้นยังมีขั้นตอนและองค์ประกอบ ๔ อย่าง ที่ชวนให้เราลงมือปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมดังต่อไปนี้

๑. การสังเกต การสังเกตคือขั้นแรก มาร์แชลชวนให้เรานึกถึงเหตุการณ์ที่ทำให้เราไม่สบายใจ โดยละวางการตัดสิน การตีความ หรือต่อว่าต่อขานลง โดยให้ลองเล่าเหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นเหมือนตั้งกล้องวีดีโอ เช่น สามีรู้สึกหงุดหงิดที่ภรรยาช้อปปิ้งเสื้อผ้ามาเยอะมาก แต่แทนที่จะพูดว่า "คุณนี่ ทำไมเอาแต่ช้อปปิ้ง" ให้เปลี่ยนไปพูดว่า "อาทิตย์นี้ ผมเห็นคุณซื้อเสื้อ ๕ ตัว"

๒. ความรู้สึก ความรู้สึกนั้นเป็นสิ่งที่เรามีแต่กำเนิดทั้งความรู้สึกด้านบวกและลบ หากเป็นความรู้สึกด้านบวก เช่น ดีใจ ภูมิใจ สนุกสนาน สดชื่น มั่นใจ โล่งอก ประทับใจ ฯลฯ นั่นเป็นสัญญาณว่าความต้องการบางอย่างในใจเรากำลังได้รับการตอบสนอง แต่ถ้าเป็นความรู้สึกด้านลบ เช่น กังวล โมโห สับสน อิจฉา หมดแรง เหงา เบื่อ อาย ฯลฯ นั่นคือสัญญาณไฟแดงที่กำลังบอกว่ามีความต้องการบางอย่างที่ไม่ได้รับการตอบสนอง และเราต้องกลับไปดูแล ฉะนั้นก่อนที่เราจะลงลึกไปถึงความต้องการ เราต้องดูเสียก่อนว่าความรู้สึกของเราคืออะไร

๓. ความต้องการ ในการสื่อสารอย่างสันตินั้น ความต้องการมาจากคำว่า Need ซึ่งคือปัจจัยพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนต่างมีร่วมกัน เป็นพลังขับเคลื่อนภายในตัวเราให้มีชีวิตชีวา ยกตัวอย่างเช่น ความรัก การยอมรับ ความเข้าใจ ความเคารพ มิตรภาพ ความสนุก ความเมตตากรุณา ความงดงาม ประสิทธิภาพ การพักผ่อน ทางเลือก ความหวัง ความปลอดภัยมั่นคง ฯลฯ

๔. การขอร้อง การขอร้องคือขั้นตอนสุดท้ายของการสื่อสารอย่างสันติ ซึ่งจะเกิดขึ้นเมื่อเราตระหนักรู้ความต้องการของตัวเองหรือผู้อื่นแล้ว เราจึงหาวิธีการตอบสนองความต้องการนั้นด้วยการขอร้อง

การให้อภัย

"โครงการวิจัยการสร้างความปรองดองแห่งชาติ" ของสถาบันพระปกเกล้า ได้ "ถอดบทเรียน" การสร้างความปรองดองในต่างประเทศ ๑๐ ประเทศที่ประสบความสำเร็จ ประกอบด้วย เกาหลีใต้ โคลัมเบีย ชิลี โบลิเวีย โม็ร็อกโก เยอรมนี รวันดา สหราชอาณาจักร (ไอร์แลนด์เหนือ) อินโดนีเซีย (อาเจะห์) และแอฟริกาใต้ โดยทั้งหมดเป็นประเทศที่มีความขัดแย้งทางการเมืองภายใน โดยคู่ขัดแย้งหลักคือ "รัฐ" กับ "ประชาชน" ในกรณีของเกาหลีใต้ ชิลี โม็ร็อกโก และเยอรมนีตะวันออก เป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลที่ถูกมองว่าเป็น "เผด็จการ" และต้องการที่จะรักษาอำนาจทางการเมืองของตนเอง กับประชาชนที่เคลื่อนไหวเรียกร้องให้เกิดกระบวนการประชาธิปไตย ที่ต้องการสิทธิเสรีภาพทางการเมืองมากขึ้น

แต่ในกรณีของประเทศแอฟริกาใต้ รวันดา อินโดนีเซียในกรณีของอาเจะห์ และสหราชอาณาจักรในกรณีของไอร์แลนด์เหนือ เป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนที่นอกจากจะรู้สึก "กดทับ" ทางการเมืองแล้ว ยังมีมิติของความแตกต่างทาง "อัตลักษณ์" และ "ชาติพันธุ์" ที่เป็นผู้กุมอำนาจกลุ่มหนึ่งและอยู่ใต้อำนาจอีกกลุ่มหนึ่ง เมื่อจำแนกสาเหตุของความขัดแย้งทั้ง ๑๐ ประเทศ จะได้ดังนี้

สาเหตุของความขัดแย้ง

สหราชอาณาจักร(ไอร์แลนด์เหนือ) ชาวไอริชคาทอลิกซึ่งเป็นคนส่วนน้อยในพื้นที่ถูกเลือกปฏิบัติประกอบกับสำนึกความเป็นชาตินิยมไอริช

ชาวเยอรมันนี ความแตกต่างทางอุดมการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจระหว่างประชาธิปไตยเสรีนิยมกับสังคมนิยมคอมมิวนิสต์

เกาหลีใต้ เรียกร้องความเป็นประชาธิปไตยโดยประชาชนนำไปสู่การปราบปรามจากรัฐบาลทหาร

โม็ร็อคโก การที่ฝ่ายเรียกร้องประชาธิปไตยถูกละเมิดสิทธิ์มนุษยชนอย่างต่อเนื่องโดยรัฐบาล

โคลอมเบีย ไม่ได้ความเป็นธรรมในการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติและสำนึกทางประวัติศาสตร์ของความเป็นรัฐอิสระในอดีต

โบลิเวีย การรู้สึกว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการกระจายทรัพยากรธรรมชาติและอำนาจทางการเมืองโดยผู้มีอำนาจปกครองคือคนเชื้อสายสเปนซึ่งเป็นคนส่วนน้อยในขณะที่คนพื้นเมืองส่วนใหญ่ไม่ได้รับประโยชน์

รวันดา นโยบายจักรวรรดินิยมที่เน้นการแบ่งแยกและการปกครองรวมถึงการปกครองที่ไม่เป็นธรรมจาก ๒ กลุ่มชาติพันธุ์

อินโดนีเซีย(อาเจะห์) ไม่ได้รับความเป็นธรรมในการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติและสำนึกในประวัติศาสตร์ของความเป็นรัฐอิสระในอดีต

ชิลี ความแตกต่างทางอุดมการณ์ทางการเมืองโดยฝ่ายต่อต้านรัฐบาลทหารได้ถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรงกว้างขวาง

แอฟริกาใต้ คนผิวดำเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ถูกกีดกันทางการเมืองเศรษฐกิจและสังคมโดยคนผิวขาวกุมอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ

โดยผลการศึกษาบ่งชัดว่า ปัญหาความขัดแย้งจะไม่เกิดขึ้นหากกลุ่มที่อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองไม่รู้สึกว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมจากกลุ่มผู้มีอำนาจ และไร้ซึ่งอำนาจในการแก้ไขเปลี่ยนแปลงโดยความขัดแย้งได้ขยายตัวเป็นความรุนแรงจากการที่ “ประชาชน” ไม่รู้สึกว่าตนมีอำนาจ “อธิปไตย” อย่างแท้จริงภายใต้กรอบกติกาแห่งนิติรัฐที่ชอบธรรม

การให้อภัยและการชดใช้ความผิด

เกาหลีใต้

การให้อภัย : มีการอภัยโทษให้ผู้กระทำความผิดหลังจากได้รับโทษแล้วระยะหนึ่ง

การชดใช้ความผิด : ออกรัฐบัญญัติเพื่อหาทางเอาผิดอดีตผู้นำและยกย่องเหตุการณ์

อินโดนีเซีย

การให้อภัย :ปล่อยตัวนักโทษการเมืองและผู้ถูกคุมขังซึ่งเกี่ยวข้องกับคดีที่เกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมของ GAM โดยคำสั่งประธานาธิบดี ซึ่งไม่รวมถึงคดีที่เป็นอาชญากรรมทั่วไป

การชดใช้ความผิด : ไม่มีกระบวนการสอบสวนการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ

สหราชอาณาจักร

การให้อภัย : ปล่อยตัวนักโทษการเมืองที่ถูกตัดสินจำคุกจากการกระทำที่เป็นการก่อการร้ายโดยมีคณะกรรมการอิสระที่รัฐสภาเป็นผู้แต่งตั้งเป็นผู้พิจารณาคุณสมบัติของผู้ที่จะได้รับการปล่อยตัว

การชดใช้ความผิด : ตั้งทีมสอบสวนเหตุการณ์ความรุนแรงในอดีตตั้งแต่ปี ๒๕๑๒-๒๕๔๑ เพื่อหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น โดยขณะนี้ยังอยู่ระหว่างการสืบสวน

โคลอมเบีย

การให้อภัย : หากผู้กระทำความผิดในคดีที่รุนแรงได้ผ่านศูนย์ฟื้นฟูอย่างน้อย ๕-๖ ปี โดยการสารภาพความผิดและจะไม่กลับไปกระทำความผิดอีกจะได้รับการลดโทษโดยการพิจารณาของสำนักงานอัยการสูงสุด

การชดใช้ความผิด : หาผู้กระความผิดในคดีที่รุนแรงได้ผ่านการฟื้นฟูอย่างน้อย ๕-๖ ปี โดยสารภาพความผิดและจะไม่กลับไปกระความผิดอีกจะได้รับการลดโทษโดยการพิจารณาของสำนักงานอัยการสูงสุด

แอฟริกาใต้

การอภัยโทษ : ตั้งคณะกรรมการนิรโทษกรรม

โมร็อคโค

การให้อภัย : ปล่อยตัวนักโทษการเมืองที่ถูกคุมขังโดยมิชอบ

การชดใช้ความผิด : ไม่มีการลงโทษเจ้าหน้าที่รัฐที่กระทำความผิด

เยอรมันนี

การให้อภัย : ไม่มีการนิรโทษกรรมผู้กระทำความผิด

การชดใช้ความผิด : เจ้าหน้าที่รัฐที่เป็นผู้กระทำความผิดถูกฟ้องร้องดำเนินคดีตามกระบวนการยุติธรรมปกติโดยผู้เสียหาย

ชิลี

การให้อภัย : มีการออกกฎหมายนิรโทษกรรมให้แก่นายพลปิโนเชต์และจ้าหน้าที่กระทำการละเมิดสิทธิมนุษยชนเพื่อปราบปรามผู้ต่อต้านรัฐบาลโดยผู้นำรัฐบาลเป็นผู้ออกกฎหมายดังกล่าวเองโดยช่วงที่ยังไม่มีอำนาจ

การชดใช้ความผิด : มีความพยายามจากสังคมชิลีในการดำเนินคดีกับนายพลปิโนเชต์แต่ติดขัดที่ข้อกฎหมายนิรโทษกรรมภายหลังรัฐประหารซึ่งสุดท้ายก็ถูกควบคุมตัวในต่างประเทศด้วยอำนาจของกฎหมายสากลว่าด้วยอาชญากรรมต่อมนุษยชาติและมีการดำเนินคดีตามกระบวนการกฎหมายปกติต่อเจ้าหน้าที่รัฐจำนวนหนึ่งที่ละเมิดสิทธิมนุษยชน

อภัยทาน : รากฐานของอภัยโทษ และนิรโทษกรรม

ศ.ดร.คณิต ณ นคร ได้กล่าวว่า “ความผิดบางอย่างที่เกิดขึ้นนั้น อภัยทานย่อมดีกว่าการลงโทษ”[๑๓] ซึ่งในประเด็นนี้สอดรับกับแนวทางที่ เนลสัน เมนเดลล่า[๑๔] เคยได้แสดงออกในขณะที่ดำรงตำแหน่งเป็นประธานาธิบดีที่มาจากจากการเลือกตั้งคนแรกของประเทศแอฟริกาใต้ ที่ได้ออกพระราชบัญญัติให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการว่าด้วยการแสวงหาความจริงและความปรองดอง จนนำไปสู่การออกพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่อความรุนแรงทางการเมืองในประเทศ ซึ่งหนึ่งในกลุ่มคนเหล่านั้น รวมถึง “เนลสัน เมนเดลล่า” ด้วยเช่นกัน ตัวแปรสำคัญที่คือ “การค้นพบความจริง” ที่เกิดขึ้นและยอมรับความจริงทั้งที่เป็นผู้กระทำการ และได้รับผลกระทบจากการทำอย่างใดอย่างหนึ่งจนนำไปสู่การขอโทษ และนิรโทษกรรมในที่สุด อภัยทานเป็นรากฐานของอภัยโทษ และนิรโทษกรรมอย่างไรนั้นควรที่จะต้องศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคำว่า “อภัยโทษ และนิรโทษกรรม” ในเบื้องต้นก่อน ซึ่งประเด็นนี้ นายสราวุธ เบญจกุล รองเลขาธิการสำนักงานศาลยุติธรรม ได้อธิบายเอาไว้อย่างน่าสนใจว่า

๑. การพระราชทานอภัยโทษ การพระราชทานอภัยโทษ (Pardon or Grace) หมายถึงการยกเว้นโทษให้ทั้งหมด หรือบางส่วน หรือลดหย่อนผ่อนโทษลงไปแก่นักโทษผู้ที่ต้องคำพิพากษาให้รับโทษนั้นโดยยังถือว่าเป็นผู้กระทำความผิดและเคยต้องคำพิพากษา การพระราชทานอภัยโทษเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะ การต้องโทษจะมีได้ก็โดยคำพิพากษาของศาลซึ่งทำในนามพระมหากษัตริย์ ดังนั้น การพระราชทานอภัยโทษจึงเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์อันนับเนื่องในพระมหากรุณาธิคุณส่วนหนึ่ง การพระราชทานอภัยโทษนั้นจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีผู้ร้องขอหรือถวายเรื่องต่อพระมหากษัตริย์ และใช้เมื่อคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษผู้กระทำความผิดแล้วเท่านั้น ซึ่งจะส่งผลให้ผู้ที่ได้รับการพระราชทานอภัยโทษนั้นไม่ต้องรับโทษอีกเลยหรือลดโทษให้มีการรับโทษแต่เพียงบางส่วน ทั้งนี้ผลของการพระราชทานอภัยโทษนั้นหาทำให้สิทธิต่างๆ ที่ต้องสูญเสียไปเพราะคำพิพากษากลับคืนมาไม่

๒. การนิรโทษกรรม การนิรโทษกรรม (Amnesty) หมายถึง การที่กฎหมายไม่ถือว่าการกระทำบางการกระทำเป็นความผิด และโทษซึ่งเป็นผลสำหรับการนั้นไม่จำเป็นต้องถูกนำมาบังคับใช้ ซึ่งตามปกติการกระทำดังกล่าวเป็นความผิด หรือเป็นการยกโทษให้ทั้งหมด ทั้งถือเสมือนหนึ่งว่ามิได้เคย

---

[๑๓] [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.bangkokbiznews.com/home/detail/politics/analysis/๒๐๑๑๑๒๑๙/๔๒๕๐๕๓ ใน **หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ** [๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๑]

[๑๔] [ออนไลน์], แหล่งที่มา : *http://th.wikipedia.org/wiki/% ใน* ***ประวัติของเนลสัน เมนเดลล่า*** *[๗ พฤษภาคม ๒๕๕๕]*

ต้องโทษนั้นมาเลยคือ “ให้ลืมความผิดนั้นเสีย” ผลของการนิรโทษกรรมนั้นมุ่งโดยตรงไปที่การกระทำผิดนั้นเอง ซึ่งถือว่าไม่เป็นการผิดกฎหมาย เมื่อเป็นเช่นนี้ความผิดซึ่งจะตกไปยังตัวบุคคลผู้กระทำความผิดนั้นย่อมต้องถูกลบล้างตามไปด้วย นิรโทษกรรมนั้นเป็นการกระทำโดยฝ่ายนิติบัญญัติคือรัฐสภาจะต้องออกเป็น "พระราชบัญญัติ” ทั้งนี้เพราะว่าเมื่อการนิรโทษกรรมเป็นการถือเสมือนหนึ่งว่า ผู้กระทำความผิดนั้นๆ มิได้กระทำความผิดเลยก็เท่ากับเป็นการลบล้างกฎหมายฉบับก่อนๆ ซึ่งเป็นการออกกฎหมายย้อนหลัง (Non-Retroactive) แต่เป็นการย้อนหลังที่ให้คุณแก่ผู้กระทำความผิดจึงสามารถบังคับใช้ได้ ดังนั้น จึงควรให้เป็นหน้าที่ของฝ่ายนิติบัญญัติคือรัฐสภาเป็นผู้ออก

บรรณานุกรม

คะนึงนิจ ศรีบัวเอี่ยม และคณะ. **แนวทางการเสริมสร้างประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๔๐ : ปัญหา อุปสรรค และทางออก.** กรุงเทพมหานคร: ธรรมดาเพลส, ๒๕๔๕.

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. **รายงานผลการตรวจสอบเพื่อมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย กรณีเหตุการณ์ชุมนุมของกลุ่ม นปช..** ระหว่างวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๓ ถึงวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๕๓. ๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๕.

โคทม อารียา. **“การส่งเสริมสันติวิธี”**. เอกสาร ๓๐ ปี ๑๔ ตุลา. จดหมายข่าวประชาชน. ฉบับที่ ๓, ๑ ตุลาคม ๒๕๔๖: ๒๓-๒๕.

เจมส์โค โค, ผู้เขียน, วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ, ผู้แปล. **คู่มือการเพิ่มพลังความสามารถกระบวนการจัดการข้อพิพาท.** นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๕.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ผู้แปล. **อัตชีวประวัติ ขององค์ทะไลลามะ: อิสรภาพในการลี้ภัย.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประพันธ์สาสน์, ๒๕๓๘.

ฉันทนา บรรพศิริโชติ. **ความขัดแย้งในสังคมไทย: ช่องว่างของการรับรู้และความเข้าใจในความขัดแย้งในสังคมไทยยุควิกฤติเศรษฐกิจ.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คบไฟ, ๒๕๔๒.

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. **“การวิจัยสันติภาพ**: ข้อพิจารณาเชิงวิพากษ์”. วารสารวิจัย. ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ ก.ค. – ธ.ค. ๒๕๒๙.

___________. **ท้าทายทางเลือก : ความรุนแรง และการไม่ใช่ความรุนแรง.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง,

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และถวิลวดี บุรีกุล. **ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy).** กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส.“**ปัญจสดมภ์ : ค่านิยมแห่งชาติต่อการสื่อสารทางการเมืองเพื่อสร้างความปรองดอง**”. สารนิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

__________. “**รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี กรณีศึกษาวิเคราะห์ลุ่มแม่น้ำตาช้าง จ.เชียงใหม่**”. ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พุทธทาสภิกขุ. **สันติภาพของโลก.** กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๑.

ไพโรจน์ ชัยนาม. **สถาบันการเมืองและกฎหมายรัฐธรรมนูญ ภาค ๒ ระบบการเมืองที่สำคัญ.** กรุงเทพ-มหานคร: สารศึกษาการพิมพ์, ๒๕๒๔.

ราชบัณฑิยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒.** กรุงเทพมหานคร : นานมีบุคส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

อัลวิน ทอพเลอร์. **สงครามและสันติภาพแห่งศตวรรษที่ ๒๑.** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุคส์, ๒๕๔๓.

Walpola Sri Rahula, ผู้เขียน, ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร และคณะ, ผู้แปล, **What The Buddha Taught.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

Webster’s dictionary. “conflict”. http://www.merriam-webster.com/dictionary/conflict-March 2013.

Webster’ New College Dictionary bosston. New York: Houghton miffin company, 1995.

ประสบการณ์การทำงานวิจัย : เล่าสู่กันฟังภายใต้โจทย์ “แนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง และกระบวนการสื่อสารวัฒนธรรมการเรียนรู้” ด้วยการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

ผศ.ดร.วรวิทย์ นิเทศศิลป์
อาจารย์ประจำ มจร วิทยาเขตเชียงใหม่

บทนำ

ความสำคัญของปัญหาต่อการศึกษา ได้จากแนวคิดวัฒนธรรมโลก (Global Culture) จะเกิดจากวัฒนธรรมชุดใดเพียงชุดหนึ่งเป็นไปไม่ได้ หากเกิดจากวัฒนธรรมผสมผสานเข้าด้วยกัน กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) นับจากทศวรรษ ๑๙๘๐-๑๙๙๐ ประเด็นเกี่ยวกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นจากการกระจายของสื่อเทคโนโลยีในปัจจุบันที่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้สัมผัสรับรู้เหตุการณ์ในเวลาเดียวกันทั่วโลก ปรากฏการณ์เช่นนี้ทำให้โลกเกิดความแตกต่าง กลายสภาพเป็น “หมู่บ้านโลก” ซึ่งนักวิชาการเห็นว่าเป็นกระบวนการที่จะทำให้เกิดการกลืนกลายวัฒนธรรม หากมองมิติการสื่อสารกระแสโลกาภิวัตน์ทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปในเชิงผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นกับวัฒนธรรมโลก เชิงบวก คือ วัฒนธรรมภายนอกนำสิ่งดี ๆ เข้าสู่ชุมชน เช่น รายได้จากการท่องเที่ยว ส่วนเชิงลบ คือ ความรู้สึกว่าวัฒนธรรมของตนด้อยกว่า กล่าวได้ว่า การพบปะกันระหว่างวัฒนธรรมดังกล่าวสามารถแสดงออกมาในรูปแบบการข้ามสายพันธุ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Hybridity) ที่มิได้มีเพียงหนึ่งเดียว ในบางครั้งกระบวนการผสมผสานมีความลงตัว (Articulation) บางครั้งอาจเป็นกระบวนการที่วัฒนธรรมโลกและท้องถิ่นเดินไปอย่างคู่ขนาน (Running in a parallel line) หรือที่ต่างฝ่ายต่างแยกกันอยู่ บางครั้งก็อาจเป็นส่วนผสมที่เข้ากันได้ไม่สนิท (Unplugging) เช่น วัฒนธรรมภายนอก ตั้งค่านิยมหรือกระแสแฟชั่นนิยมที่เป็นตัวแบ่งเขตระหว่างผู้ใหญ่และเด็กวัยรุ่น และในบางครั้งการผสมผสานทางวัฒนธรรมอาจนำไปสู่ความขัดแย้ง (Conflict) อาทิ กระแสการต่อต้านความเจริญจากภายนอกที่เข้ามาในท้องถิ่น โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีความหลากหลายของกลุ่มคนและวัฒนธรรม เช่น พื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในอำเภอสบเมย แม่ลาน้อย ขุนยวม ที่ประกอบด้วยคนเมือง ชาวไทใหญ่ จีนฮ่อ พม่า และ ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ราวร้อยละ ๖๐ ของประชากรทั้งหมด ได้แก่ ม้ง (แม้ว) แบ่งออก

เป็น ๒ กลุ่ม คือ ม้งขาวและม้งลาย ลีซู (ลีซอ) ล่าหู่ (มูเซอ) แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ มูเซอแดง และมูเซอดำ ลัวะ พบได้ มากที่เขตรอยต่ออำเภอแม่ลาน้อย และ ปกาเกอะญอ (กะเหรี่ยง) ซึ่งแยกออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ กะเหรี่ยงโปว พบมากที่อำเภอแม่สะเรียงและอำเภอสบเมย กับกะเหรี่ยงสะกออาศัยอยู่ทุกอำเภอ ปาดองหรือกะเหรี่ยงคอยาวโดยต่างชนเผ่ายังคงรักษาวัฒนธรรมของตนในขณะเดียวกันก็อยู่ร่วมกับเพื่อนบ้านที่มีวัฒนธรรมที่ต่างกันได้โดยไม่เคยปรากฏความแตกต่างระหว่างภาษาและวัฒนธรรมแต่อย่างใด มีประเพณีวัฒนธรรมที่ยังคงรักษาสืบสานกันไว้หลายร้อยปี ถือว่า แม่ฮ่องสอนเป็นที่มั่นทางวัฒนธรรมแห่งสุดท้ายที่เหลืออยู่ อย่างไรก็ตาม ปัญหาการสูญเสียอัตลักษณ์ ทางด้านชาติพันธุ์ สังคมและวัฒนธรรม กำลังเป็นสิ่งใหม่ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เนื่องจากปัจจุบันสังคม ของชุมชนชาวเขาเปิดสู่สังคมภายนอกมากขึ้น มีการโยกย้ายไปใช้ชีวิตในสังคมเมือง มีการแพร่ระบาดของยาเสพติด โรคเอดส์ รวมทั้งปัญหาด้านความมั่นคงตามแนวชายแดน เหล่านี้ส่งผลต่อการถูกกลืนกลายทางวัฒนธรรมได้ง่าย

ภาพแสดง คนพื้นที่สูง ม้ง (แม้ว) / ลีซู (ลีซอ) ล่าหู่ (มูเซอ) / ปกาเกอะญอ (กะเหรี่ยง)

การดำเนินงานของพระบัณฑิตอาสาที่ผ่านมา ทำให้รู้ว่าชุมชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ มีความเชื่อในวัฒนธรรมประเพณี การแต่งกาย ภาษาพูดและภาษาเขียน ข้อห้าม ข้อนิยมเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ชาวบ้านประกอบอาชีพทำนาและทำไร่เป็นหลัก มีความเชื่อในผีสางนางไม้ควบคู่กับการนับถือพระพุทธศาสนามายาวนาน แต่ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเท่าที่ควร เพราะในชุมชนยังไม่มีวัดหรืออาศรมที่มีพระสงฆ์อยู่ประจำทำให้ไม่สามารถทำบุญเข้าวัดฟังธรรมและเรียนรู้หลักธรรมอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ประกอบกับชุมชนตั้งอยู่ในถิ่นทุรกันดาร ห่างไกลจากความเจริญ การสงเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ ส่งเสริมการศึกษา สร้างศาสนทายาททางพระพุทธศาสนา การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การรณรงค์ให้ลด ละ เลิกอบายมุข สอนภาษาไทยให้ ชาวบ้านที่ไม่รู้หนังสือ ส่งเสริมการอาชีพ ให้ความรู้ด้านสาธารณสุขขั้นพื้นฐาน อนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรม ประเพณีของชนเผ่า นำชาวบ้านแสดงตนเป็นพุทธมามกะ การสร้างแกนนำชาวพุทธและการปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนบนพื้นที่สูงเป็นพลเมืองที่ดี มีการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

กับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง ดังนั้น ควรมีการศึกษาวัฒนธรรมด้วยการสื่อสารวัฒนธรรม คือ การติดต่อสื่อสารของคนที่ใช้ภาษาต่างกันและมาจากความต่างของวัฒนธรรม คนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ก่อให้เกิดการศึกษาเกี่ยวกับการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม อันเนื่องมาจากข้อสงสัยที่ว่าการสื่อสารซึ่งมีภาษาและภูมิหลังทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันจะเข้าใจกันได้อย่างไร มีส่วนไหนที่น่าจะเข้าใจกันได้ ส่วนไหนที่น่าจะเป็นอุปสรรคขวางกั้น ความเข้าใจซึ่งกันและกัน มีวิธีสื่อสารต่างวัฒนธรรมต่อกันอย่างไร มีความเคารพต่อกันและกัน โดยความรู้สึกเหล่านั้นมิได้อยู่ในวงกรอบของความอดทนต่อกัน แต่เป็นความรู้สึกที่ดีคือมีความซาบซึ้งต่อความแตกต่างของกันและกัน เนื่องจากวัฒนธรรมเล็ก ๆ เช่น ประเพณี และพิธีกรรมในชุมชนบนพื้นที่สูงกำลังมีแนวโน้มค่อย ๆ เริ่มสูญสลายไป จึงต้องรื้อฟื้นและรณรงค์วัฒนธรรมชุมชนให้คงอยู่ต่อไป รวมทั้งกระบวนการผลิตงานวัฒนธรรมและขยายตัวมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ พระบัณฑิตอาสาพัฒนาท้องถิ่นในฐานะเป็นบุคคลสำคัญในชุมชนบนพื้นที่สูงก็ควรมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งผลการศึกษาจะนำไปพัฒนาต่อยอดในขอบเขตพื้นที่ที่พระสงฆ์ได้ปฏิบัติงานอยู่ โดยมุ่งเน้นการสื่อสารวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับสภาพทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่การสร้างพื้นที่ต้นแบบ (Model) ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติและกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ประโยชน์เชิงวิชาการที่ได้ คือ องค์ความรู้เกี่ยวกับแนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการสื่อสารวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในการเผยแพร่สาธารณชน และModel พื้นที่ต้นแบบพื้นที่สูง ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ บนพื้นที่สูงในด้านการสื่อสารวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้ ผู้อ่านจะได้ศึกษาตามรายละเอียดที่ปรากฏในบทความนี้

ความหมาย

การสื่อสารวัฒนธรรม (Cultural Communication) หมายถึง กระบวนการถ่ายทอดข่าวสาร (Message) ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับแนวทางในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม อาจเป็นระเบียบกฎเกณฑ์ วิธีการในการปฏิบัติ ความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียม จริยธรรมและเทคโนโลยีต่าง ๆ มีการยอมรับและปฏิบัติ สามารถถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากบุคคลฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่า ผู้สงสาร (Sender) ไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งที่เรียกว่า ผู้รับสาร (Receiver) โดยผ่านสื่อ (Channel/Media)

เครือข่าย (Network) หมายถึง ขบวนการทางสังคมที่เกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และความต้องการบางอย่างร่วมกัน โดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน ในที่นี้หมายถึง กลุ่ม พระสงฆ์ที่ทำงานพัฒนาชุมชนในพื้นที่สูง ได้แก่ พระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา พระธรรมจาริก

พระนักพัฒนา (Buddhist Monk Developer) หมายถึง พระภิกษุที่ทำหน้าที่พัฒนาสังคม เช่น การศึกษา การสังคมสงเคราะห์ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจชุมชน สาธารณสุขชุมชนและจิตใจ ในที่นี้หมายถึง พระบัณฑิตอาสาพัฒนา ชาวเขา พระธรรมจาริก

1. อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน
2. อำเภอขุนยวม
3. อำเภอปาย
4. อำเภอแม่สะเรียง
5. อำเภอแม่ลาน้อย
6. อำเภอสบเมย
7. อำเภอปางมะผ้า

แผนที่อำเภอในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ภาพแสดงอาณาเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีจำนวน ๗ อำเภอ ที่มา: https://th.wikipedia.org/wiki/

ชุมชนบนพื้นที่สูง (Highland Ethnic Groups) หมายถึง พื้นที่ที่เป็นที่อยู่ของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ หรือเป็นที่ตั้งบ้านเรือนและที่ทำกินที่มีความลาดชัน โดยเฉลี่ยมากกว่าร้อยละ ๓๕ หรือมีความสูงกว่า ระดับน้ำทะเล ๕๐๐ เมตร ขึ้นไป ในที่นี้หมายถึง หมู่บ้านที่พระบัณฑิต อาสาพัฒนาชาวเขา พระธรรมจาริก ทำงานพัฒนาชุมชนในปัจจุบันจังหวัดแม่ฮ่องสอน

เป้าหมายการศึกษาและผลลัพธ์เชิงวิชาการ

ผู้ศึกษาวิจัยได้ตั้งเป้าหมายไว้ ๔ ประการ และได้ผลลัพธ์เชิงวิชาการที่น่าสนใจยิ่ง โดยกำหนดกรอบการดำเนินการศึกษาไว้ ดังนี้

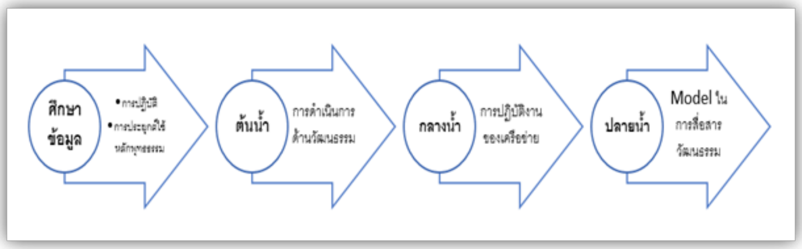

อธิบายสภาพพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน ส่วนมากพื้นที่เป็นภูเขา ป่าเขาทุรกันดาร หุบเขาที่สลับซับซ้อนล้อมรอบในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและบางส่วนเป็นที่ราบเชิงเขา มีแม่น้ำไหลผ่าน ประชาชนมีอาชีพหลัก คือ เกษตรกรรม ทำนา ทำไร ทำสวน เช่น ปลูกข้าวโพด ถั่วแดง ถั่วเหลือง กระเทียม งา เลี้ยงสัตว์ มีการทำอาชีพเสริม คือ ทอผ้า จักสาน ค้าขาย รับจ้าง และหาของป่าจำหน่าย หน่วยงานที่มาสนับสนุนกิจกรรมทางวัฒนธรรมมีทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น หน่วยงานราชการของอำเภอ เกษตรอำเภอ ประมงอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล พระธรรมจาริก พระบัณฑิตอาสาพัฒนาสังคม มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธศาสนาถิ่นกันดาร ศูนย์ฝึกอาชีพแม่ฮ่องสอน สาธารณสุขตำบล เกษตรบนพื้นที่สูง และองค์กรเอกชนไม่แสวงหาผลกำไร (NGO=Non-government Organization)

การปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการสื่อสารวัฒนธรรม

การศึกษาแนวทางปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการสื่อสารวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของเครือข่ายพระนักพัฒนา

ภาพแสดงงานบุญตานก๋วยสลากในพื้นที่สบเมย แม่ลาน้อย ขุนยวม เมืองแม่ฮ่องสอน

ชุมชนบ้านสบเมย แม่ลาน้อย ขุนยวม เมืองแม่ฮ่องสอน มีการส่งเสริมให้ชาวบ้านในชุมชนทำบุญ ไหว้พระสวดมนต์ทุกวันพระ ๑๕ ค่ำ มีการปฏิบัติธรรม การรณรงค์จัดกิจกรรมให้ชาวบ้านลดละ เลิกเหล้าและยาเสพติด การสั่งสอนให้ชาวบ้านนำหลักศีล ๕ ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม เช่น ตานก๋วยสลาก สรงน้ำพระธาตุประจำปี เป็นต้น ใช้เทคโนโลยีในการเผยแผ่

พระพุทธศาสนาและหลักธรรมพื้นฐานในการดำเนินชีวิต การเปิดสื่อธรรมะให้ชาวบ้านชมและยกตัวอย่างผู้สูงอายุที่เป็นต้นแบบในการปฏิบัติตน การเดินธรรมยาตรา การอบรมนักเรียนทุกวันพระ เยี่ยมชาวบ้านและแจกยารักษารักษาโรค สมาทานงดเหล้าเข้าพรรษา ทำแนวกันไฟทำปุ๋ยหมัก ปัญหาในการใช้หลักพุทธธรรมในการสื่อสารวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสม คือ การใช้ภาษาและการสื่อสารกับชาวบ้านในชุมชน ชาวบ้านไม่ค่อยมีเวลาเข้าร่วมกิจกรรม และไม่สามารถสวดมนต์ได้ ผลลัพธ์ คือ ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีความสามัคคีเกื้อกูลกัน ความขัดแย้งน้อยลง รู้จักเก็บออมเงิน ทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน มีความสัมพันธ์ที่ดีงามระหว่างพระนักพัฒนากับชาวบ้านโดยพึ่งพาซึ่งกันและกัน

ผลการดำเนินการด้านวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

การติดตามผลการดำเนินการด้านวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ สบเมย แม่ลาน้อย ขุนยวม เมืองแม่ฮ่องสอนของเครือข่ายพระนักพัฒนา ชาวบ้านมีความสามรถอ่านและเขียนภาษาถิ่นได้ดีขึ้น มีความรู้หลักธรรมพระพุทธศาสนามากขึ้น มีความสามัคคี มีอาชีพที่สุจริตและมีความมั่งคงในชีวิตเพิ่มขึ้น มีใจร่วมสนับสนุนกิจกรรมของอาศรม บางคนนับถือศาสนาคริสต์ แต่ยังใส่บาตรพระและร่วมทำบุญทำทาน สืบทอดอนุรักษ์วัฒนธรรมของบรรพบุรุษตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ส่วนปัญหาในการสื่อสารวัฒนธรรม คือ เรื่องของภาษาในการสื่อสารภาษาถิ่นกับชาวบ้านในชุมชน ขาดทุนสนับสนุนและอุปกรณ์ในเผยแผ่หรือจัดกิจกรรม ขาดพระภิกษุอยู่ประจำอาศรม หลายพื้นที่เข้าถึงยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงฤดูฝน โดยมีการประยุกต์การสื่อสารวัฒนธรรม คือ จัดการอบรมบุคลากรด้านภาษาถิ่น เช่น ภาษาปาเกอะญอ ดำเนินการจัดกิจกรรมที่รวมพลังชุมชน เช่น ปลูกต้นไม้บวชป่า หล่อพระพุทธรูป สร้างเจดีย์ทรายและพัฒนาอาศรม เป็นต้น สรุปได้ว่า พระนักพัฒนาต้องมีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกโดยนำหลักทฤษฎีการสอนมาประยุกต์ใช้ วางแผนรวมกลุ่มกันสร้างเครือข่ายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เกิดความเข้มแข็งในพื้นที่สูง

การปฏิบัติงานของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการสื่อสารวัฒนธรรม

การวิเคราะห์แนวทางการปฏิบัติการของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการสื่อสารวัฒนธรรมเพื่อ การเรียนรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ สบเมย แม่ลาน้อย ขุนยวม เมืองแม่ฮ่องสอนของเครือข่ายพระนักพัฒนา ซึ่งประกอบด้วย

๑. การสื่อสารของพระนักพัฒนา (Sender) ต้องทำงานเชิงรุกมีทักษะในการสื่อภาษาถิ่นกับกลุ่มชาติพันธุ์ ทำงานด้วยใจรักและมีปณิธานที่ชัดเจน บางครั้งอาจประสบปัญหาจึงอย่าท้อถอยในการทำความเพียร และไม่ท้อต่อการทำความดี

๒. เนื้อธรรม (Message) พระนักพัฒนาควรเป็นหลักธรรมที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน มีประโยชน์ต่อชาวบ้าน

๓. ช่องทางการสื่อสาร (Channel) พระนักพัฒนานั้นเกี่ยวข้องกับการใช้สื่อเทคโนโลยีและช่องทางที่จะสื่อสารกับชาวบ้าน เลือกใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย สื่อจูงใจ มีวิธีการสอนที่หลากหลายและมีประสิทธิภาพ

๔. ผู้รับสาร (Receiver) พระนักพัฒนาต้องมีการวิเคราะห์ผู้รับสาร เพื่อจะได้วิธีสื่อสารกับเป้าหมายของตนเองในแต่ละชุมชนให้เข้าใจ มีแรงจูงใจในการพัฒนาตน มีความพยายามในการปฏิบัติ และมีความสุขจากการเรียนรู้และทำกิจกรรมทางพุทธศาสนา

๕. การสร้างเครือข่าย (Network) พระนักพัฒนาที่มีหลายกลุ่ม ได้แก่ พระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา พระธรรมจาริกในพื้นที่ เพื่อสร้างเป้าหมายเดียวกัน เป็นหัวใจสำคัญในการช่วยสนับสนุนการสื่อสารกระบวนการวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์ได้เป็นอย่างดีและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

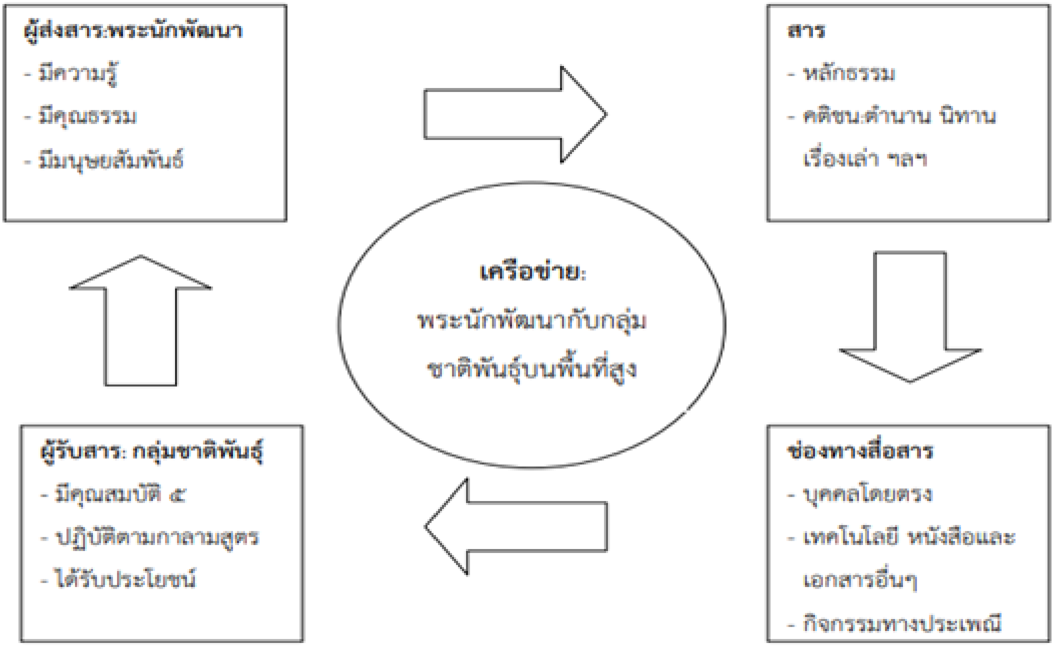

ภาพแสดงแนวทางปฏิบัติการ / กระบวนการสื่อสารวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้

ข้อมูลที่ได้จากการเก็บจากกลุ่มประชากรในพื้นที่เป็นข้อมูลสำคัญโดยการพูดคุยแบบตัวต่อตัว ได้นำมาสังเคราะห์องค์ความรู้ของพื้นที่ต้นแบบ (Model) ในการสื่อสารวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ สบเมย แม่ลาน้อย ขุนยวม เมืองแม่ฮ่องสอน ของเครือข่ายพระนักพัฒนา ซึ่งประกอบด้วยด้านต่าง ๆ ๕ ด้าน ดังนี้

ด้านการส่งสาร : พระนักพัฒนาต้องมีความรู้ มีคุณธรรม และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีเป็นกัลยาณมิตรต่อผู้รับสาร สามารถทำงานกับชาวบ้านในชุมชน และประสานกับเครือข่าย หน่วยงานอื่น ๆ ได้ดี

ด้านของตัวสาร : เนื้อหาที่พระนักพัฒนานำมาสื่อสารกับกลุ่มชาติพันธุ์ต้องมีสาระที่เป็นประโยชน์และสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ได้แก่ หลักธรรม ตำนาน คติชน และนิทาน โดยพระนักพัฒนาสามารถสอดแทรกหลักธรรมต่าง ๆ กับสิ่งที่ชาวบ้านนับถือและปฏิบัติในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ด้านช่องทางสื่อสาร : ช่องทางสื่อสารนั้นเกี่ยวข้องกับสื่อบุคคลได้แก่ พระนักพัฒนาที่จะต้องพูดให้ฟัง ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เป็นตัวอย่างให้กับชาวบ้านในชุมชน สามารถใช้เทคโนโลยีหนังสือ วีดีโอ เอกสารต่าง ๆ ในการช่วยสื่อสารในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

ด้านผู้รับสาร : ผู้รับสารที่ดีจะได้รับประโยชน์จากการฟังนั้นต้องมีหลักธรรมสำหรับอุบาสกอุบาสิกา ๕ ประการ (อุบาสกธรรม ๕) คือ

๑. มีศรัทธา เป็นผู้สมบูรณ์ด้วย ศรัทธา

๒. มีศีล สำรวมกาย วาจาของตนให้เรียบร้อยดี ไม่มีโทษ

๓. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว

๔. แสวงหาเขตบุญในทางพระพุทธศาสนา

๕. ไม่แสวงหาเขตบุญนอกเขตพระพุทธศาสนา

ด้านเครือข่าย : พระนักพัฒนากับชุมชนทำงานร่วมกันเป็นทีมเพื่อเชื่อมโยง กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่ให้ทำงานร่วมกันผ่านระบบแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างระหว่างหมู่บ้าน ระหว่างอำเภอและเชื่อมโยงแนวคิด หลักการ เครื่องมือ และวิธีการปฏิบัติ ที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายร่วมกันและให้ชาวบ้านในชุมชนมีส่วนร่วม เพื่อสร้างพลังในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาแนวปฏิบัติและกระบวนการสื่อสารวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้ของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง

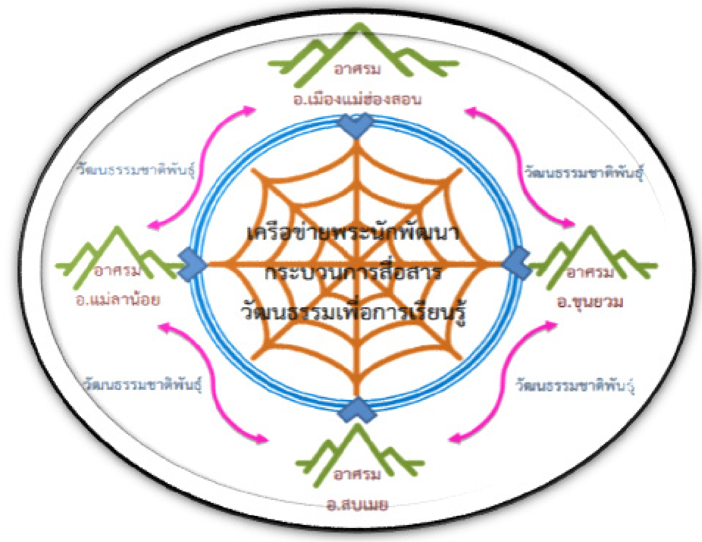

ภาพแสดงรูปแบบแนวปฏิบัติและกระบวนการสื่อสารวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้
ของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง:พื้นที่ต้นแบบ สบเมย แม่ลาน้อย ขุนยวม เมืองแม่ฮ่องสอน

ผู้วิจัยขออธิบายความหมาย ดังนี้ ใยแมงมุมเป็นสัญลักษณ์ของการทำงานเชื่อมสัมพันธ์เป็นเครือข่ายกัน ภูเขาเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่มีหลากหลาย ชาติพันธุ์หลายหมู่บ้านบนพื้นที่สูง และสายน้ำเป็นสัญลักษณ์ที่การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านการศึกษา สุขอนามัย จิตอาสาและอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นดังสายน้ำที่ไหลผ่านไปแต่ละพื้นที่เพื่อความยั่งยืนของคนจังหวัดแม่ฮ่องสอน ภาพสัญลักษณ์ที่ปรากฏในโมเดลนั้นเป็นการสกัดจากความคิดของชาวบ้านที่เดินทางเข้าร่วมถอดบทเรียนที่วัดพระธาตุปางหมู โดยได้รับความอนุเคราะห์อย่างดียิ่งจาก พระครูอนุยุตสังฆกิจ, เจ้าอาวาสพระธาตุวัดปางหมูและเจ้าคณะตำบลปางหมู, จ.แม่ฮ่องสอน เมื่อวันอาทิตย์ ที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๖๑

บทสรุป

แนวปฏิบัติและกระบวนการสื่อสารวัฒนธรรม เพื่อการเรียนรู้ของเครือข่ายพระนักพัฒนาบนพื้นที่สูง : พื้นที่ต้นแบบ สบเมย แม่ลาน้อย ขุนยวม เมืองแม่ฮ่องสอน ผู้ทำการศึกษาวิจัยเป็นนักการศึกษาสายวิชาการ สังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๑ จากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ๔ ประการ ผลลัพธ์ที่ได้มีความคุ้มค่าต่องบประมาณที่ได้ลงทุนไปเพื่อนำไปประกอบการกำหนดนโยบายของชาติ ยุทธศาสตร์ชาติ ยุทธศาสตร์จังหวัด และแผนการพัฒนาชุมชน ที่นำเอาหลัก บวร ประกอบด้วย บ้าน วัด โรงเรียน มาบูรณาการเข้าด้วยกัน คือการนำแนวทาง

ปฏิบัติในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการสื่อสารวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้ การนำผลเชิงลึกข้อมูลในพื้นที่ต่อการดำเนินการด้านวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ แนวปฏิบัติของเครือข่ายพระนักพัฒนาและกระบวนการสื่อสารวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้ และองค์ความรู้ของพื้นที่ต้นแบบ (Model) ในการสื่อสารวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในพื้นที่ต้นแบบ สบเมย แม่ลาน้อย ขุนยวม เมืองแม่ฮ่องสอนของเครือข่ายพระนักพัฒนา เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมี โครงสร้าง (Structured In-Depth Interview) ตัวแทนกลุ่มพระสังฆาธิการหรือพระนักพัฒนาในพื้นที่ ตัวแทนกลุ่มผู้นำชุมชน และตัวแทนกลุ่มแกนนำ และการสนทนากลุ่มเพื่อถอดบทเรียน (Lesson Learned Focus Group Discussion) พื้นที่ต้นแบบสร้างใยแมงมุมเพื่อเชื่อมเครือข่ายชุมชนด้วยจิตใจของทุกคนในชุมชน ผนึกคนภูเขาในพื้นที่หลากหลายชาติพันธุ์ ผสานสายน้ำที่หลั่งไหลมารวมกันเกื้อกูลซึ่งกันและกันตลอดไป

บรรณานุกรม

กฤตินีณัฏฐ์ วุฒิสิทธิ์ และคณะ. โครงการศึกษาวิจัยพลวัตการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของโลกที่มีผลกระทบต่อวัฒนธรรม-สังคมไทย. **รายงานวิจัย.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตบริหารธุรกิจ ศศินทร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

นิตยา เงินประเสริฐศรี. “การวิจัยแบบมีส่วนร่วม”. **วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.** ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๗ กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๔๔.

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร. **เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ.** กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธวิธีในการสอน.** กรุงเทพมหานคร: โอเอ็นจี การพิมพ์, ๒๕๔๒.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่. **คู่มือการปฏิบัติศาสนกิจองพระบัณฑิตอาสา.** เชียงใหม่: โรงพิมพ์พี.ดี., ๒๕๕๐.

สุพัตรา สุภาพ. **สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓.

อรทัย อาจอ่ำ และสมศักดิ์ นัคลาจารย์. เครือข่ายอาสาสมัครเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมเอดส์ : **รายงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการ.** นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐.

ลักษณะประชาการจังหวัดแม่ฮ่องสอน, [ออนไลน],แหล่งที่มา : http://www.maehong son.go.th/usrupl/maehongson /document/mhs_popchar.pdf [๔ มีนาคม ๒๕๖๑]

การเมืองภาคประชาสังคมในยุค ๔.๐

ผศ.ดร.ธงชัย สิงอุดม
วิทยาลัยสงฆ์เลย มจร

บทนำ

ประชาสังคม หรือ Civil Society เป็นแนวคิดที่มีเป้าหมายเพื่อการมีสังคมและชุมชนที่เข้มแข็ง ด้วยเป็นแนวคิดที่กว้าง จึงมีผู้ให้คำนิยามไว้หลากหลาย โดยทั่วไปประชาสังคม หมายถึง พื้นที่หรือส่วนของสังคมที่มีประชาชนเป็นผู้แสดงบทบาทหลัก พื้นที่ดังกล่าวจึงไม่ใช่ภาครัฐ ซึ่งปฏิบัติหน้าที่โดยมีกฎหมายรองรับ และภาคธุรกิจเอกชนที่เน้นดำเนินงานโดยมุ่งแสวงหาผลกำไรในพื้นที่ประชาสังคม ประชาชนทั่วไปเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินการที่เป็นอิสระจากภาครัฐ และอยู่นอกบริบทการแข่งขันทางการเมือง ซึ่งกลุ่มและผู้กระทำการทางสังคม อาจมีวัฒนธรรม วิถีชีวิต วิธีคิดอันหลากหลายมาร่วมกันในกิจกรรมที่มีเป้าหมายเพื่อแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูล ถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิด สร้างเอกลักษณ์และความเห็นร่วมกัน รวมถึงต้องมีจุดมุ่งหมายร่วมในการพิทักษ์หรือเพิ่มพูนผลประโยชน์สาธารณะบางประการให้กับสังคม โดยลักษณะของพื้นที่ดังกล่าวสามารถเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ทางการเมือง และทางเศรษฐกิจ

แนวคิดเกี่ยวกับการเมืองภาคประชาสังคม

แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม (Civil Society) เป็นส่วนหนึ่งที่มาจากความเคลื่อนไหวในการปฏิวัติเพื่อต่อต้านระบอบการปกครองที่ไม่เป็นประชาธิปไตย และเป็นแนวคิดหลักในการพัฒนาศักยภาพของประชาชนที่มีฐานะเป็นผู้อยู่ในปกครองของรัฐและผู้มีอำนาจ ให้กลายเป็น “พลเมือง” (Citizen) ซึ่งคำว่าพลเมืองนั้นเป็นการสะท้อนให้เห็นแนวคิดเรื่องสิทธิของประชาชนในฐานะที่เป็นพลเมืองของรัฐ โดยเน้นเรื่องสิทธิของปัจเจกชน และสิทธิในการมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง แต่ในบริบทการสร้างความเข็มแข็งให้กับระบอบประชาธิปไตยก็มีปัญหาเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดความจำเป็นต้องมีเงื่อนไขสำหรับกระบวนการเคลื่อนไหวของประชาสังคม

Linz และ Stepan (2001) ได้เสนอว่า จะต้องมีเงื่อนไขสำหรับ “ประชาสังคม ที่เป็นอิสระและความคงอยู่” เพื่อที่จะสร้างความแข็งแกร่งให้กับระบอบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอของ Bernan (1997) นั้นขัดแย้งกับคำยืนยันของ Schnitter (1997) ที่ว่า ประชาสังคมนั้นมีส่วนช่วยในการสร้างความแข็งแกร่งให้กับระบอบประชาธิปไตย โดย Bernan แย้งว่า ในระบอบการปกครองที่เป็น

ประชาธิปไตยอยู่แล้ว ประชาสังคมอาจเป็น พื้นฐานในการที่จะจัดตั้งระบอบการปกครองแบบรวบอำนาจเบ็ดเสร็จ เช่นยุคของนาซีในเยอรมนี ในสมัยสาธารณรัฐไวมาร์ (Weinar Republic) ก็ได้[๑]

นักปรัชญาเมธีตะวันตกคนสำคัญที่พูดถึงสิทธิของพลเมืองคือ โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) (ค.ศ. 1588-1679) ฮอบส์เชื่อว่า มนุษย์ทุกคนที่เกิดมาต่างก็ได้รับ “สิทธิตามธรรมชาติ” (Natural Right) ที่เท่าเทียมกัน ทุกคนต่างมีสิทธิเท่าเทียมกันไม่ว่าหญิงหรือชาย แต่เนื่องจากหากมนุษย์ทุกคนใช้สิทธิของตนที่อยู่ทั้งหมด อาจก่อให้สังคมเกิดความวุ่นวาย ไร้ระเบียบ มนุษย์จึงได้ตกลงกันที่จะมอบอำนาจบางส่วนให้กับบุคคลกลุ่มหนึ่งให้ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองที่เรียกว่ารัฐ ทำหน้าที่ในการปกครอง รักษาความสงบเรียบร้อยแทนประชาชน

นักปรัชญาเมธีคนสำคัญอีกท่านหนึ่งคือ จอห์น ล็อก (John Locke) (ค.ศ. 1632-1704) เห็นว่านอกจากประชาชนจะมีสิทธิตามธรรมชาติแล้ว อำนาจในการปกครองตนเองที่แท้จริงก็เป็นของประชาชนโดยอยู่ภายใต้กฎแห่งเหตุผล แม้ประชาชนจะยินยอมพร้อมใจมอบอำนาจให้แก่รัฐในการปกครอง แต่รัฐก็จำต้องได้รับความยินยอมจากประชาชน ประชาชนในฐานะที่เป็นพลเมืองเป็นเจ้าของสิทธิการปกครอง และสามารถที่จะเพิกถอนความตกลงนั้นเสียได้หากว่ารัฐไม่ปฏิบัติตามพันธะสัญญาที่ให้ไว้กับประชาชน สัญญาระหว่างพลเมืองที่ทำไว้กับรัฐนั้นคือ “สัญญาประชาคม” (Social Contract)

๑. ความหมายของ “การเมือง”

การเมืองในความหมายทางรัฐสาสตร์นั้นในภาษาอังกฤษใช้คำว่า Politics มาจากคำภาษากรีก “polis” แปลว่า “รัฐ” หรือ“ชุมชนทางการเมือง”มีนักวิชาการหลายท่านให้ความหมายไว้หลากหลายต่างกันขึ้นอยู่กับทัศนะและความเข้าใจของนักวิชาการแต่ละคนซึ่งในที่นี้จะขอรวบรวมไว้พอเป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้[๒]

๑) การเมืองคือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับรัฐ นักคิดอย่างเพลโต, อริสโตเติล, โทมัส ฮอบส์, จอห์น ลอค, รุสโซ, มาเคียวลี และเฮเกล กล่าวว่าการเมืองคือเรื่องราวที่เกี่ยวข้องและโยงใยกับเรื่องของรัฐ รัฐจะมีองค์ประกอบคือ มีอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน อาณาเขต มีผู้ปกครองและมีประชาชนส่วนชาติ หมายถึงที่รวมของกลุ่มชนที่มีพื้นฐานของความเป็นมาและมีพื้นฐานเหมือนกัน เช่น มอญ กะเหรี่ยงถือเป็นชนชาติ แต่ไม่เป็นรัฐ

---

[๑] ศาสตราจารย์ โรเบิร์ต บี อัลบริททัน และ ดร. ถวิลวดี บุรีกุล.**บทบาทของประชาสังคมที่มีต่อการเมืองในด้านการเลือกตั้งของประเทศไทย.** บทความ, หน้า ๑.

[๒] สิทธิพันธ์ พุทธหุน. **แนวทางการศึกษารัฐศาสตร์**. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๓. หน้า ๔-๗.

๒) การเมืองคือเรื่องของอำนาจ (Power) อำนาจหมายถึงความสามารถในการกำหนด ควบคุม และบงการวิถีชีวิตของคนอื่น ซึ่งแนวคิดในเรื่องอำนาจจะมีความเกี่ยวข้องไปถึงคำว่าอิทธิพล (Influent) และอำนาจหน้าที่ (Authority) ถ้าพฤติกรรมใดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเหล่านี้ก็จะเป็นเรื่องของการเมือง

๓) การเมืองคือเรื่องของการใช้อำนาจในการจัดแจงแบ่งสรรทรัพยากรหรือสิ่งที่มีคุณค่าในสังคม ทั้งนี้ในกระบวนการสร้างความอยู่ดีกินดีให้เกิดขึ้นในสังคมใดๆเป็นเรื่องการเมือง เช่นการเลือกผู้แทนก็เป็นการเลือกคนที่ไปสร้างความกินดีอยู่ดีให้กับประชาชน เข้าไปจัดแจงแบ่งสรรงบประมาณ

จากนิยามที่หลากหลายข้างต้น มีการกล่าวว่าเราจะมองการเมืองมองได้จาก ๓ มุมมอง

มุมมองที่ ๑ การมองการเมืองจากพฤติกรรมตามธรรมชาติ ก็จะมองได้ว่า

๑. การเมืองเป็นเรื่องของสถาบันและการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาล

๒. การเมืองเป็นเรื่องกิจกรรมของการจัดสรรทรัพยากรที่มีอย่างจำกัด และ

๓. การเมืองเป็นเรื่องปฏิกิริยาของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจ

มุมมองที่ ๒ การมองการเมืองจากการตั้งคำถามและคำตอบที่สำคัญ ซึ่งคำตอบดังกล่าวก็จะเป็นเรื่องของการเมือง คือ

๑. การถามว่า ทำไมกลุ่มและองค์กรจึงสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางอุปสรรคและการเปลี่ยนแปลง คำตอบของคำถามนี้ก็จะเป็นเรื่องของการเมือง

๒. คำถามที่ว่าทำไมคนบางกลุ่มจึงสามารถขึ้นสู่อำนาจและรักษาอำนาจเอาไว้ได้

๓. คำถามว่าในสภาพเศรษฐกิจและสังคมแบบใดที่นำไปสู่รูปแบบการปกครองในแบบต่างๆ เช่น ทำไมเศรษฐกิจแบบเสรี จึงนำไปสู่การปกครองในระบอบประชาธิปไตย ทำไมเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมนำไปสู่ระบบการปกครองในแบบเป็นอำนาจนิยม หรือเผด็จการ

คำตอบการเมืองนั่นเอง เพราะการเมืองจะเข้าไปใช้อำนาจในการแทรกแซงในวิถีเศรษฐกิจและสังคม

มุมมองที่ ๓ การเมืองหมายถึงพฤติกรรมหรือกิจกรรมที่สำคัญ เช่น

๑. การเมืองคือเรื่องของความขัดแย้ง นักวิชาการอย่างฮันติงตัน ซึ่งเขียนหนังสือเรื่อง Political Order in Changing Society บอกว่าการเมืองคือเรื่องของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่างๆ ในสังคมในเรื่องของผลประโยชน์ที่แต่ละคนแต่ละกลุ่มต้องการให้รัฐตอบสนองความต้องการของตนเองในด้านต่างๆ

๒. การเมืองเป็นเรื่องของการต่อสู้ในเรื่องของอำนาจ การต่อสู้ในเชิงอำนาจในหลายประเทศนำไปสู่การปฏิวัติและการรัฐประหาร ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเมือง โดยเฉพาะในประเทศกำลัง

พัฒนาที่มักจะมีปัญหาความขัดแย้งของผู้นำทางการเมืองมีให้เห็นบ่อยครั้ง นักวิชาการพบว่าถ้านับจำนวนปีที่มีการเลือกตั้งอย่างอิสระกับจำนวนปีของการทำรัฐประหาร รัฐประหารจะมีมากกว่า

๓. การเมืองเป็นกิจกรรมของผู้นำ เป็นการตัดสินใจของผู้นำ การกระทำทุกอย่างของผู้นำจะเกี่ยวข้องกับการเมืองทั้งสิ้น แนวคิดเกี่ยวกับการตัดสินใจ หรือ Decision Approach จะให้ความสำคัญกับการตัดสินใจของผู้นำ

จากคำนิยามที่หลากหลายของคำว่าการเมือง นักวิชาการต่างมองว่า คำว่าการเมืองจะมีฐานความคิดที่คล้ายๆ กันคือ

๑. ทุกสังคมจะมีปัญหาที่คล้ายกันคือทุกสังคมมีทรัพยากรอย่างจำกัด ขณะที่ความต้องการของประชาชนมีมากกว่าทรัพยากรที่รัฐมีอยู่ หรือ Demand มีมากกว่า Supply ตลอดเวลา

๒. จึงต้องมีการจัดลำดับความสำคัญในการตอบสนองความต้องการ ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องมีรัฐที่จะเข้ามาทำหน้าที่ในการจัดแจงแบ่งสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้งในสังคม

๓. ในกระบวนการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด และในกระบวนของการตัดสินใจ จะมีคนบางกลุ่มที่ได้รับประโยชน์บางกลุ่มไม่ได้รับประโยชน์

๔. กลุ่มที่ไม่ได้ประโยชน์ก็จะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยการเรียกร้องให้รัฐบาลเปลี่ยนแปลงนโยบาย หรือดำเนินการจัดสรรทรัพยากรใหม่ การเรียกร้องทำได้หลายรูปแบบอาจจะประท้วง หรือเข้าหาพรรคการเมือง เข้าหานักการเมือง

๕. กลุ่มที่ได้ประโยชน์อยู่แล้วก็จะเข้ามาเรียกร้องเพื่อให้คงแนวทางในการจัดแจงแบ่งสรรทรัพยากรแบบเดิมเอาไว้ โดยพยายามบอกว่าการจัดแจงแบ่งสรรทรัพยากรที่รัฐบาลได้ทำไปแล้วนั้นมีความชอบธรรมแล้ว ถูกต้องแล้ว ทั้งนี้เพื่อเป็นการรักษาสถานภาพที่ได้เปรียบกว่าหรือสถานภาพที่ตนเองได้ประโยชน์เอาไว้ต่อไป

๖. ดังนั้นการเมืองจึงเป็นปฏิกิริยาของผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง และเป็นเรื่องของการแก่งแย่งสิทธิที่จะปกครองในระหว่างผู้ปกครองด้วยกันเอง

จากที่ได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า การเมือง ในข้างต้นนั้น สามารถอธิบายได้เป็น ๒ ฝ่ายคือ

๑) ฝ่ายผู้ปกครอง การเมืองเป็นเรื่องของการแย่งชิง แสวงหาอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้กับสมาชิกสังคม

๒) ฝ่ายของผู้ใต้ปกครอง การเมืองเป็นเรื่องสิทธิหน้าที่ตามกฎหมายของสมาชิกในสังคม เพราะการเมืองมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนเราในหลายๆ ด้าน การเข้าใจความหมายและบทบาททางการเมือง จึงถือเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งของพลเมือง

๒. ความหมายของ “ภาคประชาสังคม”

ประชาสังคม หมายถึง เครือข่าย กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบัน และชุมชนที่มีกิจกรรม หรือมีการเคลื่อนไหวอยู่ระหว่าง รัฐ กับ ปัจเจกชน มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม สังคมประกอบด้วย ๓ ส่วน ได้แก่ รัฐ ประชาสังคม และปัจเจกชน ซึ่งต้องเป็นอิสระต่อกัน

ประชาสังคม เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่เชื่อมอยู่ระหว่างงานส่วนบุคคลในระดับครอบครัวและเพื่อนในด้านหนึ่ง และอีกด้านหนึ่งที่เป็นโลกของรัฐและสถาบัน “ทางการ” ต่างๆ (ดู ดร.เดวิด แมธธิวส์ ใน “องค์ประกอบมูลฐานเรื่องประชาสังคมที่เข้มแข็งและชีวิตสาธารณะที่มีคุณภาพ”)[๓]

ประภาส ปิ่นตบแต่ง ได้นิยามคำว่า “ภาคประชาชน” และ “ภาคประชาสังคม” รวมไปทั้งคำ “ภาคพลเมือง” เป็นคำที่ใช้ในความหมายเดียวกัน

ประภาส ปิ่นตบแต่ง ได้นิยามคำว่า “ภาคประชาชน” และ “ภาคประชาสังคม” รวมไปทั้งคำ “ภาคพลเมือง” เป็นคำที่ใช้ในความหมายเดียวกัน มีคุณสมบัติที่สำคัญคือ มีจุดมุ่งหมาย “สาธารณะ” มากกว่า ส่วนตัว เกิดขึ้นเพื่อนำมาใช้ในการอธิบายกลุ่มก้อนของผู้คนที่ไม่ใช่ “ภาครัฐ” หรือภาคราชการ และไม่ใช่ “ภาคเอกชน”แต่ได้เข้ามามีบทบาทในสังคมการเมืองไทย การขับเคลื่อนประชาสังคมไม่ได้มุ่งสู่การเข้าไปกุมอำนาจรัฐ แต่เป็นการระดมพลังและการแสดงออกซึ่งความหลากหลายของผลประโยชน์ ฯลฯ ที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่การขับเคลื่อนในภาคสังคมการเมือง (เช่น การลงสมัครรับเลือกตั้ง ฯลฯ)

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล[๔] จึงนิยาม การเมืองภาคประชาชนว่าคือ การเคลื่อนไหวอย่างมีจิตสำนึกทางการเมืองของกลุ่มประชาชน เพื่อลดฐานะการครอบงำ รวมทั้งเพื่อโอนอำนาจบางส่วนมาให้ประชาชนใช้ดูแลชีวิตตนเองโดยตรง เป็นปฏิกิริยาตอบโต้การใช้อำนาจรัฐ เพื่อถ่วงดุลอำนาจการครอบงำของระบบตลาดเสรีในภาคประชาชน และเป็นกระบวนการใช้อำนาจทางตรงของประชาชนที่มากไปกว่าการเลือกตั้ง เพื่อเข้าไปสู่กระบวนการทางนโยบายทุกขั้นตอน โดยมีจุดหมายสำคัญคือ การลดระดับการปกครองโดยรัฐ จำกัดขอบเขตอำนาจรัฐ ให้สังคมดูแลตนเอง ถ่วงดุลอำนาจรัฐด้วยสังคมโดยไม่มุ่งยึดอำนาจรัฐ

---

[๓] David Mathews. Reinventing Politics: A Book for Citizens, Community and Institutions อ้างใน รศ.ดร.ณัฐฐ์วัฒน์ สุทธิโยธิน. **แนวคิดพื้นฐานที่สำคัญเกี่ยวกับประชาสังคม (Civil Society) คิดถึง.. การเคลื่อนไหวของ อ.ศศิน เฉลิมลาภ** : http://nattawatt.blogspot.com/๒๐๑๓/๑๐/blog-post_๓๒๒๘.html

[๔] เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, ๒๕๔๗

๓. ความสำคัญของการเมืองภาคประชาสังคม

การเมืองภาคประชาสังคม เป็นองค์กรนอกภาครัฐ เข้ามามีบทบาทในสังคมการเมืองการปกครอง ในรูปแบบของกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มผลประโยชน์ (Interest group) หรือ กลุ่มกดดัน (Pressure group) หรือการประท้วง (Mob) ภายใต้กฎหมาย ภายหลังที่รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันใช้บังคับทั้งในทางการเมืองการปกครอง และกฎหมายแตกต่างไปจากแนวทางกระแสหลักเดิมซึ่งสามารถอธิบายความสำคัญของการเมืองภาคประชาสังคม หรือการเมืองภาคประชาชน ได้ดังนี้[๕]

๑) การเมืองภาคประชาชน ว่าเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดอุดมการณ์การปกครองแบบประชาธิปไตย การอธิบายบนแนวทางนี้พยายามที่จะชี้และอธิบายให้เห็นในเชิงยุทธวิธีว่า ประชาชนสามารถที่จะใช้สิทธิเสรีภาพได้ในทางตรง หรือที่เรียกว่าประชาธิปไตยทางตรง (Direct democracy) เช่น การที่ประชาชนใช้สิทธิในการเสนอกฎหมาย หรือการใช้สิทธิในการถอดถอนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาท้องถิ่น หรือผู้บริหารระดับสูง ก็ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการเมืองภาคประชาชนที่เข้าไปเคลื่อนไหวในโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางการทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ดังที่ปรากฏไว้ในบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ซึ่งเกิดขึ้นโดยกระบวนการในการจัดทำรัฐธรรมนูญที่ประชาชนเข้ามามีส่วนในการจัดทำ ในปัจจุบันก็ยังเป็นอุปสรรค ทั้งนี้เนื่องจากถึงที่สุดแล้วกระบวนการในการตัดสินใจขั้นสุดท้ายก็ยังอยู่ที่การเมืองในระบบ ซึ่งก็คือ พรรคการเมืองและนักการเมือง ในทางยุทธศาสตร์ การเข้าไปเสริมสร้างให้ประชาชนทั้งในฐานะที่เป็นปัจเจก และในฐานะกลุ่มต่างๆ เข้ามามีบทบาททั้งทางตรงและทางอ้อมหรือที่เรียกกันว่า การเพิ่มบทบาททางการเมืองให้กับประชาชนมากกว่าการทำหน้าที่ในการเลือกตั้ง ก็น่าจะช่วยทำให้เกิดการปฏิรูปทางการเมืองได้[๖]

๒) การเมืองภาคประชาชนว่า การที่ประชาชนเข้าร่วมหรือเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมืองที่เป็นทางการ หรือกล่าวให้ถึงที่สุดแล้วก็คือการเมืองภาคประชาชนคือ ประชาธิปไตยโดยผู้แทน (Representative democracy) การที่ประชาชนเข้าเป็นสมาชิกพรรคการเมือง การให้การสนับสนุนพรรคหรือผู้สมัคร การไปใช้สิทธิเลือกตั้งหรือการสมัครรับเลือกตั้ง[๗] ซึ่งเป็นโครงสร้างของระบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ตามแนวทางการอธิบายระบบการปกครองของประเทศอุตสาหกรรม

---

[๕] การตรวจสอบขององค์กรภาคประชาชนในระบบการบริหารงานและกิจการสาธารณะของท้องถิ่น.

[๖] บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. “การสร้างธรรมาภิบาลในสังคมไทย”. สำนักพิมพ์บริษัทวิญญูชน, ๒๕๔๒.

[๗] สุจิต บุญบงการ. “การมีส่วนร่วมทางการเมืองของไทย”. ใน “การพัฒนาทางการเมืองของไทย”. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑. บทที่ ๓ หน้า ๔๕-๗๘ และ บทที่ ๙ หน้า ๒๖๖ – ๒๘๕.

ตะวันตกที่มีอิทธิพลทางความคิดทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เป็นบทบาทของประชาชนที่พึงมีในระบบการเมือง

๓) การเมืองภาคประชาชนว่า การที่ประชาชนเข้าร่วมหรือเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบการจัดการชุมชนท้องถิ่น โดยการดึงเอากลุ่มที่ไม่เป็นทางการ (กลุ่มที่อยู่นอกโครงสร้างองค์กรทางการเมืองที่กำหนดไว้โดยกฎหมาย) เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ทั้งนี้เป็นไปตามแนวคิดส่วนหนึ่งในการพัฒนาชุมชน ภายใต้แนวทางการปรับทิศทางของการกำหนดนโยบายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ ดังจะเห็นได้จากการจัดตั้งประชาคมหมู่บ้าน หรือประชาคมตำบล ในกรณีเช่นนี้ก็เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งจากความพยายามที่จะเข้าไปมีส่วนในการพัฒนาท้องถิ่นที่ไม่ได้เข้าไปในช่องทางทางการเมืองดังในแนวคิดที่อธิบายมาแล้วข้างต้น จากนัยดังที่กล่าวมาได้สะท้อนให้เห็นความหมายของ ”การเมือง” ที่ขยายออกไปจากกรอบการมองการเมืองแบบเดิม ๆ ที่ครอบงำทางความคิดมาเป็นเวลานาน ลักษณะของพัฒนาการทางการเมืองในแนวทางนี้เป็นการเข้าไปขยายพื้นที่สาธารณะ (พื้นที่ในทางการเมือง) ที่อยู่ในการครอบครองของระบบราชการและระบบอุปถัมภ์มาเป็นเวลานาน[๕]

จากความสำคัญข้างต้น การเมืองภาคประชาชน หรือที่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “การเมืองของพลเมือง” เป็นอุดมการณ์ เป็นยุทธศาสตร์และยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวในทางการเมืองทำให้เกิดกลไกต่าง ๆ ที่ภาคประชาชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมและเปิดเวทีสาธารณะ รวมถึงเวทีทางการเมืองในระดับต่าง ๆ อย่างมากมาย ในการพัฒนาประเทศอย่างมีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลไกทางด้านโครงสร้างองค์กรทางกฎหมายที่อยู่ในภาครัฐ เอื้อให้ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมมากขึ้น ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนในระดับต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ประการแรก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางการเมืองในระดับชาติ

ประการที่สอง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างราชการบริหารส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

ประการที่สาม สร้างนวัตกรรมใหม่ๆในการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นที่สอดคล้องกับความหลากหลายของความเป็นท้องถิ่น

ประการที่สี่ สร้างวัฒนธรรมในความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระดับท้องถิ่นใหม่ให้สอดคล้องกับระบบราชการบริหารแบบใหม่ ๆ

---

[๕] การเรียนรู้ที่เหมาะสมในสังคมไทย” พระธรรมปิฎก น.พ.ประเวศ วสี, ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง, รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ต.ค. ๒๕๔๔.

“สิทธิชุมชน เกณฑ์คุณค่าและฐานความคิด”. เสน่ห์ จามริก มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์มนุษยศาสตร์, ๒๕๔๒.

กระบวนการในการนำเสนอและวิธีการอธิบายแนวความคิดที่ว่าด้วยการเมืองภาคประชาชนเท่าที่เป็นอยู่ ณ ขณะนี้ มีการอธิบายที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องจากการอธิบายเกี่ยวกับแนวคิดและอุดมการณ์ที่ว่าด้วยการเมืองของพลเมือง หรือการเมืองภาคประชาชนนั้นไม่ได้มีสถานภาพเป็นองค์ความรู้อยู่ในกระแสวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองและกฎหมายที่เป็นกระแสหลัก

๔. องค์ประกอบของประชาสังคม

จากแนวคิดของผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านดังกล่าวคำว่า “ประชาสังคม” ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ๘ ส่วนดังนี้ คือ[๙]

๑. กลุ่มบุคคล หมายถึง บุคคลตั้งแต่สองคนมารวมตัวกันเป็นกลุ่มในลักษณะของ “กลุ่มสังคม”

๒. ที่มาของบุคคล บุคคลตั้งแต่สองคนที่มารวมตัวกันไม่ใช่ทั้งภาครัฐและไม่ใช่ภาคธุรกิจ

๓. ลักษณะของการรวมตัวกัน มีได้ทั้งการรวมตัวแบบเผชิญหน้ากัน เช่น เวทีการประชุม เวทีชาวบ้าน และการรวมตัวผ่านสื่อหรือช่องทางหรือวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยใช้ชื่อเรียกในรูปแบบต่างๆ

๔. การตั้งชื่อ มีการตั้งชื่อกลุ่มประชาสังคมรูปแบบต่างๆ เช่น กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบัน ชุมชน องค์กร เครือข่าย

๕. ความสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ของกลุ่มบุคคลที่เป็นประชาสังคมมีได้หลายรูปแบบทั้งความสัมพันธ์เชิงสิทธิที่มีอยู่ร่วมกัน ความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกัน ความสัมพันธ์เชิงผลประโยชน์ที่มีร่วมกัน ความสัมพันธ์เชิงจิตสำนึกทางสังคมร่วมกัน ความสัมพันธ์เชิงจุดมุ่งหมาย

๖. ประเด็นร่วมกัน กลุ่มประชาสังคมมีความสนใจในหัวเรื่องและประเด็นเรื่องร่วมกัน หรือในปริมณฑล (area) เดียวกัน

๗. กิจกรรม มีกิจกรรมหรือความเคลื่อนไหวร่วมกัน ที่ดำเนินอยู่ระหว่างโลกที่เป็นภาครัฐกับโลกที่เป็นภาคปัจเจกชน

๘. การสื่อสาร มีการสื่อสารระหว่างบุคคลในกลุ่มตนเอง มีการสื่อสารระหว่างกลุ่มของตนเองกับกลุ่มอื่นๆ มีการสื่อสารระหว่างกลุ่มกับประชาชนหรือสังคม โดยอาจมีการสื่อสารระหว่างกลุ่มของตนเองกับรัฐ และอาจมีการสื่อสารระหว่างกลุ่มของตนเองกับภาคธุรกิจเอกชน

---

[๙] ณัฐฐ์วัฒน์ สุทธิโยธิน .**กระบวนการประชาสังคมในสื่ออินเทอร์เน็ตและสื่อใหม่**. ในบทความหัวข้อการสื่อสารเชิงประเด็น ค้นคืนจากเว็บไซต์ www.thaisustainablelife.com

๕. ประเภทของประชาสังคม

เบนจามิน บาร์เบอร์ อธิบายว่า ประชาสังคมมี ๓ รูปแบบ ได้แก่[๑๐]

๑. ประชาสังคมแบบเสรีนิยม ในความหมายแห่งนัยนี้ ประชาสังคมคือ ภาคเอกชนมองว่ารัฐเป็นผู้มีอำนาจกดขี่และสร้างกฎเกณฑ์มาบังคับ ตามความคิดเสรีนิยมเห็นว่า ตลาดคือเสรีภาพ ผู้ที่ยึดมั่นในแนวคิดนี้ จะยืนยันให้เลือกระหว่างรัฐกับตลาด กล่าวอีกอย่างว่า ประชาสังคมแบบนี้ หมายถึงภาคตลาดเอกชน ภาคของปัจเจกชนที่มีการสมาคมโดยสมัครใจในกลุ่มทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีลักษณะการทำสัญญากันรวมทั้งครอบครัว ตัวอย่างเช่น หอการค้าไทย สมาคมวิชาชีพต่างๆ ก็เป็นประชาสังคมด้วยเช่นกัน

๒. ประชาสังคมแบบชุมชน เป็นประชาสังคมที่มีพื้นฐานอยู่ที่ความต้องการสร้างความเป็นปึกแผ่นและความเข้มแข็งของชุมชน การรวมตัวกันนั้นไม่ใช่โดยใจสมัคร แต่เกิดจากความจำเป็น หรือการผูกพันกันที่ทำให้แยกไม่ออก ไม่เชื่อว่าภาคเอกชนเป็นเพียงความเป็นปึกแผ่นของผู้บริโภค หรือผู้ผลิตเห็นว่าประชาสังคมเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่ใหญ่และปฏิเสธไม่ได้ที่จะผูกพันผู้คนเข้าด้วยกันเริ่มต้นเป็นครอบครัวและสมาคมเครือญาติ เช่น ชนเผ่า เป็นสโมสรพื้นบ้านชุมชน ไปจนถึงลำดับชั้นทางสังคมที่ขยายออกไป กระบวนการประชาสังคมแบบนี้ไม่ได้เป็นประชาธิปไตยเสมอไป แต่มักมีความสัมพันธ์แบบลำดับชั้น มีข้อห้าม และกระทั่งเป็นแบบรวบอำนาจ ประชาสังคมในความหมายนี้ได้แก่ เครือญาติ ศาสนา

๓. ประชาสังคมแบบประชาธิปไตยเข้มแข็ง ประชาสังคมเป็นสิ่งที่อยู่ระหว่างภาครัฐกับภาคธุรกิจเอกชน หรือเป็น ภาคที่สาม ได้แก่ ชุมชนแบบประชา (Civil Community) มีสมาชิกแบบเปิดและเสมอภาค ทั้งยังเปิดโอกาสให้มีงานอาสาสมัครด้วย ประชาสังคมแบบนี้กำลังจะถูกฟื้นฟูขึ้นใหม่ ประชาสังคมแบบประชาธิปไตยเข้มแข็งนี้จะแสดงถึงความแข็งแรงของสังคม และจะช่วยแก้ลักษณะการเป็นลำดับชั้น และการรวบอำนาจในประชาสังคมแบบชุมชนด้วย

พัฒนาการทางการเมืองของภาคประชาสังคม

การพัฒนาการทางการเมืองกว่าสองทศวรรษผ่านกระบวนการสร้างความเป็นประชาธิปไตยเป็นช่วงตอนปลายของยุคกลางไปจนถึงยุคเริ่มเข้าสู่สมัยใหม่ ประมาณศตวรรษที่ ๑๗ ถึง ศตวรรษที่ ๑๘ มีเหตุการณ์ที่สำคัญในยุโรป คือสงครามสามสิบปี (Thirty Years’ War) เป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดระบบ

---

[๑๐] อนุช อาภาภิรม ศตวรรษที่ ๒๑ ความรู้กับความไม่รู้: พื้นที่สำหรับเรา มติชนสุดสัปดาห์ ฉบับประจำวันที่ ๒๑-๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๑๕๔๘ ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๑๓๑๔

รัฐที่มีอำนาจอธิปไตยของตนเอง นักปรัชญาการเมืองในยุคนี้มีความเห็นตรงกันข้ามในเรื่องความสัมพันธ์แบบพันธมิตรระหว่างรัฐกับศาสนจักร โดยมองว่ารัฐและ ศาสนจักรเป็นตัวสกัดกั้นความก้าวหน้าและความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์ เพราะว่ารัฐถือว่าเป็นตัวตนหรือองค์กรทางการเมืองที่ใช้อำนาจบีบบังคับเสรีภาพของปัจเจกชน ขณะเดียวกันศาสนจักรก็มีความชอบธรรมในการปกครองของระบบสมบูรณาญา-สิทธิราชย์ โดยการสถาปนาทฤษฎีเทวสิทธิ (Divine Right) ขึ้นมาครอบงำความคิดของราษฎรให้ยอมรับการปกครองของกษัตริย์ นักปราชญ์การเมืองในยุคนี้มองว่าความเชื่อนี้ขัดขวางเจตจำนงของประชาชน ส่งผลต่อการตื่นตัวทางการเมืองและการเติบโตขององค์กรภาคประชาสังคม จนพัฒนาไปสู่การเป็นรากฐานการปฏิวัติประชาธิปไตยในยุโรป อิทธพลทางความคิดของนักปรัชญาการเมืองในยุคนี้ที่สำคัญได้แก่ โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) จอห์น ล็อค (John Locke) และ ฌ็อง ฌ้ากส์ รุสโซ (Jean-Jacques Rousseau) ความคิดของนักปรัชญาทั้งสามคนจัดอยู่ในกลุ่มความคิดที่เรียกว่าทฤษฎีสัญญาประชาคม (Social Theory) เป็นการนำเสนอความคิดที่อธิบายความชอบธรรมใหม่เกี่ยวกับที่มาของอำนาจรัฐ จากเดิมที่เชื่อกันโดยทั่วไปว่า ผู้ปกครองซึ่งก็คือกษัตริย์มีความชอบธรรมในการใช้อำนาจปกครองที่ได้รับมาจากพระเจ้าที่เรียกว่า อำนาจเทวสิทธิ์ (Diving Right) อำนาจจากสวรรค์นี้ผู้ปกครองได้รับผ่านมาทางศาสนจักร ตามความเชื่อแบบเดิมนี้อำนาจของอาณาจักรและอำนาจของศาสนจักรจึงเป็นอันเดียวกัน แต่อำนาจรัฐตามแนวคิดของนักปรัชญากลุ่มสัญญาประชาคมเสนอขึ้นมาใหม่อ้างที่มาของอำนาจรัฐว่าเกิดจากการยินยอมพร้อมใจกันของมนุษย์ในสังคมมาตกลงจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันด้วยการมอบอำนาจให้ผู้นำทำหน้าที่แทนตนในนามของส่วนรวม นักปรัชญาทั้งสามคนให้เหตุผลแตกต่างกันในการอธิบายถึงความจำเป็นที่มนุษย์ยินยอมมาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมและยอมมอบอำนาจให้ผู้อื่นปกครอง โดยนักทฤษฎีแต่ละคนมีคำอธิบายอ้างถึงพื้นฐานธรรมชาติของมนุษย์ในแง่มุมที่แตกต่างกัน แต่ที่มีทัศนะเหมือนกันคือธรรมชาติของมนุษย์เป็นเหตุแห่งการทำข้อตกลงยินยอมในการจัดตั้งและมอบอำนาจให้ผู้นำ[๑๑]

ประชาสังคมในประเทศไทย

คำ “ประชาสังคม” ปรากฏในสังคมไทยในราวกลางทศวรรษที่ ๒๕๒๐ ซึ่งมีคำอื่นๆ ที่ใช้ในความหมายเดียวกันคือ “ภาคประชาชน” และ “ภาคพลเมือง” ปรากฏการณ์ที่นำมาสู่ “ประชาสังคม” หากมองจากพัฒนาการและการคลี่คลายของกลุ่มพลังทางสังคมการเมืองไทย ประชาสังคม เกิดขึ้นในบริบทซึ่งกลุ่มนักกิจกรรมทางสังคมที่ได้ลงไปทำงานกับชาวบ้านในยุคหลังความเสื่อมถอยของขบวนการ

[๑๑] ชาญโชติ ชมพูนุทม.ล. **แนวคิดประชาสังคมในยุคก่อนสมัยใหม่**.

สังคมนิยม หรือที่บางคนเรียกกันว่า“ยุค การแสวงหาครั้งที่ ๒” ในช่วงทศวรรษ ๒๕๒๐ ที่นำมาสู่การก่อตัวของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ที่ก่อร่างสร้างตัวขึ้นโดยนักพัฒนาภาคเอกชน (NGO) ซึ่งเป็นนักกิจกรรม นักเคลื่อนไหวทางสังคมที่ลงไปทำงานกับชาวบ้านในพื้นที่ชนบท โดย การจัดตั้งองค์กรพัฒนาเอกชนขนาดเล็กขึ้นเพื่ออาศัยเป็นเครื่องมือทำงานกับชาวบ้าน โดยมี เป้าหมายสำคัญอยู่ที่การสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน หรือองค์กรประชาชน (People Organization-PO)[๑๒]

พลวัตของภาคประชาสังคมในประเทศไทยนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปพอสมควรในช่วงทศวรรษที่ ๑๙๙๐ (พ.ศ. ๒๕๓๓–๒๕๔๒) อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากพัฒนาการทางเศรษฐกิจของประเทศในช่วงเวลาดังกล่าว รายงานฉบับหนึ่งของ Pednekar[๑๓] ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเคลื่อนไหวทางสังคมในเชิงต่อต้านรัฐบาล (social protest movement) กับความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ เมื่อเศรษฐกิจของประเทศเติบโตได้รวดเร็วขึ้น การเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชนก็เปลี่ยนจากที่เคยเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องการจัดสรรบริการทางสังคมและสาธารณูปโภคต่างๆ ที่จำเป็นต่อประชาชน ไปเป็นการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมซึ่งเน้นการจัดกิจกรรมรณรงค์เป็นหลัก ขณะเดียวกันพลวัตทางสังคมก็เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน เป็นการเปลี่ยนแปลงที่คู่ขนานไปกับภาวะที่ระบบเศรษฐกิจไทยหันไปพึ่งพาการส่งออกมากขึ้น ซึ่งส่งผลอย่างยิ่งต่อความเหลื่อมล้ำ ทางด้านรายได้ระหว่างประชากรในเมืองและในชนบท องค์การพัฒนาเอกชนจำนวนมากที่เกิดขึ้นในช่วงนี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบทโดยตรง โดยให้ความช่วยเหลือแก่ประชากรผู้ยากไร้และผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ความเจริญเข้าไปไม่ถึง เพื่อช่วยบรรเทาปัญหาความยากจนของประชากรเหล่านั้น รวมทั้งเพื่อส่งเสริมให้พวกเขาสามารถประเมินความจำเป็นในชีวิตเสียใหม่ รักษาวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชุมชนให้ดำรงต่อไปได้ และช่วยปกป้องสิทธิขั้นพื้นฐานของประชากรในชนบทด้วย[๑๔] ขณะเดียวกัน ภาคประชาสังคมยังมีบทบาทสูงในการช่วยให้ประชากรในระดับล่างได้มีความรู้ความเข้าใจมากขึ้นต่อการมีส่วนร่วมในนโยบายต่างๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเขาโดยตรงรวมทั้งช่วยให้เขาเหล่านั้นสามารถต่อต้านโครงการพัฒนาที่ได้รับการออกแบบโดยหน่วยงานจากส่วนกลางโดยที่พวกเขาเองไม่มีส่วนรู้เห็น[๑๕]

---

[๑๒] ประภาส ปิ่นตบแต่ง.**การเมืองภาคประชาชน ขบวนการประชาสังคมในสังคมไทย และบทบาทต่อสังคมการเมืองไทย.**บทความ ; https://tu๑๐๑.org/wp-content/uploads/๒๐๑๖/๐๒/๒-๐๑.pdf

[๑๓] S. Pednekar. ๒๕๓๘. **องค์กรพัฒนาเอกชนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในผืนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้**. กรุงเทพ (สามารถดาวน์โหลดรายงานได้ที่ www.gdrc.org/NGO/thai-ngo.html)

[๑๔] มูลนิธิเอเชีย. ๒๕๔๘. Legal Literacy. กรุงเทพฯ. หน้า ๑๕๗

[๑๕] สำนักงานผู้แทนประจำ ประเทศไทย.**ภาคประชาสังคมในประเทศไทยโดยสังเขป.**; https://think-asia.org/bitstream/handle/๑๑๕๔๐/๕๐๒/csb-tha-th.pdf?sequence=๒

บทบาททางการเมืองของภาคประชาสังคม

ภาคประชาสังคม หรือสังคมของพลเมือง (Civil Society) ซึ่งมีองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) เป็นส่วนหนึ่งในภาคประชาสังคม แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ (๒๕๔๐-๒๕๔๔) มีการเริ่มต้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการร่างแผน และขานรับแนวคิด “ประชาสังคม” ซึ่งเหมาะกับการส่งเสริมให้มีส่วนร่วมของสมาชิกในสังคมที่มองเห็นวิกฤติการณ์ และมีวัตถุประสงค์ในการรวมตัวเพื่อแก้ไขปัญหานั้นร่วมกัน

๑. ประชาสังคมกับบทบาทต่อสังคมการเมืองไทย

๑) ในมิติการสร้างและจรรโลงประชาธิปไตยของสังคมไทย บทบาทของขบวนประชาสังคมในหลายลักษณะที่ผลักดันให้เกิดการทำให้ประชาธิปไตยแบบตัวแทน นับตั้งแต่เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ๒๕๓๕ เป็นต้นมาเราจึงเห็นการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างและจรรโลงประชาธิปไตยในหลายด้าน ดังเช่น การผลักดันให้เกิดการปฏิรูปการเมืองโดย “ขบวนการเคลื่อนไหวธงเขียว” ซึ่งนำมาสู่การขยายการเมืองภาคประชาชนเชิงสถาบัน

๒) มิติด้านนโยบายสาธารณะ ปัจจุบันเราจึงเห็นได้ว่า มีกฎหมายนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาให้แก่คนจนมากมาย (รวมทั้งนโยบายที่เรียก “ประชานิยม” ด้วยเช่นกัน) รัฐธรรมนูญ ๒๕๔๐ และ ๒๕๕๐ ได้มีบทบัญญัติหมวดที่ ๕ ว่าด้วยแนวนโยบายแห่งรัฐ ซึ่งคงจะเป็นการเกินเลยที่จะกล่าวว่า มาจากการเคลื่อนไหวผลักดันโดยขบวนการประชาสังคมที่เติบโตขึ้นมา

ในระดับพื้นที่การเมืองท้องถิ่น จะเห็นได้ว่า การเติบโตขององค์กรชุมชนที่ต้องการสร้างพื้นที่เชิงนโยบายระดับท้องถิ่นโดยเข้าไปเชื่อมกับทั้ง “ท้องถิ่น” และ “ท้องที่” (เช่น งานแบบสภาองค์กรชุมชนและขบวนการจัดการตนเอง ฯลฯ) ก็ควรพิจารณาว่า การขับเคลื่อนโดยประชาสังคมได้นำไปสร้างพื้นที่เชิงนโยบายระดับท้องถิ่นที่ก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น

๒. การเมืองภาคประชาสังคมในยุค ๔.๐

การเคลื่อนไหวภาคประสังคม ได้พัฒนารูปแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ขึ้นมา หรือที่เรียกว่า *New social Movement* ในกรณีขบวนการเคลื่อนไหวในยุคที่มีการแย่งชิงอำนาจกันระหว่าง กลุ่มคนที่เห็นต่างทางการเมือง ๒ กลุ่ม ที่คิดว่าเป็นคนส่วนใหญ่ในสังคม แต่ในความเป็นจริงในยุค ๔.๐ นั้น ยังมีคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ต้องการเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาประเทศโดยไม่หวังผลตอบแทนแต่ต้องการพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็นต่อการกำหนดนโยบายของรัฐ สร้างความร่วมมือกันระหว่างรัฐกับองค์กรประชาสังคม สร้างความชอบธรรมในการทำงานขององค์กรประชาสังคม เสริมสร้างการมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างรัฐ เสริมสร้าง การศึกษาพลเมือง สร้างการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นทุนทางสังคม

เป็นการสร้างทางเลือกและโอกาส ในการเข้าถึงบริการสาธารณะ ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบใหม่ของการเคลื่อนไหวและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาชนในยุคโลกาภิวัฒน์หรือที่เรียกว่าการเมืองแบบหลังสมัยใหม่ ๗ ความสำคัญของกระบวนการเหล่านี้ อยู่ที่การเคลื่อนไหวระดับท้องถิ่นแต่มีเครือข่ายเชื่อมโยงกันในระดับโลก ส่วนเป้าหมายของการเคลื่อนไหวไม่ใช่เพื่อล้มหรือยึดอำนาจรัฐ แต่เป็นสังคมที่มีการรวมตัวกัน ผ่านกระบวนการประกิตสังคม ทำให้เกิดสังคม ที่มีจิตสำนึกผิดชอบร่วมกัน มีการร่วมมือผ่านองค์กรที่หลากหลาย มีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายเพื่อทำการแลกเปลี่ยนข้อมูล มีความคิดเพื่อสร้างเอกลักษณ์ มีความผูกพัน ความเชื่อร่วมกันโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการเข้ามามีอิทธิพลในการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐ หรือเพื่อให้รัฐมีสำนึกรับผิดชอบต่อสาธารณะ จะทำให้เกิดพลังมวลชน เพื่อที่จะเปลี่ยนแปลง หรือ การเข้ามามีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐ ให้เป็นไปตามเป้าหมายของกลุ่มและประโยชน์ส่วนรวม มักถูกเรียกรวมๆว่า“ การเมืองสมัยใหม่ “ Post Modern Politics

บรรณานุกรม

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. **การสร้างธรรมาภิบาลในสังคมไทย.** สำนักพิมพ์บริษัทวิญญูชน, ๒๕๔๒.

พระธรรมปิฎก น.พ. ประเวศ วสี ดร.เอกวิทย์ ณ.ถลาง รศ. ศรีศักรวัลลิโภดม.**การเรียนรู้ที่เหมาะสมในสังคมไทย.** สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ต.ค. ๒๕๔๔.

มูลนิธิเอเชีย. ๒๕๔๘. **Legal Literacy**. กรุงเทพมหานคร.

โรเบิร์ต บี อัลบริททัน และ ดร. ถวิลวดี บุรีกุล.**บทบาทของประชาสังคมที่มีต่อการเมืองในด้านการเลือกตั้งของประเทศไทย.**บทความ.

สิทธิพันธ์ พุทธหุน. **แนวทางการศึกษารัฐศาสตร์.** สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๓.

เสน่ห์ จามริก.**สิทธิชุมชน เกณฑ์คุณค่าและฐานความคิด.** มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์มนุษยศาสตร์, ๒๕๔๒.

สุจิต บุญบงการ. “การมีส่วนร่วมทางการเมืองของไทย”. ใน “การพัฒนาทางการเมืองของไทย”. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑. บทที่ ๓ หน้า ๔๕-๗๘ และ บทที่ ๙

อนุช อาภาภิรม **ศตวรรษที่ ๒๑ ความรู้กับความไม่รู้: พื้นที่สำหรับเรา** มติชนสุดสัปดาห์ ฉบับประจำวันที่ ๒๑-๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๑๕๔๘ ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๑๓๑๔

เว็บไซต์

www.gdrc.org/NGO/thai-ngo.html)

http://nattawatt.blogspot.com/๒๐๑๓/๑๐/blog-post_๓๒๒๘.html

www.thaisustainablelife.com

https://tu๑๐๑.org/wp-content/uploads/๒๐๑๖/๐๒/๒-๐๑.pdf

https://think-asia.org/bitstream/handle/๑๑๕๔๐/๕๐๒/csb-tha-th.pdf?sequence=๒

การบูรณาการการเรียนการสอนกับโครงการ ตามรอยประวัติศาสตร์ไทยภาคภาษาอังกฤษ ของนิสิตชั้นปีที่ ๓ สาขาวิชาภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ผศ.ดร.วิสุทธิชัย ไชยสิทธิ์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

บทนำ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติได้ให้ความสำคัญกับการจัดการเรียนการสอนและบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา เพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนในแต่ละระดับการศึกษา ดังนั้นสถาบันอุดมศึกษาซึ่งมีภารกิจหลัก ๔ ประการ คือ การสอนหรือการผลิตบัณฑิต การสร้างองค์ความรู้ใหม่หรือการวิจัย การบริการวิชาการ และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม จึงกำหนดให้มีการบูรณาการการเรียนการสอนกับพันธกิจต่างๆ ของสถาบันอุดมศึกษาเป็นนโยบายหลักเพื่อพัฒนาบัณฑิตที่พึงประสงค์ และเป็นกรอบสำคัญของการประกันคุณภาพการศึกษา[๑] เช่นเดียวกับสถาบันอุดมศึกษาอื่นๆ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้กำหนดพันธกิจในการจัดการศึกษา ๔ ด้าน คือ ผลิตบัณฑิต วิจัยและพัฒนา ส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคม และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

จากการที่ผู้วิจัยสอนนิสิตระดับอุดมศึกษา สาขาวิชาภาษาอังกฤษ ได้สังเกตผู้เรียนในชั้นเรียนวิชาที่เกี่ยวข้องกับภาษาอังกฤษ เมื่ออาจารย์จัดกิจกรรมให้นิสิตนำเสนอเป็นภาษาอังกฤษ นิสิตเองยังประสบปัญหา เกี่ยวข้องกับการใช้ภาษาอังกฤษอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากนิสิตมีพื้นฐานความรู้และทักษะภาษาอังกฤษที่ต่างกัน และบางรูป/คนยังมีองค์ความรู้และความมั่นใจในการนำเสนอสิ่งที่ได้เรียนรู้ รวมทั้งวิธีการสอน บรรยากาศการเรียนรู้ และสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้ด้วยเช่นกันที่เข้ามาช่วยหนุนเสริมให้การเรียนรู้เกิดผลสัมฤทธิ์ ฉะนั้น ผู้สอนเองถือว่าเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนควรเสาะแสวงหาวิธีการ สร้างบรรยากาศ และจัดหาสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้ให้ผู้เรียน

---

[๑] พระมหาสุทัศน์ นักการเรียน และคณะ, “การสังเคราะห์ความรู้การบูรณาการการเรียนการสอนกับการบริการวิชาการและการวิจัยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”, ๒๒ กันยายน ๒๕๕๖, [ออนไลน์], http://qa.mcu.ac.th/qa_artcles.php?ars_id=๖ [๑๐ ม.ค. ๒๕๖๒].

ได้พัฒนาศักยภาพอย่างเต็มที่ วิธีการเรียนการสอนแบบบูรณาการกับพันธกิจของมหาวิทยาลัยจึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่น่าจะทำให้ผู้เรียนมีความสุขและเข้าใจเนื้อหาได้อย่างแท้จริง สอดคล้องกับพระมหาสุทัศน์ นักการเรียน และคณะ[๒] ที่ได้นำเสนอแนวทางให้อาจารย์ได้จัดการเรียนการสอนตามรูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการพันธกิจอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อผู้เรียน ซึ่งประกอบด้วย รูปแบบที่ ๑ การบูรณาการการเรียนการสอนกับการบริการวิชาการ รูปแบบที่ ๒ การบูรณาการการเรียนการสอนกับการวิจัย รูปแบบที่ ๓ การบูรณาการการเรียนสอนกับการวิจัยและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม รูปแบบที่ ๔ การบูรณาการการเรียนการสอนกับการบริการวิชาการแก่สังคมและวิจัย และรูปแบบที่ ๕ การบูรณาการการเรียนการสอนกับการวิจัย การบริการวิชาการแก่สังคมและการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม นอกจากนี้ ผู้สอนเองควรเป็นผู้ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างเต็มประสิทธิภาพตามหัวใจของการปฏิรูปการศึกษา คือ ยึดผู้เรียนเป็นจุดศูนย์กลาง โดยผู้สอนช่วยจัดประสบการณ์เรียนรู้ที่หลากหลายและเหมาะสมแก่ผู้เรียน ร่วมเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์กับผู้เรียนในสถานการณ์จริง คอยแนะนำและส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาตามศักยภาพของตน[๓] อย่างไรก็ตาม การจัดการเรียนการสอน ผู้สอนควรคำนึงถึงพัฒนาการทางสติปัญญาของผู้เรียน และจัดประสบการณ์ให้ผู้เรียนอย่างเหมาะสมกับระดับพัฒนาการของผู้เรียน ไม่ควรบังคับผู้เรียนในขณะที่ยังไม่พร้อม เพราะอาจทำให้ผู้เรียนเกิดเจตคติที่ไม่ดีต่อการเรียนได้[๔]

จากปัญหาที่ผู้วิจัยประสบและแนวทางในการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการกับพันธกิจของมหาวิทยาลัย ดังนั้น ผู้สอนสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าการจัดการการเรียนการสอนแบบบูรณาการในรายวิชาสถานที่สำคัญทางศาสนาในประเทศไทยภาคภาษาอังกฤษกับโครงการตามรอยประวัติศาสตร์ไทยภาคภาษาอังกฤษ เพื่อช่วยให้ผู้สอนจัดการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนให้สำเร็จตามเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้

---

[๒] เรื่องเดียวกัน.

[๓] วรวิทย์ นิเทศศิลป์ และชวลิต ขอดศิริ, “การบูรณาการการเรียนการสอนด้วยวิธีการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นล้านนา”, **วารสารวิชาการธรรมทรรศน์.** ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม๒๕๖๐): ๒๘๕-๒๙๕.

[๔] ทิศนา แขมมณี, **รูปแบบการเรียนและสอน:ทางเลือกที่หลากหลาย,** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๔๓.

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาความพึงพอใจของนิสิตชั้นปีที่ ๓ สาขาวิชาภาษาอังกฤษ ต่อการบูรณาการกับการเรียนการสอนรายวิชาสถานที่สำคัญทางศาสนาในประเทศไทยภาคภาษาอังกฤษกับโครงการตามรอยประวัติศาสตร์ไทยภาคภาษาอังกฤษ

ระเบียบวิธีวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

เนื้อหาในการวิจัยเกี่ยวข้องกับการฝึกปฏิบัติการพูดบรรยายสถานที่สำคัญภาคภาษาอังกฤษในจังหวัดเชียงใหม่และต่างจังหวัด ดังนี้ วัดสวนดอก วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ วัดช้างล้อม วัดเจดีย์เจ็ดแถว จังหวัดสุโขทัย และวัดพระศรีสรรเพชร์ วัดมงคลบพิตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ขอบเขตด้านประชากร

การศึกษานี้เป็นการวิจัยชั้นเรียน (Classroom research) ประชากรที่เป็นกลุ่มเป้าหมายคือ นิสิตบรรพชิตและคฤหัสถ์ชั้นปีที่ ๓๓ สาขาวิชาภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ จำนวน ๘๒ รูป/คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล แบ่งเป็น ๒ ชนิด คือ

๑. แบบฝึกปฏิบัติการพูดบรรยายสถานที่สำคัญในจังหวัดเชียงใหม่และต่างจังหวัด จำนวน ๗ แผ่น มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

แผ่นที่ ๑ วัดสวนดอก พระอารามหลวง จังหวัดเชียงใหม่ รายละเอียดประวัติและศาสนสถานที่สำคัญภาคภาษาอังกฤษของวิหารหลวง เจดีย์ อุโบสถพระเจ้าเก้าตื้อ กู่ครูบาศรีวิชัย กู่เจ้านายฝ่ายเหนือและศาลาฝาไหล

แผ่นที่ ๒ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ รายละเอียดประวัติและศาสนสถานที่สำคัญภาคภาษาอังกฤษของวิหารหลวง พระธาตุหลวง วิหารลายคำ เจดีย์กู่ลาย อุโบสถสองสงฆ์ และหอไตร

แผ่นที่ ๓ วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ รายละเอียดประวัติและศาสนสถานที่สำคัญภาคภาษาอังกฤษของวิหารน้อยที่ประดิษฐานพระเสตังคมณีและพระศิลา เจดีย์ช้างล้อม หอไตร อุโบสถและแผ่นศิลาจารึกสร้างเมืองเชียงใหม่

แผ่นที่ ๔ วัดช้างล้อม จังหวัดสุโขทัย รายละเอียดประวัติและความเป็นมาสำคัญภาคภาษาอังกฤษของเจดีย์ช้างล้อม

แผ่นที่ ๕ วัดเจดีย์เจ็ดแถว จังหวัดสุโขทัย รายละเอียดประวัติและความเป็นมาที่สำคัญภาคภาษาอังกฤษของวัดเจดีย์เจ็ดแถว

แผ่นที่ ๖ วัดพระศรีสรรเพชร์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รายละเอียดประวัติและความเป็นมาที่สำคัญภาคภาษาอังกฤษของวัดพระศรีสรรเพชร์

แผ่นที่ ๗ วัดมงคลบพิตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รายละเอียดประวัติและความเป็นมาที่สำคัญภาคภาษาอังกฤษของวัดมงคลบพิตร

๒. แบบประเมินความพึงพอใจต่อการบูรณาการการเรียนการสอนรายวิชาสถานที่สำคัญทางศาสนาในประเทศไทยภาคภาษาอังกฤษกับโครงการตามรอยประวัติศาสตร์ไทยภาคภาษาอังกฤษ ประกอบด้วย

๑) วิธีการการเรียนรู้

๒) บรรยากาศการเรียนรู้

๓) สิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ

๔) การแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมต่อการบูรณาการการเรียนการสอนด้วยโครงการตามรอยประวัติศาสตร์ไทยภาคภาษาอังกฤษ

ในการสร้างและหาประสิทธิภาพของแผนการฝึกปฏิบัติการพูดบรรยายสถานที่สำคัญทางศาสนาและจังหวัดเชียงใหม่และต่างจังหวัด จำนวน ๗ แผ่น แบบประเมินความพึงพอใจต่อการบูรณาการการเรียนการสอนรายวิชาสถานที่สำคัญทางศาสนาในประเทศไทยภาคภาษาอังกฤษ ได้ให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๓ ท่านตรวจสอบ แล้วนำมาแก้ไขปรับปรุงก่อนนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลกับนิสิตกลุ่มตัวอย่าง

การวิเคราะห์ข้อมูล

สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วย ค่าเฉลี่ย (Mean) และ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation) โดยการแบ่งเกณฑ์ค่าเฉลี่ยเป็นอันตรภาคชั้น ให้แต่ละชั้นมีค่าความห่างเท่ากัน เนื่องจากชั้นของคะแนนมีอยู่ ๕ ชั้น คือ ๕, ๔, ๓, ๒, และ ๑ การจัดอันตรภาคชั้นจึงต้องอาศัยการหาค่าความแตกต่างระหว่างคะแนนสูงสุด (๕) กับคะแนนต่ำสุด (๑) จากนั้นหารเฉลี่ยด้วยจำนวนชั้นของคะแนน โดยใช้แนวทางของอัจฉรีย์ จันทลักขณา (๒๕๔๒) ในการคำนวณดังนี้

$$\frac{\text{Max} - \text{Min}}{\text{Max}}$$

เมื่อ Max = ข้อมูลที่มีค่าสูงสุด

Min = ข้อมูลที่มีค่าต่ำสุด

เมื่อนำตัวเลขมาแทนค่าในสูตร จะได้

$$\frac{๕ - ๑}{๕} = \frac{๔}{๕} = ๐.๘$$

ค่าเฉลี่ยของอันตรภาคชั้นเท่ากับ ๐.๘ ดังนั้น ระยะห่างของแต่ละชั้นของคะแนนคือ ๐.๘ การแปลผลของระดับคะแนน จึงเป็นดังนี้

คะแนน	คะแนนเฉลี่ย	ความหมาย
๕	๔.๒๑-๕.๐๐	มากที่สุด
๔	๓.๔๑-๔.๒๐	มาก
๓	๒.๖๑-๓.๔๐	ปานกลาง
๒	๑.๘๑-๒.๖๐	น้อย
๑	๑.๐๐-๑.๘๐	น้อยที่สุด

ผลการวิจัย

นิสิตบรรพชิตและคฤหัสถ์ชั้นปีที่ ๓ สาขาวิชาภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ จำนวน ๘๒ รูป/คน ที่ได้ลงทะเบียนเรียนรายวิชาสถานที่สำคัญทางศาสนาในประเทศไทย ภาคเรียนที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๖๐ และได้ตอบแบบประเมินความพึงพอใจบูรณาการการเรียนการสอนรายวิชาสถานที่สำคัญทางศาสนาในประเทศไทยภาคภาษาอังกฤษด้วยโครงการตามรอยประวัติศาสตร์ไทยภาคภาษาอังกฤษ จำนวน ๗๘ ชุด คิดเป็นร้อยละ ๙๕.๑๒ เปอร์เซ็นต์ และมีค่าเฉลี่ยความพึงพอใจประเมินตามวัตถุประสงค์ทุกรายการที่ ๔.๔๗ (มากที่สุด) ทั้งนี้ประกอบด้วย

๑. นิสิตมีความพึงพอใจต่อวิธีการการเรียนรู้โดยภาพรวมในระดับมากที่สุด (๔.๔๘) ดังนี้ การบูรณาการการเรียนการสอนนี้เป็นวิธีการที่ช่วยให้เข้าใจบทเรียนดีขึ้นในระดับมากที่สุด (๔.๕๕) เป็นวิธีการที่ช่วยให้ได้สืบค้นความรู้หลายวิธีในระดับมากที่สุด (๔.๕๓) เป็นวิธีการที่ช่วยให้ได้ค้นพบความรู้ด้วยตนเองในระดับมากที่สุด (๔.๕๑) เป็นวิธีการเรียนรู้ที่มีขั้นตอนชัดเจน และเป็นวิธีการที่ช่วยให้จัดเก็บและนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นระบบ ในระดับมากที่สุดเท่ากัน (๔.๔๗) เป็นวิธีการความ

สอดคล้องกับเนื้อหา และเป็นวิธีการที่ช่วยให้มีการวางแผนการทำงานในระดับมากที่สุดเท่ากัน (๔.๔๔) ตามลำดับ

๒. นิสิตมีความพึงพอใจต่อบรรยากาศการเรียนรู้โดยภาพรวมในระดับมากที่สุด (๔.๔๖) ดังนี้ ทำให้เกิดการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกับผู้อื่น และทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างอิสระตามความสามารถของตนในระดับมากที่สุดเท่ากัน (๔.๕๕) ช่วยให้เกิดความรักและภูมิใจในท้องถิ่น และทำให้มีความรู้ความเข้าใจวิธีการบูรณาการในระดับมากที่สุดเท่ากัน (๔.๕๑) ทำให้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นกับกลุ่มเพื่อน และทำให้เกิดการพัฒนาการคิดวิเคราะห์มากขึ้นในระดับมากที่สุดเท่ากัน (๔.๔๘)สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และความพึงพอใจในภาพรวมการเรียนการสอนแบบบูรณาการในระดับมากที่สุดเท่ากัน (๔.๔๔) ทำให้เกิดความสนุกและพึงพอใจกับบรรยากาศการเรียนรู้ และทำให้มีความรับผิดชอบมากขึ้นในระดับมากที่สุดเท่ากัน (๔.๔๓) ทำให้เกิดความกระตือรือร้นในการเรียน และทำให้ได้ทำประโยชน์แก่ชุมชน ในระดับมากที่สุดเท่ากัน (๔.๔๑) และทำให้ได้นำความรู้ไปประยุกต์ถ่ายทอดแก่ชุมชนในระดับมากที่สุด (๔.๓๗) ตามลำดับ

๓. นิสิตมีความพึงพอใจต่อสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ ในระดับมากที่สุด (๔.๔๗) ดังนี้ รถโดยสารในระดับมากที่สุด (๔.๕๑) อาหารและเครื่องดื่มในระดับมากที่สุด (๔.๔๘) และกิจกรรมระหว่างทัศนศึกษาในระดับมากที่สุด (๔.๔๑) ตามลำดับ ดังตารางต่อไปนี้

รายการประเมิน	**ระดับความพึงพอใจ**		
	X	S.D.	แปลค่า
ก. วิธีการการเรียนรู้			
๑. เป็นวิธีการความสอดคล้องกับเนื้อหา	๔.๔๔	.๕๙	มากที่สุด
๒. เป็นวิธีการที่ช่วยให้เข้าใจบทเรียนดีขึ้น	๔.๕๕	.๕๒	มากที่สุด
๓. เป็นวิธีการที่ช่วยให้ได้ค้นพบความรู้ด้วยตนเอง	๔.๕๑	.๕๙	มากที่สุด
๔.เป็นวิธีการที่ช่วยให้ได้สืบค้นความรู้หลายวิธี	๔.๕๓	.๕๗	มากที่สุด
๕. เป็นวิธีการที่ช่วยให้จัดเก็บและนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นระบบ	๔.๔๗	.๖๓	มากที่สุด
๖. เป็นวิธีการที่ช่วยให้มีการวางแผนการทำงาน	๔.๔๔	.๖๗	มากที่สุด
๗.เป็นวิธีการเรียนรู้ที่มีขั้นตอนชัดเจน	๔.๔๗	.๖๑	มากที่สุด
รวม วิธีการการเรียนรู้	**๔.๔๘**	**.๖๕**	**มากที่สุด**

ข. บรรยากาศการเรียนรู้			
๘. ทำให้เกิดความกระตือรือร้นในการเรียน	๔.๔๑	.๖๕	มากที่สุด
๙. ทำให้เกิดการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกับผู้อื่น	๔.๕๕	.๖๑	มากที่สุด
๑๐. ทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างอิสระตามความสามารถของตน	๔.๕๕	.๕๙	มากที่สุด
๑๑. ทำให้เกิดความสนุกและพึงพอใจกับบรรยากาศการเรียนรู้	๔.๔๓	.๗๑	มากที่สุด
๑๒. ทำให้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นกับกลุ่มเพื่อน	๔.๔๘	.๖๕	มากที่สุด
๑๓. ทำให้มีความรับผิดชอบมากขึ้น	๔.๔๓	.๖๗	มากที่สุด
๑๔. ทำให้เกิดการพัฒนาการคิดวิเคราะห์มากขึ้น	๔.๔๘	.๖๓	มากที่สุด
๑๕. ช่วยให้เกิดความรักและภูมิใจในท้องถิ่น	๔.๕๑	.๕๗	มากที่สุด
๑๖. ทำให้มีความรู้ความเข้าใจวิธีการบูรณาการ	๔.๕๑	.๕๕	มากที่สุด
๑๗. ทำให้ได้ทำประโยชน์แก่ชุมชน	๔.๔๑	.๖๓	มากที่สุด
๑๘. ทำให้ได้นำความรู้ไปประยุกต์ถ่ายทอดแก่ชุมชน	๔.๓๗	.๖๘	มากที่สุด
๑๙. สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน	๔.๔๔	.๖๓	มากที่สุด
๒๐. ความพึงพอใจในภาพรวมการเรียนการสอนแบบบูรณาการ	๔.๔๔	.๖๗	มากที่สุด
รวม บรรยากาศการเรียนรู้	**๔.๔๖**	**.๔๗**	มากที่สุด
ค. ความเห็นอื่นๆ			
๒๑. รถโดยสาร	๔.๕๑	.๖๑	มากที่สุด
๒๒. กิจกรรมระหว่างทัศนศึกษา	๔.๔๑	.๗๑	มากที่สุด
๒๓. อาหารและเครื่องดื่ม	๔.๔๘	.๖๑	มากที่สุด
รวม ความเห็นอื่นๆ	**๔.๔๗**	**.๕๖**	มากที่สุด
รวมความพึงพอใจทั้งหมด	**๔.๔๗**	**.๕๖**	มากที่สุด

นอกจากนี้นิสิตยังได้ให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ดังนี้

๑. การเรียนรู้จากสถานที่ที่ได้ไปท่องเที่ยว เยี่ยมชมสถานที่จริงนั้นย่อมดีกว่าการอ่านเนื้อหาจากในหนังสือเท่านั้น

๒. ได้รับประสบการณ์จริงและเข้าใจประวัติศาสตร์ไทยมากขึ้นจากการเรียนรู้นอกสถานที่

๓. อยากให้มีการเรียนการสอนที่มีการบูรณาการฯ เช่นนี้อีก

๔. มีการบริหารและจัดการในการจัดบูรณาการการเรียนการสอนกับโครงการตามรอยประวัติศาสตร์ไทยภาคภาษาอังกฤษได้ดีมาก

๕. ขอบคุณบุพเพสันนิวาสที่นำพาให้เรามารู้จักกัน เป็นการเดินทางที่ได้ความรู้ สนุกสนานและมีความสุขมาก

๖. ควรมอบหมายให้นิสิตเตรียมกิจกรรม หรือเกมส์ เพื่อมาเล่นกับเพื่อน ๆ ด้วย

๗. ขอบคุณอาจารย์และมหาวิทยาลัยมาก เป็นต้น

การอภิปรายผล

การวิจัยครั้งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความพึงพอใจ ต่อการบูรณาการกับการเรียนการสอนรายวิชาสถานที่สำคัญทางศาสนาในประเทศไทยภาคภาษาอังกฤษกับโครงการตามรอยประวัติศาสตร์ไทยภาคภาษาอังกฤษ นิสิตชั้นปีที่ ๓ สาขาวิชาภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ผลการวิจัยในประเด็นที่ ๑ วิธีการจัดการเรียนรู้: ทำให้ทราบว่าการบูรณาการการเรียนการสอนนี้เป็นวิธีการที่ช่วยให้เข้าใจบทเรียนดีขึ้นในระดับมากที่สุด (๔.๕๕) ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการเรียนการสอนที่ช่วยให้นิสิตได้ฝึกปฏิบัติและเรียนรู้จากสถานที่จริง ทำให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง สนุกสนาน และมีความสุขควบคู่กับการเรียนรู้ดังกล่าวด้วย ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่สำคัญยิ่งในการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (ไพฑูรย์, ๒๕๔๓) นอกจากนี้ การที่ผู้เรียนพยายามที่จะเรียนรู้ตามเป้าหมายที่ผู้สอนกำหนดต้องมีสิ่งเร้าเช่นเดียวกับการที่พนักงานตั้งใจทำงานเพื่อหวังความดีความชอบ เงื่อนไขที่ถูกต้องเป็นแรงจูงใจที่สามารถทำให้แต่ละบุคคลเลือกพฤติกรรมเพื่อตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่ เหมาะสมที่สุดในแต่ละสถานการณ์ที่แตกต่างกันออกไป (Maslow, ๑๙๙๐) ผู้เรียนมีกิจกรรมต้องทำตลอดคาบเรียน ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนและผู้เรียนกับผู้เรียนด้วยกันและนำไปสู่บรรยากาศการเรียนรู้ที่สนุกสนานเป็นมิตรและพึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ผลการวิจัยในประเด็นที่ ๒ บรรยากาศการเรียนรู้: ทำให้ทราบว่าบรรยากาศการเรียนรู้แบบบูรณาการทำให้เกิดการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกับผู้อื่น และทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างอิสระตามความสามารถของตนในระดับมากที่สุดเท่ากัน (๔.๕๕) นอกจากนี้ นิสิตเองยังเกิดความรักและภูมิใจในท้องถิ่น และมีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นกับกลุ่มเพื่อน มีความกระตือรือร้นในการเรียน ถือว่าเป็นการเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง “Learning by Doing” ดังนั้น นิสิตได้เกิดการเรียนรู้จากการกระทำ ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริง ฝึกคิด ฝึกลงมือทำ ฝึกการแก้ปัญหาด้วยตนเองและฝึกทักษะการเสาะแสวงหาความรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม (วรวิทย์ นิเทศศิลป์ และชวลิต ขอดศิริ, ๒๕๖๐) ดังปรากฏที่นิสิตได้ให้ข้อเสนอแนะเพิ่มที่ว่า การเรียนรู้จากสถานที่ที่ได้ไปท่องเที่ยว เยี่ยมชมสถานที่จริงนั้นย่อมดีกว่า

การอ่านเนื้อหาจากในหนังสือเท่านั้น และได้ความรู้ สนุกสนานและมีความสุขมากจากการเรียนการสอนแบบบูรณาการเช่นนี้

ผลการวิจัยในประเด็นที่ ๓ สิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ: ทำให้ทราบว่าสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ ย่อมมีความสำคัญในการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการกับโครงการฯ อาทิเช่น รถโดยสาร อาหารและเครื่องดื่ม และกิจกรรมระหว่างทัศนศึกษา เป็นต้น ถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่สนับสนุนการบูรณาการการเรียนการสอนให้บรรลุเป้าหมายการเรียนรู้ด้วยเช่นกัน (พระมหาสุทัศน์ นักการเรียน และคณะ, ๒๕๕๖)

บทสรุป

โดยสรุป นิสิตบรรพชิตและคฤหัสถ์ชั้นปีที่ ๓ สาขาวิชาภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ มีความพึงพอใจการบูรณาการการเรียนการสอนรายวิชาสถานที่สำคัญทางศาสนาในประเทศไทยภาคภาษาอังกฤษด้วยโครงการตามรอยประวัติศาสตร์ไทยภาคภาษาอังกฤษ ประเมินตามวัตถุประสงค์ทุกรายการที่ ๔.๔๗ (มากที่สุด) ประกอบด้วย วิธีการการเรียนรู้โดยภาพรวมในระดับมากที่สุด (๔.๔๘) บรรยากาศการเรียนรู้โดยภาพรวมในระดับมากที่สุด (๔.๔๖) และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ ในระดับมากที่สุด (๔.๔๗) ดังนั้น การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการรายวิชากับพันธกิจของมหาวิทยาลัยนั้นถือว่าเป็นทางเลือกที่ดีในการสนับสนุนการเรียนรู้ของผู้เรียนได้เป็นอย่างดี เพราะมีวิธีการสอนที่น่าสนใจมากยิ่งขึ้น และบรรยากาศการเรียนการสอนในสถานที่จริงช่วยสร้างแรงจูงใจทำให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จในการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

ทิศนา แขมมณี. **รูปแบบการเรียนและสอน:ทางเลือกที่หลากหลาย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ทิศนา แขมมณีและคณะ. **กระบวนการเรียนรู้:ความหมายแนวทางการพัฒนาและปัญหาข้อข้องใจ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพัฒนาคุณภาพวิชาการจำกัด,๒๕๔๔.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์.**จำเป็นต้องรังสรรค์การศึกษาไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์, ๒๕๔๓

วรวิทย์ นิเทศศิลป์ และชวลิต ขอดศิริ. “การบูรณาการการเรียนการสอนด้วยวิธีการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นล้านนา”, **วารสารวิชาการธรรมทรรศน์.** ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๐) : ๒๘๕-๒๙๕.

แสงสุรีย์ สำอางค์กูล. **จิตวิทยาบุคลิกภาพยุคสหัสวรรษ.** เล่ม ๓. พิมพ์ครั้งที่ ๔. เชียงใหม่ : ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓

อัจฉรีย์ จันทลักขณา. **หลักสถิติเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไป.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๒.

Bloom, B.et all. **Taxonomy of education objectives: The classification of educational goals.** New York: Longman,Green and Co.,Inc., 1959.

Maslow, A.H. **Motivation and Personality**. New York, Evanston, and London: Newbury House Publisher, 1990.

พระมหาสุทัศน์ นักการเรียน และคณะ. "การสังเคราะห์ความรู้การบูรณาการการเรียนการสอนกับการบริการวิชาการและการวิจัยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย", ๒๒ กันยายน ๒๕๕๖, [ออนไลน์], http://qa.mcu.ac.th/qa_artcles.php?ars_id=๖ [๑๐ ม.ค. ๒๕๖๒].

ธรรมชาติของผู้เรียน ธรรมชาติของการเรียนรู้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ผดุง วรรณทอง
ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

การเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งมีความสำคัญสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบันที่บุคคลควรพัฒนาตนเองในด้านต่างๆ โดยเฉพาะการคิดวิเคราะห์ คิดอย่างมีวิจารณญาณ การรู้จักเชื่อมโยงความรู้กับการทำงาน และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ตามสภาพความเปลี่ยนแปลงที่เกิดตลอดเวลา และทวีความรวดเร็วมากขึ้นตามความก้าวหน้าของเทคโนโลยี การเรียนรู้ด้วยตนเองมีการศึกษาค้นคว้าอย่างเป็นระบบเมื่อ ๓๐ กว่าปี แนวคิดการเรียนรู้ด้วยตนเองวางบนรากฐานความเชื่อทางมานุษยนิยม (Humanistic philosophy) ที่กำหนดเป้าหมายของการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ไว้ที่การพัฒนาตนเอง (Personal growth)[๑] ดังนั้น การเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นแนวคิดของการเรียนรู้ชนิดหนึ่งที่สนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Life-long learning) ของผู้ใหญ่ที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและสนับสนุนสภาพ “สังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning society)” ได้เป็นอย่างดีการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-Directed Learning : SDL)

การเรียนรู้ด้วยตนเอง

นักการศึกษาได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ด้วยตนเอง ดังนี้

สมคิด อิสระวัฒน์[๒] ให้ความหมายการเรียนรู้ด้วยตนเองว่า เป็นการเรียนรู้ ที่ผู้เรียนมีความคิดริเริ่มด้วยตนเอง โดยอาศัยความช่วยเหลือหรือไม่ก็ได้ ผู้เรียนวิเคราะห์ความต้องการที่จะเรียนรู้ของตน กำหนดเป้าหมายในการเรียนรู้ แยกแยะ เจาะจง แหล่งข้อมูลในการเรียนรู้ คัดเลือกวิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมและประเมินผลการเรียนรู้นั้นๆ

---

[๑] ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ, **รายงานการวิจัยเรื่อง ความพร้อมในการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองของผู้เรียนผู้ใหญ่ของกิจกรรมการศึกษาผู้ใหญ่บางประเภท,** (กรุงเทพมหานคร: สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๔.

[๒] สมคิด อิสระวัฒน์, **รายงานการวิจัยเรื่อง ลักษณะการเรียนรู้ด้วยตัวเองของคนไทย,** (กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๘), หน้า ๔.

ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ[๓] กล่าวว่า การเรียนรู้ด้วยตนเอง คือกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนจะเรียนด้วยความช่วยเหลือสนับสนุนจากภายนอกตัวผู้เรียนหรือไม่ก็ตาม ริเริ่มการเรียนรู้ เลือกเป้าหมาย แสวงหาแหล่งทรัพยากรของการเรียนรู้ เลือกวิธีการเรียนรู้ จนถึงการประเมินความก้าวหน้าของการเรียนรู้ของตนเอง

กริฟฟิน (Griffin)[๔] กล่าวว่า การเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นการจัดประสบการณ์การเรียนรู้เฉพาะของบุคคล โดยมีเป้าหมายที่จะพัฒนาการเรียนรู้ ความสามารถในการวางแผน การปฏิบัติตามแผน และการประเมินผลการเรียนรู้ของตน

บรุ๊คฟิลด์ (Brookfield)[๕] กล่าวว่า การเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นการแสวงหาความรู้โดยผู้เรียนเป็นผู้กำหนดเป้าหมายการเรียนที่ชัดเจน ควบคุมกิจกรรมการเรียนของตนในด้านเนื้อหาและวิธีการเรียน ซึ่งอาจขอความช่วยเหลือในด้านต่างๆ เช่น การกำหนด และใช้หนังสือประกอบการเรียนหรือบทความต่างๆ จากบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเลือกวิธีการประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง

สรุปว่า การเรียนรู้ด้วยตนเอง คือ กระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนริเริ่มการเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ความต้องการ และความถนัดมีเป้าหมาย รู้จักแสวงหาแหล่งทรัพยากรของการเรียนรู้ เลือกวิธีการเรียนรู้ จนถึงการประเมินความก้าวหน้าของการเรียนรู้ของตนเอง โดยจะดำเนินการด้วยตนเอง หรือร่วมมือช่วยเหลือกับผู้อื่นหรือไม่ก็ได้วัตถุประสงค์การเรียนรู้ด้วยตนเองการเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นคุณลักษณะที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตที่มีประสิทธิภาพซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการศึกษาในปัจจุบันที่จะต้องมีการส่งเสริมให้บุคคลมีคุณลักษณะของการชี้นำตนเองในการเรียนรู้ เพื่อให้บุคคลมีประสบการณ์ และมีศักยภาพในการแสวงหาความรู้เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาตลอดชีวิตต่อไป

---

[๓] ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ, **รายงานการวิจัยเรื่อง ความพร้อมในการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองของผู้เรียนผู้ใหญ่ของกิจกรรมการศึกษาผู้ใหญ่บางประเภท**, หน้า ๔.

[๔] Griffin, C., **Curriculum Theory in Adult Lifelong Education,** (London: Crom Helm, 1983), p. 153.

[๕] Brookfield, **S.D. “Self-Directed Adult Learning: A Critical Paradigm”,** Adult Education Quarterly, 1984), p. 61.

รูปแบบกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง

วัฒนาพร ระงับทุกข์[๖] ได้เสนอหลักการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง ดังนี้ คือ

๑. ศึกษาผู้เรียนเป็นรายบุคคล เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีความแตกต่างกันทั้งในด้านความสามารถในการเรียนรู้ วิธีการเรียนรู้เจตคติ ฯลฯ ดังนั้น การจัดการเรียนรู้จึงต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านความสามารถในการเรียนรู้ และวิธีการเรียนรู้ โดยจัดการเรียนรู้ เนื้อหา และสื่อที่เอื้อต่อการเรียนรู้รายบุคคล รวมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้นำเอาประสบการณ์ของตนมาใช้ในการเรียนรู้ด้วย

๒. จัดให้ผู้เรียนมีส่วนรับผิดชอบในการเรียน การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีเมื่อผู้เรียนมีส่วนร่วมรับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเอง ดังนั้น การจัดการเรียนรู้จึงควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีบทบาทตั้งแต่การวางแผนกำหนดเป้าหมายการเรียนที่สอดคล้องกับความต้องการของตน หรือกลุ่มการกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ สื่อการเรียน การเลือกใช้วิธีการเรียนรู้การใช้แหล่งข้อมูล ตลอดจนถึงการประเมินผลการเรียนของตน

๓. พัฒนาทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียน การจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เรียนจะต้องได้รับการฝึกให้มีทักษะและยุทธศาสตร์การเรียนรู้ที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง เช่น การบันทึกข้อความ การจัดประเภทหมวดหมู่ การสังเกตการแสวงหาและใช้แหล่งความรู้ เทคโนโลยีและสื่อที่สนับสนุนการเรียนรวมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์ในการตัดสินใจแก้ปัญหา กำหนดแนวทางการเรียนรู้ และเลือกวิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับตนเอง

๔. พัฒนาทักษะการเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น การเรียนรู้ด้วยตนเองไม่ได้หมายความว่าผู้เรียนต้องเรียนคนเดียว โดยไม่มีชั้นเรียนหรือเพื่อนเรียน ยกเว้นการเรียนแบบรายบุคคล โดยทั่วไปแล้ว ในการเรียนรู้ด้วยตนเองผู้เรียนจะได้ทำงานร่วมกับเพื่อน กับครูและบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นจึงต้องพัฒนาทักษะการเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่นให้กับผู้เรียนเพื่อให้รู้จักการทำงานเป็นทีม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกับเพื่อนที่มีความรู้ความสามารถ ทักษะเจตคติที่แตกต่างกัน เพื่อให้สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในกระบวนการเรียนรู้

๕. พัฒนาทักษะการประเมินตนเอง และการร่วมมือกันประเมินในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ผู้เรียนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประเมินการเรียนรู้ ดังนั้น จึงต้องพัฒนาทักษะการประเมินให้แก่ผู้เรียนและสร้างความเข้าใจให้แก่ผู้เรียนว่า การประเมินตนเองเป็นส่วนหนึ่งของระบบประเมินผล รวมทั้ง

---

[๖] วัฒนาพร ระงับทุกข์, **เทคนิคและกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๔๔,** (กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๔), หน้า ๕๐-๕๑.

ยอมรับผลการประเมินจากผู้อื่นด้วย นอกจากนี้ต้องจัดให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์การประเมินผลหลายๆ รูปแบบ

๖. จัดปัจจัยสนับสนุนการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน สภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ดังนั้น บริเวณในโรงเรียนจึงต้องจัดให้เป็นแหล่งความรู้ที่นักเรียนจะค้นคว้าด้วยตนเองได้ เช่น ศูนย์วิทยาการ บทเรียนสำเร็จรูป ชุดการสอน ฯลฯ รวมทั้งบุคลากร เช่น ครูประจำศูนย์วิทยบริการที่ช่วยอำนวยความสะดวกและแนะนำเมื่อผู้เรียนต้องการ ดังนั้น หลักการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองผู้จัดกิจกรรมต้องศึกษาผู้เรียนเป็นรายบุคคล จัดให้ผู้เรียนมีส่วนรับผิดชอบในการเรียน พัฒนาทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียน พัฒนาทักษะการเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น พัฒนาทักษะการประเมินตนเอง และการร่วมมือกันประเมินและจัดปัจจัยสนับสนุนการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน

สรุปได้ว่า แนวคิดการเรียนรู้ด้วยตนเองมีแนวโน้มที่จะเป็นแนวคิดที่สำคัญของวงการการศึกษาผู้ใหญ่ในอนาคต นอกจากนั้นคาดว่าจะเป็นแนวคิดที่มีพลังขับเคลื่อนให้วงการการศึกษาผู้ใหญ่ก้าวหน้าอย่างมาก อย่างไรก็ดียังควรคำนึงถึงการชี้นำตนเองในการเรียนรู้ หรือการเรียนรู้ด้วยตนเองจะเน้นถึงความรับผิดชอบของบุคคลและเชื่อในศักยภาพที่ไม่สิ้นสุดของมนุษย์ (never–ending potential of human) ในการเรียนรู้ด้วยตนเองที่ประสบผลสำเร็จผู้อำนวยความสะดวกต้องมีบทบาทในการร่วมปรึกษาแลกเปลี่ยนความคิด เป็นแหล่งความรู้ตามที่ผู้เรียนต้องการ มีความสัมพันธ์อันดีกับผู้เรียนมีส่วนร่วมในการถ่ายโอนบทบาทการเรียนการสอนและสนับสนุนให้ผู้เรียนคิดอย่างแตกฉาน (Critical thinking) ผู้เรียบเรียง รุ่งอรุณ ไสยโสภณ กลุ่มพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน การเรียนรู้จากประสบการณ์มีรากฐานมาตั้งแต่เริ่มเกิดมนุษย์ชาติการเรียนรู้ในยุคนั้นจะเป็นการเรียนรู้แบบลองผิดลองถูก (Trial and error) โดยมีการประเมินผลที่ชัดเจนคือ การอยู่รอดโดยการดำเนินชีวิตและผลการเรียนรู้ที่ดีที่สุดก็จะเป็นแบบอย่างให้รุ่นต่อไปได้จดจำ เพื่อประยุกต์ใช้สำหรับตนเอง การศึกษาจากประสบการณ์จึงถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานจากนายจ้างสู่ลูกจ้าง จากเพื่อนสู่เพื่อน จากผู้รู้ไปผู้เรียน จนเกิดเป็นการถ่ายทอดความรู้หลายลักษณะ เช่น การฝึกงานการอาชีวะ การจัดการฝึกอบรมในหน่วยงานต่างๆ รวมไปถึงการสอนงาน เป็นต้น ขอบข่ายความหมายของคำว่าการเรียนรู้จากประสบการณ์กว้างขวางมาก ทั้งในทางปฏิบัติและทฤษฎี ต่างมีมุมมองที่สอดคล้องกับสถานการณ์ที่แต่ละคนเผชิญอยู่ในชีวิตประจำวัน ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning) “การเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning) คือกระบวนการสร้างความรู้ ทักษะ และเจตคติด้วยการนำเอาประสบการณ์ เดิมของผู้เรียนมาบูรณาการเพื่อสร้างการเรียนรู้ใหม่ๆ ขึ้น”

ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการทฤษฎีการเรียนรู้

ทฤษฎีการเรียนรู้หลายทฤษฎีได้ประยุกต์ใช้รูปแบบการเรียนรู้จากประสบการณ์ เช่น ทฤษฎีของการเรียนรู้หลายทฤษฎีจากประสบการณ์ของ อับราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow) หรือทฤษฎีของฌอง เพียเจท์ (Jean Piaget) ซึ่งมีบทสรุปในงานวิจัยว่าพัฒนาการของมนุษย์นั้น มาจากการที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวของเขาเอง อย่างไรก็ตามผู้ที่ถือว่าเป็นผู้นำ ซึ่งจุดประกายให้กำเนิดทฤษฎี การเรียนรู้จากประสบการณ์ที่สำคัญๆ ได้แก่ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ฌอง เพียเจท์ (Jean Piaget) เคิร์ท เลวิน (Kurt Lewin) และเดวิท โคล์บ (David Kolb) ต่อเนื่องกันมาตามลำดับความเชื่อของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ในเรื่อง “Learning by doing” “หรือการเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง” เป็นวลีที่ถูกอ้างอิงอย่างแพร่หลายในหมู่นักการศึกษา เขาได้เสนอแนวคิดที่ว่า “เหตุการณ์ต่างๆ ย่อมเกิดและดำเนินอยู่แน่นอน แต่สิ่งที่เราจะต้องคำนึงถึงก็คือความหมายที่แฝงอยู่ในสิ่งนั้นนั่นเอง เขาชี้ให้เห็นความสำคัญของประสบการณ์ที่มนุษย์มีอยู่อย่างหลากหลายแตกต่างกันและสนับสนุนความคิดของนักการศึกษาที่ว่าประสบการณ์นั้นไม่สำคัญเท่ากับว่าผู้เรียนได้เรียนรู้อะไรบ้าง จากประสบการณ์นั้นๆ

เลวิน (Kurt Lewin) มีความคิดคล้ายๆ กับ ดิวอี้ (John, Dewey) เขาเชื่อว่าประสบการณ์จะนำไปสู่การเรียนรู้ได้ก็ต่อเมื่อเราเข้าใจความหมายของประสบการณ์นั้นและสามารถนำออกไปใช้ในการพัฒนาตนเองหรือกลุ่มซึ่งจะต้องมีปัจจัยอื่นๆ อีกหลายอย่างมาสนับสนุนให้เกิดสิ่งเหล่านี้ขึ้นในขณะที่มีการศึกษาค้นคว้าอย่างกว้างขวางเกี่ยวกับประเด็นต่างๆ ที่ได้กล่าวข้างต้น งานของโคล์บ และฟรายก็เป็นที่นิยมใช้อ้างอิงในการอภิปรายถึงประเด็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ โคล์บ และ ฟราย ระบุในผลการวิจัยว่าขณะที่ผู้ใหญ่เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ตามรูปแบบการเรียนรู้ที่ตนถนัด และการเรียนรู้ก็จะเริ่มจากจุดนั้น แต่ผู้ใหญ่ก็จะใช้รูปแบบการเรียนรู้หลายๆ รูปแบบแม้ว่าจะไม่มากหรือได้ผลเท่ากับแบบที่ตนเองถนัด จากข้อคิดเห็นของนักทฤษฎีดังกล่าวนี้ สรุปว่าการเรียนรู้เกิดเป็นวงจรต่อเนื่องโดยผู้เรียนจะเคลื่อนจากการรับรู้ หรือการทำกิจกรรมการเรียนรู้ซึ่งจะส่งเสริมการเรียนรู้ทั้งหมด กิจกรรมบางอย่างก็เป็นที่ชื่นชอบบ้างก็ถูกละเลยไม่มีใครสนใจเอาใจใส่ โคล์บ และ ฟราย ได้คิดค้นวงจรการเรียนรู้ ซึ่งนำไปสู่ข้ออภิปราย ดังนี้วงจรการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning Cycle) ของ โคล์บ และ ฟราย ประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรม (Concrete Experience) กำหนดกรอบแนวคิดให้กับสิ่งที่เป็นนามธรรมและสรุปผล (Abstract Conceptualization) การสังเกต และการแสดงความคิดเห็นหรือการให้ข้อมูลสะท้อนสิ่งที่ได้จากการสังเกต (Reflection of Observation) นำผลสรุปของสิ่งที่เรียนรู้ไปทดลองใช้กับสถานการณ์ใหม่ที่ต่างออกไป (Active Experimentation)

ทฤษฎีการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง (Constructionism)[๗]

ทฤษฎีคอนสตรัคชั่นนิสซึ่ม เป็นทฤษฎีทางการศึกษาที่พัฒนาขึ้นโดย Professor Seymour Papert แห่ง M.I.T. (Massachusette Institute of Technology) เป็นทฤษฎีการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นผู้สร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง

ประสบการณ์ใหม่ / ความรู้ใหม่
+
ประสบการณ์เดิม / ความรู้เดิม
=
องค์ความรู้ใหม่
บุคคล

ซีมัวร์ พาร์เพิร์ท (Seymour Papert) ได้ให้ความเห็นว่า ทฤษฎีการศึกษาการเรียนรู้ ที่มีพื้นฐานอยู่บนกระบวนการการสร้าง ๒ กระบวนการด้วยกัน

สิ่งแรก คือ ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยการสร้างความรู้ใหม่ขึ้นด้วยตนเอง ไม่ใช่รับแต่ข้อมูลที่หลั่งไหลเข้ามาในสมองของผู้เรียนเท่านั้น โดยความรู้จะเกิดขึ้นจากการแปลความหมายของประสบการณ์ที่ได้รับ

สังเกตว่าในขณะที่เรา สนใจทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่อย่างตั้งใจเราจะไม่ลดละความพยายาม เราจะคิดหาวิธีการแก้ไขปัญหานั้นจนได้

สิ่งที่สอง คือ กระบวนการการเรียนรู้จะมีประสิทธิภาพมากที่สุด หากกระบวนการนั้นมีความหมายกับผู้เรียนคนนั้น

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปให้เป็นหลักการต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ได้ดังนี้

๑. หลักการที่ผู้เรียนได้สร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง หลักการเรียนรู้ตามทฤษฎี Constructionism คือ การสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง โดยให้ผู้เรียนลงมือประกอบกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเองหรือได้ปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอกที่มีความหมาย ซึ่งจะรวมถึงปฏิกิริยาระหว่างความรู้ในตัวของผู้เรียนเอง ประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมภายนอก การเรียนรู้จะได้ผลดีถ้าหากว่าผู้เรียนเข้าใจในตนเอง มองเห็นความสำคัญในสิ่งที่เรียนรู้และสามารถเชื่อมโยงความรู้ระหว่างความรู้ใหม่กับความรู้เก่า(รู้ว่า

[๗] ทฤษฎีการเรียนรู้, (ออนไลน์), แหล่งที่มา: http://www.neepandin.com/data/society/society2b.htm (๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑).

ตนเองได้เรียนรู้อะไรบ้าง) และสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมา และเมื่อพิจารณาการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในการเรียนการสอนโดยปกติที่เกิดขึ้นในห้องเรียนนั้นจะสามารถแสดงได้ดังรูป

ความรู้

ครู -------> ผู้เรียน

๒. หลักการที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ โดยครูควรพยายามจัดบรรยากาศการเรียนการสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติกิจกรรมการเรียนด้วยตนเองโดยมีทางเลือกในการเรียนรู้ที่หลากหลาย (Many Choice) และเรียนรู้อย่างมีความสุขสามารถเชื่อมโยงความรู้ระหว่างความรู้ใหม่กับความรู้เก่าได้ ส่วนครูเป็นผู้ช่วยเหลือและคอยอำนวยความสะดวก

๓. หลักการเรียนรู้จากประสบการณ์และสิ่งแวดล้อม หลักการนี้เน้นให้เห็นความสำคัญของการเรียนรู้ร่วมกัน (Social value) ทำให้ผู้เรียนเห็นว่าคนเป็นแหล่งความรู้อีกแหล่งหนึ่งที่สำคัญ การสอนตามทฤษฎี Constructionism เป็นการจัดประสบการณ์เพื่อเตรียมคนออกไปเผชิญโลก ถ้าผู้เรียนเห็นว่าคนเป็นแหล่งความรู้สำคัญและสามารถแลกเปลี่ยนความรู้กันได้ เมื่อเขาจบออกไปก็จะปรับตัวได้ง่ายและทำงานร่วมกับผู้อื่นอย่างมีประสิทธิภาพ

๔. หลักการที่ใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือการรู้จักแสวงหาคำตอบจากแหล่งความรู้ต่างๆ ด้วยตนเอง เป็นผลให้เกิดพฤติกรรมที่ฝังแน่นเมื่อผู้เรียน “เรียนรู้ว่าจะเรียนรู้ได้อย่างไร (Learn how to Learn)”

หลักการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงนำจิตวิทยาการศึกษามาใช้ในการแสดงธรรม อบรมสั่งสอนอยู่เสมอ เมื่อเทียบกับหัวข้อความรู้พื้นฐานของจิตวิทยาการศึกษาแล้ว พระพุทธองค์ได้ทรงใช้ความรู้ตามหลักการนี้ในการสอนเช่นเดียวกัน

จากวิธีสอนตามแนวพระพุทธศาสนาที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ได้ทรงนำจิตวิทยาการศึกษามาใช้ในการแสดงธรรม อบรมสั่งสอนอยู่เสมอ เมื่อเทียบกับหัวข้อความรู้พื้นฐานของจิตวิทยาการศึกษาแล้ว พระพุทธองค์ได้ทรงใช้ความรู้ตามหลักการนี้ในการสอนเช่นเดียวกัน แต่มิได้ประมวลไว้เป็นหลักฐาน จะมีวิธีการสอดแทรกอยู่ในขั้นตอนของการสอนเกือบทุกวิธี ดังนั้น จิตวิทยาการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาจึงกล่าวถึงเรื่องใหญ่ๆ เพียง ๒ เรื่อง คือ[๘]

---

[๘] สุรางค์ โค้วตระกูล, **จิตวิทยาการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓-๔.

๑. ธรรมชาติของผู้เรียน ตามหลักของพระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ว่า ผู้เรียนหรือคนเรานั้นย่อมประกอบด้วยขันธ์ ๕ (คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ) ส่วนปัญหาพื้นฐานของผู้เรียนก็คือ ผู้เรียนนั้นมีอกุศลมูล (โลภะ โทสะ และโมหะ) อยู่มาก ถ้าผู้เรียนไม่เข้าใจวิธีที่จะลดหรือละอกุศลมูลลงได้บ้างแล้ว ก็จะเป็นอันตรายต่อตัวเองและสังคมด้วย นอกจากนี้พระพุทธองค์ยังได้ทรงให้คำนึงถึงจริต (คุณภาพทางจิตใจหรือแนวโน้มทางจิตใจ) ของผู้เรียนด้วย ซึ่งผู้สอนควรหาวิธีการสอนให้เหมาะสมกับจริตของผู้เรียนทั้ง ๖ ประการ คือ

๑) ราคจริต มีความโน้มเอียงในทางรักใคร่
๒) โทสจริต มีความโน้มเอียงในทางโกรธเคือง
๓) โมหจริต มีความโน้มเอียงในทางลุ่มหลง
๔) วิตกจริต มีความโน้มเอียงในทางคิดมาก
๕) สัทธาจริต มีความโน้มเอียงในทางเชื่อง่าย
๖) พุทธจริต มีความโน้มเอียงในทางปัญญา

๒. ธรรมชาติของการเรียนรู้ โดยทั่วไปตามหลักจิตวิทยาการศึกษา ผู้สอนจะต้องทราบว่าผู้เรียนนั้นเรียนรู้สิ่งต่างๆ ได้อย่างไรและโดยวิธีใดบ้าง เพื่อที่จะได้ดำเนินการสอนตามแนวทางของการเรียนรู้เหล่านั้น ซึ่งจะมีผลช่วยให้ผู้เรียนได้เข้าใจ เกิดความรู้ได้ง่ายขึ้น ทำให้ผู้เรียนเกิดทักษะและศักยภาพที่พึงประสงค์อีกด้วย นอกจากนี้ยังทำให้เกิดความสนใจ ตั้งใจที่จะศึกษาหาความรู้ใหม่ๆ ต่อไปอีก

เรื่องธรรมชาติของการเรียนรู้ในทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงลักษณะของการเรียนรู้ไว้หลายประการ เช่น การเรียนรู้ที่เกิดจากการคิด (จินตามยปัญญา) การเรียนรู้ที่เกิดจากการกระทำกรรมฐานหรือภาวนา เป็นต้น ในที่นี้จะกล่าวถึงการเรียนรู้ในระบบขันธ์ ๕ (เบญจขันธ์) ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติที่เกิดขึ้น โดยอาศัยปฏิสัมพันธ์ระหว่างรูปธรรมกับนามธรรม สรุปความแล้วก็คือ จิตของมนุษย์ถูกครอบงำด้วยความไม่รู้ (อวิชชา) ทำให้หลงผิดยึดมั่นในขันธ์ ๕ ว่าเป็นตัวของตัวเอง จนเป็นผลให้จิตวิญญาณ ต้องติดหมุนเวียนอยู่ในสภาพของการเวียน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งเป็นทุกข์ เมื่อใดที่จิตสามารถสลัดหลุดออกจากการครอบงำของอวิชชาได้ จิตก็จะเป็นไทแก่ตัวเอง จิตของมนุษย์จะพ้นจากการครอบงำของอวิชชาได้ด้วยการเจริญสติปัญญา ด้วยวิธีการแห่งวิปัสสนากรรมฐาน คือเริ่มต้นด้วยการรักษาศีล เพื่อให้กาย วาจา เป็นปกติ อยู่ในสายแห่งการทำความดี และฝึกสมาธิด้วยวิธีสมถกรรมฐาน เพื่อให้จิตใจสงบจากความฟุ้งซ่าน อันเนื่องมาจากความโลภ ความโกรธและความหลง จากนั้น จึงเจริญปัญญาด้วยวิธีวิปัสสนากรรมฐาน ที่มุ่งพัฒนาสติ สติสัมปชัญญะและปัญญาในการกำหนดรู้สภาวธรรมที่ปรากฏทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจในปัจจุบัน (กำหนดรู้ปัจจุบันธรรม) ก็เพื่อ

จะให้เห็นสภาวธรรมตามความเป็นจริง ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งมีลักษณะร่วมกันอยู่ ๓ ประการที่เป็นความจริงตลอดทุกกาลและเทศะ คือลักษณะอนิจจัง ลักษณะทุกขัง และลักษณะอนัตตา

เมื่อใดที่รู้ซึ้ง รู้แจ้ง เห็นจริงในลักษณะร่วมกัน ๓ ประการนี้อย่างสมบูรณ์ เมื่อนั้นจิตของมนุษย์ก็จะเปลี่ยนไปด้วยความรู้แจ้ง เห็นจริง และจิตในสภาวะเช่นนี้ คือจิตที่หลุดพ้นจากการครอบงำด้วยศัตรูของจิต ซึ่งได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง และหลุดพ้นจากวัฏสงสารโดยสิ้นเชิง ผู้ที่หลุดพ้นแล้วนี้ ถือได้ว่าเป็นผู้ที่สำเร็จการศึกษาในมหาวิทยาลัยชีวิตอย่างแท้จริง ไม่จำเป็นต้องศึกษาหาความรู้อีกต่อไป ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า “อเสขบุคคล”[๙] การศึกษาจิตวิทยาในพระพุทธศาสนานั้นศึกษาจากขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ที่เรียกว่า “เบญจขันธ์” ทั้งที่เป็นภายในคือ ตนเองและภายนอก คือ คนอื่น ด้วยการสังเกต และอาศัยสติเป็นเครื่องกำหนดรู้ จึงเกิดความรู้มากมาย ซับซ้อนเป็นพระอภิธรรม ซึ่งนำมาประยุกต์ในการกำหนดเป็นพระวินัย และปรากฏเป็นคำสอนในพระสูตร พระพุทธองค์ได้ทรงค้นพบความรู้ อันเป็นประโยชน์ คือค้นพบวิธีตัดกระแสการสื่อสารต่อของจิต เจตสิก ซึ่งทำให้ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไป และพร้อมกันนั้น ด้วยจิตอันบริสุทธิ์จากกิเลส ย่อมมีพลังมากกว่าจิตที่มีกิเลส พระพุทธองค์จึงสามารถทำอิทธิปาฏิหาริย์ที่สูงกว่าพวกเดียรถีย์เจ้าลัทธิทั้งหลาย จนถึงขั้นยมกปาฏิหาริย์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับในหมู่ผู้ที่สนใจทางนี้ว่า เป็นความสามารถพิเศษ จิตวิทยาในพระพุทธศาสนาไม่ขัดกับหลักจิตวิทยาที่เกิดขึ้นภายหลัง เนื่องจากความรู้ทางจิตวิทยาในพระพุทธศาสนานั้น ได้จากการศึกษาเรื่องจริยธรรม ซึ่งจะศึกษาเล่าเรียน และปฏิบัติในเรื่องคุณธรรม ศีลธรรมอย่างกว้างขวาง และลึกซึ้ง เพื่อจะได้ลดการเบียดเบียน และการทุจริตต่อกันลงไปเสีย รู้จักละอายต่อความชั่ว รู้จักประกอบความดี อันจะก่อให้เกิดสันติสุขและความร่มเย็นได้บ้างทั้งในตัวเองและสังคม เพราะจริยธรรมที่ได้ศึกษาเล่าเรียนไว้นั้น จะเป็นเครื่องมือทำให้อันตรกิริยา (Interaction) ระหว่างบุคคลกับสังคม หรือสิ่งแวดล้อม เป็นไปในทางที่ดี ไม่มีปัญหา ไร้การเบียดเบียนไร้ความพยาบาท ฯลฯ มีแต่ความร่มเย็นเป็นสุข มีศรัทธา มีศีลบริสุทธิ์ เชื่อกรรม เมื่อประพฤติธรรมธรรมก็จะรักษาและคุ้มครองให้พ้นภัยได้ สมดังพุทธพจน์ที่ว่า **ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี แปลว่า ธรรม ย่อมรักษา ผู้ประพฤติธรรม**

[๙] วีรยุทธ และนวลเพ็ญ วิเชียรโชติ, **จิตวิทยาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์**, วารสารรวมเล่ม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กราฟิคอาร์ต, ๒๕๒๖), หน้า ๑๒๒.

สรุปว่า หลักการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา มีนัยที่สำคัญ ดังต่อไปนี้[๑๐]

๑. การเรียนรู้ คือ กระบวนการที่ผัสสะทั้ง ๖ ของมนุษย์ได้สัมผัส สัมพันธ์สิ่งเร้า เกิดธาตุรู้มีการกระทำโต้ตอบ ฝึกฝนอบรมตนเองหรือโดยกัลยาณมิตรจนประจักษ์ผลเกิดคุณภาวะ (ความรู้และความดี) สมรรถภาวะ (ความสามารถ) สุขภาวะ (ความผาสุกพอเหมาะพอควร) และอิสรภาวะ (พ้นจากทุกข์และความเป็นทาส)

๒. หลักการเรียนรู้ ๖ หลัก คือ หลักที่หนึ่ง พระพุทธศาสนามองมนุษย์ทั้งในฐานะที่เป็นเอกัตบุคคล และในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมซึ่งต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น **หลักที่สอง** มนุษย์เป็นเวไนยสัตว์หรือเวไนยบุคคล สามารถได้รับการสั่งสอน ฝึกฝน และอบรมบ่มนิสัยได้ **หลักที่สาม** มนุษย์มีภาวะทางสติปัญญามาแต่กำเนิด (สชาติกปัญญา) แม้ว่ามนุษย์จะมีความแตกต่างกันก็จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาให้เกิดการเรียนรู้ (โยคปัญญา)**หลักที่สี่** พระพุทธศาสนาอธิบายหลักการเรียนรู้ของมนุษย์ว่าเกิดขึ้นในวิถีชีวิตทั้งชีวิตมีลักษณะเป็นองค์รวมของรูปกับนาม **หลักที่ห้า** การเรียนรู้ของมนุษย์มี ๓ แกน คือ ๑) การฝึกฝนตนเองเรื่องศีล ๒) การฝึกฝนตนเองเรื่องสมาธิ ๓) การฝึกฝนตนเองเรื่องปัญญา **หลักที่หก** การพัฒนาปัญญา “จุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ที่สำคัญ คือ การเกิดปัญญา” ต้องพัฒนาโดยการแสวงหาความรู้ (สุตมยปัญญา) การฝึกฝนคิดค้น (จินตามยปัญญา) และการฝึกฝนตนเอง (ภาวนามยปัญญา) สมดังพุทธพจน์ที่ว่า **ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺเสสุ แปลว่า ผู้ฝึกฝนดีแล้ว ย่อมประเสริฐในหมู่มนุษย์**

บรรณานุกรม

ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ. **รายงานการวิจัยเรื่อง ความพร้อมในการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองของผู้เรียนผู้ใหญ่ของกิจกรรมการศึกษาผู้ใหญ่บางประเภท.** กรุงเทพมหานคร: สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑.

พุทธทาสภิกขุ. **เยาวชนกับศีลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมทาน, ๒๕๒๒.

วีรยุทธ และนวลเพ็ญ วิเชียรโชติ. จิตวิทยาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์. **วารสารรวมเล่ม.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กราฟิคอาร์ต, ๒๕๒๖.

วัฒนาพร ระงับทุกข์. **เทคนิคและกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.๒๕๔๔**. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๔.

สุรางค์ โค้วตระกูล. **จิตวิทยาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

---

[๑๐] พุทธทาสภิกขุ, **เยาวชนกับศีลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมทาน, ๒๕๒๒), หน้า ๒๔.

สมคิด อิสระวัฒน์. **รายงานการวิจัยเรื่อง ลักษณะการเรียนรู้ด้วยตัวเองของคนไทย.** กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๘.

Griffin, C.. **Curriculum Theory in Adult Lifelong Education**. London: Crom Helm, 1983.

Brookfield, S.D.. **"Self-Directed Adult Learning: A Critical Paradigm".** Adult Education Quarterly, 1984.

ทฤษฎีการเรียนรู้. (ออนไลน์). แหล่งที่มา: http://www.neepandin.com/data/society/society2b.htm (๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑).

การสร้างจิตสำนึกทางคุณธรรมจริยธรรมในองค์กร

ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บทนำ

สถานการณ์บ้านเมืองของประเทศไทยเราในปัจจุบันนี้ดูน่าเป็นห่วงอย่างยิ่งจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่ผลักดันให้สังคมไทยมุ่งความสำเร็จทางวัตถุ คนในสังคมแสวงหาความสำเร็จในชีวิตทางด้านเศรษฐกิจบ้างก็แสวงหาอำนาจบ้าง ก็แสวงหาผลประโยชน์จนหลายคนมองเห็นตรงกันว่าปัจจุบันสังคมไทยเริ่มอ่อนแอลงเรื่อยๆ และกำลังเผชิญกับภาวะวิกฤติหลายด้านทั้งด้านการเมือง การศึกษา ศาสนา เศรษฐกิจสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่พึงวิตกกังวลโดยเฉพาะปัญหาความเสื่อมถอยในด้านคุณธรรมจริยธรรมของคนในประเทศทั้งในระดับนักการเมืองข้าราชการหรือคนในแวดวงอาชีพอื่นๆ ภาพที่เห็นชัดเจนและเป็นข่าวอยู่ทุกวันก็คือการทุจริตคอรัปชั่น การก่ออาชญากรรม การเสพและค้ายาเสพติดและยังแพร่ระบาดไปยังกลุ่มเยาวชนนักเรียนนักศึกษาตั้งแต่ระดับประถมจนถึงอุดมศึกษา พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์อาทิการแต่งกายผิดระเบียบแต่งกายล่อแหลมซึ่งเป็นมูลเหตุก่อให้เกิดอาชญากรรมทางเพศ การที่นักเรียน นักศึกษาขายบริการทางเพศเพียงเพื่อหาเงินมาใช้จ่ายฟุ่มเฟือย การอยู่ร่วมกันฉันท์สามีภรรยาการทะเลาะวิวาทของนักศึกษาทั้งภายในสถาบันเดียวกันและต่างสถาบัน เหล่านี้เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในกลุ่มของเยาวชนดังกล่าวทุกคนต่างลงความเห็นตรงกันว่าเยาวชนไทยของเราขาดการปลูกฝังในด้านคุณธรรมจริยธรรมอาจจะมีอยู่บ้างแต่เป็นแบบฉาบฉวยไม่เกิดผลที่ถาวร ในขณะที่สังคมไทยต้องการเห็นภาพการพัฒนาเยาวชนไทยไปสู่การเป็นบัณฑิตที่มีคุณภาพมีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจมีสติปัญญามีความรู้และคุณธรรมจริยธรรมรวมทั้งไม่ลืมวัฒนธรรมของชาติในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ทุกครั้งที่กล่าวถึงปัญหาคุณธรรมจริยธรรมในสังคมไทยหลายคนมักจะมองไปที่กระบวนการจัดการศึกษาและตอกย้ำเสมอว่าเป็นความล้มเหลวของระบบการศึกษาแต่หากทุกฝ่ายเปิดใจยอมรับว่าปัญหาเรื่องคุณธรรมจริยธรรมนั้นเป็นปัญหาใหญ่ระดับชาติการแก้ไขปัญหานั้นจะต้องเริ่มต้นจากครอบครัวสถานศึกษาและที่สำคัญที่สุดคือผู้ใหญ่ทุกคนในสังคมต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับเด็กและเยาวชน เนื่องจากการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้ประสบผลสำเร็จสูงสุดนั้นต้องปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่าง ถ้าพิจารณาพื้นฐานปัญหาคุณธรรมจริยธรรมของเด็กและเยาวชนไทยส่วนหนึ่งนั้นเริ่มจาก “ปัญหาด้านครอบครัว” ซึ่งเกิดจากการที่ครอบครัว

แตกแยกพ่อแม่ไม่ได้อยู่ด้วยกันพ่อแม่ไม่มีเวลาให้บุตรหลานการใช้ความรุนแรงในครอบครัวและอื่นๆ อีกมากมายซึ่งประเด็นปัญหาของสังคมที่ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนไทยลำดับต้นๆ เช่น ขาดความอบอุ่นจากครอบครัวซึ่งจะนำไปสู่การมีความรักการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควรรวมถึงภัยจากสื่อเทคโนโลยีโดยเฉพาะอินเทอร์เน็ตและการเข้าถึงอบายมุขทั้งเหล้าบุหรี่ยาเสพติดได้ง่ายและที่สำคัญคือ "การขาดแบบอย่างที่ดี" นั่นเองสังคมอยากเห็นภาพเด็กและเยาวชนเป็นเช่นไรทุกคนในสังคมทั้งพ่อแม่ผู้ปกครองครูผู้สอนผู้บริหารนักการเมืองผู้นำสังคมผู้นำประเทศต้องประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีเพราะการเป็นแบบอย่างที่ดีนั้นถือเป็นวิธีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมที่ดีที่สุด

ดังนั้น คุณธรรมจริยธรรมจึงเป็นกลไกของสังคมที่ทำหน้าที่เป็นบรรทัดฐานของความประพฤติเป็นสิ่งที่กำหนดว่าอะไรควรประพฤติปฏิบัติและจะต้องปลูกฝังให้กับคนในสังคมเพราะถ้าคนในสังคมเป็นคนดีแล้วสังคมก็จะมีความสุข แต่ถ้าคนในสังคมไม่ดีก็จะมีความวุ่นวายเดือดร้อนมีการเอารัดเอาเปรียบแก่งแย่งแม้จะมีกฎหมายบังคับไว้คนก็พยายามที่จะหลีกเลี่ยง ในปัจจุบันปัญหาจากความบกพร่องทางจริยธรรมเกิดขึ้นทั่วโลกสังคมมีแต่ความสับสนวุ่นวายคดโกงเอารัดเอาเปรียบกันอยู่ตลอดเวลา การศึกษาค้นคว้าในเรื่องของจริยธรรมมีมานานจนในปัจจุบันเกิดความกระจ่างชัดในเรื่องของจริยธรรมมากขึ้น อย่างไรก็ตามจริยธรรมก็ยังเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนเข้าใจได้ยากและมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบและตัวแปรอีกเป็นจำนวนมากในเรื่องของคุณธรรมจริยธรรมมากขึ้นเท่านั้น

การสร้างจิตสำนึกทางด้านคุณธรรมและจริยธรรมและการที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๑ ได้ระบุว่าคนไทยกำลังประสบปัญหาวิกฤตค่านิยมทางจริยธรรมและพฤติกรรมเชื่อมโยงถึงการดำเนินชีวิตความประพฤติความคิดทัศนคติและคุณธรรมของคนในสังคมสถาบันทางสังคมอาทิสถาบันครอบครัวสถาบันศาสนาและสถาบันการศึกษามีบทบาทน้อยลงในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมและพัฒนาศักยภาพของคนไทยโดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ดังนั้น ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยตามแผนพัฒนาฯฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๕๕ – ๒๕๕๙) จึงมุ่งพัฒนาคนและสังคมไทยโดยเฉพาะหนึ่งในเรื่องหลักคือการพัฒนาคนให้มีคุณธรรมและความรู้[๑]

แนวคิดและทฤษฎี

คุณธรรม (Virtue) และจริยธรรม(Morality หรือ Ethic) ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ นั้นได้อธิบายความหมายของคำ "คุณธรรม" ว่าสภาพคุณงามความดีและ "จริยธรรม"

[๑] จุรีพร กาญจนการุณ, คุณธรรมจริยธรรมและการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี, **วารสารวิชาการวิทยาลัยแสงธรรม** ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๒) : ๓๓.

ว่าธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติศีลธรรมกฎศีลธรรมและคุณธรรมหมายถึง “ธรรมที่เป็นคุณความดี สภาพที่เกื้อกูล”[๒]

คุณธรรมและจริยธรรมจึงเป็นของคู่กันและมักใช้ประกอบกันคุณธรรมเป็นปัจจัยให้เกิดจริยธรรม จริยธรรมเป็นผลของการมีคุณธรรมคุณธรรมจึงเป็นนามธรรมเป็นเรื่องของกุศลธรรมที่ควรปลูกฝังในจิตใจส่วนจริยธรรมซึ่งเป็นรูปธรรมเป็นเรื่องของความประพฤติหรือพฤติกรรมที่ดีงามที่ควรเสริมสร้างให้เกิดขึ้นอย่างไรก็ตามปัจจุบันมีองค์ความรู้ด้านทฤษฎีทางจริยธรรมจำนวนมากที่เป็นต้นแบบของการพัฒนาเชิงจริยธรรม เช่น ทฤษฎีของเพียเจท์โคลเบอร์กฟรอยด์หรือทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมต่างๆ ในที่นี้จะนำเสนอเนื้อหาองค์ประกอบและระดับของจริยธรรมตามแนวคิดของโคลเบอร์ก[๓] ซึ่งถือเป็นนักจิตวิทยาเชิงจริยธรรม

ความหมายของคุณธรรมจริยธรรม

ความหมายของคุณธรรมจริยธรรมนั้นมีนักปรัชญานักการศึกษานักจิตวิทยาตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องได้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้

คำว่า “คุณธรรม” ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

เจริญ ไวรวัจนกุล อธิบายว่าคุณธรรมคือมโนธรรมอันเป็นสำนึกแห่งความดีที่เกิดจากการไตร่ตรองด้วยเหตุผลจนสามารถตัดสินใจได้ว่าสิ่งใดดีสิ่งใดงามแล้วมุ่งมั่นอยู่กับสิ่งดีงามจนเคยชินเป็นคนที่มีคุณธรรมเป็นกิจนิสัยและลักษณะนิสัย[๔]

สงวนสุทธิ เลิศอรุณ กล่าวว่าคุณธรรมหมายถึงคุณงามความดีของบุคคลที่กระทำไปด้วยความสำนึกในจิตใจโดยมีเป้าหมายว่าเป็นการกระทำความดีหรือพฤติกรรมที่ดีซึ่งเป็นที่ยอมรับของสังคม เช่นความเสียสละความมีน้ำใจงาม ความเกรงใจ ความยุติธรรม ความรักเด็กรักเพื่อนมนุษย์และความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น[๕]

---

[๒] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒๔.

[๓] Kohlberg, L, “Moral Stage andMoralization The CognitiveDevelopment Approach in Lihona”, **Moral Development and Behavior :Theory Research and Social Issues**, (New York: Rinehart and Winston,1976).

[๔] เจริญ ไวรวัจนกุล, **ความเป็นครู**, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๓๑), หน้า ๔๕.

[๕] สงวน สิทธิเลิศอรุณ, **ปรัชญาและคุณธรรมสำหรับครู**, พิมพ์ครั้งที่ ๓ , (กรุงเทพมหานคร : อักษรบัณฑิต, ๒๕๒๖), หน้า ๖๕.

สรุปได้ว่าคุณธรรมหมายถึงความสำนึกในจิตใจของบุคคลในทางที่ดีงามอันเกิดจากการไตร่ตรองด้วยเหตุผล ส่งผลต่อความคิดที่ดีนำไปสู่การกระทำและความประพฤติในทางที่ดี เช่นความเสียสละ ความมีน้ำใจ ความรับผิดชอบเป็นต้น

ส่วนคำว่า “จริยธรรม” นั้นมีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลายประเด็นด้วยกันดังนี้

วิลาสลักษณ์ ชัววัลลี ให้ความหมายคุณธรรมจริยธรรมไปด้วยกันว่าเป็นสิ่งที่สังคมเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีและการตัดสินใจเลือกกระทำหรือแก้ปัญหาที่แสดงถึงการมีจริยธรรมที่สูงกว่าเพื่อใช้เป็นแนวทางในการประพฤติให้อยู่ร่วมกันได้อย่างร่มเย็น[๖]

ณรงค์ โชควัฒนา ว่าจริยธรรมหมายถึงการที่บุคคลมีความเห็นอกเห็นใจ มีความเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ตกทุกข์ได้ยาก เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว มีระเบียบวินัยซื่อสัตย์มีความรับผิดชอบ[๗]

บุญมี แท่นแก้ว ให้ความหมายจริยธรรมหมายถึงหลักแห่งความประพฤติที่เห็นว่าดีงามและถูกต้อง[๘]

ปราชญ์ กล้าผจญ ให้ความหมายจริยธรรมหมายถึงความประพฤติอันพึงปฏิบัติต่อตนเองผู้อื่นและสังคมเพื่อก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองเกษมสุขขึ้นในสังคมและสมาชิกของสังคม[๙]

พรนพ พุกกะพันธุ์ กล่าวว่าจริยธรรมหมายถึงสิ่งที่ควรประพฤติและปฏิบัติเหมาะสมในสิ่งที่ถูกต้องซึ่งสังคมยอมรับเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขร่มเย็น[๑๐]

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ ให้ความหมายจริยธรรมหมายถึงความถูกต้องที่ดีงามสังคมทุกสังคมจะกำหนดกฎเกณฑ์กติกาบรรทัดฐานของตนเองว่าอะไรคือสิ่งที่ดีงาม อะไรคือความถูกต้อง[๑๑]

---

[๖] วิลาสลักษณ์ ชัววัลลี, จริยธรรมในเด็กและเยาวชน,**วารสารพฤติกรรมศาสตร์**, ๑๕, ๒๕๕๒, หน้า ๑๖-๒๗.

[๗] ณรงค์ โชควัฒนา, **เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อทางรอดสังคมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร, อมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕.

[๘] บุญมี แท่นแก้ว, **จริยศาสตร์ทั่วไป,**พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า๑๖๘.

[๙] ปราชญ์ กล้าผจญ, **คุณธรรมจริยธรรมจรรยาบรรณวิชาชีพ,** (กรุงเทพมหานคร: เยลโล่การพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑๔.

[๑๐] พรนพ พุกกะพันธุ์, **ภาวะผู้นำและการจูงใจ,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จามจุรีโปรดักท์,๒๕๔๓), หน้า ๑๙.

[๑๑] สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, **ตัวบ่งชี้การปฏิบัติงานที่เหมาะสมสำหรับการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานโครงการและแผนงาน, ข่าวสารวิจัยการศึกษา,** ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๖, ๒๕๓๙. หน้า ๒.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายจริยธรรมหมายถึงธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติศีลธรรมกฎศีลธรรม[๑๒]

บราวน์ (Brown. ๑๙๖๘) ให้ความหมายของจริยธรรมว่าคือกฎระเบียบต่างๆ ที่บุคคลใช้ในการแยกแยะการกระทำที่ถูกต้องออกจากการกระทำที่ผิด

โคลเบิร์ก (Kohberg. ๑๙๗๖) กล่าวว่าจริยธรรมมีพื้นฐานของความยุติธรรมถือเอาการกระจายสิทธิหน้าที่อย่างเท่าเทียมโดยมิได้หมายถึงกฎเกณฑ์ที่บังคับทั่วไปแต่เป็นกฎเกณฑ์ที่มีความเป็นสากลที่คนส่วนใหญ่รับไว้ในทุกสถานการณ์ไม่มีการขัดแย้งเป็นอุดมคติดังนั้นพันธะทางจริยธรรมจึงเป็นการเคารพต่อสิทธิข้อเรียกร้องของบุคคลอย่างเสมอภาคกัน[๑๓]

กล่าวข้างต้นสามารถสรุปได้ ดังนี้ คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดีภายในบุคคลเป็นความจริงแท้หรือสัจธรรมที่ทำให้เกิดการประพฤติปฏิบัติตนในกรอบที่ดีงาม มีจิตใจเต็มเปี่ยมไปด้วยความสุขมีความรักเมตตา ปรารถนาดีไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน ส่วนคำว่าจริยธรรมหมายถึงข้อปฏิบัติหรือหลักความประพฤติที่ดีงามและเป็นไปเพื่อประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคมส่วนรวมอันส่งผลให้ชีวิตมีระเบียบแบบแผน

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม

นักทฤษฎีจริยธรรมได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทางจริยธรรมไว้หลากหลายแนวคิดโดยแต่ละแนวคิดมีความเชื่อพื้นฐานที่แตกต่างกันซึ่งในที่นี้จะนำเสนอแนวคิดทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมที่สำคัญ ๖ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแนวความคิดทฤษฎีพัฒนาการทางความคิดกลุ่มแนวคิด จิตพิสัย กลุ่มแนวคิดพฤติกรรมนิยม กลุ่มแนวคิดจิตพฤติกรรมศาสตร์ กลุ่มแนวคิดสังคมวิทยาและกลุ่มแนวคิดทางศาสนาพร้อมทั้งวิธีการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมที่อาศัยพื้นฐานความคิดของทฤษฎีนั้นดังรายละเอียดต่อไปนี้[๑๔]

๑. กลุ่มแนวคิดทฤษฎีพัฒนาการทางความคิด

นักทฤษฎีกลุ่มพัฒนาการทางความคิดมีความเชื่อว่าพัฒนาการทางจริยธรรมมีความเป็นสากลมีโครงสร้างของความคิดเป็นพื้นฐานและประกอบด้วยเหตุผลเชิงจริยธรรมนอกจากนี้ยังเชื่อว่าจริยธรรมของบุคคลเกิดจากแรงจูงใจเบื้องต้นคือการได้รับการยอมรับการรู้ว่าตนเองมีความสามารถการเคารพ

---

[๑๒] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๙๑.

[๑๓] ศิณาภรณ์ หู้เต็ม, **พฤติกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษาในระดับปริญญาตรี**, (กรุงเทพ-มหานคร : วิทยาลัยราชพฤกษ์,วิทยาลัยราชพฤกษ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑.

[๑๔] ศิณาภรณ์ หู้เต็ม, **พฤติกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษาในระดับปริญญาตรี**, หน้า ๑๕.

และรู้จักตนเองอย่างแท้จริงส่วนบรรทัดฐานเบื้องต้นทางจริยธรรมของบุคคลนั้นทฤษฎีกลุ่มนี้เชื่อว่าเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลอื่นทฤษฎีที่สำคัญในกลุ่มนี้มี ๒ ทฤษฎีคือทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของเพียเจท์และทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบิร์กดังจะเสนอสาระสำคัญของแต่ละทฤษฎีต่อไปนี้

๑.๑ ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของเพียเจท์ (Piaget)

เพียเจท์ (Piaget) เชื่อว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์เป็นไปตามขั้นและขึ้นอยู่กับวัยตลอดจนความฉลาดของบุคคลในการที่จะรับรู้กฎเกณฑ์และลักษณะต่างๆของสังคมตามพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลนั้นโดยขั้นพัฒนาการทางจริยธรรมของเพียเจท์แบ่งเป็น ๒ ขั้นใหญ่ ๆ ดังนี้

๑) ขั้นยอมรับกฎเกณฑ์จากผู้ที่มีอำนาจเหนือตน (Heteronomous) เริ่มตั้งแต่เกิดจนถึง ๘ ปี ในขั้นนี้บุคคลยอมรับกฎเกณฑ์จากผู้ที่มีอำนาจเหนือตนเช่นบิดามารดาครูและบุคคลอื่นที่มีอำนาจมากกว่าและเชื่อว่ากฎระเบียบเป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัวไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้น ระยะนี้บิดามารดาและผู้ใหญ่จึงมีอิทธิพลต่อเด็กอย่างชัดเจน

๒) ขั้นการยอมรับของกฎเกณฑ์ (Autonomous) อายุตั้งแต่ ๙ ปีขึ้นไปในขั้นนี้บุคคลจะมองสิ่งต่าง ๆ อย่างมีความสัมพันธ์กันมากขึ้นและเชื่อว่ากฎระเบียบต่าง ๆ ไม่ใช่สิ่งที่ต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดสมบูรณ์แต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ถ้าทุกคนยอมรับการเปลี่ยนแปลง นั้นในขั้นนี้เป็นระยะที่บุคคลเริ่มพัฒนาจริยธรรมขึ้นสู่ความคิดที่เป็นของตนเองใช้เหตุผลโดยคำนึงถึงความยุติธรรมและพิจารณาจากผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำ

เพียเจท์ เชื่อว่าการที่บุคคลจะพัฒนาจากขั้นยอมรับกฎเกณฑ์จากผู้ที่มีอำนาจเหนือตนมายังขั้นการยอมรับการเปลี่ยนแปลงของกฎเกณฑ์นี้เกิดจากการที่บุคคลได้สัมผัสกับสภาวะรอบตัวที่กว้างขวางขึ้นไปอีกระดับหนึ่งการมีบทบาทในกลุ่มเพื่อนในกลุ่มคนในสังคมประกอบกับพัฒนาการทางสติปัญญาและประสบการณ์ของตนเองวิเคราะห์ปรากฏการณ์ต่าง ๆ จนในที่สุดบุคคลก็จะได้ข้อสรุปต่าง ๆ ที่เป็นหลักการในใจของตนเอง[๑๕]

๑.๒ ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบิร์ก (Kohlberg)

โคลเบิร์ก (Kohlberg) เชื่อว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของแต่ละบุคคลจะผ่านไปตามขั้นพัฒนาการ (Sequential stage) โดยมีพื้นฐานมาจากการให้เหตุผลเชิงตรรกศาสตร์และเชื่อว่าการรับรู้ทางสังคมและบทบาททางสังคมของแต่ละบุคคลนั้นจะมีความสัมพันธ์ในลักษณะปฏิสัมพันธ์กับพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลนั้นสำหรับการตัดสินคุณธรรมตามขั้นต่างๆ นั้น โคลเบิร์กเห็นว่าเป็นผลมาจาก

---

[๑๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

ประสบการณ์ในการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นซึ่งโคลเบิร์กเชื่อว่าสิ่งเหล่านั้นจะนำไปสู่การเรียนรู้ส่วนบุคคลมากกว่าจะเป็นรูปแบบของวัฒนธรรมที่สังคมวางไว้ นอกจากนี้โคลเบิร์กยังเห็นว่าบุคคลที่จะมีจริยธรรมขั้นสูงหรือสามารถใช้เหตุผลทางจริยธรรมขั้นสูงได้นั้น จะต้องสามารถใช้เหตุผลเชิงตรรกะและความสามารถในการรับรู้ทางสังคมในระดับสูงก่อนโดยลำดับขั้นพัฒนาการทางจริยธรรมตามทฤษฎีของโคลเบิร์กนั้นแบ่งออกเป็น ๓ ระดับและแต่ละระดับสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ขั้น[๑๖] ได้แก่

ระดับที่ ๑ ระดับก่อนกฎเกณฑ์(Pre Conventional level) ช่วงอายุ ๒-๑๐ ปี หมายถึงระดับที่การตัดสินใจเลือกกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองโดยไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดแก่ผู้อื่น พัฒนาการของเด็กวัยนี้มี ๒ ขั้นคือ

ขั้นที่ ๑ (อายุ ๒-๗ ปี) ใช้หลักการหลบหลีกการลงโทษคือการมุ่งที่จะหลบหลีกมิให้ตนเองถูกลงโทษทางกายเพราะกลัวความเจ็บปวดที่จะได้รับและจะยอมทำตามคำสั่งของผู้ใหญ่เพราะเป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือตน

ขั้นที่ ๒ (อายุ ๗-๑๐ ปี) ใช้หลักการแสวงหารางวัลคือการเลือกกระทำในสิ่งที่จะนำความพอใจมาให้ตนเองเท่านั้น

ระดับที่ ๒ ระดับตามกฎเกณฑ์ (Conventional level) ช่วงอายุ ๑๐-๑๖ ปี หมายถึงการกระทำตามกฎเกณฑ์ของกลุ่มย่อยๆของตนหรือทำตามกฎหมายและศาสนา บุคคลผู้มีจริยธรรมในระดับนี้ยังต้องมีการควบคุมจากภายนอกแต่ก็มีความสามารถในการเอาใจเขามาใส่ใจเราและสามารถที่จะแสดงบทบาททางสังคมได้ สามารถแบ่งเป็น ๒ ขั้นต่อเนื่องจาก ๒ ขั้นแรก คือ

ขั้นที่ ๓ (อายุ ๑๐-๑๓ ปี) ใช้หลักการทำตามที่ผู้อื่นเห็นชอบยังไม่เป็นตัวของตัวเองชอบคล้อยตามการชักจูงของผู้อื่นโดยเฉพาะเพื่อนๆ

ขั้นที่ ๔ (อายุ ๑๓-๑๖ ปี) ใช้หลักการทำตามหน้าที่ของสังคมมีความรู้เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมของตนจึงถือว่าตนมีหน้าที่ตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่สังคมของตนกำหนดหรือคาดหมาย

ระดับที่ ๓ ระดับเหนือกฎเกณฑ์ (Post Conventional level) ช่วงอายุ ๑๖ ปีขึ้นไป หมายถึงการตัดสินข้อขัดแย้งด้วยการนำมาไตร่ตรองชั่งใจตนเองและตัดสินใจไปตามแต่ว่า จะเห็นความสำคัญของสิ่งใดมากกว่ากันแบ่งออกได้เป็น ๒ ขั้นต่อเนื่องจาก ๔ ขั้นแรกตามลำดับดังนี้คือ

---

[๑๖] ดวงเดือน พันธุมนาวิน, **พฤติกรรมศาสตร์เล่ม ๒ จิตวิทยาจริยธรรมและจิตวิทยาการศึกษา**, (กรุงเทพ-มหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๒๙-๓๐.

ขั้นที่ ๕ ใช้หลักการทำตามคำมั่นสัญญาเห็นความสำคัญของคนส่วนใหญ่ไม่ทำตนให้ขัดต่อสิทธิอันพึงมีพึงได้ของบุคคลอื่นสามารถควบคุมบังคับใจตนเองได้

ขั้นที่ ๖ ใช้หลักการยึดหลักอุดมคติสากลซึ่งเป็นขั้นพัฒนาการที่สูงสุดแสดงทั้งการมีความรู้สากลนอกเหนือจากกฎเกณฑ์ในสังคมของตนและการมีความยืดหยุ่นทางจริยธรรมเพื่อจุดมุ่งหมายในบั้นปลายอันเป็นอุดมคติยิ่งใหญ่

ตามทฤษฎีกลุ่มพัฒนาการทางความคิดเชื่อว่าบุคคลแต่ละคนจะมีหรือไม่มีการพัฒนาหรือมีการพัฒนาช้าเร็วต่างกันโดยระดับจริยธรรมของบุคคลสามารถวัดได้จากเหตุผลเชิงจริยธรรมบุคคลนั้นและสามารถที่จะส่งเสริมให้บุคคลมีการพัฒนาระดับจริยธรรมให้สูงกว่าเดิมได้โดยการเปิดโอกาสให้บุคคลเรียนรู้จากการตัดสินใจทางจริยธรรมร่วมกับผู้อื่นการได้แสดงความคิดเห็นและอภิปรายร่วมกับผู้อื่นจะทำให้บุคคลที่มีเหตุผลเชิงจริยธรรมต่ำเรียนรู้การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมขั้นสูงขึ้น

สำหรับการพัฒนาจริยธรรมตามกลุ่มทฤษฎีพัฒนาการทางความคิดสามารถทำได้หลายวิธีดังสรุปได้ต่อไปนี้[๑๗]

๑. การให้ความรู้ขั้นสูงเป็นการจัดประสบการณ์ให้บุคคลได้รับเหตุผลใหม่และเหนือกว่าที่เคยเป็นอยู่ (ขั้นสูงกว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลนั้นๆ ๑ ขั้น)

๒. การมีโอกาสปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและสภาพแวดล้อมเป็นการจัดประสบการณ์ให้บุคคลได้มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและสภาพแวดล้อม

๓. การให้แสดงบทบาทสมมติเป็นการจัดให้บุคคลได้รับโอกาสสวมบทบาทอื่นนอกเหนือจากที่ตนเป็นอยู่และบทบาทนั้นควรเกี่ยวข้องกับจริยธรรมการรับเอาความคิดและความรู้สึกของคนอื่นจะก่อให้เกิดความคิดความเข้าใจแตกต่างไปจากเดิมและไม่ยึดติดอยู่แต่ตนเอง

๔. การฝึกเผชิญกับปัญหาความขัดแย้งเชิงจริยธรรมกล่าวคือการฝึกเผชิญกับปัญหาความขัดแย้งเชิงจริยธรรมจะช่วยฝึกให้บุคคลได้คิดวิเคราะห์อภิปรายโต้แย้งกันและตัดสินใจโดยพิจารณาความเห็นรวมทั้งกฎเกณฑ์ต่างๆ ในสังคมด้วยโดยปัญหาที่นำมาใช้ในการอภิปรายนั้นควรเป็นปัญหาที่สามารถใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับที่ตรงกับระดับพัฒนาการทางจริยธรรมที่เป็นอยู่และระดับที่สูงกว่าของบุคคลนั้นๆ

๕. การจัดบรรยากาศที่เอื้อต่อการแสดงความคิดเห็นกล่าวคือการที่บุคคลมีบรรยากาศที่เอื้อต่อการแสดงความคิดเห็นอภิปรายเกี่ยวกับปัญหาความขัดแย้งเชิงจริยธรรมร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างเปิดเผยจะช่วยกระตุ้นพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลให้สูงขึ้นได้

---

[๑๗] ทิศนา แขมมณี, **การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมจากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ**, (กรุงเทพมหานคร : เสริมสิน พรีเพรส, ๒๕๔๖), หน้า ๖-๗.

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าตามความเชื่อของกลุ่มทฤษฎีพัฒนาการทางความคิดนั้นเชื่อว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของแต่ละบุคคลแตกต่างกันขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางสติปัญญาและวัยของบุคคลนั้นๆและเห็นว่าการพัฒนาจริยธรรมของบุคคลควรจะพิจารณารูปแบบการพัฒนาที่แตกต่างกันตามความสามารถทางการคิดและวัยของบุคคล

๒. กลุ่มแนวคิดจิตพิสัย

นักคิดกลุ่มจิตพิสัยมุ่งอธิบายพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลโดยมองว่ามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระดับคุณภาพของการเรียนรู้ทางด้านจิตใจ (Affective Domain) ซึ่งแนวคิดทฤษฎีที่สำคัญในกลุ่มนี้คือทฤษฎีจำแนกระดับคุณภาพของการเรียนรู้ด้านจิตใจ จุดเน้นสำคัญของทฤษฎีนี้เชื่อว่าการเรียนรู้ด้านจิตใจจะครอบคลุมความสนใจเจตคติค่านิยมลักษณะนิสัยของบุคคลและเชื่อว่าการเกิดเจตคติและการพัฒนาทางด้านคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลมีขั้นตอนสำคัญดังนี้

๑. ขั้นการรับรู้ (Perceiving or Receiving)
๒. ขั้นการตอบสนอง (Responding)
๓. ขั้นการเห็นคุณค่า (Valuing)
๔. ขั้นจัดระบบ (Organizing)
๕. ขั้นการพัฒนาเป็นลักษณะนิสัย (Characterization)

จากแนวคิดจิตพิสัยจะเห็นได้ว่าในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลนั้นสิ่งสำคัญที่จะเป็นตัวบ่งชี้ถึงความสำเร็จในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลก็คือการเรียนรู้ด้านจิตใจของบุคคลนั้นโดยแนวทางในการพัฒนาจะมีลักษณะเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องกันไปเริ่มจากการให้บุคคลมีโอกาสรับรู้และสนใจในเรื่องที่จะปลูกฝังมีโอกาสในการตอบสนองต่อสิ่งที่สนใจเห็นคุณค่าของสิ่งที่ปฏิบัติและนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างสม่ำเสมอและท้ายที่สุดก็คือการพัฒนาเป็นลักษณะนิสัย

๓. กลุ่มแนวคิดพฤติกรรมนิยม

นักคิดกลุ่มพฤติกรรมนิยมเชื่อว่าพฤติกรรมของบุคคลเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการได้ปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและจะแปรเปลี่ยนไปตามผลที่ได้รับจากการกระทำที่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมนั้นซึ่งผลจากการกระทำนั้นมีอยู่ ๒ ประเภ ทได้แก่ ผลประเภทเสริมแรงซึ่งทำให้พฤติกรรมนั้นมีอัตราเพิ่มขึ้นและผลประเภทถูกลงโทษซึ่งทำให้พฤติกรรมนั้นมีอัตราลดลงหรือหมดไป

สำหรับวิธีการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวคิดพฤติกรรมนิยมนั้นพบว่าสามารถพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลได้ด้วยกระบวนการปรับพฤติกรรมด้วยความพึงปรารถนาตามขั้นตอนที่สำคัญ ดังนี้

๑. บ่งชี้หรือกำหนดพฤติกรรมเป้าหมายให้ชัดเจนและมีลักษณะเป็นพฤติกรรมที่สังเกตได้

๒. ใช้แรงเสริมที่เหมาะสมและถูกหลักการโดยตัวเสริมแรงที่นำมาใช้อาจเป็นตัวเสริมแรงทางสังคมเช่นการให้คำชมเชยยกย่องให้ความสนใจให้เกียรติเป็นต้นหรืออาจเป็นตัวเสริมแรงที่เป็นรางวัลสิ่งของที่สามารถนำมาแลกกับสิ่งของที่ผู้ปรับพฤติกรรมต้องการหรืออาจจะให้แรงเสริมโดยการให้ทำกิจกรรมอื่นที่ชอบทั้งนี้การเสริมแรงที่ใช้ต้องเหมาะสมกับอายุของผู้รับการปรับพฤติกรรม

๓. ติดตามสังเกตการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้รับการปรับพฤติกรรมเมื่อมีพฤติกรรมที่ต้องการเกิดขึ้นควรให้แรงเสริมทันทีในช่วงแรก ๆ ของการปรับพฤติกรรม แต่เมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่งแล้วการให้แรงเสริมควรจะเปลี่ยนเป็นแบบครั้งคราวเพื่อให้พฤติกรรมนั้นคงอยู่อย่างถาวร จากแนวคิดพฤติกรรมนิยมจะเห็นได้ว่าในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลนั้นต้องกำหนดพฤติกรรมคุณธรรมจริยธรรมที่จะพัฒนาให้ชัดเจนสามารถวัดและสังเกตได้โดยวิธีการสำคัญในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลตามแนวคิดนี้คือการปรับพฤติกรรมที่อาศัยตัวเสริมแรงหรือตัวลงโทษเป็นเครื่องมือที่สำคัญ

๔. กลุ่มแนวคิดจิตพฤติกรรมศาสตร์

แนวคิดจิตพฤติกรรมศาสตร์เป็นแนวคิดที่ใช้ในการอธิบายสาเหตุพฤติกรรมของบุคคลโดยใช้รูปแบบปฏิสัมพันธ์นิยม (Interactionism Model) และทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมมาเป็นกรอบในการกำหนดสาเหตุต่างๆ ของพฤติกรรม[๑๘] ซึ่งตามรูปแบบปฏิสัมพันธ์นิยมเชื่อว่าสาเหตุของพฤติกรรมของบุคคลมีอย่างน้อย ๔ สายหลักดังนี้

๑. สาเหตุฝ่ายสถานการณ์ซึ่งได้แก่สิ่งต่างๆที่รอบตัวบุคคลเช่นปทัสถานทางสังคมการสนับสนุนจากบุคคลรอบตัวเป็นต้น

๒. สาเหตุฝ่ายจิตลักษณะเดิมซึ่งเป็นจิตลักษณะหรือบุคลิกภาพที่ติดตัวมาหรืออาจเกิดจากการถ่ายทอดทางสังคมเช่นสุขภาพจิต ประสบการณ์ทางสังคม สติปัญญาค่านิยมเป็นต้น

๓. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสาเหตุฝ่ายสถานการณ์กับฝ่ายจิตลักษณะเดิมซึ่งเรียกว่าปฏิสัมพันธ์แบบกลไก (Mechanical Interaction)

๔. สาเหตุฝ่ายจิตลักษณะตามสถานการณ์หรือที่เรียกว่าปฏิสัมพันธ์ภายในตนเช่นเจตคติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือความเครียดเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นต้น

ส่วนทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมได้ทำการศึกษาวิจัยถึงสาเหตุพฤติกรรมของคนดีและคนเก่งโดยได้ทำการประมวลผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสาเหตุของพฤติกรรมต่าง ๆ ของคนไทยทั้งเด็กและ

---

[๑๘] ดวงเดือน พันธุมนาวิน, **พฤติกรรมศาสตร์เล่ม ๒ จิตวิทยาจริยธรรมและจิตวิทยาการศึกษา,** หน้า ๑๐๕-๑๐๘.

ผู้ใหญ่อายุตั้งแต่ ๖-๖๐ ปีว่าพฤติกรรมเหล่านั้นมีสาเหตุทางจิตใจอะไรบ้างและได้นำมาประยุกต์เป็นทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมสำหรับคนไทยขึ้นโดยแบ่งต้นไม้จริยธรรมออกเป็น ๓ ส่วน[๑๙] ดังนี้

๑. ส่วนที่หนึ่งได้แก่ดอกและผลไม้บนต้นที่แสดงถึงพฤติกรรมการทำดีละเว้นชั่วและพฤติกรรมการทำงานอย่างขยันขันแข็งเพื่อส่วนรวมซึ่งล้วนแต่เป็นพฤติกรรมของพลเมืองดี พฤติกรรมที่เอื้อเฟื้อต่อการพัฒนาประเทศ

๒. ส่วนที่สองได้แก่ส่วนลำต้นของต้นไม้แสดงถึงพฤติกรรมการทำงานอาชีพอย่างขยันขันแข็งซึ่งประกอบด้วยจิตลักษณะ ๕ ด้านคือ

๑) เหตุผลเชิงจริยธรรม
๒) มุ่งอนาคตและการควบคุมตนเอง
๓) ความเชื่ออำนาจในตน
๔) แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์
๕) ทัศนคติคุณธรรมและค่านิยม

๓. ส่วนที่สามได้แก่รากของต้นไม้ที่แสดงถึงพฤติกรรมการทำงานอาชีพอย่างขยันขันแข็งซึ่งประกอบด้วยจิตลักษณะ ๓ ด้านคือ

๑) สติปัญญา
๒) ประสบการณ์ทางสังคม
๓) สุขภาพจิต

จิตลักษณะทั้งสามนี้อาจใช้เป็นสาเหตุของการพัฒนาจิตลักษณะ ๕ ประการที่ลำต้นของต้นไม้ก็ได้กล่าวคือบุคคลจะต้องมีลักษณะพื้นฐานทางจิตใจ ๓ ด้านในปริมาณที่สูงพอเหมาะกับอายุจึงจะเป็นผู้ที่มีความพร้อมที่จะพัฒนาจิตลักษณะทั้ง ๕ ประการที่ลำต้นของต้นไม้โดยที่จิตลักษณะทั้ง ๕ นี้จะพัฒนาไปเองโดยอัตโนมัติถ้าบุคคลที่มีความพร้อมทางจิตใจ ๓ ด้านดังกล่าวและอยู่ในสภาพแวดล้อมทางบ้านทางโรงเรียนและสังคมที่เหมาะสม นอกจากนั้นบุคคลยังมีความพร้อมที่จะรับการพัฒนาจิตลักษณะบางประการใน ๕ ด้านนี้โดยวิธีการอื่นๆ ด้วย ฉะนั้น จิตลักษณะพื้นฐาน ๓ ประการ จึงเป็นสาเหตุของพฤติกรรมของคนดีและของคนเก่งนั่นเองนอกจากนี้จิตลักษณะพื้นฐาน ๓ ประการ ที่รากนี้อาจเป็นสาเหตุร่วมกับจิตลักษณะ ๕ ประการที่ลำต้น

๕. กลุ่มแนวคิดสังคมวิทยา

แนวคิดสังคมวิทยาเป็นแนวคิดที่เน้นการศึกษากระบวนการปฏิสังสรรค์และแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในกลุ่มองค์การและสังคมซึ่งตามแนวคิดนี้มองว่าการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลนั้นเกิดขึ้นได้โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม

---

[๑๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒-๕.

การขัดเกลาทางสังคม (Socialization) เป็นกระบวนการที่ช่วยให้บุคคลได้เรียนรู้การอยู่ร่วมกับผู้อื่นเพื่อการปรับตัวให้เข้ากับมาตรฐานจารีตประเพณีขนบธรรมเนียมและการประพฤติปฏิบัติต่างๆ จากการเรียนรู้นั้นทำให้บุคคลมีพฤติกรรมบุคลิกภาพค่านิยมเจตคติแรงจูงใจที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมในสังคมของตนรวมทั้งได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการขัดเกลาทางสังคมให้กับบุคคลได้แก่ พ่อแม่ ครู เพื่อน พระและสื่อมวลชนสำหรับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวคิดสังคมวิทยา สามารถทำได้หลายวิธีดังสรุปได้ต่อไปนี้[๒๐]

๑. การอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ถือเป็นการบอกกล่าวอย่างชัดเจนถึงสิ่งที่ควรและไม่ควรกระทำ ซึ่งวิธีนี้ถือว่าเป็นวิธีที่สำคัญที่จะช่วยพัฒนาโครงสร้างทางบุคลิกภาพและการพัฒนาทางด้านต่างๆ ของบุคคล

๒. เป็นแบบอย่างที่ดีของพ่อแม่ถือเป็นการอบรมเลี้ยงดูแบบไม่รู้ตัว กล่าวคือบุคคลจะเรียนรู้จากการสังเกตพฤติกรรมของพ่อแม่และซึมซับเข้าไปในจิตใจ จนหล่อหลอมมาเป็นบุคลิกภาพของบุคคล

๓. การอบรมสั่งสอนจากครู ถือเป็นการชี้นำแนวทางหรืออำนวยโอกาสให้ผู้เรียนดำเนินเข้าสู่ปัญญา ครูถือเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่รับช่วงต่อจากพ่อแม่เป็นผู้ที่มีอิทธิพลในการหล่อหลอมขัดเกลาลักษณะนิสัยของนักเรียนและมีบทบาทในการเป็นตัวแบบให้แก่นักเรียนในการแสดงพฤติกรรมต่างๆ

๔. การอบรมสั่งสอนจากพระ ถือเป็นการช่วยส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมโดยอาศัยหลักคำสอนและการจัดกิจกรรมทางศาสนา

๕. การเรียนรู้จากกลุ่มเพื่อน ถือเป็นการพัฒนาและสร้างอัตมโนภาพแห่งตนที่แตกต่างจากพ่อแม่และครูเป็นการเปิดโอกาสที่สำคัญในการฝึกหัดทักษะในการสวมบทบาทของบุคคลและให้บุคคลได้เรียนรู้บทบาทและค่านิยมทางสังคมที่ผู้ใหญ่ไม่ต้องการสอน

๖. การเรียนรู้จากสื่อมวลชน ถือเป็นการให้ตัวแบบที่สำคัญที่จะช่วยให้บุคคลสามารถรับรู้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตและสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องพัฒนาเพื่อให้เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าแนวคิดสังคมวิทยาเชื่อว่ากระบวนการทางสังคมเป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้บุคคลได้เรียนรู้การอยู่ร่วมกับผู้อื่นโดยบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการขัดเกลาทางสังคมได้แก่ พ่อแม่ ครู เพื่อน พระและสื่อมวลชนซึ่งในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลตามแนวคิดนี้จึงเชื่อว่าเกิดมาจากการที่บุคคลได้รับการขัดเกลาทางสังคมผ่านตัวแทนทางสังคมที่สำคัญ

---

[๒๐] งามตา วนินทานนท์, ลักษณะทางพุทธศาสนาและพฤติกรรมศาสตร์ของบิดามารดาที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูบุตร, **รายงานการวิจัยฉบับที่ ๕๐**, สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๖, หน้า ๑๒๒.

๖. กลุ่มแนวคิดทางศาสนา

ปัญหาของสังคมไทยในปัจจุบันสามารถแก้ไขหรือบรรเทาลงได้ด้วยศาสนาเนื่องจากต้นเหตุของปัญหาต่างๆ ในสังคมนั้นมาจากการกระทำของมนุษย์ การแก้ปัญหาจึงต้องแก้ไขที่ตัวมนุษย์เองศาสนาทุกศาสนาที่ชาวไทยนับถือล้วนมีแนวคำสอนที่ส่งเสริมการพัฒนาปัจเจกบุคคลด้านจิตสำนึกและเจตคติและส่งเสริมการพัฒนาปัจเจกบุคคลด้านจิตสำนึกและเจตคติและส่งเสริมการพัฒนาปัจเจกบุคคลในการดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่น เมื่อมนุษย์สามารถพัฒนาตนได้ก็สามารถช่วยตนเองได้ สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยความสงบสุขและสามารถนำตนไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ในที่สุด ในปัจจุบันศาสนาจะมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาบุคคลในด้านต่าง ๆ ดังนี้[๒๑]

๑. การพัฒนาบุคคลด้านจิตสำนึกและเจตคติหลักคำสอนทางศาสนาเป็นเครื่องมือที่สำคัญและเป็นหลักในการกล่อมเกลาบุคคลให้มีความสำนึกและเจตคติที่ถูกต้องดีงาม ศาสนาเป็นเครื่องต่อต้านและกำจัดสัญชาตญาณฝ่ายต่ำของมนุษย์ทำให้มนุษย์ลดทอนกิเลสตัณหาความเห็นแก่ตัวและการประทุษร้ายผู้อื่น ศาสนายังส่งเสริมคุณธรรมของมนุษย์ในทางสร้างสรรค์ให้มนุษย์มีความรักความเมตตาความเสียสละและความสงบสุขเยือกเย็นตลอดจนพร้อมที่จะทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

๒. การพัฒนาบุคคลในการดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่นในพุทธศาสนามีหลักธรรมหลายข้อที่ส่งเสริมให้บุคคลดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่นด้วยดี โดยพุทธศาสนามีหลักการว่าหากบุคคลคิดดีมีใจเป็นกุศลแล้วย่อมพูดดีและทำดีบุคคลผู้พัฒนาความคิดจิตใจของตนเองแล้วจึงเป็นผู้ดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสงบสุขและทำให้สังคมเจริญก้าวหน้าได้

สรุปว่า จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่าแต่ละกลุ่มแนวคิด มีความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลที่แตกต่างกันซึ่งความแตกต่างที่เกิดขึ้นนั้นก็จะนำไปสู่แนวคิดและวิธีการในการพัฒนาจริยธรรมของบุคคลที่ต่างกันด้วย กล่าวคือกลุ่มแนวคิดทฤษฎีพัฒนาการทางความคิดซึ่งเชื่อว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลจะเป็นไปตามขั้นและขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลในการที่จะรับรู้กฎเกณฑ์และลักษณะต่าง ๆ ทางสังคม ในขณะที่กลุ่มแนวคิดจิตพิสัยซึ่งมุ่งอธิบายพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลโดยมองว่ามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระดับคุณภาพของการเรียนรู้ด้านจิตใจ ดังนั้น ในการพัฒนาจริยธรรมของบุคคลจึงมุ่งเน้นให้บุคคลสามารถที่จะปฏิบัติตนตามคุณธรรมจริยธรรมที่ยึดถือในวิถีการดำเนินชีวิตของตนอย่างสม่ำเสมอจนเกิดเป็นลักษณะนิสัยติดตัว ส่วนแนวคิดพฤติกรรมนิยมที่เน้นให้ความสำคัญกับการให้แรงเสริม ดังนั้น กลุ่มแนวคิดดังกล่าวจึงสนใจที่จะนำ

---

[๒๑] ภัทรพร ศิริกาญจน, **ความรู้พื้นฐานทางศาสนา,** (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,๒๕๓๖), หน้า ๑๒๗-๑๒๙.

การเสริมแรงมาใช้ในการปรับพฤติกรรมจริยธรรมของบุคคลสำหรับแนวคิดจิตพฤติกรรมศาสตร์ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาพฤติกรรมจริยธรรมของบุคคลโดยอาศัยข้อมูลจากงานวิจัยเป็นเครื่องมือในการตัดสินใจก็จะให้ความสำคัญกับวิธีการกำหนดพฤติกรรมที่จะพัฒนา รวมถึงขั้นตอนและวิธีการพัฒนาจริยธรรมของบุคคลให้สอดคล้องกับงานวิจัย

บรรณานุกรม

จุรีพร กาญจนการุณ. **คุณธรรมจริยธรรมและการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี**. วารสารวิชาการวิทยาลัยแสงธรรมปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๒.

เจริญ ไวรวัจนกุล. **ความเป็นครู**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ. ๒๕๓๑.

งามตา วนินทานนท์. ลักษณะทางพุทธศาสนาและพฤติกรรมศาสตร์ของบิดามารดาที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูบุตร. **รายงานการวิจัยฉบับที่ ๕๐.** สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ๒๕๓๖.

ณรงค์ โชควัฒนา. **เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อทางรอดสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. ๒๕๔๒.

ดวงเดือน พันธุมนาวินและเพ็ญแข ประจนปัจจนึก. ๒๕๒๐. **จริยธรรมของเยาวชนไทยรายงานการวิจัยฉบับที่ ๒๑**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ทิศนา แขมมณี. **การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมจากทฤษฏีสู่การป**ฏิบัติ. กรุงเทพ-มหานคร :เสริมสินพรีเพรส, ๒๕๔๖.

บุญมี แท่นแก้ว. **จริยศาสตร์ทั่วไป.**พิมพ์ครั้งที่ ๓.กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙.

ปราชญ์ กล้าผจญ. **คุณธรรมจริยธรรมจรรยาบรรณวิชาชีพ.** กรุงเทพมหานคร: เยลโล่การพิมพ์, ๒๕๔๔.

ประภาศรี ศรีหอำไพ. **พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,๒๕๔๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พรนพ พุกกะพันธุ์. ***ภาวะผู้นำและการจูงใจ***. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จามจุรีโปรดักท์, ๒๕๔๓.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์. **ความรู้คู่คุณธรรม**.พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

ภัทรพร ศิริกาญจน. **ความรู้พื้นฐานทางศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์. ๒๕๔๒.

วิทย์ วิศทเวทย์และเสถียรพงษ์ วรรณปก. **พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่** ๖. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญ, ๒๕๓๓.

วิลาสลักษณ์ ชัววัลลี. **จริยธรรมในเด็กและเยาวชน.**วารสารพฤติกรรมศาสตร์, ๑๕, ๒๕๕๒.

ศิณาภรณ์ หู้เต็ม. **พฤติกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษาในระดับปริญญาตรี**. กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยราชพฤกษ์, ๒๕๕๒.

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. **ตัวบ่งชี้การปฏิบัติงานที่เหมาะสมสำหรับการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานโครงการและแผนงาน. ข่าวสารวิจัยการศึกษา.** ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๖. ๒๕๓๙.

สุพล วังสินธุ์. การเรียนรู้แบบร่วมมือร่วมใจ. **วารสารวิชาการ. ๓.** (เมษายน ๒๕๓๔). ๒๕๓๔.

สงวน สิทธิเลิศอรุณ. **ปรัชญาและคุณธรรมสำหรับครู**.พิมพ์ครั้งที่ ๓ . กรุงเทพมหานคร : อักษรบัณฑิต, ๒๕๒๖.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติสำนักนายกรัฐมนตรี. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๑**, ๒๕๕๙.

บัณฑิต มจร : พลังการทำงานและจิตวิญญาณ เพื่อพระพุทธศาสนาและสังคม[๑]

พระมหาประยูร โชติวโร และคณะ[๒]
กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก่อตั้งขึ้นตามพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เพื่อเป็นสถาบันการศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์มีพันธกิจ ๔ ประการ คือ การผลิตบัณฑิต การวิจัย การบริการวิชาการแก่สังคม และการทำนุบำรุงส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ภายใต้ปรัชญาของมหาวิทยาลัยที่ว่า "จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม" โดยนโยบายของมหาวิทยาลัยนิสิตบรรพชิตที่สำเร็จการศึกษาภาคทฤษฎีแล้ว จะต้องปฏิบัติศาสนกิจในเพศบรรพชิตเป็นเวลา ๑ ปี[๓] จึงจะมีสิทธิเข้ารับปริญญาตามข้อบังคับของมหาวิทยาลัย ว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจ และการออกปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตทุกรูป มหาวิทยาลัยมีความมุ่งหวังให้นิสิตทุกท่านได้ปฏิบัติตามพุทโธวาทที่ว่า

"จรถ ภิกฺขเว จาริกํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ

แปลว่า ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลาย จงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุข ของชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย"

---

[๑] บทความที่มีเนื้อหาซึ่งรวบรวมข้อมูลจากผลการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตบรรพชิต และปฏิบัติงานบริการสังคมของนิสิตคฤหัสถ์ รุ่น ๖๔ ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๑ รายงานการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตประจำภาคการศึกษา สรุปผลการประเมินความพึงพอใจ และผลการจัดสัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ๔ ภาค รุ่นที่ ๖๔

[๒] พระมหาประยูร โชติวโร (คำมา) ผู้อำนวยการกองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี นายเกษม ประกอบดี นักวิชาการศึกษา ชำนาญการ และนายถาวร ภูษา นักจัดการงานทั่วไป กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[๓] พระมหาประยูร โชติวโร (คำมา) ผู้อำนวยการกองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี นายเกษม ประกอบดี นักวิชาการศึกษา ชำนาญการ และนายถาวร ภูษา นักจัดการงานทั่วไป กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคมของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย งานบริการสังคมที่เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่สำคัญของการสำเร็จการศึกษาตามข้อบังคับมหาวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาระดับปริญญาตรี พ.ศ. ๒๕๕๒ หมวดที่ ๗ การสำเร็จการศึกษา ในข้อ ๖๔ ซึ่งกำหนดสาระสำคัญไว้ว่า นิสิตผู้สำเร็จการศึกษาต้องสอบได้หน่วยกิตสะสมครบตามหลักสูตร, ผ่านการฝึกภาคปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน และไม่มีพันธะอื่นใดกับมหาวิทยาลัย ซึ่งการไม่มีพันธะอื่นใดกับมหาวิทยาลัยข้อหนึ่ง คือ การปฏิบัติศาสนกิจเป็นเวลา ๑ ปี สำหรับนิสิตบรรพชิต และปฏิบัติงานบริการสังคม ๒๐๐ ชั่วโมง สำหรับนิสิตคฤหัสถ์

บทความนี้มุ่งทำการศึกษาผลการปฏิบัติศาสนกิจตามรูปแบบการปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคมตามข้อบังคับของมหาวิทยาลัยซึ่งมหาวิทยาลัยได้กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคมเพื่อสนองงานคณะสงฆ์ตามพันธกิจทั้ง ๖ ด้านและงานตามนโยบาย และนำไปสู่การพัฒนาระบบกลไกและกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคมร่วมกับภาคีเครือข่าย

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาครั้งนี้แบ่งได้เป็น ๓ ส่วน คือ การดำเนินงานการปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคม ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติศาสนกิจ การพัฒนาและปรับปรุงระบบกลไกการปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคม และสรุป มีรายละเอียด ดังนี้

๑. การดำเนินงานการปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคมของนิสิต รุ่น ๖๔

การปฏิบัติศาสนกิจเพื่อสนองงานในกิจการคณะสงฆ์และงานตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย มีหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติตามระเบียบมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจของผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรชั้นปริญญาตรี พุทธศักราช ๒๕๒๒ ซึ่งเป็นข้อกำหนดในการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตเป็นฉบับแรก ต่อมาได้มีการออกประกาศมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ที่ ๒/๒๕๓๒ เรื่อง การปฏิบัติงานของพระบัณฑิต เพื่อกำหนดการปฏิบัติงานของพระบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรครบ ๔ ปีแล้ว เป็นการกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติศาสนกิจ ฉบับที่ ๒ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ภายหลังมหาวิทยาลัยมีพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยรับรองสถานะของมหาวิทยาลัยอย่างเป็นทางการ ได้มีการออกข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจ พุทธศักราช ๒๕๔๖ สาระสำคัญกำหนดให้นิสิตผู้ศึกษาครบตามหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต มีผลการเรียนค่าเฉลี่ยสะสมไม่ต่ำกว่า ๒.๐๐ ผ่านการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ได้ปฏิบัติศาสนกิจสนองงานในกิจการคณะสงฆ์และงานตามนโยบาย

และพันธกิจของมหาวิทยาลัย ในเพศบรรพชิตเป็นเวลา ๒ ภาคการศึกษา หรือ ๑ ปี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อการสนองงานในกิจการคณะสงฆ์ เพื่อพัฒนานิสิตให้มีคุณสมบัติที่พึงประสงค์ เพื่อสงเคราะห์ประชาชน เพื่อสนองนโยบายและงานตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย

หลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคม

การปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตบรรพชิตเป็นไปตามข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัยว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจ พ.ศ. ๒๕๔๖ ในข้อ ๕ ได้กำหนดความหมายของคำที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติศาสนกิจไว้ ดังนี้

คณะกรรมการ หมายความว่า คณะกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ

นิสิตปฏิบัติศาสนกิจ หมายความว่า พระภิกษุหรือสามเณรผู้ศึกษาครบตามหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิตและกำลังปฏิบัติศาสนกิจ

ศาสนกิจ หมายความว่า การสนองงานในกิจการคณะสงฆ์และงานตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย และได้กำหนดวัตถุประสงค์การปฏิบัติศาสนกิจไว้ในข้อ ๑๐ ว่า การปฏิบัติศาสนกิจมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑) เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา
๒) เพื่อการสนองงานในกิจการคณะสงฆ์
๓) เพื่อพัฒนานิสิตให้มีคุณสมบัติที่พึงประสงค์
๔) เพื่อสงเคราะห์ประชาชน
๕) เพื่อสนองนโยบายและงานตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย

จากความหมายของนิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติศาสนกิจ จึงสรุปความหมายของการปฏิบัติศาสนกิจไว้ว่า “การปฏิบัติศาสนกิจ” หมายความว่า การปฏิบัติงานของนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเพื่อสนองงานในกิจการคณะสงฆ์และงานตามพันธกิจของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การปฏิบัติงานบริการสังคมของนิสิตคฤหัสถ์ ๒๐๐ ชั่วโมงเป็นไปตามข้อบังคับของมหาวิทยาลัยมหาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าด้วยการปฏิบัติงานบริการสังคม พุทธศักราช ๒๕๔๖ ในข้อ ๓ ได้กำหนดความหมายของคำที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานบริการสังคมไว้ ดังนี้

คณะกรรมการ หมายความว่า คณะกรรมการพัฒนาและส่งเสริมการปฏิบัติงานบริการสังคม

นิสิตปฏิบัติงานบริการสังคม หมายความว่า นิสิตคฤหัสถ์ที่กำลังศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และกำลังปฏิบัติงานบริการสังคม

การปฏิบัติงานบริการสังคม หมายความว่า การปฏิบัติงานด้วยการให้บริการแก่สังคมตามที่คณะกรรมการกำหนด และตามข้อ ๘ การปฏิบัติงานบริการสังคม มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑) เพื่อพัฒนานิสิตให้มีคุณสมบัติที่พึงประสงค์
๒) เพื่อสนองงานตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย
๓) เพื่อสนองนโยบายของรัฐและคณะสงฆ์
๔) เพื่อสงเคราะห์ประชาชน

จากความหมายของนิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานบริการสังคม จึงสรุปความหมายของการปฏิบัติงานบริการสังคมไว้ว่า “การปฏิบัติงานบริการสังคม” หมายความว่า นิสิตคฤหัสถ์ที่กำลังศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และกำลังปฏิบัติงานบริการสังคมเพื่อสนองงานในกิจการคณะสงฆ์และงานตามพันธกิจของมหาวิทยาลัยมหาจุฬา-ลงกรณราชวิทยาลัย

อย่างไรก็ตาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยคณะกรรมการปฏิบัติศาสนกิจได้กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในการปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบของโครงการปฏิบัติศาสนกิจ ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๖๐ กำหนดให้นิสิตรุ่น ๖๓ ปีการศึกษา ๒๕๖๐ เป็นต้นมา ปฏิบัติศาสนกิจในรูปของโครงการปฏิบัตศาสนกิจ ซึ่งเป็นผลจาการศึกษาและวิจัยโครงการวิจัยและพัฒนาพระนิสิตสู่อุดมการณ์พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม และโครงการพระนิสิตธรรมทายาทเพื่อพัฒนาสังคม ที่ได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๕๗-๒๕๖๐ โครงการได้สนับสนุนในด้านองค์ความรู้ตั้งแต่กระบวนการเขียนโครงการการให้แนวคิดการจัดทำโครงการ การจัดทำกระบวนการกลุ่มเพื่อระดมความคิดเห็นและสร้างความเข้าใจร่วมกัน ผ่านการลงพื้นที่ประชุมพัฒนาโครงการตามวิทยาเขต และวิทยาลัย เพื่อให้พระนิสิตเกิดทักษะในการเขียนโครงการ และสามารถนำทักษะดังกล่าวไปต่อยอดในการจัดโครงการปฏิบัติศาสนกิจที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ผลการดำเนินการดังกล่าว ได้เกิดโครงการปฏิบัติศาสนกิจต้นแบบจำนวน ๖๖ โครงการฯ ทั่วประเทศ ที่ผ่านการคัดเลือกและได้รับทุนสนับสนุนจากแหล่งทุนภายนอกเกิดการขับเคลื่อนในระดับนโยบายว่าด้วยการพัฒนาการปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบของโครงการ มีการนำระบบการปฏิบัติศาสนกิจออนไลน์มาสนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจ การพัฒนาสื่อและชุดความรู้โครงการ และ เกิดเครือข่ายความร่วมมือต่าง ๆ ในระดับพื้นที่ ดังนั้นในปีการศึกษา ๒๕๖๐ นิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๓ เป็นต้นมา จึงได้ปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบของโครงการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อสนองงานคณะสงฆ์ตามพันธกิจหรืองานในกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน คือ ปกครอง เผยแผ่ ศาสนศึกษา ศึกษาสงเคราะห์ สาธารณูปการ และสาธารณะสงเคราะห์

การปฐมนิเทศนิสิตก่อนออกปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๔

ตามที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กำหนดให้นิสิตปฏิบัติศาสนกิจในปีการศึกษา ๒๕๖๑ นิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่นที่ ๖๔ เสนอการปฏิบัติปฏิบัติในรูปแบบของโครงการปฏิบัติศาสนกิจที่มีวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินงานที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรม เพื่อสนองงานในกิจการคณะสงฆ์และช่วยพัฒนาสังคมอย่างเป็นรูปธรรมและมีความชัดเจนมากยิ่งและได้ยื่นคำร้องขอปฏิบัติศาสนกิจในระบบปฏิบัติศาสนกิจออนไลน์ตามขั้นตอนที่มหาวิทยาลัยกำหนด และมีมติกำหนดให้การปฐมนิเทศนิสิตปฏิบัติ

ศาสนกิจ ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๑ รุ่นที่ ๖๔ ตามข้อ ๑๖ แห่งข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย ว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจ พุทธศักราช ๒๕๔๖ กำหนดจัดปฐมนิเทศนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเป็นรายภาค ประกอบด้วย (๑) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (๒) ภาคกลาง (๓) ภาคเหนือ และ (๔) ภาคใต้ โดยความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของวิทยาเขต วิทยาลัย ห้องเรียน และหน่วยวิทยบริการ

การดำเนินการจัดปฐมนิเทศนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่นที่ ๖๔ ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๑ โดยมีเป้าหมายนิสิตต้องเข้ารับการปฐมนิเทศนิสิตก่อนออกปฏิบัติศาสนกิจทั้งสิ้นจำนวน ๑,๖๐๐ รูปทั่วประเทศ และเข้ารับการปฐมนิเทศนิสิตทั้งสิ้น ๑,๔๖๗ รูป (๘๓.๘๙) ในแต่ละภาค ได้แก่

๑) ภาคกลาง จัดปฐมนิเทศนิสิต วันที่ ๒๔-๒๕ มิถุนายน ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน ๕๓๖ รูป

๒) ภาคเหนือ จัดปฐมนิเทศนิสิต วันที่ ๖-๗ กรกฎาคม ๒๕๖๑ ณ มจร วิทยาเขตพะเยา ตำบลแม่กา อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา จำนวน ๓๔๑ รูป

๓) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จัดปฐมนิเทศนิสิต วันที่ ๑๓-๑๔ กรกฎาคม ๒๕๖๑ ณ มจร วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น จำนวน ๕๑๘ รูป

๔) ภาคใต้ จัดปฐมนิเทศนิสิต วันที่ ๑๘-๑๙ กรกฎาคม ๒๕๖๑ ณ มจร วิทยาเขตนครศรีธรรมราช ตำบลมะม่วงสองต้น อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน ๗๒ รูป

การปฐมนิเทศนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่นที่ ๖๔ มีวัตถุประสงค์ ๔ ประการ ดังนี้

๑) เพื่อให้นิสิตปฏิบัติศาสนกิจได้ทราบนโยบาย หลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติศาสนกิจ และสามารถดำเนินการโครงการปฏิบัติศาสนกิจตามนโยบายของมหาวิทยาลัยได้

๒) เพื่อให้นิสิตปฏิบัติศาสนกิจทราบแนวปฏิบัติและสามารถแปลงนโยบายไปสู่การจัดทำโครงการปฏิบัติศาสนกิจในระดับพื้นที่ได้

๓) เพื่อให้นิสิตปฏิบัติศาสนกิจได้แลกเปลี่ยนปัญหา อุปสรรคและมีวิธีแก้ปัญหาหรือแนวปฏิบัติที่ดีในการปฏิบัติศาสนกิจตามประเด็นงานกิจการคณะสงฆ์ที่สนใจ

๔) เพื่อให้นิสิตปฏิบัติศาสนกิจมีทัศนคติที่ดีและมีจิตสำนึกรักสถาบันและอุทิศตนเพื่อพระพุทธ-ศาสนาและสังคม

การจัดปฐมนิเทศนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๔ ในแต่ละภาคมีผลการดำเนินงาน ดังนี้

๑. การจัดปฐมนิเทศนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๔ ประจำภาคกลาง

เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๖๑ เวลา ๐๙.๐๐ น. ณ หอประชุม มวก. ๔๘ พรรษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย อยุธยา มจร จัดการปฐมนิเทศก่อนออกปฏิบัติศาสนกิจ รุ่นที่ ๖๔

ประจำภาคกลาง พิธีเปิดโครงการโดยพระราชวรมุนี,ดร. รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต เป็นประธานและบรรยาย หัวข้อ”การปฏิบัติศาสนกิจตามนโยบายของมหาวิทยาลัย” กล่าวรายงานโดย พระมหาราชัน จิตฺตปาโล ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต

พระราชวรมุนี, ดร. รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต ได้กล่าวเปิดงานและให้โอวาทตอนหนึ่งว่า ...มจร ได้กำหนดให้นิสิตปฏิบัติศาสนกิจจะต้องปฏิบัติศาสนกิจ ในเพศบรรพชิตเป็นเวลา ๑ ปี เพื่อปฏิบัติงานสนองงานในกิจการคณะสงฆ์และสนองงานตามนโยบายและพันธกิจของมหาวิทยาลัย มจร มีพันธกิจ ๔ ด้าน คือ (๑) ผลิตบัณฑิต (๒) วิจัยและพัฒนา (๓) ส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม (๔) ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

การปฏิบัติศาสนกิจ มุ่งหวังให้ท่านทั้งหลายได้นำความรู้ความสามารถที่ท่านทั้งหลายได้ศึกษาครบแล้วตามหลักสูตร ซึ่งถือว่าได้ผ่านการฝึกฝนอบรมตน มีคุณลักษณะที่ มจร คาดหวังตามนวลักษณ์ ๙ ประการ หรืออย่างน้อย ๕ ข้อขึ้นไปทุกท่านคงจำได้ คือ

๑) ปฏิปทาน่าเลื่อมใส (วางตัวน่าเข้าใกล้)
๒) ใฝ่รู้ใฝ่คิด
๓) เป็นผู้นำด้านจิตใจและปัญญา
๔) มีทักษะด้านภาษา
๕) มีศรัทธาอุทิศตน
๖) รู้จักเสียสละ
๗) รู้เท่าทันสังคม
๘) สั่งสมโลกทัศน์
๙) พัฒนานวัตกรรมเชิงพุทธ

คุณลักษณะดังกล่าวจะไปช่วยหนุนเสริมให้การปฏิบัติศาสนกิจของทุกท่านเป็นไปตามพันธกิจในข้อบริการสังคมและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม เป็นการช่วยขับเคลื่อนงานกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ตามความถนัดที่ทุกท่านได้จัดทำโครงการปฏิบัติศาสนกิจ โดยเฉพาะงานใน ๔ ด้านสำคัญที่เกี่ยวข้องกับทุกท่านโดยตรง คือ เผยแผ่ ศึกษาสงเคราะห์ สาธารณูปการ และสาธารณสงเคราะห์

พระมหาราชัน จิตฺตปาโล ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต ได้รายงานต่อประธานว่า การปฏิบัติศาสนกิจมีการพัฒนามาโดยลำดับโดยคณะกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ ได้กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในการปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบของโครงการปฏิบัติศาสนกิจ ซึ่งเป็นผลจาการศึกษาและวิจัยโครงการวิจัยและพัฒนาพระนิสิตสู่อุดมการณ์พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม และโครงการพระนิสิตธรรมทายาทเพื่อพัฒนาสังคม โดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ที่ได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๕๗-๒๕๖๐ โครงการได้สนับสนุนในด้านองค์ความรู้ตั้งแต่กระบวนการเขียนโครงการ การให้แนวคิดการจัดทำโครงการ การจัดทำกระบวนการกลุ่มเพื่อพูดคุยและสร้างความเข้าใจร่วมกัน ผ่านการลงพื้นที่ประชุม

พัฒนาโครงการตามวิทยาเขต และวิทยาลัย เพื่อให้พระนิสิตเกิดทักษะในการเขียนโครงการ และสามารถนำทักษะดังกล่าวไปต่อยอดในการจัดโครงการปฏิบัติศาสนกิจที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

ผลการดำเนินการดังกล่าว ได้เกิดโครงการปฏิบัติศาสนกิจต้นแบบ จำนวน ๕๕ โครงการฯ ทั่วประเทศ ที่ผ่านการคัดเลือกและถือเป็นโครงการต้นแบบ เกิดการขับเคลื่อนในระดับนโยบายว่าด้วยการพัฒนาการปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบของโครงการ มีการนำระบบการปฏิบัติศาสนกิจออนไลน์มาสนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจ การพัฒนาสื่อและชุดความรู้โครงการ และ เกิดเครือข่ายความร่วมมือต่าง ๆ ในระดับพื้นที่

หลังจากนั้น ได้มีการชี้แจงหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติศาสนกิจตามข้อบังคับและการสำเร็จการศึกษาตามนโยบายของมหาวิทยาลัย” โดย พระมหากฤษดา กิตฺติโสภโณ,ดร. ผู้อำนวยการส่วนทะเบียนนิสิต ท่านได้นำเสนอเป็นคำถามและตอบในเรื่องของคุณสมบัติของการปฏิบัติศาสนกิจ การปฏิบัติศาสนกิจ การสำเร็จการศึกษาและการออกหนังสือสำคัญ ผ่านวิธีการบรรยายแบบถามตอบ ๑๗ ข้อ ตรงประเด็นและง่ายต่อการทำความเข้าใจ

ในช่วงบ่าย พระมหาประยูร โชติวโร ผู้อำนวยการกองกิจการนิสิต ได้ชี้แจงการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบของโครงการใน ๔ คำถามสำคัญ

๑) ภาพอนาคตที่ท่านอยากเห็นเมื่อปฏิบัติศาสนกิจจบ

๒) ร่วมค้นหาและแบ่งปันเทคนิคและวิธีการในการปฏิบัติศาสนกิจที่ดี

๓) ใครหรือเครือข่ายไหนสามารถเข้ามาช่วยงานปฏิบัติศาสนกิจเราได้

๔) เป้าหมายระยะสั้นระยะยาว (ความต่อเนื่องหรือความยั่งยืน)

การประชุมกลุ่มย่อย ๖ กลุ่มได้แก่

๑) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านการปกครอง ๒) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านเผยแผ่

๓) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านศาสนศึกษา ๔) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านศึกษาสงเคราะห์

๕) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านสาธารณูปการ ๖) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านสาธารณสงเคราะห์

การประชุมกลุ่มย่อยมีผู้บริหาร คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ ทั้งจากส่วนกลางและส่วนภูมิภาคร่วมเป็นวิทยากรและผู้ช่วยวิทยากรประจำกลุ่ม และจากผลการนำเสนอผลของและกลุ่ม ดำเนินรายการโดย พระปลัดสรวิชญ์ อภิปญฺโญ หัวหน้าภาคจิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว พบว่า ในการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตทุกกลุ่มเสนอว่า

๑) ต้องทำงานเชิงรุก เพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนไป

๒) มีการบูรณาการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายให้มากขึ้น

๓) การพัฒนาศักยภาพของนิสิต

๔) ความต่อเนื่องและความยั่งยืนในงานการทำงาน

๕) การสื่อสารสาธารณะ

ในช่วงพิธีปิดการปฐมนิเทศนิสิตก่อนออกปฏิบัติศาสนกิจ รุ่นที่ ๖๔ ประจำภาคกลาง โดย พระมหาราชัน จิตฺตปาโล ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต ได้อนุโมทนาขอบคุณทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ท่านได้กล่าวถึงความสำคัญของการปฏิบัติศาสนกิจว่ามีการพัฒนาระบบกลไกและกระบวนงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมาโดยลำดับเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับนิสิตต่างจากสมัยท่านที่ไม่มีการหนุนเสริมหรือเตรียมความพร้อมในลักษณะนี้

การดำเนินการในวันนี้ทำให้ทุกท่านได้ทราบนโยบาย หลักเกณฑ์และวิธีการในการปฏิบัติศาสนกิจ สามารถแปลงนโยบายไปสู่การจัดทำโครงการปฏิบัติศาสนกิจในระดับพื้นที่ มีเวทีในการแลกเปลี่ยนปัญหา อุปสรรคและมีวิธีแก้ปัญหาหรือแนวปฏิบัติที่ดีในการปฏิบัติศาสนกิจตามประเด็นงานกิจการคณะสงฆ์ที่ทุกท่านสนใจ และสำคัญที่สุดเชื่อว่าทุกท่านมีทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อสนองงานคณะสงฆ์ ช่วยพัฒนาสังคม มีจิตสำนึกรักสถาบันและอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาและสังคม หลังจากนั้นได้นำกราบลาพระรัตนตรัยและบันทึกภาพรวมกัน

๒. การจัดปฐมนิเทศนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ประจำภาคเหนือ

เมื่อวันที่ ๗ ก.ค.๒๕๖๑ เวลา ๐๙.๐๐ น. ณ มจร วิทยาเขตพะเยา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา จัดปฐมนิเทศก่อนออกปฏิบัติศาสนกิจ รุ่นที่ ๖๔ ประจำภาคเหนือ พิธีเปิดโครงการโดยพระราชวรมุนี, ดร. รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต เป็นประธานและบรรยาย หัวข้อ “การปฏิบัติศาสนกิจตามนโยบายของมหาวิทยาลัย” กล่าวรายงานโดย พระราชปริยัติ รองอธิการบดีวิทยาเขตพะเยา และเจ้าคณะจังหวัดพะเยา

พระราชวรมุนี, ดร. รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต ได้กล่าวเปิดงานและให้โอวาทตอนหนึ่งว่า ...มจร ได้กำหนดให้นิสิตปฏิบัติศาสนกิจจะต้องปฏิบัติศาสนกิจ ในเพศบรรพชิตเป็นเวลา ๑ ปี เพื่อปฏิบัติงานสนองงานในกิจการคณะสงฆ์และสนองงานตามนโยบายและพันธกิจของมหาวิทยาลัย มจร มีพันธกิจ ๔ ด้าน คือ

๑) ผลิตบัณฑิต ๒) วิจัยและพัฒนา

๓) ส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม ๔) ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

การปฏิบัติศาสนกิจ มุ่งหวังให้ท่านทั้งหลายได้นำความรู้ความสามารถที่ท่านทั้งหลายได้ศึกษาครบแล้วตามหลักสูตร ซึ่งถือว่าได้ผ่านการฝึกฝนอบรมตน มีคุณลักษณะที่ มจร คาดหวังตามนวลักษณ์ ๙ ประการ หรืออย่างน้อย ๕ ข้อขึ้นไปทุกท่านคงจำได้ คือ

๑) ปฏิปทาน่าเลื่อมใส (วางตัวน่าเข้าใกล้)
๒) ใฝ่รู้ใฝ่คิด
๓) เป็นผู้นำด้านจิตใจและปัญญา
๔) มีทักษะด้านภาษา
๕) มีศรัทธาอุทิศตน
๖) รู้จักเสียสละ
๗) รู้เท่าทันสังคม
๘) สั่งสมโลกทัศน์
๙) พัฒนานวัตกรรมเชิงพุทธ

คุณลักษณะดังกล่าวจะไปช่วยหนุนเสริมให้การปฏิบัติศาสนกิจของทุกท่านเป็นไปตามพันธกิจในข้อบริการสังคมและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม เป็นการช่วยขับเคลื่อนงานกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ตามความถนัดที่ทุกท่านได้จัดทำโครงการ โดยเฉพาะงานใน ๔ ด้านสำคัญที่เกี่ยวข้องกับทุกท่านโดยตรง คือ เผยแผ่ ศึกษาสงเคราะห์ สาธารณูปการ และสาธารณสงเคราะห์

นอกจากนี้ ท่านได้ยกตัวอย่างการฝึกคิดการวิเคราะห์ เช่น มีเงิน ๑๐ บาท ซื้อไป ๔ บาทจะต้องถอนเงินคืนเท่าไร คำตอบอยู่ที่ว่าเราใช้เงินเท่าไรซื้อ และเรื่องอายุ พี่อายุ ๑๐ ปี น้องอายุครึ่งหนึ่งของพี่ ถ้าพี่อายุ ๖๐ ปีน้องจะอายุเท่าไร เป็นแนวทางที่อดีตนายกท่านพูดไว้

การนี้พระราชปริยัติ ได้รายงานต่อประธานว่า การปฏิบัติศาสนกิจมีการพัฒนามาโดยลำดับ โดยคณะกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ ได้กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในการปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบของโครงการปฏิบัติศาสนกิจ การปฐมนิเทศนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่นที่ ๖๔ มีวัตถุประสงค์ ๔ ประการ ดังนี้

๑) เพื่อให้นิสิตปฏิบัติศาสนกิจได้ทราบนโยบาย หลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติศาสนกิจ และสามารถดำเนินการโครงการปฏิบัติศาสนกิจตามนโยบายของมหาวิทยาลัยได้

๒) เพื่อให้นิสิตปฏิบัติศาสนกิจทราบแนวปฏิบัติและสามารถแปลงนโยบายไปสู่การจัดทำโครงการปฏิบัติศาสนกิจในระดับพื้นที่ได้

๓) เพื่อให้นิสิตปฏิบัติศาสนกิจได้แลกเปลี่ยนปัญหา อุปสรรคและมีวิธีแก้ปัญหาหรือแนวปฏิบัติที่ดีในการปฏิบัติศาสนกิจตามประเด็นงานกิจการคณะสงฆ์ที่สนใจ

๔) เพื่อให้นิสิตปฏิบัติศาสนกิจมีทัศนคติที่ดีและมีจิตสำนึกรักสถาบันและอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาและสังคม

การปฐมนิเทศนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่นที่ ๖๔ ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๑ สำหรับภาคเหนือ จัดปฐมนิเทศนิสิต วันที่ ๖-๗ กรกฎาคม ๒๕๖๑ ณ มจร วิทยาเขตพะเยา ตำบลแม่กา อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

หลังจากนั้น พระมหาประยูร โชติวโร ผู้อำนวยกากองกิจการนิสิต และพระมหาสุเทพ สุปณฺฑิโต หัวหน้าภาคสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา ได้ให้แนวทางในการจัดทำโครงการ และชี้แจงการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบของโครงการ ใน ๔ คำถามสำคัญ

๑) ภาพอนาคตที่ท่านอยากเห็นเมื่อปฏิบัติศาสนกิจจบ

๒) ร่วมค้นหาและแบ่งปันเทคนิคและวิธีการในการปฏิบัติศาสนกิจที่ดี

๓) ใครหรือเครือข่ายไหนสามารถเข้ามาช่วยงานปฏิบัติศาสนกิจเราได้

๔) เป้าหมายระยะสั้นระยะยาว (ความต่อเนื่องหรือความยั่งยืน)

การประชุมกลุ่มย่อย ๖ กลุ่มได้แก่

๑) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านการปกครอง ๒) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านเผยแผ่

๓) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านศาสนศึกษา ๔) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านศึกษาสงเคราะห์

๕) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านสาธารณูปการ ๖) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านสาธารณสงเคราะห์

การประชุมกลุ่มย่อยมีผู้บริหาร คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ ทั้งจากส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ร่วมเป็นวิทยากรและผู้ช่วยวิทยากรประจำกลุ่ม และจากผลการนำเสนอผลของและกลุ่ม ดำเนินรายการโดย พระมหาสุเทพ สุปณฺฑิโต หัวหน้าภาคสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา พบว่า ในการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตทุกกลุ่มเสนอว่าต้องทำงานเชิงรุก เพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนไป มีการบูรณาการการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายให้มากขึ้น การพัฒนาศักยภาพของนิสิต ความต่อเนื่องและความยั่งยืนในงานการทำงาน

ในช่วงพิธีปิดการปฐมนิเทศนิสิตก่อนออกปฏิบัติศาสนกิจ รุ่นที่ ๖๔ ประจำภาคเหนือ โดยมีพระครูโสภณปริยัติสุธี, รศ.ดร. รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา เป็นประธานได้กล่าวอนุโมทนาขอบคุณทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ท่านได้สรแคุณลักษณะของนิสิตปฏิบัติศาสนกิจสำคัญ๓ประการ คือ รูปลักษณ์ต้องดี วจีเป็นที่ไว้ใจ จิตใจต้องมั่นคง หลังจากนั้นได้นำกราบลาพระรัตนตรัยและบันทึกภาพรวมกัน

๓. การจัดปฐมนิเทศนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๔ ประจำภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๖๑ เวลา ๐๙.๐๐ น. ณ มจร วิทยาเขตขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น พระราชวรมุนี, ดร. รก. รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต เป็นประธานเปิดงานปฐมนิเทศนิสิตก่อนออกปฏิบัติศาสนกิจประจำภาคตะวันออกเฉียงเหนือและบรรยายพิเศษ เรื่อง “การปฏิบัติศาสนกิจตามนโยบายมหาวิทยาลัย” กล่าวรายงานโดยพระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร. รก.รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น และรองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่นโดยมีพระนิสิตเข้าร่วมจำนวน ๕๑๘ รูป

พระราชวรมุนี, ดร. รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต ได้กล่าวเปิดงานและให้โอวาทตอนหนึ่งว่า... มจร ได้กำหนดให้นิสิตปฏิบัติศาสนกิจจะต้องปฏิบัติศาสนกิจ ในเพศบรรพชิตเป็นเวลา ๑ ปี เพื่อปฏิบัติงาน สนองงานในกิจการคณะสงฆ์และสนองงานตามนโยบายและพันธกิจของมหาวิทยาลัย การปฏิบัติศาสนกิจ มุ่งหวังให้ท่านทั้งหลายได้นำความรู้ความสามารถที่ท่านทั้งหลายได้ศึกษาครบแล้วตามหลักสูตร ซึ่งถือว่าได้ผ่านการฝึกฝนอบรมตน มีคุณลักษณะที่ มจร คาดหวัง การปฏิบัติศาสนกิจทุกท่านช่วยขับเคลื่อนงานกิจการคณะสงฆ์ทั้ง๖ด้านตามความถนัดโดยจัดทำเป็นโครงการ ทั้งด้านปกครองเผยแผ่ ศึกษาสงเคราะห์ สาธารณูปการ และ สาธารณสงเคราะห์ ขณะนี้มีการขับเคลื่อนวัดประชารัฐสร้างสุข หมู่บ้านรักษาศีล ๕ และงานเกี่ยวกับสุขภาวะทุกท่านสามารถดำเนินการได้ท่านต้องพัฒนาตนเองแลนำคนอื่นได้ การจัดทำโครงการปฏิบัติศาสนกิจต้องมีความเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรม จับต้องได้ ย้ำต้องเริ่มจากการพัฒนาตนเองและเป็นผู้นำคนอื่นได้ ท่านกล่าวสรุปในตอนท้าย

ใน ช่วงบ่าย ได้มีการประชุมกลุ่มย่อยเพื่อให้นิสิตได้ช่วยกันระดมความคิดตามกลุ่มกิจการงานคณะ สงฆ์ที่สนใจ การนี้มีพระมหาราชัน จิตฺตปาโล ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต พระมหาประยูร โชติวโร ผู้อำนวยการกองกิจการนิสิต และพระมหาสุเทพ สุปณฺฑิโต หัวหน้าภาคสังคมวิทยาและมานุษย-วิทยา เป็นวิทยากรนำกระบวนการให้แนวทางในการจัดทำโครงการ ใน ๔ คำถามสำคัญ

๑) ภาพอนาคตที่ท่านอยากเห็นเมื่อปฏิบัติศาสนกิจจบ

๒) ร่วมค้นหาและแบ่งปันเทคนิคและวิธีการในการปฏิบัติศาสนกิจที่ดี

๓) ใครหรือเครือข่ายไหนสามารถเข้ามาช่วยงานปฏิบัติศาสนกิจเราได้

๔) เป้าหมายระยะสั้นระยะยาว (ความต่อเนื่องหรือความยั่งยืน)

ในการประชุมกลุ่มย่อยได้กำหนดเป็น ๖ กลุ่ม ได้แก่

๑) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านการปกครอง ๒) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านเผยแผ่

๓) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านศาสนศึกษา ๓) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านศึกษาสงเคราะห์

๔) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านสาธารณูปการ ๖) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านสาธารณสงเคราะห์

ผ ลการประชุมกลุ่มย่อย พบว่า มีผู้บริหาร คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ ทั้งจากส่วนกลางและส่ว นภูมิภาคร่วมเป็นวิทยากรและผู้ช่วยวิทยากรประจำกลุ่ม และจากผลการนำเสนอผลของและกลุ่มดำเนินรายการ โดย พระมหาสุเทพ สุปณฺฑิโต หัวหน้าภาคสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา พบว่า ในการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตทุกกลุ่มเสนอว่าต้องทำงานเชิงรุก เพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทที่เ ปลี่ยนไป มีการบูรณาการการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายให้มากขึ้น การพัฒนาศักยภาพของนิสิต ความต่อเนื่องและความยั่งยืนในงานการทำงานมีการวัดผลประเมินผลอย่างชัดเจน

ในช่วงพิธีปิดการปฐมนิเทศนิสิตก่อนออกปฏิบัติศาสนกิจ รุ่นที่๖๔ ประจำภาคอีสาน โดย พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร. รก.รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต และรองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น ได้อนุโมทนาขอบคุณทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ท่านได้ให้แนวทางในการปฏิบัติศาสนกิจว่าให้เริ่มจากตนเอง ทำโครงการที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงได้จริง เริ่มจากจุดเล็กๆ แต่เห็นผลการเปลี่ยนแปลงเป็นรูปธรรม เริ่มจากตัวเราเอง ทำอย่างโครงการเดี่ยวแต่เห็นหลายด้าน หลังจากนั้นได้นำกราบลาพระรัตนตรัยและบันทึกภาพรวมกัน

มหาจุฬาฯ พานิสิตพิชิตสู้ ร่วมเรียนรู้คู่ศีลธรรมนำสุขี
สร้างบัณฑิตโดดเด่นเป็นคนดี ก็เพราะมีนวลักษณ์เก้าประการ
หนึ่งนั้นมีปฏิปทาหน้าเลื่อมใส สองคือใฝ่ รู้จักคิดจิตประสาร
สามเป็นผู้นำด้านความคิดจิตวิญญาณ สี่เชี่ยวชาญ ด้านภาษา สามารถพอ
ห้าอุทิศตน ศรัทธา พุทธศาสน์ หกองค์อาจ เสียสละส่วนรวมขอ
เจ็ดรู้ทันการเปลี่ยนแปลงไม่รีรอ แปดนั้นหนอ มีโลกทัศน์ที่กว้างไกล
เก้าพัฒนานวัตกรรมเชิงพุทธ ใจจ่อจุดมุ่งมั่น มิหวั่นไหว
คุณธรรมจริยธรรมนำจิตใจ ท่องจำไว้ประพฤติธรรม เป็นคนดีฯ

ประพันธ์โดย พระมหาอธิวัฒน์ ภทฺรกวี ป.ธ.๖ วัดธาตุ พระอารามหลวง จังหวัดขอนแก่น แก้ไขเพิ่มเติมโดย พระภาณุวัฒน์ จนฺทวฑฺฒโน วัดป่ากล้วย จังหวัดเชียงราย

๔. การจัดปฐมนิเทศนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๔ ประจำภาคใต้

เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๖๑ เวลา๐๙.๐๐ น. ณ มจร วิทยาเขตนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช พระเทพปัญญาสุธี รก.รองอธิการบดีวิทยาเขตนครศรีธรรมราช เป็นประธานเปิดงาน และให้โอวาทตอนหนึ่งว่า...มจร ได้กำหนดให้นิสิตปฏิบัติศาสนกิจจะต้องปฏิบัติศาสนกิจ ในเพศบรรพชิต เป็นเวลา ๑ ปี เพื่อปฏิบัติงานสนองงานในกิจการคณะสงฆ์และสนองงานตามนโยบายและพันธกิจของมหาวิทยาลัย

การปฏิบัติศาสนกิจ มุ่งหวังให้ท่านทั้งหลายได้นำความรู้ความสามารถที่ท่านทั้งหลายได้ศึกษาครบแล้วตามหลักสูตร ซึ่งถือว่าได้ผ่านการฝึกฝนอบรมตน มีคุณลักษณะตามที่ มจร คาดหวัง เป็นว่าทีบัณฑิตแล้ว ทำงานต้องเป็นที่หวังได้ เชื่อว่าทุกท่านจะช่วยงานพระศาสนา ช่วยพัฒนาสังคมและสนองงานตามพันธกิจด้านการบริการวิชาการแก่สังคมและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยได้ดี

จากนั้น พระมหาถวิล กลฺยาณธมฺโม ผู้อำนวยการสำนักทะเบียนและวัดผล ได้ชี้แจงแนวทางในการปฏิบัติศาสนกิจตามข้อบังคับและการสำเร็จศึกษาตามนโยบายของมหาวิทยาลัย เพื่อให้นิสิตได้ตรวจสอบและดำเนินการในสิ่งที่ยังไม่ดำเนินการให้เรียบร้อย จะได้ออกไปปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างมั่นใจและสำเร็จการศึกษาได้อย่างที่ใจปรารถนามาวันนี้มาส่ง และรอรับการกลับมาหลังจากการปฏิบัติศาสนกิจของทุกท่านอย่างภาคภูมิใจและร่วมแสดงมุทิตาจิตยินดีกับทุกท่านในพิธีประสาทปริญญา

หลังจากนั้นในช่วงบ่ายได้มีการชี้แจงการประชุมกลุ่มย่อยเพื่อให้นิสิตได้ช่วยกันระดมความคิดตามกลุ่มกิจการงานคณะสงฆ์ที่สนใจ การนี้มีพระมหาราชัน จิตฺตปาโล ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิตได้ให้ข้อคิดแนวทางในการปฏิบัติศาสนกิจโดยยกตัวอย่างในอดีตและประโยชน์ของการปฏิบัติศาสนกิจว่าเป็นเวทีและเป็นโอกาสในการสั่งสมสร้างประสบการณ์การทำงานที่ดี ขอให้เขียนโครงการกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินงานให้ชัดเจน

ต่อจากนั้นพระมหาประยูร โชติวโร ผู้อำนวยการกองกิจการนิสิต และพระมหาสุเทพ สุปณฺฑิโต หัวหน้าภาคสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เป็นวิทยากรนำกระบวนการให้แนวทางในการจัดทำโครงการใน ๔ คำถามสำคัญ

๑) ภาพอนาคตที่ท่านอยากเห็นเมื่อปฏิบัติศาสนกิจจบ

๒) ร่วมค้นหาและแบ่งปันเทคนิคและวิธีการในการปฏิบัติศาสนกิจที่ดี

๓) ใครหรือเครือข่ายไหนสามารถเข้ามาช่วยงานปฏิบัติศาสนกิจเราได้

๔) เป้าหมายระยะสั้นระยะยาว (ความต่อเนื่องหรือความยั่งยืน)

การประชุมกลุ่มย่อย ๕ กลุ่มได้แก่

๑) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านเผยแผ่

๒) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านศาสนศึกษา

๓) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านศึกษาสงเคราะห์

๔) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านสาธารณูปการ

๕) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านสาธารณสงเคราะห์

ผลการประชุมกลุ่มย่อยพบว่า มีผู้บริหาร คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ ทั้งจากส่วนกลางและส่วนภูมิภาคร่วมเป็นวิทยากรและผู้ช่วยวิทยากรประจำกลุ่ม และจากผลการนำเสนอผลของและกลุ่ม ดำเนินรายการ โดย พระมหาสุเทพ สุปณฺฑิโต หัวหน้าภาคสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา พบว่า การปฏิบัติศ าสนกิจของนิสิตทุกกลุ่มเสนอว่าต้องทำงานเชิงรุก ปรับเปลี่ยนวิธีการให้เหมาะสมกับบริบทของการเปลี่ยนแปลง เช่น

๑) โครงการเผยแผ่ธรรมะในยุคดิจิตอล

๒) สงเคราะห์ทุน สงเคราะห์ธรรม

๓) บูรณะห้องสมุดและการสร้างปัญญาเพื่อสังคม

๔) การอบรมธรรมศึกษาก่อนสอบ

๕) พัฒนาคุณภาพชีวิต “เยี่ยมพระ พบปะโยม”

การปฏิบัติศาสนกิจในพื้นที่เน้นการบูรณาการการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายให้มากขึ้น รวมถึงการ พัฒนาศักยภาพของนิสิต ความต่อเนื่องและความยั่งยืนในการทำงาน โดยมีการวัดผลและประเมินผลอย่างเป็นรูปธรรม

ในช่วงพิธีปิดการปฐมนิเทศนิสิตก่อนออกปฏิบัติศาสนกิจ รุ่นที่ ๖๔ ประจำภาคใต้ โดย พระครูโฆสิตวัฒนานุกูล, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ วิทยาเขตนครศรีธรรมราช ได้อนุโมทนาขอบคุณทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และอำนวยพรให้ทุกท่านประสบความสำเร็จเดินทางกลับโดยสวัสดิภาพ หลังจากนั้นได้นำกราบลาพระรัตนตรัยและบันทึกภาพรวมกัน

ผลการดำเนินงานปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคม

การปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตบรรพชิต ได้มีการพัฒนาและปรับปรุงหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติศาสนกิจมาตั้งแต่นิสิตปฏิบัติศาสนกิจรุ่น ๖๒ ประจำปีการศึกษา ๒๕๕๙ โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบของโครงการปฏิบัติศาสนกิจ เบื้องต้นได้มีการนำร่องในส่วนกลางและ ๕ วิทยาเขตในส่วนภูมิภาค ได้แก่ ส่วนกลาง วิทยาเขตขอนแก่น วิทยาเขตเชียงใหม่ วิทยาเขตหนองคาย และวิทยาเขตนครศรีธรรมราช ภายใต้โครงการวิจัยและ พัฒนาพระนิสิตธรรมทายาทเพื่อการพัฒนาสังคม และต่อมาในปีการศึกษา ๒๕๖๐ นิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๓ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้มีกำหนดให้นิสิตปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบของโครงการทุกรูปโดยสนับสนุนให้นิสิตทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคจัดทำโครงการและกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยมหาวิทยาลัยมีคณะทำงานสนับสนุนในด้านองค์ความรู้ตั้งแต่กระบวนการเขียนโครงการ การให้แนวคิดการจัดทำโครงการ การจัดทำกระบวนการกลุ่มเพื่อพูดคุยและสร้างความเข้าใจร่วมกัน ผ่านการลงพื้นที่ประชุมพัฒนาโครงการของคณะทำงานในพื้นที่เพื่อให้พระนิสิตเกิดทักษะในการเขียนโครงการ และสามารถนำทักษะดังกล่าวไปต่อยอดโดยผลการดำเนินการดังกล่าวส่งผลให้โครงการนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๓ ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๐ ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) จำนวน ๕๔ โครงการ

อย่างไรก็ตาม มหาวิทยาลัยได้มีการพัฒนาและปรับปรุงการดำเนินงานโครงการปฏิบัติศาสนกิจมาตั้งแต่รุ่น ๖๒ ประจำปีการศึกษา ๒๕๕๙ พบว่า นิสิตปฏิบัติศาสนกิจจะมีอยู่ ๒ สถานะ คือ นิสิตที่เป็นพระสังฆาธิการกับนิสิตที่ไม่เป็นพระสังฆาธิการ โดยงานที่นิสิตปฏิบัติศาสนกิจส่วนใหญ่จะอยู่ใน ๕ ประเภท คือ

๑) งานในกิจการคณะสงฆ์ ๒) การสอนศีลธรรมในโรงเรียน

๓) การสอนนักธรรม-บาลี ๔) โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ (ม.๑-๒)

๕) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

โดยกลุ่มที่ ๕ มีข้อแตกต่างในบริบทของแต่ละพื้นที่ ภาคเหนือเป็นเรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง ภาคใต้ เรื่องการส่งเสริมสันติสุขในพื้นที่ภาคใต้ และเมื่อแบ่งเป็นกลุ่มจะมีอยู่ ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มที่ปฏิบัติศาสนกิจทั่วไปตามที่เจ้าอาวาสหรือเจ้าสำนักมอบหมาย และกลุ่มนิสิตปฏิบัติศาสนกิจที่เสนอเป็นโครงการปฏิบัติศาสนกิจต้นแบบ นิสิตที่ปฏิบัติงานทั่วไปที่เจ้าอาวาสหรือเจ้าสำนักมอบหมาย การปฏิบัติงานขึ้นอยู่กับที่ได้รับมอบหมาย เช่น เทศน์ บรรยาย สอน หรือร่วมโครงการกิจกรรมในวันสำคัญในทางพระพุทธศาสนา ส่วนนิสิตเสนอเป็นโครงการจะมีการปฏิบัติงานเพื่อตอบวัตถุประสงค์ของโครงการ มีการกำหนดวิธีการดำเนินงานที่ชัดเจน และมีการติดตามและประเมินจากทีมงานที่ให้ทุนสนับสนุนต้องรายงานตามรูปแบบที่ทุนสนับสนุนกำหนด แต่ยังขาดความเชื่อมโยงกับวัดหรือเจ้าสำนักงานเพราะให้ความสำคัญกับโครงการฯ มีบางส่วนเข้าใจว่าทำโครงการแล้วไม่ต้องช่วยงานที่ได้รับมอบหมายจากเจ้าอาวาสหรือเจ้าสำนักศาสนศึกษา ต่อมามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้กำหนดให้นิสิตปฏิบัติศาสนกิจตั้งแต่รุ่น ๖๓ ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๐ และ รุ่น ๖๔ ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๑ ปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบของโครงการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อสนองงานคณะสงฆ์ตามพันธกิจคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน และนำระบบการปฏิบัติศาสนกิจออนไลน์มาใช้ในการอำนวยความสะดวกให้กับนิสิตและเจ้าหน้าที่ โดยมีการดำเนินการนำระบบการปฏิบัติศาสนกิจมาใช้เต็มรูปแบบทั้งประเทศในปีการศึกษา ๒๕๖๑ ทั้งเรื่องการยื่นคำร้อง การปฐมนิเทศนิสิตก่อนออกปฏิบัติศาสนกิจ ประจำภาค รายงานผลประจำภาคการศึกษา ๒ ภาค และสัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจประจำภาคในแต่ละภาค

ผลการดำเนินงาน พบว่า นิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๔ จำนวนทั้งสิ้น ๑,๔๗๔ รูป ทั่วประเทศ ส่วนใหญ่ปฏิบัติศาสนกิจด้านเผยแผ่ ๗๔๗ รูป คิดเป็นร้อยละ ๕๑ รองลงมาการปฏิบัติศาสนกิจด้านสาธารณสงเคราะห์ จำนวน ๒๓๐ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๖ ด้าน ศาสนศึกษา จำนวน ๑๘๗ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๓ ด้านสาธารณูปการ จำนวน ๑๗๐ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๒ ด้านศึกษาสงเคราะห์ จำนวน ๑๒๑ รูป คิดเป็นร้อยละ ๘ และน้อยที่สุดปฏิบัติศาสนกิจด้านการปกครอง จำนวน ๑๙ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑ ส่งผลให้เกิดผล ๔ ประการ ได้แก่

๑) นิสิต มจร ได้ปฏิบัติงานสนองงานคณะสงฆ์ตามพันธกิจคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน

๒) เกิดพื้นที่การเรียนรู้และการทำงานเชิงบูรณาการร่วมกันระหว่างนิสิตปฏิบัติศาสนกิจกับภาคีเครือข่าย เช่น พระสงฆ์นักพัฒนา พระสงฆ์นักวิชาการ และองค์กรภาคีเครือข่ายในพื้นที่

๓) มีการพัฒนาและปรับปรุงระบบกลไกและกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจร่วมกับภาคีเครือข่าย

๔) การจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาการปฏิบัติศาสนกิจ

นอกจากนี้ จากการสัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๔ ประจำภาค โดยกำหนดจัดตามลำดับดังนี้

๑) สัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ประจำภาคเหนือ ณ มจร วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ระหว่างวันที่ ๑๑-๑๒ มีนาคม ๒๕๖๒ มีผู้เข้าร่วมสัมมนาทั้งสิ้น จำนวน ๓๔๘ รูป

๒) สัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๔ ประจำภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ณ มจร วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ระหว่างวันที่ ๑๕-๑๖ มีนาคม ๒๕๖๒ จำนวน ๕๑๘ รูป

๓) สัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๔ ประจำภาคกลาง ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ระหว่างวันที่ ๑๘-๑๙ มีนาคม ๒๕๖๒ มีผู้เข้าร่วมสัมมนาทั้งสิ้น จำนวน ๕๓๖ รูป

๔) สัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๔ ประจำภาคใต้ จัด ณ มจร วิทยาเขตนครศรีธรรมราช ตำบลมะม่วงสองต้น อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ระหว่างวันที่ ๒๖-๒๗ มีนาคม ๒๕๖๒ จำนวน ๗๒ รูป

การนี้ได้มีการประเมินผลการจัดสัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ประจำภาค การประเมินผลครั้งนี้จากวิธีการสร้างแบบสอบถามและใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล จากผู้เข้าร่วมโครงการโดยการประเมินออนไลน์ และได้กำหนดระดับความรู้ที่ผู้เข้าร่วมโครงการได้รับและระดับความพึงพอใจต่อการจัดโครงการ มีเกณฑ์การให้คะแนน ดังนี้

๕ คะแนน	หมายถึง	มากที่สุด
๔ คะแนน	หมายถึง	มาก
๓ คะแนน	หมายถึง	ปานกลาง
๒ คะแนน	หมายถึง	น้อย
๑ คะแนน	หมายถึง	น้อยที่สุด

การประเมินผลการสำรวจครั้งนี้ กำหนดเป้าหมายของผู้เข้าร่วมโครงการทั้งสิ้นไว้ จำนวน ๑,๕๐๐ รูป ซึ่งเป็นจำนวนของนิสิตที่ยื่นคำร้องของปฏิบัติศาสนกิจ ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๑ ผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ และองค์กรภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง เมื่อพิจารณาจากโครงการปฏิบัติศาสนกิจ สามารถแยกเป็นประเภทของงานปฏิบัติศาสนกิจได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๑ แสดงจำนวนและร้อยละของประเภทโครงการปฏิบัติศาสนกิจแยกตามงาน ในกิจการคณะสงฆ์

ที่	งานกิจการคณะสงฆ์	จำนวนและร้อยละของโครงการฯ	
		จำนวน	ร้อยละ
๑	ปกครอง	๑๙	๑
๒	เผยแผ่	๗๔๗	๕๑
๓	ศาสนศึกษา	๑๘๗	๑๓
๔	ศึกษาสงเคราะห์	๑๒๑	๘
๕	สาธารณูปการ	๑๗๐	๑๒
๖	สาธารณะสงเคราะห์	๒๓๐	๑๖
	รวม	๑,๔๗๔	๑๐๐

จากตารางพบว่า นิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๔ ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๑ จำนวนทั้งสิ้น ๑,๔๗๔ รูป ทั่วประเทศ ส่วนใหญ่ปฏิบัติศาสนกิจด้านเผยแผ่ ๗๔๗ รูป คิดเป็นร้อยละ ๕๑ รองลงมาการปฏิบัติศาสนกิจด้านสาธารณสงเคราะห์ จำนวน ๒๓๐ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๖ ด้านศาสนศึกษา จำนวน ๑๘๗ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๓ ด้านสาธารณูปการ จำนวน ๑๗๐ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๒ ด้านศึกษาสงเคราะห์ จำนวน ๑๒๑ รูป คิดเป็นร้อยละ ๘ และน้อยที่สุดปฏิบัติศาสนกิจด้านการปกครอง จำนวน ๑๙ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑

อย่างไรก็ตาม การประเมินความพึงพอใจการจัดสัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจรวมทุกภาคมีค่าเฉลี่ยที่ ๔.๐๘ และเมื่อพิจารณารายภาค พบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีคะแนนค่าเฉลี่ยสูงสุดที่ ๔.๑๓ รองลงมาภาคกลาง คะแนนค่าเฉลี่ยที่ ๔.๐๘ ภาคใต้ คะแนนค่าเฉลี่ยที่ ๔.๐๗ และลำดับสุดท้ายภาคเหนือมีคะแนนค่าเฉลี่ยที่ ๔.๐๓ ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาความรู้ก่อนหลังพบว่าผู้เข้าร่วมการสัมมนามีความรู้หลังการสัมมนาคิดเป็นคะแนนค่าเฉลี่ย ๔.๔๕ โดยคะแนนความรู้ก่อนสัมมนาคะแนนค่าเฉลี่ยที่ ๓.๖๘

ในส่วนการประเมินการบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ พบว่า มีคะแนนค่าเฉลี่ยบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ คือมีคะแนนค่าเฉลี่ยสูงกว่า ๓.๕๑ ทุกข้อวัตถุประสงค์ทั้งที่แยกเป็นรายภาคและรวม กล่าวคือ ผลการดำเนินงานมีผลบรรลุวัตถุประสงค์ตามข้อ ๑ นิสิตปฏิบัติศาสนกิจได้รับความรู้ มีเวทีแลกเปลี่ยนระหว่างนิสิตวิทยากร มีประสบการณ์และสามารถนำหลักวิธีการที่ได้เรียนรู้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ มีคะแนนค่าเฉลี่ยที่ ๔.๒๕ ข้อ ๒ นิสิตปฏิบัติศาสนกิจมีทัศนคติที่ดีและมีจิตสำนึกรักสถาบันและอุทิศตนพระพุทธศาสนาและสังคม มีคะแนนค่าเฉลี่ยที่ ๔.๕๘ ข้อ ๓ ทราบปัญหา อุปสรรคและมีวิธีแก้ปัญหาหรือแนวปฏิบัติที่ดีในการปฏิบัติศาสนกิจ มีคะแนนค่าเฉลี่ยที่ ๔.๒๕ และ ข้อ ๔ แนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตรุ่นต่อไปมีคะแนนค่าเฉลี่ยที่ ๔.๒๘

ตารางที่ ๒ แสดงค่าเฉลี่ยความพึงพอใจสัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจรายภาค

ตอนที่ ๒ การประเมินผลการสัมมนาในภาพรวม						
ข้อ	รายการประเมิน	ค่าเฉลี่ยความพึงพอใจ สัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจรายภาค				
		อีสาน	เหนือ	ใต้	กลาง	รวม
๑	ความรู้ความเข้าใจก่อนและหลังการสัมมนา					
	๑.๑ ความรู้ ความเข้าใจ <u>ก่อน</u> การสัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ	๓.๕๔	๓.๖๕	๓.๖๗	๓.๘๗	๓.๖๘
	๑.๒ ความรู้ ความเข้าใจ <u>หลัง</u> การสัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ	๔.๔๒	๔.๔๕	๔.๕๓	๔.๓๘	๔.๔๕
๒	การบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ					
	๒.๑ นิสิตปฏิบัติศาสนกิจได้รับความรู้ มีเวทีแลกเปลี่ยนระหว่างนิสิตวิทยากร มีประสบการณ์และสามารถนำหลักวิธีการที่ได้เรียนรู้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์ได้	๔.๕๑	๔.๑๓	๔.๒๓	๔.๑๔	๔.๒๕
	๒.๒ นิสิตปฏิบัติศาสนกิจมีทัศนคติที่ดีและมีจิตสำนึกรักสถาบันและอุทิศตนพระพุทธศาสนาและสังคม	๔.๖๑	๔.๕๗	๔.๕๕	๔.๕๗	๔.๕๘
	๒.๓ ทราบปัญหา อุปสรรคและมีวิธีแก้ปัญหาหรือแนวปฏิบัติที่ดีในการปฏิบัติศาสนกิจ	๔.๑๘	๔.๒๙	๔.๓๘	๔.๑๕	๔.๒๕
	๒.๔ แนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตรุ่นต่อไป	๔.๒๕	๔.๓๓	๔.๑๒	๔.๔๓	๔.๒๘
๓	รูปแบบการจัดสัมมนาการปฏิบัติศาสนกิจประจำภาค	๔.๑๘	๔.๒๘	๔.๓๒	๔.๒๗	๔.๒๖
๔	ระยะเวลาในการจัดงาน (๒ วัน)	๓.๙๓	๓.๘๔	๓.๙๒	๓.๗๓	๓.๘๖
๕	สถานที่จัดงานในแต่ละภาค					
	๕.๑ ห้องประชุม	๔.๔๖	๓.๙๙	๓.๙๕	๔.๑๒	๔.๑๓

	๕.๒ สิ่งอำนวยความสะดวกภายในห้องประชุม	๔.๑๘	๔.๐๐	๓.๙๕	๔.๑๓	๔.๐๗
	๕.๓ อาหาร/อาหารว่างและน้ำปานะ	๓.๙๘	๓.๙๒	๓.๗๙	๓.๘๔	๓.๘๘
	๕.๔ ความสะดวกในการเดินทาง	๓.๕๙	๓.๔๔	๓.๓๐	๓.๖๘	๓.๕๐
๖	การจัดหัวข้อบรรยายในการสัมมนา					
	๖.๑ บรรยายพิเศษ หัวข้อ“การปฏิบัติศาสนกิจกับการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา”	๔.๑๕	๓.๘๙	๔.๑๓	๓.๙๗	๔.๐๔
	๖.๒ บรรยายพิเศษ หัวข้อ “Mindset บัณฑิต มจร พลังทำงานและจิตวิญญาณเพื่อพระพุทธศาสนาและสังคม”	๔.๒๕	๓.๙๔	๓.๙๗	๓.๙๑	๔.๐๒
๗	การจัดประชุมกลุ่มย่อย					
	๗.๑ การชี้แจงประชุมกลุ่มย่อย	๔.๑๐	๔.๑๒	๔.๑๖	๔.๓๕	๔.๑๘
	๗.๒ การแบ่งกลุ่มและหัวข้อกลุ่มย่อย	๔.๑๕	๓.๙๘	๓.๙๖	๓.๘๖	๓.๙๙
	๗.๓ ความรู้ ความสามารถ และทักษะของวิทยากรประจำกลุ่ม	๔.๐๒	๓.๘๗	๓.๙๕	๓.๘๓	๓.๙๒
	๗.๔ การดูแลประสานงานของผู้ช่วยวิทยากรประจำกลุ่ม	๓.๙๗	๓.๘๑	๔.๑๐	๓.๘๗	๓.๙๔
	๗.๕ ระยะเวลาในการประชุมกลุ่มย่อย	๓.๙๔	๓.๘๔	๓.๘๗	๓.๘๕	๓.๘๘
	๗.๖ การนำเสนอผลการประชุมกลุ่มย่อย	๔.๑๘	๔.๒๓	๔.๑๗	๔.๓๕	๔.๒๓
๘	การประสานงานของเจ้าหน้าที่	๓.๙๙	๓.๘๕	๓.๙๔	๓.๗๘	๓.๘๙
๙	จำนวนผู้เข้าร่วมการสัมมนาในครั้งนี้	๔.๑๔	๔.๑๐	๔.๑๖	๔.๑๙	๔.๑๕
๑๐	เอกสารประกอบการสัมมนา / โสตทัศนูปกรณ์	๔.๑๓	๔.๒๖	๔.๕๑	๔.๕๑	๔.๓๕
๑๑	ประโยชน์ที่ได้รับจากการสัมมนาครั้งนี้	๔.๒๒	๓.๙๗	๔.๑๓	๔.๒๓	๔.๑๔
๑๒	ความพึงพอใจโดยรวมจากการสัมมนาครั้งนี้	๔.๑๓	๓.๙๔	๓.๙๙	๓.๙๑	๓.๙๙
	รวม	๔.๑๓	๔.๐๓	๔.๐๗	๔.๐๘	๔.๐๘

ส่วนการปฏิบัติงานบริการสังคม นิสิตปฏิบัติงาน ๒ ประเภท ได้แก่

๑) ปฏิบัติงานช่วยงานในมหาวิทยาลัยตามที่ได้รับมอบหมายส่วนใหญ่เป็นงานด้านธุรการและช่วยงานทั่วไปในสำนักงาน

๒) ปฏิบัติงานตามหน่วยงานภายนอก เช่น โรงเรียนหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ลักษณะการปฏิบัติงานจะสอดคล้องตามสาขาที่นิสิตสำเร็จการศึกษา เช่น สำเร็จการศึกษาด้านสังคมศาสตร์จะไปปฏิบัติงานที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ด้านครุศาสตร์จะปฏิบัติงานบริการสังคมในที่สถานการศึกษา เช่นเป็นผู้ช่วยสอนในโรงเรียน การปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคมมีความสอดคล้องกับโครงการยุทธศาสตร์ตามแผนการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา เช่น โครงการ

ส่งเสริมความร่วมมือภาคีเครือข่าย โครงการพัฒนาขีดความสามารถ ศาสนบุคคล โครงการสาธารณะสงเคราะห์เพื่อสังคม การดำเนินงานมีความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ที่ ๑ สร้างความมั่งคงด้านพระพุทธ-ศาสนา และยุทธศาสตร์ที่ ๓ พัฒนาสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้เชิงพุทธ และมีความสอดคล้องกับกลยุทธ์ ที่ ๑ ปลูกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนา (Embedded Faith) กลยุทธ์ที่ ๓ ร่วมมือภาคีเครือข่ายให้เกิดสัมฤทธิผล (Become the Strategic Partner) และกลยุทธ์ที่ ๗ เพิ่มขีดความสามารถศาสนบุคคล (Ensure Human Capital Readiness)

การประเมินผลสำเร็จตามคุณลักษณะบัณฑิตตามนวลักษณะ ๙ ประการ นิสิต มจร

การปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคมของนิสิต มจร พบว่า การดำเนินการดังกล่าวได้สะท้อนคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ตามคุณลักษณะนวลักษณ์ ๙ ประการของนิสิต มจร ได้แก่

๑) ปฏิปทาน่าเลื่อมใส่
๒) ใฝ่รู้ใฝ่คิด
๓) เป็นผู้นำได้จิตใจและปัญญา
๔) มีทักษะด้านภาษา
๕) มีศรัทธาอุทิศตน
๖) รู้จักเสียสละ
๗) รู้เท่าทันสังคม
๘) สั่งสมโลกทัศน์
๙) พัฒนานวัตกรรมเชิงพุทธ

การปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตบรรพชิต ๑ ปี เพื่อสนองงานในกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน และงานตามพันธกิจของมหาวิทยาลัยและการปฏิบัติงานบริการสังคม เพื่อสนองงานตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย สนองนโยบายของรัฐและคณะสงฆ์ และเพื่อสงเคราะห์ประชาชน นั้น เป็นเครื่องวัดหรือประเมินผลการผลิตบัณฑิตให้เป็นไปตามวิสัยทัศน์ตามแผนพัฒนานิสิต ระยะ ๕ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ที่กำหนดไว้ว่า “นิสิตมีจิตอาสาและเป็นศาสนทายาทที่มีศักยภาพ” การดำเนินงานจัดทำโครงการปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบโครงการได้กำหนดให้นิสิตเหลือความเชื่อมโยงหรือความสอดคล้องของโครงการต่อนวลักษณ์ ๙ ประการนิสิต มจร พบว่า

นิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๔ ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๑ จำนวนทั้งสิ้น ๑,๔๗๔ รูปทั่วประเทศ นิสิตปฏิบัติศาสนกิจได้เลือกโครงการปฏิบัติศาสนกิจกับความเชื่อมโยงและความสอดคล้องตามคุณลักษณะนวลักษณ์ ๙ ประการ นิสิต มจร มากที่สุดเรียงตามลำดับ ดังนี้

อันดับที่ ๑ ข้อ ๖ รู้จักเสียสละ

อันดับที่ ๒ ข้อ ๕ มีศรัทธาอุทิศตน

อันดับที่ ๓ ข้อ ๓ เป็นผู้นำได้จิตใจและปัญญา

อันดับที่ ๔ ข้อ ๑ ปฏิปทาน่าเลื่อมใส่

อันดับที่ ๕ ข้อ ๘ สั่งสมโลกทัศน์

อับดับที่ ๖ ข้อ ๗ รู้เท่าทันสังคม

อันดับที่ ๗ ข้อ ๒ ใฝ่รู้ใฝ่คิด

อันดับที่ ๘ ข้อ ๙ พัฒนานวัตกรรมเชิงพุทธ

อันดับที่ ๙ ข้อ ๔ มีทักษะด้านภาษา

อย่างไรก็ตาม ผลการดำเนินการมีความสอดคล้องกับคำบรรยายในพิธีเปิดและบรรยายพิเศษ เรื่อง "บทบาทบัณฑิต มจร กับการทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาและสังคม" ในงานสัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๔ ประจำภาคกลาง เมื่อวันที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๒ โดย พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้กล่าวถึงงานบริการวิชาการของ มจร ซึ่งดำเนินการโดย ๓ ส่วนงานสนับสนุนในส่วนกลาง ได้แก่

๑) กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี

๒) สำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม

๓) สถาบันวิปัสสนาธุระ รวมถึงพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่ดำเนินการโดยสำนักงานพระสอนศีลธรรม

ท่านกล่าวถึงผลการดำเนินงาน ๖ งานบริการสังคม ได้แก่

๑) งานเผยแผ่ธรรมะทางวิทยุ-โทรทัศน์และอินเตอร์เน็ต

๒) ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

๓) พระสอนศีลธรรม

๔) บรรพชา และอบรมเยาวชน

๕) นิสิตปฏิบัติศาสนกิจ

๖) พระธรรมจาริก

งานบริการสังคมดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงการดำเนินงานที่แสดงให้เห็นถึงผลการผลิตบัณฑิตตามคุณลักษณะบัณฑิต มจร ตามคุณลักษณะนวลักษณะ ๙ ประการและงานบริการสังคมที่มีคุณูปการต่อคณะสงฆ์และเป็นประโยชน์แก่สังคมอย่างมาก

และสอดคล้องกับคำกล่าวเปิดและบรรยายพิเศษในพิธีเปิดและบรรยายพิเศษ เรื่อง "การปฏิบัติศาสนกิจกับการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา" ในงานสัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ประจำภาคเหนือ เมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๒ ประจำภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อวันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๒ และประจำภาคใต้ เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๒ โดย พระราชวรมุนี, รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต ท่านได้กล่าวชื่นชมถึงการปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคมของนิสิตว่ามีคุณลักษณ์บัณฑิตตามนวลักษณ์ ๙ ประการว่า...การปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคม นอกเหนือจากนิสิตจะได้จัดทำโครงการปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคมช่วยสนองงานคณะสงฆ์ส่วนหนึ่ง

เป็นไปตามแผนการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาแล้ว จากผลการสรุปบทเรียนและตัวแบบการปฏิบัติศาสนกิจที่นิสิตในแต่ละกลุ่ม ๓ กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ ๑ การประชุมกลุ่มเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับระบบการปฏิบัติศาสนกิจออนไลน์เพื่อเตรียมความพร้อมในการใช้ระบบการปฏิบัติศาสนกิจออนไลน์ รุ่นที่ ๖๕ (ระบบปรับปรุง) วิทยากรโดย นายถาวร ภูษา นักจัดการงานทั่วไป กองกิจการนิสิต

กลุ่มที่ ๒ การประชุมถอดบทเรียนโครงการปฏิบัติศาสนกิจต้นแบบจากผู้แทนนิสิตแต่ละแห่ง วิทยากรดำเนินรายการ โดย วิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ

กลุ่มที่ ๓ การประชุมกลุ่มย่อย ๖ กลุ่มตามประเภทของการปฏิบัติศาสนกิจ ดังนี้

๑) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านการปกครอง ๒) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านการเผยแผ่

๓) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านศาสนศึกษา ๔) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านศึกษาสงเคราะห์

๕) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านสาธาณูปการ ๖) กลุ่มปฏิบัติศาสนกิจด้านสาธารณสงเคราะห์

ผลการนำเสนอสรุปผลการประชุมกลุ่มย่อยในแต่ละกลุ่มได้แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาและปรับปรุงกระบวนงานในการปฏิบัติศาสนกิจและการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตที่แสดงให้เห็นถึงการผลิตบัณฑิตตามคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ตามนวลักษณ์ ๙ ประการ แม้นิสิตจะปฏิบัติศาสนกิจหรือปฏิบัติงานบริการสังคมตามข้อบังคับที่มหาวิทยาลัยกำหนดก็ตาม แต่ก็ส่งผลให้นิสิตได้เรียนรู้ มีทักษะการทำงานเพื่อสนองงานคณะสงฆ์และช่วยพัฒนาสังคม มีทัศนคติที่ดีและสามารถนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้เพื่อปฏิบัติงานสนองงานกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน และช่วยพัฒนาสังคมได้ ที่สำคัญบัณฑิต มจร มีความพร้อมที่จะรองรับงานตามพระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรมที่ได้ผ่านสภานิติบัณฑิตแห่งชาติแล้ว และอยู่ในระหว่างการประกาศในราชกิจจานุเบกษา

การปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคมกับตามแผนการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา

การปฏิบัติศาสนกิจและการปฏิบัติงานบริการสังคม นิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัยมหาวิทยาลัยได้กำหนดให้การปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคมเพื่อสนองงานตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔ การจัดทำโครงการปฏิบัติศาสนกิจยึดโยงกับพันธกิจหรือกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน และมีความสอดคล้องกับโครงการยุทธศาสตร์ตามแผนการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา เช่น โครงการส่งเสริมความร่วมมือภาคีเครือข่าย โครงการพัฒนาขีดความสามารถศาสนบุคคล โครงการสาธารณะสงเคราะห์เพื่อสังคม การดำเนินงานมีความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ที่ ๑ สร้างความมั่งคงด้านพระพุทธศาสตร์ และยุทธศาสตร์ที่ ๓ พัฒนาสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้เชิงพุทธ และมีความสอดคล้องกับกลยุทธ์ที่ ๑ ปลูกฝังศรัทธาในพระพุทธศาสนา

(Embedded Faith) กลยุทธ์ที่ ๓ ร่วมมือภาคีเครือข่ายให้เกิดสัมฤทธิผล (Become the Strategic Partner) และกลยุทธ์ที่ ๗ เพิ่มขีดความสามารถศาสนบุคคล (Ensure Human Capital Readiness)

การใช้ระบบการปฏิบัติศาสนกิจออนไลน์

ตามที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้มติเห็นชอบให้นำระบบปฏิบัติศาสนกิจออนไลน์มาใช้สนับสนุนเกี่ยวกับงานปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๑ รุ่นที่ ๖๔ เป็นต้นไป เพื่อใช้ในการลงทะเบียน ยื่นคำร้อง ส่งรายงาน รวมถึงสารสนเทศต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติศาสนกิจ เพื่อแก้ปัญหาและอุปสรรคในการรวบรวมข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับการปฏิบัติศาสนกิจ การติดตามและประเมินผล และอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตและการบริหารจัดการของเจ้าหน้าที่

การใช้ระบบการปฏิบัติศาสนกิจออนไลน์ พบว่า มีปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการให้สอดคล้องกับปฏิทินกิจกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ เนื่องจากเป็นปีแรกที่นำระบบมาใช้อย่างเป็นทางการประกอบกับเจ้าหน้าที่ในส่วนภูมิภาคที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติงานด้านกิจการนิสิตไม่มีความต่อเนื่อง มีการเปลี่ยนตัวเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติอยู่บ่อยครั้ง ส่งผลให้การดำเนินการติดตามและพิจารณาการปฏิบัติศาสนกิจมีความล่าช้า

การดำเนินการแก้ปัญหากองกิจการนิสิต ได้มอบหมายให้เจ้าหน้าที่กองกิจการนิสิต ช่วยกำกับดูแล ติดตาม และดำเนินการประสานให้เป็นไปตามปฏิทินกิจกรรม และเสนอให้มีการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจประจำส่วนงานในภูมิภาค เพื่อช่วยกำกับดูแลงานปฏิบัติศาสนกิจประจำส่วนงาน โดยมีคณะทำงานจากส่วนกลางประจำภาคช่วยหนุนเสริมการทำงานในพื้นที่ในแต่ละภูมิภาค เพื่อขับเคลื่อนการปฏิบัติศาสนกิจโดยมีเป้าหมายสำคัญ ๓ ประการ คือ

๑) การแต่งตั้งคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจประจำส่วนงาน

๒) แผนการปฏิบัติศาสนกิจประจำส่วนงาน

๓) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ

การแต่งตั้งอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ ประจำส่วนงาน

ตามที่มหาวิทยาลัย ได้มีข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจ พ.ศ. ๒๕๔๖ และคณะกรรมการปฏิบัติศาสนกิจมีอำนาจและหน้าที่ในการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อช่วยพัฒนาและหนุนเสริมงานปฏิบัติศาสนกิจในแต่ละส่วนงาน ในปีการศึกษา ๒๕๖๒ เป็นต้นไป มหาวิทยาลัยโดยคณะกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ ได้มีนโยบายให้ส่วนภูมิภาคเสนอแต่งตั้งคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อพัฒนาและหนุนเสริมงานปฏิบัติศาสนกิจของนิสิต

ดังนั้น ในปีการศึกษา ๒๕๖๒ เป็นต้นไป คณะกรรมการปฏิบัติศาสนกิจได้มีมติเห็นชอบให้วิทยาเขต วิทยาลัย ห้องเรียน และหน่วยวิทยบริการ เสนอขอแต่งตั้งคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจประจำส่วนงาน เพื่อช่วยกำกับดูแลงานปฏิบัติศาสนกิจประจำแต่ละส่วนงาน โดยมีบทบาทและโครงสร้างสัดส่วนคณะอนุกรรมการกลไกปฏิบัติศาสนกิจประกอบด้วย

๑) ภาคส่วนองค์กรทางพระพุทธศาสนา

๒) คณะสงฆ์

๓) ภาคส่วนภาคีเครือข่ายสุขภาวะ อาทิ ภาคีเครือข่ายสุขภาวะ

๔) ภาคส่วนหน่วยงานภาครัฐ อาทิ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, โรงเรียน, สาธารณสุขพื้นที่

๕) ภาคส่วนภาคประชาสังคม

๖) ภาคธุรกิจ/เอกชน (๗) อื่นๆ จากการสรรหาของกลไกฯลฯ

โดยเบื้องต้นได้กำหนดให้คณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ ประจำส่วนงาน......มีอำนาจและหน้าที่ ดังนี้

๑) ส่งเสริมและสนับสนุนให้นิสิตปฏิบัติศาสนกิจตามนโยบาย ลักษณะการปฏิบัติศาสนกิจที่พึงประสงค์ แผนงาน หลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติศาสนกิจที่คณะกรรมการปฏิบัติศาสนกิจกำหนด

๒) สร้างระบบและกลไกการนิเทศ ติดตาม ส่งเสริมและสนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจทั้งด้านวิชาการและทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติศาสนกิจที่สอดคล้องกับนโยบายคณะกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ

๓) ผลักดันยุทธศาสตร์การปฏิบัติศาสนกิจที่สอดคล้องกับการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาในพื้นที่

๔) พัฒนาแผนการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อการบริการวิชาการแก่สังคมประจำภูมิภาคที่สอดคล้องกับการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา

๕) เสริมสร้างเครือข่ายและขับเคลื่อนงานเครือข่ายการทำงานการบูรณาการการปฏิบัติศาสนกิจกับการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา

๖) ควบคุม ดูแลและนำผลการปฏิบัติศาสนกิจไปใช้ตามนโยบาย แผนงานและวัตถุประสงค์

๗) ระดมทุน และจัดตั้งกองทุนการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อพัฒนาและหนุนเสริมการปฏิบัติศาสนกิจ

๘) ให้ความเห็นชอบการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตประจำส่วนงาน

๙) อื่นๆ ตามที่ได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ

การจัดทำแผนยุทธศาสตร์การปฏิบัติศาสนกิจ ประจำส่วนงาน

ตามที่มหาวิทยาลัย ได้มีข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจ พ.ศ. ๒๕๔๖ และ จึงเสนอคณะกรรมการเพื่อพิจารณาให้ความเห็นชอบ และคณะกรรมการปฏิบัติศาสนกิจมีอำนาจและหน้าที่ในการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อช่วยพัฒนาและหนุนเสริมงานปฏิบัติศาสนกิจในแต่ละส่วนงาน เพื่อให้คณะอนุกรรมการได้กรอบในการดำเนินงานตามนโยบายของมหาวิทยาลัย และประธานคณะกรรมการปฏิบัติศาสนกิจได้มอบหมายให้ฝ่ายเลขานุการและคณะศึกษาและจัดทำร่างยุทธศาสตร์การปฏิบัติศาสนกิจ และคณะกรรมการปฏิบัติศาสนกิจได้ผ่านการเห็นชอบแผนยุทธศาสตร์การปฏิบัติศาสนกิจ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีประเด็นโดยสรุป ดังนี้

ความสอดคล้องกับแผนพัฒนานิสิต ระยะ ๕ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔)

อยู่ภายใต้ยุทธศาสตร์ที่ ๑ พัฒนาและสร้างนิสิตให้มีคุณภาพและเป็นศาสนยาทยาทที่มีศักยภาพ

ยุทธศาสตร์ที่ ๑ พัฒนาและสร้างนิสิตให้มีคุณภาพและเป็นศาสนทายาทที่มีศักยภาพ ประกอบไปด้วย ๓ กลยุทธ์ คือ

กลยุทธ์ที่ ๑ พัฒนานิสิตให้มีคุณภาพและเป็นศาสนทายาทที่มีประสิทธิภาพ

กลยุทธ์ที่ ๒ พัฒนาองค์กรนิสิตและศิษย์เก่าสัมพันธ์ให้เข้มแข็ง

กลยุทธ์ที่ ๓ พัฒนาระบบ กลไก และกระบวนการส่งเสริม สนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจและบริการสังคม ร่วมกับภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ซึ่งเป็นกลยุทธ์เพื่อขับเคลื่อนในประเด็นการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตด้วยเป็นการเฉพาะ

๒. ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคม

ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติศาสนกิจ

จากการติดตามและประเมินผลการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิต และผลจากการสัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่นที่ ๖๔ ประจำภาค ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๑ ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตมีรายละเอียด ดังนี้

๑) ความสอดคล้องของโครงการปฏิบัติศาสนกิจกับนโยบายของมหาวิทยาลัย

การกำหนดให้นิสิตปฏิบัติศาสนกิจจัดทำโครงการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อสนองงานคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน คือ ปกครอง เผยแผ่ ศาสนศึกษา ศึกษาสงเคราะห์ สาธารณูปการ และสาธารณะสงเคราะห์ ในระยะแรกนิสิตปฏิบัติศาสนกิจยังขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดทำโครงการให้เชื่อมโยงหรือสอดคล้อง

กับงานในกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน เช่น การจัดทำฐานข้อมูลพระภิกษุหรือสามเณรในวัด โครงการพัฒนาขีดความสามารถศาสนบุคคลในวัด โดยข้อเท็จจริงเป็นโครงการหรือกิจกรรมที่เกี่ยวกับงานปกครอง แต่นิสิตยังขาดความรู้ความเข้าใจในการเชื่อมโยงหรือกำหนดความสอดคล้องของโครงการกับประเภทของงานตามพันธกิจหรืองานในกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ส่งผลให้งานกิจการคณะสงฆ์ด้านปกครอง มีจำนวนสัดส่วนที่น้อยกว่างานประเภทอื่น ๆ ในการแก้ปัญหาได้มีการติดตามและพัฒนาโครงการก่อนที่จะมีการรายงานผลการปฏิบัติศาสนกิจทั้ง ๒ ครั้งโดยให้ส่วนงานเป็นผู้ติดตามและพัฒนาโครงการให้ถูกต้องตามโครงการหรือกิจกรรมที่นิสิตดำเนินการ

๒) ความเข้าใจของผู้บริหารกับเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติ

การปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบของโครงการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อสนองงานในกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน แม้มีการดำเนินการมาตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๕๙ รุ่น ๖๒ และนำร่องใน ๕ วิทยาเขต โดยกำหนดให้นิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๒ ปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบของโครงการ และมีการพัฒนามาโดยลำดับ แต่เนื่องจากเป็นการปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบใหม่ มีการกำหนดให้ดำเนินการทั้งประเทศในปีการศึกษา ๒๕๖๐ รุ่น ๖๓ เป็นต้นมา แต่ยังพบว่า มีส่วนงานในภูมิภาคบางแห่งยังขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องของการปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบของโครงการ โดยกำหนดให้นิสิตทุกรูปต้องปฏิบัติศาสนกิจในรูปของโครงการ ส่งผลให้การปฏิบัติศาสนกิจรูปแบบใหม่ในบางแห่งไม่เป็นไปตามนโยบายที่มหาวิทยาลัยกำหนด

๓) การปฏิบัติศาสนกิจกับหลักสูตร

การปฏิบัติศาสนกิจขาดความต่อเนื่องและขาดความเชื่อมโยงกับหลักสูตรหรือรายวิชาที่กำหนดไว้ในการจัดการเรียนการสอนในหลักสูตร การดำเนินงานจึงขาดความเชื่อมโยงและบูรณาการกับรายวิชาในหลักสูตร

๔) การพัฒนาทักษะการเขียนโครงการและการรายงานผลของนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ

นิสิตปฏิบัติศาสนกิจยังขาดความรู้ความเข้าใจในการเขียนโครงการและการเชื่อมโยงกับงานกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ร่วมถึงการใช้เครื่องมือการบริหารจัดการโครงการในพื้นที่ มหาวิทยาลัยควรกำหนดให้ส่วนงานแต่ละแห่งมีการเตรียมความพร้อมให้นิสิตปฏิบัติศาสนกิจเกี่ยวกับการจัดทำโครงการให้สอดคล้องกับงานกิจการคณะสงฆ์ ร่วมถึงการบริหารโครงการให้สัมฤทธิผล และการจัดทำรายงานและทักษะการเขียนรายงานให้มีประสิทธิภาพ

๕) การใช้ระบบการปฏิบัติศาสนกิจออนไลน์

การใช้ระบบการปฏิบัติศาสนกิจออนไลน์ พบว่า มีปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการให้สอดคล้องกับปฏิทินกิจกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ เนื่องจากเป็นปีแรกที่นำระบบมาใช้อย่างเป็นทางการประกอบกับเจ้าหน้าที่ในส่วนภูมิภาคที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติงานด้านกิจการนิสิตไม่มีความต่อเนื่อง มีการเปลี่ยนตัวเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติอยู่บ่อยครั้ง ส่งผลให้การดำเนินการติดตามและพิจารณาการปฏิบัติศาสนกิจมีความล่าช้า

๖) ขาดกลไกการสนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจร่วมกับภาคีเครือข่าย

ขาดกลไกการสนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจร่วมกับภาคีเครือข่ายเพื่อทำหน้าที่ในการช่วยกำกับดูแลและหนุนเสริมการปฏิบัติศาสนกิจในระดับพื้นที่ ร่วมถึงจัดทำยุทธศาสตร์การปฏิบัติศาสนกิจของแต่ละส่วนงานให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละพื้นที่

ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานบริการสังคม

หลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติงานบริการสังคมยังไม่ชัดเจนขาดระบบ กลไกและกระบวนงานการปฏิบัติงานบริการสังคมที่มีความสอดคล้องทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ทำให้การรวบรวมข้อมูลเป็นไปอย่างล่าช้าและไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน รูปแบบและวิธีการปฏิบัติศาสนกิจไม่สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป

แนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงการปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคม

การปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตบรรพชิตมหาวิทยาลัยควรกำหนดระบบและกลไกในระดับภูมิภาคเพื่อทำหน้าที่ช่วยกำกับดูแลและหนุนเสริมการปฏิบัติศาสนกิจร่วมกับภาคีเครือข่ายในระดับพื้นที่ และกำหนดให้ส่วนภูมิจัดทำยุทธศาสตร์การปฏิบัติศาสนกิจประจำส่วนงานหรือแผนปฏิบัติศาสนกิจบริการสังคมของส่วนงานในแต่ละปีการศึกษา โดยคำนึงถึงบริบทของแต่ละพื้นที่ในแต่ภูมิภาคและมีความสอดคล้องกับการดำเนินงานของคณะสงฆ์ในแต่ละพื้นที่ ส่วนการพัฒนาและปรับปรุงการปฏิบัติงานบริการสังคม ควรกำหนดยุทธศาสตร์การปฏิบัติงานบริการสังคมของมหาวิทยาลัย หลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติงานบริการสังคมให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ร่วมถึงนำการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้เพื่อสนับสนุนการปฏิบัติงานบริการสังคมทั้งการรายงานผล การติดตามและประเมินผล

๓. การพัฒนาและปรับปรุงระบบกลไกการปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคม

จากข้อเสนอแนะที่เป็นผลจากการดำเนินงานในปีการศึกษา ๒๕๖๑ ที่ผ่านมา มีการพัฒนาและปรับปรุงผลการดำเนินงานโดยคณะกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ ในคราวประชุมคณะกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ ครั้งที่ ๑/๒๕๖๒ เมื่อวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๒ ได้ให้ข้อเสนอแนะและกำหนดนโยบายลักษณะการปฏิบัติศาสนกิจที่พึงประสงค์ แผนงานหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อยกระดับการปฏิบัติศาสนกิจให้สามารถสนองงานในกิจการคณะสงฆ์และช่วยพัฒนาสังคมให้เป็นรูปธรรมและมีความชัดเจนมากยิ่ง โดยกำหนดแนวทางการพัฒนาและปรับปรุง ดังนี้

๑) ให้เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบงานด้านกิจการนิสิต ช่วยกำกับดูแล ติดตาม และดำเนินการประสานให้เป็นไปตามปฏิทินกิจกรรม

๒) เสนอให้มีการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจประจำส่วนงานในภูมิภาค เพื่อช่วยกำกับดูแลงานปฏิบัติศาสนกิจประจำส่วนงาน โดยมีคณะทำงานจากส่วนกลางประจำภาคช่วยหนุนเสริมการทำงานในพื้นที่ในแต่ละภูมิภาค เพื่อขับเคลื่อนการปฏิบัติศาสนกิจโดยมีเป้าหมายสำคัญ ๒ ประการ คือ

๑) การจัดทำแผนการปฏิบัติศาสนกิจบริการสังคมประจำส่วนงาน

๒) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ

๓) พัฒนาระบบปฏิบัติศาสนกิจออนไลน์ให้สอดคล้องกับปฏิทินกิจกรรมการปฏิบัติศาสนกิจและสารสนเทศเพื่อการสื่อสารสาธารณะ

ส่วนการพัฒนาและปรับปรุงการปฏิบัติงานบริการสังคม ควรกำหนดยุทธศาสตร์การปฏิบัติงานบริการสังคมของมหาวิทยาลัย หลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติงานบริการสังคมให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ร่วมถึงนำการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้เพื่อสนับสนุนการปฏิบัติงานบริการสังคม ทั้งการรายงานผล การติดตามและประเมินผล

๔. บทสรุป

การปฏิบัติศาสนกิจและปฏิบัติงานบริการสังคมของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัยเป็นงานบริการสังคมที่ตอบสนองงานในกิจการคณะสงฆ์เป็นประโยชน์ต่อสังคม การดำเนินงานมีความสอดคล้องกับโครงการยุทธศาสตร์ตามแผนการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา นิสิตได้รับการพัฒนาศักยภาพในการปฏิบัติงาน มีความรู้ ได้ประสบการณ์ และเกิดทักษะในการดำเนินงานตั้งแต่การเขียนโครงการ เครื่องมือการบริหารจัดการในพื้นที่และสามารถประยุกต์องค์ความรู้ดังกล่าวไปต่อยอดได้ในอนาคต

ภาพประกอบ
สัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๔ ประจำภาคกลาง

สัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ๔ ภาค
รุ่นที่ ๖๔
ประจำภาคกลาง

สัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๔ ประจำภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๔ ประจำภาคเหนือ

โครงการสัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่นที่ ๖๔ ประจำภาคเหนือ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ตำบลต้นธง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
วันที่ ๑๑ – ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

สัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๔ ประจำภาคใต้

สัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ๔ ภาค รุ่นที่ ๖๔
ประจำภาคใต้

บทบาท มจร กับการพัฒนาเด็กและเยาวชน
โครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปี ๒๕๖๑

กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ดำเนินการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษาที่เน้นความเป็นเลิศทางวิชาการ ตามพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ผู้ทรงสถาปนามหาวิทยาลัยเท่านั้น ยังได้จัดกิจกรรมส่งเสริมให้คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ พระบัณฑิต นิสิตและนักเรียนของมหาวิทยาลัยออกไปบำเพ็ญประโยชน์ต่อประเทศชาติ พระศาสนา ในระหว่างปิดภาคการศึกษา โดยจัดให้มีโครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อนในช่วงเดือนเมษายนของทุกปี ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๒๓ เป็นต้นมา โดยการอบรมเยาวชน ประชาชนให้มีคุณธรรม จริยธรรม ประพฤติปฏิบัติอยู่ในหลักศีลธรรม และสามารถนำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อเป็นการห่างไกลอบายมุข สิ่งเสพย์ติดทุกประเภท เป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้พระนิสิตได้ฝึกประสบการณ์การทำงานเพื่อสังคมและพระพุทธศาสนาโดยการประยุกต์พระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาจิตใจและสังคมตามอัตลักษณ์มหาวิทยาลัย และนำไปสู่การผลิตบัณฑิตตามอัตลักษณ์บัณฑิตที่กำหนดไว้ คือ “มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา”

ในปีการศึกษา ๒๕๖๑ เป็นปีที่ ๓๙ ของการดำเนินโครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยกองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี ร่วมกับ วิทยาเขต คณะ วิทยาลัย ห้องเรียน และหน่วยวิทยบริการของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้จัดโครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อนขึ้น เพื่อเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช โดยมีจำนวนโครงการที่เสนอเข้าร่วมโครงการทั้งสิ้น ๓๖๖ โครงการ ประมาณการผู้เข้าร่วมโครงการ จำนวน ๕๖,๖๔๔ รูป/คน ในพื้นที่ ๕๕ จังหวัดทั่วประเทศ และในต่างประเทศ ๔ โครงการ

๑.๒ วัตถุประสงค์

๑. เพื่อปกป้องและเชิดชูสถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์

๒. เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ พระบัณฑิต และนิสิตของมหาวิทยาลัยออกไปบำเพ็ญประโยชน์ต่อประเทศชาติและสังคม

๓. เพื่ออบรมให้ผู้เข้าร่วมโครงการมีคุณธรรม จริยธรรม ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในหลักศีลธรรมทางพระพุทธศาสนา และสามารถนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

๔. เพื่อให้ผู้เข้าร่วมโครงการมีเจตคติร่วมในการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา รักษาขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของไทย

๑.๓ ผลการดำเนินงานตามโครงการ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์เป็นปณิธานที่เป็นไปตามพระราชประสงค์ของล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ ๕ โดยมีปรัชญาจัดการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม มีพันธกิจเพื่อผลิตบัณฑิตให้มีคุณภาพ วิจัยและพัฒนา ส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคม และทะนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม นโยบายด้านการผลิตบัณฑิตมหาวิทยาลัยมีเป้าหมายชัดเจนในการพัฒนาบัณฑิตให้มีคุณภาพให้เป็นไปตามนวลักษณ์ของบัณฑิตที่พึงประสงค์ และเป็นศาสนทายาททที่มีศักยภาพ

ในช่วงปิดภาคการศึกษาของทุกปีมหาวิทยาลัยได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้คณะสงฆ์ ศิษย์เก่าศิษย์ปัจจุบันและบุคลากรของมหาวิทยาลัยได้จัดโครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อนเพื่อบริการวิชาการแก่สังคมอย่างต่อเนื่องมาโดยลำดับ การดำเนินการเพื่อให้ครอบคลุมทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนยุทธศาสตร์ประเทศและเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (SDGs=Sustainable Development Goals) เพื่อสร้างความเข้มแข็ง มั่นคง ยั่งยืนให้แก่งานบริการวิชาการแก่โครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อนทั้งด้านการบริหารและวิชาการ จะต้องมีการพัฒนาและปรับปรุงทั้งในส่วนของการจัดทำคู่มือจัดโครงการหลักสูตร กิจกรรมการอบรม การติดตามและประเมินผล การสรุปผลการดำเนินงานและถอดบทเรียนซึ่งผลจากการดำเนินโครงการที่ผ่านมานอกจากจะต้องพัฒนาและปรับปรุงประเด็นข้างต้นแล้ว จะต้องมีการดำเนินการใน ๓ ลักษณะ คือ

๑) แปลงผลการดำเนินงานมาสร้างนวัตกรรมเพื่อบริการวิชาการอย่างแท้จริง

๒) เน้นการดำเนินงานในเชิงยุทธศาสตร์เพื่อตอบสนองคณะสงฆ์ มหาวิทยาลัย ชุมชนและสังคมมากขึ้น

๓) การบูรณาการเป้าหมายร่วมกับองค์กรภาคีเครือข่ายในทุกภาคส่วน

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ โครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน จึงเป็นโครงการบริการวิชาการที่สำคัญเพื่อพัฒนาบุคลากรทางพระพุทธศาสนาให้มีความรู้ความสามารถในการทำพันธกิจของมหาวิทยาลัย คณะสงฆ์ และช่วยคณะสงฆ์เตรียมพระสงฆ์รุ่นใหม่ให้เป็นศาสนทายาทที่มีคุณภาพทำหน้าที่สืบทอดสถาบันสงฆ์ให้อยู่คู่กับสังคมไทยสืบไป

๑.๓.๑ การจัดสัมมนาหัวหน้าหน่วยอบรมโครงการฯ

ในปี พ.ศ. ๒๕๖๑ นี้ มีหน่วยอบรมที่ผ่านการคัดเลือกเป็นหน่วยอบรมของมหาวิทยาลัยและต้องเข้ารับการสัมมนาหัวหน้าหน้าอบรมโครงการบรรพชาสามเณรและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน ประจำปี ๒๕๖๑ จำนวนทั้งสิ้น ๓๖๖ รูป ใน ๓๖ จังหวัดทั่วประเทศ และ ๔ หน่วยอบรมฯในต่างประเทศ แยกเป็นประเทศกัมพูชา จำนวน ๒ หน่วยอบรม ฯ และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จำนวน ๒ หน่วยอบรม ฯ โดยมีผู้เข้ารับการอบรมฯเป็นสามเณร จำนวน ๒๒,๐๐๙ รูป บวชศีลจาริณีและเยาวชน จำนวน ๑๒,๔๔๙ คน ประชาชนทั่วไป จำนวน ๑๘,๘๘๐ คน และวิทยากร จำนวน ๓,๓๐๖ รูป รวมทั้งสิ้น จำนวน ๕๖,๖๔๔ รูป/คน ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการโครงการบรรพชาสามเณรและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน ประจำปี ๒๕๖๑ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ บรรลุวัตถุประสงค์ตามนโยบายของมหาวิทยาลัย กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี ร่วมกับ วิทยาเขต วิทยาลัย โครงการขยายห้องเรียนและหน่วยวิทยบริการ จึงได้จัดสัมมนาหน้าหน้าหน่วยอบรมฯ ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ดังนี้

๑. เพื่อเพิ่มพูนความรู้ พัฒนาศักยภาพ และประสบการณ์แก่หัวหน้าหน่วยอบรมในการบริหารโครงการ

๒. เพื่อให้หัวหน้าหน่วยอบรมได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันระหว่างผู้เข้าสัมมนาด้วยกัน และผู้เข้าสัมมนากับวิทยากร

๓. เพื่อให้หัวหน้าหน่วยอบรมได้ร่วมค้นหาวิธีการแก้ปัญหาหรือแนวทางปฏิบัติที่ดีร่วมกันในการบริหารโครงการ

กิจกรรมในการสัมมนา ฯ ได้กำหนดให้มีกิจกรรมฟังบรรยายพิเศษ ๒ หัวข้อ

๑. หัวข้อ เรื่อง “บทบาท มจร กับการพัฒนาเยาวชน” โดย พระราชวรมุนี, ดร. รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต

๒) หัวข้อ เรื่อง “เทคนิคการอบรมเด็กและเยาวชนอย่างมีประสิทธิภาพ” โดย พระมหาวิชาญ มหาชาโน ผู้อำนวยการส่วนวางแผนและพัฒนาการอบรม สถาบันวิปัสสนาธุระ

นอกจากนี้ได้กำหนดให้มีกิจกรรมการระดมความคิดเห็นใน ๔ โจทย์สำคัญ คือ

๑. สถานการณ์พระพุทธศาสนากับเยาวชนเป็นอย่างไรปัจจุบัน

๒. วัดที่ตอบโจทย์เยาวชนหรือวัดในฝันของเยาวชนในอนาคตควรเป็นอย่างไร

๓. วิธีการที่จะทำให้วัดเป็นวัดในอนาคตหรือตามฝันต้องทำอย่างไร

๔. ต้องทำโครงการหรือกิจกรรมอะไรจึงจะทำให้เยาวชนสนใจพระพุทธศาสนาหรือสร้างศาสนทายาทสืบทอดพระพุทธศาสนาได้

อนึ่ง เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์แก่หัวหน้าหน่วยอบรมได้กำหนดให้มีการประชุมกลุ่มย่อย ๔ กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ เรื่อง “เทคนิคการทำงานเป็นทีมให้มีประสิทธิภาพ” มีพระมหายุทธนา นรเชฏฺโฐ,ดร. อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสนา เป็นวิทยากรประจำกลุ่ม

กลุ่มที่ ๒ เรื่อง “วิปัสสนากัมมัฏฐานกับเด็กและเยาวชน” มี พระมหาธีรเพชร ธีรเวที, ดร. ป.ธ. ๙ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดแจ้งเจริญดอน เป็นวิทยากรประจำกลุ่ม

กลุ่มที่ ๓ เรื่อง“เทคนิคการอบรมและการใช้สื่อ”พระมหาชำนาญ มหาชาโน, ดร. ป.ธ.๙ ผู้อำนวยการส่วนเทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นวิทยากรประจำกลุ่ม และ

กลุ่มที่ ๔ เรื่อง “เทคนิคการบริหารโครงการ” มีพระมหาสุเทพ สุปณฺฑิโต หัวหน้าภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เป็นวิทยากรประจำกลุ่ม

๑.๓.๒ บทบาท มจร กับการพัฒนาเด็กและเยาวชน

เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ พระราชวรมุนี, ดร. (พล อาภากโร ป.ธ.๙) รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต และรองเจ้าคณะภาค ๖ ได้เป็นประธานเปิดสัมมนาฯ และบรรยายพิเศษ หัวข้อเรื่อง “**บทบาท มจร กับการพัฒนาเด็กและเยาวชน**”แก่หัวหน้าหน่วยโครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน จำนวน ๓๖๖ หน่วยทั่วประเทศ โดยมีพระมหาประยูร โชติวโร ผู้อำนวยการกองกิจการนิสิต กล่าวรายงานว่า การดำเนินการโครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน มีการดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๓ ในปี พ.ศ.๒๕๖๑ นี้เป็นปีที่ ๓๙ เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้บริหารคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ บัณฑิตและนิสิต มจร ทั้งส่วนกลางและภูมิภาค ออกไปบริการวิชาการแก่สังคมตามพันธกิจของมหาวิทยาลัยในช่วงปิดภาคการศึกษาโดยปีนี้มีหน่วยอบรมทั้งสิ้น จำนวน ๓๖๖ หน่วยในประเทศ และ ๔ หน่วยอบรมในต่างประเทศ คือ ประเทศกัมพูชา ๒ หน่วย และสาธารณรัฐประชาชนลาว ๒ หน่วย

พระราชวรมุนี ได้กล่าวเปิดโครงการและบรรยายพิเศษใจความโดยสรุปว่า ....การเผยแผ่ธรรมะกับเด็กและเยาวชนโดยการจัดโครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อนในยุคนี้ ท่านทั้งหลายต้องรู้และทำความเข้าใจ Generation ของคนแต่ละยุค ซึ่งเขาแบ่งออกเป็น ๘ Generation ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งคนในแต่ละยุคก็มีลักษณะเฉพาะ เช่น คน Generation Y หรือยุค Millennials คือคนที่เกิดอยู่ในช่วงปีพ.ศ.๒๕๒๓-๒๕๔๐ คนกลุ่มนี้เติบโตขึ้นมาท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง และค่านิยมที่แตกต่างระหว่างรุ่นปู่ย่าตายาย กับ รุ่นพ่อแม่ แต่ก็รับเอาความเจริญรุดหน้าของเทคโนโลยี และอินเทอร์เน็ตเข้ามาแทรกอยู่ในการดำรงชีวิตประจำวัน เด็กยุคนี้จึงมักจะถูกตามใจตั้งแต่เด็กชอบการแสดงออก กล้าถาม กล้าแสดงออก

ส่วนคนที่ท่านทั้งหลายต้องเขาไปเกี่ยวข้องให้การอบรมเป็นสามเณร เด็ก หรือเยาวชนโดยส่วนใหญ่เป็นพวก Generation Z “Gen-Z” คนที่เกิดหลัง พ.ศ.๒๕๔๐ ขึ้นไป กลุ่ม Gen-Z นี้จะเติบโตมาพร้อมกับสิ่งอำนวยความสะดวกมากมายที่อยู่แวดล้อม มีความสามารถในการใช้งานเทคโนโลยีต่าง ๆ และเรียนรู้ได้เร็ว ยังอาจหมายรวมถึงกลุ่ม “Gen-C” กลุ่มคนยุคใหม่ที่ไม่ได้แบ่งตามอายุเหมือน ๗ เจเนอเรชั่น ก่อนหน้านี้ แต่จัดกลุ่มตามพฤติกรรมการใช้โทรศัพท์มือถือ อินเทอร์เน็ตและโซเชียลเน็ตเวิร์ก เพิ่มเติมอีกเป็นอีกกลุ่มหนึ่ง ที่กล่าวมาโดยมากมายเพื่อให้ท่านทั้งหลายได้เห็นว่าการอบรมเด็กและเยาวชนยุคนี้ ต้องดูยุคของเขาเป็นอย่างไร ลักษณะนิสัยต่างๆ รวมถึงความเป็นอยู่ของเขาย่อมมีผลต่อการจัดกิจกรรม การเลือกเทคนิคและวิธีการที่เหมาะสมกับยุคสมัยและบุคคล

การจัดสัมมนาหัวหน้าหน่วยอบรมดังกล่าวนี้ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทุกท่านได้เพิ่มพูนความรู้ประสบการณ์จากวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ รวมถึงการระดมความคิดเห็น เป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนในเรื่อง

๑) เทคนิคการบริหารโครงการ

๒) เทคนิคการทำงานเป็นทีม

๓) การจัดกิจกรรมและการใช้สื่ออบรม

๔) การสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานสำหรับเด็กและเยาวชน

โดยส่วนตัวนอกจากกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งท่านจะได้แลกเปลี่ยนจากวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ การประชุมกลุ่มย่อย และพิจารณาดำเนินการให้สอดคล้องกับยุคสมัยแล้ว ขอฝาก ๓ เรื่อง สำคัญที่ควรต้องมีกิจกรรม ต่อไปนี้

๑) การทำวัตร ๒) การบิณฑบาต

๓) การปัดกวาดวิหารเจดีย์

โดยให้ผู้เข้ารับการอบรมเรียนรู้บูรณาการด้วยการลงมือทำ ท่านกล่าวย้ำในตอนท้าย

๑.๓.๓ แลกเปลี่ยน เรียนรู้ และร่วมค้นหาบทเรียนและต้นแบบการดำเนินงาน

ในช่วงบ่ายเป็นการประชุมย่อย ๔ กลุ่ม คือ

๑) กลุ่มที่ ๑ เทคนิคการบริหารโครงการ มีพระมหาสุเทพ สุปณฺฑิโต หัวหน้าภาคสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเป็นวิทยากร

๒) กลุ่มที่ ๒ เทคนิคและวิธีการทำงานเป็นทีมอย่างมีประสิทธิภาพ มีพระมหายุทธนา นรเชฏฺโฐ, ดร., ป.ธ. ๙ อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสตร์เป็นวิทยากร

๓) กลุ่มที่ ๓ การจัดกิจกรรมและการใช้สื่ออบรม มีพระมหาชำนาญ มหาชาโน, ดร.,ป.ธ.๙ ผู้อำนวยการส่วนเทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นวิทยากร

๔) กลุ่มที่ ๔ การสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานสำหรับเด็กและเยาวชน มีพระมหาธีรเพชร ธีรเวที, ดร. ป.ธ. ๙ เป็นวิทยากร

โดยในการประชุมกลุ่มย่อยมีประเด็นสำคัญที่กำหนดให้ที่ประชุมร่วมระดมความคิดเห็นใน ๓ ประเด็น คือ

๑) เทคนิคและวิธีการที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดีในการดำเนินการ

๒) การนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาช่วยสนับสนุนการทำงานงาน

๓) การสร้างเครือข่ายและการขยายผลการดำเนินงาน

อนึ่งที่ประชุมยังได้ช่วยระดมความคิดเห็นใน ๔ โจทย์สำคัญ คือ

๑) สภาพปัญหาการจัดบรรพชาและอบรมเยาวชนในปัจจุบัน

๒) การจัดบรรพชาและอบรมเยาวชนในอนาคตที่อยากเห็น

๓) วิธีการที่จะทำให้การจัดบรรพชาและอบรมเยาวชนในอนาคตประสบความสำเร็จ

๔) กิจกรรมอะไรที่ควรทำในการจัดบรรพชาและอบรมเยาวชน

โดยมีการนำเสนอผลการประชุมกลุ่มย่อยของแต่ละกลุ่มด้วย มี ดร.แสวง นิลนามะ หัวหน้าภาคศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ เป็นผู้ดำเนินรายการ

ผลการนำเสนอผลการประชุมกลุ่มย่อย พบว่า มีหัวหน้าโครงการบางหน่วยที่ผ่านการจัดโครงการฯมาแล้วมากกว่า ๒๐ ปี หรือบางหน่วยอบรมมีการดำเนินการมาแล้วเป็นระยะเวลาต่อเนื่อง ๑๐ ปี ซึ่งเป็นหน่วยอบรมที่มีเทคนิคและวิธีการที่ถือว่ามีแนวปฏิบัติที่ดีในการดำเนินการ และมีการดำเนินงานโดยความร่วมมือกับองค์กรภาคีเครือข่ายหลายองค์กรมาร่วมดำเนินการ และมีการส่งเสริมให้สามเณรที่ไม่สึกในโครงการได้ให้ศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม บาลี และพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และในช่วงปิดภาคเรียนต่างกลับมาช่วยเป็นวิทยากรหรือพี่เลี้ยงในโครงการเป็นสร้างศาสนทายาทที่มีคุณภาพ

หัวหน้าโครงการส่วนใหญ่ได้กล่าวถึงสภาพปัญหาการจัดบรรพชาและอบรมเยาวชนในปัจจุบันว่าควรจัดทำแผนยุทธศาสตร์การบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อนเป็นภาพรวมของมหาวิทยาลัยหรือคณะสงฆ์เพื่อกำหนดเป้าหมายการดำเนินการให้ชัดเจน อีกทั้งเป็นการสนองงานในกิจการคณะสงฆ์ตามแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาด้วย

๑.๓.๔ เทคนิคและวิธีการการอบรมเด็กและเยาวชน ในศตวรรษที่ ๒๑

เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๑ ณ เธียร์เตอร์ โซน C พระมหาวิชาญ สุวิชาโน ผู้อำนวยการส่วนวางแผนและพัฒนาการอบรม บรรยายพิเศษ หัวข้อ เรื่อง “เทคนิคและวิธีการสอนเด็กและเยาวชน” แก่หัวหน้าหน่วยอบรมโครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน ประจำปี ๒๕๖๑ จำนวน ๓๖๖ รูป ทั่วประเทศ พระมหาวิชาญ สุวิชาโน กล่าวว่า ทิศทางใหม่ในการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ การเรียนรู้เปลี่ยนไปแล้ว เชื่อว่ากระบวนการเรียนรู้ที่ดีเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดของมนุษย์ พลังสำคัญคือการเรียนรู้ที่ไม่แยกส่วนจากวิถีชีวิต คืนคุณค่าความหมายและจิตวิญญาณความเป็นครู

พระมหาวิชาญ สุวิชาโน ได้กล่าวถึงเป้าหมายของการเรียนรู้ในศตวรรษนี้ว่า ต้องเป็นไปเพื่อสร้างศักยภาพของเยาวชน คืนความสุขสู่ห้องเรียน คืนความสัมพันธ์ครู-ศิษย์ การศึกษาที่ไม่แยกส่วนจากบริบททางวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ การเมือง การพัฒนาทั้งทางปัญญาและอารมณ์อย่างสมดุล ผู้ปกครองและทุกภาคส่วนสังคมต้องมีส่วนร่วม ซึ่งท่านได้กล่าวโดยสรุปถึง ๓ ทักษะสำคัญในศตวรรษที่ ๒๑ คือ

๑) ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม คือ คิดสร้างสรรค์ ใส่ใจนวัตกรรม มีวิจารณญาณ แก้ปัญหาเป็น สื่อสารดี เต็มใจร่วมมือ

๒) ทักษะสารสนเทศ สื่อ เทคโนโลยี คือ อัพเดตทุกข้อมูลข่าวสาร รู้เท่าทันสื่อ รอบรู้เทคโนโลยีสารสนเทฉลาดสื่อสาร

๓) ทักษะชีวิตและอาชีพ คือ มีความยืดหยุ่น รู้จักปรับตัว ริเริ่มสิ่งใหม่ ใส่ใจดูแลตัวเอง รู้จักเข้าสังคม เรียนรู้วัฒนธรรม มีความเป็นผู้นำ รับผิดชอบหน้าที่ พัฒนาอาชีพ หมั่นหาความรู้รอบด้าน

อย่างไรก็ตาม ท่านกล่าวเน้นทักษะการสอนให้น้องเณรและเยาวชนมีทักษะการรู้สึกตัว อยู่กับปัจจุบัน เป็นการเรียนรู้จากข้างใน เพราะเด็กเวลาคิดจะไม่รู้สึกตัว เวลารู้สึกตัวจะไม่คิด ทักษะการรู้สึกตัวจึงสำคัญสำหรับเด็กและเยาวชน ท่านยกตัวอย่าง การจัดการศึกษาแนวพุทธ: พุทธฉือจี้ เพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ กล้าหาญ กล้าทำในสิ่งที่ถูกต้อง

การเรียนรู้ที่สำคัญอยู่ที่กระบวนการ กระบวนการเรียนรู้เป็นสิ่งที่สำคัญเพื่อสร้าง ESSENTIAL กระบวนการสำคัญ คือ เตรียมพระอาจารย์ พระอาจารย์ต้องสอนด้วยหัวใจ หน่วยอบรมควรมี

พระอาจารย์ที่ทำหน้าที่ให้คำปรึกษา ต้องมีสำรวจชุมชนสร้างแรงบันดาลใจ ระดมความคิด เพื่อสร้างมโนทัศน์

ท่านได้กล่าวช่วงท้ายว่า วันนี้ท่านทั้งหลายเป็นส่วนสำคัญในการช่วยงานพระศาสนา ท่านยกคำประโยคหนึ่งของผู้ผู้บังคับบัญชาหน่วยซีล USA ว่า “ถ้าอยากเปลี่ยนแปลงโลก จงเริ่มจากการเก็บที่นอนเพื่อทำเรื่องถัดไป เพราะเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ สำคัญ ท่านทำเรื่องเล็กน้อยที่สำคัญได้เรื่องอื่นก็สำเร็จ ทำกิจกรรมไม่ว่า ทำวัตร บิณฑบาต หรือ ปัดกวาดเสนาสนะ ขอให้ท่านทำด้วยความรักความเมตตา และมีเป้าหมาย รอคอยดูความสำเร็จในวันข้างหน้าของลูกเณรและเยาวชนที่จะเติบโตเป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติและสังคม “ธรรมะรักษา ชีวิตมีค่าศาสนามีคุณ” อนุโมทนาและขอบคุณ

๑.๓.๕ ผลการจัดบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน ประจำปี ๒๕๖๑

การดำเนินการจัดโครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อนทั่วประเทศ และนำไปสู่การจัดบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อนทั่วประเทศ พบว่า หัวหน้าหน่วยโครงการสามารถนำไปใช้ในการบริหารโครงการได้เป็นอย่างดี บรรลุวัตถุประสงค์โครงการที่ได้กำหนดไว้ คือ

๑) ได้ปกป้องและเชิดชูสถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์

๒) ได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ พระบัณฑิต และนิสิตของมหาวิทยาลัยออกไปบำเพ็ญประโยชน์ต่อประเทศชาติและสังคม

๓) ได้อบรมให้ผู้เข้าร่วมโครงการมีคุณธรรม จริยธรรม ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในหลักศีลธรรมทางพระพุทธศาสนา และสามารถนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

๔) ผู้เข้าร่วมโครงการได้มีเจตคติร่วมในการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา รักษาขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของไทย

อนึ่งจากการดำเนินโครงการฯ พบว่า เยาวชนมีความกตัญญูกตเวทีตาต่อบุพการี รู้จักโทษของสิ่งเสพติด รู้จักหน้าที่พลเมืองที่ดี มีระเบียบวินัย และใฝ่ใจในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม มีความประพฤติดีปฏิบัติชอบ ถูกต้องตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา มีความรู้ความเข้าใจและความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมอันดีของชาติ มีรายละเอียดตามตารางแสดงจำนวนผู้เข้าร่วม ดังนี้

ตารางที่ ๑ แสดงจำนวนผู้เข้าร่วมโครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน

ที่	รายการ	จำนวนรูป/คน	ร้อยละ	
๑	พระภิกษุ	-	-	
๒	สามเณร	๒๒,๐๐๙	๓๘.๘๕	๑
๓	ศีลจาริณี	๑,๒๔๔๙	๒๑.๙๘	๓
๔	เยาวชน	๑๘,๘๘๐	๓๓.๓๓	๒
๕	ประชาชน	-		
๖	วิทยากร	๓,๓๐๖	๕.๘๔	๔
	รวม	๕๖,๖๔๔	๑๐๐	

แผนภูมิที่ ๑ แสดงจำนวนผู้เข้าร่วมโครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน ๒๕๖๑

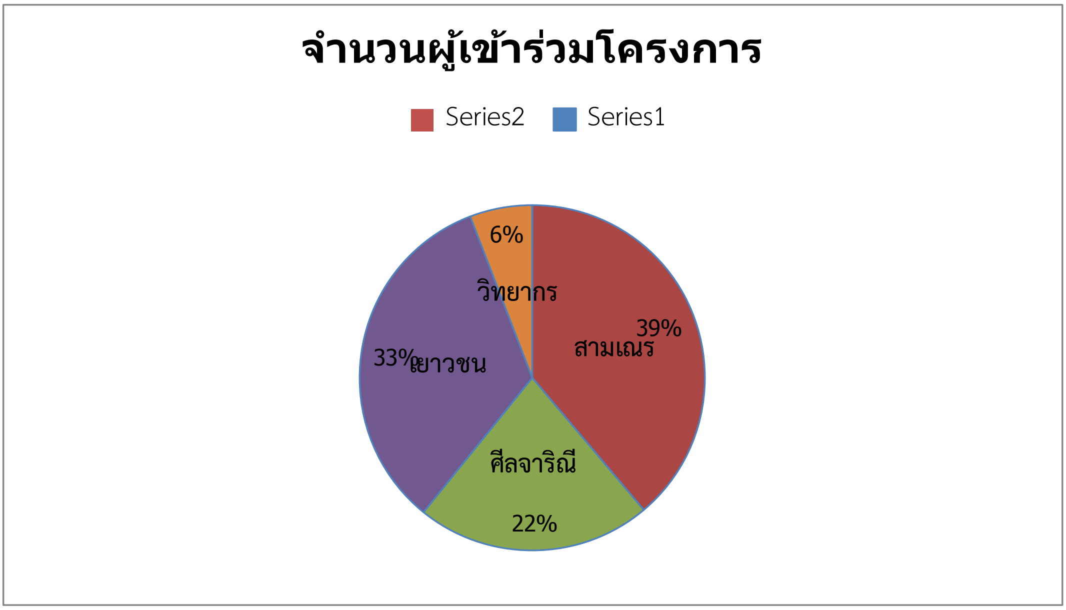

๑. ความคิดเห็นของสามเณรและเยาวชนในโครงการ

๑) เหตุผลของการเข้ามาบวชในโครงการ

จากการตรวจเยี่ยมและรายงานผลการดำเนินโครงการพบว่า เยาวชนที่เข้ามาสู่โครงการฯ มีจำนวนมากที่ผ่านโครงการมาแล้วมากกว่า ๒ ครั้ง โดยส่วนใหญ่มีศรัทธาในการบวชเป็นพื้นฐาน ประกอบกับเป็นช่วงปิดภาคเรียนและผู้ปกครองเห็นว่าการบรรพชาและอบรมเยาวชนในภาคฤดูร้อน เป็นโอกาสในการที่บุตรธิดาของตนจะมีโอกาสเข้ามาศึกษาหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ได้มีโอกาสใกล้ชิดพระศาสนา ได้เรียนรู้และรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ประกอบกับเป็นวัดที่อยู่ใกล้ชุมชนเมื่อวัดมีโครงการจึงสนับสนุนให้บุตรเข้ามาบวชเป็นสามเณร และเข้ารับการบอบรม นอกจากนั้นยังมีกลุ่มที่ตัดสินใจบวชเองเหตุผลเพราะอยากมีประสบการณ์และเห็นว่าเป็นเรื่องที่ดี ได้แสดงความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณ หลายรูปเข้ามาบวชเพราะทางโรงเรียนมีโครงการร่วมกับทางวัดและมีพระวิทยากรที่รู้จักและชื่นชมในความรู้ความสามารถของวิทยากร

๒) ความกตัญญูกตเวที

เมื่อสอบถามและสังเกตพฤติกรรมของสามเณรและเยาวชนที่เข้าอบรมในโครงการความคิดเห็นในหลายกลุ่ม ๆที่เข้ารวมโครงการส่วนใหญ่ที่บวชโครงการและบวชในพระพุทธศาสนามีความเห็นสอดคล้องกันทั้งหมด คือ มีความกตัญญูกตเวที ในการบวชเพื่ออุทิศแก่บรรพชนต่อพระรัตนตรัยและสนองคุณของบิดามารดา

๓) ความเป็นผู้มีระเบียบวินัย

จากความคิดเห็นของสามเณรและเยาวชนที่เข้าอบรมโครงการในเรื่องความเป็นระเบียบ พบว่า มีความคิดเห็นในเรื่องของความเป็นระเบียบวินัยที่สอดคลองกันจากการสังเกตพฤติกรรมของสามเณรและเยาวชนความคิดเห็นในหลายกลุ่มๆที่เข้ารวมโครงการส่วนใหญ่ เห็นด้วยกับการส่งเสริมให้สามเณรและเยาวชนมีระเบียบวินัย ให้ทำงานอย่างมีระบบ ให้ควบคุมตนเองได้ ให้นึกถึงสิ่งดี - ชั่ว ให้ปรับตัวเข้ากับสังคมได้ ให้เชื่อฟังพระอาจารย์และพระพี่เลี้ยง ให้ปฏิบัติศาสนกิจทุกวันและให้ดูแลสิ่งแวดล้อมและรู้จักประหยัดและมัธยัสถ์ เมื่อได้เข้ามาบวชได้ศึกษาหลักธรรมคำสอนของศาสนา เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน คิดเห็นระบบ

๔) การมีสัมมาคารวะ

จากความคิดเห็นของสามเณรและเยาวชนที่เข้าอบรมในโครงการเมื่อพิจารณาจากการสอบถามสัมภาษณ์ความคิด สังเกตพฤติกรรมที่กล่าวถึงเรื่องการมีสัมมาคารวะ พบว่า มีความคิดเห็น อันได้แก่ การมีความสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องหมายของคนดี การแสดงความเคารพต่อ

ศาสนสถาน การแสดงความเคารพพระอาจารย์และครูที่สอนขณะที่ศึกษาพระธรรมวินัย การแสดงความเคารพต่อพระรัตนตรัย การบอกล่าวอาจารย์ เมื่อออกจากวัด การรับผิดชอบต่อหน้าที่ได้รับมอบหมาย การปฏิบัติตามคำสั่งอย่างเคร่งครัดในการปฏิบัติตามระเบียบของวัด และการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น พร้อมทั้งการรักษาศีลอย่างเคร่งครัดของเยาวชนที่ได้รับการฝึกอบรมเป็นอย่างดี จึงทำให้ผู้บวชมีความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติเป็นอย่างดี ซึ่งก็อยู่ในเกณฑ์ความพอใจต่อการพัฒนาพฤติกรรมทางจริยธรรมของเยาวชนในการส่งเสริมให้เรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๕) การเรียนรู้และฝึกหัดการใช้ชีวิตร่วมกันในโครงการ

จากความคิดเห็นของสามเณรและเยาวชนที่เข้าอบรมในโครงการเมื่อพิจารณาจาการสอบถามสัมภาษณ์การสังเกตพฤติกรรมของเยาวชนที่เข้าอบรมโครงการมีความคิดเป็นที่สอดคล้องกัน คือ การใช้ชีวิตร่วมกันในโครงการการปลอบใจและให้กำลังใจเพื่อน การยกย่องชมเชยกันเมื่อปฏิบัติดี การดูแลอุปัฏฐากพระอาจารย์ การเอาใจใส่ในภารกิจที่ได้รับมอบหมาย การรักษาสาธารณประโยชน์ การเสนอแนะเพื่อนในทางที่ดี การช่วยเหลือกิจกรรมของวัด และการบอกกล่าวตักเตือนเพื่อนในทางที่ควร เป็นการให้ความสำคัญในเรื่องความมีน้ำใจสูง เพราะได้รับการฝึกอบรมทางด้านจริยธรรมและคุณธรรมอย่างดีจากผู้รับผิดชอบโครงการและได้รับความเอาใจใส่จากพระอาจารย์พี่เลี้ยงเป็นอย่างดี จึงทำให้ผู้เข้าร่วมโครงการมีจิตสำนึกเชิงจริยธรรมที่ดี การแบ่งปันลาภสักการะที่เกิดขึ้นในระหว่างบวชอยู่ก็เป็นอีกปัจจัยของพระพี่เลี้ยงที่คอยให้ความเอาใจใส่ดูแล และการให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดี เมื่อพิจารณาแล้วเห็นได้ว่าความเป็นผู้มีน้ำใจสอดคล้องต่อการพัฒนาพฤติกรรมทางจริยธรรมของเยาวชนในการส่งเสริมให้เรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๖) การได้เรียนรู้การใช้ชีวิตอย่างคุ้มค่าประพฤติดี และการปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

จากความคิดเห็นของสามเณรและเยาวชน เมื่อพิจารณาจาการสอบถามสัมภาษณ์การสังเกตพฤติกรรมของเยาวชนที่เข้าอบรมโครงการมีความคิดเป็นที่สอดคล้องกัน คือ การได้เรียนรู้การใช้ชีวิตอย่างคุ้มค่าประพฤติดี ปฏิบัติถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา รู้จักหน้าที่ตนเอง ตั้งใจปฏิบัติตามระเบียบวินัย และใส่ใจในการอนุรักษ์วัฒนธรรมของท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม การได้รู้จักหน้าที่ตนเอง ตั้งใจปฏิบัติตามระเบียบวินัย และใส่ใจในการอนุรักษ์วัฒนธรรมของท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อมได้ความสามัคคีในหมู่คณะเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานำไปใช้ในชีวิตประจำวัน และสุดท้ายได้เรียนรู้การแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

๒. ปัญหาและอุปสรรค

๑) หน่วยงานภาครัฐ และท้องถิ่นให้ความสำคัญเกี่ยวกับการบรรพชาและเยาวชนภาคฤดูร้อนน้อยลง

๒) ส่วนราชการในแต่ละแห่งให้การสนับสนุนโครงการฯ ด้านงบประมาณแต่มักให้หลังจากโครงการเสร็จสิ้นทำให้ประสบปัญหาด้านค่าใช้จ่ายระหว่างโครงการ

๓) เด็กที่เข้าร่วมโครงการอ่านหนังสือไม่ค่อยออก เขียนหนังสือไม่ค่อยถูก

๔) ขาดเป้าหมายการดำเนินโครงการที่ชัดเจน

๓. ข้อเสนอแนะในการจัดโครงการฯ

๑) กำหนดแผนยุทธศาสตร์การจัดโครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อนเพื่อกำหนดเป้าหมายในการดำเนินการในแต่ละปีให้ชัดเจน

๒) กำหนดนโยบายร่วมกับระหว่างมหาวิทยาลัยกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

๓) กำหนดกลุ่มเป้าหมายในการเข้ามาบรรพชาและอบรมให้ชัดเจนว่ากลุ่มไหนที่บวชต่อเพื่อศึกษาเล่าเรียนในแต่ละแผนกที่ต้องการเช่น แผนกนักธรรมและบาลี แผนกพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ หรือมหาวิทยาลัยสงฆ์

๔) จัดการสัมมนาระดมความคิดเห็นเพื่อจัดทำยุทธศาสตร์โครงการบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน

๖) ควรจัดให้มีการอบรมพระวิทยากรที่ปฏิบัติหน้าที่ในโครงการฯให้มีความรู้ความสามารถในการอบรมและสามารถบริหารศรัทธาและบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพนอกเหนือจากการอบรมหัวหน้าหน่วยโครงการฯ

๑.๔ การพัฒนาและปรับปรุงการดำเนินการโครงการ

ในปีการศึกษา ๒๕๖๒ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้นำปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการมาพัฒนาและปรับปรุง โดยได้มีการจัดสัมมนาหัวหน้าหน่วยอบรม เมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๒ ถึง ๑ เมษายน ๒๕๖๒ โดยวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๒ ที่เธียร์เตอร์ โซน B คณะสังคมศาสตร์ อาคารเรียนร่วม มจร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑. บทบาท มจร กับการพัฒนาเด็กและเยาวชน

พระราชวรมุนี,รศ.ดร.(พล อาภากโร ป.ธ.๙) รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต เป็นประธานเปิดการสัมมนาหัวหน้าหน่วยอบรมสามเณรภาคฤดูร้อน ๓๑๘ หน่วยอบรมทั่วประเทศ ใจความสำคัญโดยสรุปว่า ท่านทั้งหลายคือส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา การทำหน้าที่

บริการวิชาการแก่สังคมในฐานะสถาบันการศึกษา มจร มีพันธกิจ ๔ ประการ ๑ ใน ๔ คือ งานบริการวิชาการแก่สังคม การทำงานของเราต้องมีเป้าหมาย ต้องปักธงความสำเร็จ คือ การทำงานอย่างเป็นระบบ มีเป้าประสงค์ที่ชัดเจน เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนให้สมบูรณ์ทั้ง ๔ ด้าน คือ กาย สังคม จิต และปัญญา โดยให้ด้านปัญญาได้ทำงานเต็มที่อย่างมีคุณภาพและศักยภาพ

การดำเนินการที่จะทำให้เป้าหมายเราสำเร็จจะต้องประกอบด้วย ๓ องค์ประกอบ คือ "คน" ต้องมีภาวะผู้นำ "ระบบ" ตามหลัก"อิทธิบาท ๔"(PDCA) ฉันทะ อยากทำ วิริยะ ลงมือทำ จิตตะ ใส่ตลอดเวลา และวิมังสา วัดผลประเมินผล และทบทวนพัฒนาปรับปรุง ในฐานะรองอธิการบดีที่กำกับดูและเป็นประธานในเรื่องนี้นอกจากจะต้องชื่นชมอนุโมทนากับทุกท่านที่เสียสละทำงานนี้แล้ว ขอฝากกิจกรรมในโครงการที่นอกเหนือจากกิจวัตรประจำวันที่ทุกท่านต้องเน้นและให้ความสำคัญแล้ว คือ

๑) ทำวัตร ๒) บิณฑบาต

๓) ปัดกวาดเสนาสนะ ๔) ศึกษาเล่าเรียน

แล้วในส่วนคุณธรรมที่เป็นความสำคัญเป็นวาระของสังคมไทย หรือคุณธรรมที่สังคมต้องการ คือ

๑) พอเพียง ๒) มีวินัย

๓) สุจริต ๔) จิตอาสา

ท่านต้องออกแบบกิจกรรมเพื่อปลูกฝังคุณธรรมเหล่านี้ขณะเดี่ยวกันเราต้อง ทำให้รู้ อยู่ให้เห็น เย็นให้สัมผัสได้ ส่วนอื่นๆ ก็ประยุกต์พุทธธรรมตามความเหมาะสมในแต่ละบริบทพื้นที่ ตามกระบวนการของไตรสิกขา ศีล สมาธิและปัญญา โดยเฉพาะกิจกรรมการเจริญจิตภาวนา การฝึกสติให้เด็กและเยาวชนควรเป็นจุดเน้นเพราะจะสร้างศรัทธาในระยะยาวได้มากที่สุดจัดกระบวนการรูปแบบกิจกรรมให้เหมาะสมและอีกประการหนึ่งที่อยากจะฝากไว้เพื่อประโยชน์ในการออกแบบกิจกรรมให้เหมาะสมกับพฤติกรรมของคนแต่ละยุคสมัยเพราะคนเราในแต่ละ Generation นั้นมีพฤติกรรมที่แตกต่างกัน เราจำเป็นต้อง ปรับ Mindset เพื่อ Reset ชีวิต ใหม่ เราต้องทำดีด้วยหัวใจ(ความรัก) พอเพียง คือ มัชฌิมาปฏิปทา ทางสายกลาง(ขยายต่อ)พอดี พอเหมาะ พอใจ อะไรคือคุณค่าแท้คุณค่าเทียม พอใจต้องดูว่าสุข เกิดจากอะไร? ศึกษาให้แตกฉาน มีทรัพย์ ใช้จ่าย การงานไม่มีโทษ วินัย คือทำให้ดู อยู่ให้เห็น เย็นให้สัมผัส ความเป็นระเบียบเรียบร้อย สุจริต คือปลูกศรัทธา ด้วยการทำงาน เคารพสิทธิ และสุดท้ายจิตอาสาคือสังคมอุดมปัญญา เราทำความดีด้วยหัวใจ ด้วยความเสียสละสร้างแนวปฏิบัติที่ดีในการทำงานขออนุโมทนากับทุกท่าน

๒. เปิดเวทีเติมพลัง รับฟังความเห็น ร่วมคิด รับรู้ เข้าใจ และก้าวไปด้วยกัน

เมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๖๒ เวลา ๑๓.๐๕ น. เป็นกิจกรรมต่อเนื่องภายหลังกิจกรรม "ชี้แจงทำความเข้าใจ เห็นให้ตรงและก้าวไปพร้อมกัน นำโดยพระมหาราชัน จิตฺตปาโล,ดร.ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต นำผู้บริหารชี้แจง ทำความเข้าใจแนวทางการดำเนินงานโครงการฯให้เป็นไปตามนโยบายและวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัยโดยมีพระมหาประยูร โชติวโร ผู้อำนวยการกองกิจการนิสิต และพระครูชิโนวาทธำรง รองผู้อำนวยการกองกิจการนิสิต ร่วมชี้แจงในประเด็นเกี่ยวกับ

๑) งบประมาณอุดหนุนโครงการฯ ๒) การสนับสนุนหนังสือสวดมนต์ คู่มือและวัสดุ

๓) การตรวจเยี่ยม ๔) การจัดทำรายงานสรุปผลโครงการ

กิจกรรมเปิดเวทีเติมพลัง รับฟังความเห็นหัวหน้าหน่วยอบรมและวิทยากรต้นแบบ ร่วมคิด รับรู้เข้าใจและก้าวไปด้วยกัน โดยได้รับความกรุณาจากอาจารย์นงลักษณ์ ไชยเสโน วิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิมาแบ่งปันประสบการณ์การทำงานการเป็นวิทยากรต้นแบบ ท่านได้เติมพลังใจในการทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของกระบวนความคิด การเปลี่ยนแปลงของสังคมความต้องการของคนที่แตกต่างกัน ผลลัพธ์ใหม่ต้องเกิดจากวิธีคิด และวิธีทำใหม่ๆ เทคนิคและวิธีการอบรมโดยใช้วัสดุอุปกรณ์ ที่สำคัญท่านได้ช่วยทำให้หัวหน้าหน่วยอบรมและวิทยากรต้นแบบได้สะท้อนสิ่งที่เรียนรู้มาในอดีต ปัจจุบันที่เป็นอยู่เพื่อช่วยกำหนดแนวทางในอนาคตทั้งเรื่อง

๑) การจัดบวชเณรและอบรมเยาวชนที่ประทับใจและอยากบอกต่อ

๒) รูปแบบและวิธีการจัดบวชเณรและอบรมเยาวชนที่เหมาะสมในปัจจุบัน

๓) ยุทธศาสตร์หรือแนวทางการจัดบวชเณรและอบรมเยาวชนเพื่อสนองงานในกิจการคณะสงฆ์ในปัญหาหรือโจทย์สำคัญ ๔ ประเด็นย่อย ได้แก่

๑) การสร้างศาสนทายาท

๒) การศึกษาของคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติพระปริยัติธรรม (นักธรรม บาลี และสามัญ)

๓) การศึกษาในระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ไทย (มจร และ มมร)

๔) การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม

๓. การพัฒนาเด็กและเยาวชนตามกระบวนการไตรสิกขา

การพัฒนาเด็กและเยาวชนตามกระบวนการไตรสิกขา โครงการได้กำหนดให้หัวหน้าหน่วยอบรมได้เรียนรู้ภาคประสบการณ์ผ่านการบริหารโครงการและเทคนิคและวิธีการสอนสมาธิในเด็กและเยาวชนผ่านประสบการณ์ของครูบาอาจารย์ โดยได้รับความกรุณาจากวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ คือ พระมหาใจ เขมจิตฺโต (ป.ธ.๙) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร ดำเนินรายการสานเสวนา โดย

ผศ.ดร.แสวง นิลนามะ หัวหน้าภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มจร ประเด็นสำคัญวิทยากรได้ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการบริหารจัดการโครงการทั้งภาพรวมและการบริหารกิจกรรมโดยยกตัวอย่างที่สะท้อนภาพกระบวนการตามหลักไตรสิกขา ท่านได้ตั้งคำถามสำคัญว่า "โครงการบวชของเราอะไรคือเป้าหมายสำคัญที่สุด"

การนี้ท่านได้ยกตัวอย่างให้ความสำคัญเรื่อง "จิตภาวนา" ที่เริ่มจากการวางกติกาหรือระเบียบวินัยและระบบกลไกของโครงการ ท่านชี้ให้เห็นจุดเชื่อมโยงถึงความสำคัญของกิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ว่าเป็นฐานของการทำกิจกรรมอย่างอื่นที่วิทยากรในโครงการควรมีส่วนร่วม ทำให้อยู่ให้เห็นเย็นให้สัมผัสและท่านชี้ให้เห็นถึงการจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรมโครงการที่หัวหน้าหน่วยต้องจัดลำดับความสำคัญให้ถูกต้อง อีกอย่างหนึ่งการสอนสมาธิจะมีความหมายและสำคัญมากหากเข้าใจให้ถูกต้องเพราะในโครงการเด็กจะสมาธิสั้นหรือยาวไม่สำคัญเพราะเมื่อเริ่มเข้าสู่ภาคเจริญจิตภาวนาแล้วเด็กและเยาวชนมีโอกาสเท่ากันในการฝึกฝนพัฒนาตัวเองและเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์โครงการบรรลุ

๔. Mindset พลังการทำงานและจิตวิญญาณเพื่อเด็กและเยาวชน

ในวันที่ ๑ เมษยาน ๒๕๖๒ เวลา ๐๙.๐๐-๑๐.๓๐ น. ก่อนพิธีมอบวุฒิบัตรและปิดโครงการฯ ได้รับความกรุณาจากพระอาจารย์ปราโมทย์ วาทโกวิโท, ดร. พระวิทยากรต้นแบบสันติภาพ พระวิทยากรกระบวนการธรรมะโอดี ได้มาเติมพลังการทำงานเพื่อเด็กและเยาวชน ท่านเริ่มต้นด้วยการกราบหัวใจและจิตวิญญาณหัวหน้าโครงการบรรพชาสามเณรและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน กราบจิตวิญญาณของความเป็น "พระ" ที่ต้องสูงกว่าคำว่า "ครู" ท่านชี้ให้เห็นคุณค่าและประโยชน์ของการจัดบวชเณรและยืนยันว่าท่านมีวันนี้เพราะโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ๒๔ ปี ที่ผ่านมา ๑ เมษายน ๒๕๓๙ ที่ได้ก้าวย่างสู่การบรรพชาสามเณรสามเณรภาคฤดูร้อนทำให้เกิดแรงบันดาลใจสู่การบรรพชาเป็นสามเณรประสบความสำเร็จในชีวิตในวันนี้

ท่านกล่าวตอนหนึ่งว่า ...หัวหน้าหน่วยอบรม คือผู้มีส่วนสำคัญในการพัฒนาฝึกฝนเด็กและเยาวชนให้เป็นของขวัญชิ้นใหม่ของพ่อแม่ หลายท่านเป็นผลผลิตจากสามเณรภาคฤดูร้อน ได้รับโอกาสในการพัฒนาบ่มเพาะจนเกิดความเข้มแข็งทางจิตใจ เราจึงเชื่อได้ว่า มนุษย์ทุกคนสามารถพัฒนาได้ เด็กและเยาวชนก็สามารถพัฒนาได้ให้เป็นของขวัญชิ้นใหม่ของพ่อแม่ ชื่นชมทุกท่านผู้มีหัวใจมีความกตัญญูต่อมหาจุฬาฯ ด้วยการ เอาธรรมไปทำ เอาสิ่งที่เรียนรู้ลงสู่พื้นที่จริง ทำให้ธรรมะมีชีวิต เป็นการจ่ายคืนสู่สังคม ด้วยการบริการสังคมในมิติพัฒนากาย พฤติกรรม จิตใจและปัญญา...

สิ่งสำคัญท่านได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของวิธีคิดว่า...การทำงานความจริงเราไม่ได้ขาดทุนหรือทรัพยากร แต่เราขาดMindset ขาดวิธีคิดในการทำงาน และวิธีคิดการใช้ชีวิต จึงต้องพัฒนากระบวนการคิด จึงต้องพัฒนา Mindset แบบ How โดยไม่มองปัญหา แต่มองหาโอกาส เหมือนแจ๊ก หม่า Alibaba กล่าวว่า “บนโลกนี้มีโอกาสเสมอหากต้องการสร้างบริษัทที่ดี จงหาว่าคุณจะแก้ปัญหาอะไรให้ผู้คน มีปัญหาเยอะตรงนั้นที่มีโอกาสมาก” จึงไม่ได้มองปัญหาเป็นอุปสรรคแต่มองปัญหาเป็นโอกาส ขอทุกท่านอย่ากลัวที่จะดึงศักยภาพตัวท่านเองที่มีอยู่มากมายมาใช้เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชน ขออนุโมทนาและกราบหัวใจและจิตวิญญาณของหัวหน้าโครงการฯทุกท่าน

๕. การบรรพชาและอบรมเยาวชนกับความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

ในวันที่ ๑ เมษายน ๒๕๖๒ เวลา ๑๐.๓๐ น. ณ ห้องเธียร์เตอร์ โซน B พระเมธีธรรมาจารย์, รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา มจร ได้เมตตาเป็นประธานมอบวุฒิบัตรให้แก่หัวหน้าหน่วยอบรมและวิทยากรต้นแบบ โครงการบรรพชาสามเณรและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อนต้านยาเสพติด ประจำปี ๒๕๖๒ ได้ให้โอวาทตอนหนึ่งว่า ...ขออนุโมทนาชื่นชมกับทุกท่านที่เสียสละทำงานบริการสังคมในนาม มจร เป็นโครงการที่มหาวิทยาลัยให้ความสำคัญตั้งแต่รุ่นบุรพาจารย์ของพวกเรามาในสมัยพระพรหมบัณฑิต อดีตอธิการบดี ท่านจะให้ความสำคัญและไปตรวจเยี่ยมด้วยตัวท่านเอง ต่อมาเมื่อส่วนภูมิภาคเข้มแข็งท่านก็มอบหมายให้เป็นภาระของวิทยาเขต วิทยาลัยในพื้นที่ท่านสังกัด การจัดบวชเณรและอบรมเยาวชนนอกจากการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็กและเยาวชนแล้ว ทุกท่านถือว่าได้ช่วยยังความมั่นคงให้กับพระพุทธศาสนาด้วย ขอขอบคุณและอนุโมทนากับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่าน

ภาพกิจกรรม

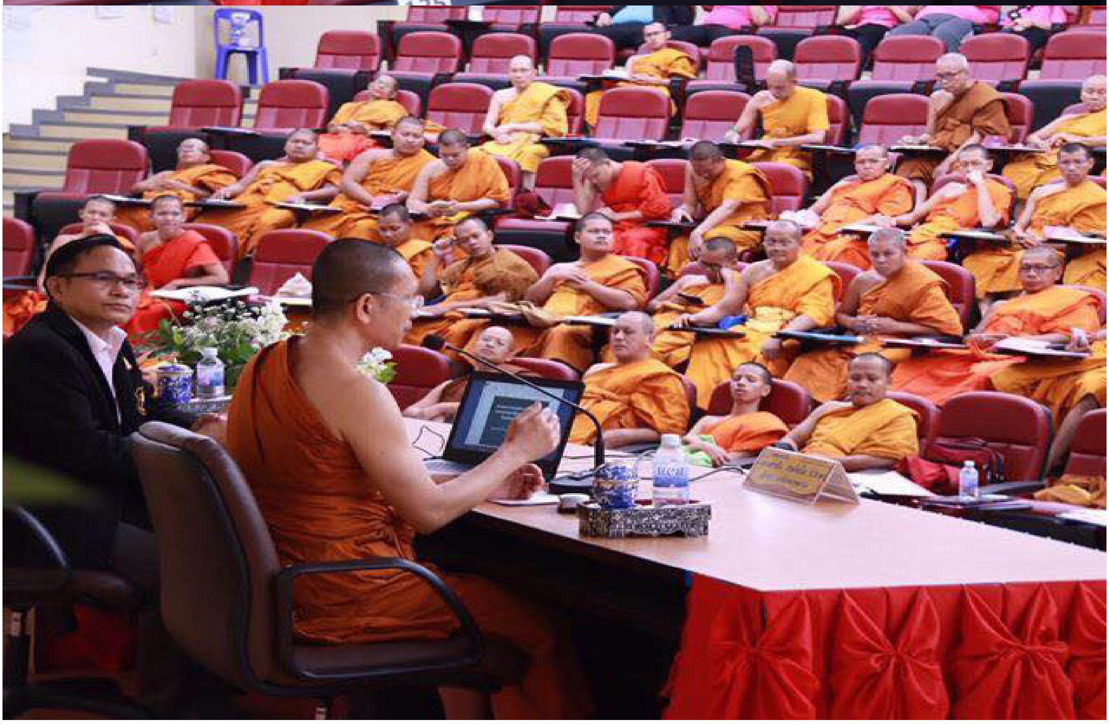

บทบาท ม จ ร ของ พระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา[๑]

พระมหาประยูร โชติวโร และคณะ
กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

โครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา เป็นโครงการที่ดำเนินการโดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ เริ่มตั้งแต่ปี พุทธศักราช ๒๕๔๓ เป็นโครงการที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้พระบัณฑิตที่ผ่านการคัดเลือกจากนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต วิทยาลัย และห้องเรียนต่าง ๆ ที่มีจิตอาสาและสมัครมาเป็นพระบัณฑิตนักพัฒนาบนพื้นที่สูงในเขตทุรกันดาร โดยมีพื้นที่ปฏิบัติศาสนกิจครอบคลุมในหมู่บ้านชาวเขา ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง แม่ฮ่องสอน ลำพูน เชียงราย แพร่ น่าน ตาก และพะเยา ชาติพันธุ์ชนเผ่าคือ กะเหรี่ยง เย้า มูเซอ ลีซอ ม้ง ลั๊วะ อาข่า ไทยใหญ่ จีนยูนนาน และไทลื้อ

การดำเนินงานโครงการมีวัตถุประสงค์ ๖ ประการ ได้แก่

๑) เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

๒) เพื่อช่วยพัฒนาจิตใจตามแนวพระพุทธศาสนา และสนองตอบนโยบายของรัฐบาลตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

๓) เพื่อให้การศึกษา ภาษา หน้าที่พลเมืองที่ดีตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยตลอดถึงศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม และสร้างจิตสำนึกความเป็นไทย

๔) เพื่อช่วยแนะนำ และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร ตามพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ

๕) เพื่ออบรมสั่งสอนชี้ให้เห็นถึงหลักการดูแลสุขภาพขั้นพื้นฐาน พิษภัยของยาเสพติด และโรคเอดส์

๖) เพื่อส่งเสริมการศึกษาเพื่อเยาวชนแกนนำชาวพุทธบนพื้นที่สูง

---

[๑] เป็นบทความที่มีเนื้อหาซึ่งรวบรวมข้อมูลจากการโครงการตรวจเยี่ยมพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา พระราชปริยัติกวี อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคณะ เมื่อวันที่ ๘-๙ มีนาคม ๒๕๖๒ ในพื้นที่อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮองสอน และจังหวัดเชียงใหม

บทความนี้มุ่งทำการศึกษาผลการปฏิบัติศาสนกิจของบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา การศึกษาบทเรียนและต้นแบบการทำงานของบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขาของอาศรมต่าง ๆ และนำไปสู่การเสนอแนวทางการดำเนินงานของบัณฑิตอาสาในพื้นที่อื่น ๆ ตามนโยบายของมหาวิทยาลัย

ผลการดำเนินงาน

จากผลการดำเนินงานโครงการของพระบัณฑิตอาสาและการลงพื้นที่ตรวจเยี่ยมให้กำลังใจของคณะผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องนำโดย พระราชปริยัติกวี อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๘-๙ มีนาคม ๒๕๖๒ พบว่า พระบัณฑิตอาสาได้มีการดำเนินงานมาตั้งแต่ปี ๒๕๔๓ มีจำนวนอาศรมทั้งสิ้น จำนวน ๓๕ อาศรม ใน ๔ เขตพื้นที่ ๔ จังหวัด ประกอบด้วย (๑) เชียงใหม่ (๒) เชียงราย (๓) ลำปาง และ (๔) แม่ฮ่องสอน ซึ่งการดำเนินงานของพระบัณฑิตอาสาได้รับความร่วมมือจากคณะสงฆ์ องค์กรในชุมชน และหน่วยงานราชการ และมีการประสานดำเนินการร่วมกับคณะสงฆ์ในพื้นที่ โครงการพระธรรมจาริกส่วนภูมิภาค วัดศรีโสดา ทหารกองกำลังผาเมือง กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ ๓๓ โครงการหลวง กรมสุขภาพจิต สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง ศูนย์พัฒนาสังคม มูลนิธิพิทักษ์ประชาชาติ และองค์กรภาคีต่างๆ ตลอดถึงหน่วยงานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง เกิดการบูรณาการการทำงานร่วมกันตามบทบาทและหน้าที่ และส่งผลให้พระบัณฑิตอาสาได้ปฏิบัติศาสนกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตชนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง อาศรมของพระบัณฑิตอาสานอกจากจะได้ปฏิบัติศาสนกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้วยังได้มีส่วนสำคัญในการดูแลแก้ไขปัญหาความมั่นคง ปัญหาการอพยพแรงงาน ปัญหายาเสพติด และร่วมส่งเสริมการศึกษาของชนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงด้วย การมีโครงการหรืออาศรมของพระบัณฑิตอาสา จึงเป็นจุดศูนย์กลางในการพัฒนาด้านจิตใจ และแหล่งเรียนรู้ทางสังคมอีกด้วย

อธิการบดี มจร กับการตรวจเยี่ยมให้กำลังใจพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา

เมื่อวันที่ ๘-๙ มีนาคม ๒๕๖๒ พระราชปริยัติกวี อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย พระเมธีธรรมาจารย์ ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา พระครูโสภณพุทธิศาสตร์ ผศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแผ่ พร้อมผู้บริหาร คณาจารย์ จากส่วนกลาง และพระวิมลมุนี รองอธิการบดีวิทยาเขตเชียงใหม่ มจร พร้อมผู้บริหาร คณาจารย์จากวิทยาเขตเชียงใหม่ได้ลงพื้นที่ตรวจเยี่ยมบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา ในพื้นที่อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดเชียงใหม่ โดยในวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๖๒ ได้ลงพื้นที่ ณ อาศรมแม่ลิดป่าแก่ ตำบลแม่เหาะ อำเภอ

แม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอนเพื่อตรวจเยี่ยมให้กำลังใจการปฏิบัติศาสนกิจของพระบัณฑิตอาสา และมอบพระพุทธรูปแด่กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงผู้แสดงตนเป็นพุทธมามกะ เปิดป้ายหมู่บ้านส่งเสริมหมู่บ้านรักษาศีล ๕ เปิดป้ายธนาคารข้าว และได้ปลูกต้นไม้เป็นที่ระลึก ในวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร. อธิการบดี มจร ได้นำคณะผู้บริหาร คณาจารย์ ฝ่ายบรรพชิต บิณฑบาตฉลองศรัทธาพุทธศาสนิกชนกลุ่มชาติพันธุ์พื้นที่สูง และเมตตาร่วมบันทึกภาพหมู่เป็นที่ระลึก กับพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา กลุ่มนิสิต มจร เยาวชนผู้นำชาวพุทธบนพื้นที่สูง ณ อาศรมแม่ลิดป่าแก่ อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน

การลงพื้นที่ตรวจเยี่ยมของอธิการบดี และคณะผู้บริหาร พบว่า พระบัณฑิตอาสาได้รายงานผลการดำเนินงานในรอบปีซึ่งพบว่า โครงการและกิจกรรมที่พระบัณฑิตอาสาดำเนินการมีลักษณะกิจกรรมเป็นโครงการและกิจกรรม ดังนี้

๑. โครงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชุมชนบนพื้นที่สูง เช่น อบรมศีลธรรมในวันพระ และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา พระบัณฑิตอาสาธรรมสัญจร สอนศีลธรรมในโรงเรียน สอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ สอนธรรมศึกษา จัดพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ จัดพิธีบรรพชาเยาวชนและอุปสมบทกลุ่มชาติพันธุ์ที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จัดเข้าค่ายคุณธรรมจริยธรรม และอบรมศีลจาริณีภาคฤดูร้อน เป็นต้น

๒. การจัดกิจกรรมรณรงค์ลด ละ เลิก อบายมุข เช่น สร้างจิตสำนึกให้ชุมชนรู้เท่าทันพิษภัยยาเสพติด รักษาบำบัดฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด สร้างแกนนำเครือข่ายลด ละ เลิกยาเสพติด ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการเสริมสร้างด้านอาชีพ แก่ผู้ที่เลิกยาเสพติด

๓. โครงการส่งเสริมสนับสนุนประสานงานและจัดสวัสดิการสังคมเพื่อสงเคราะห์บนพื้นที่สูง เช่น ให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพขั้นพื้นฐาน ส่งเสริมกิจกรรมการกีฬา (ลานธรรม ลานใจ ลานกีฬา) ประสานและจัดการสงเคราะห์ เด็ก สตรี คนชรา คนพิการ ครอบครัว กลุ่มชุมชนและผู้ได้รับผลกระทบจากโรคภูมิคุ้มกันบกพร่อง (เอดส์) ประสานงานหน่วยงานองค์กรภาคี และจัดสงเคราะห์เฉพาะหน้ากรณีฉุกเฉิน เร่งด่วน เช่น เกิดอุทกภัย วาตภัย และธรรมชาติ (จัดหาติดต่อถุงยังชีพ, ผ้าห่มกันหนาว, เสื้อผ้า, ยารักษาโรค แจกผู้ประสบภัย)

๔. โครงการกิจกรรมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เช่น อบรมให้ความรู้แก่ชุมชนให้เห็นคุณค่าในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ร่วมองค์กรภาคีจัดการปลูกป่าทดแทน จัดการบวชป่าชุมชน และทำแนวกันไฟ ตลอดถึงสร้างเครือข่ายรักษ์สิ่งแวดล้อม

๕. โครงการกิจกรรมให้การศึกษา ให้ความรู้เกี่ยวกับหน้าที่พลเมืองที่ดี ตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เช่น สอนภาษาไทยแก่ผู้ไม่รู้หนังสือ ประสานงานร่วมกับ กกต. ในการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับสิทธิหน้าที่การเป็นพลเมืองที่ดี

๖. โครงการกิจกรรมส่งเสริมการอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาชนเผ่า เช่น สร้างจิตสำนึกให้ชุมชนตระหนักถึงคุณค่า และความสำคัญองภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม สนับสนุนส่งเสริมการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมประเพณี เผยแพร่ประชาสัมพันธ์วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนโดยมี กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในเขตพื้นที่ ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบนคือ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน พะเยา แพร่ น่าน ลำพูน ลำปาง ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์เผ่ากะเหรี่ยง เย้า มูเซอ ลีซอ ม้ง ลั๊วะ อาข่า ไทยใหญ่ จีนยูนนาน และไทลื้อ

๗. โครงการกิจกรรมส่งเสริมให้เยาวชนแกนนำชาวพุทธบนพื้นที่สูง ได้เข้าเรียนในระดับอุดมศึกษาหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิตสาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ โดยเป็นการศึกษาแบบมีการยกเว้นค่าเทอมและช่วยเหลือด้านอื่นๆ เท่าที่จำเป็น

บทบาทพระบัณฑิตอาสากับการพัฒนาชาวเขา

จากการศึกษา พบว่า พระบัณฑิตอาสามีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณและมีสถานะเป็นนักบวชในพระพุทธศาสนา พระบัณฑิตอาสาจึงต้องเป็นต้นแบบในการประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในสมณะสารูปตามพระธรรมวินัยของพระสงฆ์อย่างเคร่งครัดเป็นต้นแบบของอาศรมและชุมชนเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้นำในอาศรมและพื้นที่ในการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวันสำคัญของชาติ และบทบาทการเป็นผู้นำพัฒนาชุมชนหรือหมู่บ้านโดยใช้หลักและวิธีการทางสังคมสังเคราะห์ทั้งการช่วยเหลือบุคคลหรือครอบครัวที่เดือดร้อน การช่วยเหลือกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มเด็กและเยาวชน กลุ่มอาชีพ และการช่วยเหลือชุมชนหรือหมู่บ้านในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งที่เกี่ยวข้องโดยตรงหรือผู้ประสานความร่วมมือ

แผนงานและโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา

จากการนำเสนอแผนงานและโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขาของพระบัณฑิตอาสาทั้ง ๓ เขตพื้นที่ พบว่า โครงการกิจกรรมตามแผนและโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขาทั้ง ๓ เขตพื้นที่ลักษณะการปฏิบัติงานเน้นโครงการกิจกรรมการทำงานเผยแผ่กับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงโดยดำเนินงานผ่านกิจกรรมทำวัตรสัญจร ธรรมะเสียงตามสาย พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ การสร้างหรือปรับปรุงอาคาร ศาลาประชาคมหรือศาลาเอนกประสงค์ในแต่ละหมู่บ้าน การขยายเพิ่มอาศรม

พระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขาให้ครอบคลุมหมู่บ้านกลุ่มชาติพันธุ์ การจัดตั้งและดำเนินงานขององค์กรและกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้านเพื่อส่งเสริมให้สามารถบริหารจัดการและพึ่งพาตนเองได้ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ อนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่น ธรรมยาตรา และธรรมสัญจร เป็นต้น

ข้อเสนอและแนวทางการดำเนินงานของบัณฑิตอาสาตามนโยบายของมหาวิทยาลัย

การนี้พระราชปริยัติกวี อธิการบดี ได้กล่าวมอบนโยบายเกี่ยวกับโครงการบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา มีใจความสำคัญโดยสรุปว่า โครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขาสามารถแบ่งลักษณะงานหรือโครงการกิจกรรมได้ ๔ กลุ่มสำคัญ ได้แก่

๑) กลุ่มสาธารณะสังเคราะห์เพื่อสังคม ๒) กลุ่มส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณี

๓) กลุ่มพัฒนาสิ่งแวดล้อม ๔) กลุ่มส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม

เพื่อให้เกิดความชัดเจนและยั่งยืนอาจจะแยกกลุ่มงานออกจากกิจการนิสิต ให้มีการจัดตั้งกองทุนเพื่อโครงการกิจกรรมนี้อย่างชัดเจนและเป็นระบบ ให้มีโครงการที่ชัดเจนว่าเป็นตรวจเยี่ยมประจำปี หรือว่าให้มาร่วมงานเฉยๆ ให้มีการทำงานบูรณาการร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ในแต่ละภูมิภาคให้มากขึ้นทั้งงานและงบประมาณการดำเนินงาน และให้มีการต่อยอดและขยายผล เช่น โครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาสันติสุขในชายแดนภาคใต้ โครงการพระบัณฑิตอาสาให้การศึกษาแก่ชุมชน รวมถึงการโครงการเพื่อการสังเคราะห์อนุเคราะห์ผู้พิการและผู้สูงอายุ เป็นต้น

บทสรุป

โครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขาเป็นงานบริการสังคมที่มหาวิทยาลัยให้ความสำคัญและมีการดำเนินการมาเป็นลำดับมีผลให้มหาวิทยาลัยได้แสดงบทบาทและสถานะในการให้บริการวิชาการแก่สังคมสำเร็จได้อย่างเป็นรูปธรรม การดำเนินการบริการสังคมผ่านโครงการดังกล่าวหากมีการปรับสถานะ ทิศทาง เชื่อมโยงการทำงานให้ครอบคลุมให้ครบทุกมิติมากขึ้น จัดวางรากฐานเป็นแนวทางในการดำเนินงานทั้งที่เป็นยุทธศาสตร์ กลยุทธ์ โครงการกิจกรรม ใส่งบประมาณและดำเนินการให้เป็นวัฒนธรรมองค์กรให้สอดคล้องกับนโยบายและพันธกิจของมหาวิทยาลัย มาดูแลให้เป็นระบบระเบียบทั้งต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ อีกทั้งมี การต่อยอดและขยายผลไปสู่ภูมิภาคอื่น ๆภายใต้บริบทที่แตกต่างกันตามสถานะ บทบาท และภาพลักษณ์ที่เป็นเชื่อจะเป็นประโยชน์ต่อคณะสงฆ์ สังคมและประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง

รูปภาพกิจกรรม

๒ ภาคภาษาอังกฤษ

Development of an Instructional Model of ASEAN Cross Cultural Learning of CLMV Students in Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Assoc.Prof.Dr.Phra Rajvaramethi,
Vice-Rector for Administration, MCU and others

The purpose of this research article were 1) to study ASEAN cross cultural learning of CLMV students studying at Mahachulalongkornrajavidyalaya University from good practice case studies, and 2) to develop and assess the quality of the instructional model of ASEAN cross cultural learning of CLMV students in Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Multiphase mixed methods research applying quantitative research to extend qualitative results was used for research design. The qualitative target group was selected using purposive sampling whereas the quantitative sampling group was used two-stage random sampling. Guideline for interview and focus group discussion and questionnaires were used for measurement design. Qualitative data were classified and analyzed using content analysis and analytic induction. Quantitative data were analyzed by descriptive statistics and the developed model was validated by using LISREL program. Results showed that good models of ASEAN cross cultural learning of CLMV students studying at Mahachulalongkornrajavidyalaya University composed of 3 aspects including: 1) pattern of conduct, 2) the principle of coexisting, and 3) following the Buddhist sect. The instructional model of ASEAN cross cultural learning relating to consequent factors leading to a happy coexistence included 5 components as the following: 1) ASEAN cross cultural learning management; 2) components of ASEAN cross cultural learning; 3) ASEAN cross cultural learning process; 4) activities for cross cultural learning; and 5) coexistence with happiness following the principle of virtues for fraternal living (Saraniyadham). The developed model had its possibility, validity, appropriateness and benefit for the related students and

* Asst.Prof.Phrakhruwimonsinlapakit, Phrabaidika Suphot Ketnakorn, Asst.Prof.Dr. Phichet Thangto, Asst.Prof.Dr.Rittichai Kamnak, Asst.Prof.Dr.Phrapalad Raphin Buddhisaro, Asst.Prof.Dr. Jatuphum Ketchatturat, Dr.Lampong Klomkul and Mr.Kavipon Srihamongkol

instructors. The structural equation model of the instructional model of ASEAN cross cultural learning fit with the empirical data (Chi-square=140.33, df=116, p=0.062, GFI=0.98, AGFI=0.95, RMR=0.023). It clearly showed that ASEAN cross cultural learning management, components of ASEAN cross cultural learning, ASEAN cross cultural learning process and activities for cross cultural learning were capable of promoting a happy coexistence.

Introduction

Education in Thailand has originally started from the temple. For higher education, there are two Buddhist universities that still play important role of increasing level of people education both academic and morality. Mahachulalongkornrajavidyalaya University is one of higher education institutes, and it is a Buddhist university that opens for Thai people and foreigners who interested in studying both academic and moral practice. The university has been established as a government university since 1997. The university has developed both hardware and software aspects in order to prepare learners to be ready for the development of being a center of Buddhism in national and international levels continually. The main purpose of educational management is also related to ASEAN Community (ASEAN refers to the Association of Southeast Asian Nations) that is the education for encouraging each other by training and conducting research including Southeast Asia Studies. Students from educational institutes are encouraged to realize and understand each other by sharing knowledge between ASEAN countries that related to the third pillar of ASEAN cultures and societies. The target of this cooperation is to build the unity within community by sharing and supporting each other as in [1], [2]. For this reason, lectures and instructors should be able to organize classroom activities to increase student's learning in various ways and covers with five aspects consisted of 1) cognitive domain, 2) affective domain, 3) psychomotor domain, 4) skills and 5) integration. These are learning models for international learning as in [3].

In the university community, it is an educational institute of students who come from different countries and have the differences in races, languages and traditions living together in the campus. When people from two or more cultures interact with each other on the regular basis, it results in multiculturalism. They need to adjust their styles as well as their communication patterns to fit the styles of the host nation as in [4]. Considering in the university community, activities have been organized by

students to enhance living together peacefully which is the main purpose of educational management that the faculty members wish to see them to encourage each other to cooperate and join in activities together creatively and also complement each other. According to their ethnicity or country, they are not divided into groups. On the other hand, when the understanding occurs, the coordination in the activities of the university can be easily carried out both in the classroom and outside the classroom in accordance with the goals of the university that focuses on training students to have both knowledge and morality. Then, they can apply into the society after graduation.

Students in Mahachulalongkornrajavidyalaya University are diverse and different in races, languages, religions and traditions especially students who come from CLMV countries consisted of Cambodia, Laos, Myanmar and Vietnam. They need to live together on campus, but from this distinction resulting in the management of education or living and activities being separate both inside and outside the classroom. Therefore, the university needs to find ways or learning methods to manage learning in order to encourage cross cultural learning for students who are the host to have a better understanding of the culture of students from ASEAN countries in order to have effectively learning and adapting to understand other cultures in ASEAN.

Research Objectives

1. To study ASEAN cross cultural learning of CLMV students studying at Mahachulalongkornrajavidyalaya University from good practice case studies.
2. To develop and assess the quality of the instructional model of ASEAN cross cultural learning of CLMV students in Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Scope of Research

This research article is designed by using a multiphase mixed methods research design. The population of this research is students from Mahachulalongkornrajavidyalaya University and the target group are lectures and educators from CLMV countries. The content used in this study consists of 1) cultural concepts, 2) ASEAN culture in CLMV countries, 3) religious culture, 4) cross cultural learning, 5) learning management using research based learning, and 6) model of cross cultural learning management. Scopes of variables of qualitative study are pattern of conduct (custom), the principle

of coexisting (Buddhist manners), and following the Buddhist sect (difference of practices). Variables for quantitative study are 5 latent variables consisted of ASEAN cross cultural learning management (LEARNASE), components of ASEAN cross cultural learning (COMASE), ASEAN cross cultural learning process (PROASE), and activities for cross cultural learning (ACTASE) and coexistence with happiness (HAPLIVE) and twenty-three observed variables that use for the analysis.

Methods

Multiphase mixed methods research applying quantitative research to extend qualitative results was used for research design. The qualitative target group was selected using purposive sampling whereas the quantitative sampling group was used two-stage random sampling. Guideline for interview and focus group discussion and questionnaires were used for data collection. Qualitative data were classified and analyzed using content analysis and analytic induction. Quantitative data were analyzed by descriptive statistics and developed model was validated by using LISREL program. Four phases were designed in this research. The first phase used field study with in-depth interview for studying case studies that are being best practices of cross cultural learning in CLMV countries. Phase 2 used focus group discussion to develop and examine ASEAN cross cultural learning management in CLMV countries. Phase 3 used the model of ASEAN cross cultural learning management in CLMV countries for conducting workshop with Mahachulalongkornrajavidyalaya University students. In phase 4 was a quantitative research design to assess the quality of the developed model. Evaluation of the quality of ASEAN cross cultural learning management model of Mahachulalongkornrajavidyalaya University students by examining the validity of the causal relationship model developed. Population and sample group were undergraduate students who registered in Mahachulalongkornrajavidyalaya University in academic year 2018. Determine the size of the sample group by using the formulas of Hair and others (1998) as in [5]. The sample size is 10 people per 1 parameter. Two-stage random sampling method can be used. Questionnaires were used for data collection and quantitative data were analyzed using descriptive statistics. In the hypothesis test, the research used validation of the structural equation model with the LISREL program.

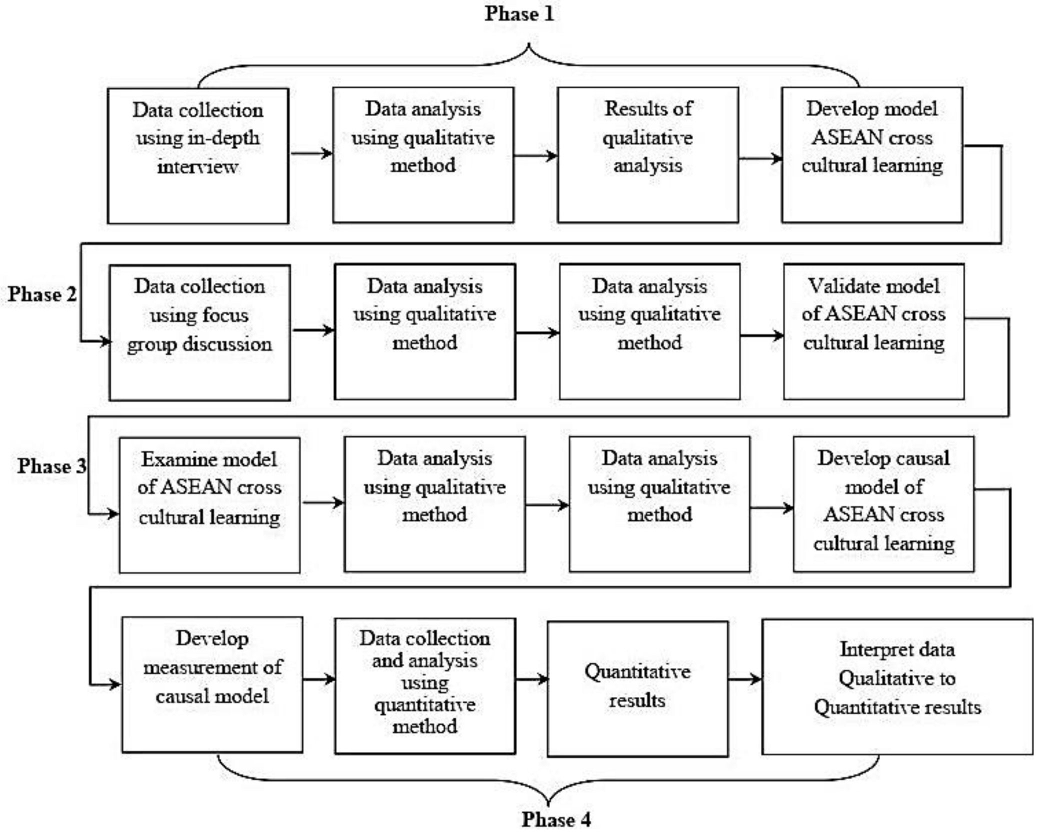

Figure 1: A Step of Research Design

Results

Good models of ASEAN cross cultural learning of CLMV students studying at Mahachulalongkornrajavidyalaya University composed of 3 aspects which are pattern of conduct, the principle of coexisting and following the Buddhist sect. Results of this research can be shown as below:

A. Pattern of Conduct (Custom)

Pattern of conduct is the way of daily life practicing for Buddhist monks or layman according to the Buddhist phrase called "Practicing is the representative of leader's teaching" as in [6]. The meaning of this principle of practice can be the key or mechanism to preserve the status of religious followers such as venerable, novices and Buddhists who come from Lao PDR, Cambodia, Myanmar, Vietnam and Thai. There are two parts of custom which are principles and practices. For the principle, students will live and follow pattern of conduct based on their backgrounds such as Lao PDR, Cambodia, Myanmar and Thai follow the principle of Theravada Buddhism

whereas Vietnam follows Mahayana Buddhism. For practices, students practice is based on their teachers or religious masters who have taught them both from their countries and Buddhist University. Summary for pattern of conduct is shown as in Figure 2.

Pattern of Conduct (Custom)

- Learn and understand others
- Be friendly and kindly to each other
- Take care and support within group
- Apply religious principles for life
- Learn and practice with the differences
- Practice and follow religious principles
- Respect to others

Figure 2: Pattern of Conduct for CLMV Students

B. The Principle of Coexisting (Buddhist Manners)

Principle of living together is a form of practice that related to beliefs and traditional which has a pattern from tradition or a practice that has been done. It has continued from Buddhism traditional dress pattern, color of cloth, practice about eating, eating at different times. For example, Mahayana from Vietnam will eat a food without meat. In addition, there are some different practices from different countries such as the use of different colored fabrics of monks in each country or each sect, some shaving the eyebrows whereas some are not shaving the eyebrows. These showed the similarities and differences in the case of tradition especially tradition due to religion. Even one implication is joint learning and one implication is conflict, they are still defining the attitude towards expression in those practices. Results from interviewing instructors and CLMV country students about the principles of coexistence can be shown in Figure 3.

The Principle of Coexisting
(Buddhist Manners)

- ♦ Learn the language for communication
- ♦ Follow the rules for university
- ♦ Support each other to solve problems
- ♦ Join in the university activities
- ♦ Behave good action, speak politely and kind
- ♦ Practice and follow Buddhist principles
- ♦ Show respect and follow the leader
- ♦ Learn from others through collaborative working

Figure 3: The Principle of coexisting for CLMV students

C. Following the Buddhist Sect (Difference of Practices)

Respect for Buddhism is a practice related to religious sects and is different through forms such as instruction Related to the dress between Mahayana of Vietnam and Theravada in Thai, Myanmar, Laos, Cambodia. The Theravada denominations will affect dressing, robes, mantras, prayers. These practices are due to the religious sects associated with the expression and living together from the traditions and practices that occurred. In relation to sect's ethnicity as in the case of Theravada in Vietnam, the majority of people are Cambodians. Mahayana is only a group of Vietnamese people. Ethnic differences in Myanmar with respect to Theravada Buddhism, such as the large Thai Mon ethnic groups, Burma Karen, or those who are Buddhists who are native living in Rakhine State, which has a significant effect on the practice denomination as shown in Figure 4.

Following the Buddhist Sect
(Difference of Practices)

- ♦ Preserve the religious identity
- ♦ Preserve cultures, tradition and practices
- ♦ Practice of moral discipline
- ♦ Follow rules and university agreement
- ♦ Setting knowledge center for academic meeting
- ♦ Learning from others through sharing

Figure 4: Following the Buddhist Sect of CLMV Students

Good models of ASEAN cross cultural learning of CLMV Students in Mahachulalongkornrajavidyalaya University composed of 3 aspects including: 1) pattern of conduct (custom) such as learning oneself and others with empathy, mutually maintaining kindness (Kanlayanamitta) and practicing the religious principles; 2) the principle of coexisting (Buddhist manners) such as learning languages for communication, following the rules and regulations of the university, practicing Buddha Dhamma or the teaching of Buddha and mutually respecting each other; and 3) following the Buddhist sect such as conserving custom, tradition and ways of practice, following the Dhamma discipline (Dhammavinaya) and having learning center for exchanging ideas. Summary of Good models in ASEAN cross cultural learning of CLMV students can be shown as in Figure 5.

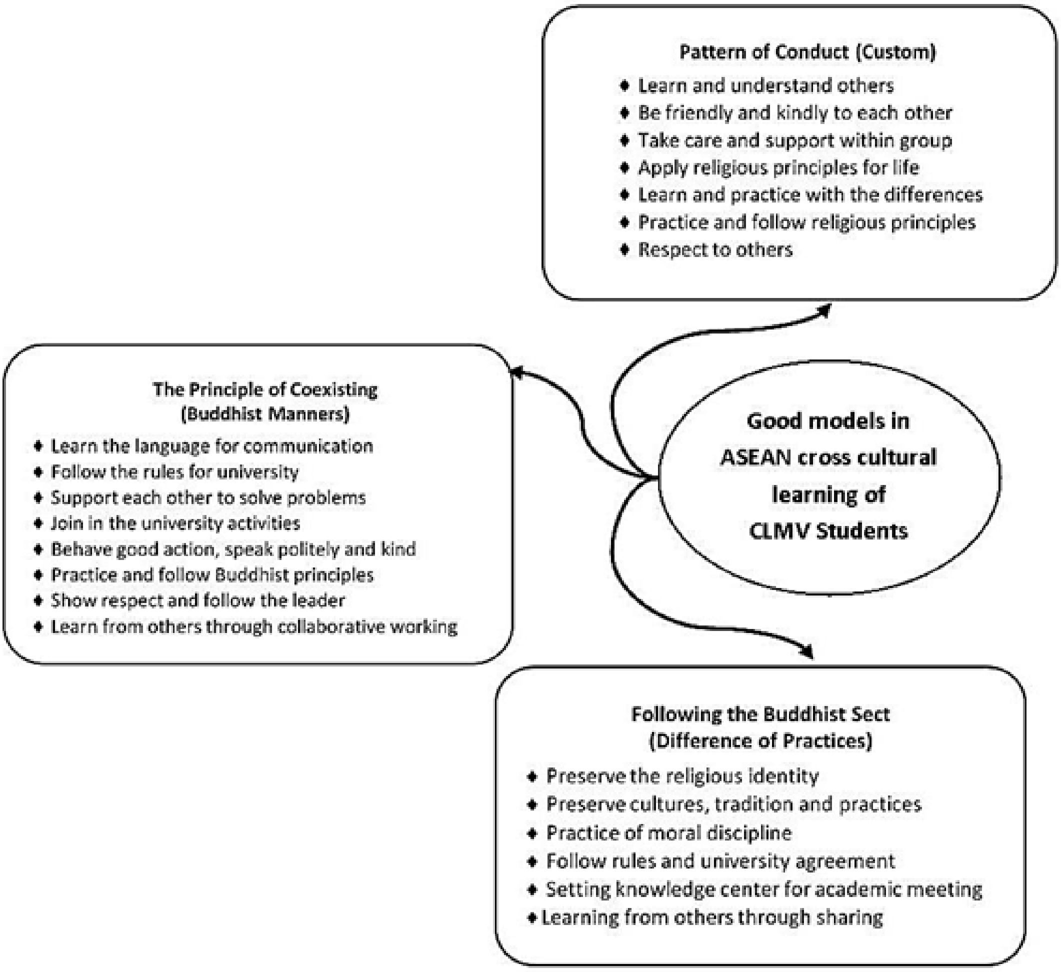

Figure 5: Good models in ASEAN cross cultural learning of CLMV Students

In analyzing the data of this model, there are 5 latent variables: ASEAN cross cultural learning management (LEARNASE), components of ASEAN cross cultural learning (COMASE), ASEAN cross cultural learning process (PROASE), activities for cross cultural learning (ACTASE) and coexistence with happiness (HAPLIVE) and 23 observed variables were used for the analysis.

Results of quantitative quality assessment is to create a pattern that can be used for generalizability model by examining the consistency between the structural equation model of ASEAN cross cultural learning management in CLMV countries which developed from the qualitative research including the experimental model and empirical data obtained from the real condition of cross cultural learning as perceived by Mahachulalongkornrajavidyalaya University students. The results showed that the developed model from the relationship between the composition and variables of the model of ASEAN cross cultural learning management in CLMV countries fit with empirical data (Chi-square=140.33, df =116, p = 0.062 GFI = 0.98, AGFI = 0.95, RMR =0.023).

When considering the predictive coefficient (R-square) of the latent internal variable structure equation, it found that the components of the cross cultural learning (COMASE) had the forecast coefficient equal to 0.64, indicating that the variables within the model of ASEAN cross cultural learning management (LEARNASE) can explain the variance of components of ASEAN cross cultural learning for 64.00 percent. ASEAN cross cultural learning process (PROASE) has a predictive coefficient equal to 1.00, i ndicating that the variables within the model of ASEAN cross cultural learning management (LEARNASE), able to explain the variance of ASEAN cross cultural learning process for 100 percent. Activities for cross cultural learning (ACTASE) has a predictive coefficient of 0.85, indicating that the variables within the model of cross cultural learning management (LEARNASE) can explain the variance of activities for cross cultural learning at 85.00 percent. Coexistence with happiness (HAPLIVE) has a predictive coefficient of 0.82, indicating that the variables within the model of ASEAN cross cultural learning management (LEARNASE), components of ASEAN cross cultural learning (COMASE), ASEAN cross cultural learning process (PROASE), and activities for cross cultural learning (ACTASE) can explain the variance of coexistence with happiness at 82.00 percent.

When considering the correlation matrix between latent variables, it indicated that the correlation coefficient range between latent variables was in the range of 0.74 to 1.00, with all pairs having the same directional correlation and positive correlation values. The variables with the highest correlation coefficients are ASEAN cross cultural learning management (LEARNASE) and the cross cultural learning process (PROASE) with correlation coefficients equal to 1.00 indicating that when increasing the management of ASEAN cross cultural learning, the level of ASEAN cross cultural learning process is also increased. The next variables with correlation coefficients followed by ASEAN cross cultural learning process (PROASE) and activities for cross cultural learning (ACTASE) with correlation coefficients equal to 0.92 indicating that when the level of ASEAN cross cultural learning process increase, the level of activities for cross-cultural learning has also increased. In addition, correlation coefficients of ASEAN cross cultural learning management (LEARNASE) and activities for cross cultural learning (ACTASE) is also equal to 0.92 indicating that when the level of ASEAN cross cultural learning management, the level of activities for cross cultural learning has also increased and showed a high level of correlation.

When considering the direct effect and indirect effect between variables in the model, it was found that the relationship between the ASEAN cross cultural learning management variables (LEARNASE) and coexistence with happiness (HAPLIVE) is equal to 0.89 (r = 0.89) is a direct influence 0.49 and indirect effect is 0.40, the total effect is 0.89. Direct and indirect effects do not affect the coexistence with happiness significantly. However, the total effect size has a significant effect on coexistence with happiness. Detail of analysis results are shown in Table 1 and Figure 6.

Table 1 Statistical analysis of correlation between latent variables and factor analysis of developed model

Variables	COMASE			PROASE			ACTASE			HAPLIVE		
	TE	IE	DE	TE	IE	DE	TE	IE	DE	TE	IE	DE
LEARNASE	0.80**	-	0.80**	1.00**	-	1.00**	0.92**	-	0.92**	0.89**	0.40	0.49
	(0.04)		(0.04)	(0.04)		(0.04)	(0.04)		(0.04)	(0.04)	(5.90)	(5.91)
COMASE	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.29**	-	0.29**
										(0.04)		(0.04)
PROASE	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.02	-	0.02
										(0.00)		(0.00)
ACTASE	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.16**	-	0.16**
										(0.08)		(0.08)

Statistics: Chi-square = 140.33 df = 116 p = 0.062 GFI = 0.98, AGFI = 0.95 RMR = 0.0023

Variables	LEARN1	LEARN2	LEARN3	LEARN4	LEARN5	LEARN6
Reliability	0.50	0.54	0.55	0.59	0.53	0.59
Variables	COM1	COM2	COM3	PRO1	PRO2	PRO3
Reliability	0.73	0.82	0.92	0.68	0.75	0.77
Variables	PRO4	PRO5	ACT1	ACT2	ACT3	
Reliability	0.59	0.80	0.85	0.89	0.89	
Variables	HAPLIV1	HAPLIV2	HAPLIV3	HAPLIV4	HAPLIV5	HAPLIV6
Reliability	0.82	0.82	0.85	0.89	0.89	0.92

R SQUARE	COMASE	PROASE	ACTASE	HAPLIVE
	0.64	1.00	0.85	0.82

Correlation matrix betweern latent variables

Latent Variables	COMASE	PROASE	ACTASE	HAPLIVE	LEARNASE
COMASE	1.00				
PROASE	0.80	1.00			
ACTASE	0.74	0.92	1.00		
HAPLIVE	0.81	0.89	0.84	1.00	
LEARNASE	0.80	1.00	0.92	0.89	1.00

Remarks: **p < .01, TE = Total Effect, IE = Indirect Effect, DE = Direct Effect

Symbol of latent variables that appeared in the developed model as below:

LEARNASE refers ASEAN cross cultural learning management

COMASE refers components of ASEAN cross cultural learning

PROASE refers ASEAN cross cultural learning process

ACTASE refers activities for cross cultural learning

HAPLIVE refers coexistence with happiness

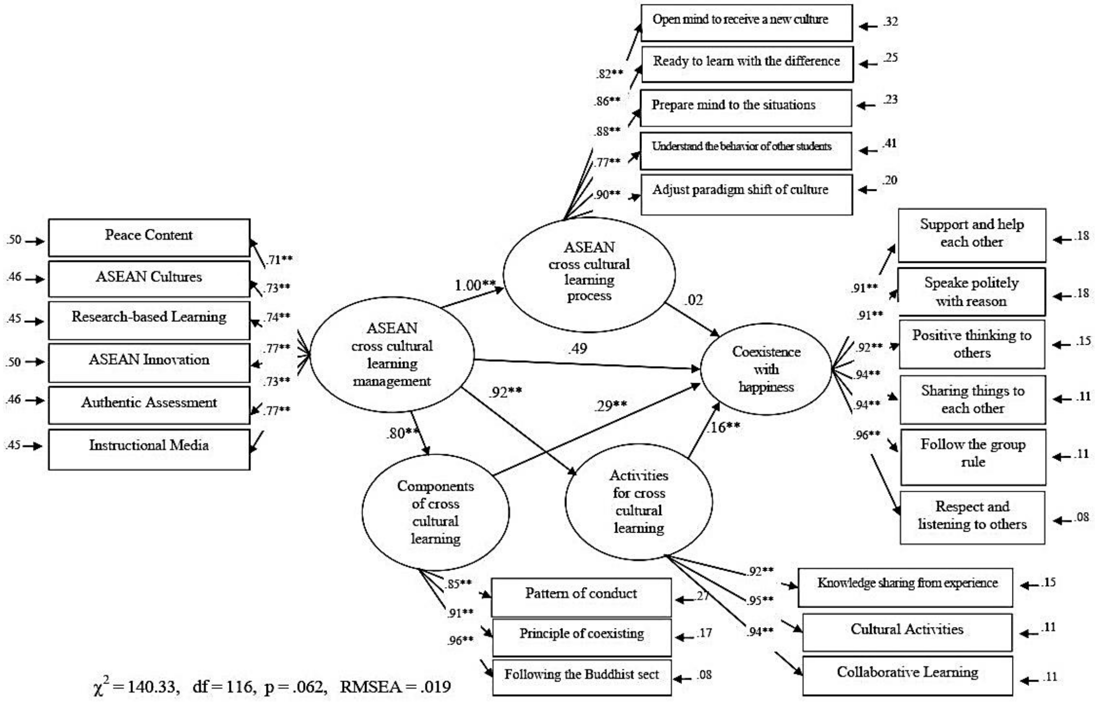

Figure 6: A Causal model of ASEAN Cross Cultural Learning of CLMV Students in Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Discussions

The first aspect of discussion is to focus on a studying of best practice case study that is a good example of cross cultural learning in ASEAN countries, it was found that learners and instructors who come from CLMV countries most of them are Buddhists and adopt religious practices as a way of life. In three countries, Cambodia, Lao PDR and Myanmar, Theravada Buddhism is respected whereas in Vietnam respects Mahayana Buddhism. However, when the population of these countries has the opportunity to live together in the same society and doing the same activity together, there will be differences in the ways of practice of each race, even if respecting the same religion. Therefore, the process of learning in each other's culture is necessary and is an opportunity to reduce the cultural gap by making each person turn to learn each other including opening up to accept other cultures from friends who come from many different cultures from ASEAN countries as shown in Mahachulalongkorn-rajavidyalaya University, the Buddhist University of Thailand. There are students from ASEAN countries especially in the CLMV countries who come to study in religious and

various academic sciences. When they are coming to study in the same community, it would make an opportunity to interact with each other both activities in the classroom and outside the classroom. Therefore, resulting in learning is shown in the pattern of self-practice such as learn to know each other, pay attention other ideas, maintain good friendships, take care and help each other within a group or denomination. As the result, religion has influence on well-being, learn about the differences of self-practice, and practice according to the principles of religion. For the concept of cross cultural learning process, there are five steps, including 1) open to accept new culture, 2) prepare the mind to learn different things, 3) prepare mind to the situations, 4) understand the behavior of other students, and 5) adjust the paradigm of culture. This step is learning, understanding, adjusting and leading to understand the cultural adaptation process that is consistent with the six dimensions that shown in [7]. Researcher suggested that to be a knowledgeable and understanding person in other cultures that are differently intelligent, they must consist of a six-dimensional cognitive paradigm consisting of the 1st dimension is to understand what the culture intended to show (declaration), the 2nd dimension is to understand the procedural process of the culture, the 3rd dimension is to understand the consistency (analogical), the 4th dimension is to know the pattern recognition, the 5th dimension is to know how to do external scanning, and the 6th dimension is to be consciousness (self-awareness). One who can adjust themselves to fulfill these six dimensions, he or she can be a culture conscious person at all times. This is starting from learning, understanding and putting in a participatory manner through adaptation in order to learn and be able to live in different cultures. In addition, there is a common to the majority of Buddhist cultures of Northern ASEAN nations including Thailand, Lao PDR, Myanmar and Cambodia, all have a similarly elegant from physical greeting made by placing both hands together palm with finger pointing upwards. The greeter holds hands higher and bows deeper as the age, seniority, or status of the greeted rises. Researcher has proposed the guidelines to avoid cross cultural problems, these are some guiding practices consisted of 1) try to understand other cultures, 2) respect each other, 3) keep an open mind and think positively, 4) adapt and improve yourself and avoid having a negative mindset, and 5) understand the beliefs, values, and rules of cultures as mentioned in [8].

The second aspect of discussion related to workshop activities in accordance with the model of ASEAN cross cultural learning management in CLMV countries, it was found that participants were interested in continuing to participate in activities starting with Think-Pair-Share, brainstorming, knowledge sharing, and group activities in order to develop learning innovations through a storyline and planning for innovation with mind mapping technique. Results from students' reflections after participating in the activity indicated that they knew how to obtain information and understand trough additional activities with research based leaning, systematic presentation through the planning process, creative thinking, and communicate to the public with fully understand others. These are learning activities that apply research based learning of conducting ASEAN cross cultural learning for CLMV students in Mahachulalongkorn-rajavidyalaya University in accordance with the research as in [9], research on teaching and learning management that students use as part of the learning process by integrating teaching by using research-based method along with content analysis. The research found that students are interested in pursuing knowledge and have skills in acquiring self-knowledge whereas the research that showed in [10] that studies on the continuous professional development of measurement and evaluation using research as a tertiary base in Thailand. The researcher suggested that research based learning is important for Thai university research. Indicators reflected the success of student learning assessment by using the learning process with 3 stages of research: 1) creating self-thinking, 2) focusing on change, and 3) reflecting change and presenting development guidelines. The development results through this process led to the development of the participants using research based learning. In addition, the teaching and learning management that is used as a base is still widely seen in the management of Thai education that has shown in [11] to synthesize the research results that are used by learning and using research is the base of Thai education. It found that research is aimed at developing learners in basic education level. The variables found from synthesis are work skills, thinking skills, academic achievement nature of researchers, basic research and problem solving skills, critical thinking including seeking knowledge and attitudes. It can be seen that learning management is a teaching technique that helps to develop a variety of skills. Therefore, this research is to develop cross cultural learning management and choose to use for learning management as a base to develop ASEAN cross cultural learning of CLMV students.

The third aspect of discussion related to the model of learning management across ASEAN from theory into practice, the process of developing a model for this research started with a qualitative study to develop a conceptual framework for research in a manner that shows the relationship between variables in order to obtain guidelines for developing field area variables from in-depth interviews, surveys and observations. According to variables and issues of interest to study, the findings obtained from in-depth interviews led to the addition of variables in the research framework to be clearer and important, consistent with the social and cultural context. Model and practices of people from different cultural backgrounds under the similarities of Buddhism, the variables are clear and begin to develop the learning activity management process. Develop a learning set about the religious culture of CLMV countries creates a learning management plan. To be used as a guideline for organizing workshop activities and then conduct an examination of the appropriateness and feasibility of conduct from education experts and ASEAN education. When the pattern is clear in every component and there is a process that is ready, there is a workshop activity that is designed into practice. Based on the results of the development of learners with practical activities, the ASEAN cultural innovation design program has 24 tasks which participants will be able to create media or innovations about ASEAN culture to disseminate knowledge about religious culture. In ASEAN, however, in the development of innovation that are some video clips have been developed from students. There is the development of 24 group tasks showing in mind map style, but they have not completed video clips as the innovation. It appears the reflection and thinking of the students who attended the workshop because of having the opportunity to learn together, do group activities, practice searching information from online media, present work via online media, to express opinions through the process of ASEAN cross cultural learning which is an essential skill for learners in the 21st century as in [12] that study "The relationship between skills in the 21st century with digital technology skills", by presenting the results of the study that are the necessary skills in the 21st century obtained from the synthesis of 25 articles in total of 7 main areas consisting of academic skills, information management, communication, collaborative learning, creative thinking, critical thinking and problem solving. Related context skills have been included for this study such as ethical awareness, cultural awareness, flexibility, self-directed learning, and lifelong learning. From the mentioned reasons, it shows that model of ASEAN cross cultural learning management can be developed from theory

into practice and can be useful for teaching and learning management that is consistent with the development of learner skills in the 21st century. The variables found from synthesis are work skills, thinking skills, academic achievement nature of researchers, basic research and problem solving skills, critical thinking including seeking knowledge and attitudes. It can be seen that learning management is a teaching technique that helps to develop a variety of skills. Therefore, this research is to develop cross cultural learning management and choose to use for learning management as a base to develop ASEAN cross cultural learning for CLMV students.

Lesson Learned from the Research

From studying ASEAN cross cultural learning management from target groups with good practices enabling information to be used in group discussions and develop the ASEAN cross cultural learning management model in CLMV countries for the Mahachulalongkornrajavidyalaya University students. The workshop of organizing active activities in the country with Mahachulalongkornrajavidyalaya University students 4 sites and also 1 organizing activity in ASEAN country. Then, lesson learned from reflection were used for the analysis and develop quantitative research tools in order to assess the quality developed causal relationship model. The result of the data analysis resulted in the findings that answered the research objectives and get the ASEAN cross cultural learning management model in the CLMV countries for the complete Mahachulalongkornrajavidyalaya University students. From the causal relationship model of ASEAN cross cultural learning management in the CLMV countries for Mahachulalongkornrajavidyalaya University students, it is consistent with the actual situation of cross-cultural learning of Mahachulalongkornrajavidyalaya University students where ASEAN cross cultural learning management will result in a happy coexistence that requires components of ASEAN cross cultural learning content, including patterns of self-practice, principles of living together and respect for Buddhism. It is an important part in the design of the learning process management for students to learn across ASEAN culture in accordance with the 5-step process: 1) open to accept new culture, 2) prepare the mind to learn different things, 3) prepare mind to the situations, 4) understand the behavior of others, and 5) adjust the paradigm of culture. There are form of activities that promote cross cultural learning such as exchanging learning from their own experiences, cultural activity demonstration, and cooperative learning combined with the summary of ASEAN cross cultural learning

management, components of ASEAN cross cultural learning, ASEAN cross cultural learning process and activities for cross cultural learning can promote a happy living together as well.

From the phrase of "differences is not the conflict" in the meaning of CLMV context, it is the co-cultures that are the same phenomena of Buddhism, learning, adaptation, and culture of living. Therefore, it is very important to initiate the understanding and adaptation in order to live together. Buddhist University in Thailand is the educational institute that provides the opportunity for students from different cultures and other aspects to learn and to live together. Students have adjusted themselves under the different conditions. The target of living is to have creative life within the community under learning environment in order to approach to cross cultural learning in multicultural context. The development of ASEAN cross cultural learning model consisted of six aspects of ASEAN cross cultural learning which are the content of peace, cultural integration, research-based learning, creating innovation, authentic assessment, and applying instructional media. Lesson plan will be included with content, process and learning activities in order to enhance the level of coexistence with happiness for students who live in the university community. ASEAN cross cultural learning model can be shown in Figure 7.

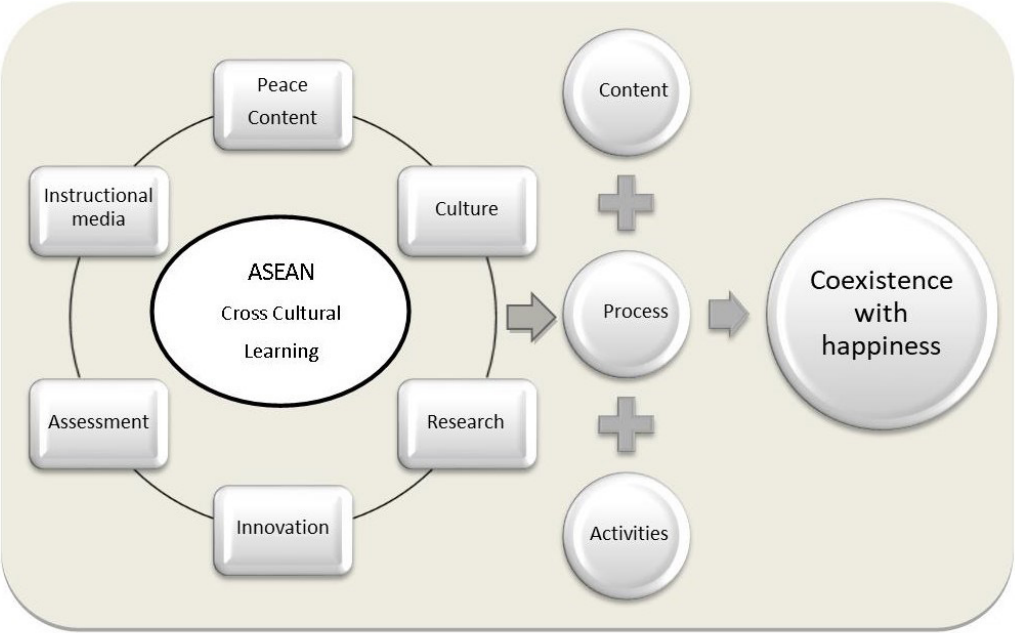

Figure 7: ASEAN Cross Cultural Learning Model

Conclusion

Good models of ASEAN cross cultural learning of CLMV students studying at Mahachulalongkornrajavidyalaya University focuses on three aspects consisted of 1) pattern of conduct, 2) the principle of coexisting, and 3) following the Buddhist sect. The result of quality assessment, learning management model both qualitative and quantitative concluded that managing ASEAN cross cultural learning will result in a happy living place that requires the components of ASEAN cross cultural learning content such as patterns of self-practice, principles of living together, and respect for Buddhism which is used as an important part in the design of the learning process management for students to learn across ASEAN culture in accordance with the 5-step process:1) open mind to receive a new culture, 2) ready to learn with the difference, 3) prepare mind to the situations, 4) understand the behavior of other students, and 5) adjust paradigm shift of culture. The model of activity is to promote cross cultural learning consisted of exchanging learning from their own experiences and cultural activity demonstration through collaborative learning. In summary, ASEAN cross cultural learning management, components of ASEAN cross cultural learning, ASEAN cross cultural learning process and activities for cross cultural learning can promote a happy living together in the society.

Acknowledgement

This research article has completed with high cooperative working of research team who spent their times of conducting research on field studies in ASEAN countries. They have shown great encouragement to support all research process with effectively. I would like to thank Asst.Prof. Phrakhruwimonsinlapakit, Phrabaidika Suphot Ketnakorn, Asst.Prof.Dr. Phichet Thangto, Asst.Prof.Dr.Rittichai Kamnak, Asst.Prof.Dr.Phrapalad Raphin Buddhisaro, Asst.Prof.Dr.Jatuphum Ketchatturat, Dr.Lampong Klomkul and Mr.Kavipon Srihamongkol with appreciation for all of the hard work. I would like to express thanks to National Research Council of Thailand, the organization that provided us financial support for the research project. The most important person for special thanks is the former rector of Mahachula longkorn-rajavidyalaya University (Most Ven. Prof. Dr. Phra Brahmapundit) who has signed for the contract of research fund and has given us the permission of studying with bachelor degree students and facility for conducting research.

References

P. Piboonsongkram, "Building the connection in ASEAN for Thai usefulness," ASEAN Highlight, pp. 50-53, 2011.

The Office of Strategy and Evaluation, "Knowledge of ASEAN community," Bangkok: National Office of Buddhism Publisher, 2013.

T. Khamanee, "Learning management by the learner used research as the learning process," Bangkok: Office of Research and Educational Development, 2007.

T. Apiwanworarat, "Cross Culture and Diversity in ASEAN" in The ASEAN Community and Beyond, Bangkok: Chulalongkorn University Printing House, p.285, February 2018.

J.F. Hair, R.E. Anderson, R.L.Tatham, and W.C. Black, "Multivariate data analysis," 5th edition, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, 1998.

Mahachulalongkornrajavidyalaya, Thai Tipitaka of MCU version, Bangkok: Mahachu-la-longkornrajavidyalaya Press, 1996. Press, (T. Maha (Thai) 461/612/01).

P. Earley, and S. Ang, Cultural intelligence: individual interactions across cultures. Stanford University Press Stanford: USA, 2003.

T. Apiwanworarat, "Cross Culture and Diversity in ASEAN" in The ASEAN Community and Beyond, Bangkok: Chulalongkorn University Printing House, p.294, February 2018.

P. Intraprawat, "Teaching integration through research, content analysis, and writing process in English writing essay teaching in discussion," in Teaching and instruction by the learner used research as the learning process, Bangkok: Khrurusapaladprao Publisher, pp. 2632005 ,290-.

P. Junpeng, and A. Tungkasamit, "The continuing professional development of the assessment through research-based learning in Higher Education of Thailand," Social and Behavioral Sciences, 143(2014), pp. 737 – 742.

T. Srikoon, and others, "Research Synthesis of Research-Based Learning for Education in Thailand," Social and Behavioral Sciences, 116 (2014), pp. 913 – 917.

E.V. Laar, and others, "The relation between 21st century skills and digital skills: A systematic literature review," Computers in Human Behavior, Vol.72, pp. 577-588, July 2017.

Buddhist Perspective on Economical Preservation

Asst. Prof. Dr.Walmoruwe Piyaratana
Senior Lecturer, Department of Buddhist Studies
Faculty of Buddhism,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Wang Noi, Ayutthaya, Thailand

Introduction

It is evident from the Buddhist teaching that earning of the wealth should be righteous and the way of protecting what the person has earned. In the *Vyagghapajjasutta* of *Anguttaranikāya*[1], in related to the accomplishment of watchfulness, the Buddha mentions as follows;

Here, a clansman sets up protection and guard over the wealth he has acquired by initiative and energy. Amassed by the strength of his arms, earned by sweat of his brow, righteous wealth righteous gained, thinking; 'How can I prevent kings and thieves from taking it, fire from burning it, floods from sweeping it off, and displeasing heirs from taking it? This is called accomplishment in protection[2].

It is clearly pointed out in above quotation; the earned wealth with a great effort should be spent with well management and should be protected properly. Economical prosperous of a person means the prosperous of his family life. The prosperous should be continued. Well managed economic status of a family exactly supporting to the continuity of happy and prosperous family life. When a family experience poverty due to any condition the family unity and other factors, like love, sharing, caring, etc also will disappear beside. There is a parable among the people as follows;

When the poverty enters to a house from the front door, the love among the family members will run away from the back door.

---

[1] A. iv. 281-289

[2] Bhikkhu Bodhi, The Numerical Discourses of the Buddha, A Translation of the Aṅguttara Nikāya, (Boston: Wisdom Publication, 2012), p1194

There are many possibilities for vanishing the properties and wealth. In the *Sigālovādasutta*, the Buddha has mentioned six ways of wasting one's property.[3] Therefore we could pay much attention to protect what have been earned. Concerning above issue the Buddha has given four instructions to balancing the economy.

1. Should be reproduced what has spent (*Naṭṭhaṃ gavessanti*)

2. What could be renovated should renovate on time (*Jiṇṇaṃ paṭisaṅkharoti*)

3. Should be well moderated in using (*Parimita pānabhojanā*). When well moderated in using it comes to be a happiness (*bhogasukha*)

4. An intellectual one, a righteous one, no matter male or female should be the in charge of family(*sīlavantaṃ itthiṃ vā purisaṃ vā ādhipacce ṭhapeti*)[4] Ethical importance of the preservation of economy has proof within this.

Buddhism pays much attention to preserved life style. Sustainable lifestyle (*Samajīvakatā*)[5] is the Buddhist way of living with right economic preservation. Understanding and controlling economy has seen as a need of modern society even by the modern scholars.[6] The main issue in the modern society's economic crisis is unawareness of balancing the economy. People don't know how to spend their earning in accordance with their income.

---

[3] D. iii. 183 'Which are the six ways of wasting one's substance that he does not follow? Addiction to strong drink and sloth producing drugs…haunting the street at unfitting times…attending in fairs…being addicted to gambling…keeping bad company…habitual idleness is one, Murish Walshe, the Long Discourses of the Buddha, (Kandy: BPS, 1996), 462

[4] Yāni kānici bhikkhave kulāni bhogesu mahantataṃ pattāni ciraṭṭhitikāni bhavanti sabbāni tāni catūhi ṭhānehi, etesaṃ vā aññatarena. Katamehi catūhi? Naṭṭhaṃ gavesanti, jiṇṇaṃ paṭisaṅkharonti, parimitapānabhojanā honti, sīlavantaṃ itthiṃ vā purisaṃ vā ādhipacce ṭhapenti. Kulasutta A. ii. 249

[5] Here, a clansman knows his income and expenditures and leads a balance life, neither too extravagant nor too frugal; 'In this way my income will exceed my expenditures rather than the reverse. Just as an appraiser or his apprenties, holding up a scale, knows: By so much it has dipped down, by so much it has gone up,' so a clansman knows his income and expenditures' Bhikkhu Bodhi, Op-chit, 1195

[6] Lloyd Field, Business and the Buddha, DOING WELL by DOING GOOD, (Boston: Wisdom Publication, 2007), p. 110

Most of the time people seek the temporary happiness and spend their money more than their income. A careful use of the resources available was taught during the time of the Buddha. It is important not to exceed the expenditure over the income. The resources should be protected as if eating Wood apple. Although when plucking wood apple the small ones and the unripe once all fall down but only the best are selected for eating. The rest goes wasted. Waste usage of the properties in modern society seems like above. Those who earn little but spending time as they earn a lot compare to the one who eats wood apple. And those who earn a lot but don't even spend as enough to maintain their daily life are compared to the ones who pass away just like dogs and goats.[7]

The economy is not built in a short time. It tales long to build a stabilized economy. Gradual development of economy seems appreciated by the Buddha that based on moral values. The Buddha says; *the wise man trained and disciplined – shines out like a beacon-fire*

He gathers wealth just as the bee – gathers honey, and it grows
Like an ant-hill higher yet – with wealth so gained the layman can
Devote it to his people's good.[8]

Balancing economy is needed to maintain the balance of life. Buddha has given instruction as how one could practice in his own wealth. Wealth should be divided into four potions.[9]

He should divide his wealth in four
One part he may enjoy at will
Two parts he should put to work
The fourth part he should set beside
As reserve in times of need[10]

There are many reasons for the economy to fall down as mentioned above. The source of strength at a time of economic depletion will be the wealth saved for such situations. Therefore savings are important for emergency situations. If one is concerned about the economic stability,

---

[7] Bhikkhu Bodhi, Op-chit, 1195
[8] Murice Walshe, Op-chit, 466
[9] D.iii. 189
[10] Murice Walshe, Op-chit, 466

the development of a family and the development of a society are imminent. The advise given by the Buddha is not adhered to then the decline in the economy is cannot be stopped. There are eight reasons mentioned by The Buddha why a family's economy will fall down.[11]

1. If the government takes over the property of that family
2. If they are robbed
3. If they are burnt in a fire
4. If they are destroyed by water or floods
5. If the savings cannot be withdrawn due to that financial institution facing problems
6. After investing on a project employing the wrong people to handle the job and thereby loosing the productivity
7. A member of the family who use the family s wealth in the wrong way and spend lavishly
8. Succumbing to uncertainty

When thinking of economic protection one must have an idea of disaster management. Knowing the repercussions of a natural disaster early may allow that person to adjust his earnings and savings accordingly. Therefore economics' protection means a careful investment and careful management of the invested and protects the balance between the two. This practice leads for the sustainable economic development.

The importance of careful management is mentioned in the *Pañca-satikakkhandhaka* of *Cullavagapāli*. Once King Udena got to know that through the people, Ven Ananda Thero received 500 upper garments from the general public as a donation. King Udena asked Ven. Ananda Thero what he is going to do with that and Ven. Ananda Thero replied: "He said from the Upper garments he would sew robes for the monks and will be distributed to those monks who has old robes and torn robes and will use the old robes of the monks to make bed sheets, and will use the old bed sheets will sew pillow cases and from the old pillow cases and from will make floor carpets to clean legs and the old carpets will be used to

[11] S. iv. 323-25

strengthen the clay used to build rooms for the monks. Impressed with the answer of Ven. Ananda Thero, King Udena offered him 500 more upper garments as he was sure that Ven. Ananda thero was using them in the right direction.[12] It is evident from above that the using resource without wasting is the Buddhist practice of preservation properties.

The Buddhist teachings of earning and using the resources

Concerning the house life, it is essential to have sustained economic within a family to maintain family matters without a trouble. Therefore in Buddhism, production, distribution and the consuming were all combined in the economic teachings. Buddhism itself accepts the developed economy under the path of right livelihood (*sammā ājīva*). In the *Iṇasutta* of Aṅguttaranikāya[13] mentions; the poverty is a suffering for those who spend life with sensuality. It is also evident in many other places in the Buddha's teachings that well balanced economy brings happiness to one who dwells in family life.[14] There are four types of happiness that related to this very life as follows;[15]

1. The happiness of ownership
2. The happiness of enjoyment
3. The happiness of freedom from debt
4. The happiness of blamelessness

The poverty is a suffering to those who seek the happiness in this very life. Importance was given in the Buddhist teachings for the management of the economy in the lines of the modern day financial management. The present day Financial Management systems must have taken advise from these early teachings.

---

[12] Vin. i. 15-16

[13] A. iii. 352

[14] A. ii. 69-70

[15] Cattārimāni gahapati sukhāni adhigamanīyāni gihinā kāmabhoginā kālena kālaṃ samayena samayaṃ upādāya. Katamāni cattāri? Atthisukhaṃ bhogasukhaṃ anaṇasukhaṃ anavajjasukhaṃ. Ibid

1. Production – to earn in the right way without hurting anyone
2. Consuming – achieving self-satisfaction
3. Distributing - distributing the wealth for the needy
4. Consumer calendar: To use what is received in a careful manner

According to the *Rāsiyasutta* of *Samyuttanikāya*[16], a person who works on the economy should be appreciated and that person is intelligent and supported. In the teachings of the Buddha if a person earns without hurting anyone, there is no objection to it but will support that person. Without depending on an economy growth based on the past merits or the good things one has done in previous births, it is advised to prepare a proper plan to show the economy should be planned out for the future. Hard work is the main reason to earning. One has to master the work he does, should not be lazy and waste time, should look for more productive ways to improve what he does and look for a better productivity. The main reason for the wealth is to fulfill the daily needs in life and to have a comfortable way of life. To think that one has a wealth is self-satisfaction. Using that wealth and leading a better life is a great satisfaction.[17] While earning a person becomes important and when consuming should concern about the society, too. Instead of remain with one person; the wealth should be caused to wander within the society.

The wealth that is not earned or the improving the wealth earned should be within a reasonable framework.[18] According to the *Pattakamma Sutta*[19], there are four ways of classifying the wealth. On the other hand these four

[16] S. iv. 234

[17] The one enjoying sensual pleasure who seeks wealth lawfully, without violence, and makes himself happy and pleasure, and shares it and does meritorious deeds, and who uses that wealth without being tied to it, uninfatuated with it, not blindly absorbed in it, seeing the danger in it, understanding the escape, he may be praised in four grounds, On what four grounds may he be praise? He seeks wealth lawfully, without violence…he makes himself happy and pleased…he shares it and does meritorious deeds…he uses that wealth without being tied to it, uninfatuated with it, not blindly absorbed in it, seeing the danger in it, understanding the escape. Bhikkhu Bodhi, Op-chit, 1356

[18] A.iii. 22

[19] A. ii. 66-69

classification mean how one could rejoice oneself with righteous earning while rejoicing others. Buddhist perspective of wealth does not just focus on individual happiness but the happiness of many. The four ways are as follows;[20]

1. The welfare of yourself, parents, family, workers, friends
2. Facing the loss of wealth for social reasons or natural disaster
3. When a relative of neighbor passes away, help them with the expenses involved to attend the rituals
4. Provide comforts for the Brahmins or religious affairs

If the wealth is spent for these, it becomes and investment. Wealth is provided to the place it is needed most. It is called the justify usage of the wealth. The main purpose of the wealth is to satisfy the person who earns the wealth. Thereafter the comforts of the parents must be taken care of. The third is he family with children and their comforts and the workers who work for you. Their social values should not be forgotten. Thereafter the comforts of the friends should be look upon.

Wealth can be destroyed by any reason in a short time. Those who earn must remember that it takes only a few moments to loose wealth. Those who earn should be aware of this. It can be a natural disaster, fire or water or taken over by the government. It can be robbed. One who earns must have a relationship with the society apart from the family. One has to spend his wealth for a needy relation or a stranger that comes to your house. There should be arms given to bring merit to those members of the family who had passed away. The Buddha elaborated on how people should feel about their wealth and guided them toward gaining the proper advantages from

[20] Here, householder, with wealth acquired…makes himself happy and pleased and properly maintains himself in happiness…makes his parents happy and pleased…. makes his wife and children, his slaves, workers, and servants happy and pleased…

with wealth acquired…makes provisions against the losses that might arise from fire, floods, kings, thieves, or displeasing hires….

with wealth acquired…makes the five oblations: to relatives, guests, ancestors, the king, and the deities….

with wealth acquired…establishes an uplifting offering of alms, an offering that is heavenly, resulting in happiness…Bhikkhu Bodhi, Op-chit, 451

their wealth. He stressed that wealth is a clear source of happiness for laypersons. To achieve that happiness, however, they must earn wealth the right way and use it in the most effective way. Money or wealth is neither to keep nor to use solely for one's own sensory satisfaction; it is to make oneself and others happy and satisfied. While using wealth for oneself, one should be aware of the right measure of sensory satisfaction. Prosperity, according to the Buddha, is the reward when following these recommended guidelines.

Conclusion

Buddhist term 'samajīvikaṃ' has extensive meaning which useful to apply even now a day. The life spending with balanced economy brings the happiness to the person in this very life. One who expects happiness in this very life should lead his/her life in accordance with income. Income and living expenses should be balanced. If one spends more than the income, probably there is an issue that leads life's misery. Neither expenses should excess the income nor should income excess the expenses. While having enough wealth, if one spends a misery life or while having no enough wealth if one spends an extra ordinary life or luxurious life both do not accept by Buddhism. Aim of preservation of economy in Buddhism means balancing life style without facing any troubles.

References:

Aṅguttaranikāya. ed. A.K. Warder. Vol. I. Oxford: PTS, 1999.

Aṅguttaranikāya, ed. By E. Hardy. Vol. II.III.IV Oxford: PTS, 1994. 1999. 1995

Dīghanikāya, ed. T.W. Rhys David &J. Estlin Carpenter. Vol. I, II. Oxford: PTS, 1995.

Dīghanikāya, ed. J. Estlin Carpenter. Vol.III. Lancaster: PTS, 2006.

Saṃyuttanikāya. M. Leon Feer. Vols. I-V. Oxford: PTS, 1970-1991.

Vinaya. Hermann Oldernberg, Vols I-V, (ed), Oxford: PTS, 1879-1883 Secondary Sources:

Bodhi, Bhikkhu. **The Numerical Discourses of the Buddha, A Translation of the Aṅguttara Nikāya**, Boston: Wisdom Publication, 2012

Bodhi, Bhikkhu. (Trans) **The Connected Discourses of the Buddha. A Translation of the Samyutta Nikāya** Boston: Wisdom Publications, 2000.

Field, Lloyd, **Business and the Buddha, DOING WELL by DOING GOOD**, Boston: Wisdom Publication, 2007

Suter, Christian. Mark Herkenrath. **World Society in Economic Crisis**. Berlin: LIT, 2012

Walshe, Murice. **The Long Discourses of the Buddha**, A Translation of the Dīgha Nikāya. Kandy: BPS, 1995

๓ ภาคผนวก

คณะกรรมการฝ่ายจัดสัมมนาทางวิชาการ

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ	ประธานกรรมการ
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย	รองประธานกรรมการ
คณบดีคณะพุทธศาสตร์	รองประธานกรรมการ
คณบดีคณะครุศาสตร์	รองประธานกรรมการ
คณบดีคณะมนุษยศาสตร์	รองประธานกรรมการ
คณบดีคณะสังคมศาสตร์	รองประธานกรรมการ
ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ	รองประธานกรรมการ
ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ	รองประธานกรรมการ
ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายประกันคุณภาพ	รองประธานกรรมการ
ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต	รองประธานกรรมการ
ผู้อำนวยการสถาบันพระไตรปิฎกศึกษา	รองประธานกรรมการ

กรรมการ

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ
ผู้อำนวยการสถาบันภาษา
ผู้อำนวยการสำนักงานพระสอนศีลธรรม
ผู้อำนวยการสำนักงานประกันคุณภาพ
ผู้อำนวยการกองกิจการวิทยาเขต
ผู้อำนวยการกองกิจการนิสิต
ผู้อำนวยการกองวิเทศสัมพันธ์
ผู้อำนวยการส่วนงานบริหาร สถาบันภาษา
ผู้อำนวยการสำนักงานวิชาการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ
ผู้อำนวยการส่วนวิชาการ สถาบันภาษา
ผู้อำนวยการส่วนงานวิชาการและวิจัยสถาบันพระไตรปิฎกศึกษา
รองผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ
รองผู้อำนวยการสถาบันภาษา
รองคณบดีฝ่ายวิชาการ บัณฑิตวิทยาลัย
รองคณบดีฝ่ายบริหาร บัณฑิตวิทยาลัย
รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะพุทธศาสตร์
รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะพุทธศาสตร์
รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะครุศาสตร์
รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะครุศาสตร์
รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะมนุษยศาสตร์
รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์
รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะสังคมศาสตร์
รองคณบดีฝ่ายวิชาการ คณะสังคมศาสตร์
หัวหน้าภาควิชาพระพุทธศาสนา
หัวหน้าภาควิชาศาสนาและปรัชญา
หัวหน้าภาควิชาบาลีและสันสกฤต
หัวหน้าภาควิชาหลักสูตรและการสอน
หัวหน้าภาควิชาจิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว
หัวหน้าภาควิชาบริหารการศึกษา
หัวหน้าภาควิชาจิตวิทยา
หัวหน้าภาควิชาภาษาไทย

หัวหน้าภาควิชาภาษาต่างประเทศ	หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์
หัวหน้าภาควิชาเศรษฐศาสตร์	หัวหน้าภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
หัวหน้าภาควิชานิติศาสตร์	พระครูชิโนวาทธำรง
พระมหาเสฎฐวุฒิ วชิรญาโณ	พระมหาธงไชย วิสุทฺโธ
พระมหาวินัย วชิรเมธี	พระมหาอภัย จิตวีริโย
พระมหานพรัตน์ อภิชฺชโว	รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร
ผศ.ดร.สานุ มหัทธนาดุล	ผศ.คำพันธ์ วงศ์เสน่ห์
ดร.อดุลย์ คนแรง	นายสินชัย วงษ์จำนงค์
นายสันทัด จันทร์ทาทอง	นายสมควร ถ้วนนอก
นายสุทัศน์ สงค์สุข	นายไวพจน์ ปรารถนา
นายสุรัตน์ คำโสภา	นางสาวฐาณิชญาณ์ มัควัลย์
นางสาวอรเนตร บุนนาค	นายธนสิทธิ์ ฉัตรสุวรรณ
นางสาวกนกอร ล้ำเลิศ	นางสาวเนาวรัตน์ ภู่ระหงษ์
นางสาวสังเวียน ฟูเฟื่อง	
ผู้อำนวยการกองวิชาการ	กรรมการและเลขานุการ
เลขานุการสำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
เลขานุการสำนักงานคณบดีคณะพุทธศาสตร์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
เลขานุการสำนักงานคณบดีคณะครุศาสตร์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
เลขานุการสำนักงานคณบดีคณะมนุษยศาสตร์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
เลขานุการสำนักงานคณบดีคณะสังคมศาสตร์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
พระมหาขวัญชัย ปุตฺตวิเสโส	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
พระมหาถาวร ถาวรเมธี	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
พระมหาวัฒน์พร อภิวฑฺฒโน	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายสุชญา ศิริธัญพร	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายสมบูรณ์ เพ่งพิศ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายสุภฐาน สุดาจันทร์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายจิระศักดิ์ ธารสุขกระจ่าง	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางสาวสุจิตรา ชวดรัมย์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายศักดิ์รพี พันพา	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายเอกลักษณ์ เทพวิจิตร	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตรและสารนิพนธ์

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ	ประธานกรรมการ
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย	รองประธานกรรมการ
คณบดีคณะพุทธศาสตร์	รองประธานกรรมการ
ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ	รองประธานกรรมการ
ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายประกันคุณภาพ	รองประธานกรรมการ
ผู้อำนวยการสถาบันพระไตรปิฎกศึกษา	รองประธานกรรมการ
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์	รองประธานกรรมการ

กรรมการ

ผู้อำนวยการสำนักงานอธิการบดี	ผู้อำนวยการสำนักทะเบียนและวัดผล
ผู้อำนวยการส่วนวิชาการและวิจัย สถาบันพระไตรปิฎกศึกษา	ผู้อำนวยการสำนักงานประกันคุณภาพ
ผู้อำนวยการส่วนทะเบียนนิสิต	ผู้อำนวยการส่วนประเมินผลการศึกษา
เลขานุการสำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย	เลขานุการสำนักงานคณบดีคณะพุทธศาสตร์
เลขานุการสำนักงานคณบดีคณะครุศาสตร์	เลขานุการสำนักงานคณบดีคณะมนุษยศาสตร์
เลขานุการสำนักงานคณบดีคณะสังคมศาสตร์	พระศรีธีรพงศ์
พระมหากฤษณะ ตรุโณ, ผศ.ดร.	พระปลัดสรวิชญ์ อภิปุญฺโญ, ผศ.ดร.
พระมหาธงไชย วิสุทฺโธ	พระมหาสมพงษ์ คุณากโร, ดร.
พระมหาประยุทธ์ ภูริปญฺโญ	พระมหาเสฎฐวุฒิ วชิรญาโณ
พระมหาวินัย วชิรเมธี	พระมหาอภัย จิตวีริโย
ศ.พิเศษ อดิศักดิ์ ทองบุญ	รศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย
รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร	รศ.ดร.สมชัย ศรีนอก
รศ.ดร.โกนิฏฐ์ ศรีทอง	ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือดง
ผศ.ดร.มนตรี สิระโรจนานันท์	ผศ.ดร.เมธาพันธ์ โพธิธีรโรจน์
ผศ.ดร.สุเทพ พรมเลิศ	ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภษร
ผศ.ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ	ผศ.ดร.แสวง นิลนามะ
ผศ.คำพันธ์ วงศ์เสน่ห์	ผศ.สมควร นิยมวงศ์
ผศ.กฤต ศรียะอาจ	ดร.บุญเลิศ โอฐสู
ดร.อดุลย์ คนแรง	ดร.ดวงกมล ทองคณารักษ์
ดร.พิชพิบูลย์ กาญจนพิพิธ	ดร.เกษม แสงนนท์
นายกิตติศักดิ์ ณ สงขลา	นายสุทัศน์ สงค์สุข

นายวรพันธุ์ แย้มหงษ์ปภา	นายสังวร อ่อนสนิท
นายทศพร ศรีคำ	นายสินชัย วงษ์จำนงค์
นายสมควร ถ้วนนอก	นายสันทัด จันทร์ทาทอง
นางสาวสังเวียน ฟูเฟื่อง	
ผู้อำนวยการกองวิชาการ	กรรมการและเลขานุการ
พระมหาขวัญชัย ปุตฺตวิเสโส	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
พระมหาถาวร ถาวรเมธี	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
พระมหาวัฒน์พร อภิวฑฺฒโน	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายสุชญา ศิริธัญภร	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายสมบูรณ์ เพ่งพิศ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายสุภฐาน สุดาจันทร์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายจิระศักดิ์ ธารสุขกระจ่าง	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางสาวสุจิตรา ชวดรัมย์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายสุรัตน์ คำโสภา	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางสาวฐาณิชญาณ์ มัควัลย์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายไวพจน์ ปรารถนา	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายศักดิ์รพี พันพา	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายเอกลักษณ์ เทพวิจิตร	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

รายนามผู้อุปถัมภ์
งานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี ๒๕๖๒

๑. ดร.ศักดิ์ชัย เตชะไกรศรี
- ย่ามพุทธศาสตรบัณฑิต
- ย่ามพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
- ย่ามพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
- ย่ามดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์
- ตาลปัตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
- ตาลปัตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
- ผ้าไตรจีวรถวายกิตติมศักดิ์
- ผ้าไตรถวายสมเด็จพระสังฆราช ผู้บริหาร และพระเถระ

๒. บริษัท เดอะคลีนิกค์ คลินิกเวชกรรม จำกัด
เป็นเจ้าภาพพิมพ์วิทยานิพนธ์ เรื่อง "การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดอัตนิยมและปรัตถนิยมจากภาพยนต์ เรื่อง "Pay It Forward" ในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท ของ หม่อมอัญชลี ยุคล ณ อยุธยา จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม

๓. นางสาวอรศิริ ไม้ทอง และ ดร.สมบูรณ์ วราห์บัณฑูรวิทย์
เป็นเจ้าภาพพิมพ์วิทยานิพนธ์ เรื่อง "รูปแบบกิจกรรมการเสริมสร้างจิตสาธารณะบนพื้นที่สาธารณะเชิงพุทธบูรณาการของเยาวชนในเขตกรุงเทพมหานคร" จำนวน ๔,๐๐๐ เล่ม

รายชื่อเจ้าภาพอาหารโรงทาน
ฝ่ายสวัสดิการ งานประสาทปริญญา ประจำปี ๒๕๖๒
๒๓-๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๒

๑. สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ถวายปัจจัย)

๒. พระเทพวรมุนี จจ.นครพนม
แม่ชีน้อย วัดพระธาตุพนม และคณะ (ข้าวเหนียว, ส้มตำ)

๓. พระเทพปริยัติเมธี รองอธิการบดีวิทยาเขตนครสวรรค์
จจ.นครสวรรค์

๔. พระเทพสุเมธมุนี ที่ปรึกษา จจ.ตราด (ถวายปัจจัย)

๕. พระราชวชิรเมธี รจจ.กำแพงเพชร (เฉาก๊วยชากังราว)

๖. พระภาวนาเขมคุณ วิ.
และคณะศิษย์วัดมเหยงคณ์ (ก๋วยเตี๋ยว) ๒๖ พ.ค. ๖๒

๗. พระบุรเขตธรรมคณี จจ.ตราด วัดบางปรือ (ผลไม้)

๘. มูลนิธิร่วมกตัญญู (อาหารตลอดงาน)

๙. ดร.แม่ชีทศพร วชิระบำเพ็ญ และคณะ (อาหารตลอดงาน)

๑๐. มูลนิธิโพธิวัณณา
นำโดย ดร.แม่ชีณัฐญาวรรณ เปรมสกุล (อาหารตลอดงาน)

๑๑. แม่ชีทองสุข นามเจ็ดสี และคณะ (อาหารตลอดงาน)

๑๒. ดร.แม่ชีระเบียบ ถิรญาณี วิทยาลัยอาชีวศึกษาจุลมณีศรีสะเกษ
(ข้าวเหนียว, ส้มตำ)

๑๓. กลุ่มงานธรรมวิจัย และคณะอุบาสก-อุบาสิกาธรรมวิจัย
(น้ำหวาน, กาแฟร้อน/ม.ว.ก.)

๑๔. โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ (ก๋วยเตี๋ยว)

๑๕. ป้าน้อย อาหารเจ (อาหารเจ, น้ำแข็งใส)

๑๖. มูลนิธิศิษย์หลวงพ่อวัดปากน้ำ (ถวายปัจจัย)

๑๗. คุณธานี-คุณวัชราภรณ์ เมฆานุพันธ์
บริษัท วัชรทรัพย์ ปิโตรเลี่ยม จำกัด (ก๋วยเตี๋ยว)

๑๘. คุณแม่จรัสพิมพ์ ลิปตภัลลภ
(บริษัท พราวแอสเซ็ท จำกัด) /(โรงทาน/น้ำดื่ม)

๑๙. คุณสุนีย์ แซ่ตั้ง (ขนมจีน-น้ำยา)

๒๐. โรงทานปัญจศรี
(ก๋วยเตี๋ยวหมูต้มยำ/กล้วยทอดมันทอดสมุนไพร/
ขนมครกชาววัง/ผลไม้นานาชนิด/ไอศกรีมกะทิสด/
ไก่ทอด-หมูทอด-ข้าวเหนียวนึ่ง/ผัดหมี่โคราช/
น้ำสมุนไพร, ชา-แฟ) ๒๕-๒๖ พ.ค. ๖๒

๒๑. หลักสูตรพุทธจิต (ก๋วยเตี๋ยว, กล้วยทอด, ไอศกรีม) ๒๖ พ.ค. ๖๒

๒๒. ร้านสายสุวรรณ (คุณสาวิตพร-คุณบวรวิชญ์) ๒๕-๒๖ พ.ค. ๖๒

๒๓. ป้าอารี ร้านกาแฟ ใต้หอฉัน (กาแฟโบราณ)

๒๔. ศิษย์วัดโบสถ์ (หลวงปู่เทียน)
โดย พระศากยปุตติวงศ์ (ข้าวเหนียว-ส้มตำ

- จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา
- บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่
- พัฒนาจิตใจและสังคม

www.mcu.ac.th